

Iisa Vepsä

OIKEUDEN HAKIJAT

Tutkimus Vaasan hovioikeuden
perustamisesta ja varhaisesta toiminnasta

OIKEUDEN HAKIJAT

SUOMALAISEN LAKIMIESYHDISTYKSEN JULKAISUJA
A-sarja N:o 294

Iisa Vepsä

Oikeuden hakijat

Tutkimus Vaasan hovioikeuden perustamisesta
ja varhaisesta toiminnasta

Yliopistollinen väitöskirja, joka Helsingin yliopiston oikeustieteellisen
tiedekunnan suostumuksella esitetään julkisesti tarkastettavaksi
Porthanian luentosalissa III, lauantaina 12.12.2009 klo 10.

WITH AN ENGLISH SUMMARY

Tilausosoite

Suomalainen Lakimiesyhdistys

Kasarmikatu 23 A 17

00130 Helsinki

p. (09) 6120 300

f. (09) 604 668

toimisto@lakimiesyhdistys.org

www.lakimiesyhdistys.fi

Verkkokirjan ISBN 978-951-855-493-9

© 2009 Suomalainen Lakimiesyhdistys ja Iisa Vepsä

ISSN-L 0356-7206

ISSN 0356-7206

ISBN 978-951-855-292-8

Vammalan Kirjapaino Oy, Sastamala 2009

Alkusanat

Habent sua fata libelli. Kirjoilla on omat kohtalonsa lukijoidensa käsissä, mutta oma kohtalonsa on myös kirjoitusprosessilla, kirjan valmistumishistorialla. Väitöskirjan valmistuminen kesti pitkään, noin yhdeksän vuotta ja tuohon aikaan ehti mahtua niin hyviä kuin myös epäilyn hetkiä. Nyt pitkä projekti on ohi ja on aika kiittää kaikkia heitä, jotka ovat edesauttaneet työni valmistumista.

Suurimmat kiitokset kuuluvat työnohjaajalleni, Kansainvälisen taloustieteiden instituutin johtajalle, professori Pia Letto-Vanamolle. Ilman häntä en olisi koskaan ryhtynyt tekemään väitöskirjaa Vaasan hovioikeudesta ja ilman hänen kannustustaan ja pyyteetöntä tukeaan projekti ei ehkä koskaan olisi valmistunut.

Haluan kiittää lämpimästi väitöskirjani esitarkastajia, professori Lars Björneä ja professori Heikki Pihlajamäkeä, joka on ystävällisesti suostunut toimimaan myös vastaväittäjänä. He hoitivat esitarkastustehtävänsä erittäin nopeasti ja asiantuntevasti.

Erityisen maininnan ansaitsee koko oikeushistorian oppiaineen väki, jota haluan kiittää niin hauskoista hetkistä yliopistolla kuin sen ulkopuolella. Professori Jukka Kekkosen kiitokset johdattamisesta oppiaineen pariin ja tuesta väitöskirjani kirjoittamisen aikana. Käsikirjoitukseni lukemisesta ja kommentoimisesta haluan erityisesti kiittää dosentti Mia Korpiolaa ja tutkija Jussi Sallilaa.

Kiitokset kuuluvat myös Oikeus muuttuvassa yhteiskunnassa -tutkijakoululle, sen johtajille Juha Karhulle ja Kimmo Nuotiolle sekä tutkijakoulun muille tutkijoille. Samoin haluan kiittää pohjoismaista Reuna-verkostoa ja sen jäseniä mielenkiintoisista seminaareista ympäri Pohjoismaita. Kiitokset ansaitsee lisäksi Max-Planck-Institut für europäische Rechtsgeschichte, jonka tuella sain viettää neljä avartavaa ja hienoa kuukautta Frankfurtissa.

Tutkimustyötäni sain tehdä vuosien varrella sekä Kansainvälisen taloustieteiden instituutin (KATTI) että Rikos- ja prosessioikeuden sekä oikeuden yleistieteiden laitoksen tiloissa. Tästä kiitokset sekä KATTIn että laitoksen johdolle. Haluan erityisesti kiittää KATTIn tehokasta hallintosihteeriä Anna-Maija Ekströmiä kaikesta avusta vuosien varrella sekä KATTIn legendaarista sähköjoukkuetta, jolla oli yliopistourani alkuvaiheissa suuri merkitys integroitumisessa tutkija- ja yliopistoyhteisöön.

Tutkimustani varten saamistani apurahoista kuuluvat lämpimät kiitokset Suomen Kulttuurirahastolle, Helsingin yliopiston tiedesäätiölle, Olga ja Kaarle Os-kari Laitisen Säätiölle, Maaliskuun 25 päivän rahastolle, Suomalaiselle Konkordia-liitolle sekä Suomen Kulttuurirahaston Etelä-Pohjanmaan rahastolle.

Suomalaiselle Lakimiesyhdistykselle kiitokset siitä, että se on hyväksynyt teoksen kustannettavakseen ja julkaistavaksi yhdistyksen kirjasarjassa.

Lopuksi haluan lausua kiitokset perheelleni, ystäville ja tuttaville, jotka ovat muistuttaneet siitä, että yksi päämäärä ei sulje pois toisia ja että elämä on ennen kaikkea tutkijakammioiden ulkopuolella.

Kaipiaisissa, syyskuussa 2009

Lisa Vepsä

Sisällys

ALKUSANAT	V
SISÄLLYS	VII
LÄHTEET	XI
I TUTKIMUSTEHTÄVÄ	1
1 JOHDANTO	1
2 TUTKIMUSTEHTÄVÄ JA -MENETELMÄ	3
3 TUTKIMUKSEN LÄHDEAINEISTO JA VARHAISEMPI TUTKIMUS	5
4 TUTKIMUKSEN RAKENNE	7
II VAASAN HOVIOIKEUS	9
1 JULISTUS VAASAN HOVIOIKEUDEN PERUSTAMISESTA	9
2 VAASAN HOVIOIKEUDEN VIHKIÄISET	14
2.1 Vihkiäistilaisuus	14
2.2 Kuninkaan puhe	15
2.3 Vaasan hovioikeuden valtakirja	18
2.4 Puhe hovioikeuden jäsenille	20
2.5 Hovioikeuden presidentin puhe	23
2.6 Hovioikeutta juhlistaan	26
3 YHTEENVETO	27
III VALTIOLLISTUVA OIKEUDENKÄYTTÖ	29
1 KUNINKAALLISET HOVIOIKEUDET	29
1.1 Ylemmän oikeudenkäytön kehittyminen	29
1.2 Kuninkaallisen oikeudenkäytön institutionalisoituminen Ruotsissa	34
1.3 Hovioikeuksien perustaminen	38
2 HOVIOIKEUDEN TEHTÄVÄT	43
2.1 1600-luvun ylempää oikeudenkäyttöä käsitelleet säännökset	43
2.2 Hovioikeuteen saapuneet asiat	51

2.2.1 Muutoksenhakuasiat	53
2.2.2 Ensimmäisen asteen tapaukset	57
2.2.3 Alistusjutut	60
2.2.4 Hallinnolliset asiat	61
2.2.5 Hakemukset	62
2.2.6 Muut	63
2.3 Muutoksenhakutuomioistuinin?	63
3 HOVIOIKEUSPROSESSI	64
4 YHTEENVETO	68
IV OIKEUDEN SAATAVUUS	71
1 TUOMIOISTUINLAITOKSEN ONGELMAT	71
1.1 Tehokkuuden tavoitteet	71
1.2 Oikeudenhoidon tehostaminen ja ylimääräiset hovioikeudet	73
1.3 Vaasan hovioikeuden toiminnan volyymi	76
1.4 Oikeudenkäytön hitaus	81
1.4.1 Käsittelyajat vuonna 1780	85
1.4.2 Käsittelyajat vuonna 1790	89
1.4.3 Käsittelyajat vuonna 1800	91
1.5 Tehokas hovioikeus	93
1.6 Prosessin suullisuus ja nopeus	96
2 ALUEPOLIITIIKKA JA OIKEUDEN SAATAVUUS	101
2.1 Alueellinen toimivalta ja tehokkuus	101
2.2 Oikeudenhakijat alueellisesti	106
2.2.1 Muutoksenhaku alueellisesti vuonna 1780	106
2.2.2 Muutoksenhaku alueellisesti vuonna 1790	108
2.2.3 Muutoksenhaku alueellisesti vuonna 1800	108
3 YHTEENVETO	110
V VALISTUKSEN AJAN YLIOIKEUS	113
1 VALISTUKSELLISTEN IDEOLOGIOIDEN TUKEMINEN	113
1.1 Itsevaltiut, kansalaisuus ja oikeudellinen yhdenvertaisuus	113
1.2 ”Valistakaa heitä silloin heidän todellisesta parhaastaan...”	117
2 HOVIOIKEUS RAUHAN YLLÄPITÄJÄNÄ	126
2.1 Yhteiskuntarauha ja Vaasan hovioikeus	126
2.2 Sovinnot yhteiskuntarauhan edistäjänä	129
2.3 Sovinnot ja Vaasan hovioikeus	131
3 VALLAN LEGITIMOINTI	138
3.1 Poliittinen funktio	138

3.2	Taustana Kustaa III:n vallankaappaus	139
3.3	Vallankaappauksen legitimoiminen	143
3.4	Götan hovioikeuteen kohdistuneet tutkimukset	145
3.5	Viranomaisten valvonta	147
3.6	Hovioikeus ja alioikeudet	157
3.6.1	Alioikeuden ratkaisun hyväksyminen, muuttaminen ja kumoaminen	158
3.6.2	Kannevallan menettäminen prosessuaalisista syistä	163
3.6.3	Tuomioistuimesta poisjääminen	165
3.6.4	Tyypillinen lopputulos	166
4	YHTEENVETO	167
VI MUUTOSTA HAKEMASSA		171
1	SÄÄDYT HOVIOIKEUDESSA	171
1.1	Aatelisto	172
1.2	Papisto	176
1.3	Porvaristo	179
1.4	Talonpojat	182
1.5	Säätyläiset	186
1.6	Virkamiehet	188
2	RIKOLLISUUS	190
2.1	Sosiaalinen kontrolli	190
2.2	Alistusjutut	193
2.3	Vähäisempi rikollisuus	198
3	MAANOMISTUS- JA KÄYTTÖ	202
3.1	Talonpoikaislevottomuudet	202
3.2	Maanomistus	206
3.3	Maaomaisuuteen liittyvät riidat Vaasan hovioikeudessa ...	210
3.4	Riita Pälisenkorven suosta	212
4	ELINKEINOJEN EDISTÄMINEN JA KAUPAN- KÄYNNIN TURVAAMINEN	217
5	YHTEENVETO	223
VII OIKEUDEN HALTIJA		227
1	RIIPPUMATTOMAT TUOMIOISTUIMET	227
2	AMMATTIMAISTUVA TUOMIOISTUIN	234
2.1	Vaasan hovioikeuden tuomarit	234
2.2	Professiotutkimus ja määritelmät	242
2.3	Pätevyyden korostaminen	246

2.4	Lainopilliset opinnot	251
2.5	Tuomareiden palkkaus	256
2.6	Oikeudenkäyntiasiamiehet	260
2.6.1	Hovioikeuden advokaatit (1780)	261
2.6.2	Uudet asianajajat (1790)	264
2.6.3	Allströmin valtakausi (1800)	266
2.7	Dahlström vs. Aura	269
3	SOVELLETTU OIKEUS	275
3.1	Oikeuslähde uudella ajalla	275
3.2	Kirjoitettu laki	277
3.3	Viittaukset vuoden 1734 lakiin Vaasan hovioikeuden oikeudenkäytössä	281
3.4	Viittaukset muihin säädöksiin	289
3.5	Maantapa	291
3.6	Luonnonoikeus ja kohtuus	293
4	TUOMIOIDEN PERUSTELEMINEN	300
4.1	Perusteleminen, auktoriteetti ja oikeuden luominen	300
4.2	Perustelukäytäntö Ruotsissa	306
4.3	Falander vs. Walding	310
5	YHTEENVETO	315
VIII JOHTOPÄÄTÖKSET		321
SUMMARY		329
ASIA- JA HENKILÖHAKEMISTO		335

Lähteet

1 Painamattomat lähteet

Vaasan hovioikeuden arkisto (Vaasan maakunta-arkisto)

Saapuneiden kirjeiden diaarit vuodelta 1780

Saapuneiden kirjeiden diaarit vuodelta 1790

Saapuneiden kirjeiden diaarit vuodelta 1800

Tuomiotaltiot vuodelta 1780

Tuomiotaltiot vuodelta 1790

Tuomiotaltiot vuodelta 1800

Anomus-, valitus- sekä hakemusasian päätöstaltiot vuodelta 1780

Anomus-, valitus- sekä hakemusasian päätöstaltiot vuodelta 1790

Anomus-, valitus- sekä hakemusasian päätöstaltiot vuodelta 1800

Vetoaktit vuodelta 1780

Vetoaktit vuodelta 1790

Vetoaktit vuodelta 1800

Pöytäkirjat vuodelta 1780

Pöytäkirjat vuodelta 1790

Pöytäkirjat vuodelta 1800

2 Painetut lähteet

Säädökset

Ugla, Samuel: Samling af Kongl. Maj:ts Bref och Förklaringar, hwilka til Swar på inkomna Förfrågningar om Lagens rätta förstånd Utfärdade blifwit, Ifrån 1760 års början til och med 1766 års slut. Med Kongl. Maj:ts allernådigste Privilegio. Tryckt hos Henr. Foug, Kongl. Boktryckare. Stockholm 1776.

Af Ugglas, Samuel: Samling af Kongl. Maj:ts Bref och Förklaringar, hwilka til Swar på inkomna Förfrågningar om Lagens rätta förstånd Utfärdade blifwit, Ifrån 1767 års början til och med 1775 års slut. Med Kongl. Maj:ts allernådigste Privilegio. Tryckt I Kongl. Tryckeriet. Stockholm 1780.

Af Ugglas, Samuel: Samling af Kongl. Maj:ts Bref och Förklaringar, hwilka til Swar på inkomna Förfrågningar om Lagens rätta förstånd Utfärdade blifwit, Ifrån 1776 års början til Martii Månads slut 1792. Med Kongl. Maj:ts allernådigste Privilegio. Tryckt I Kongl. Tryckeriet. Stockholm 1794.

Magnus Erikssons Landslag. I nusvensk tolkning av Åke Holmberg och Elias Wessén. Institutet för rättshistorisk forskning grundat av Gustav och Carin Olin. Lund 1962.

Modée, R. G.: Utdrag utur alla ifrån 1767 års slut utkomne Publique Handlingar, Placater, Förordningar, Resolutioner och Publicationer, som Riksens Styrrel samt inwärtas Hushållning och

- Författningar I gemen, jemwål ock Stockholms Stad I synnerhet angå. Nionde Delen, til Regements Förändringen 1772. Stockholm, å nyo Tryckt i Kongl. Tryckeriet, 1801.(1801a)*
- Modée, R. G.: Utdrag utur alla ifrån den 19 Augusti 1772 utkomne Publique Handlingar, Placater, Förordningar, Resolutioner och Publicationer, som Riksens Styrssel samt inwärtas Hushållning och Författningar I gemen, jemwål ock Stockholms Stad I synnerhet angå. Tionde Delen til 1776 års slut. Stockholm, å nyo Tryckt i Kongl. Tryckeriet, 1801.*
- Modée, R. G.: Utdrag utur alla ifrån 1776 års slut utkomne Publique Handlingar, Placater, Förordningar, Resolutioner och Publicationer, som Riksens Styrssel samt inwärtas Hushållning och Författningar I gemen, jemwål ock Stockholms Stad I synnerhet angå. Ellofte Delen til 1779 års slut. Stockholm, Tryckt uti Kongl. Tryckeriet, 1783.*
- Scmedeman, Joh.: Kongl. Stadgar, Förordningar, Bref och Resolutioner ifrån Åhr 1528 in til 1701, Angående Justitiae och Executions-Åhrender. Stockholm 1706.*
- Sveriges Rikes Lag. Gillad och antagen på riksdagen år 1734. Till 200-årsdagen av lagens tillkomst efter den första antikva tryckta upplagan av år 1780. Utgiven i facsimile 1934. Stockholm 1934.*
- Den 20 Martii 1593. Konung CARL den IX Patent om åthskillige måhl. Upsala.*
- Den 25 Febr. 1598.Stadga om Rättgångar. Upsala.*
- Konung GUSTAF ADOLPHS Rättgångs-Ordinantie, Giord på Rijksdagen i Örebro Åhr 1614.*
- Den 16 Febr. Åhr 1614. Fullmacht för Konungens Domhafwande att besittia och beklåde konungzdomen i Stockholm. Datum Unlfwesund.*
- Den 23 Junii Anno 1615. Kongliga May:tz til Sverige Rättgångs Process, som achtas skal uthi Hans Kongl. May:tz konugzlige Hoffrätt, sampt een Underrättelse huruledes the afsagde Dommar ordenteligen skole exequeras. Stockholm.*
- Den. 15 Junii 1623. Fullmacht för Åbo Hoff-rätt.*
- Den 5. Novembris Anno 1634. Drottning CHRISTINAE Fullmacht för Jönkiöpingz Hof-Rätt. Datum Stockholm.*
- Den 27. Augusti 1741. Kongl. maj:ts nådige kungjörelse, angående fri religions-öfnings förunnande här i riket åt alla them af engelske och reformerte lyrkan som wilja sig härstädes nedsättia. Gifwen Stockholm i Råd-Cammaren*
- Den 10 Mart 1749. Förordning, angående de Studerandes Academiska Wittnesbörder, som tänka söka sin befordran wid Rättgångswerken.*
- Den 23 Nov. 1756. Kongl. Maj:ts Förordning, ang. Hwad som bör i akttagas wid förslagers uprättande til lediga tjenster och beställningar, samt deras besättjande med mera, i följe af Riksens Ständers yttrande derom, uti 2:ne deras derhos fogade skrifvelser.*
- Den 18 November 1762. Kongk. Maj:ts Bref til Hof-Rätterne, at Under-Rätt, så i Staden, som på Landet, är pliktig, at uti sådana brottmål, som böra underställas Hof-Rätten, insända sin ransakning och dom til Hof-Rätten, then förre, eller i Staden, inom fiorton dagar, och den senare, inom en månad efter then dag ändteligt Utslag gifwes, och thet wid bot Tre daler S:mt för hwar dag, som någor thermed öfwer thenna tid uteblifwer, Kronans ensak.*
- Den 12 November 1766. Kongl. Maj:ts Förordning, til befrämjande af Lagarnas behöriga verkställighet bland Rikets Embetsmän och öfriga Undersåtare.*
- Den 4 Febr. 1768. Kongliga Brefwet af den 4. Februarii 1768. Til Hof-Rätterne at förmå Under-Domare, til at i tid insända theras Domböcker och Protocoller, samt Ransakningar i Brottmål.*
- Den 16 Martii 1768. Kongliga Swea Hof-Rätts Bref, angående plikt å Under-Domare, för försummelse wid Protocollers och Domböckers inlewerande.*
- Den 26. Augusti 1773. Kongliga Maj:ts förnyade Stadga, angående afträdes och formons- samt boskilnads- och urarfwa-mål.*
- Den 11 Maji 1774.Kongliga Bref til Hof-Rätterne, at then swarande part, som I wädjade saker å inställelse dagen uteblifwer, bör inom 30 dagen thereafter, wisa laga förfall.*

- Den 20 Junii 1775. Kongl. Maj:ts kungörelse, angående en nödig befunnen fördelning af Länen i Finland, så wäl som den i Wasa Stad anlagde Kongl. HofRätten.
- Den 27 Junii 1775. Kongliga Maj:ts Förordning, angående storskifts-delningar i Finland och hwad derwid i akt tagas bör.
- Den 28 Junii 1775. Kongliga Maj:ts Förordning om sättet til skattläggningarnes förrättande i Savolax och Carelen, jemte förbud emot det så här, som annorstädes i Finland olofliga kyttnande.
- Den 16 Februarii 1776. Kongliga Bref til Götha Hof-Rätt, angående des Ledamöters antal och fördelning, samt om tiden och ordningen hwarefter Hof-Rättens arbete verkställas bör m.m.
- Den 12 Junii 1776. Kongliga Bref til N. N. Hof- Rätt, angående Hustru N. N:s straff för wäldsam förfarande med sin Stjufdotter.
- Den 25 Jun. 1776. Kongliga Bref til samtelige Hof-Rätterne och Regements-Chefs, angående förbud emot anmälade af Härads höfdingars och Auditeurs ansökningar om Tjenstebyten.
- Den 28 Junii 1776. Protocoll, hållit wid Kongl. Wasa Hof-Rätts Installations – Act på Stockholms Slott den 28 Junii 1776. Förmiddagen.
- Den 28 Junii 1776. Kongl. Maj:ts kungörelse, angående Des och Rikets uti Wasa Stad inrättade Hof-Rätt samt de derunder lydande Dom- och Lagsagor.
- Den 4 Julii. Kongl. Åbo Hof-Rätts Bref, angående fördelning af Jurisdictionerne emellan Åbo och Wasa Hof-Rätter.
- Den 22 Nov. 1776. Kongliga Bref til Åbo Hof-Rätt, angående arbetets fortsättande derstädes.
- Den 22 Nov. 1776. Kongliga Bref til N.N. Hof-Rätt, angående N. N. för hwilken, såsom Reformerte Religion tilgifwen, den på lönskaläger följande enskilte skrift- och aflösning til böter förwandlad blifwit.
- Den 20 Dec. 1776. Kongliga Bref til Hof-Rätterne, angående Extra Lagmans förordnande.
- Den 25 April 1777. Kongliga Maj:ts Förklaring öfwer wisse delar uti Förordningen af den 27 Junii 1775, angående Storskiftes delningar i Finland.
- Den 25. Sept. 1777. Kongliga Bref til samtelige Hof- och Öfwer-Rätter, angående huru förhållas skal då förklenliga utlätelser om Kongliga Maj:t och Regeringssättet warda angifne.
- Den 14 November 1777. Kongl. Maj:ts Nådiga Förordning, angående tiden til Vads och Besvärs fullföljande i Vasa Hof-Rätt. Gifwen Stockholms Slott.
- Den 3 April 1778. Kongliga Bref til N. Hof-Rätt, angående Förbud emot onödig widlyftighet wid Hof-Rätts Protocollernes författande.
- Den 15 Maji 1778. Kongliga Bref til N. Hof-Rätt, angående förklaring öfwer 10. Cap. 25. §.
- Den 30 October, 1778. Puncter, om hwilka Hans Kongl. Maj:t i nåder för godt funnit at underrätta Riksens Ständer.
- Den 31 October 1781. Kongliga Bref til N. Hof-Rätt, angående Krono-Hemmans Åboers rättighet, at på egit äfwentyr utföra ägotwister.
- Den 26 April 1785. Kongliga Bref til samtelige Hof- och Öfwer-Rätterne, angående Fiscalers och Krono-Åklagares andel i fallande ensaks-böter och witen.
- Den 14 December 1787. Kongliga Bref til Samtelige Landshöfdingarne i Finland angående förklaringars infordrande öfwer inkommande underdåniga besvär i ågodelnings-mål.
- Den 20 December 1787. Kongliga Maj:s Nådiga Förordning angående arrende af Brenwins bränning til husbehof.
- Den 9 April 1788. Kongliga Bref til Samtelige Hof-Rätterne och Canslie- samt Bergs-Collegierne, ang. de genom Kongl. Förordningen den 10 Martii 1749 tillåme Academiske disputationer.
- Den 19 Februarii 1790. Kongliga Bref til Samtelige Hof-Rätterne angående lösens beräkande för Expeditioner wid Under-Domstolarne.
- Den 29 November 1790. Kongliga Bref til Samtelige Hof-Rätterne, angående leuterations-rättens utöfning in anseende til bestrafningen af stölder wid eldswåda.

Den 27 Maj 1801. Kongl. Bref till Hof-Rätterne, angående Lagarnes behöriga iackttagande och efterlefnad.

Underdånig berättelse angående Wasa HofRätt i Storfurstendömet Finland författad uti Julii Månad 1802.

Berättelse angående Wasa Hofrätt stiftelse, öden och verksamhet jemte Förteckning å dess ordförande och ledamöter under första århundrade af Hofrättens tillvaro. 1776-1876. F. W. Ungrens boktryckeri. Nikolaistad 1876.

Sanakirjat ja kokoomateokset

Nordisk Familjebok. Konversationslexikon och Realencyklopedi. Sjätte bandet. Toim. Th. Westrin. Nordisk Familjeboks Förlags aktiebolag. Stockholm 1907.

Nordisk Familjebok. Konversationslexikon och Realencyklopedi. Tjugufemte bandet. Toim. Th. Westrin. Nordisk Familjeboks Förlags aktiebolag. Stockholm 1917.

Schlyter, D. C. J.: Ordbok till Samlingen af Sweriges Gamla Lagar. Lund 1877.

Elektroniset lähteet

Helsingin yliopiston ylioppilasmatrikkeli – [Http://www.helsinki.fi/ylioppilasmatrikkeli/](http://www.helsinki.fi/ylioppilasmatrikkeli/).

Katsaus hovioikeuksien toimintaan –

[Http://www.om.fi/Etusivu/Ministerio/Toimintajatalous/Katsaustoimintaan#hovioikeudet](http://www.om.fi/Etusivu/Ministerio/Toimintajatalous/Katsaustoimintaan#hovioikeudet) (22.9.09).

Korkeimman oikeuden tiedotteet – [Http://www.kko.fi/46116.htm](http://www.kko.fi/46116.htm) (8.9.09).

3 KIRJALLISUUS

Aalto, Seppo: Kirkko ja kruunu siveellisyyden vartijoina. Seksuaalirikollisuus, esivalta ja yhteisö Porvoon kihlakunnassa 1621–1700. Suomen historiallinen seura 12. Helsinki 1996.

Alanen, Aulis J.: Suomen historia kustavilaisella ajalla. Werner Söderström Osakeyhtiö. Porvoo – Helsinki 1964.

Alkio, Paavo: Lainopin opiskelusta 1700-luvulla sekä virkatutkinnosta ja virastotutkinnosta. Lakimies 1953, s. 133–148. (1953a)

Alkio, Paavo: Vaasan hovioikeuden ensimmäisistä jäsenistä. Lakimies 1953, s. 44–60.

Alkio, Paavo: Vaasan hovioikeuspiirin tuomiokunnat 1776–1776. Teoksessa Vaasan hovioikeus 1776–1776 Vasa Hovrätt. Kirjoituksia ja kuvia 200-vuotistaipaleelta. Toim. Erkki Rintala. Vaasan hovioikeus. Vaasa 1976, s. 77–120.

Almén, Folke: Gustav III och hans rådgivare 1772–89. Arbetssätt och meningsbrytningar i rådkammare och konseljer. Uppsala 1940.

Anners, Erik: Humanitet och Rationalism. Studier i upplysningstidens strafflagsreformer – särskilt med hänsyn till Gustav III:s reformlagstiftning. A.-B. Nordiska Bokhandeln. Stockholm 1965.

Aronsson, Peter: Bönder gör politik. Det lokala självstyret som social arena i tre smålandssocknar, 1680–1850. Bibliotheca historica lundensis 72. Lund University Press. Lund 1992.

Awebro, Kenneth: Gustaf III:s räfst med ämbetsmännen 1772–1779 – aktionerna mot landshövdingarna och Göta hovrätt. Studia Historica Upsaliensia 96. Uppsala 1977.

Bartlett, Robert: Trial by Fire and Water. The Medieval Judicial Ordeal. Clarendon Press. Oxford 1986.

- Becker, Walter Gustav:* Das Common Law als Methode der Rechtsfindung. Teoksessa Berliner Kundgebung 1952 des Deutschen Juristentages. J. C. B. Mohr. Tübingen 1952, s. 35–57.
- Bendz, Gunnar:* Göta hovrätt genom seklerna. P. A. Norstedt Söners Förlag. Stockholm 1935.
- Berman, Harold J.:* Law and Revolution. The Formation of the Western Legal Tradition. Harvard University Press. Cambridge 1983.
- Björne, Lars:* Patrioter och institutionalister. Den nordiska rättsvetenskapens historia. Del I. Tiden före år 1815. Rättshistoriskt Bibliotek LII. Lund 1995.
- Black, Donald:* "Social control as a dependent variable". Teoksessa Toward a General Theory of Social Control, Volume I: Fundamentals. Toim. Donald Black. Academic Press. Orlando 1984, s. 1–36.
- Black, Jeremy:* Eighteenth Century Europe 1700–1789. Macmillan history of Europe. Basingstoke 1990.
- Blomstedt, Yrjö:* Kuninkaallisen Majesteetin Oikeus Suomessa. Teoksessa Turun hovioikeus 1623 31/10 1973 Åbo Hovrätt. Werner Söderström Osakeyhtiö. Porvoo – Helsinki 1973, s. 31–168.
- Blomstedt, Yrjö:* Turun hovioikeuden toimitilat. Teoksessa Turun hovioikeus 1623 31/10 1973 Åbo Hovrätt. Werner Söderström Osakeyhtiö. Porvoo – Helsinki 1973, s. 186–222. (1973a)
- Blomstedt, Yrjö:* Vaasan hovioikeus 1776–1976. 200-vuotishistorian pääpiirteitä. Teoksessa Vaasan hovioikeus 1776–1976 Vasa Hovrätt. Kirjoituksia ja kuvia 200-vuotistaipaleelta. Toim. Erkki Rintala. Vaasan hovioikeus. Vaasa 1976, s. 13–76.
- Boberg, Stig:* Gustav III och Tryckfriheten 1774–1787. Elanders Boktryckeri aktiebolag. Göteborg 1951.
- Boström, H. J.:* Wasa Hofrätts Presidenter, Ledamöter och Tjänstemän samt Hofrätten underlydande Lagmän och Härads höfdingar 1776–1914. Biografiska anteckningar. Aktiebolaget Lilius & Hertzberg. Helsingfors 1915.
- Brand, Paul:* Origins of the English Legal Profession. Law and History Review 1987, s. 31–50.
- Carey, John A.:* Judicial Reform in France before the Revolution of 1789. Harvard Historical Studies, Vol. XCIX. Harvard University Press. Cambridge 1981.
- Carlsson, Sten:* Ståndssamhälle och ståndspersoner 1700–1865. CWK Gleerup Bokförlag. Lund 1973.
- Cordes, Albrecht:* Der "allzu scharf gerittene Pandectenhengst". Richterliches Selbstbewusstsein und juristische Argumente. Teoksessa Juristische Argumentation – Argumente der Juristen. Toim. Albrecht Cordes. Quellen und Forschungen zur höchsten Gerichtsbarkeit im Alten Reich 49. Böhlau Verlag. Köln 2006, s. 1–10.
- Cranston, Maurice:* Philosophers and Pamphleteers. Political Theorists of the Enlightenment. Oxford University Press. Oxford 1986.
- Crime and Control in Europe from the past to the present.* Edited by Mirkka Lappalainen – Pekka Hirvonen. Publications of the History of Criminality Research Project. Helsinki 1999.
- Czeguhn, Ignacio:* Entscheidungsfindung und Entscheidungsbegründung auf der iberischen Halbinsel und in Deutschland vom 15. bis zum 18. Jahrhundert. Eine vergleichende Betrachtung. Teoksessa Juristische Argumentation – Argumente der Juristen. Toim. Albrecht Cordes. Quellen und Forschungen zur höchsten Gerichtsbarkeit im Alten Reich 49. Böhlau Verlag. Köln 2006, s. 219–239.
- Dawson, John P.:* The Oracles of the Law. The University of Michigan Law School. Ann Arbor 1968.
- Diestelkamp, Bernhard:* Die Durchsetzung des Rechtsmittels der Appellation im weltlichen Prozeßrecht Deutschlands. Akademie der Wissenschaften und der Literatur. Abhandlungen der geistes- und sozialwissenschaftlichen Klasse. Jahrgang 1998. No 2. Franz Steiner Verlag. Mainz 1998.

- Diestelkamp, Bernhard*: Die höchste Gerichtsbarkeit in England, Frankreich und Deutschland zwischen Absolutismus und Aufklärung. Teoksessa Recht und Gericht im Heiligen Römischen Reich. Vittorio Klostermann. Frankfurt am Main 1999, s. 375–406.
- Diestelkamp, Bernhard*: Vom Königlichen Hofgericht zum Reichskammergericht. Betrachtungen zu Kontinuität und Wandel der höchsten Gerichtsbarkeit am Übergang zur frühen Neuzeit. Teoksessa Recht und Gericht im Heiligen Römischen Reich. Vittorio Klostermann. Frankfurt am Main 1999, s. 185–211. (1999c)
- Dupré, Louis*: The Enlightenment and the Intellectual Foundations of Modern Culture. Yale University Press. New Haven & London 2004.
- Edlund, Barbro*: Göta hovrätts auskultanter. Matriklar 1635–1804. Acta Societatis Juridicae Lundensis Nr 69. Juridiska Föreningen i Lund. Lund 1984.
- Egil Skallagrímsson och Gunnlaug Ormstungas sagor*. Översättning och Förord av Hjalmar Alving. Fabel Bokförlag. Stockholm 1989.
- Ehrensward, G. J.*: Dagboksanteckningar förda vid Gustaf III:s hof. Toim. E. V. Montan. Stockholm 1878.
- Ekbom, Selim*: Berättelse angående Wasa hovrätts stiftelse, öden och verksamhet, jemte Förteckning å dess ordförande och ledamöter under första århundrdet af Hovrättens tillvaro, 1776–1876. F. W. Unggrens boktryckeri. Nikolaistad 1876.
- Englund, Peter*: Det hotade huset. Adliga föreställningar om samhället under stormaktstiden. Atlantis. Stockholm 1989.
- Ervasti, Kaijus*: Konfliktit ja vaihtoehdoiset konfliktinratkaisujärjestelmät. Teoksessa Sovittelu ja muut vaihtoehdoiset konfliktinratkaisumenetelmät. Helsinki 2001, s. 13–38.
- Ervasti, Kaijus*: Käräjäoikeuksien sovintomenettely. Empiirinen tutkimus sovinnon edistämisestä riitaprosessissa. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 207. Helsinki 2004.
- Ervasti, Kaijus*: Lainkäytön funktiot. Lakimies 1/2002, s. 47–72. (2002a)
- Fahrmeir, Andreas*: Citizens and Aliens. Foreigners and the Law in Britain and the German States, 1789–1870. Volume 5: Monographs in German History. Berghahn Books. New York – Oxford 2000.
- Favorin, Matti*: Vaasan hovioikeuden vanha arkisto (1776–1930). Teoksessa Vaasan hovioikeus 1776–1976 Vasa Hovrätt. Kirjoituksia ja kuvia 200-vuotistaipaleelta. Toim. Erkki Rintala. Vaasan hovioikeus. Vaasa 1976.
- Fersen, Fredrik Axel von*: Riksrådet och fältmarskalken, m.m. grefve Fredrik Axel von Fersens historiska skrifter 1–3, utg. av R. M. Klinckowström, Stockholm 1869.
- Fox-Genovese, Elizabeth*: The Origins of Physiocracy. Economic Revolution and Social Order in Eighteenth-Century France. Cornell University Press. Ithaca and London 1976.
- Frieden durch Recht. Das Reichskammergericht von 1495 bis 1806*. Toim. Ingrid Scheurmann. Verlag Philipp von Zabern. Mainz 1994.
- Gouron, André*: Royal *ordonnances* in Medieval France. Teoksessa Legislation and Justice. Toim. Antonio Padoa-Schioppa. The European Science Foundation. Origins of the Modern State in Europe, 13th–18th Centuries. Clarendon Press. New York 1997, s. 57–71.
- Grell, Ole Peter & Porter, Roy*: Toleration in Enlightenment Europe. Teoksessa Toleration in Enlightenment Europe. Edited by Ole Peter Grell and Roy Porter. Cambridge University Press 2000, s. 1–22.
- Gustafsson, Harald*: Political interaction in the old regime: central power and local society in the eighteenth-century Nordic states. Studentlitteratur. Lund 1994.
- Haataja, Kyösti*: Maanjaot ja talojärjestelmä. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja B-sarja N:o 37. Werner Söderström osakeyhtiö. Helsinki 1949, s. 640–656.
- Hafström, Gerhard*: ”Men må ej främmande språk brukas”. Skrifter utgiven av Institutet för rätthistorisk forskning grundat av Gustav och Carin Olin. Serien II. Rätthistoriska studier IV. Lund 1974.

- Halila, Aimo:* Oulun kaupungin historia 2. 1721–1809. Oulun kaupunki. Oulu 1953.
- Harju, Virpi:* Themiksen temppele. Vanhan Vaasan hovioikeudentalo Kustaa III:n valistuspöytäkirjojen monumentti. Jyväskylän Studies in the Arts 60. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä 1997.
- Heikkinen, Antero:* Kirveskansan elämää. Ihmiskohtaloita Kuhmon erämaissa 1800-luvun alussa. WSOY. Juva 1988.
- Heirbaut, Dirk:* A Tale of Two Legal Histories. Teoksessa Reading Past Legal Texts. Toim. Dag Michalsen. Unipax. Oslo 2006.
- Helmholz, R. H.:* Judges and trials in the English ecclesiastical courts. Teoksessa Judicial tribunals in England and Europe, 1200–1700. The trial in history, volume I. Edited by Maureen Mulholland and Brian Pullan with Anne Pullan. Manchester University Press. Manchester and New York 2003, s. 102–116.
- Hemmer, Ragnar:* Landsrätten i Åbo. Finlands högsta domstol. Societas scientiarum fennica årsbok XXVII B, No 3. Helsinki 1949.
- Herlitz, Nils:* Grunddragen av det Svenska statsskickets historia. P. A. Norstedt & Söner. Stockholm 1946.
- Hildebrand, Emil:* Svenska statsförfattningens historiska utveckling från äldsta tid til våra dagar. Stockholm 1886.
- Hov, Jo:* Rettsforlik. Universitetforlaget. Oslo 1976, s. 42–78.
- Höög, Victoria:* Upplysning utan förnuft. Begär och frihet hos Thomas Hobbes, John Locke, David Hume och Montesquieu. Brutus Östlings Bokförlag Symposion. Stockholm/Stehag 1999.
- Inger, Göran:* Erkännandet i Svensk Processrättshistoria II 1614–1948. Rättshistoriskt bibliotek 50. Skrifter utgivna av Institutet för rättshistorisk forskning grundat av Gustav och Carin Olin. Lund 1994, s. 172–223.
- Inger, Göran:* Svensk rättshistoria. Liber Ekonomi. Malmö 1997.
- Johnson, Hubert C.:* Frederick the Great and His Officials. Yale University Press. New Haven 1975.
- Jokela, Antti:* Oikeudenkäynti III. Talentum. Helsinki 2004.
- Jutikkala, Eino:* Nastolan talonpoikaisrettelöt vv. 1773–75. Historiallinen aikakauskirja 1931, s. 268–280.
- Jutikkala, Eino:* Luentoja Suomen valtiojärjestyksen historiasta. Gaudeamus. Helsinki 1972.
- Jutikkala, Eino:* Talonpoika, aatelismies, kruunu. Maapolitiikkaa ja maanomistusoloja Pohjoismaissa 1550–1750. Tietolipas 92. Suomen Historiallinen Seura / Suomen Kirjallisuuden Seura. Juva 1983.
- Jyränki, Antero:* Lakien laki. Perustuslaki ja sen sitovuus eurooppalaisessa ja pohjoisamerikkalaisessa oikeusajattelussa suurten vallankumousten kaudelta toiseen maailmansotaan. Lakimiesliiton kustannus. Helsinki 1989.
- Karonen, Petri:* Kämnerioikeudet Suomen kaupungeissa suurvalta-ajan alkupuolella (noin 1620–1660). Studia Historica Jyväskyläensia 48. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä 1994.
- Karonen, Petri:* Pohjoinen suurvalta. Ruotsi ja Suomi 1521–1809. WSOY. Juva 1999.
- Katajala, Kimmo:* Niskurit, ryövärit ja leivätön pöytä: talonpoikaislevottomuudet käräjäkäsitelystä 1600-luvun lopun Karjalassa. Teoksessa Laittomuuden laittatiellä: rikos Suomessa 1500-luvulta nykypäiviin. Helsingin yliopiston historian laitoksen julkaisuja. Helsingin yliopisto. Helsinki 1996, s. 101–124.
- Katajala, Kimmo:* Suomalainen kapina: talonpoikaislevottomuudet ja poliittisen kulttuurin muutos Ruotsin ajalla (n. 1150–1800). Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki 2002.
- Katajala, Kimmo:* Suurvallan rajalla. Ihmisiä Ruotsin ajan Karjalassa. Historiallinen Arkisto 118. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Vammala 2005.
- Kaufmann, Ekkehard:* Aequitatis Iudicium. Königsgericht und Billigkeit in der Rechtsordnung des frühen Mittelalters. Vittorio Klostermann. Frankfurt am Main 1959.

- Kekkonen, Jukka:* Itä-Suomen hovioikeus 150 vuotta. Teoksessa Wiipurin Itä-Suomen hovioikeus 1839–1989. Kustannuskiila Oy. Kuopio 1992, s. 89–264.
- Kerkkonen, Matti:* Elimäen talonpoikaislevottomuudet v. 1773. Historiallinen aikakauskirja XXXX, s. 161–188.
- Keskisarja, Teemu:* ”Secoituxesta järjestömain luondocappalden canssa”. Perversiot, oikeuselämä ja kansankulttuuri 1700-luvun Suomessa. Helsinki 2006.
- Kissel, Otto Rudolf:* Gedanken zur Rechtssicherheit. Teoksessa Frieden durch Recht. Das Reichskammergericht von 1495 bis 1806. Toim. Ingrid Scheurmann. Verlag Philipp von Zabern. Mainz 1994, s. 30–32.
- Klerman, Daniel:* Settlement and the Decline of Private Prosecution in Thirteenth-Century England. Law and History Review 19/2001, s. 1–65.
- Klinge, Matti:* Helsingin yliopisto 1640–1990. Ensimmäinen osa. Kuninkaallinen Turun Akatemia 1640–1808. Kirj. Matti Klinge sekä Rainer Knapas, Anto Leikola ja Johan Strömberg. Otava. Helsinki 1987.
- Konttinen, Esa:* Perinteisesti moderniin. Professionien yhteiskunnallinen synty Suomessa. Vastapaino. Tampere 2001.
- Korkman, Petter:* Valtio ja sen lait modernissa luonnonoikeusperinteessä. Filosofien oikeus 1. Toim. Jarkko Tontti, Kaisa Mäkelä ja Heta Gylling. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja E-sarja N:o 2. Helsinki 2001, s. 87–107.
- Koskinen, Pekka:* Dateringsproblem kring planerna för utbyggnad av försvarsverken på Tavastehus slott under den gustavianska tiden. Historisk Tidskrift för Finland I/2003 årg. 88, s. 24–42.
- Koskivirta, Anu:* ”Sisäinen vihollinen”. Henkirikos ja kontrolli Pohjois-Savossa ja Karjalassa Ruotsin vallan ajan viimeisinä vuosikymmeninä. Helsinki 2001.
- Kotkas, Toomas:* Hyvä järjestys yhteiskuntapoliittisena ideaalina – esimerkki 1500-luvun Ruotsista. Lakimies 7–8/2007, s. 989–1005.
- Kotkas, Toomas:* ”Suosiosta ja armosta”. Tutkimus armahdusoikeuden historiasta autonomian ajan Suomessa. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja A-sarja N:o 245. Jyväskylä 2003.
- Kroeschell, Karl:* Deutsche Rechtsgeschichte. Band 3, seit 1650. Böhlau. Köln 1989.
- Kujala, Antti:* Miekka ei laske leikkiä: Suomi suuressa pohjan sodassa 1700–1714. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki 2001.
- Kulla, Heikki:* Hallintolainkäyttö ja hallinto. Tutkimus korkeimman hallinto-oikeuden toimivallan määräytymisen oikeushistoriallisesta taustasta. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja A-sarja N:o 148. Helsinki 1980, s. 1–50.
- Kuusi, Sakari:* Isonjaon alkuvaiheet Pohjanmaalla. Suomal. Kirjall. Seuran kirjapainon osakeyhtiö. Helsinki 1914.
- Käsitteet liikkeessä.* Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria. Toim. Matti Hyvärinen, Jussi Kurunmäki, Kari Palonen, Tuija Pulkkinen ja Henrik Stenius. Gummerus. Jyväskylä 2003.
- Lagerroth, Fredrik:* Konung och adel. Ett bidrag till Sveriges författningshistoria under Gustav III. Albert Bonniers Förlag. Stockholm 1917.
- Lagus, Vilh.: Åbo Akademis Studentmatrikel å nyo upprättad. Senare Afdelningen 1740–1827.* Helsingfors 1895.
- Lappalainen, Pekka:* Kuopion historia 1. Kuopion kaupungin esivaiheet ja perustamistoimet. Toim. Pekka Toivanen. Kustannuskiila. Kuopio 1982.
- Lau, Thomas:* Der Rechtsanwalt und das juristische Argument. Teoksessa Juristische Argumentation – Argumente der Juristen. Toim. Albrecht Cordes. Quellen und Forschungen zur höchsten Gerichtsbarkeit im Alten Reich 49. Böhlau Verlag. Köln 2006, s. 75–96.
- Lehtikanto, Mirjam:* Vaasan hovioikeuden toimitilat. Teoksessa Vaasan hovioikeus 1776–1976 Vasa Hovrätt. Kirjoituksia ja kuvia 200-vuotistaipaleelta. Toim. Erkki Rintala. Vaasan hovioikeus. Vaasa 1976, s. 121–196.

- Lehtinen, Erkki*: Turun hovioikeuden perustamisen taustaa. Teoksessa Turun Hovioikeus 1623 31/10 1973 Åbo hovrätt. Toim. Yrjö Blomstedt. Werner Söderström Osakeyhtiö. Porvoo – Helsinki 1973, s. 9–30.
- Letto-Vanamo, Pia – Pihlajamäki, Heikki*: Funktionen des Livländischen Hofgerichts (1630–1710). Bericht über ein Forschungsprojekt. Teoksessa Geschichte und Perspektiven des Rechts im Ostseeraum. Erster Rechtshistorikertag im Ostseeraum, 8.–12. März 2000. Toim. Jörn Eckert & Kjell Å. Modéer. Peter Lang. Europäischer Verlag der Wissenschaften. Frankfurt am Main 2002.
- Letto-Vanamo, Pia*: Käräjäyhteisön oikeus. Oikeudenkäyttö Ruotsi-Suomessa ennen valtiollisen riidanratkaisun vakiintumista. Oikeushistorian julkaisuja 2. Rikos- ja prosessioikeuden sekä oikeuden yleistieteiden laitos. Helsinki 1995.
- Letto-Vanamo, Pia*: Neuvoteltu oikeudenmukaisuus – sovinto esimodernissa oikeudenkäynnissä. Teoksessa Sovittelu ja muut vaihtoehtoisen konfliktinratkaisumenetelmät. Helsinki 2001, s. 39–60.
- Letto-Vanamo, Pia*: Omistusoikeuden historiaa – hämäläiset talonpojat maanomistajina. Teoksessa Hämäläis-osakunnan juristikerho 1935–1995. Gummerus. Jyväskylä 1995. (1995a)
- Letto-Vanamo, Pia*: Suomalaisen asianajajalaitoksen synty ja varhaiskehitys. Oikeushistoriallinen tutkimus. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja A-sarja N:o 181. Helsinki 1989.
- Levin, Joel*: How Judges Reason. The Logic of Adjudication. Peter Lang Publishing. New York 1992.
- Liljenstrand, Axel*: Juridikens Studium vid Åbo universitet – med en blick på den akademiska jurisdiktionen och ekonomin. Skrifter utgifna af svenska literatursällskapet i Finland XVII. Helsingfors 1890.
- Linton, Marisa*: Citizenship and Religious Toleration in France. Teoksessa Toleration in Enlightenment Europe. Cambridge University Press 2000, s. 157–174.
- Lintott, Andrew*: The Constitution of the Roman Republic. Clarendon Press. Oxford 1999.
- Luukko, Armas*: Vaasan historia II. 1721–1808. Vaasan kaupunki. Vaasa 1979.
- Lönnroth, Erik*: Den stora rollen. Kung Gustaf III spelad av honom själv. Norstedts. Stockholm 1986.
- Manninen, Juha*: Valistus ja kansallinen identiteetti: aatehistoriallinen tutkimus 1700-luvun Pohjo-lasta. Historiallisia tutkimuksia 210. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki 2000.
- Metcalf, Michael*: Det politiska spelet kring Högsta domstolens tillkomst. Teoksessa Högsta doms-makten i Sverige under 200 år. Del I. Rättshistoriska studier XVI. Lund 1990.
- Modéer, Kjell Å.*: Der schwedische König als Richter im Ostseeraum. Das königliche Hofgericht und das königliche Tribunal in Wismar. Teoksessa Frieden durch Recht. Das Reichskammerge-richt von 1495 bis 1806. Toim. Ingrid Scheurmann. Verlag Philipp von Zabern. Mainz 1994, s. 435–445.
- Musson, Anthony*: The role of amateur and professional judges in the royal courts of late medieval England. Teoksessa Judicial tribunals in England and Europe, 1200–1700. The trial in history, volume I. Edited by Maureen Mulholland and Brian Pullan with Anne Pullan. Manchester Uni-versity Press. Manchester and New York 2003, s. 37–57.
- Myhrberg, Pertti*: Rikos- ja prosessioikeuden kehitys Suomessa. Suomen lakimiesliiton kustannus Oy. Helsinki 1978.
- Mäkinen, Virpi – Pihlajamäki, Heikki*: The Individualization of Crime in Medieval Canon Law. Journal of the History of Ideas 2004, s. 525–542.
- Nehrman, David*: Inledning til Then Swenska Processum Civilem efter Sweriges Rikes Lag, Äldre och Nyare och Stadgar. Tryckt hos Ludwig Decreaux, Åhr 1732.
- Nehrman, David*: Inledning til Then Swenska Processum Civilem efter Sweriges Rikes Lag och Stadgar författad, samt nu å nyo ökt och förbättrad. Tryckt hos Gottfried Kiesewetter i Stock-holm, Åhr 1751.

- Nehrman, David:* Inledning til Then Swenska Processum Criminales efter Sweriges Rikes Lag och Stadgar. Tryckt hos Directeuren Carl Gustav Berling i Lund, 1759.
- Nilsén, Per:* Gelehrte und rechtskundige ehrliche Männer. Die Zusammensetzung der schwedischen Hofgerichte 1660–1780. Teoksessa *Integration durch Recht. Das Wismarer Tribunal (1653–1806)*. Nils Jörn, Bernhard Diestelkamp, Kjell Å. Modeér (Hg.). Quellen und Forschungen zur Höchsten Gerichtsbarkeit im Alten Reich 47. Böhlau Verlag. Köln 20003.
- Nordberg, Tord O:son:* Hovrättens ämbetslokaler. Teoksessa *Svea hovrätt. Studier till 350-årsminnet*. P. A. Norstedt & Söners Förlag. Stockholm 1964, s. 339–393.
- Nordström, Peter:* Reformer och Rationalisering. Kung, råd och förvaltning under tidig gustaviansk tid, 1772–1778. *Acta Universitatis Stockholmiensis* 44. Almqvist & Wiksell International. Stockholm 1991.
- Nousiainen, Kevät:* Prosessin herruus. Länsimaisen oikeudenkäytön 'modernille' ominaisten piirteiden tarkastelua ja alueellista vertailua. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja A-sarja N:o 191. Helsinki 1993.
- Nygård, Toivo:* Hallitsijanvallan ja oikeuden symboli periferiassa – Kustaa III:n perustama Vaasan hovioikeus. Teoksessa *Historia ja herrasmies. Seppo Zetterbergille omistettu juhlakirja*. Toim. Kalevi Ahonen, Anssi Halmesvirta, Ilkka Nummela & Juha Sihvola. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä 2005, s. 165–177.
- Nygård, Toivo:* Kustaa III – vallanomaava, mutta alamaisilleen armollinen kuningas. *Historiallisia tutkimuksia* 224. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki 2005. (2005a)
- O'Day, Rosemary:* The professions in early modern England, 1450–1800: servants of the commonweal. Longman. London 2000.
- Odhner, C. T.:* Sveriges politiska historia under Konung Gustaf III:s regering. Första delen 1771–1778. P. A. Norstedt & Söners Förlag. Stockholm 1885.
- Oestmann, Peter:* Rechtsvielfalt vor Gericht. Rechtsanwendung und Partikularrecht im Alten Reich. Veröffentlichungen des Max-Planck-Instituts für Europäische Rechtsgeschichte. Band 18. Vittorio Klostermann. Frankfurt am Main 2002.
- Ogorek, Regina:* Richterkönig oder Subsumtionsautomat: zur Justiztheorie im 19. Jahrhundert. *Rechtsprechung*, Bd 1. Klostermann. Frankfurt am Main 1986.
- Ogorek, Regina:* Zum politischen Selbstverständnis der Rechtsprechung am Vorabend des bürgerlichen Zeitalters – eine Fallstudie. *Ius Commune* X (1983), s. 69–95.
- Oikeutta maalla ja kaupungissa.* Tuomiokuntien ja raastuvanoikeuksien muistitietoa. Toim. Mari Hatakka ja Juha Nirkko. Suomalaisen kirjallisuuden seura. Helsinki 2000.
- Outram, Dorinda:* The Enlightenment. *New Approaches to European History*. Cambridge University Press 1995.
- Paasto, Päivi:* Omistuskäsitteistön rakenteesta. Tutkimus jaetun omistuksen mahdollisuudesta ja merkityksestä omistuskäsitteistössä 1700-luvun lopulle tultaessa. Turun yliopisto. Turku 1994.
- Padoa-Schioppa, Antonio:* Hierarchy and Jurisdiction. Models in Medieval Canon Law. Teoksessa *Legislation and Justice*. Toim. Antonio Padoa-Schioppa. The European Science Foundation. *Origins of the Modern State in Europe, 13th–18th Centuries*. Clarendon Press. New York 1997.
- Pajujoja, Jussi:* Varhaiset rikokset ja niiden rankaiseminen. Teoksessa *Suomen oikeushistorian pääpiirteet. Suvullasta moderniin oikeuteen*. Toim. Pia Letto-Vanamo. Gaudeamus. Helsinki 1991, s. 7–27.
- Palmgren, Bo:* Laga domstol i mål om hädelse. *JFT* 1965, s. 1–7.
- Parry, G.:* Enlightened Government and its Critics in Germany. Teoksessa *Enlightened Despotism. Problems and Perspectives in History*. Longmans 1967, s. 10–20.
- Pedersen, Fritz Saaby:* Late Roman public professionalism. Odense University Press. Odense 1976.

- Peltonen, Matti*: Lukkari Saxbergin rikos ja herännäisappilan etiikka. Mikrohistoriallinen tutkimus 1800-luvun puolivälin Keuruulta. Gaudeamus. Helsinki 2006.
- Peterson, Claes*: Debatten om 1826 års förslag till en allmän civillag – en svensk kodifikationsstrid. Teoksessa *Norden, rätten, historia. Festskrift till Lars Björne*. Red. Jukka Kekkonen, Pia Letto-Vanamo, Päivi Paasto & Heikki Pihlajamäki. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja E-sarja N:o 11. Helsinki 2004, s. 245–263.
- Petrén, Sture*: Hovrättens uppbyggnad 1614–1654. Teoksessa *Svea hovrätt. Studier till 350-årsminnet*. P. A. Norstedt & Söners Förlag. Stockholm 1964, s. 1–117.
- Pihlajamäki, Heikki*: ”At synd och laster icke skall blifwa ostraffade”: straffrättsligt appellationsförbud i svensk rättshistoria. Teoksessa *Norden, rätten, historia. Festskrift till Lars Björne*. Red. Jukka Kekkonen, Pia Letto-Vanamo, Päivi Paasto & Heikki Pihlajamäki. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja E-sarja N:o 11. Helsinki 2004, s. 265–289.
- Pihlajamäki, Heikki*: Evidence, Crime and the Legal Profession – the Emergence of Free Evaluation of Evidence in the Finnish Nineteenth-Century Criminal Procedure. Rättshistoriskt bibliotek 54. Skrifter utgivna av Institutet för rättshistorisk forskning. Lund 1997.
- Pihlajamäki, Heikki*: Helsingin hovioikeus – ylioikeus yhteiskunnan peilissä. Helsingin hovioikeus. Helsinki 2002.
- Pihlajamäki, Heikki*: On the Verge of Modern Law: Mitigation of Sentence in Nineteenth-Century Finland. Zeitschrift für europäische Rechtsgeschichte: Ius Commune XXVIII. Frankfurt am Main 2001, s. 269–294.
- Pohjonen, Soile*: Konfliktien ratkaisu oikeusjärjestelmässä ja inhimillisessä vuorovaikutuksessa. Teoksessa *Sovittelu ja muut vaihtoehtoisen konfliktinratkaisumenetelmät*. Helsinki 2001, s. 61–82.
- Prodi, Paolo*: Eine Geschichte der Gerechtigkeit. Vom Recht Gottes zum modernen Rechtsstaat. Verlag C. H. Beck. München 2003.
- Pylkkänen, Anu*: Puoli vuodetta, lukot ja avaimet. Nainen ja maalaistalous oikeuskäytännön valossa 1660–1710. Lakimiesliiton kustannus. Helsinki 1990.
- Reynolds, Susan*: The Emergence of Professional Law in the Long Twelfth Century. Law and History Review 21/2003, s. 347–366.
- Ruutu, Martti*: Viipurin hovioikeuden perustaminen. Historiallinen Arkisto XLIII, 1937. s. 1–80.
- Rytkölä, Olavi*: Valtion vakinaisten virkamiesten palkkaus ja eläkeoikeus. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja A-sarja N:o 32. Vammala 1948, s. 35–44.
- Sawyer, Jeffrey K.*: Judicial Corruption and Legal Reform in Early Seventeenth-Century France. Law and History Review 6/1988, s. 95–117.
- Scheurmann, Ingrid*: Die Gründung des Reichskammergerichts auf dem Reichstag zu Worms. Teoksessa *Frieden durch Recht. Das Reichskammergericht von 1495 bis 1806*. Toim. Ingrid Scheurmann. Verlag Philipp von Zabern. Mainz 1994, s. 51–67.
- Scheurmann, Ingrid*: Die Organisation des Reichskammergerichts und der Verfahrensgang. Teoksessa *Frieden durch Recht. Das Reichskammergericht von 1495 bis 1806*. Toim. Ingrid Scheurmann. Verlag Philipp von Zabern. Mainz 1994, s. 119–145. (1994a)
- Schmidt-von Rhein, Georg*: Frieden durch Recht. Rechtsphilosophische Überlegungen zur Aktualität einer Ausstellung. Teoksessa *Frieden durch Recht. Das Reichskammergericht von 1495 bis 1806*. Toim. Ingrid Scheurmann. Verlag Philipp von Zabern. Mainz 1994, s. 23–29.
- Schröder, Jan*: Verzichtet unser Rechtssystem auf Gerechtigkeit? Zur Entstehung und Bewältigung des Gerechtigkeitsproblems im neuzeitlichen Recht. Eine Auseinandersetzung mit Paolo Prodi. Akademie der Wissenschaften und der Literatur. Abhandlungen der Geistes- und sozialwissenschaftlichen Klasse. Jahrgang 2005. No 2. Franz Steiner Verlag. Stuttgart.
- Sinkko, Anne*: Riita-asioiden sovinnot käräjäoikeuksissa. Defensor Legis 2000:1, s. 36–50.
- Smith, Barry F.*: Of Truth and Certainty in the Law: Reflections on the Legal Method. The American Journal of Jurisprudence 30/1985, s. 97–119.

- Stenius, Henrik*: Kansalainen. Teoksessa *Käsitteet liikkeessä*. Gummerus. Jyväskylä 2003, s. 309–362.
- Strauss, Gerald*: Law, Resistance, and the State. The Opposition to Roman Law in Reformation Germany. Princeton University Press. Princeton 1986.
- Stölzel, Adolf*: Geding und Appellation, Hof, Hofgericht und Räte, Abschied und Urteil. Eine rechtsgeschichtliche Untersuchung. Verlag von Franz Vahlen. Berlin 1911.
- Svea hovrätt. Studier till 350-årsminnet*. Av Sture Petrén, Stig Jägerskiöld och Tord O:son Nordberg. P. A. Norstedt & Söners Förlag. Stockholm 1964.
- Szidzek, Christian*: Das frühneuzeitliche Verbot der Appellation in Strafsachen. Zum Einfluss von Rezeption und Politik auf die Zuständigkeit insbesondere des Reichskammergerichts. Konflikt, Verbrechen und Sanktion in der Gesellschaft Alteuropas. Herausgegeben von Klaus Lüderssen, Klaus Schreiner, Rolf Sprandel und Dietmar Willoweit. Fallstudien. Band 4. Böhlau Verlag. Köln 2002.
- Tacitus*: Germaania. Otava. Keuruu 1976.
- Tala, Jyrki*: Luottamus tuomioistuimiin – mitä se on ja tarvitaanko sitä lisää? *Lakimies* 1/2002, s. 3–33.
- Tandefelt, Henrika*: Gustaf III inför sina undersåtar. Konsten att härska och politikens kulturhistoria. Helsingfors 2007.
- Tandefelt, Henrika*: Gustaf III, lagen och rätten. Kungaroll, ceremoniel och retorik vid inrättandet av Vasa hovrätt. Helsingin yliopisto, humanistinen tiedekunta, historian laitos 2000. (julkaisematon lisensiaatintutkimus) (2000a)
- Tandefelt, Henrika*: Vasa hovrätt, kungen och lagen. *Historisk Tidskrift* 4/2000, s. 557–579.
- Tellegen-Couperus, O. E.*: Did the Senate function as a Court of Appeal in the later Roman Empire? *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis* 309/1985, s. 309–320.
- Thompson, E. P.*: Herrojen valta ja rahvaan kulttuuri. Gaudeamus. Helsinki 1996.
- Thunander, Rudolf*: Hovrätt i funktion. Göta hovrätt och brottmålen 1635–1699. Rättshistoriskt bibliotek 49. Nerenius & Santérus Förlag AB. Lund 1993.
- Tiihonen, Seppo*: Herruus 1. Eurooppalainen malli. Hallintohistoriallisia tutkimuksia 10. Painatuskeskus. Helsinki 1994. (1994a)
- Tiihonen, Seppo*: Herruus 2. Ruotsi ja Venäjä. Hallintohistoriallisia tutkimuksia 11. Painatuskeskus. Helsinki 1994.
- Tiihonen, Seppo – Tiihonen, Paula*: Suomen hallintohistoria. Valtion painatuskeskus. Helsinki 1983.
- Toleration in Enlightenment Europe*. Edited by Ole Peter Grell and Roy Porter. Cambridge University Press 2000.
- Turun hovioikeus 1623 31/10 1773 Åbo hovrätt*. Toim. Yrjö Blomstedt. Werner Söderström Osakeyhtiö. Porvoo – Helsinki 1973.
- Tyrkkö, Martti*: Kajaanin kaupungin historia 2. (1717–1809). Kajaani 1948.
- Upplysningens miljöer – Ett nordiskt perspektiv*. Ugglan – Lund Studies in the History of Science and Ideas 2. Lund 1994.
- Vaasan hovioikeus 1776–1796 Vasa Hovrätt*. Kirjoituksia ja kuvia 200-vuotistaipaleelta. Toim. Erkki Rintala. Vaasan hovioikeus. Vaasa 1976.
- Van Caenegem, R. C.*: An Historical Introduction to Western Constitutional Law. Cambridge University Press. New York 1995.
- Vepsä, Iisa*: Vaasan hovioikeuden perustaminen – uuden aikakauden ylioikeus? Helsingin yliopisto, oikeustieteellinen tiedekunta 2002. (julkaisematon lisensiaatintutkimus)
- Verkko, Veli*: Lähimmäisen ja oma henki. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja B-sarja N:o 33. Gummerus. Jyväskylä 1949.
- Weber, Max*: Wirtschaft und Gesellschaft. Grundriss der vertehenden Soziologie. Tübingen 1980.

- Wedberg, Birger*: Konungens Högsta Domstol 1789–1809. P. A. Norstedt & Söners Förlag. Stockholm 1922, s. 1–44.
- Weitzel, Jürgen*: Dinggenossenschaft und Recht: Untersuchungen zum Rechtsverständnis im frankisch-deutschen Mittelalter. Böhlau Verlag. Köln 1985.
- Weitzel, Jürgen*: Kampf um die Appellation ans Reichskammergericht. Zur politischen Geschichte der Rechtsmittel in Deutschland. Böhlau Verlag. Köln 1976.
- Weitzel, Jürgen*: Werte und Selbstwertung juristisch-forensischen Begründens heute. Teoksessa Juristische Argumentation – Argumente der Juristen. Toim. Albrecht Cordes. Quellen und Forschungen zur höchsten Gerichtsbarkeit im Alten Reich 49. Böhlau Verlag. Köln 2006. S. 11–28.
- Wells, Charlotte C*: Law and Citizenship in Early Modern France. The Johns Hopkins University Studies in Historical and Political Science 113th Series. The Johns Hopkins University Press. Baltimore and London 1995.
- Westerlund, A. W.*: Turun hovioikeuden presidentit, jäsenet ja virkamiehet 1623–1923. Elämäkerrallisia ja sukuhistoriallisia muistiinpanoja. Nide I ja II. Turku 1923.
- Westerlund, Lars*: Sockensamhället och provinssamfund. Riksdagshandlingar av 1752 års organisationsprojekt rörande ”Oekonomiska Samhällen till Landthushållningens uphielpande”. Meddelanden från ekonomisk-statsvetenskapliga fakulteten vid Åbo Akademi. Rättsvetenskapliga institutionen Ser. A:267. Åbo 1988.
- Whitman, James Q.*: At the Origins of Law and the State: Supervision of Violence, Mutilation of Bodies, or Setting of Prices? Chicago-Kent Law Review 71 (1995), s. 41–84.
- Wiffels, Alain*: Argumentationsmuster in belgisch-niederländischen Konsiliensammlungen des 16. Jahrhunderts. ”Policy Considerations” in der Ius commune-Tradition. Teoksessa Juristische Argumentation – Argumente der Juristen. Toim. Albrecht Cordes. Quellen und Forschungen zur höchsten Gerichtsbarkeit im Alten Reich 49. Böhlau Verlag. Köln 2006, s. 55–74.
- Winberg, Christer*: Grenverket. Studier rörande jord, släktsskapsystem och ståndsprivilegier. Rätthistorisk bibliotek 38. Institutet för rätthistorisk forskning grundat av Gustav och Carin Olin. A.-B. Nordiska Bokhandeln, Stockholm 1985.
- Winfield, Richard Dean*: Rethinking the Legal Process. The American Journal of Jurisprudence 156, 1994, s. 153–184.
- Wirlander, Kaarlo*: Herrasväkeä. Suomen säätyläistö 1721–1870. Historiallisia tutkimuksia 93. Suomen Historiallinen Seura. Helsinki 1974.
- Wirlander, Kaarlo*: Herrskapsfolk. Ståndspersoner i Finland 1721–1870. Nordiska museets handlingar 98. Stockholm 1982.
- Wirlander, Kaarlo*: Suomen upseereista 1700-luvulla. Historiallisia tutkimuksia 34. Suomen Historiallinen Seura. Helsinki 1950.
- Wolter, Udo*: The officium in Medieval Ecclesiastical Law as a Prototype of Modern Administration. Teoksessa Legislation and Justice. Toim. Antonio Padoa-Schioppa. The European Science Foundation. Origins of the Modern State in Europe, 13th–18th Centuries. Clarendon Press. New York 1997, s. 17–36.
- Wrede, R. A. – Sjöström, Bertil*: Suomen prosessioikeus pääpiirteittäin. WSOY. Porvoo 1936.
- Ylikangas, Heikki*: Puukkojunkkareitten esiinmarssi: väkivaltarikollisuus Etelä-Pohjanmaalla 1790–1825. Otava. Helsinki 1976.
- Ylikangas, Heikki*: Valta ja väkivalta keski- ja uudenajan taitteen Suomessa. WSOY. Juva 1988.
- Ågren, Maria*: Asserting One’s Rights: Swedish Property Law in the Transition from Community Law to State Law. Law and History Review Summer 2001, vol. 19, No. 2, s. 241–282.
- Ågren, Maria*: Att lösa ekonomiska tvister – domstolarnas främsta sysselsättning på 1700-talet? Historisk tidskrift 1988:4, s. 481–511.
- Åqvist, Gösta*: Kungen och Rätten. Studier till upkomsten och den tidigare utvecklingen av kungens lagstiftningsmakt och domsrätt under medeltiden. Rätthistoriskt bibliotek 43. Lund 1989.

Österberg, Eva: Social Arena or Theatre of Power? The Courts, Crime and the Early Modern State in Sweden. Teoksessa Theatres of Power. Social Control and Criminality in Historical Perspective. Toim. Heikki Pihlajamäki. Publications of Matthias Calonius Society I. Helsinki 1991.

Kustaa III antoi tehtäväksi vuonna 1775 rakennuttaa uuden talon Vaasaan perustettavalle kuninkaalliselle hovioikeudelle. Rokokoota ja klassisia piirteitä yhdistäneen rakennuksen suunnitteli yli-intendentti Carl Fredrik Adelcrantz, Ruotsin tuon ajan johtava arkkitehti. Vaasan palon jälkeen hovioikeudelle rakennettiin sen nykyisin käytössä oleva rakennus. Hovioikeus muutti uuteen rakennukseen vuonna 1862 ja vanha hovioikeudentalo toimii nykyään Mustasaaren kirkkona. Valokuva Gunnar Bäckman 1997.

I Tutkimustehtävä

1 JOHDANTO

1780-luvun kääntyessä hiljalleen kohti loppuaan Suomessa elettiin hektisiä aikoja. Itärajalla miehet olivat valmiudessa Kustaa III:n Venäjän sodan (1788–1790) vuoksi, mutta kaikkia sota ei yhtä ankarasti koskettanut. Omat huolet olivat tärkeämpiä. Isonkyrön pitäjässä torppari Matts Israelssonia uhkasi hyvän kahdeksan kappan laajuinen pellon menetys, mikä sai tulevaisuuden varmasti näyttämään synkältä. Israelsson oli tehnyt sopimuksen pellon viljelystä Kaukosen tilan isännän Johan Kaukosen kanssa, mutta tämä oli pian myynyt tilan pojalleen Johan Johanssonille¹. Poika oli nyt ottanut pellon omavaltaisesti takaisin hallintaansa ja saanut hyväkseen Matts Israelssonin tekemän työn.²

Torppien perustaminen oli sallittu vuonna 1743 perintötilallisille ja vuonna 1757 kruununtalollisille, mikä oli lisännyt torppareiden määrää Suomessa huomattavasti. Vuonna 1765 puolestaan oli purettu Pohjanlahden kauppapakko, minkä johdosta useista länsirannikon kaupungeista oli nyt mahdollista purjehtia ulkomaille kauppaa harjoittamaan. Kokkola, Oulu ja Vaasa olivat saaneet oikeuden heti 1765, Kaskinen, Kristiinankaupunki ja Raasepori saivat oikeuden Kustaa III:n hallituskaudella (1771–1792) ja Pietarsaari ja Uusikaarlepyy hieman myöhemmin.³ Oululainen hovineuvos ja kauppias Johan Nylander Mattsson oli yksi niistä, joka hyödynsi tätä mahdollisuutta. Hän kävi muun muassa viinikauppaa lyypekkiläisen ”Johan Lembken leski ja poika” -kauppatalon kanssa. Myyntiartikkeleille ei ehkä kuitenkaan ollut riittävää kysyntää, sillä kaupankäynti ei sujunut aivan ongelmitta. Kauppatalo vaati Nylanderilta ja tämän kumppanilta kauppias Carl Fredric Engmanilta vuoden 1787 keväällä lähes 2000 lyypekintaalerin velkoja.⁴

Nylanderin kauppatoiminta ei ollut kaikkein tyypillisintä. Suomesta vietiin ulkomaille pikemminkin tervaa sekä puu- ja sahatavaraa. Tuontituotteista tärkein

¹ Lähteissä esiintyvien nimien suhteen on tutkimuksessa päädytty käyttämään lähteisiin merkittyjä nimiä. Tämä poikkeaa usein noudatetusta tavasta suomentaa ruotsinkielisten tuomioistuinvirkailijoiden ruotsintamat nimet takaisin oletetun alkuperäisen nimen mukaisiksi. Esimerkiksi Itä-Suomesta kotoisin oleva, hovioikeuden diaariin merkitty Matts Andersson oli todennäköisesti oikeasti Matti Antinpoika. Tuomioistuimet käyttivät myös usein patronymejä sukunimien sijaan, jolloin tutkimuksessa on seurattu myös tätä käytäntöä.

² VHO 1790 AVHD No 33.

³ Karonen 1999, s. 354–355, 371.

⁴ VHO 1790 TD No:t 2 ja 44.

oli ollut vilja, jonka merkitys oli kuitenkin vähentynyt kotimaisen tuotannon kasvun myötä. Siitä huolehtivat uudet torpparit, kuten Matts Israelsson, ja uudisasutus, jota oli edistetty erityisesti Kustaa III:n hallituskauden alussa liikamaiden erottamista käsittelevillä määräyksillä. Kaikki 1770-luvun puolivälissä toteutetut uudistukset eivät kuitenkaan edistäneet yhtä lailla maanviljelijöiden asemaa: kruunutilojen perinnöksiöstäminen lakkautettiin ja viinanpoltto muutettiin valtion yksinoikeudeksi.⁵ Tämä kenties lisäsi Nylanderin kaltaisten kauppiaiden intressiä tuoda alkoholijuomia maahan myös ulkomailta.

Maaseudulla viinanpolttokieltoon suhtauduttiin usein kuitenkin toisin. Lupamaksujen maksamisen sijaan viinaa poltettiin salaa virkamiesten yrittäessä saada syyllisiä kiinni. Lasimestari Jacob Wallenbergin vaimo Maria Jöransdotter ja talonpoika Gustaf Sutarla eivät varmasti olleet ainoita, jotka pyrkivät piilottelemaan paloviinapannujaan Lapuan pitäjän nimismieheltä Johan Kascasilta.⁶

Kustaa III ei hallitus kautensa aluksi edistänyt vain uudisasutusta, lisännyt kauppapakosta vapautettujen kaupunkien määrää tai muuttanut viinanpolttoa luvanvaraiseksi. Uusi hallinto toi mukanaan myös muita uudistuksia, joista yksi oli päätös perustaa Suomeen uusi hovioikeus. Vuonna 1775 tehtiin ratkaisu hovioikeuden perustamisesta Vaasaan, missä se aloitti toimintansa vuotta myöhemmin. Joidenkin vuosien kuluttua se sai käsiteltäväkseen niin Matts Israelssonin, Johan Johanssonin, Johan Nylanderin ja llypekkiläisen kauppatalon kuin Maria Jöransdotterin ja Gustaf Suterlankin jutut.

Marian ja Gustafin valitukset osoittautuivat hyödyttömiksi. Sakot vahvistettiin eikä Marian väitteille nimismies Kascasin uhkailuista ja väkivallan käytöstä löytynyt katetta. Kuninkaan käskynhaltijalle lähti hovioikeudesta tieto tuomioista ja kehoitus periä sakot asianosaisilta. Matts Israelssonin osalta hovioikeus vahvisti alioikeuden tuomion, jonka nojalla tämä oli saanut pellon takaisin ja korvauksia menetetyistä tuotosta. Hovioikeus kuitenkin vahvisti myös Johan Johanssonin oikeuden hakea pellon palautusta lainmukaisessa järjestyksessä, joten osapuolten välisessä riidassa ei välttämättä ollut nähty viimeistä oikeudellista näytöstä. Johan Nylanderin pitkälinen prosessi ei ollut vielä päätöksessä, vaan jutun käsitteilyä jatkettiin alioikeudessa.

Vaasan hovioikeus ratkaisi satoja tällaisia tapauksia ensimmäisen parinkymmenen toimintavuotensa aikana. Jos hovioikeutta ei olisi ollut, asianosaiset olisivat joutuneet valittamaan Turun hovioikeuteen ja aivan pohjoisimmilta Suomen

⁵ Karonen 1999, s. 352, 357, 412. Uudisasutuksesta mm. Den 27 Junii 1775. Kongliga Maj:ts Förordning, angående storskipts-delningar i Finland och hwad derwid i akt tagas bör. sekä Den 28 Junii 1775. Kongliga Maj:ts Förordning om sättet til skattläggningarnes förrättande i Savolax och Carelen, jemte förbud emot det så här, som annorstädes i Finland olofliga kyttande. Modée 1801, s. 459–476. Den 25 April 1777. Kongliga Maj:ts Förklaring öfwer wisse delar uti Förordningen af den 27 Junii 1775, angående Storskiptes delningar i Finland. Modée 1783, s. 23.

⁶ VHO 1790 AVHD No:t 4 ja 6.

alueilta Tukholmaan. Nyt lähempänä oli hovioikeus, jonka puoleen oli mahdollista kääntyä ja hakea oikeutta näissä asianosaisten, mutta myös koko valtakunnan kannalta tärkeissä asioissa. Pellon käyttöoikeuden selvittäminen oli tärkeää Matts Israelssonille ja Johan Johanssonille, mutta viljantuotannon takaamisella oli yleisempääkin merkitystä. Samoin Lembken kauppahuoneella oli intressi saada perityksi saatavansa, mutta yhtä lailla vaihdannan sääntöjen noudattamisella ja turvaamisella oli merkitystä kaupankäynnille ja valtion tulojen takaamiselle. Tuloista oli pitkälti kysymys myös paloviinan valmistuksen rajaamisessa luvanvaraiseksi toiminnaksi, mutta intressiä oli myös tietynlaisen epätoivottavaksi koetun käyttäytymisen kontrolloimiseen.

2 TUTKIMUSTEHTÄVÄ JA -MENETELMÄ

Maanomistukseen, kaupankäyntiin ja rikolliseksi määriteltyn toimintaan liittyvien kysymysten käsitteleminen oli osa hovioikeuden rutiinitoimintaa 1700-luvun lopulla. Niihin liittyvät säädökset tai oikeudenkäyttö eivät kuitenkaan ole tämän tutkimuksen fokus. Tutkimuksen keskipisteessä on sen sijaan itse Vaasan hovioikeus.

Vaasan hovioikeus oli Ruotsin valistuneen itsevaltiaan Kustaa III:n toteuttama uudistus, jonka syitä sekä monet aikalaiset että myöhemmät tutkijat ovat hakenneet kuninkaan teatraalisuudesta ja halusta kasvattaa omaa mainettaan.⁷ Kreivi Fredric Axel von Fersen jopa totesi, että hovioikeudelle ei itse asiassa ollut mitään tarvetta, ja se oli perustettu vain mainion historiankirjoittajan kynän kuvattavaksi.⁸ Vaikka nämä kommentit olisivat pitäneet paikkaansa, eivät kritikoita epäilleet sitä, etteikö uuden tuomioistuimen perustamisella olisi voitu saavuttaa väitettyä lopputulosta: kuninkaan valistuneen maineen lisäämistä. Oikeudenkäytöstä huolehtimisella oli piirteitä, jotka heijastuivat positiivisesti vallanpitäjään.

Kuninkaallisen valta-aktin seurauksena Vaasassa alkoi toimia uusi ylemmän asteen tuomioistuin, jonka toimivallan alaisuuteen kuului suuri osa Suomea – esimodernin säätyläisyhteiskunnan alamaisia ja kansalaisia, talonpoikia, torppareita, kauppiaita, käsityöläisiä, virkamiehiä. Osalla heistä oli virallinen rooli oikeuden toteuttamisessa: oli tuomareita oikeuslaitoksen eri portailla, syyttäjän-tehtäviä hoitavia viskaaleita, oikeudenkäyntiasiamiehinä toimivia virkamiehiä, toimeenpanosta huolehtivia lääni- ja paikallistason virkailijoita. Osa kohtasi oi-

⁷ Blomstedt 1976, s. 76. Teatraalisuuden tärkeää merkitystä 1700-luvun yhteiskunnassa vallankäytön muotona ei kuitenkaan ole aikaisemmin arvostettu samalla tavoin kuin nykyään, vrt. Tandefelt 2007; Nygård 2005a. Thompson 1996, s. 45–49.

⁸ Fersen 1869, s. 206.

keudellisen maailman vain kääntyessään tuomioistuinlaitoksen puoleen hake-
maan oikeutta omissa ongelmissaan.

Kiinnostus tutkimuskysymystä kohtaan kumpuaa näistä oikeuden ja vallan
välisiin sidoksiin liittyvistä kysymyksistä ja toisaalta mielenkiinnosta esimoder-
niin maailmankuvaan, yhteisöllisyyteen, yksilökokemuksiin ja kansanomaisiin
käsityksiin oikeudesta. Nämä eivät välttämättä näy suoraan tutkimuskysymyk-
sissä, mutta ovat johtaneet tutkimusta tiettyihin, välillisemmin heijastuviin suun-
tiin.

Tässä tutkimuksessa tarkastellaan varsinaisesti Vaasan hovioikeuden perusta-
mista ja sen varhaista toimintaa. Pääasialliset tutkimuskysymykset voidaan pel-
kistää kolmeen.

- 1) Miksi Vaasan hovioikeus perustettiin?
- 2) Tarvittiinko hovioikeutta muutoksenhakuinstanssina?
- 3) Miten 1700-luvun lopun hovioikeus toimi?

Ensimmäinen kysymys lomittuu osittain yhteen toisen kysymyksen kanssa,
joka olisi mahdollista kirjoittaa myös muotoon ”Miksi hovioikeus oli tarpeelli-
nen?”. Hovioikeuden perustajien syyt uuden hovioikeuden perustamiselle ja kä-
sitykset sen tarpeellisuudesta eivät luonnollisestikaan välttämättä vastaa sitä,
miksi hovioikeus käytännössä osoittautui tarpeelliseksi.

Hovioikeuden perustamista ryhdytään selvittämään lähtien liikkeelle hovioi-
keuden perustamisasiakirjoista ja niissä esiin tuoduista argumenteista sekä ylei-
semmin ajankohdan yhteiskunnallisesta kontekstista. Tämä tarkoittaa esimerkik-
si sen pohtimista, mitä merkitystä oli perustamisasiakirjoissa esiintyneillä vii-
tauksilla rikollisuuteen, elinkeinoihin tai rauhan ylläpitoon. Hovioikeuden käy-
tännön toimintaa tarkastellaan osittain samanaikaisesti perustajien esittämän ar-
gumentaation kanssa, jolloin perustajien käsitykset ja hovioikeudessa todellisuus-
dessa toteutunut käytäntö vertautuvat toisiinsa. Toisin sanoen voidaan hakea
vastauksia siihen, mikä merkitys perustajien esittämällä argumentaatiolla oli
käytännössä toteutuneen tilanteen valossa. Tämä näkyy esimerkiksi tarkastel-
taessa hovioikeuden merkitystä aluepoliittisesta näkökulmasta tai sen toiminnan
kehittymistä ja tehokkuutta.

Hovioikeuden toiminnan osalta tarkastellaan yhtäältä hovioikeuden säädän-
näisesti määriteltä tehtäväkenttää ja toisaalta sen toimintaa kolmen vuoden
ajalta (1780, 1790, 1800). Otosvuosien avulla voidaan seurata hovioikeuden var-
haista toimintaa sen perustamisen jälkeen. Huomiota kiinnitetään muun muassa
siihen, ketkä hovioikeutta käyttivät ja minkälaisia asioita hovioikeus todellisuus-
dessa hoiti.

Tarkasteltavana on erityisesti hovioikeuden rooli muutoksenhakuinstituutio-
na. Sen sijaan hovioikeuden tehtäväkentän muut osat on jätetty selvästi vähäi-
semmälle huomiolle, ja esimerkiksi hovioikeuden rooli alistettujen tapausten
ratkaisijana on rajattu tutkimuksen ulkopuolelle. Rajausta on tehty yhtäältä muu-

toksenhaun merkityksellisyysden vuoksi, toisaalta koska yhtenä tutkimuksellisenä lähtökohtana ovat olleet perustamisen yhteydessä painotetut tavoitteet oikeudenhakijoiden intressien parantamisesta. Alistus viranomaisaloitteisena toimintana ei kerro oikeudenhakijoiden kiinnostuksesta hyödyntää hovioikeutta samalla tavoin kuin muutoksenhaku.

Muutoksenhaun kautta on mahdollista päästä selvittämään myös sitä, kuka käytti oikeudellista valtaa 1700-luvun lopulla. Tutkimuksessa otetaan esille hovioikeuden suhde valtiovaltaan/lainsäätäjään, hovioikeuden tuomarikunnan rooli sekä hovioikeudessa sovellettu ja vahvistettu oikeus.

Tarkasteltavan aikavälin lyhyys ja valittujen otosvuosien vähäisyys ei mahdollista muutostendenssien havaitsemista oikeuden soveltamisessa. Pyrkimyksenä on sen sijaan ollut saada käsitys hovioikeuden toiminnasta 1700-luvun lopulla, koska tämä aikakausi ei ole ollut kovin tarkkaan tutkittu ylemmän oikeudenkäytön näkökulmasta. Tutkimus ei ole varsinaisesti oikeusvertaileva luonteeltaan, mutta soveltuvin osin on pyritty vertaamaan 1700-luvun lopun oikeudenkäyttöä 1600-luvun tilanteeseen. Tarkastelemalla Vaasan hovioikeutta suhteessa varhaisempiin muutoksenhakuoikeuksiin voidaan selvittää, olivatko ja miten hovioikeuksien funktiot muuttuneet sitten varhaisempien hovioikeuksien perustamisen. Edelliset Ruotsin hovioikeudet perustettiin 1600-luvun puolella ja tästä lähtökohdasta voidaan todeta, että Vaasan hovioikeus ainakin perustettiin hyvin erilaisessa yhteiskunnallisessa kontekstissa kuin aikaisemmat ruotsalaiset hovioikeudet. Jossain määrin vertailua on myös tehty yleiseurooppalaisesti. Tutkimuksen fokus on kuitenkin hyvin selvästi ruotsalaisessa kehityksessä ja itse Vaasan hovioikeudessa.

3 TUTKIMUKSEN LÄHDEAINEISTO JA VARHAISEMPI TUTKIMUS

Tutkimuksen lähdemateriaalina on käytetty hovioikeuden perustamisasiakirjojen lisäksi (ja pääasiallisesti) Vaasan hovioikeuden oikeudenkäyntiaineistoa.⁹ Tämä materiaali on säilynyt erittäin hyvin aina hovioikeuden perustamisesta asti. Osa tuomioista on lähetetty oikeusrevisioon/korkeimpaan oikeuteen ja osa asiakirjoista on kärsinyt pieniä vaurioita, mutta varsinaisiin aukkoihin en törmännyt käsiteltyjen vuosien ajalta.

⁹ Vaasan hovioikeuden aineistoa säilytetään Vaasan Maakunta-arkistossa, jossa se löytyy hyvin katalogisoituna.

Hovioikeuden varhainen materiaali on hyvä lähdeaineisto myös siinä mielessä, että sitä ei ole kovin paljon käytetty lähdemateriaalina. Vaasan hovioikeus sinänsä on viime vuosina ollut tutkimuksen kohteena, mutta näkökulma ei yleensä ole ollut oikeushistoriallinen. Näistä tutkimuksista voidaan mainita hovioikeuden 200-vuotishistoriikin lisäksi Henrika Tandefeltin, Toivo Nygårdin ja Virpi Harjun tutkimukset¹⁰. Virpi Harju on tutkinut erityisesti Vaasan hovioikeuden rakennusta ja sen sekä oikeuden tunnuksien symboliikkaa ja ikonografiaa, Toivo Nygårdin ja Henrika Tandefeltin kiinnostuksen kohteena on ollut ennen muuta Kustaa III. Oikeushistoriallinen näkökulma on sen sijaan Anu Koskivirran henkirikollisuutta ja kontrollia käsittelevässä tutkimuksessa, jossa on hyödynnetty Vaasan hovioikeuden aineistoa¹¹. Teemu Keskisarja on myös käyttänyt Vaasan hovioikeuden aineistoa 1700-luvun seksuaalirikollisuutta käsittelevässä väitöskirjassaan¹².

Tässä tutkimuksessa on käytetty ennen kaikkea kolmea lähdesarjaa: Vaasan hovioikeuden saapuneiden asioiden diaaria, hovioikeuden tuomiotaltioita, jotka sisältävät siviilioikeudellisen vedon (*vad*) kautta hovioikeuteen tulleet muutoksenhakuasiat sekä alustus-, hakemus- ja valitustaltioita, joista löytyvät valituksen (*besvär*) kautta tulleet rikosoikeudelliset ja muut valitusjutut (esimerkiksi useat maankäyttöä koskevat asiat) sekä hovioikeuden kanneviskaalien ajamat virkasyytteet. Lisäksi käytössä ovat olleet hovioikeuden aktit sekä pöytäkirjat. Diaarit sekä taltiot on käyty systemaattisesti läpi kolmen valitun otosvuoden ajalta (1780, 1790 ja 1800). Joitain kvantitatiivisia tietoja on laskettu myös Vaasan hovioikeuden perustamisesta lähtien aina viimeiseen otosvuoteen asti (1776–1800).

Koska tutkimuksen kohteena on Vaasan hovioikeuden perustaminen ja perustamisen seuraukset, on varsinaiset otosvuodet valittu hovioikeuden varhaiselta toimintakaudelta. Valinta ei kuitenkaan ole kohdistunut yksinomaan ensimmäisiin vuosiin, jotta hovioikeuden toimintaa olisi mahdollista tarkastella hieman pidemmällä aikavälillä sen toiminnan alkamisen jälkeen. Näin kuva ei myöskään muodostu vääristyneeksi siinä tapauksessa, että Turun hovioikeudesta siirretyt tapaukset johtaisivat ensimmäisten vuosien osalta jossain määrin epätavalliseen toimintaan.

Diaarimerkintöjä on kaikkiaan näiden kolmen vuoden aikana tehty 3690. Nämä merkinnät ovat hyvin lyhyitä, useimmiten muutaman rivin mittaisia. Tuo-

¹⁰ Harju 1997, Nygård 2005 ja 2005a, Tandefelt 2000 ja 2007, Vaasan hovioikeus 1776–1976.

¹¹ Koskivirta 2001.

¹² Keskisarja 2006. Vaasan hovioikeuden oman aineiston lisäksi Keskisarja on käyttänyt sitä Turun hovioikeuden aineistoa, joka aikanaan oli lähetetty Vaasaan hovioikeuden perustamisen jälkeen ja joka siten oli säilynyt Turun palolta.

mioita on kaikkiaan 132 ja päätöstaltioihin merkittyjä tapauksia 369. Juttujen pituus vaihtelee suuresti vajaasta sivusta useaan sivuun.

Kaikkia pöytäkirjoja ja akteja ei ole luettu systemaattisesti, vaan joukosta on sattumanvaraisesti valikoitu otos. Pöytäkirjat ja aktit valikoitiin siviilioikeudellisten tapausten joukosta, koska tämä puoli hovioikeuden oikeudenkäytöstä on ollut huomattavasti vähemmän tutkimuksellisen kiinnostuksen kohteena kuin hovioikeuksien rikosoikeudellinen oikeudenkäyttö, alistukset ja armahdukset. Koska siviilioikeudellista oikeudenkäyttöä ei ole yhtä laajasti tutkittu, on tutkimus tältä osin vähemmän oikeusvertaileva eikä pyri selittämään muutoksia suhteessa esimerkiksi 1600-luvun oikeudenkäyttöön. Sen sijaan hovioikeuden oikeudenkäyttöä, argumentointia ja soveltamia oikeuslähteitä on käytetty luomaan kuva 1700-luvun hovioikeuden toiminnasta. Jatkomuutoksenhaku hovioikeudesta oikeusrevisioon ja korkeimpaan oikeuteen on jätetty työekonomisista syistä tutkimuksen ulkopuolelle.

4 TUTKIMUKSEN RAKENNE

Tutkimus jakaantuu kahdeksaan päälukuun. Johdantoluvun (I) jälkeen käydään läpi Vaasan hovioikeuden perustamista käsitelleet asiakirjat ja selvitetään, mitä tavoitteita ja perusteita hovioikeuden perustajat itse asettivat uudelle hovioikeudelle. Luvussa II ei vielä ole pyrkimyksenä vastata mihinkään tutkimuskysymyksiin, vaan vasta alustavasti asettaa ne kysymykset, joita ryhdytään myöhemmissä luvuissa tarkastelemaan.

Myös luvun III näkökulma on osittain taustoja kartoittava, ja siinä pyritään kuvaamaan, minkälainen tuomioistuin hovioikeus ylipäättään oli. Hovioikeus edusti ylempää, kuninkaallista oikeudenkäyttöä ja luvussa käydään läpi ylemmän oikeudenkäytön sekä erityisesti muutoksenhaun kehitystä. Tarkastelussa ovat myös hovioikeuksien tehtävät, joita selvitetään sekä lainsäädännön että Vaasan hovioikeuden käytännön kautta. Myös hovioikeusprosessia käsitellään lyhyesti.

Luvut IV–VII muodostavat tutkimuksen pääasiallisen tutkimuksellisen ytimen. Niissä huomio kiinnittyy Vaasan hovioikeuden perustamissyihin ja toimintaan. Perustamisen syitä tarkasteltaessa lähtökohtina ovat toimineet Vaasan hovioikeuden perustamisdokumentteihin kirjatut syyt, mutta näitä on täydennetty hovioikeuden toiminnan tärkeiksi osoittamilla tekijöillä.

Perustamissyiden tarkastelu aloitetaan luvussa IV hyvin konkreettisista seikoista. Tarkastelussa ovat yhtäältä oikeudenkäytön hitauden ja hovioikeuksien ruuhkaantumisen seuraukset ja toisaalta hovioikeuden merkitys alueellisesta näkökulmasta.

Seuraavassa luvussa V hovioikeuden perustamista tarkastellaan lähtien liikkeelle ideologisesta ja yhteiskunnallisesta kontekstista. Tarkastelu aloitetaan valtapoliittisista lähtökohdista. Esille otetaan oikeudenkäytön tehtävä yhteiskunta-rauhan ylläpitäjänä ja oikeudenhoidosta huolehtimisen merkitys vallankäyttöä legitimoivana tekijänä. Vallankaappauksella omaa valtaansa lisännyt Kustaa III joutui legitimoimaan uudentyypistä hallintoaan eri tavoin, ja tässä luvussa käydään läpi joitain näistä tekijöistä ja yhdistetään ne Vaasan hovioikeuden perustamiseen.

Luvussa VI siirrytään vahvemmin yhteiskunnalliseen ulottuvuuteen. Luku alkaa hovioikeuden käyttäjäkunnasta, jota tarkastellaan säädyittäin ensisijaisesti muutoksenhakijoina. Näin saadaan selville, miksi hovioikeus oli oikeudenhakijoille tarpeellinen. Tarkemmin käsiteltäviksi kysymyksiksi nousevat rikollisuuteen, maanviljelykseen ja vaihdantaan liittyvät tekijät.

Viimeisessä pääluvussa (VII) ennen loppulukua näkökulma vaihtuu hovioikeuden perustamisesta sen toimintaan. Luvussa käsitellään yhtäältä Vaasan hovioikeuden tuomarikuntaa ja toisaalta näiden toimintaa: miten erityyppisiä oikeuslähteitä sovellettiin hovioikeuden käytännössä ja mitä hovioikeuden oikeudenkäyttö ja perustelukäytäntö kertoi tuomioistuimen suhteesta valtiovaltaan.

II Vaasan hovioikeus

”...saavuttaaksemme sen, mitä olemme aina pitäneet
hellästi sydäntämme lähellä, nimittäin
että Meidän uskolliset alamaistemme saisivat
Lakia ja oikeutta keskeytyksettä nauttia,
olemme me armollisesti päättäneet perustaa
Vaasan kaupunkiin hovioikeuden...”

Kustaa III

1 JULISTUS VAASAN HOVIOIKEUDEN PERUSTAMISESTA

Vaasaan perustettiin uusi hovioikeus kesällä 1775 Kustaa III:n Suomen matkan yhteydessä. Hovioikeus vihittiin käyttöön noin vuotta myöhemmin Tukholmassa ja se aloitti toimintansa syksyllä 1776.¹³ Kustaa III perusteli uuden hovioikeuden tarvetta julistuksissaan ja puheissaan, kuninkaan kannattajat kehuivat hallitsijan huolenpitoa alamaisistaan ja vastustajat moittivat hovioikeuden perustamista pelkäksi tarpeettomaksi propagandatempuksi. Myös osa myöhemmistä tutkijoista on nähnyt perustamispäätöksen oikeudellisesti kyseenalaisena ja liittänyt sen propagandistisiin tai kuninkaan teatraalisiin taipumuksiin.¹⁴

Oikku, pyrkimys parantaa uskollisten alamaisten oikeusturvaa vai jotain muuta, teatteria tai ei – joka tapauksessa hovioikeuden perustaminen kertoo jotain omasta ajastaan, sen oikeuteen, oikeudenkäyttöön ja ylempien tuomioistuimien tehtäviin liittyvistä käsityksistä. Tarkastelemalla hovioikeuden perustamista oman aikansa oikeudellisessa ja yhteiskunnallisessa kontekstissa on myös mahdollista selvittää perustamispäätöksen syitä. Jos perustaminen osoittautuu Kustaa III:n teatraaliseksi päätökseksi, on teatraalisen propagandankin taustalta oletettavasti löydettävissä omat rationaaliset tavoitteensa.

Vaasan hovioikeuden perustamisesta ilmoitettiin Hämeenlinnassa, 20. kesäkuuta 1775 allekirjoitetussa julistuksessa. Hovioikeuden perustamisen lisäksi

¹³ Vaasan hovioikeuden perustamisvuodeksi ilmoitetaan useimmissa yhteyksissä 1776. Tämä on kuitenkin tarkasti ottaen vuosi, jolloin hovioikeuden toiminta alkaa, ei se vuosi, jolloin päätös sen perustamisesta tehtiin.

¹⁴ Fersen 1869, s. 206; Blomstedt 1976 hovioikeuden perustamisesta kuninkaan oikkuna; Nygård 2005 puhuu hovioikeuden perustamisesta kuninkaan menetelmänä tehdä itseään ja ajatuksiaan tunnetuksi, mutta tuo toisaalla esille teatraalisuuden tärkeän poliittisen merkityksen, Nygård 2005a.

julistuksessa tiedotettiin Suomen jakamisesta kuuteen läänin entisen neljän sijasta ja erinäisistä taloutta ja hallintoa koskevista uudistuksista.¹⁵

Useimmat näistä kesäkuussa julistetuista toimenpiteistä olivat sellaisia, joista oli keskusteltu pitkään ja joita oli jo suunniteltu ja valmisteltu. Vaasan hovioikeuden perustaminen ei kuulunut näihin toimiin, ja päätöksen suunnittelemattomuus on varmasti lisännyt epäilyksiä siitä, että hovioikeuden perustaminen oli vain yksinvaltaisen kuninkaan oikku. Tällaisen päätöksenteon on kuitenkin nähty olleen Kustaa III:lle hyvin tyypillistä. Useimmat kuninkaan suurista poliittisista toimenpiteistä olivat puutteellisesti valmisteltuja. Jos toimenpiteitä ei ollut mahdollista suorittaa ilman toisten myötävaikutusta, pyrki kuningas pitämään valmistelutoiminnan mahdollisimman salaisena ja osallistujien piirin pienenä.¹⁶

Kesäkuun julistuksessa tärkeimmällä sijalla vaikuttaisi olleen maakuntien tai läänien jako, joka oli tuolloin ajankohtainen kysymys ja liittyi tiiviisti ajan hallinnollisiin uudistustrendeihin.¹⁷ Maakuntien jakoa oli valmisteltu jo ennen kuninkaan Ruotsin matkaa, ja vastaavasti oli edeltävien vuosikymmenten aikana monesti pohdittu Suomen kihla-, tuomio- ja laamannikuntien jakamista.¹⁸ Vaasan hovioikeuden perustaminen ei ollut yhtä pitkäaikainen projekti, mutta ei myöskään vähemmän tärkeä – ainakin julistuksessa ilmoitetuista päätöksistä se otsikon tasolla (*Den 20 Junii. Kongl. Maj:ts kungörelse, angående en nödig befunnen fördelning af Länen i Finland, så wäl som den i Wasa Stad anlagde Kongl. Hof-Rätten*) nostettiin lääninjaon rinnalle. Vaasan hovioikeutta käsiteltyt osuus julistuksesta kuului seuraavasti:

”Kun me näin olemme ehtineet määrittää Meidän Käskynhaltijoidemme väliset rajat, olemme me myös, emmekä ilman huolestuneisuutta, havainneet kaikki ne vaikeudet, jotka täällä kohdataan jaettaessa oikeutta Meidän uskollisten alamaistemme kesken.

Jo kauan aikaa olemme Me armolliseksi iloksemme olleet tietoisia siitä tarmosta ja tasapuolisuudesta, jolla Meidän ja Valtakunnan täällä oleva Turun hovioikeus on hoitanut tuomarintehtäviään. Meitä ei myöskään ole räsitetty valituksilla mielivallasta ja vääryydestä tämän korkeimman Lautakuntamme osalta, mutta Meidän käyntimme yhteydessä hovioikeudessa ovat sen jäsenet itse harmistuneina ilmoittaneet, että on olemassa seitsemänsadan ja kahdeksansadan välillä oleva määrä juttuja, jotka heidän, kaikesta käytetystä ahkeruudesta huolimatta, on ollut pakko jättää ratkaisematta. Me olemme myös samalla kiinnittäneet huomiota niihin vaivoihin ja kustannuksiin, joita maan yläosan asukkaiden on kärsittävä matkoista kotiseuduiltaan Tur-

¹⁵ Blomstedt 1976, s. 14. Hovioikeuden perustamispäätöksestä kerrotaan viimeisenä tässä nelisivuisessa julistuksessa (*Den 20 Junii. Kongl. Maj:ts kungörelse, angående en nödig befunnen fördelning af Länen i Finland, så wäl som den i Wasa Stad anlagde Kongl. Hof-Rätten*), jopa vähän kuin ylimääräisenä asiana. Tietylnainen tyylillinen katkos tämän viimeisen uudistuksen ja muiden kesken on ehkä johtanut siihen, ettei niitä ole yleensä tarkasteltu samassa yhteydessä.

¹⁶ Anners 1965, s. 226–227.

¹⁷ Alanen 1964, s. 86.

¹⁸ Blomstedt 1976, s. 13.

kuun, jotta he siellä hovioikeudessa voisivat saattaa juttunsa loppuun; miten monet heistä, köyhinä ja varattomina, vailla varoja noin pitkiin matkoihin, ovat itse pyrkineet ottamaan oikeuden käsiinsä ja siinä usein syyllystyneet kauhistuttaviin murhatekoihin; samoin muihin törkeisiin rikoksiin, joista täällä Maassa usein kuullaan ja jotka lisääntyvät ilmeisesti merkittävässä määrin juuri tästä syystä.

Jotta vastaisuudessa kaikki nämä vaikeudet poistuisivat, ja saavuttaaksemme sen, mitä olemme aina pitäneet hellästi sydäntämme lähellä, nimittäin että Meidän uskolliset alamaistemme saisivat Lakia ja oikeutta keskeytyksettä nauttia, olemme me armollisesti päättäneet perustaa Vaasan kaupunkiin hovioikeuden, jonka tulevat muodostamaan Presidentti, kaksi Hovioikeudenneuvosta ja viisi Asessoria, joiden joukkoon Me armossa olemme nimittäneet kolme jäsentä Turun hovioikeudesta, joka näin muodoin palautetaan lähes samansuuruiseksi kuin mitä se ensimmäisessä perustamisessaan oli.”¹⁹

Julistus päättyi toteamalla uuden hovioikeuden tuomiopiiri, johon tulivat kuulumaan Oulun lääni ja Kuusamon Lappi, Vaasan lääni, Savon ja Karjalan lääni sekä osa Kajaaninlinnan lääniä. Vaasan alaisuuteen siirrettiin siten huomattava osa Turun hovioikeuden entisistä alueista ja pohjoisesta se sai toimikentäkseen myös osan entisistä Svean hovioikeuden alueista.

Tämä julistus ei ollut kovin monisanainen, mutta verrattuna aikaisempien hovioikeuksien perustamisasiakirjoihin sitä voi kutsua valaisevaksi. Julistuksessa vedottiin alamaisten aseman parantamiseen, näiden pitkien matkojen ja suurien kulujen muodossa kokemien kärsimysten poistamiseen, kuten oli tehty myös 1600-luvulla, mutta nyt otettiin esiin muitakin syitä uuden hovioikeuden perustamistarpeelle. Turun hovioikeuden ruuhkaantuminen paisuvien juttumäärien alla oli tietysti hyvin konkreettinen ja painava peruste, mutta lisäksi kuningas toi

¹⁹ Yrjö Blomstedtin modernisoitu suomennos, vrt. Blomstedt 1976, s. 15. Alkuperäinen teksti kuuluu seuraavasti ”Sedan Wi således hunnit utstaka gränsorne emellan Wäre Befallningshafwande, hafwe Wi äfwen icke utan bekymmer funnit alla svårigheter som härstädes möta wid rättwisans skipande emellan Wäre trogne undersåtare. Redan ifrån längre tider hafwe Wi til Wårt nådiga nøje warit underrättade, om den drift och owäldighet hwarmed Wår och Rikets härwarande Åbo Hof-Rätt förwaltet sina Domare-embeten. Wi hafwe icke eller blifwit beswårade med klagomål öfwer wäld och orätt af denna Wår högsta Nämnd, men wid Wårt besök hos Hof-Rätten, hafwa des Ledamöter sjelfwe med grämlse upgifwit et antal emellan sju- och årtahundrade mål, hwilka de, oaktd all använd flit, likwäl måst lemna oafajorda. Oss har härwid tillika förekommit det lidande och omkostnad, som den öfre delen af Landets innewånare måste widkännas under resor ifrån sina hemwisten til Åbo, at wid Hof-Rätten derstädes sina rättegångar fullfölja; huru många af dem, fattige och medellöse, utur stånd at företaga så långa resor, sjelfwe sökt taga sig rätt, och derunder ofta begått grufweliga mord; äfwen som andra grofwa brott, hwilka här i Landet ty wärr, icke sällan förspörjas, torde af samma orsak märkeligen förökas. At för framtiden undandrödja alla dessa swårigheter, och at winna hwad Oss altid ömt om hjertat är, nemligen at Wäre trogne undersåtare måge Lag och Rätt utan uppehåll til godo njuta, hafwe Wi i nåder beslutit, at uti Wasa Stad anläggan en Hof-Rätt, som kommer at bestå af en Président, två Hof Rätts-Råder och fem Assessorer, ibland hwilka Wi i nåder förordnat tre Ledamöter ifrån Åbo Hof-Rätt, som derigenom blifwer bragt til nästan lika antal som wid des första inrättning.”

esiin Suomessa lisääntyvän rikollisuuden. Alamaisten tapa ottaa oikeus omiin käsiinsä oli jotain, johon hovioikeuden perustamisella toivottiin pystytettävän vaikuttamaan.

Julistuksessa sen paremmin kuin muissakaan aikalaisdokumenteissa ei ole perusteltu sitä, minkä takia uusi hovioikeus perustettiin nimenomaan Vaasaan. Aluepoliittisesta näkökulmasta – kiinnitettäessä huomiota perustamisasiakirjassa esitettyyn vetoomukseen asukkaiden pitkistä matkoista – ei Vaasa ollut mitenkään ylivoimainen vaihtoehto hovioikeuden perustamispaikaksi. Joiltain Karjalan laamannikunnan eteläisiltä rajoilta oli aivan yhtä pitkä matka Vaasaan kuin oli ollut Turkuunkin. Useimpien hovioikeusmatka luonnollisesti lyheni hovioikeuspiirin kahtiajaolla, mutta tasapuolisemmin matkojen pituutta olisi karsinut hovioikeuden perustaminen sisämaahan, ei hovioikeuspiirin länsirajalle.

Vaihtoehdot olivat kuitenkin melko vähissä. Vaasan hovioikeuden alueella oli ylipäätään melko vähän kaupunkeja, joihin hovioikeuden olisi voinut perustaa. Kesäkuun 28. päivänä 1776 annetussa julistuksessa, jossa määriteltiin Vaasan hovioikeuden alaisuuteen kuuluvat alueet, todettiin että toimivaltapiiriin kuului kaikkiaan kahdeksan kaupunkia: Oulu, Vaasa, Uusikaarlepyy, Kokkola, Kristiinankaupunki, Pietarsaari, Raahe ja Kajaani. Kuopion kaupunkia, joka oli perustettu edellisen vuoden lopulla, ei vielä tässä listassa näy. Näistä kaupungeista kaikki, lukuun ottamatta Kajaania ja vastaperustettua Kuopiota, sijaitsivat länsirannikolla.

Sisämaan kaupungit olisivat sijainneet maantieteellisesti tasapuolisemmin ajatellen eri puolelta maata tulevia oikeudenhakijoita, mutta eivät välttämättä ajallisesti. 1700-luvun liikenneyhteyksillä oli todennäköisesti kauempaakin nopeampi saapua länsirannikolle kuin syrjäisiin sisämaa-kaupunkeihin. Tämä näkyi myös sisämaan kaupunkien omassa kehityksessä: esimerkiksi vuonna 1651 perustetussa Kajaanissa oli 1700-luvun loppupuolella yhä vain noin 600–700 asukasta. Kuopiolla puolestaan ei edes ollut kaupunkioikeuksia siinä vaiheessa kun päätös hovioikeuden perustamisesta tehtiin eikä siten myöskään tarvittavaa infrastruktuuria.²⁰

Hyvät liikenneyhteydet niin maan sisällä kuin Tukholmaankin puolsivat hovioikeuden perustamista johonkin länsirannikon kaupungeista. Tukholman suunnasta ainoa Vaasaa lähempänä ollut kaupunki oli Kristiinankaupunki; Vaasan puolesta puhuivat siis hyvät kulkuyhteydet pääkaupunkiin, johon hovioikeus joutui olemaan yhteydessä säännöllisesti. Ei liene tarvetta epäillä, etteikö myös Suomen puolella Vaasaan olisi ollut vähintään yhtä hyvät yhteydet kuin muihinkin edellä mainittuihin länsirannikon kaupunkeihin.

²⁰ Kaupunkien historiasta Luukko 1979, Halila 1953, Tyrkkö 1948, Lappalainen 1982.

Vaasa oli myös kaupungeista vanhimpia ja siten ”perinteikkäimpiä”. Vuonna 1605 perustettu Oulu oli kaikkein vanhin, mutta Vaasa oli perustettu vain vuotta myöhemmin. Muut kaupungit oli perustettu vuosien 1620 ja 1652 välillä – ja Kuopio vuonna 1775, kuten jo aiemmin mainittiin.

Propagandan arvon tuntevalle Kustaa III:lle ei varmasti ollut vähäinen tekijä se, että Vaasan kaupunki kantoi Vaasa-suvun arvokasta nimeä; se oli yksi symboli muiden joukossa, joka liitti hänen nimensä varhaisempien Kustaa-kuninkaiden menestyksekkääseen joukkoon. Symboliarvolla oli kuitenkin merkitystä vain, jos edellytykset kaupungin toimimiselle hovioikeuden sijaintipaikkana olivat olemassa. Vaasan kohdalla tätä ei tarvinnut epäillä: se oli sekä kukoistava, vajaan 2000 hengen kauppakaupunki, että jo entuudestaan hallinnollinen keskus, Pohjanmaan läänin pääkaupunki²¹. Näistä lähtökohdista ei liene kummallista, että Vaasa valittiin ilman keskusteluja ja kiistelyjä myös hovioikeuden sijaintipaikaksi.

Vaasan hovioikeudella oli hyvät lähtökohdat toiminnalleen, mitä vahvisti lähi-alueiden asukkaiden myönteinen suhtautuminen hovioikeuden perustamiseen. Tämä näkyi muun muassa näiden valmiudessa osallistua uuden hovioikeuden tilojen rakentamiseen. Vaasan hovioikeus aloitti toimintansa 21. päivä elokuuta 1776 Vaasan pormestarin Eric Ludolph Leopoldin talossa. Punaiseksi maalatussa rakennuksessa, joka sijaitsi Isonkadun (nykyisen Kauppiaankadun) ja Thölberginkadun kulmassa, oli aikaisemmin sijainnut lyhyen aikaa lääninsairaala. Sairaala oli kuitenkin kokenut talon liian suureksi, ja nyt siihen muutti hovioikeus yläkertaan ja hovioikeuden presidentti alakertaan.²²

Hovioikeudelle rakennettavaa uutta taloa oli ryhdytty suunnittelemaan jo vuotta aikaisemmin. Kustaa III uskoi rakennuksen suunnittelun Ruotsin johtavalle arkkitehdille Carl Fredrik Adelcrantzille, mutta otti myös itse aktiivisesti osaa erityisesti rakennuksen koon ja ulkonäön suunnitteluun. Vaasasta määrättiin hovioikeudenneuvos Silfversparre valvomaan rakennustöitä.²³

Uudella hovioikeuden rakennuksella oli enemmän kuin vain käytännön merkitystä. Julkiset rakennukset olivat 1700-luvulla yksi tapa luoda ja säilyttää valtan mahtia kauempana varsinaisesta hallituspaikasta olevilla alueilla. Vaasan hovioikeuden rakennuksen on nähty olleen osa tätä eurooppalaista oikeustalotraditiota.²⁴ Alioikeuksien sijaintipaikkojen osalta perinne Ruotsissa oli täysin erilainen ja ylioikeuksillekaan ei perinteisesti ollut rakennettu ensi alkuun ”oikeuspalatseja”. Tällöin voidaan olettaa, että perinteeseen verrattuna poikkeukselli-

²¹ Luukko 1979, s. 188, 333–334.

²² Lehtikanto 1976, s. 121–122.

²³ Lehtikanto 1976, s. 125–127.

²⁴ Nygård 2005, s. 165–166.

seen hovioikeuden talon rakentamiseen liittyi myös osittain samanlaisia taustaideologioita kuin eurooppalaiseen traditioon.

Lähipitäjissä ajatukseen uudesta rakennuksesta suhtauduttiin myönteisesti. Pedersöreläiset lahjoittivat talon rakentamiseen 1200 honkatukkia laudoiksi sahattuna, Vaasan kaupunki lupasi ilmaiseksi tiilien valmistukseen tarvittavan hiekan ja saven ja ilmajokelaiset puolestaan parrut ja hirret, jotka isokyröläiset lupasivat kuljettaa korvauksetta Vaasaan.²⁵ Lähipitäjäläisten valmius osallistua uuden hovioikeuden rakentamiseen työtä, aikaa ja materiaalia säästämättä kertoo varmasti myös siitä, että ”oma”, lähellä sijaitseva hovioikeus koettiin tärkeäksi.

Uusi tiilitehdas ja monta työtuntia myöhemmin uusi rakennus valmistui maaherrantaloa vastapäätä entiselle Korsholman eteläisen latokartanon maalle. Hovioikeus siirtyi marraskuun 1. päivänä 1786 tähän rakennukseen, joka oli friisiin hakatun tekstin mukaisesti Kustaa III:n oikeudenjumlatar Themikselle pyhittä-mä.²⁶

2 VAASAN HOVIOIKEUDEN VIHKIÄISET

2.1 Vihkiäistilaisuus

Vaasan hovioikeuden perustamisen puolesta esitettiin argumentteja myös seuraavan vuoden kesäkuussa Tukholmassa kuninkaanlinnassa järjestettyjen hovioikeuden vihkiäisten yhteydessä. Vihkiäisten järjestäminen pääkaupungissa, suurten juhlamenojen saattelemana poikkesi siitä, mihin aikaisempien hovioikeuksien kohdalla oli totuttu²⁷. Seremonia oli rakennettu pitkälti ranskalaisten mallien mukaan ja aikalaistodistuksen mukaan sen oli tarkoitus johdattaa katselijoiden mieliin ranskalainen *lit de justice* -seremonia ja sitä kautta ranskalainen yksinvalti-us.²⁸

²⁵ Lehtikanto 1976, s. 127.

²⁶ Harju 1997, s. 81.

²⁷ Svean hovioikeus oli vihitty Tukholmassa. Varhaisempien hovioikeuksien osalta ei ole kattavaa tietoa siitä, miten näiden jäsenet vihittiin virkoihinsa. Götan hovioikeuden jäsenet antoivat virkavalansa Jönköpingissä ilman kuninkaallista läsnäoloa. Myös korkeimman oikeuden vihkiminen vuonna 1789 oli huomattavasti arkisempi tapahtuma kuin Vaasan hovioikeuden vihkiminen. On arveltu, että tuolloin ei haluttu kiinnittää samanlaista huomiota muutokseen, joka liittyi valtaneuvoston lakkauttamiseen. Vaasan hovioikeuden vihkiäiset eivät ehkä olleet aivan ”valtakunnan tuomioistuinlaitoksen historian merkittävin tapahtuma”, mutta ne olivat yksi kustavilaisen valtakauden juhlavimpia tilaisuuksia. Ks. Tandefelt 2000, s. 563 ja av. 19; Wedberg 1922; s. 28. Harju 1997, s. 21.

²⁸ Tandefelt 2000, s. 563; Ehrens-värd 1878, s. 58. *Lit de justice* viittasi ranskalaiseen ylioikeusmaailmaan. Ranskan arvokkain valitustuomioistuin oli Pariisin parlamentti (Parlement de Paris), jolla oli poliittisiakin oikeuksia. Yksi näistä oli kuninkaan hyväksymien lakien rekisteröiminen,

Kuulijakunta, jolle tilaisuus oli suunnattu, oli laaja. Varsinaiseen seremoniaan oli kutsuttu koko merkittävin hoviväki, valtaneuvokset ja muut johtavat virkamiehet, Svean hovioikeuden jäsenet, ritarikuntien komentajat, kenraalit, amiraalit ja maaherrat. Juhlasalista oli varattu tilaa myös ulkomaiden lähettiläille, joista erityisesti Ranskan lähettiläs mainittiin tilaisuudesta julkaistussa protokollassa.²⁹ Aikakauden henkeä korostaa hyvin myös se, että oma alueensa oli varattu niille kutsumattomille katsojille, jotka halusivat tulla seuraamaan tilaisuutta. Ne, jotka eivät päässeet paikalle, saattoivat lukea tilaisuudesta myöhemmin erinäisissä julkaisuissa kuten Inrikes Tidningar ja Suomenkieliset Tieto-Sanomat.

Hovioikeuden perustamiseen liittyvää argumentointia kuultiin tilaisuudessa kuninkaan pitämässä kahdessa puheessa, joista jälkimmäinen oli suunnattu erityisesti virkaansa vihittäville uuden hovioikeuden presidentille ja jäsenille. Puheiden välissä valtiosihteeri luki lisäksi ääneen uuden hovioikeuden valtakirjan.

2.2 Kuninkaan puhe

Kuninkaan ensimmäinen puhe oli luonteeltaan yleinen, retorinen esitys kuninkaan Suomeen suuntautuneesta matkasta ja sen aikana toteutetuista uudistuksista. Puheessaan kuningas otti esiin erilaisia syitä uuden hovioikeuden tarpeelle ja korosti huolenpitoaan oikeuden tasapuolisesta ja nopeasta jakamisesta.

*”Kun, Esi-Isien tavan ja Ruotsin lain mukaisesti, Minä olen suorittanut Kuninkaan Kulkuni, on minun ensimmäisenä pyrkimyksenäni ollut poistaa niitä puutteita, jotka ovat painaneet Minun alamaisiani niillä seuduilla, joiden halki Minä olen matkani tehnyt.”*³⁰

mikä tapahtui kuninkaan ollessa läsnä parlamentissa – tätä ymmärrettiin käsitteellä *lit de justice*. Tapahtuma muodosti suuren seremonian ja vaikka Pariisin parlamentti olikin lakkautettu joitakin vuosia aiemmin sen alettua käyttää poliittisia oikeuksiaan kuninkaanvaltaa vastaan, Kustaa III saattoi yhä toivoa johdattavansa ajatukset ranskalaiseen yksinvaltiuteen vertaamalla oman hovioikeutensa perustamista *lit de justice* -seremoniaan.

²⁹ ”Den 28 Junii. Protocoll, hållit wid Kongl. Wasa Hof-Rätts Installations – Act på Stockholms Slott den 28 Junii 1776. Förmiddagen.” Ks. myös Tandefelt 2000 ja Blomstedt 1976.

³⁰ Den 28 Junii. Protocoll, hållit wid Kongl. Wasa Hof-Rätts Installations – Act på Stockholms Slott den 28 Junii 1776. Förmiddagen: ”Då, efter Förfäders sed och Sweriges Lag, Jag Min Eriks Gata förrättat, har Mit förnämsta föremål varit, at bota de brister, som tryckt Mina undersåtare i de landsorter Jag genomfarit. / Rättwisans owälduga skipande har förnämligast fästat Min upmärksamhet. / Der Jag den funnit kränkt har Jag den sökt at återställa uti des lagliga skick: der Jag den funnit i des fulla kraft, har Jag den sökt at bibehålla. / Belöning och nåd hafwa blifwit rättwisligen utdelte bland de dem förtjent, och den wrångwise Domaren har ej blifwit skonad. / Uti den bästa ordning har Jag funnit Åbo Hof-Rätt: des lagskipning allmänt aktad och wördad i des widsträktas Domsaga. / Denne Hof-Rätt, instiftad af den Store GUSTAF ADOLPH til högste Nämnd i Storförstendömet Finland, war då tilräckelig för et Land, mera widt än bebodt: börjande snart at upplysas utur den okunnighet, som inbördes krig och widskepelig tro det hade förskaffat. Et nytt tidehwarf har utspritt nytt tankesätt. Omsorg för Landets upkomst har gjort det bebodt, och et Land, öfwer-

Oikeuden tasapuolinen jakaminen on ensisijaisesti Minun huomiotani kiinnittänyt.

Missä minä sen olen havainnut loukatuksi, olen Minä pyrkinyt palauttamaan sen lailliseen tilaansa: missä Minä olen nähnyt sen täydessä voimassaan, siellä Minä olen sen yrittänyt voimassa pitää.

Yrjö Blomstedtin käyttämässä käännöksessä puhutaan Kuninkaan Kulusta, mutta ruotsiksi Kustaa III kutsui omaa Suomen matkaansa eerikinretkeksi. Näin hän vetosi vanhaan lainmukaiseen perinteeseen, jonka mukaan kuninkaan tuli kiertää valtakuntaansa kruunajaistensa jälkeen. Eerikinretken merkitys ei ollut enää sama kuin keskiajalla, vaan nyt kuningas painotti rooliaan valtakunnastaan ja alamaistensa huolehtivana hallitsijana. Kuninkaan velvollisuus oli huolehtia alamaistensa oikeusturvasta, ja hovioikeuden perustamistilaisuudessa hän nosti ensisijaiseksi huolenaiheekseen oikeuden tasapuolisen jakamisen ja siitä huolehtimisen.

Palkkioita ja armoa on oikeuden mukaan jaettu niille, jotka sen ansaitsevat, mutta vääristelevää Tuomaria ei ole säällitty.

Parhaassa järjestyksessä olen Minä nähnyt Turun Hovi-Oikeuden olevan: sen oikeudenkäyttö on yleisesti arvossa pidettyä ja kunnioitettua sen laajassa toimipiirissä.

Puheessaan kuningas nosti esiin myös sen, että oikeudenhoidon tulee olla moitteetonta ja etteivät väärinkäyttäytyvät tuomarit jää valtiollisen rangaistusuhan ulkopuolelle. Nämä voitaisiin katsoa viittauksiksi sekä oikeudenkäytölle asetettuihin yleisiin tavoitteisiin että hovioikeuden tehtävään alemman asteen tuomareiden valvojana. Näiden laajemmin oikeudenkäyttöä ilmentävien piirteiden lisäksi aikalaiset ymmärsivät kuninkaan sanat varmasti viittauksena myös ajankohtaisiin oikeudenkäynteihin ja vääristelevien tuomareiden saamiin rangaistuksiin. Turun hovioikeuden arvossa pidetty toiminta vertautui Götan hovioikeuteen ja oikeudenkäyntiin, jossa noin vuotta aiemmin oli syytetty hovioikeuden tuo-

hölgt af skogar och ödemarker, odlas och bebos nu af idoge och nyttige medborgare. De gamle inrättningar, afpassade efter Landets då warande skick, hafwa blifwit otillräckelige til des nu warande tilwärt. / Min omsorg har derföre warit, at fullborda det werk, den Störste af Mine Företrädare börjat: och Jag har så wäl deruti följt den wäg, han för Mig banat, som ock den lifliga kärlek, Jag hyser för et folkslag, lika kändt i alla tider, bland Swea Inbyggare, för des nit emot Konung, som mannamod och kärlek för Fäderneslandet. / Landskapernes delning emellan flere Höfdingar, at närmare genom dem känna inwånarnes behof och Landets tarf, Städernas uphjelpande, andras utstakande, näringsarnas upmunstrande, hafwa warit de medel Jag trott nyttigast til Finlands upkomst. / Men utan rättwisans skipande med den skyndsamhet hon äskar, hade alt detta warit otillräckeligt. / En ny Hof-Rätts Instiftande, hwilken, delandes den gamles göromål, skulle upmuntras af des efterdömen, har derföre funnits nödig. / Det är detta werk Jag i dag uti eder närwaro fullbordat: då Jag, enligt efterdöme Konung GUSTAF ADOLPH Mig lemnat, med Min Konungsliga magt och myndighet bekläder, dem Jag utsett at wara Min Högste Nämnd uti Wasa."

mareita väärinkäytöksistä³¹. Götan oikeudenkäynti muistutti aikalaisia varmasti myös muista säätyajan virkamiehiä vastaan käydyistä prosesseista.

Tuo Hovi-Oikeus, suuren Kustaa II Aadolfin perustama hänen korkeimmaksi Lautakunnakseen Suomessa, oli silloin riittävä Maalle, joka oli enemmän laaja kuin asuttu: alkaen juuri ja juuri valistua siitä tietämättömyydestä, johon sisäiset taistelut ja taikausko sen olivat saattaneet. Uusi aikakausi on levittänyt uutta ajatustapaa. Huolenpito Maan kehityksestä on saattanut sen asutuksi, ja Maa, metsien ja erämaitten peittämä, on nyt utterien ja hyödyllisten kansalaisten viljelemä ja asuttama. Vanhat laitokset, jotka aikoinaan on toteutettu Maan silloisten olojen mukaisina, ovat jääneet riittämättömiksi sen nykyiselle kasvulle.

Huolenpitonani on sen vuoksi ollut täydentää sitä työtä, jonka Suurin Minun Edeltäjistäni pani alulle: ja Minä olen siinä noudattanut sekä sitä tietä, jonka hän Minulle on raivannut, että sitä elävää rakkautta, jota Minä tunnen kansanheimoa kohtaan, joka Ruotsin Asujainten keskuudessa aikojen halki on ollut tunnettu utteruudestaan Kuninkaan hyväksi, miehuudestaan ja rakkaudesta Isänmaata kohtaan.

Kustaa III vertasi puheessaan Vaasan hovioikeuden perustamista Turun hovioikeuden perustamiseen ja itseään samalla Kustaa II Aadolfin, yhteen Ruotsin maineikkaimmista kuninkaista. Kuningas muistutti kuulijoitaan yhteiskunnan kehittymisestä, väestön lisääntymisestä ja vaurastumisesta, minkä vuoksi uuden hovioikeuden perustaminen oli tarpeellista. Uuden aikakauden uusi ajatustapa toi mieleen valistuneet aatteet samoin kuin nimenomainen viittaus kansalaisiin. Ajan edistysuskoista henkeä ilmentää hyvin se, että aktiivisilla kruunun suorittamilla toimenpiteillä katsottiin mahdolliseksi kehittää yhteiskuntaa eteenpäin.

Se valtakunnan osa, jota nyt oltiin erityisesti kehittämässä, oli Suomi. Kuningas osoitti huolenpitoaan tätä kuninkaalle ja isänmaalle uskollista, miehuullisuudesta tunnettua kansanheimoa kohtaan ja antoi näin ymmärtää, mitä ominaisuuksia arvostettiin vallankaappauksen jälkeisinä sisä- ja ulkopoliittisesti epävakaina aikoina. Korostamalla erityisesti rakkauttaan suomalaisia kohtaan pyrittiin nämä sitomaan tiukemmin kiinni emämaan pyrkimyksiin. Valtiollisen oikeusjärjestyksen läsnäoloa voimistamalla voitiin pyrkiä myös vahvistamaan suomalaisen identiteettiä osana ruotsalaista kansakuntaa.

Maakuntien jakaminen useampien Maaherrojen kesken, jotta nämä näin lähemmin tuntisivat asukkaiden tarpeet ja Maan vaatimukset, Kaupunkien tukeminen ja uusien suunnittelu, elinkeinojen elvyttäminen, siinä keinot, jotka olen luullut Suomen kehitykselle edullisemmiksi.

Mutta ilman että oikeutta jaetaan niin ripeästi kuin suinkin olisi kaikki tämä ollut riittämätöntä.

Uuden Hovi-Oikeuden perustaminen, joka, jakaessaan entisen taakkaa saisi sen esikuvakseen, on siksi katsottu tarpeelliseksi.

³¹ Götan oikeudenkäynnistä Awebro 1977.

Tämän työn Minä nyt tänään saatan päätökseen teidän läsnäollessanne: kun Minä Kuningas Kustaa Aadolfin esimerkkiä noudattaen Kuninkaallisella vallallani ja arvollani varustan ne, jotka Minä olen valinnut olemaan Minun Korkeimpana Lautakuntanani Vaasassa.”

Edellisen vuoden uudistukset eivät olleet rajoittuneet vain päätökseen uuden hovioikeuden perustamisesta, vaan myös maakunnat (läänit) oli jaettu useampaan ja samalla perustettu uusia maaherranvirastoja. Kustavilaisella ajalla perustettiin Suomeen kolme uutta kaupunkia (Kaskinen, Kuopio ja Tampere) ja edistettiin elinkeinoja erilaisin toimenpitein, joiden avulla Suomen kehitystä oli tarkoitus vauhdittaa. Nämä uudistukset eivät kuitenkaan olleet riittäviä ilman oikeudellista infrastruktuuria. Oikeudenhoidon toimivuudesta huolehtiminen nostettiin kuninkaan puheessa merkittäväksi keinoksi, jonka avulla oli mahdollista edistää asukkaiden hyvinvointia, elinkeinoja ja sitä kautta maan vaurastumista.

Oikeudenkäytön osalta kuningas painotti erityisesti sen nopeutta, ja tämä uhkasi vaarantua, jos laajentuneen Suomen oikeudellisia asioita oli hoitamassa vain yksi ylioikeus. Oikeuden ripeä ja tasapuolinen jakaminen oli tavoite, johon pyrittiin: ideaalinen oikeudenhoito oli kuninkaan ilmaiseman käsityksen mukaan nopeaa ja puolueetonta.

Näiden kaikkien tavoitteiden saavuttamiseksi varustettiin nyt kuninkaallisella arvovallalla uuden hovioikeuden tuomarit. Tradition mukanaan tuomaa auktoriteettia ja vahvistusta toimenpiteelle saatiin vetoamalla Kustaa II Aadolfiin ja 1600-luvun suurvaltakauteen.

2.3 Vaasan hovioikeuden valtakirja

Kuninkaan ensimmäisen puheen jälkeen valtiosihtööri von Heland luki ääneen Vaasan hovioikeuden valtakirjan:

”Me, Kustaa, Jumalan armosta... teemme tiettäväksi, että kun me edellisenä vuonna Suomessa olomme aikana armollisesti havaitsimme, kuinka hovioikeutemme Turussa juttujen paljouden vuoksi ei kykene, niin nopeasti kuin olisi asianmukaista, ratkaisemaan kaikkia siellä vireillä olevia asioita; ja kuinka oikeutta etsivät niin laajassa maassa tarvitsevat lähemmän mahdollisuuden ilman viivytystä, pitkiä matkoja ja suurta ajanhukkaa saada ratkaisun juttuihin, jotka kuuluvat hovioikeuden ratkaistaviksi; tämän takia me olemme armossa hyväksi havainneet alamaistemme hyödyksi ja hyväksi perustaa vielä yhden istuvat hovioikeuden tähän maahan Vaasan kaupunkiin, ja sen lisäksi olemme määränneet ja valinneet saman hovioikeuden presidentiksi uskottumme, meille rakkaan korkeasyntyisen paroni Arfvid Friedric Kurck’in, hovioikeudenneuvoksiksi uskottumme, meille rakkaat, jalot ja korkeasyntyiset Adolph Friedric Silfversparren ja Adolph Tandefeltin, sekä asesstoreiksi uskotut palvelijamme, meille rakkaat Carl Hisingin, Eric Gustaf Stålhandsken, Carl Friedric Krabben, Georg W. Loden ja Johan Casimir de la Chapellen, minkä ohella me olemme valinneet ja määränneet sihteeriksi ja kanneviskaaliksi uskolliset palvelijamme ja meille rakkaat

Friedric Juslénin ja Eric Alanuksen, jotta jokainen velvollisuutensa mukaisesti palvelisi hovioikeutta. Me olemme samoin myöntäneet tämän avoimen kirjeen voimalla tälle Vaasan hovioikeudellemme saman voiman ja täysivallan kutsua, haastaa oikeuteen, ottaa esille, tutkia, koetella, päättää, jakaa oikeutta ja tuomita Ruotsin lain ja laillisten asetusten mukaan kaikki tuomiot, kuolemantuomiot ja muut esiin tulevat asiat, samalla tavalla kuin kuninkaalliselle hovioikeudellemme Turussa armollisesti on valta myönnetty ja annettu. Me käskemme sen takia kaikkia uskollisia alamaisiamme tässä maassa, aatelisia, säätyläisiä ja rahvasta, joilla on ratkaisemattomia oikeudenkäyntiasioita keskenään ja jotka kuuluvat armollisen määräyksemme mukaan tämän hovioikeuden toimivaltapiiriin, kokoontumaan samaan hovioikeuteen kantamaan ja vastaamaan, jotta jokaisen osaksi tulisi, mitä kullekin laki myöntää ja oikeus tunnustaa. Tätä heidän ja kaikkien muiden asianosaisten tulee kuuliaisesti noudattaa.”³²

Valtakirjassa uuden hovioikeuden tarvetta perusteltiin pitkälti samankaltaisin argumentein kuin edellisenä vuonna julkaistussa perustamisasiakirjassa: Turun hovioikeuden ruuhka sekä tarve jakaa ja saada oikeutta viivytyksettä ja ilman suuria kustannuksia olivat pääasialliset syyt hovioikeuden perustamiselle. Kustannusten osalta otettiin jälleen esille pitkät matkat ja ajanhukka. Valtakirjassa määriteltiin nimeltä hovioikeuden tärkeimmät uudet virkamiehet: presidentti,

³² ”Vi, GUSTAF, med Guds nåde Sveriges, Göthes och Wendes Konung, Arfvinge till Norrige, Hertig til Schlesvig-Holstein, Stormarn och Dittmarsen, Grefve till Oldenburg och Delmenhorst, etc. etc. etc. Göre vetterligit: att alldenstund Vi förledit år under Vår varelse i Finland, i nåder inhämtat, hurusom Vår Hof-Rätt i Åbo, i anseende till ärendernas mängd, icke kan medhinna, att så skyndsamt som vederbör, alla de anhängiga saker afgjöra, samt huru de rättsökande i ett så vidsträckt Land nog tarfva en närmare tillgång att utan uppehåll, långa resor och mycken tidspillan erhålla slut uti mål, som till en Hof-Rätts afgörande höra; Fördenskull och emedan Vij, i betraktande deraf, i nåder godt funnit till Våre undersåters gagn och fromma att inskickta och låta hålla ännu en sittjande Hof-Rätt der i Landet uti Wasa stad, och dertill förordnat och utsedt till President uti samma Hof-Rätt Vår Troman, Oss älskelig Vålborne Baron Arfvid Friedric Kurck, till Hof-Rätts-Råd Våre Tromän Oss älskelige ädle och välbördige Adolph Friedric Silfversparre och Adolph Tandefelt, samt till Assessorer Våre Trotjenare Oss älskelige Carl Hising, Eric Gustaf Stålhandske, Carl Friedric Krabbe, Georg W. Lode och Johan Casimir de la Chapelle, hvarjemte Vij till Sekreterare och Advokat Fiskal utsedt och tillförordnat Våre Trotjenare Oss älskelige Friedric Juslén och Eric Alanus, att hvar efter sin pligt Hof-Rätten tillhandagå; Ty hafve Vij likaledes tillstadt och efterlåtit, såsom Vij i detta öppna Brefs kraft tillstå och efterlåta denna Vår Wasa Hof-Rätt samma magt och myndighet uti alla domar, högmåls och andra förefallande saker, efter Sveriges Lag och Laga stadgar, att kalla, instämma, upptaga, ransaka, pröfva, besluta, dömma och Lagskipa, likasom Vår Konungsliga Hof-Rätt uti Åbo nådigst efterlåtit och gifvit är. Vij befalle fördenskull alle Våre trogne undersåter, som bygga och bo i Finland, såväl i städerne som på Landet, Adel och Ofrälse män och menige allmoge, som någre rättgångs saker med hvarandra utestående hafva, och under denne Hof-Rätts jurisdiction, efter Vårt nådige förordnande höra, att de för samma Hof-Rätt comparera att kära och svara, der hvarjom och enom skall vederfaras hvad Lag förmår och rätten erkännande varder. Hvilket de samt alla andre som vederbör, hafve sig hörsammeligen att efterrätta. Till yttermera visso hafve Vi detta med Vår Egen hand underskrifvit och med Vårt stora Insegels betterlige härunder hängande bekräfta låtit. Som skedde på Vårt Kongl. Slått uti Vår Residence stad i Stockholm den 28 dagen uti Junii månad, År efter Christi börd Ett Tusen Sjuhundra och på det Sjuttionde Sjette”. Teoksessa Berättelse angående Wasa Hofrätts stiftelse, öden och verksamhet.

hovioikeudenneuvokset, asessorit, sihteeri ja kanneviskaali sekä myönnettiin Vaasan hovioikeudelle sama toimivalta kuin Turun hovioikeudelle. Sen tuli tutkia ja tuomita Ruotsin lain ja laillisten asetusten mukaisesti kaikki sille tuodut tuomiot, kuolemantuomiot ja muut esiin tulevat asiat. Hovioikeuden toimivalta-alueen asukkaita – aatelisia, säätyläisiä ja rahvasta – käskettiin samalla tuomaan oikeudelliset asiansa uuden hovioikeuden käsiteltäviksi. Vaasan hovioikeus oli nyt heidän osaltaan se ylemmän asteen tuomioistuin, jonka tuli selvittää, mitä oikeuksia kunkin osalta ”laki myönsi ja oikeus tunnusti”.

2.4 Puhe hovioikeuden jäsenille

Valtakirjan lukemisen jälkeen kuningas piti toisen, erityisesti Vaasan hovioikeuden jäsenille suunnatun puheen, jossa hän kävi läpi niitä tavoitteita, joita uuden hovioikeuden tuli täyttää.

*”Ne kalliit virat, jotka Minä teille tänään uskon, asettavat teille tärkeitä velvollisuuksia. Te solmitte Minun kanssani, Teidän kanssakansalaistenne kanssa, koko sen kansan kanssa, joiden oikeudenhoidon Minä tänään teille uskon, suuren liiton.”*³³

³³ ”De dyra Embeten. Med hwilka Jag eder i dag bekläder, påläggä eder wigtiga skyldigheter: I ingår med Mig, med Edra medborgare, med hela den menighet, hwilkens lagskipning Jag eder i dag anförtröt, en stor förbindelse. / Riksens öfriga Hof-Rätter hafwa endast at bibehålla sig wid den aktning en stor längd af år dem förskaffat. / I hafwen eder at den förtjena. / Uti större aflägsenhet staddé från Mina ögon, blifwer eder skyldighet större, eder upmärksamhet noggrannare, at waka på den menighets sinnen hwilkens lugn Jag eder anförror: at Underdomare som närmare än I sielfwe nalkas menigheten, skilja ifrån dem tråto-ämnen, som föda rättegångar: at de förlika, snarare än doma: at de öfwerlyga dem om enighetens nytta: at de genom deras efterdömen införa dygd, seder och lugn; det är åt eder, at genom edra exempel påläggä denna skyldighet edra underhafwande: at swårdhet, som blifwit eder anförrött, blifwer allenast missgerningsmannens förskräckelse och dens oskyldigas beskydd. / At wigtskälén jemn i edra händer aldrig öfwerwäges af hopp eller fruktan: och at den fattige och förtryckte finner en rättwis fristad emot den mäktigare och orätwisas förföljelse. / Beskydden i synnerhet emot intrång den delen af medborgare, som föda och förswara Fäderneslandet; men då eder omsorg förtjent deras förtroende, så uplysen dem om deras sanskyldiga wäl, som är, at aldrig af ärelystnad låta förleda sig ifrån det kall, dem födslen pålagt: wiljande inkräkta sig rättigheter, hwilka den allmänna ordningen och gammal häfd dem förbjuda at nyttja. / At den sanna Gudaläran bibehålles i sin renhet: at dens Högstes namn wördas: at han fruktas, men i synnerhet älskas. / Beskydden och underhållen Des tjenare wid utökningen af de wiktiga embeten dem äro anförrödde: bibehållen dem wid deras tilståndiga aktning, så länge de utöfwa de dygder, de äro satte til at folket lära; man at de, som missbruka et embete, instiftadt til frid, enighet och försoning, förledande folkets sinnen til kallsinnighet emot sin Konung, och inbördes oenighet, bortglömmande hwad de äro skyldige Gud, Fäderneslandet, Konungen, ja deras eget embete, ej måge undslippa den laga näpst, til hwilken de sig wundne göra. / Förswaren och handhafwen Ridderskapets Privilegier; men tillåten ej dem at tryckta Allmogen, eller at Allmogen må dem tredskas. Med et ord; låten Lagen, rättwisan och goda seder regera den widsträckta Lagsaga, Jag eder anförror; och då upfyllen I hwad Jag af eder wäntar, och det hopp den delen af Mina undersåtare fattat, hwilkas wälfärd Jag eder i händer satt. / Desse skyldigheter

*Valtakunnan muiden hovioikeuksien tarvitsee vain säilyttää se kunnioitus, minkä pitkä vuosien saatto on niille hankkinut.
Teidän on omanne ansaittava.*

Uuden hovioikeuden jäsenet tulivat osaksi jo olemassa olevaa oikeudenkäyttöjärjestystä, institutionalisoitua kuninkaallista oikeudenkäyttöä. Kuningas korosti tuomarin viran vakavuutta käyttämällä liiton metaforaa: sen osapuolina olivat niin kuningas kuin tuomarit, kansalaiset sekä ne oikeusalamaiset, joiden oikeuksia tuomareiden tuli valvoa.

Liiton osapuolina hovioikeuden tuomarit saivat osansa kuninkaan ylioikeuksille delegoimasta tuomiovallasta. Kuninkaallisen vallan lisäksi auktoriteettia ja kunnioitusta saavutettiin kuitenkin myös perinteiden ja tradition kautta, mitä heijastivat myös Kustaa III:n viittaukset Kustaa II Aadolfiin. Muut hovioikeudet olivat ansainneet kunnioituksensa ajan kulumisen kautta, Vaasan hovioikeus oli tältä osalta vasta tiensä alussa ja sen oli siten ansaittava kunnioitus omalla toiminnallaan.

Kauempana Minun silmistäni sijaitsevina on teidän velvollisuutenne oleva suurempi, teidän huolenpitonne tarkempi valvoa sen kansan mieliä, jonka rauhan ylläpitämisen teille uskon: että alituomarit, jotka lähestyvät teitäkin lähemmäksi kansaa, erottavat heistä riidan-aiheet, jotka oikeusjuttuja synnyttävät, että he sovittelevat pikemminkin kuin tuomitsevat, että he vakuuttavat kansaa yksimielisyyden hyödyistä, että he esikuvina ollen lisäävät hyveitä, hyviä tapoja ja levollisuutta; teidän tehtävänänne taas on, oman esikuvanne kautta, asettaa tämä velvollisuus alaisillenne, että miekka, joka teille on uskottu, muodostuu vain pahantekijäin pelotukseksi, mutta viattoman suojaksi.

Älköön vaa'an tasapaino kädessänne koskaan järkkykö toivon tai pelon tähden, ja löytäköön köyhä ja sorretti oikeuden mukaisen turvapaikan voimakkaamman ja väärämielisen vainolta.

Vaasan hovioikeuden toimivalta-alueeseen kuuluivat Tukholman näkökulmasta valtakunnan perifeerisimmät alueet. Hovioikeuden tehtävä oli siten osaltaan toimia keskushallinnon silminä ja korvina kaukaisemmillä alueilla: valvoa kansaa ja ylläpitää rauhaa. Käytännössä hovioikeuskaan ei tullut yhtä lähelle kansaa kuin paikallistaso, alioikeudet. Hovioikeuden tuli siten ensisijaisesti valvoa, että alioikeudet hoitivat tehtävänsä asianmukaisesti: puuttuivat riitoihin, sovittelivat ja edistivät rauhaa sekä yksimielisyyttä niin oikeudellisen toimintansa kuin esimerkillisen käytöksensä kautta. Myös hovioikeuden tuli toimia esikuvana: instituutiona, joka yhtäältä rankaisi vääryyksistä ja toimi pelotteena väärintekijöille ja toisaalta suojeli alamaisten oikeuksia.

och de hwilka innefattas i Lagsens rum, som skal eder nu föreläsas, blifwe städse rättesnöre för eder wandel!"

Suojelkaa erityisesti loukkauksilta sitä osaa kansalaisista jotka elättävät ja puolustavat Isänmaata, mutta kun huolenpitonne kautta olette ansainneet heidän luottamuksensa, valistakaa heitä silloin heidän todellisesta parhaastaan, mikä sisältyy siihen, etteivät he koskaan kunnianhimesta anna houkutella itseään pois siitä kutsumuksesta, jonka syntymä on heille osoittanut ja havitella tunkeutumista oikeuksiin, jotka yleisen järjestyksen ja vakiintuneen tavan mukaan on heiltä kielletty.

Pysytettäköön tosi Jumalanoppi puhtaudessaan, niin että Korkeimman nimeä kunnioitetaan, että häntä pelätään, mutta varsinkin rakastetaan.

1700-luku oli sääty-yhteiskunnan aikaa ja Kustaa III otti esiin säätyryhmittäin ne alamaiset, joiden oikeuksia hovioikeuden tuli suojella. Ensimmäisenä ja erityisen suojelun kohteena otettiin esiin yhteiskunnan alemmat säädyt: ne, jotka elättivät ja puolustivat isänmaata, millä viitattiin niin talonpoikaistoon kuin porvaristoonkin. Näitä tuli suojella, mutta myös huolehtia siitä, etteivät he pyrkineet saavuttamaan oikeuksia, joita heille ei kuulunut. Kunnianhimon ei saanut antaa houkutella heitä säätykiertoon, pois syntymän heille osoittamasta asemasta kohti ylempiä säätyjä ja näille kuuluvia oikeuksia, jotka yleisen järjestyksen ja tavan mukaan olivat heiltä kiellettyjä.

Suojelkaa ja tukekaa Hänen palvelijoitaan heille uskottujen tärkeiden virkojen hoidossa: säilyttäkää heille heidän osakseen kuuluva kunnioitus, niin kauan kuin he harjoittavat niitä hyveitä, jotka heidän tehtävänä on kansalle opettaa; mutta älkää päästäkö ilman laillista ansaittua rangaistusta niitä, jotka huonosti hoitavat virkaansa, joka on perustettu rauhan, yksimielisyyden ja sovinnon ylläpitämiseksi, villiten kansaa kalseamielisyyteen Kuningastaan kohtaan, sisäiseen epäsopuun, unohtaan mikä on heidän velvollisuutensa Jumalaa, Isänmaata, Kuningasta, jopa omaa virkaa-kin kohtaan.

Pappissäädyn osalta nostettiin ensin esiin valtion virallisen uskonnon, puhdasoppisen protestantismin merkitys. Valtion ja uskonnon yhteistyön korostaminen näkyi tässäkin puheessa. Itse papiston osalta etusijalle nousivat valvonta ja rauhan säilyttäminen: papiston samoin kuin alioikeuksien tuli opastaa kansaa yksimielisyyteen ja sovintoon. Papit kasvattivat esivallalle ja Jumalalle kuuliaisista alamaista ja hovioikeuden velvollisuus oli valvoa, että he täyttivät tämän tehtävänsä asianmukaisella tavalla.

Puolustakaa ja hoitakaa Ritariston erioikeuksia, mutta älkää antako näiden sortaa rahvasta eikä rahvaan heidän kanssaan rettelöidä. Sanalla sanoen: antakaa lain, oikeuden ja hyvien tapojen hallita laajaa Lakikuntaanne, jonka Minä teidän haltuunne ja hoitoonne uskon ja silloin Te täytätte sen mitä Minä teiltä odotan, ja sen toivon, jonka teihin asettaa se osa Minun alamaistani, joiden menestyksen Minä olen antanut teidän käsiinne. Nämä velvollisuudet, ja ne, jotka sisältyvät nyt luettavan lain kohtaan, olkoot aina vaelluksenne ohjeena.”

Viimeisenä mainittiin aatelisto. Hovioikeuden tuli puolustaa näiden etuoikeuksia, mutta samalla valvoa, etteivät nämä käyttäneet etuoikeuksiaan alempien

säätysten sortamiseen. Yhtä lailla hovioikeuden tuli kuitenkin myös huolehtia siitä, ettei rahvas protestoinut aateliston etuoikeuksia vastaan.

Laki, oikeus ja hyvät tavat asetettiin hovioikeuden ohjenuoraksi. Kuninkaan viestinä hovioikeuden tuomareille oli, että näiden tuli valvoa niin alamaisten käytöstä kuin alioikeuksiakin. Hovioikeuden tuli taata toimintansa avulla yhteiskuntarauha hoitamalla pois konflikteja aiheuttavia riitaisuuksia, ohjaamalla alamaisia lainkuuliaisuuteen, turvaamalla yhteiskunnan heikko-osaisimpien elämää ja toimimalla pelotteena niille, jotka olivat taipuvaisia toimimaan yhteiskunnan edellyttämien sääntöjen vastaisesti. Puolueeton oikeudenhoito asetettiin oikeudenkäytön tavoitteeksi. Legitiimin ja kunnioituksen ansaitsevan oikeudenkäytön kautta hovioikeuden tuli valistaa maan asukkaita kuninkaalle uskollisiksi, jumalaa pelkääviksi, velvollisuutensa hoitaviksi kansalaisiksi.

2.5 Hovioikeuden presidentin puhe

Kuninkaan puheen jälkeen oikeuskansleri luki oikeudenkäymiskaaren 8 luvun vuoden 1734 laista, luetteli hovioikeuden tehtäväalueet ja muistutti ensimmäisen pykälän sanoin hovioikeutta huolehtimaan siitä, että alioikeuksissa oikeutta tehdään lain ja sen oikean ymmärryksen mukaisesti. Tämän jälkeen seurasi virkavalojen antaminen ja presidentti Kurckin hovioikeuden puolesta esittämä kiitospuhe kuninkaalle.

”Suurivaltaisain, Kaikkein armollisin Kuningas!”³⁴

Mitä täydellisimmän alamaisen kunnioituksen täyttäminä ottavat tämän Teidän Kuninkaallisen Majesteettinne perustaman Vaasan Hovi-Oikeuden Jäsenet vastaan

³⁴ Den 28 Junii. Protocoll, hållit wid Kongl. Wasa Hof-Rätts Installations – Act på Stockholms Slott den 28 Junii 1776. Förmiddagen. ”Stormächtigste Allernådigste Konung! / Med fullkomligaste undersäteliga wördnad emottaga denne af Eder Konl. Maj:t stiftade Wasa Hof-Rätts Ledamöter de af Eder Kongl. Maj:t dem nödigst updragne Öfwer Domare-Embeten, och med underdångigste tacksamhet erkänne wi den synnerliga Kongl. nåd, som är oss wederefaren, då Eder Kongl. Maj:t, wid första inrättningen af detta höga Domsäte, täkts låta Sit nådiga Wal fall på våra personer, at det bekläda. / Så otwiwelaktigt Lagens wård och rättwisans owälduga skipande i alla tider och hos alla höfsade folk warit ansedd, för et af de tryggaste grundfästen för borgerligt wäl; så säkert det jemwäl i sjelfwa werket är, at goda lagar, enär deras tillämpning sker med förstånd och redlighet, innebära et af de wissaste kännemärken och bewis til et samhällets lycka och trefnad; så ärefullt lysa och de flere wedermålen af Eder Kongl. Maj:ts wård och omsorg för detta wigtiga ämne, genom hwilka Eder Kongl. Maj:t under Sin Regering berett Sit folks lycksalighet, och Sig Sjelf uti ewerldeliga tider et stort och älskade namn. / Ibland dem får så mycket mer denne af Eder Kongl. Maj:t nu stadgade inrättning et märkeligt rum, som den tillika witnar om Eder Kongl. Maj:ts nådiga ömhet för Des undersätare uti en aflägsnare landsort lisa, förmon och beqvämlichkeit wid deras rätttegångars utförande. / Ej nog, at Eder Kongl. Maj:t wil med Sin Konungsliga magt freds och stydda en hwar, wid sin rätt och egendom: Eder Kongl. Maj:t täckes äfwen sträcka Sin nådiga omtänka derhän, at den brotslige må befordras til straff, och rättwisans åtnjutas på det skyndsamaste, lättaste och med minsta kostnad förbundne sätt. / Då nu ock denne af Eder Kongl. Maj:t inrättade Hof-Rätt får den lyckan, at bära lika namn med den wälsignade Ätt, hwariifrån våre

heille armollisimmin uskotut tuomarinvirat, ja alamaismalla kiitollisuudella tunnustamme sen erityisen Kuninkaallisen Armon, joka on meitä kohdannut, kun Teidän Kuninkaallinen Majesteettinne, tämän korkean tuomioistuimen ensimmäisessä perustamisessa, on antanut armollisen Valintansa kohdistua meidän henkilöihimme astua näihin tehtäviin.

Yhtä epäilemättömästi kuin Lain käyttö ja oikeuden puolueeton käyttäminen kaikina aikoina ja kaikkien sivistyneitten kansojen joukossa on ollut arvostettu yhteisen hyvän eräänä varimmista tukipilareista, yhtä varmaa kuin itse asiassa on, että hyvät Lait, kun niitä sovelletaan älyllä ja rehellisyydellä, merkitsevät erästä varimmista merkeistä ja todisteista yhteiskunnan onnesta ja viihtymyksestä, yhtä kunniakkaasti loistavat myös ne useat osoitukset Teidän Kuninkaallisen Majesteettinne huolesta ja huolenpidosta tässä tärkeässä asiassa, toimenpiteiden, joiden kautta Teidän Kuninkaallinen Majesteettinne on Hallituksensa aikana valmistanut Kansalleen onnea ja hankkinut itselleen ikuisiksi ajoiksi suuren ja rakastetun nimen.

Presidentti Kurckin puhe oli alamaisten puhe hallitsijalle, mikä näkyi 1700-luvulle tyypillisessä kielenkäytössä. Puheen luonteeseen kuuluvien kiitollisuuden osoitusten lisäksi Kurck painotti kuninkaan tapaan puolueettoman oikeudenkäytön merkitystä osana hyvän yhteiskunnan perusrakenteita. Tuomarina Kurck viittasi myös siihen, että oikeudenkäytön tuli täyttää tietty standardi: lakia tuli soveltaa älyllä ja rehellisyydellä. Sovellettavien lakien edellytettiin olevan hyviä, mutta vielä tärkeämpää oli oikeuden soveltaminen ja siten tuomarien rooli. Oikeudenkäytön tuli olla siihen kykeneväisten asiantuntijoiden hoivissa, minkä tehtävän Kurck varmasti katsoi kollegoineen pystyvänsä täyttämään.

Näiden toimenpiteiden joukossa saa sitäkin enemmän merkittävän sijan tämä Teidän Kuninkaallisen Majesteettinne nyt suorittama perustaminen, kun se samalla osoittaa Teidän Kuninkaallisen Majesteettinne armollista hellyyttä kauempana olevan maa-

störste Konungar, ja Eder Kongl. Maj:t Sjelf, leder Sin stämman, år icke någon af oss, som hafwa den nåden, at der wara til Domare satte, hwilken icke på det lifligaste sätt hos sig känner, jemte den förbindelse en stor Konungs nådiga och oskattbara förtroende, åra och samwete honom ålägger, ännu en ny, en Wasa namnet enkannerligen helgad plikt, at uti sit embete med drift och åhoga, med det aldranyttersta bemötande, skicka sig wärdigt det dyra namn, hwarmed Domstolen hedras, och hwilket i flera tider hjeltar och store konungar gjort til werldens förundran. / Allernådigste Konung! / Häröm tackes Eder Kongl. Maj:t nådigst tillåta mig, at för Eder Kongl. Maj:t få frambära, å egna och Hof-Rättens samtelige Ledamöters wägnar, den underdånigste och kraftigaste försäkran. / Wi känne och wete af hwad wiget Eder Kongl. Maj:t Sjelf anser Domare Embetet: hwad Eder Kongl. Maj:t af dem åskar, som Eder Kongl. Maj:t med detta ansvariga kall bewärdigar: hwad ren och obefläckad hand, hwad granlaga pröfning uti urskiljandet af medborgares rätt: hwad alfwarsamhet emot lagbrytare: hwad ömhet för lidande. Denne Eder Kongl. Maj:ts nådiga wilja skal blifwa wårt yppersta rättesnöre ständigt, och en lefwande tankeskrift för våra ögon och i våra hjertan. Wi skole den genom Guds nåd obrotsligen följa, så at Eder Kongl. Maj:t må winna Sit höga nöje, och wi måge tryggast kunna göra oss hopp, om Eder Kongl. Maj:ts nåd och Kongl. hägn, hwaruti jag mig, jemte samtelige Hof-Rättens Ledamöter, Betjening och underhafwande, underdånigst innesluter.”

seudun asukkaiden helpottamiseen, etuun ja mukavuuteen nähdessä heidän oikeusasioissaan.

Ei ainoastaan ole niin, että Teidän Kuninkaallinen Majesteettinne tahtoo Kuninkaallisella vallallaan rauhoittaa ja suojata jokaista oikeuksien ja omaisuuden suhteen, vaan Teidän Kuninkaallinen Majesteettinne suvaitsee myös ulottaa Armollisen huolenpitonsa siihen, että rikollinen tulee rangaistuksi ja oikeuksia saadaan nauttia nopeimmalla, helpoimmalla ja halvimalla tavalla.

Presidentti Kurckin puheessa nousi pitkälti esiin samoja asioita kuin mitä kuningas oli puheissaan ja edellisen vuoden julistuksessa painottanut. Myös Kurck painotti kauempana asuvien asukkaiden oikeusturvaa ja mahdollisuuksia tuoda asiansa hovioikeuden käsiteltäviksi. Hän mainitsi yleisesti oikeuksien rauhoittamisen ja suojaamisen sekä otti esiin oikeudenhoidon nopeuteen ja edullisuuteen liittyviä näkemyksiä. Kuningasta selväsanaisemmin Kurck nosti esiin hovioikeuden merkityksen omaisuuden suojaamiselle sekä ylemmän oikeudenkäytön merkityksen rikollisten rankaisemisen kannalta.

Kun nyt myös tämä Teidän Kuninkaallisen Majesteettinne perustama Hovi-Oikeus saa sen onnen, että se saa kantaa samaa nimeä kuin se siunattu Suku, josta suurimmat Kuninkaamme, ja myös Teidän Majesteettinne Itse, juontavat juurensa, ei meidän joukossamme, jotka olemme saaneet osaksemme armon tulla asetetuiksi tuomareiksi, ole ainuttakaan, joka ei tuntisi, sen velvoituksen lisäksi, jota suuren Kuninkaan armollinen ja mittaamaton luottamus kunnian ja omantunnon mukaan meille itse kullekin asettaa, toista, nimenomaan Vaasain nimestä johtuvaa erityistä pyhää velvollisuutta, virassaan uutteruudella ja huolella, kaikki voimansa ponnistaen, käyttäytyä sen arvokkaan nimen mukaisesti, jolla tuomioistuinta on kunnioitettu, ja joka monina aikoina on saattanut maailmaan Sankareita ja suuria Kuninkaita maailman ihmetelä.

Kurck osoitti puheessaan olevansa tietoinen myös hovioikeuden perustamiseen liittyvästä symboliarvosta, joka tuli Vaasa-suvun kautta; samoin häneltä ei jäänyt huomaamatta se legitimaatio-arvo, joka hovioikeuden perustamisella oli kuninkaalle. Puheellaan Kurck oli mukana konstruoimassa kuninkaan tavoittelemaa ”rakastettua nimeä”.

Kaikkein armollisin Kuningas!

Tästä sallikoon Teidän Kuninkaallinen Majesteettinne armossa minun saada esittää Teidän Kuninkaalliselle Majesteettilenne, omasta ja Hovi-Oikeuden kaikkien jäsenten puolesta, alamaissimman ja voimakkaan vakuutuksen.

Me tunnemme ja tiedämme, minkä arvon Teidän Majesteettinne itse antaa tuomarin viralle, mitä Teidän Majesteettinne niiltä vaatii, joita hän pitää tämän vastuullisen kutsumustehtävän arvoisina, mikä puhdas ja tahraton käsi, mikä tarkka tutkinta kansalaisten oikeuksien määrittämisessä, mikä vakavuus lainrikkooja kohtaan, mikä hellyys kärsiviä kohtaan.

Tämä Teidän Kuninkaallisen Majesteettinne armollinen tahto on oleva alituisen meidän ylin ojennusnuoramme, elävä ohjekirja silmiemme edessä sydämissämme.

Jumalan armon turvissa tulemme sitä rikkumatta noudattamaan, jotta Teidän Kuninkaallinen Majesteettinne sitä kautta saa korkean tyydytyksensä, ja jotta me voisimme mitä varmimmin elättää toivoo Teidän Kuninkaallisen Majesteettinne armosta ja Kuninkaallisesta suosiosta, mihin minä suljen itseni sekä kaikki Hovi-Oikeuden Jäsenet, Palvelijat ja alaiset alamaismmasti.

Tuomarin viralle annettu painoarvo tuli vielä lopuksi uudelleen esiin presidentin puheessa. Tämä saattoi olla myös epäsuora viite Götan oikeudenkäyntiin ja niihin toimenpiteisiin, joihin oli ryhdytty sen varmistamiseksi, että ylioikeustason oikeudenkäyttäjät olivat vastuunsa arvoisia. Kurck nosti esiin tuomareiden nuhteettomuuden, mutta myös oikeudenkäytön tason. Kansalaisten oikeudet tuli määritellä tarkan tutkinnan avulla, rikollisuuteen suhtautua vakavasti ja oikeudenloukkausten kohteiksi joutuneille oli sovittava näiden kokemat kärsimykset.

Hovioikeuden perustajan, Kustaa III:n tahto oli ilmaistu hovioikeudelle asetusten, puheiden ja Götan oikeudenkäynnin kaltaisten toimenpiteiden muodossa ja tämän tahdon presidentti nosti puheessaan hovioikeuden ojennusnuoraksi. Jumalan armon turvin tulisivat kuninkaallisen hovioikeuden jäsenet sitä presidentin vakuutuksen mukaan rikkumatta noudattamaan.

2.6 Hovioikeutta juhlitaan

Varsinaisen vihkimistilaisuuden päätyttyä päivä jatkui juhlallisuuksien merkeissä. Hovihallitsemisen ja traditioiden hyödyntämisestä kertoivat esimerkiksi illalla kuninkaallisessa teatterissa kuunnellut oopperaesitykset: ”Thetis ja Pelée” – sama ooppera, jota kuningas oli kuunnellut vallankaappaustaan edeltävänä iltana³⁵ – sekä ”Lucile”, joka päivän tapahtumiin sopivasti kertoi tunnollisista talonpojista ja oikeudenmukaisesta hallitsijasta.

Tietoa tapahtumasta levitettiin julkaisemalla vihkiäistilaisuudesta kertovat pöytäkirjat niin ruotsiksi, ranskaksi kuin suomeksi. Informaatio levisi myös sanomalehdissä: ainakin Inrikes Tidningar ja Antti Lizeliuksen Suomenkieliset Tieto-Sanommat kertoivat lukijoilleen kuninkaan toimeenpanemista vihkiäisistä. Hovioikeuden suomennettua perustamisasiakirjaa myös luettiin kirkkoissa ja pitäjätuvissa, jotta tieto varmasti saavutti alamaiset. Hovioikeuden perustamisen kunniaksi lyötiin mitaleja, kirjoitettiin runoja ja suunniteltiin suurimuotoisia historiamaalauksia, jotka jäivät kuitenkin luonnosasteelle. Ritarikunnat saivat myös uusia jäseniä juhlallisuuksien yhteydessä: Vaasan hovioikeuden kaikki vi-

³⁵ Odhner 1885, s. 131.

hityt jäsenet esimerkiksi liitettiin Kustaa III:n vuonna 1772 perustamaan Vaas-
ritarikuntaan.³⁶

Kaikesta tästä materiaalista usein vedetty johtopäätös on ollut, että Kustaa III
sai tässäkin tilaisuuden toimia ”teatterikuninkaana”, käsikirjoittamassa ja ohjaa-
massa elämäänsä ja politiikkaansa samalla tavoin kuin kirjoittamiaan näytelmiä
ja oopperoita.³⁷ Vihkiäisiä käytettiin kyllä hyväksi myös Kustaa III:n maineen
kasvattamisessa valistuneena yksinvaltiaana, mutta näissä puheissa otettiin myös
esiin edellä käsiteltyjä, konkreettisia syitä, jotka liittyivät hovioikeuden perusta-
miseen. Nekin, jotka kuulostavat ”propagandistisemmilta”, ensisijaisesti tarkoi-
tetuilta vaikuttamaan kuulijakuntaan, kertovat jotain oikeudesta ja sen tehtävis-
tä.

3 YHTEENVETO

Vaasan hovioikeuden perustamisesta annettiin julistus kesällä 1775 samassa yh-
teydessä kuin ilmoitettiin useammista muistakin Suomeen kohdistuneista uudis-
tuksista. Päinvastoin kuin nämä muut uudistukset, ei Vaasan hovioikeuden perus-
taminen ollut perintöä säätyjen ajalta. Ajatus uuden hovioikeuden perustamisesta
oli hyvin mahdollisesti syntynyt kuninkaan omassa päässä – mitä todennäköi-
simmin joka tapauksessa kuninkaan Suomen matkan aikana. Esimerkiksi Toivo
Nygård katsoo, että idea Vaasan hovioikeuden perustamisesta oli peräisin Kustaa
III:lta.³⁸

Kuningas myös suunnitteli Vaasan hovioikeuden vihkiäistilaisuuden, jossa
vedottiin valistuksen esimerkkeihin. Juhlallisuuksilla demonstroitiin Ruotsin uu-
den, vallankaappauksen jälkeisen hallinnon valistuneisuutta ja kruunun kiinnos-
tusta oikeuteen ja oikeudenhoidosta huolehtimiseen. Vaasan hovioikeutta – aina-
kin sen uutta, uljasta rakennusta – on nimitetty Kustaa III:n valistuspyrkimysten
monumentiksi.³⁹

Sekä vihkiäiset että Vaasan hovioikeuden uusi rakennus olivat esimerkki ns.
hovihallitsemisesta. Hovihallitsemiseen, joka oli tyypillistä erityisesti 1500–
1700-luvuille, kuului juuri seremonioiden, speaktaakkeliin, rituaalien ja symbo-
lien käyttö. Samoin voitiin käyttää hyväksi esimerkiksi taidetta ja rakennuksia.

³⁶ Tandelfelt 2000, s. 561–562, 577; Harju 1997, s. 21–22; Nygård 2005, s. 171.

³⁷ Vrt. Tandelfelt 2000, s. 557.

³⁸ Nygård 2005, s. 166.

³⁹ Harju 1997: ”Themiksen temppeli: vanhan Vaasan hovioikeudentalo Kustaa III:n valistuspyrki-
mysten monumentti”.

Näiden ns. pehmeiden, ei-institutionaalisten muotojen avulla hallittiin siinä kuin perinteisempiäkin hallitsemisen muotoja käyttäen.⁴⁰

Perustamisjulistuksessa ja vihkiäisissä esitetyissä puheissa esitettiin joitain syitä sille, miksi nyt päätettiin perustaa uusi hovioikeus. Tuon aikaisessa esimodernissa käytännössä, joka palautui vuosisatojen päähän, oli tavanomaista, että lain esipuheissa tai vahvistussanoissa tuotiin näkyviin perusteita lain säätämislle. Lain muuttaminen oli hyväksyttävää, kun uudet tavat antoivat siihen aihetta. ”Uusi aikakausi on levittänyt uutta ajattelutapaa”, sanoi kuningas. Hän antoi määräyksen, joka täytti ajan lainsäädännön legitiimiyden ehdot: asetukset ajan ja paikan vaatimusten mukainen, yleinen, kohtuullinen, oikeudenmukainen ja palveli yhteistä hyvää.⁴¹

Perustamisasiakirjoissa esitetyt syyt on otettu tässä luvussa lyhyesti esiin – niitä analysoidaan tarkemmin seuraavissa luvuissa. Kuninkaan mainitsemat syyt olivat hyvin eritasoisia: toiset – kuten Turun hovioikeuden painiminen kasvavan työtaakan alla – olivat hyvin konkreettisia, toiset taas abstraktimpia, yleisempiä ja retorisempiäkin – esimerkiksi kuninkaan suomalaisia kohtaan tuntema erityinen rakkaus. Abstrakteillakin syillä oli intressinsä, kuten kansallisen identiteetin luominen, vaikka ne eivät olisi olleetkaan puhtaasti oikeudellisia. Kuningas vetosi myös tarpeeseen huolehtia rikollisten rankaisemisesta, lopettaa alamaisten paha tapa turvautua oman käden oikeuteen ja ylipäätään edistää yksimielisyyttä kansalaisten kesken.

Esiin otettiin myös alamaisten oikeudet ja velvollisuudet. Kaikkien, kauempainakin asuvien mahdollisuudet päästä oikeuksiinsa helposti, halvasti ja ennen kaikkea nopeasti oli taattava ja samalla tavalla oli suojattava alamaisten oikeus omaisuuteensa. Vaikka kaikki säätyryhmät tulivatkin esille kuninkaan puheessa, korostettiin erityisesti alempien säätyjen oikeutta tuomioistuimen suojeluun loukkauksia vastaan. Presidentti Kurkin puheessa korostettiin lisäksi oikeudenkäytöltä vaadittuja menettelyllisiä аспекteja sekä tuomarin roolia, hovioikeuden asiantuntemusta ja professionaalisuutta. Näitä erilaisia perusteita ja asiakirjoista ilmeneviä muita syitä tarkastellaan seuraavissa luvuissa.

⁴⁰ Hovihallitsemisesta Tiihonen 1994a, s. 322–326.

⁴¹ Nousiainen 1993, s. 36–37.

III Valtiollistuva oikeudenkäyttö

1 KUNINKAALLISET HOVIOIKEUDET

1.1 Ylemmän oikeudenkäytön kehittyminen

Ennen kuin ryhdytään tarkastelemaan hovioikeuden perustamista, on syytä luoda katsaus siihen, millainen tuomioistuin nyt oltiin perustamassa. Hovioikeuksien roolia pohditaan useammasta eri näkökulmasta. Yhtäältä on muistettava, että hovioikeudet olivat kuninkaallisia tuomioistuimia. Tämä näkyi vahvasti myös Kustaa III:n käyttämässä retoriikassa. Kustaa III:lle uusi perustettava hovioikeus oli ”Vår Wasa Hof-Rätt”, ”Min Högste Nämnd uti Wasa”, Turun hovioikeuteen hän viittasi sanoin ”Wår och Rikets Hof-Rätt”. Tuomiovalta oli Kustaa III:n silmissä – tai ainakin virallisissa dokumenteissa – kuninkaan, ja hän delegoi sen käytön eteenpäin tuomareilleen. Hovioikeuden perustaminen, tuomarien virkaan vihkiminen, synnytti liiton, jonka osallisina olivat kuningas, tuomarit, kansalaiset ja oikeutta hakevat (*De dyra Embeten med hwilka Jag eder i dag bekläder, pålägga eder wigtiga skyldigheter: I ingår med Mig, med Edra medborgare, med hela den menighet, hwilkens lagskipning Jag eder i dag anförtröt, en stor förbindelse.*)⁴²

Näiden liiton jäsenten rooli näkyi hyvin erilaisissa tekijöissä: tuomareiden statuksessa, argumentaatiotavoissa, oikeuden luomisessa ja -käytössä, tuomioistuimeen tuoduissa jutuissa, eri yhteiskuntaryhmien kohtelussa ja niin edelleen. Osaa näistä tekijöistä käsitellään tarkemmin myöhemmissä luvuissa. Tässä luvussa pohditaan ennen kaikkea ylemmän oikeudenkäytön kehitystä ja hovioikeuden tehtäväkenttää.

Käsitystä 1700-luvun hovioikeudesta on varmasti vaikea hahmottaa ilman ymmärrystä siitä, kuinka kuninkaallinen oikeudenkäyttö ja hovioikeudet ylipäättään saivat alkunsa. Esimoderni kuninkaallinen oikeudenkäyttö on jotain muuta kuin valtiollinen oikeudenkäyttö, mutta se on myös muuta kuin yhteisöllinen oikeudenkäyttö. Tämän luvun aiheena on kertoa tästä oikeuden kehityksestä tuomioistuimiin ja erityisesti ylemmän oikeudenkäytön muotoutumiseen liittyvästä näkökulmasta.

⁴² Den 28 Junii. Protocoll, hållit wid Kongl. Wasa Hof-Rätts Installations – Act på Stockholms Slott den 28 Junii 1776. Förmiddagen.

Tuomioistuin on yhteiskunnassamme yksi selkeimpiä ja tunnustetuimpia riitojen ja konfliktien ratkaisupaikkoja, vaikka erilaisten vaihtoehtoisten riidanratkaisumenetelmien käyttö onkin viimeisten vuosikymmenten aikana lisääntynyt. Tämä tuomioistuinten rooli on perinteinen ja nauttii yhteiskunnassamme melko vahvaa luottamusta; tuomioistuinten kyky ja oikeus toimia riitojen ratkaisijana edellyttää, että niiden valta tunnustetaan ja hyväksytään yhteiskunnassa.⁴³

Varhaisemmassa, ns. arkaaisessa yhteiskunnassa valtiollinen tuomioistuin ei ollut tällainen konfliktien ratkomispaikka. Arkaainen oikeudenkäyttö oli kärkeäyhteisöllistä (*dinggenossenschaftliche Gerichtsbarkeit*)⁴⁴ eikä tuomari osallistunut varsinaiseen tuomitsemiseen. Tuomari edusti auktoriteettia, vallanpitäjää, ja hänen roolinsa oli huolehtia siitä, että menettely tapahtui määrätysssä järjestyksessä. Tuomari ei määritellyt tuomiota, vaan sen tekivät käräjille osallistuneet yhteisön jäsenet – germaanisessa prosessissa joko koko oikeusyhteisö tai sen edustajina toimineet maallikkotuomarit. Käräjäyhteisön ollessa erimielinen kysyttiin mielipidettä tarvittaessa myös ylemmältä oikeusistuimelta tai esimerkiksi kuninkaalta: näiden ratkaisutoiminta keskittyi kuitenkin sen päättämiseen, kumpi tai mikä käräjäyhteisön ehdottamista vaihtoehtoisista ratkaisuista oli paras.⁴⁵ Oikeuden määrittäminen oli siten ensisijaisesti yhteisön tehtävä.

Saksalaisen oikeushistorioitsijan Jürgen Weitzelin mukaan varhaisessa (germaanisessa) prosessissa ei tunnettu muuta legaalaa järjestystä kuin ne oikeusseuraukset, jotka yhteisö menettelyllisesti tai yksilö itseäänkin sitovasti asetti. Tämä perustui siihen, että alun perin oikeus oli tunnettua kaikille. Oikeus oli kansanoikeutta, koska koko yhteisö otti osaa prosessiin ja siten tunsikin oikeuden. Se oli kaikkien yläpuolella, myös hallitsijan. Oikeus ei ollut sitovaa inhimillisen mieltävallan tai demokraattisten valtasuhteiden tuotteena, vaan menettelyssä määriteltävänä järjestyksenä. Oikeus määriteltiin prosessissa, joten menettelyssä ei voinut olla tarvetta muutoksenhauille: ei ollut olemassa ”objektiivista lakia”, johon verraten olisi voitu mitata tuomion oikeellisuus.⁴⁶

Kansanoikeuden menettelyyn liittyvä luonne tulee esiin käräjien tuomitsemistoiminnassa. Käytännössä tuomitseminen käräjillä tapahtui niin, että tuomari kysyi joltakulta käräjille kokoontuneelta oikeusyhteisön jäseneltä, mikä oli oikea ratkaisu tietyn riidan selvittämiseen. Toisin sanoen hän kysyi sitä, mikä oli oi-

⁴³ Riidanratkaisumenetelmistä ks. esim. Pohjonen 2001. Luottamuksesta tuomioistuimia kohtaan Tala 2002.

⁴⁴ Hyvä yhteenvedo Diestelkamp 1998, s. 7–9, johon seuraava perustuu; tarkemmin Weitzel 1985, Letto-Vanamo 1995.

⁴⁵ Diestelkamp 1998, s. 7. Arkaaisesta oikeudenkäytöstä antavat hyvin konkreettisen kuvan myös esimerkiksi islantilaiset saogat, esim. Egil Skallagrimssons och Gunnlaug Ormstungas sagor 1989. Myös Tacitus kuvaa joitain germaanisesta oikeudenkäytön muotoja teoksessaan Germaania..

⁴⁶ Weitzel 1976, s. 99–102.

keus. Vastausta tähän kysymykseen ei haettu abstrakteista normikokoelmista, vaan oikeusyhteisön jäsen ilmoitti näkemyksenä oikeasta perustuen oikeudelliseen kokemukseensa ja traditiopohjaiseen oikeudelliseen tietämykseensä. Jos muu yhteisö hyväksyi tämän näkemyksen oikeasta, oli konsensus saavutettu ja tuomari julisti tämän yhteisymmärryksen tuloksena saavutetun ratkaisun tuomioksi.⁴⁷

Tuomarin julistava rooli oli merkittävä siinä mielessä, että se antoi tuomiolle auktoriteetin, teki siitä kiistattoman toimen, jota oli noudatettava ja joka edellytti kuuliaisuutta. Ennen tuomion julistamista oli kyseessä vain sitomaton oikeudellinen mielipide, jonka paikkansa pitävyys voitiin kiistää. Oikeusyhteisön toinen jäsen saattoi aina esittää oman näkemyksensä riidan oikeasta ratkaisusta.⁴⁸

Jos konsensusta ei saavutettu, oli mahdollista kääntyä ylemmän auktoriteetin puoleen. Ylempi oikeus tai joskus esimerkiksi kuningas ratkaisi tällöin oman oikeudellisen kokemuksensa perusteella sen, kumpi vastakkaisista tuomioehdotuksista oli parempi. Ylemmän auktoriteetin antaman vastauksen perusteella tuomari saattoi sitten julistaa paremmaksi katsotun ehdotuksen lopulliseksi tuomioksi.⁴⁹

Oikeudessa tällaisessa järjestelmässä oli kysymys yhteisöllisten traditioiden, konsensuksen ja auktoriteetin yhteispelistä. Käsitys oikeudesta haettiin aikaisemmista kokemuksista, traditioista ja tapauskohtaisemmista käsityksistä siitä, mikä oli oikea ratkaisu kussakin riidassa. Ratkaisu ei muodostunut subjektiiviseksi sen takia, että sen hyväksyttävyys edellytti koko kulloisenkin oikeusyhteisön yksimielisyyttä. Oikeudellista auktoriteettia tuomio sai lisäksi vallanpitäjää edustavan tuomarin julistamisaktin kautta.

Germaanisessa prosessissa oli joitain tapoja viedä asioita ylempien instanssien käsiteltäväksi, mutta ei varsinaista appellaatio-järjestelmää sellaisena kuin muutoksenhaku nykyaikana käsitetään. Appellaatio⁵⁰ on saksalaisessa oikeushistoriallisessa kirjallisuudessa pyritty erottamaan muista traditionaalisista germaanisista oikeussuojakeinoista. Appellaatio on tällöin määritelty tarkoittamaan muutoksenhakua, joka saa aikaan sekä suspensiivisen että devolutiivisen vaikutuksen. Muutoksenhaku siis *keskeyttää* tuomion täytäntöönpanon ja mahdollistaa *uuden käsittelyn* ja tuomion ylemmän tuomioistuimen taholta. On myös pai-

⁴⁷ Diestelkamp 1998, s. 7.

⁴⁸ Diestelkamp 1998, s. 7–8.

⁴⁹ Diestelkamp 1998, s. 8.

⁵⁰ Appellaatio-termiä käytetään yleensä tarkoittamaan nimenomaan roomalais-kanonista muutoksenhakua. Antiikin Roomassa oli keisariajalla ennättänyt kehittyä muutoksenhakuorganisaatio, jonka piirteet osittain heijastuivat myös keskiajalle. Tieto roomalaisesta muutoksenhakumenettelystä siirtyi jälkipolville Theodosius II:n ja Justinianuksen lakikokoelmien myötä ja vaikutti myöhemmin kanonisen oikeuden valitusoikeuden kehittymiseen. Roomalaisesta oikeudenkäytöstä ja muutoksenhausta ks. esim. Lintott 1999, Dawson 1968, Szidzek 2002, Tellegen-Couperus 1985.

notettu sitä, että muutoksenhaku verrattuna joihinkin muihin perinteisiin oikeussuojakeinoihin puuttuu nimenomaan alioikeuden antamaan *lopulliseen* tuomioon ja johtaa uuden tuomion antamiseen.⁵¹

Appellaatio-termin esiintyminen uudella ajalla ei kuitenkaan tarkoita, että termiä olisi tuolloin käytetty samassa mielessä. Aikalaiset kutsuivat appellaatioksi myös monia sellaisia oikeussuojakeinoja, jotka eivät saaneet aikaan suspensiivis-devolutiivisia vaikutuksia. Yksi tällainen oli esimerkiksi oikeus Saksassa kääntyä Reichskammergerichtin puoleen rikosasioissa tuomion täytäntöönpanon jälkeen, jos tuomiosta oli syntynyt vahinkoa. Terminologian vaihtelevuuden on nähty osittain olleen seurausta puuttuvasta juridisesta oppineisuudesta.⁵²

Varsinainen hierarkkinen oikeusastejärjestelmä muutoksenhakuineen alkoi kehittyä ennen kaikkea katolisen kirkon piirissä. Varhaisesta oikeudenkäyntimenettelystä siirryttiin kohti säännellympää prosessia kirkon auktoriteetin tukemana. Varhaisesta prosessista oli tullut hallitsematon ja uudet todistus oikeudelliset menetelmät täyttivät funktionsa yhteiskunnan auktoriteettien näkökulmasta aiemmin sovellettuja jumalantuomioita paremmin. Prosessioikeuden muutokset olivat yhteydessä myös materiaalsen oikeuden puolella tapahtuneisiin muutoksiin: roomalaisen oikeuden mukanaan tuomia uusia oikeudellisia instituutioita ei ollut enää mahdollista hallita vanhan prosessioikeuden muodossa.⁵³

Jumalantuomioista luopumiseen vaikutti merkittävästi katolisen kirkon auktoriteetti: jo 1100-luvulla annettiin erillisiä määräyksiä raudankannosta, vesikoikeista ja vastaavista jumalantuomioista luopumiseksi, mutta merkittävä askel tässä suhteessa otettiin neljännen lateraalikokouksen yhteydessä vuonna 1215, jolloin jumalantuomiot lopullisesti kiellettiin. Käytännössä luopuminen vanhasta prosessista ei kuitenkaan tapahtunut samanaikaisesti. Ruotsissa arkkipiispa esimerkiksi valitti vielä 1320-luvulla, että osassa maata raudankanto oli yhä käytössä.⁵⁴

Kirkon osin kontrolloimien jumalantuomioiden tilalle tuli appellaatio-järjestelmä, jossa valituksen alainen tapaus alistettiin tutkintaan sekä oikeus- että näyttökysymyksen osalta. Järjestelmä kehittyi kanonisen oikeuden vaikutuksesta, koska tässä vaiheessa vasta katolisella kirkolla oli sellainen tarvittava poliittinen auktoriteetti, joka mahdollisti järjestelmän kehittymisen. Kirkon piiristä löytyi myös se opillinen sivistys, jonka avulla uusi, monimutkaisempi järjestelmä oli mahdollista hallita. Vähitellen muutoksenhaku muodostui osaksi myös maallista oikeudenkäyttöä ja alemmista tuomioistuimista luotiin valitusmahdol-

⁵¹ Jokela 2004, s. 462; Szidzek 2002, s. 32.

⁵² Szidzek 2002, s. 103–105; Diestelkamp 1998, s. 8–12. Muista germaanisista oikeussuojakeinoista ks. Weitzel 1976.

⁵³ Reynolds 2003, s. 350–352.

⁵⁴ Åqvist 1989, s. 16–17.

lisuuksia hierarkkisesti ylemmänasteisiin ruhtinaiden tai keskitetyn valtiomahdin kontrolloimiin tuomioistuimiin.⁵⁵ Hierarkkinen oikeusastejärjestys ja muutoksenhaku keskittivät valtaa ylimmän oikeudenkäyttäjän käsiin, joka sai päättää jutun ratkaisusta ja siten oikeuden sisällöstä.

Kanoninen muutoksenhaku saavutti suosiota muutoksenhakijoiden parissa erilaisista syistä. Yhtenä merkittävänä tekijänä on nähty olleen sen koettu puoleettomuus verrattuna paikallisiin kirkollisiin tuomioistuimiin, jotka joutuivat helposti epäilyksenalaisiksi yksipuolisten intressien suosimisesta aikana, jolloin maanomistajalla oli usein sananvalta paikallisen kirkonmiehen nimityksessä. Aikalaiset uskalsivat myös epäillä, että yksi syy paavilliseen muutoksenhakuun turvautumiseen oli hyötyminen ajan kulumisesta, sillä automaattinen seuraus valituksesta oli paikallisen tuomioistuimen ratkaisun täytäntöönpanon keskeyttäminen. Valituksen tekijä oli kanonisessa prosessissa muutenkin edullisessa asemassa, sillä tällä oli vastaajaa paljon parempi mahdollisuus esittää oma kantansa asiasta.⁵⁶

Maallisella puolella muutoksenhaku ja uusimuotoinen prosessi otettiin käyttöön myöhemmin kuin kirkon piirissä.⁵⁷ Ylioikeuksien perustamisen appellaatioprosesseineen on nähty liittyneen valtiollistumisprosessiin, hallitsijoiden valta-yrkimyksiin sekä siirtymään oikeustapojen kulttuurista oppineen oikeuden kulttuuriin. Muutokseen liittyi myös mentaliteetin muutos: oikeuden ymmärtäminen materiaalis-rationaalisena, abstrakteina sääntöinä, oppineena oikeutena oli jotain muuta kun oikeuden käsittäminen yhteisöllisenä konsensusena. Weitzel on todennut tämän niin, että muutoksenhaun muuttuminen tuomionmoitteesta varsinaiseksi revisionomaiseksi, uudelleentarkastuksen käsittäväksi muutoksenhauksi tarkoitti muutosta muodollis-objektiivisesta oikeuskäsityksestä materiaalis-objektiiviseen ja subjektiiviseen oikeuteen.⁵⁸

Ylempien tuomioistuinten perustamisen myötä muutoksenhaku syrjäytti aikaisemman tuomionmoite-menettelyn. Alueellisesti appellaatio ja instanssijärjestys olivat esimerkiksi Saksassa vieneet tilaa tuomionmoitteelta ja tuomioistuintinjärjestykseltä jo 1300-luvulta alkaen, mutta valtakunnallisesti tämä kehitys

⁵⁵ Weitzel 1976, s. 44–51, 109. Ks. kanonisen oikeuden vaikutuksesta yleisemmin tuon ajan maallisen oikeuden kehitykseen Berman 1983, s. 104–105.

⁵⁶ Padoa-Schioppa 1997, s. 10–13; Szidzek 2002, s. 114–115. Muutoksenhaku kanonisen järjestelmän piirissä oli alun pitäen hyvin kattava: valittaminen oli mahdollista sekä riita- että rikosasioissa, sekä välipäätöksistä että lopullisista tuomioista. Valittamista ei myöskään ollut rajoitettu riidan kohteena olevan intressin arvon mukaan. Pelkästään kurinpidollisissa asioissa muutoksenhaku sen sijaan ei ollut sallittua.

⁵⁷ Tietyissä tuomioistuimissa roomalais-kanonista prosessia todistajineen käytettiin jo hyvin varhain: esimerkiksi Ranskassa kuninkaallisen tuomioistuimen käytännössä jo 1190-luvulla. Ks. Reynolds 2003, s. 363 av:n 63 lähteet.

⁵⁸ Diestelkamp 1998, s. 6, 19–24; Weitzel 1976, s. 100–103.

ei tapahtunut samaan tahtiin.⁵⁹ Varsinaisen muutoksenhaun on katsottu tulleen käyttöön vasta noin 1400-luvun puolivälissä. Asiakirjoissa esiintyy aikaisemminkin termi appellaatio, mutta sillä tarkoitettiin käytännössä esimerkiksi vetoamista ylempään tuomioistuimeen silloin, kun ei ollut saatu asianmukaisesti oikeutta (*Rechtsweigerung*). Varsinaisesta suspensiivis-devolutiivisesta muutoksenhausta ei ollut kysymys ennen 1400-luvun puoliväliä.⁶⁰

1.2 Kuninkaallisen oikeudenkäytön institutionalisoituminen Ruotsissa

Ruotsalaiseen varhaiseen oikeuteen pätevät monet yleiset käräjäyhteisöllistä oikeudenkäyttöä kuvaavat piirteet, joten ruotsalaisesta näkökulmasta keskitytään tarkastelemaan kuninkaallisen, valtiollisen, keskusjohtoisen ylemmän oikeudenkäytön kehitystä. Alemman tason oikeudenkäytöllä on omat piirteensä: esimerkiksi maaseudulla lautakuntien tai katselmusten muodossa paikallisyhteisön osuus oikeudenmäärittämisessä on merkittävämpi kuin ylemmissä oikeusasteissa vielä esimerkiksi 1700-luvullakin.

Oikeusastejärjestys muotoutui Ruotsissa vasta 1600-luvulla, mutta jo kauan sitä ennen oli Ruotsissa haettu kuninkaalta väärrien tai oikeudenvastaisten tuomioiden kumoamista. Keskiajalla kuninkaan oikeudenkäyttö näkyi kuninkaan julistamissa rauhanlaeissa ja tuomiovallan käytössä. Jo ennen kuin kuninkaalla oli ollut selvästi määriteltyjä oikeudenhoidollisia tehtäviä, oli tällä ollut oikeus auttaa alamaisia pääsemään oikeuksiinsa. Tämä oikeus muuttui vähitellen velvollisuudeksi ylläpitää yleistä rauhaa ja oikeutta. Kuningas oli vallitsevan oikeudellisen ”järjestelmän” ulkopuolinen taho, joka saattoi armahtaa tai tuomita kohtuuden mukaan.⁶¹

Kuninkaallista tuomiovaltaa käytettiin Ruotsissa alun perin melko säännöttömissä muodoissa – lähinnä kuninkaankäräjillä (*kungens räfst*) – mutta vähitellen ylin oikeudenkäyttö sai institutionaalisempia muotoja. 1300- ja 1400-luvuilla kuninkaallista tuomiovaltaa pyrittiin vakiinnuttamaan erilaisten laamannikuntien tutkintakäräjien (*räfsteting*), maakäräjien ja oikaisukäräjien (*rättareting*) muodossa; Suomen puolelle perustettiin puolestaan 1400-luvun alussa Turussa istuva ns. maoikeus (*landsrätt*), joka toimi noin sadan vuoden ajan.⁶²

⁵⁹ Weitzel 1976, s. 115–116.

⁶⁰ Ks. Diestelkamp 1998, s. 12–18 nimenomaisista tapauksista ja yksittäisistä poikkeuksista tähän sääntöön; Szidzek 2002, s. 77; Stölzel 1911.

⁶¹ Kuninkaan vallan kehityksestä Åqvist 1989; armahdusoikeudesta Kotkas 2003.

⁶² Letto-Vanamo 1995, s. 135–142, Modéer 1994, s. 435–436; Hemmer 1949, s. 2, 37–38. 1300- ja 1400-lukujen kuninkaallisten käräjien luonteesta on lisäksi esitetty erilaisia tulkintoja. Gösta Åqvist katsoo, että *räfst*-instituutiossa oli kyse menettelystä, jossa käsiteltiin rikosasioita. *Rättareting* sen sijaan oli foorumi, jossa käsiteltiin yksityisoikeudellisia asioita. Osa tutkijoista ei ole

Nämä erilaiset instituutiot edustivat kuninkaallista oikeudenkäyttöä, mutta ne saattoivat toimia yhtä lailla ensimmäisen kuin toisen asteen tuomioistuimina, sillä ennen 1600-lukua oikeusastejärjestystä ei Ruotsissa ollut säädetty pitäväksi. Kuninkaankäräjät kokoontuivat melko epäsäännöllisesti, eikä niiden olemassaolo estänyt kääntymästä suoraan kuninkaan puoleen. Keskiajan ”instanssijärjestys” ei ollut pakollinen, ja alioikeuden tuomiosta oli mahdollista anomuksen kautta valittaa suoraan kuninkaalle ja ohittaa väli-instanssit.⁶³

Ruotsissa valtion vahvistumisprosessi saavutti uuden ajan alussa 1500-luvulla sellaisen tason, joka näkyi myös oikeudenhoidossa. Uudella ajalla keskusvalta oli vahvistunut siinä määrin, että se kykeni antamaan tuomioistuimille tutkintaja rankaisutehtäviä. Heikko keskiaikainen valtio ei ollut tähän kyennyt ja se oli havaittavissa myös tuomioistuimissa, jotka olivat keskittyneet riitapuolten välien sovitteluun. Keskiaikaisessa oikeudenkäytössä esimerkiksi totuuden selvittäminen oli ollut toissijainen, tyydyttävän sovintoratkaisun löytämiselle alistetun funktio.⁶⁴

Muutoksenhaun kannalta olennaisen hierarkkisen oikeusastejärjestyksen perustaminen onnistui vasta 1600-luvulla. Myös Ruotsissa hierarkkinen oikeudenkäyttö muokkautui ensin kirkon piirissä. Paula Tiihonen mainitsee vanhimpana Ruotsissa esiintyneenä oikeusastejakona keskiaikaisen kirkollisten tuomioistuinten muodostaman kolmiportaisen oikeudenkäyntiasteikon. Alimpana asteena tässä järjestelmässä toimivat kirkkopitäjissä pidetyt pitäjänkäräjät, seuraavana asteena piispan veronkerääjien verokäräjät ja asteikon huipulla piispankäräjät. Maallisella puolella hierarkkinen oikeusjärjestelmä puolestaan muodostui hallitsijan oikeudenkäytön pohjalta.⁶⁵

Hierarkkinen oikeusastejärjestys Ruotsiin luotiin vuonna 1614, kun Svean hovioikeus perustettiin. Mallia hovioikeuden rakenteelle haettiin Saksasta, joka oli aikalaisnäkökulmasta oikeudellisesti kehittynyt maa ja protestanttisena valtiona myös yleiskulttuurillisesti luonteva malli reseptiolle⁶⁶. Yrityksiä ylimmän oikeudenkäytön vakiinnuttamiseksi oli tehty jo aikaisempien vuosikymmenten

nähty eroa näiden käräjien välillä, mihin on mahdollisesti vaikuttanut mm. Maunu Eerikinpojan maanlaissa ilmenevä sekaannus käräjien nimityksissä. Lain oikeudenkäymiskaaren 36 pykälän otsikossa mainitaan *räfst*, kun taas itse pykälä käsittelee *rättartingia*. Aikalaisillekaan kuninkaan tuomiovallan käyttötapaa ei liene aina ollut täysin selvä. Åqvist 1989, s. 138–140.

⁶³ Petren 1964, s. 4–8; Åqvist 1989, s. 147; Jutikkala 1972, s. 29–30, 43; Tiihonen 1983, s. 26. Kuninkaankäräjien on myös nähty olleen luonteeltaan ennen kaikkea hallinnollisia: niillä tutkittiin niin verotukseen ja väenottoon liittyviä kysymyksiä kuin kansan esittämiä valituksia. Talonpojilla oli perinteisesti ollut oikeus ”käydä kuninkaissa”, oikeus valittaa suoraan kuninkaalle erilaisista epäkohdista kuten virkamiesten väärinkäytöksistä. Myös tätä oikeutta pyrittiin rajoittamaan 1600-luvulla sitomalla se lääninhallintoon. Katajala 1996, s. 104–105.

⁶⁴ Ylikangas 1988, s. 15–16.

⁶⁵ Tiihonen 1983, s. 33; Halila 1959, s. 10–11.

⁶⁶ Pihlajamäki 2004, s. 271.

aikana, mutta tässä onnistumatta. Epäonnistista yrityksistä huolimatta oli kuninkaan tuomioita jo kauan jaettu hovissa, etenkin neuvoston kokouksissa maanlakien aikaisten kuninkaankäräjien sijaan.

1500-luvun lopulla oli myös tehty kaksi vakavaa yritystä kuninkaallisen oikeudenkäytön järjestämiseksi vakiintuneempaan muotoon ja oikeusastejärjestyksen määrittelemiseksi sitovammaksi. 1590-luvulla annettiin kaksi säännöstä, joissa muun muassa tämä asia otettiin esiin. Ensimmäinen oli vuonna 1593 annettu patentti⁶⁷ ja toinen viisi vuotta myöhemmin annettu oikeudenkäyntiasetus⁶⁸, joka pyrki luomaan uuden institutionaalisen käytännön ylempää oikeudenkäyttöä varten ja määritteli tuomarien viranhoidtoa.

Vuoden 1593 patentti annettiin kuningas Juhanan kuoltua ja siinä puututtiin erilaisiin alamaisten valituksiin teiden rakentamista ja kestikievereiden ylläpitoa koskevista asioista aina porvareiden oikeuksiin ja oikeudenkäyttöön. Patentissa pyrittiin luomaan selkeä oikeusastejärjestys ja määrättiin, ettei asioita saanut tuoda hoviin, ellei niitä ollut aikaisemmin tutkittu alioikeuksissa. Maaseudulla asia piti ensin ottaa esiin käräjillä, jonka tuomiosta oli mahdollista valittaa laamanninkäräjille. Kaupungissa ensimmäinen aste oli raastuvanoikeus. Raastuvanoikeuksista voitiin valittaa maakäräjille, jotka pidettiin kaupungeissa joidenkin valtaneuvosten läsnä ollessa. Juttujen tuominen kuninkaalle edellytti lainmukaista vetoamista: vasta tämän jälkeen kuningas, jonka tehtävänä oli etsiä totuus asiassa, otti jutun käsiteltäväkseen (...*Hwilken nu således, som förskrifwit ståår icke låter skärskode sin sak, then må och wetta sigh skole blifwe afwijst, och hans ärende icke optaghit...*).

Jotta tämä oikeusastejärjestys saattoi toimia, oli alioikeuksien toimittava asianmukaisesti. Tämän vuoksi asetuksessa varoiteltiin alioikeuksien tuomareita, että näiden tuli huolehtia alempien oikeuksien kokoontumisesta lainmukaisina aikoina ja tuomioiden asianmukaisesta kirjaamisesta. Tutkinnan ja tuomitsemisen edellytettiin lisäksi olevan huolellista ja oikeudenmukaista. Oikeussuojan turvaamiseksi säädettiin myös jäljempänä asetuksessa, että yhden ja saman henkilön oli kiellettyä istua sekä käräjiä että saman alueen laamanninkäräjiä ja tuomita valitustuomarina juttuja, jotka hän oli jo ratkaissut alemmassa tuomioistuimessa.

Vuoden 1598 asetuksessa viitattiin vuoden 1593 patenttiin tai mandaattiin, jonka kuningas oli myöhemmin vahvistanut. Asetuksessa jouduttiin toteamaan, ettei patentissa määritettyjä säännöksiä oikeusastejärjestyksestä ollut käytännössä noudatettu ja hoviin virtasi yhä juttuja, joita ei ollut aikaisemmin käsitelty

⁶⁷ Schmedeman 1706, s. 102–109: ”Konung CARL den IX Patent om åthskillige måhl. Upsala den 20 Martii 1593.” Kaarle IX tuli virallisesti kuninkaaksi vasta vuonna 1603, joten Schmedemanin patentille antama nimitys on tältä osin hieman harhaanjohtava.

⁶⁸ Schmedeman 1706, s. 112–116: ”Stadga om Rättegång. Upsala den 25 Febr. 1598”.

alioikeuksissa. Tämän epäiltiin ennen kaikkea johtuvan siitä, etteivät alioikeuksien tuomarit itse hoitaneet tuomarintehtäviään, vaan laittoivat sijaansa luku- ja kirjoitustaidottomia henkilöitä, joiden oikeudellinen osaaminen ei ollut riittävää. Tämä johti siihen, ettei juttuja pohdittu oikeudellisesti asianmukaisesti. Seurauksena oli myös epäoikeudenmukaisia tuomioita, oikeudenloukkauksia lahjusten ja mielivallan takia sekä rankaisemattomia rikoksia, joiden pelättiin teokraattisen sovitusopin mukaisesti johtavan Jumalan koko kansaan ja maahan kohdistamiin rangaistuksiin.

Oikeudenloukkaukset ja asiantuntemukseltaan riittämätön oikeudenkäyttö johti asianosaisia siis hakemaan oikeutta suoraan kuninkaalta ja kiertämään alemmat tuomioistuimet. Tämän estämiseksi määrättiin kaikki laamannit ja kihlakunnantuomarit hoitamaan itse virkojaan viran menetyksen uhalla.

Oikeudenkäyntiasetuksessa pyrittiin myös määrittämään kuninkaalliselle oikeudenkäytölle ajallisesti ja paikallisesti vakiintuneempi muoto. Paikaksi määriteltiin Uppsala, jossa oli järjestetty aina pakanallisista ajoista lähtien helmi-maaliskuussa niin kutsuttu Disting (kaikkien ruotsalaisten käräjät⁶⁹). Näille käräjille oli kokoonnuttu päättämään asioista laajojen markkinoiden ja pakanallisten juhla- ja uhrimenojen yhteydessä.⁷⁰ 1500-luvun lopulla Disting tarkoitti pikeminkin suuria vuosittaisia markkinoita kuin käräjiä, mutta sen yhteydessä oli mahdollista myös hoitaa muita asioita.

Asetuksessa määrättiin valtaneuvokset, laamannit, käräjätuomarit, voudit sekä muut ”hyvät miehet” saapumaan Uppsalaan ja osallistumaan Distingiin, joka 1500-luvun lopulla ajoittui ensimmäisen täysikuun aikaan loppiaisesta lukien. Tuomareiden tuli tuoda mukanaan Distingiin kaikki asiat, joissa oli vedottu käräjiltä ja laamanninkäräjiltä kuninkaaseen. Nämä asiat tuli tutkia ja tuomita Distingissä, eikä näistä tuomioista saanut enää valittaa eteenpäin. Tältä osalta Distingin tuomareiden tuomio oli siten yhtä pätevä kuin kuninkaan (...*der emot skall ingen macht hafwa att wädia, lijka som emot Konungens nämnd och dom...*). Distingin tuomiovalta ei siten rajoittanut kuninkaan omaa tuomiovaltaa, jota voitiin yhä käyttää myös Distingin ulkopuolella.

Asetuksessa kiinnitettiin huomiota oikeusastejärjestykseen ja määrättiin, ettei Distingillä saanut ottaa käsiteltäväksi asioita, jotka eivät olleet aiemmin olleet joko käräjien tai laamanninkäräjien käsiteltävänä. Juttujen puolueetonta käsitteilyä puolestaan vahvistettiin säännöksellä, jonka mukaan se tai ne tuomarit, jotka olivat ottaneet osaa asian käsittelyyn aiemmin, eivät saaneet nyt olla mukana asian käsittelyssä. Lisäksi jutun selvittämistä pyrittiin edistämään varmistamalla, että riidan molemmat osapuolet olivat tietoisia jutun käsittelystä Distingissä.

⁶⁹ Encyclopedia Nordisk Familjebok (1907), palsta 499–500 (Disa, Disablot, Disatinget).

⁷⁰ Varhaisen oikeudenkäytön ja uskonnollisten uhrimenojen yhteydestä Whitman 1995.

Vastapuolen haastaminen Distingiin määriteltiin asetuksessa valittajan tehtäväksi.

Distingille kokoontuneiden valtaneuvosten, tuomareiden, voutien ja hyvien miesten tuli suorittaa alioikeuksien valvontaa käräjien tuomiokirjojen tarkistamisen muodossa, mikä tuli olemaan myös yksi hovioikeuksien tehtävistä. Käräjätuomarien tuli aina tuoda edellisen vuoden tuomiokirjat mukanaan, jos he halusivat pitää virkansa. Jos tuomiokirjassa oli puutteellisuuksia tai virheitä, tuli ne lisätä tuomiokirjaan ja korjata (...och hwad som theruti kan fehlat wara, anteckna och rätta, so at hwar och een må wara till sin rätt förhulpen...).

1.3 Hovioikeuksien perustaminen

Distingin toiminta ei osoittautunut riittäväksi, joten ylempää oikeudenkäyttöä uudistettiin jälleen reilut 15 vuotta myöhemmin. Ruotsin hovioikeuksista ensimmäinen perustettiin Tukholmaan vuonna 1614 Kustaa II Aadolfin toimesta ja sitä ryhdyttiin myöhemmin kutsumaan Svean hovioikeudeksi. 1600-luvulla perustettiin lisäksi kolme muuta hovioikeutta: Turun hovioikeus vuonna 1623, Baltiaan Tarton hovioikeus vuonna 1630 sekä Götan hovioikeus Jönköpingiin vuonna 1634. Saksan puolelle Greifswaldiin/Wismariin perustettiin lisäksi 1650-luvulla tribunaali, joka hoiti samankaltaisia tehtäviä kuin varsinaiset hovioikeudet.

Svean hovioikeus oli alun perin todennäköisesti tarkoitettu valtakunnan ainoaksi hovioikeudeksi ja ylimmäksi tuomioistuimeksi huolehtimaan muun muassa oikeudenkäytön yhtenäisyydestä. Sen suunnitellun ainutlaatuisuuden puolesta puhuu tiukalle keskittämisperiaatteelle annettu arvo tuon aikaisen hallituksen uudistussuunnitelmissa. Svean hovioikeus katsoi myös itse ensimmäisen ratkaisemansa tapauksen yhteydessä, että sen ratkaisuihin ei ollut mahdollista valittaa kuninkaalle.⁷¹

Hovioikeuskäsittelyn yläpuolelle muodostuneen oikeusrevisiokäsittelyn varhainen kehittyminen mahdollisti kuitenkin sen, ettei hovioikeuden tarvinnut olla keskitetty pääkaupunkiin. Valtakunnallisen lain noudattamisen ja tuomareiden koulutuksen lisäksi revisiomenettelyllä voitiin pyrkiä takaamaan oikeudenkäytön yhtenäisyys, johon oli myös pyritty Svean hovioikeuden perustamisella.⁷² Revisiomenettely tarkoitti myös oikeudellisen vallan pitämistä kuninkaan käsissä paljon tiukemmin kuin mihin olisi johtanut ylimmän oikeudenkäytön uskominen hovioikeudelle.

⁷¹ Kysymys siitä, luotiinko hovioikeus alun perin korkeimmaksi tuomioistuimeksi vaiko vain valitusasteeksi, jonka yläpuolella oli yhä kuningas, on ollut erimielisyyksien kohteena. Ks. esimerkiksi Bendz 1935, s. 12; Petrén 1964, Lehtinen 1973; Thunander 1993, ss. 182.

⁷² Modéer 1994, s. 438,

Svea ei jäänyt ainoaksi hovioikeudeksi, sillä ainoan hovioikeuden ongelmaksi muodostui muun muassa oikeudenhoidon valvonnan vaikeus. Tukholma oli kaukana valtakunnan rajoilta. Tämä näkyi yhtäältä alamaisten kannalta, heidän matkansa hovioikeuteen olivat pitkät ja kalliit, mikä otettiin aina esiin uusien hovioikeuksien perustettaessa. Toisaalta Tukholmasta oli pitkä matka valtakunnan periferisemmille alueille ja hovioikeuden – siinä kuin muidenkin keskushallinnon toimielinten – vaikutusvalta heikkeni, mitä kauemmas pääkaupungista siirryttiin. 1600-luvulla keskusvallan läsnäolon vahvistaminen oli merkittävämpää kuin 1700-luvulla, jolloin suuri osa tästä työstä oli jo tehty, mutta aluepoliittisen momentin huomioonottaminen ei ollut vielä silloinkaan merkitykseltään.⁷³

Aluepolitiikan lisäksi kysymys oli tottumisesta uudenlaiseen tapaan hoitaa oikeudellisia asioita. Esimerkiksi Saksasta tiedetään, että uuden ajan alussa juristien maine oli erittäin huono. Lahjottavissa oleva tuomari ja voitonhimoinen asianajaja olivat monien kansantajuisten vitsien ja kritiikin kohteina. Tähän oli osittain syynä se, että ylioikeuksien maailma oli tavalliselle kansalle vieras: järjestelmä, jossa oli mahdollista saada oikeutta vain käyttämällä hyväkseen latinankielistä kirjaviisautta osaavia asianajajia, oli outo. Pohjimmitaan kyseessä oli konflikti oppineen ja paikallisen oikeuden välillä. Juristit edustivat uutta oikeudellista traditiota, joka uhkasi paikallisen oikeuden asemaa.⁷⁴ Vitsit ja kritiikki osoittavat, että outous ei ollut luonteeltaan positiivista eikä koettu uhka vähäisen. Sama vieraus kohtasi ensi alkuun varmasti myös ruotsalaisen kansanmiehen, kun tämä haki oikeutta ylemmistä tuomioistuimista.

Tällaista samankaltaista tottumista vieraaseen esiintyy todennäköisesti aina, kun vieraita tapoja ja käytäntöjä pyritään tuomaan toisenlaisen tradition tai kulttuurin piiriin. Ongelma on helpompi havaita silloin, kun täysin toisenlaista traditiota edustava maa pyrkii reseptoimaan oikeudellisia instrumentteja vieraasta kulttuuripiiristä: vaikkapa länsimaisen siviilioikeuden omaksuminen Japanissa. Lainsäädännön tai tuomioistuinmallien omaksuminen ei vielä takaa sitä, että kansa ottaisi vieraat käytännöt omakseen traditionaalisten oikeuskäsitysten sijaan.⁷⁵ Sama totuttautumisprosessi ilmenee kuitenkin myös silloin, kun erot kulttuurien välillä eivät ole yhtä selkeästi havaittavat; kun ylhäältä päin pyritään luomaan uusia käytäntöjä ja instituutioita, jotka eivät vastaa kansan perinteistä (oikeudellista) ymmärrystä. Esimerkiksi juuri ylioikeuskäytäntö raskaine prosesseineen, yksityiskohdilla briljeeraavine asianajajineen ja oppineiden käsityksiä heijastavine tuomioineen vaati varmasti totuttelua, ennen kuin se voitiin hyväksyä oikeutena.

⁷³ Ks. myös Tandefelt 2000a, s. 18–23, Tandefelt 2000, s. 560–561.

⁷⁴ Kroeschell 1989, s. 46; Strauss 1986, s. 3–4, 41, 53–55.

⁷⁵ Kroeschell 1989, s. 187 ja siinä viitattu kirjallisuus: esim. Z. Kitakawa: Rezeption und Fortbildung des europäischen Zivilrechts in Japan. 1970.

Hovioikeudet olivat kuitenkin tulleet jäädäkseen. Ylempää oikeudenhoitoa maakuntiin hajauttamalla voitiin valvontaa toteuttaa paremmin ja ylläpitää niin tuomioistuimen kuin hallitsijan arvovaltaa. Kun hovioikeuksia oli vain yksi ja sekin sijaitsi kaukaisessa pääkaupungissa, oli kuninkaan arvovallalla puhuvan oikeusistuimen käskyt helpompi jättää huomiotta. Ennen Turun hovioikeuden perustamista Svean hovioikeuden jäsenet olivat esimerkiksi valittaneet valtaneuvostossa, ettei Suomessa välitetty sen tuomioista tai turvakirjeistä⁷⁶.

Mitä valvonnassa voitettiin, menetettiin ehkä osittain hovioikeuden roolissa oikeuden yhtenäistäjänä. Hovioikeuksien perustamisen yhteydessä – ja ylipäättään keskusteltaessa toisen asteen tuomioistuinten funktioista – on painotettu hovioikeuksien roolia oikeuden yhtenäistäjinä. Tänä päivänä yhtenäistämistehtävä tapahtuu vahvemmin muutoksenhaun kautta kuin esimodernilla ajalla, jolloin alioikeuksien valvontaan jouduttiin kiinnittämään enemmän huomiota. Tuon aikakauden alioikeudet eivät vielä olleet sellaisia professionaalisia ja oikeudellisesti pätevien, koulutettujen tuomareiden miehittämiä instansseja kuin nykyään. Suurin osa tapauksista jäi varmasti silloinkin alioikeuksiin, mutta todellinen oikeudellinen asiantuntemus oli muualla. Alioikeuksissa paikalliset tavat saattoivat myös saada paljon suuremman roolin kuin mitä keskushallinnon tasolla olisi toivottu. Varhaisempien ruotsalaisten hovioikeuksien pääasialliseksi perustamissyiksi onkin väitetty tarvetta yhtenäistää ja ruotsalaistaa oikeutta.

Yhtenäistämislle olikin tarvetta: keskiaikaisessa ruotsalaisessa yhteiskunnassa oikeudenkäytön hajaantuminen oli selkeästi ollut nähtävissä. Maaseudulla paikallisyhteisöjen ja mahtimiesten vaikutusvalta oikeudenkäyttöön oli ollut suurta, kaupungeilla oli ollut oma lainkäyttöoikeus 1300-luvulta asti, herttuat saivat tiettyinä ajanjaksoina hoitaa oikeudenhoitotehtävät itsenäisesti ja 1500-luvulla perustetuilla kreivi- ja vapaaherrakunnilla oli omat oikeuslaitoksensa.⁷⁷

Tähän tilanteeseen haluttiin puuttua hovioikeuksien avulla ja vahvistaa valtiollisen oikeudenkäytön merkitystä. Maria Ågren on kuitenkin todennut, että vertailevasta näkökulmasta 1600-luvun Ruotsissa oikeudenkäyttö oli jo suhteellisen yhtenäistä. Siitä huolimatta jälkiä näkyi yhä varhaisesta yhteisöllisestä oikeudesta, jolle ajatus yhtenäisestä oikeudenkäytöstä oli ylipäättään ollut vieras. Vielä huomattavasti myöhemminkin oikeudenkäytössä saattoi esiintyä merkittäviä alueellisia eroja. Ruotsissa ei kuitenkaan käytetty samassa mittakaavassa erilaisten aatelisten maanomistajien kartano-oikeutta kuin monissa paikoin Eurooppaa. Ne ruotsalaiset kreivit ja vapaaherrat, joilla oli oikeus oikeudenkäyttöön

⁷⁶ Lehtinen 1973, s. 19.

⁷⁷ Tiihonen 1983, s. 32, 36, 40

omilla maa-alueillaan, sovelsivat samoja oikeussääntöjä kuin tavalliset alioikeudet ja valitustie kulki hovioikeuksiin täysin normaalisti.⁷⁸

Yhtenäistäminen nähtiin edullisena valtiollisen oikeudenkäytön näkökulmasta. Tätä tavoitetta ei kuitenkaan pidä ymmärtää itsestään selvänä kuninkaallisen oikeudenkäyttöön liittyvänä piirteenä. Yhtenäistäminen – ainakaan paikallisen tapaoikeuden poiskittämisen muodossa – ei ole aina ja kaikkialla ollut itseisarvoinen ylioikeuksien tehtävä. Esimerkiksi keskiaikaisessa Ranskassa ylioikeudet noudattivat kukin paikallisia tapaoikeuksia kuninkaan hyväksynnällä. Epäyhtenäisyys ei ollut vaara, vaan jossain suhteessa jopa etu hallitsijoille.⁷⁹

Ruotsissa hovioikeuksia perustettaessa ei yhtenäisyyttä nimenomaisesti korostettu argumentaation tasolla. Yhtenäistäminen oli hovioikeuksien perustamisen merkittävä seuraus, mutta useampia hovioikeuksia perustettaessa voitiin toisaalta hieman ristiriitaisesti myös varmistaa, että kunkin alueen erityisolot tulivat otetuksi huomioon. Suomella oli erityiset piirteensä esimerkiksi oman kielen vuoksi. Suurvaltakaudella Ruotsiin liitettävillä alueilla oli puolestaan kielellisten erityispiirteiden lisäksi siteitä vieraisiin oikeusjärjestelmiin. Baltian osalta oli huomioitava vahvat perinteiset siteet Saksaan ja sikeläiseen oikeusjärjestykseen, joka oli vahvemmin roomalaisoikeudellisesti väritynyttä kuin ruotsalainen.⁸⁰

Götan hovioikeuden kautta ruotsalaisen oikeudenkäytön piiriin tuli puolestaan tanskalaisilta 1600-luvun puolivälissä valloitetuja alueita, joilla rauhansopimusten mukaan tuli noudattaa tanskalaista tai norjalaista lakia ja oikeutta.⁸¹ Götan alue oli saanut vaikutteita oikeuden osalta myös hollantilaisilta. Näiltä alueilta tulevien kiistojen ratkaisemisessa olivat hovioikeudet merkittävässä osassa, sillä niillä oli tarvittava ammatillinen pätevyys. Tai ainakin niillä toivottiin olevan taito ratkaista myös vaikeammat, vieraisiin oikeuslähteisiin nojautuneet tapaukset – käytännössä tilanne ei ainakaan 1600-luvun alkupuolella näitä kriteerejä aina täyttänyt.⁸²

Ruotsin varhaisten hovioikeuksien perustaminen oli kytköksissä myös valtakunnan hallintoon liittyviin laajempiin uudistuksiin. 1600-luvun hallinnolliset

⁷⁸ Ågren 2001, s. 253, 273. Oikeudenkäytön alueellisista eroista Suomessa ks. esim. Pylkkänen 1990 ja Heikkinen 1988.

⁷⁹ Gouron 1997, s. 65.

⁸⁰ Ks. Modéer 1994 ja Letto-Vanamo – Pihlajamäki 2002.

⁸¹ Bendz 1935, s. 98–102.

⁸² Petré 1964, s. 14, 69. Organisatoriseen yhtenäisyyteen kiinnitetty vähäinen huomio valtion sisällä näkyi myös alempien tuomioistuinten kohdalla; merkittävämpää oli se, että käytetyt järjestelmät ja instituutiot toimivat. Tämä voidaan havaita esimerkiksi tarkastelemalla 1600-luvun kaupunkien kämnerinoikeuksia, jotka saattoivat olla kokoonpanoltaan ja vähäisemmässä määrin myös tehtäviltään hyvin erilaisia. Erikokoiset ja -tyyppiset kaupungit vaativat erilaisia toimia, joten alioikeuksien organisaation vaihtelevaisuus ei tuottanut keskusvallalle suurta ongelmaa. Karonen 1994.

uudistukset liittyivät, samalla tavoin kuin 1700-luvun kustavilaisetkin uudistukset, pyrkimykseen luoda uudenlainen valtiomuoto – eivät siis pelkästään täytäntöönpano-liitännäisiin intresseihin. 1600-luvulla tavoitteena oli aatelijsjohtoinen hallinto, kun taas 1700-luvulla tavoiteltiin vahvempaa kuningasvaltaa. Keskusvirastojen luominen oli aateliston kannalta edistysaskel: valtaa delegoitiin virkamiehille, joiden velvollisuuksiin voitiin katsoa kuuluvan valvoa hallitsijaa siinä kuin alamaisiakin.⁸³ Hovioikeus yhtenä keskusvirastoista oli tästä näkökulmasta paitsi kuninkaallista oikeutta käyttävä tuomioistuim, myös ylempää oikeudenkäyttövaltaa jakava ja siinä mielessä hallitsijan omaa valtaa rajoittava toimielin. Tämä kertoo myös selkeästi hallinnollisten uudistusten yhteydestä poliittisiin valtaintresseihin.

Turun hovioikeuden perustaminen vuonna 1623 oli osaltaan ratkaisu Suomessa esiintyneisiin hallinnollisiin ja oikeudenhoidollisiin ongelmiin, joita pyrittiin korjaamaan oikeudenkäytön keskittämällä. Turun hovioikeuden perustamisen lisäksi samaan aikaan uudistettiin käskynhaltijanvirkaa ja siirrettiin tämän alaisuuteen veronkannosta vastaavien voutien valvonta, jotta voitiin parantaa erityisesti sotaväenottojen ja veronkannon aiheuttamia epäkohtia. Tähän voidaan verrata 1770-luvulla tapahtunutta maaherroihin ja lääninjakoon kohdistuneita uudistuksia, joista tulee puhe luvussa IV.2.1. Niin 1600- kuin 1700-luvullakin uskottiin siis siihen, että lainkäytön tehostamisella oli mahdollista edistää samoja tavoitteita kuin hallinnollisten puitteiden parantamisella⁸⁴.

Hallinnollisista uudistuksista, joiden osia hovioikeuksien perustamiset olivat, osa oli selkeämmin yhteydessä käytännöllisempiin täytäntöönpanoon liittyviin intresseihin, osa puolestaan sisälsi vahvemmin valtapoliittisia intressejä. Molemista näkökulmista hovioikeuksilla oli oma roolinsa esitettävänä. Ylemmän tuomiovallan käyttö, sen rajat ja valta päättää tuomiovallan käyttäjästä, ei ollut vähäinen oikeus. Hallitsijat ja muut yhteiskunnan valtaa pitävät kiistelivät ankarasti siitä, kuka sai osallistua tuomiovallan käyttämiseen: kenen tuomioistuimia ylemmät oikeusasteet olivat – kuninkaan, säätyjen vai jonkin muun tahon.

⁸³ Kulla 1980, s. 8–23.

⁸⁴ Pihlajamäki 2002, s. 51. Lehtinen 1973, epäilee jopa, että Turun hovioikeuden perustaminen olisi ollut vain väliaikainen ratkaisu, jonka avulla olisi pyritty selvittämään hallinnossa ja oikeudenhoidossa Suomessa esiintyneitä ongelmia.

2 HOVIOIKEUDEN TEHTÄVÄT

2.1 1600-luvun ylempää oikeudenkäyttöä käsitelleet säännökset

Edellä on ollut puhetta hovioikeuden tehtävistä yleisellä tasolla: oikeudenkäytön yhtenäistämisestä ja alioikeuksien valvonnasta. Tässä luvussa tarkastellaan yksityiskohtaisemmin sitä, mitä hovioikeuksien lakisääteisiin velvollisuuksiin kuului. Hovioikeuden tehtäviä tarkastellaan 1600-luvun säännöksistä alkaen, jolloin 1700-luvun lopun hovioikeuden rooli vertautuu näihin lähtökohtiin. Selvittämällä, mitkä olivat 1700-luvun lopun hovioikeuden tehtävät, voidaan myös saada vihjeitä siitä, millaisissa asioissa ylioikeuden toimimattomuus aiheutti hankaluuksia.

Asianosaisten näkökulmasta – huolehdittaessa esimerkiksi pitkistä matkoista ja ajanhukasta – olivat muutoksenhakutapaukset varmaankin merkittävimmässä osassa ajateltaessa hovioikeuden tehtäväkenttää. Hovioikeudet olivat ylemmän asteen muutoksenhakutuomioistuimia, joten tämä vaikuttaisi muutoinkin luontealta. Tämä voi kuitenkin heijastaa liikaa nykyajan käsitystä hovioikeuden tehtävistä. Varhaisten hovioikeuksien tehtävä oikeudenkäytön yhtenäistäjänä ja alemman oikeudenhoidon valvojina oli tärkeä, eikä näitä tehtäviä suoritettu ainoastaan muutoksenhaku-funktion kautta. Varhempi kuninkaallinen, yhtenäistämiseen ja kontrolliin painottuva oikeudenkäyttö vertautuu (varhais)modernimpaan, ylemmän oikeusasteen muutoksenhakua painottavaan lainkäyttöön.

Hovioikeuden roolia määrittivät sen vastuulle kuuluneet tehtävät sekä sen puitteissa tuomiovaltaa käyttäneet henkilöt ja sen rakenne. Tehtäviä säädeltiin monissa eri säädöksissä. Varhaisvaiheen säädöksistä tärkeimmät olivat vuoden 1614 oikeudenkäyntisääntö⁸⁵ ja vuoden 1615 oikeudenkäyntijärjestys⁸⁶. Myös hovioikeuksia perustettaessa annetuissa valtakirjoissa todettiin lyhyesti, mitä hovioikeuden tehtäviin kuului. Nämä perustamisasiakirjat olivat kuitenkin lähinnä vain valtuutuksia ”tutkia ja tuomita” tai oikeuspoliittisempia lauseita ylemmän oikeudenkäytön ja oikeudenmukaisuuden turvaamisen merkityksestä. Vuoden 1734 lain oikeudenkäymiskaassa oli oma, lyhyehkö lukunsa hovioikeudesta, minkä lisäksi useat muut oikeudenkäymiskaaren säännökset pätivät hovioikeudessa noudatettavaan prosessiin siinä missä alioikeusprosessiinkin. Muutoksenhakua säänneltiin ja uudistettiin myös monissa kuninkaallisissa kirjeissä ja asetuksissa.

⁸⁵ Schmedeman 1706, s. 133–141: ”Konung GUSTAF ADOLPHS Rättegångs-Ordinantie, Giord på Rijksdagen i Örebro Åhr 1614.”

⁸⁶ Schmedeman 1706, s. 143–163: ”Kongliga May:tz til Sverige Rättegångs Process, som achtas skal uthi Hans Kongl. May:tz konugzlige Hoffrätt, sampt een Underrättelse huruledes the afsagde Domar ordenteligen skole exequeras. Stockholm den 23 Junii Anno 1615.”

Vuoden 1614 oikeudenkäyntisääntö ei määritellyt ainoastaan ylempää oikeudenkäyttöä, vaan siinä oli säännöksiä myös alioikeuksista ja niiden oikeudenkäytöstä. Oikeudenkäyntisäännössä määrättiin esimerkiksi, ettei tuomarin tehtäviin saanut enää asettaa ketään ennen tuomarinvalan vannomista. Näin voitiin lisätä tuomareiden valintaan kohdistunutta kontrollia ja tuomareiden vastuuta. Oikeudenkäyntisäännön mukanaan tuomia tärkeimpiä uudistuksia oli kuitenkin oikeusastejärjestyksen luominen. Kuten on huomattu, oli tätä yritetty aiemminkin, mutta ilman menestystä. Ilman selkeää institutionaalista tukea – jonka uusi hovioikeus nyt muodosti – aiempien yritysten onnistumismahdollisuudet olivat jääneet heikoiksi.

Oikeusastejärjestyksen luomista ja siten tarvetta säännöksen antamiseen perusteltiin oikeudenkäyntisäännön alussa ajalle tyypilliseen tapaan. Asioiden tuominen suoraan hoviin kuninkaan ratkaistavaksi nähtiin ongelmallisena oikeudenjakamisen pitkittymisen ja riitojen lisääntymisen näkökulmasta. Kuninkaalle valitettaessa asianosainen toi asiansa yleensä hallitsijalle ilman, että hänen vastapuolensa oli paikalla. Tämä johti siihen, että tällainen valitus oli joko ”nolosti torjuttava” (...*snöpligen affvisa*...) tai annettava asianosaiselle ratkaisu, joka tämän vastapuolen kannalta oli helposti epäoikeudenmukainen. Vastapuoli, jonka vahingoksi ratkaisu oli häntä kuulematta annettu, kääntyi sitten puolestaan valituksineen kuninkaan puoleen. Tästä seurasi kierre, josta haluttiin eroon oikeusastejärjestys vakiinnuttamalla.

Oikeudenkäyntisäännön mukaan hovioikeuden tehtävä oli tästedes tuomita kuninkaantuomioita. Eroa ei tässä yhteydessä varsinaisesti tehty kuninkaan oman tuomiovallan ja nyt perustetun hovioikeuden välillä. Hovioikeus perustettiin, koska kuningas ei henkilökohtaisesti ehtinyt hoitaa kaikkea ylempää oikeudenkäyttöä, ja hovioikeus valtuutettiin tuomitsemaan kuninkaantuomioita sekä kuninkaan poissa että läsnä ollessa. Hovioikeuden tuomioista ei enää saanut säännöksen mukaan valittaa.

Svean hovioikeuden perustamisen yhteydessä todettiin, että kuninkaalla säilyi kuitenkin maanlain mukainen oikeus tuomioiden muuttamiseen (...*Vår rättmätige höghet, att bryta alle Skrock-Sochnir och Aff-Socknir effter Lagen oförkränckt*...).⁸⁷ Tätä maanlakien mukaista oikeutta kumota ”skrock- och aff-socknir” on tulkittu eri tavalla. Holmbäck-Wessén määrittää tämän kuninkaan oikeudeksi kumota väärät ja epäoikeudenmukaiset tuomiot (*lögnaktiga och orättvisa domar*). D. G. J. Schlyter määrittää oikeuden koskevan tuomioita, jotka on tuomittu väärin lausumien perusteella tai joissa on vaadittu liian paljon tai tuomittu liian ankara rangaistus. Nordisk familjebokissa on katsottu vastaavasti, että nämä

⁸⁷ Fullmacht för Konungens Domhafwande att besittia och bekläde konungzdomen i Stockholm. Datum Unlfwesund den 16 Febr. Åhr 1614. Schmedeman 1706, s. 141–143.

oikeus tarkoitti alun perin oikeutta kumota ne tuomiot, joissa oli tuomittu liian ankarasti väärien lausuntojen perusteella sekä toisaalta sellaiset tuomiot, joissa oli haettu liian paljon saamisia.⁸⁸

Kuningas kumosi tämän oikeuden perusteella Svean hovioikeuden ensimmäisen tuomion, mikä sai hovioikeuden protestoimaan ankarasti. Tämän seurauksena seuraavana vuonna annetussa oikeudenkäyntijärjestyksessä täsmennettiin, että hovioikeuden perustamisesta huolimatta kuninkaalla oli valta puuttua hovioikeuden ratkaisuihin. Hovioikeuden ratkaisuun tyytymätön saattoi anoa muutoksenhakua – revisioetua – kuninkaalta, joka saattoi tämän halutessaan myöntää. Revisio-oikeuden varhainen kehittyminen merkitsi sitä, että hovioikeuksista muodostui väliasteen tuomioistuin.⁸⁹

Oikeudenkäyntisäännössä mainittiin hovioikeuden ensimmäisenä tehtävänä vetoasioiden käsitteleminen. Hovioikeuden käsiteltäviksi kuuluivat kaikki vedottavat asiat, joissa kuninkaalle ylipäätään oli mahdollista valittaa. Säännöksessä ei määritelty, mitä nämä vedottavat asiat olivat, vaan ne oletettiin Ruotsin lain mukaan tunnetuiksi. Hovioikeuteen vedottiin ruhtinaallisista hovioikeuksista (*Furstlige Hoffrätter i Furstendömen*), laamanninkäräjiltä, raastuvanoikeuksista, Viron maaneuvostosta (*Landzrådhet i Estland*) sekä Tallinnan ja Narvan pormestarin ja neuvoston tuomioista (*Borgmästare och Råd i Räfle och Narfwen*).

Toiseksi hovioikeuden tehtäväkenttään kuuluivat aateliston tietyt asiat – tässä kohdassa siis määriteltiin hovioikeuden tehtävää aateliston *forum privilegiatumina*. Aateliston sellaiset teot, joiden vuoksi oli mahdollista tuomita aatelinen menettämään ”elämä, kunnia, aatelinen vapaus tai etuoikeudet, omaisuus tai perintöoikeus”, tuli tuomita hovioikeudessa; juttu tutkittiin sen sijaan alioikeuksissa. Hovioikeudessa tuli käsitellä myös aateliston perintöoikeudelliset ja Ruotsissa sijaitsevan maan omistusta käsittelevät riidat.

Seuraavaksi otettiin esille alioikeuksien valvonta tuomiokirjojen tarkastuksen merkityksessä. Säännöksen mukaan tuli tuomiokirjoja tarkistettaessa kiinnittää huomiota siihen, ettei jokin tuomari ollut antanut epäoikeudenmukaista tuomiota lahjusten, ystävyyden, vihan tai muun sellaisen syyn vuoksi. Jos tällaista havaittiin, tuli tuomari haastaa oikeuteen puolustamaan tuomiotaan. Oikeudenkäyntisäännön mukaan alioikeuksien tuomioiden valvonnassa oli siis kyse nimenomaan tuomareiden epäasiallisen käytöksen valvonnasta, ei tuomioiden materiaalisesta tarkistuksesta.

Tuomareiden tuli myös käydä läpi tuomiokirjoihin merkityt rikosasiat ja esitellä ne kuninkaalle. Kuninkaan poissa ollessa hovioikeus myös valtuutettiin

⁸⁸ Holmbäck-Wessén 1962, s. 186; Ordbok till samlingen af Sveriges gamla lagar 1877 (Schlyter); Nordisk familjebok 1917, p. 1213 (oikeusneuvos K. J. V. Sjögrenin kirjoittama hakusana). Oikeudenmukaisen hinnan määrittämisen tärkeydestä Whitman 1995.

⁸⁹ Ks. Pétren 1964, s. 18–22.

vahvistamaan alioikeuksien tuomiot vakavissa, kuolemalla rangaistavissa rikosasioissa (*Hals- och Lijffzsaker*). Kuninkaalle kuitenkin varattiin mahdollisuus armahtaa rikoksentekijä, joka tuomarin mukaan olisi tullut tuomita kuolemaan, mutta jonka henki tiettyjen asianhaarojen vuoksi olisi kristillisesti ollut säästettävissä. Hovioikeudella oli siten vain oikeus vahvistaa kuolemantuomiot, ei kumota niitä; lieventävien asianhaarojen huomioon ottaminen kuului ainoastaan kuninkaalle⁹⁰. Tätä alistusmenettelyn varhaista muotoa muutettiin vuoden 1615 oikeudenkäyntijärjestyksessä, jolloin hovioikeuden toimivaltuudet kasvoivat.

Rikosasioiden läpikäymisen syiksi esitettiin oikeudenkäyntisäännössä tarve huolehtia siitä, että rikoksentekijöitä rangaistiin ajoissa ja näin estettiin synnin leviämistä. Toisaalta asioiden loppuunsaattaminen takasi sen, että syyttömät vapautettiin epäilyistä. Lisäksi esitettiin huoli siitä, ettei rikoksesta tuomittu ankarampaa rangaistusta kuin tekijän syyllisyys edellytti. Rikosten nopean rankaisemisen vuoksi määriteltiin oikeudenkäyntisäännön 17 kohdassa kuitenkin tietyt erittäin vakavat rikokset sellaisiksi, jotka voitiin panna toimeen ilman hovioikeudessa tapahtuvaa tarkistusta. Tältä osin intressi muistutti esimerkiksi Saksassa voimassa ollutta menettelyä, jossa erittäin vakavissa rikosasioissa täytäntöönpanon nopeuttamista korostettiin muutoksenhaku kieltämällä.⁹¹

Myös Ruotsin ensimmäisiä hovioikeuksia perustettaessa määriteltiin valittaminen vakavissa rikosasioissa kielletyksi. Rikosoikeudellinen valituskielto esiintyi – vaikkakin osittain eri intresseissä – jo Corpus Iuris Civiliksen teksteissä, jossa sitä sovellettiin tiettyihin vakaviin rikoksiin. Keskiajalla lainkohtaa tulkittiin Euroopassa laajentavasti ja valittaminen kiellettiin useammissa vakavissa rikoksissa. Valittaminen oli kiellettyä esimerkiksi Saksassa myös ns. politiasioissa.⁹²

Valituskielto oli käytössä vakavissa rikoksissa, joissa tuomitseminen edellytti legaalisen todistusteorian mukaan vahvaa ja selkeää näyttöä tekijän syyllisyydestä. Valituskielto tehosti siten prosessia ja nopeutti täytäntöönpanoa vaarantamatta aikalaisten näkökulmasta tuomitun oikeusturvaa. Valituskieltoa rikosasioissa puolustettiin 1600-luvulla sillä, että rikoksiin tuli puuttua nopeasti. Mahdollisen valituksen pelättiin viivästyttävän prosesseja ja pahimmillaan mahdollistavan sen, että rikolliset välttyivät rangaistuksilta kokonaan. Tämä taas ajan oppien mukaan olisi voinut johtaa Jumalan rangaistukseen koko yhteiskunnan ylle, mihin myös Ruotsin vuoden 1598 oikeusasetuksessa nimenomaisesti viitattiin.⁹³

⁹⁰ Thunander 1993, s. 185.

⁹¹ Szidzek 2002.

⁹² Pihlajamäki 2004, s. 266–267, 272, 278; Oestmann 2002, s. 646.

⁹³ Pihlajamäki 2004, s. 269–277.

Valittaminen rikosasioissa ei kuitenkaan ollut kiellettyä kaikkialla: esimerkiksi Ranskassa ja katolisen kirkon piirissä oli joistain oikeudellisista ja käytännön rajoituksista huolimatta saanut valittaa rikosasioissa keskiajalta alkaen. Heikki Pihlajamäki katsoo, että roomalais-kanonisesta oikeudesta peräisin olevaa valitusta ei otettu käyttöön rikosasioissa Ruotsissa, koska oikeus ei täällä vielä ollut tarpeeksi professionaalista kyetäkseen selviytymään tällaisesta järjestelmästä. Rikosasioissa keskusvallan kannalta tarpeellinen kontrollifunktio sekä alamaisten oikeusturvan valvonta voitiin toteuttaa alistusmenettelyn kautta, jolloin rangaistuksia voitiin tarpeen vaatiessa muuttaa. Alistus oli automaattista eikä siten vaatinut toimiakseen professionaalista juristikuntaa. Rikosprosessin modernisoituessa ja juristikunnan professionalisoituessa myös Ruotsissa voitiin varsinainen valitusmenettely ottaa käyttöön 1700-luvulla.⁹⁴

Näitä Ruotsiin soveltuvia syitä voidaan verrata Christian Szidzekin esittämiin syihin muutoksenhakukiellon taustalla olleista tekijöistä. Yhteneviä olivat täytäntöönpanon nopeuteen ja pelotusvaikutukseen perustuvaan rikollisuuden ehkäisemiseen liittyvät intressit. 1500-luvun Saksalle merkittävänä tekijänä Szidzek näki paikallisuusalueiden hallitsijoiden valtaintressit suhteessa keisarikunnan edustamaan keskusvaltaan, 1600-luvun Ruotsin muutoksenhakukieltoa selittävänä tekijänä puolestaan Pihlajamäen mukaan toimi juristien epäprofessionaalisuus.

Valtapolitiisesta näkökulmasta Saksa oli erityistapaus keisareineen ja paikallishallitsijoineen, joiden intresseihin muutoksenhakukielto sopi. Keskusvaltaa rakentava Ruotsi oli tästä näkökulmasta pikemminkin verrattavissa Ranskaan, jossa muutoksenhaku rikosasioissa oli sallittua. Ranskassa hallitsijan intresseissä oli myös rikosasioita käsittelevien valitusten tuominen kuninkaallisiin tuomioistuimiin ja siten kuninkaallisen tuomiovallan laajentaminen ja vahvistaminen.⁹⁵ Ruotsissa vastaavan olisi voinut kuvitella olevan hallitsijan intressissä. Täällä ei ollut vahvaa aatelistoa, joka olisi ajanut muutoksenhakukieltoa oman tuomiovaltansa säilyttämiseksi. Syiden muutoksenhakukiellolle täytyi siten olla muualla, kuten esimerkiksi juristien roolissa, ulkomaisissa esikuvissa, alistusmenettelyn laajuudessa, pelossa täytäntöönpanon tehottomuudesta ja rikollisuuden leviämisestä jne.

Toinen 1600-luvun alun tärkeä säännös oli vuoden 1615 oikeudenkäyntijärjestys, joka oli tarkoitettu nimenomaan ylemmän oikeudenkäytön sääntelemiseksi – kyseessä oli säännöksen mukaan kuninkaallinen oikeudenkäyttö, ”*Konungs Doom*” tai ”*Supremum iudicium, a quo non est appellatio*”. Oikeuden-

⁹⁴ Pihlajamäki 2004, s. 279–282, 285.

⁹⁵ Szidzek 2002, s. 153.

käyntijärjestyksessä puututtiin erityyppisiin hovioikeuden toiminnan organisointia käsitteleviin kysymyksiin, kuten hovioikeuden kokoonpanoon, tuomioistuimen kokoon tumisaikoihin ja äänestysjärjestykseen, sekä käsiteltiin hovioikeuden tehtäviä.

Oikeudenkäyntijärjestyksessä mainitussa tuomarinvalassa oli määritelty, että tuomareiden tuli ottaa käsiteltäväksi, tutkia ja tuomita kaikki oikeuteen tulevat ja sille kuuluvat asiat (...*uptaga, ransaka, skärskoda och domma alla the Saker som för Rätta komma kunna och egentligen thenna Konungzlige Dommen wederkomma...*). Tämä lause liittyi kuitenkin varsinaisesti niihin oikeuslähteisiin, joiden mukaan tuomarien tuli jutut tutkia ja tuomita, eikä ollut sinänsä tarkoitettu sanomaan mitään tarkempaa tuomioistuimelle kuuluvien asioiden sisällöstä.

Hovioikeuden tehtävistä oikeudenkäyntijärjestyksessä mainittiin ensimmäisenä hovioikeuden velvollisuus tarkastaa alioikeuksien tuomiokirjat. Tuomiokirjojen tarkistamisessa ja hovioikeuteen lähettämässä oli tapahtunut viivytystä ja epäasianmukaisuuksia, joten tarkistusvelvollisuutta pyrittiin nyt täsmentämään verrattuna edellisen vuoden säännökseen. Oikeudenkäyntijärjestyksessä määriteltiin muun muassa tarkasti, kenen ja milloin tämä tarkistusvelvollisuus tuli suorittaa sekä mitä seurasi yhtäältä alioikeuden tuomareille laiminlyönnistä tuomiokirjojen toimittamisessa ja toisaalta hovioikeuden kanneviskaalille laiminlyönnistä tuomiokirjojen hankkimisessa ja esittelyssä.

Tuomiokirjoja läpikäyvien tuli pitää silmällä asioita, joissa oli tuomittu oikeudettomasti (*orätt dömdt*). Tässä yhteydessä ei nimenomaisesti määritelty, mitä näillä oikeudettomasti tai ”vastoin oikeutta” tuomituilla asioilla tarkoitettiin. Oliko kyse jälleen tuomarien epäoikeudenmukaisesta tai puolueellisesta toiminnasta, vai oikeuden vastaisuudesta materiaalisessa merkityksessä?

Samassa yhteydessä otettiin esille hovioikeuksien tehtävä rikosasioiden tarkastajana. Oikeudenkäyntijärjestyksessä puhutaan vielä yhtä aikaa rikosasioiden siirtämisestä kuninkaalle (*under oss skjuta/upskuta*) sekä armahtamisesta (*benåda*). Niiden hovioikeuden jäsenten, joiden velvollisuutena oli tuomiokirjojen läpikäyminen hovioikeuden istuntoaikojen välillä, tuli esittää kuninkaalle näkemyksensä siitä, oliko olemassa kohtuullisia ja kristillisiä syitä armahdukselle (kuolemantuomiolla rangaistavat rikokset).

Erillisessä kohdassa todettiin, että kuninkaan aika ei riittänyt kaikkien kuolemantuomilla rangaistujen tapausten läpikäymiseen, minkä takia hovioikeus valtuutettiin tutkimaan nämä tapaukset ja antamaan itsenäisesti päätöksensä siitä, oliko olemassa syitä armahtamiselle vai ei. Jos kuningas oli poissa valtakunnasta, oli hovioikeuden tuomio lopullinen. Jos sen sijaan kuningas oleskeli lähempänä, tuli hovioikeuden ratkaisu vielä antaa hänelle tiedoksi ennen rangaistuksen toimeenpanoa. Poikkeuksena olivat vuoden 1614 oikeudenkäyntisäännön 17 kohdan mukaiset rikokset, joissa täytäntöönpano saattoi tapahtua välittömästi odottamatta hovioikeuden ratkaisua.

Näistä säädöksistä näkyy, että alistamisinstituutio ei ollut vielä käsitteellisesti selkeästi eriytynyt armahtamisesta.⁹⁶ Armahtaminen terminä ei viitannut ainoastaan jo lainvoiman saaneeseen tuomioon ja tuomitun armahtamiseen. Armahtaminen esiintyi tuolloin vielä myös leuteraation merkityksessä lievempään rangaistukseen tuomitsemisena, mihin hovioikeus siis tässä sai oikeuden. Nyt hovioikeus sai lieventävien seikkojen esiintyessä itse tuomita muuhun kuin kuolemantuomioon eikä sen tarvinnut enää lähettää päätöksiä kuninkaalle. Asiakirjan mukaan tosin oikeus oli olemassa vain, jos kuningas oli poissa valtakunnasta. Käytännössä hovioikeudet kuitenkin saivat pian oikeuden tähän myös muulloin ja niille itselleen jätettiin päätösvalta sen suhteen, milloin ne lähettivät tapauksen eteenpäin kuninkaan lopullisesti ratkaistavaksi. Periaatteessa niiden olisi pitänyt tehdä tämä esimerkiksi vaikeiden tulkintaongelmien tai lain puutteellisuuden esiintyessä, mutta hovioikeuden päättävältä tässä suhteessa oli laaja. Thunander on katsonut, että hovioikeuksien lähettäessä tapauksia kuninkaalle olivat syyt usein pikemminkin poliittisia ja symbolisia, kuin lain epäselvyyteen ja jutun tulkinnallisuuteen liittyviä.⁹⁷

Nämä tuomiokirjojen ja vakavien rikosasioiden tarkastusta koskevat säännökset esiintyivät erillään oikeudenkäyntijärjestyksen kohdasta, jossa varsinaisesti käytiin läpi asioita, jotka kuuluivat hovioikeuden käsiteltäviksi. Tässä kohdassa määriteltiin itse asiassa asioiden käsittelyjärjestystä, sillä – kuten oikeudenkäyntijärjestys sanoi – vaikka kaikilla valtakunnan asukkailla oli oikeus tuoda asiansa hovioikeuteen, niin mikään laki ei kuitenkaan säättänyt, että kaikki asiat olisi tullut käsitellä täysin samalla tavoin ja yhtä nopeasti⁹⁸. Tuomiokirjojen tarkistus oli tässä mielessä erilaisessa asemassa, sillä tämä tehtävä oli ajoitettu niihin kuu-kausiin, kun hovioikeus ei ollut istunnossa.

Ensimmäisenä oikeudenkäyntijärjestyksessä mainittiin muutoksenhakuasiat – tarkemmin sanoen vedotut asiat (*Laghwadde ärender*). Veto oli sallittu vain riita-asioissa, joten tämä rajasi muutoksenhaun kohteista pois rikosasiat. Oikeudenkäyntijärjestys asetti vedottaville asioille nyt arvomääräisen rajoitteen. Ruotista ja Suomesta tulevissa jutuissa riidan arvon oli oltava vähintään 50 taaleria, jotta oli olemassa oikeus muutoksenhakuun; Tukholman kaupungista tulevissa jutuissa rajana oli sata taaleria. Valitusoikeus ei siten ollut rajoittamaton, vaan

⁹⁶ Armahtamisesta Kotkas 2003.

⁹⁷ Thunander 1993, s. 184–185, 192–196.

⁹⁸ Rättegångs-process 1615, 21 kohta: ”Och ändoch alle Sweriges Rijkets trogne Inbyggare både Andelige och Wedzlige, jämwäl och Fremmande skole hafwa til thenna wår Konungzlige Nämbd een säker och wiss tilflycht, så at them skal wara effterlåt it theas Klagemål, Nödh och ärender tilböriligen andraga: Lijkwål efter Sweriges Lagh icke medhgifwer, at alle Saker *immediate* och uthan äthskildnadt skole skärskodas aff Konungens tilförordnade Nämbd, therföre biude och befalle wij, at wår Domhafwande och Bijsittiare rätta sigh här uthinnan bådhe effter Sweriges Lagh, så och effter thenne wår Ordning”.

intressiltään vähäisissä asioissa ei muutoksenhakumahdollisuutta katsottu tarpeelliseksi.

Toiseksi hovioikeuden käsiteltäväksi tulivat kaikki maanpetokselliset asiat – *Crimina laesae Majestatis*. Tässä yhteydessä ei määritelty tarkemmin, mitä asioita tähän ryhmään kuului.

Kolmanneksi hovioikeuden käsiteltäväksi määriteltiin kaikki asiat, jotka aikaisempien säännösten mukaisesti olivat kuuluneet varhaisempien kuninkaallisten tuomioistuimien tutkittaviksi. Tässä mainittiin nimenomaisesti asiat, jotka kuuluivat edellä käsiteltyjen tutkinta- tai maakäräjien (*Räfst eller Landz-Ting*) sekä oikaisukäräjien (*Rättare Ting*) käsiteltäviksi.

Neljänneksi oikeudenkäyntijärjestyksessä otettiin esille asiat, joissa asianosaisella katsottiin olevan oikeus valittaa erilaisista oikeudenkäyntiin liittyvistä kysymyksistä ja epäkohdista. Nämä olivat esimerkkejä myös germaanisesta oikeudenkäytöstä tutusta tuomionmoitemenettelystä, jonka alkuperä oli oikeudenkieltämisen hyvittämisessä.⁹⁹

Viidenneksi hovioikeuden käsiteltäväksi määrättiin kaikkien privilegioitujen henkilöiden asiat. Ritariston ja aateliston tässä tarkoitettuja privilegioiden mukaisia juttuja ei tarkemmin määritelty, vaan asiakirjassa viitattiin edellisen vuoden oikeudenkäyntisääntöön. Privilegioiden mukaisesti tuli kuudennen kohdan mukaan hovioikeuteen tuoda myös ne Uppsalan akatemian asiat, joita ei voitu käsitellä akatemian sisällä.

Oikeudenkäyntijärjestyksen viimeinen kohta määräsi, että hovioikeuden tuli ottaa käsiteltäväkseen ne asiat, jotka kuningas saattoi sille harkintansa mukaan siirtää. Erityisesti tämä koski asioita, jotka käsitelivät jollain tavoin kuningasta itseään.

Hovioikeuden tehtäväkenttä oli kaiken kaikkiaan hyvin kattava ja sillä oli merkittävä rooli alioikeuksien oikeuskäytännön ohjaajana. Vaikka hovioikeuksien yläpuolella oli vielä oikeusrevisio, edustivat hovioikeudet kuitenkin ennen kaikkea valtakunnan oikeudellista osaamista, kun taas oikeusrevisio oli poliittisempi intresseiltään ja luonteeltaan.

Näiden kahden merkittävän asiakirjan lisäksi voidaan vielä mainita *hovioikeuksien perustamisasiakirjat*, joissa oli joitain mainintoja hovioikeuksien tehtävistä. Svean hovioikeuden valtakirja¹⁰⁰ oli annettu hyvin pian vuoden 1614 oikeudenkäyntisäännön jälkeen, joten siinä viitattiin tähän säännökseen ja todettiin, että hovioikeuden tuli tutkia ja ratkaista kaikki vedotut sekä muut oikeuden-

⁹⁹ Weitzel 1976, s. 27, 117.

¹⁰⁰ ”Fullmacht för Konungens Domhafwande att besittia och bekläde Konungzdomen i Stockholm. Datum Ulfwesund den 16 Febr. Åhr 1614.” Tarton hovioikeuden perustamisasiakirjaa ei ole Schmedemanin kokoelmassa.

käyntisäännön mukaan sille kuuluvat asiat. Valtuutuksen yhteydessä hovioikeuden tehtäväksi määriteltiin lisäksi tuomita kuninkaantuomioita.

Turun hovioikeuden valtakirjassa¹⁰¹ hovioikeudelle myönnettiin sama toimivalta kuin Svean hovioikeudelle. Hovioikeuden tuli käsitellä ja tuomita kaikki tuomiot, vakavat rikosasiat ja muut sille kuuluvat asiat Ruotsin lain ja oikeudenkäyntisäännön mukaisesti. Valtakirjassa, joka ajalle tyypillisesti sisälsi runsaasti oppineita, latinankielisiä termejä, pyrittiin kattavuuteen ja annettiin tuomioistuimelle oikeus ”*citera, uptaga, dömma, resolvera, concludera, revidera, arrestera, confiscera och hwad namn meer sådant hafwa kan.*”¹⁰²

Götan hovioikeuden valtakirja¹⁰³ oli hyvin pitkälti identtinen Turun hovioikeuden valtakirjan kanssa. Myös siinä myönnettiin sama toimivalta (*macht och myndighet*) uudelle hovioikeudelle kuin Svean hovioikeudelle ja annettiin oikeus tutkia ja tuomita (...*citera, uptaga och dömma, resolvera, concludera, revidera, arrestera, conficera och hwad namn sådant mehr hafwa kan.*...) kaikki tuomiot, vakavat rikosasiat ja muut sille kuuluvat asiat Ruotsin lain ja oikeudenkäyntisäännön mukaisesti.

Vaasan hovioikeuden valtakirja oli sekin samankaltainen kuin aiemmat valtakirjat, paitsi että siinä ei viitattu Svean, vaan Turun hovioikeuteen. Vaasan hovioikeus sai saman toimivallan (*magt och myndighet*) ”kutsua, haastaa oikeuteen, ottaa esille, tutkia, koetella, päättää, jakaa oikeutta ja tuomita” (*kalla, instämma, upptaga, ransaka, pröfva, besluta, dömma och Lagskipa*) Ruotsin lain ja laillisten asetusten mukaan kaikki tuomiot, kuolemantuomiot ja muut esiin tulevat asiat kuin Turun hovioikeuskin.¹⁰⁴ Terminologia oli reilun sadan vuoden aikana tarkentunut ja muuttunut ruotsinkieliseksi.

2.2 Hovioikeuteen saapuneet asiat

1700-luvun lopulla hovioikeuden tehtäviä määrittelevä säännöstö löytyi vuoden 1734 laista. Oikeudenkäymiskaaren 8 luku käsitteli nimenomaisesti hovioikeuksia, minkä lisäksi monet muut säännökset soveltuivat yhtä lailla hovioikeusprosessiin kuin alioikeuksienkin oikeudenkäyttöön. Muutoksenhakuun liittyviä säännöksiä esiintyi myös muissa 1700-luvun aikana annetuissa säännöksissä.

¹⁰¹ ”Fullmact för Åbo Hoff-rätt, dat. Schmedeman 1706, s. 141–143. 15 Junii 1623.” Schmedeman 1706, s. 218–219.

¹⁰² Ks. Thunander 1993, s. 51–52 juristien omaksumasta kielenkäytöstä ja latinalaisesta terminologiasta.

¹⁰³ ”Drottning CHRISTINAE Fullmacht för Jönkiöpingz Hof-Rätt. Datum Stockholm den 5. Novembris Anno 1634.” Schmedeman 1706, s. 220–221.

¹⁰⁴ Vaasan hovioikeuden valtakirja siteerattu teoksessa Berättelse angående Wasa Hofrätts stiftelse, öden och verksamhet. Valtakirjaan on myös viitattu säädöksessä ”Den 28 Junii Protocoll, hållit wid Kongl. Wasa Hof-Rätts Installations Act på Stockholms Slott den 28 Junii 1776. Förmiddagen.”

Hovioikeus määriteltiin OK 8 luvun 1 §:ssä kuninkaan korkeimmaksi lautakunnaksi (*Nämnd*), jonka tehtävä oli huolehtia siitä, että hovioikeuden toimivaltaluokkaan kuuluvissa alioikeuksissa sovellettiin oikeutta lain ja sen oikean ymmärryksen mukaisesti. Samoin kuin vuoden 1615 oikeudenkäyntijärjestyksessä otettiin ensimmäiseksi esille alioikeuksien valvontatehtävä, joka esitettiin eri yhteydessä kuin hovioikeuden muut tehtävät. Vuoden 1734 laissa ei kuitenkaan puhuta alioikeuksien valvonnasta tuomiokirjojen tarkistamisen kautta. Alioikeuksien tuli yhä lähettää tuomiokirjansa hovioikeuteen, mutta tästä säädettiin niissä oikeudenkäymiskaaren luvuissa, jotka käsittelivät alioikeuksia.

Päinvastoin kuin 1600-luvun alkupuolella oli nyt merkitystä ylipäättään alioikeuksien oikeudenkäytön valvonnalla irrallaan tuomiokirjojen tarkistamisesta, jota ei muutoinkaan ole pidetty kovin tehokkaana keinona alioikeuksien toiminnan kontrolloimiseksi.¹⁰⁵ Kyse oli myös pykälän mukaan selkeästi siitä, että valvottiin alioikeuksien oikeudenkäytön lainmukaisuutta, ei sellaista tuomarien moitittavaa menettelyä, joka oli ollut esillä vuonna 1615.

Hovioikeuden 8 luvun 2 pykälässä määritettyjä tehtäviä tarkastellaan vertaamalla niitä asioihin, joita Vaasan hovioikeuteen käytännössä saapui. Tämä tarkastelu aloitetaan tutustumalla yleisten saapuneiden asioiden diaariin, josta on saatavissa selville kaikille ne asiat, jotka hovioikeuteen tuotiin. Diaari kertoo hovioikeuteen saapuneiden asioiden suhteellisesta osuudesta, mutta se ei kerro vielä mitään hovioikeuden työmäärän jakautumisesta. Esimerkiksi laajan konkurssijutun käsittely oli tietysti aivan eritasoinen asia kuin tulevasta kärjääjasta kertovan tiedon lähettäminen arkistoon.

Taulukko 1. Kaikki hovioikeuteen saapuneet asiat.

	1780	1790	1800	Yht.
Alistus	128	124	118	370
Ensimmäinen aste	18	21	83	122
Hakemus	87	119	164	370
Hallinnolliset asiat	273	381	427	1081
Muutoksenhaku	89	110	221	420
Virkasyytteet	17	34	26	77
Alistusliitännäiset	26	71	87	184
Hakemusliitännäiset	17	43	42	102
Muutoksenhaun liitännäiset	180	207	418	805
Virkasyyteliitännäiset	43	52	43	138
Muut	7	10	4	21
Yhteensä	885	1172	1633	3690

¹⁰⁵ Thunander 1993, s. 238.

Taulukossa 1 on tarkasteltu yleisten saapuneiden asioiden diaariin merkittyjä tapauksia asiatyypeittäin. Diaarissa tapauksia ei ole tällä tavoin eritelty, vaan ne on luokiteltu kantajan, hakijan tai muun asianosaisen mukaisesti aakkosjärjestykseen ja kunkin kirjaimen kohdalle tapaukset on merkitty kuukausittain saapumisjärjestyksessä. Useimmat diaariin merkityt tapaukset on selkeästi luokiteltavissa tiettyyn luokkaan: esimerkiksi muutoksenhakuuttuihin, alistuksiin tai hallinnollisiin asioihin. Joidenkin tapausten kohdalla luokittelu on vaatinut enemmän pohdintaa ja joissain tapauksissa luokituksen olisi varmasti voinut suorittaa toisinkin. Erityisesti hakemus-luokka on hyvin heterogeeninen ja pitää sisällään hyvin erilaisia asioita anomuksista ilmoituksiin ja oikeusrevision vastauksiin sille esitetyissä armonanomuksissa yms.

Yleisten saapuneiden asioiden diaariin on merkitty paitsi varsinaiset muutoksenhaku-, alistus-, hakemus- ja virkasyyteasiat, myös erilaisia niihin liittyviä ilmoituksia. Esimerkiksi yhteen valitusjuttuun liittyi keskimäärin kolme erillistä merkintää saapuneiden asioiden diaarissa: itse valitus (*Maji 14. / Johan Kypärämäki besvärer sig öfver HäradsRättens i Laukas Sogn Utslag af den 29 sistledne Martii derigenom han för åverkan på Kåvasinmäki mark blifvit dömd att böta En Rd 32 S med mera. No 81*¹⁰⁶), todistus valitukseen tiedoksiannosta vastapuolelle (*Julii 30. / Johan Mattsson Kypärämäki från Laukas Sogn ingifver bevis deröfver at hans besvär i et åverkans mål blifvit Bonden Michel Ericsson Heikimartinen tilstälde. Hör til no 81. / 1790 den 31 Julii resol(ution) at fogas til handlingar*)¹⁰⁷ sekä vastapuolen vastine valitukseen (*August 3. / Mickel Heikimartinen från Laukas Sogn förklarar sig på Bonden Johan Kypärämäkis besvär i et åverkans mål dem emellan. Hör til no 81*¹⁰⁸). Kaksi viimeksi mainittua merkintää on tilastoitu muutoksenhaun liitännäiset -luokkaan. Vastaavasti alistus-, hakemus- ja virkasyytekatgorioissa on erilaisia varsinaisiin tapauksiin liittyviä ilmoituksia, jotka on merkitty diaariin, ja taulukossa esiintyvät liitännäisinä. Virkasyyteasioissa diaari ei tältä osin ole aina yksiselitteinen. Ensimmäisen asteen tapausten kohdalla tilastointi on osittain harhaanjohtavaa, sillä esimerkiksi konkurssitapauksissa jokainen velkoja on saanut oman tapausnumeronsa, vaikka jutut ovat kaikki liittyneet yhden ja saman henkilön konkurssiin.

2.2.1 Muutoksenhakuasiat

Muutoksenhakuasioihin on luokiteltu tapaukset, joissa hovioikeudelta on haettu muutosta alioikeuden tai kuninkaallisen käskynhaltijan ratkaisuihin. Tapauksia ei ole ollut mahdollista jakaa erikseen vetoihin (*vad*) ja valituksiin (*besvär*).

¹⁰⁶ VHO 1790 D No 537.

¹⁰⁷ VHO 1790 D No 557.

¹⁰⁸ VHO 1790 D No 730.

Diaarissa esiintyy säännönmukaisesti ilmaus ”*besvärar sig*” riippumatta siitä, onko kyseessä ollut siviilioikeudellinen (veto) vai rikosoikeudellinen asia (valitus). Satunnaisesti esiintyy myös ilmauksia *klagar* ja *vädjade målet*. Muutoksenhaku-luokkaan on luokiteltu myös ne muutamat tapaukset, joissa on mainittu, että kyseessä on muutoksenhaku alistetussa tapauksessa.

Vuoden 1734 laki teki eron vedon ja valituksen välillä. Oikeudenkäymiskaaren 8 luvun 2 pykälässä luoteltiin yhdeksän alakohdan alla hovioikeuden eri tehtävät ja ensimmäisenä näistä otettiin esiin hovioikeuden velvollisuus tuomita kaikki vedotut asiat. Tässä lainkohdassa ei käyty tarkemmin läpi, mitä veto tarkoitti ja millaisissa asioissa se oli sallittu, vaan vetoamisesta oli olemassa oma lukunsa.

Oikeudenkäymiskaaren 25 luvussa oli säännökset sekä vedosta eri tuomioistuimista toiseen että tuomiovirheistä. Hovioikeuteen vedottiin pääasiassa laamanninkäräjiltä ja raastuvanoikeudesta, mutta tietyissä tapauksissa myös suoraan kihlakunnankäräjiltä. Käräjiltä käännyttiin suoraan hovioikeuteen merioikeudellisissa asioissa sekä jutuissa, jotka käsittelivät vekseleitä, maakauppaa, konkurssuja ja avio-omaisuuden erottamista yhteisestä pesästä.

Vetoaminen (käräjiltä laamanninoikeuteen) oli sallittua 25 luvun 1 §:n mukaan sille, joka ei tyytynyt käräjien pääasiassa antamaan tuomioon, laillisen katselmuksen (*laga syn* tai *Synerätt*) yhteydessä annettuun tuomioon maariidas- sa tai pappilan, rälssi- tai verotalon huonekatselmuksen (*Husesyn*) yhteydessä annettuun tuomioon. Tästä pääsäännöstä oli kuitenkin olemassa poikkeuksia – tärkeimpänä niistä saman luvun 5 §:n määrittämä vetoamiskielto rikosasioissa.

Valitettaessa hovioikeuteen laamanninkäräjiltä tai raastuvanoikeudesta rajoitti veto-oikeutta arvomääräinen kriteeri: intressiltään alle 50 taalerin jutuissa ei saanut 7 ja 16 §:n mukaan hakea muutosta. Jos asia oli sellainen, jossa riidalle ei ollut mahdollista asettaa rahamääräistä arvoa, oli vetoaminen kuitenkin sallittua. Laamanninkäräjien katselmustuomioista ei myöskään 25 luvun 10 §:n mukaan ollut oikeutta vedota hovioikeuteen.

Oikeudenkäymiskaaren 8 luvun toisen kohdan mukaan hovioikeuden ratkais- tavaksi tulivat valitukset (*besvär*) alioikeuksien tuomareiden oikeudenkäynnin aikana tekemistä virheistä. Tuomiovirheitä, jotka johtivat alioikeuden tuomion kumoamiseen, käsiteltiin tarkemmin samassa oikeudenkäymiskaaren 25 luvussa kuin vetoamistakin.

Tuomiovirhe oli 25 luvun 21 §:n mukaan tapahtunut, jos oikeus ei ollut päätösvaltainen tai jutun oli tuominnut henkilö, jota ei ollut laillisesti asetettu tuomar- in virkaan tai joka ei ollut vannonut tuomar- in valaa. Tuomiovirheeksi katsot- tiin myös se, että oli tuomittu asiassa, jossa ei ollut haastettu tai vedottu tai sel- laisessa asiassa, jossa oli vedottu, mutta jossa veto ei ollut sallittu. Samoin tuo- miovirhe oli tapahtunut, jos tuomio oli muutettu, vaikka se oli jo ennättänyt saavuttaa lainvoiman.

Jos osapuoli oli laillisesti hakenut muutosta johonkin tuomioistuimen oikeudenkäynnin aikana tekemään päätöksen, muodosti tuomiovirheen se, että tuomioistuin antoi tuomion pääasiassa ennen kuin ratkaisu näihin välihuomautuksiin oli annettu. Virheellistä oli myös tuomita, jos asia oli haastettu toiseen tuomioistuimeen. Tuomita ei saanut myöskään, jos asiaa ajaneella henkilöllä ei ollut lainmukaista valtakirjaa asianosaiselta eikä kuulematta laillista holhoojaa sellaisen henkilön oikeudesta, joka ei lain mukaan olisi saanut itse vastata oikeuden edessä.

Tämä lista ei ollut tyhjentävä, vaan 21 §:n mukaan tuomiovirheen muodosti muukin vastaava virhe, joka oli ristiriidassa lailliselle oikeudenkäynnille asetettujen edellytysten kanssa. Näissä virhetapauksissa oli valitettava (*besvär*) määrätys valitusajassa, joka oli puolet siitä mitä vetoasioissa. Jos vetoaminen määräajassa laiminlyötiin, oli mahdollista hakea kuninkaalta määräajan palautusta. Jos tätäkään ei tehty, virhe korjaantui. Käytännössä hovioikeus käytti pykälää useimmiten oma-aloitteisesti kumotakseen tapauksia, ilman että asianosaiset olivat välttämättä vedonneet tuomiovirheeseen.¹⁰⁹

Tietyissä jutuissa oli käytössä pidempi määräaika. Jos oikeudenkäynnistä poissaoleva tuomittiin haastamatta tai jos kolmas osapuoli tai joku muu, jota ei ollut kuultu, kärsi tuomiosta vahinkoa, sai tämä hakea muutosta viimeistään vuoden ja yön sisällä siitä, kun hän oli saanut asiasta tiedon.

Hovioikeuden tuomiovaltaan kuuluvista jutuista mainittiin kolmantena valitukset (*klagomål*) kuninkaan käskynhaltijan päätöksistä ulosmittausjutuissa. Hovioikeus sai tällaisissa tapauksissa tuomita myös omaisuuden takavarikkoon, jolloin oikeusjutun voittanut sai nostaa omaisuuden takuuta vastaan. Vastapuolelle varattiin tällöin oikeus kuuden kuukauden sisällä hovioikeuden päätöksestä yrittää asianmukaisessa tuomioistuimessa nostettavan takaisinsaantikanteen avulla saada omaisuus takaisin. Myös nämä tapaukset merkittiin hovioikeudessa valitusasioiden päätöstaltioon ja niistä käytetään samaa termiä *besvär*.

Tärkeä oikeudenkäymiskaaren 8 luvun 2 §:n 4 kohdassa tullut uudistus oli oikeus valittaa hovioikeuteen rikosjutuissa. 1600-luvun sekä oikeuskirjallisuus että oikeuskäytäntö osoittavat, että valitus rikosasioissa ei tuolloin ollut vielä mahdollinen, vaan rikosasiat olivat tulleet hovioikeuksiin alistuksen kautta.¹¹⁰ Nyt 25 luvun 5 pykälässä määriteltiin poikkeus 1 §:n vetoamista koskeviin sääntöihin ja todettiin, että vaikka missään rikosjutuissa ei ollut oikeutta vedota (*vädja*), mahdollista oli sen sijaan valittaa (*besvär sig*). Valitus oli tehtävä puolesta siitä ajasta, joka oli varattu vetoamiselle, joten säännökset olivat tässä mielessä tiukempia. Toisaalta ne myös mahdollistivat jutun nopeamman käsittelyn ja asian

¹⁰⁹ Kumotuista tapauksista ks. tarkemmin luku V.3.6.

¹¹⁰ Pihlajamäki 2004, s. 275–276.

nopeamman ratkaisun. Intressi täytöntöönpanon nopeuteen, joka oli aikaisemmin ollut yksi tekijä muutoksenhakukiellon taustalla, näkyi nyt lyhyemmässä valitusajassa. Valitus oli oikea muutoksenhakekeino vedon sijaan myös metsänhakkuuta, laitonta nautintaa, metsäpaloa, linnustamista ja metsästyistä käsittelevissä jutuissa.

Valitus (*besvär*) oli alkujaan – keskiajalla ja 1500-luvulla – ollut oikeuskeino, jota oli voitu käyttää huolimattomia ja vilpillisiä tuomareita vastaan, mikä näkyi osittain yhä edellä mainituissa 25 luvun 21 §:n tuomiovirhettä käsitelleissä säännöksissä. Kyseessä ei ollut materiaalisoikeudellinen valitus, vaan keino puuttua prosessuaalisiin virheisiin. Heikki Pihlajamäki katsoo, että rikosoikeudellinen valitus oli vielä vuoden 1734 laissakin juuri tällainen prosessuaalinen oikeuskeino. Muutos tapahtui kuitenkin viimeistään 1700-luvun kuluessa. David Nehrman näkee valituksen jo vuoden 1759 rikosprosessuaalisessa oppikirjassaan materiaalisoikeudellisena eikä tee eroa rikosoikeudellisen valituksen ja siviilioikeudellisen vedon välillä.¹¹¹ Kuten jäljempänä luvussa V tullaan huomaamaan, vielä 1700-luvun lopullakin suuri osa valituksista päättyi kuitenkin hovioikeudessa kumoamiseen 25 luvun 21 §:n perusteella prosessissa havaitun virheen vuoksi.

Laki edellytti, että valitettaessa oli vastapuolelle toimitettava tieto muutoksenhausta, niin että tämä saattoi toimittaa hovioikeuteen oman vastineensa. Kuten edellä on mainittu, diaarista löytyy ilmoituksia näistä tiedoksiannoista ja vastineista (*förklarar sig*) sekä alkuperäisen muutoksenhakijan kirjelmiä. Tähän luokkaan on laskettu myös kirjaukset todisteiden jättämisestä. Osa todisteista on diaarimerkintöjen perusteella hovioikeuden pyytämiä, osa asianosaisten itsenäisesti toimittamia. Muutoksenhakuliitteistä löytyvät myös merkinnät tapauksessa mahdollisesti järjestetyistä ylimääräisistä tutkimuksista, jotka saattoivat koskea esimerkiksi todistajan kuulustelua alioikeudessa.

Muutoksenhakujutut olivat kaiken kaikkiaan merkittävä osa hovioikeuksien toimintaa ja jo kolmen otosvuoden perusteella voi sanoa, että muutoksenhakujuttujen absoluuttinen määrä oli selvästi kasvamassa¹¹². Lainsäädännön tasolla muutoksenhaku määrittyi hovioikeuden tärkeimmäksi tehtäväksi. Tätä vahvisti käytännön tasolla varsinaisen muutoksenhakumahdollisuuden avautuminen 1700-luvulla myös rikosasioissa. Muutoksenhaun merkitystä käsitellään tarkemmin väitöskirjassa Vaasan hovioikeuden toiminnan tarkastelun kautta.

¹¹¹ Pihlajamäki 2004, s. 283–284. Nehrman 1759, s. 252–255, Nehrman 1732, s. 401.

¹¹² Tarkemmat tilastot tapausmäärien kasvusta vuosina 1776–1800 löytyvät luvusta IV.1.3.

2.2.2 Ensimmäisen asteen tapaukset

Hovioikeus oli muutoksenhaku- ja alistusinstanssin lisäksi ensimmäisen asteen tuomioistuimien joissain tapauksissa. Osittain nämä jutut koskivat aatelien (*forum privilegiatum* -luonne) ja osaksi niissä oli kysymys eräistä lähinnä valtiollisista ja uskonnollisista rikoksista. Varsinainen tutkinta ja asianosaisten kuulustelut suoritettiin näissä jutuissa pääsääntöisesti alioikeuksissa, ja hovioikeus antoi tältä pohjalta tuomionsa.

Tähän ryhmään kuuluvista tapauksista tulivat ensimmäisinä esiin vuoden 1734 lain oikeudenkäymiskaaren 8 luvun 2 pykälän viidennessä kohdassa vakavat jumalanpilkkaa koskevat tapaukset (*Grof försmädelse mot Gud, och hans heliga Namn...*). Kohdassa ei sen tarkemmin määritelty, mitä näillä jutuilla tarkoitettiin. 25 luvun 5 pykälässä kuitenkin hovioikeudelle alistettaviin uskonnollisiin rikoksiin laskettiin jumalan- ja jumalanpalveluksenpilkka, noituus ja taikausko. Jos nämä jutut olivat vakavia, lähetettiin juttu alioikeuden tutkinnan jälkeen suoraan hovioikeuteen vedoten oikeudenkäymiskaaren 8 luvun 2 pykälään. Vähäisemmissä jutuissa alioikeus tuomitsi itse ja alisti sen jälkeen. Myöhemmin nämä jutut kuitenkin tuomittiin aina ensin alioikeuksissa ja ne muuttuivat siten alistetuiksi asioiksi.¹¹³

Hovioikeuden tutkittavaksi kuuluivat myös erilaiset valtio- tai maanpetokseliset jutut.¹¹⁴ Näihin lukeutuivat salahankkeet ja loukkaukset kuningasta ja hänen perhettään sekä valtion vapautta kohtaan, maanpetokset, vihollisen kanssa neuvottelu sekä ne rikokset valtaneuvoksia vastaan, jotka koskivat valtaneuvoksen virkaa. Päinvastoin kuin jumalanpilkkatapauksissa hovioikeuden tuli mahdollisuuksien mukaan käsitellä itse tämän kategorian rikokset. Näissäkin jutuissa rajanveto meni jutun suuruuden ja merkityksen mukaan. Alioikeus tutki pienemmissä jutuissa, mutta nyt ei omaaloitteisesti vaan joko hovioikeuden tai kuninkaan toimeksiannosta. Kaikkien vähäisimmissä tapauksissa velvoitettiin tuomari vuonna 1777 ilmoittamaan jutusta heti kuninkaalle ”oikeuden työn ja asianosaisten säästämiseksi”, jolloin kuningas saattoi päättää, tuliko syytetty lainkaan nostaa. Tämä oli seurauksena siitä, että lainpykälää tulkittiin tiukasti ja esimerkiksi vähäisemmätkin humalassa lausutut ja loukkaaviksi katsotut viittaukset kuninkaaseen tai tämän perheeseen katsottiin majesteettirikoksiksi. Edessä oli laaja tutkinta ja alioikeudessa usein tuomittu kuolemantuomio, joka kuitenkin viimeistään oikeusrevisiossa tällaisessa tapauksessa lievennettiin. Oikeuslaitoksen

¹¹³ Favorin 1976, s. 213–214.

¹¹⁴ Valtio- ja maanpetosjuttujen tutkinnasta hovioikeuksissa Palmgren 1965, s. 2–3. Vaasan hovioikeuden diaarista löytyy viittauksia everstilutnantti Tigerstedtin sodanaikaista kapinaa käsitelleeseen juttuun, liittyen mm. armonanomuksiin ja edustajan palkkiovaatimuksiin.

säästämiseksi näistä vähäisistä prosesseista haluttiin eroon.¹¹⁵ Prosessin toimivuus oli tärkeämpää kuin sosiaalinen kontrolli tällaisissa jutuissa, mutta ei siinä määrin, että harkintavalta olisi jätetty alioikeustasolle.

Myös 8 luvun 2 §:n seitsemännessä kohdassa oli kyse rikoksista. Hovioikeus määritettiin oikeaksi tuomioistuimeksi tuomitsemaan kuninkaan käskynhaltijoiden (maaherrojen) ja alioikeuksien tuomareiden virkavirheet (taulukossa luokiteltu erikseen virkasyytteiksi). Kanneviskaalien ajamat jutut liittyvät pääsääntöisesti tuomareiden ja muiden virkamiesten epäilyihin virkavirheisiin – viivytykseen tutkimusten toimittamisessa, rikkomuksiin päätösten toimeenpanossa, asiakirjojen toimittamisen laiminlyöntiin, epäsopivaan käytökseen jne. Hovioikeuden viskaalien memoriaalit eivät kuitenkaan käsitelleet pelkästään virkamiesten virheitä – yhdessä tapauksessa kanneviskaali on esimerkiksi pyytänyt poistamaan viskaalisen jutun, joka on nostettu aatelismiehen leskeä vastaan (kyseessä oli kuittien toimittaminen edellä mainituista köyhien- ja lasarettimaksuista, jotka oli suoritettava aatelisen kuollessa).

Yhteen tapaukseen liittyy säännönmukaisesti useita diaarimerkintöjä, sillä ennen kanneviskaalin lopullista huomautusmemoriaalia oli huomautuksia, ilmoituksia huomautusten vastaanottamisesta ja selityksiä lähetelty edestakaisin. Näiden asioiden prosentuaalinen osuus ei ole suuri, mutta juttujen absoluuttinen määrä sekä niiden sisältö kertovat, että tuomarien virheisiin puututtiin säännönmukaisesti ja oikeudenkäytön asianmukaisuutta valvottiin myös tätä kautta.¹¹⁶

8 luvun 2 pykälän kahdessa viimeisessä kohdassa määriteltiin hovioikeuden tehtävää aateliston *forum privilegatumina*. Kahdeksannessa kohdassa käsiteltiin lähinnä erilaisia perheoikeudellisia ja velkasuhteisiin liittyviä juttuja. Hovioikeuden tuli käsitellä aateliston perintöriidat, holhousasiat, konkurssijutut ja jutut, joissa yksi puoliso pyrki vapautumaan toisen puolison velkaa koskevasta vastuusta.

Yhdeksännessä kohdassa pääpaino oli aateliston rikoksissa. Hovioikeuteen kuuluivat jutut, joiden seurauksena saattoi olla ”hengen, kunnian, aatelisvapauden, omaisuuden tai perintöoikeuden” menetys. Samoin hovioikeus tuomitsi kaksintaistelujutut, muut tappelut ja erilaiset kunnianloukkausjutut aateliston ja heidän vertaistensa välillä. Näissä jutuissa tutkinta tapahtui jälleen alioikeuksissa ja vain tuomitseminen hovioikeudessa.

Käytännössä Vaasan hovioikeus käsitteli erittäin vähän asioita ensimmäisenä asteena. Tuomiotaltioista löytyy esimerkiksi näiltä vuosilta vain yksi juttu¹¹⁷,

¹¹⁵ Favorin 1976, s. 215; Kongliga Bref til samtelige Hof- och Öfwer-Rätter, angående huru förhållas skal då förklenliga utlåtelse om Kongliga Maj:t och Regeringssättet warda angifne. Den 25. Sept. 1777. af Ugglas 1794, s. 104–106.

¹¹⁶ Tuomarien toiminnan valvonnasta ks. tarkemmin luku V.3.5.

¹¹⁷ VHO 1780 TD No 12.

jossa käsiteltiin aatelisen miehen testamenttiin ja perintöön liittyvää riitaa. Muut ensimmäisen asteen tapaukset liittyvät lähes yksinomaan konkurssijuttuihin.

Ensimmäisen asteen juttuja ei ole jaoteltu varsinaisiin tapauksiin ja liitännäisiin, minkä vuoksi tätä kohtaa ei voi suoraan verrata muutoksenhakutapauksiin, alistuksiin ja hakemuksiin. Diaarissa esiintyvistä aateliston asioista hyvin harva on saanut oman tapausnumeron: vuonna 1780 ainoastaan kaksi¹¹⁸, vuonna 1790 ei yksikään ja vuonna 1800 kaikkiaan 17¹¹⁹. Nämä eivät kaikki ole itsenäisiä juttuja, vaan esimerkiksi yhdessä konkurssissa esitetyt saamisvaatteet saivat kukin oman numeronsa.¹²⁰

Suurin osa ensimmäisen asteen jutuista on kirjattu diaariin merkinnällä ”tiedonantoihin, vastaukseksi” (*till Anslag och Svar*; tapauksia otosvuosittain 10, 21 ja 32¹²¹), mikä tarkoittaa sitä, että näissä tapauksissa on kyse lähinnä muiden hovioikeuksien pyynnöistä antaa Vaasan hovioikeuden alueella julkinen kutsu velkojien koollekutsumiseksi (Esim. *Kongl(iga) Göta Hofrätt begär at härstädes kunda anslås ett med den hitsände afskrift likalydande proclama til Herr Secreteraren Erland von Lagerlöfs Borgenärsers sammankallande.*). Pyyntöjä saatettiin esittää myös useammasta hovioikeudesta: esimerkiksi von Lagerlöfin velkojien koollekutsumista pyysi sekä Götan että Svean hovioikeus.¹²² Vastaavasti muut hovioikeudet ilmoittivat, jos siellä oli annettu haaste velkojien koollekutsu-

¹¹⁸ VHO 1780 D No 7 ja 331. Näistä tapauksista kumpikaan ei ole varsinaisesti oikeudellinen riita. Ensimmäinen on luonteeltaan pikemminkin hakemus, sillä kysymyksessä on holhoojan hakemisesta alaikäiselle aatelisperheen lapselle. Toinen liittyy edesmenneen aatelisrouvan perunkirjoitusasiakirjan toimittamiseen.

¹¹⁹ VHO 1800 D No 33, 108, 163, 166, 434, 571, 944, 953, 954, 1067, 1204, 1218, 1224, 1225, 1258, 1529 ja 1599. Samoin kuin vuoden 1780-tapauksissa on myös näissä holhoushakemuksia ja perunkirjoitukseen liittyviä asioita, testamentin moitekanne sekä konkurssijuttuja.

¹²⁰ Esimerkiksi kapteeni C. R. Lagerborgin konkurssiin liittyi kymmenkunta eri tapausnumeroilla esiintyvää asiaa: VHO 1800 D No:t 163, 166, 944, 953, 954, 1067, 1204 ja 1529. Lisäksi tapaukseen liittyi useita muita merkintöjä. No:t 982, 1048, 1272, 1292, 1295, 1296, 1408, 1530. Konkursissa vaatimuksia esittivät mm. kauppiaat Samuel Backman, Reinhold Bremor ja Samuel Johan Trapp. Leski pyysi kolmen kuukauden lisäaikaa perunkirjoituksen toimittamiselle ja erikseen edesmenneen aviomiehen velkojien koollekutsumista sekä todistusta kuolinpesän veloista eläkkeen hakemista varten. Tyttären holhoojalta saapui ilmoitus perinnöstä luopumisesta. Linköpingin maaherran virastoon ilmoitettiin, että kauppias Backman oli poistunut Norrköpingistä ennen kuin Vaasan hovioikeuden kuulutus saatavan valvomisesta Lagerborgin konkurssissa oli saapunut. Maaherra Munck puolestaan ilmoitti, että Sophia Willick oli saanut tiedon vaatimuksensa valvomisesta kyseisessä konkurssissa.

¹²¹ VHO 1780 D No:t 372, 373, 374, 379, 382, 756, 768, 776, 796 ja 877; 1790 D No:t 400, 423, 428, 432, 436, 927, 928, 935, 936, 937, 963, 975, 976, 980, 983, 984, 988, 1002, 1165, 1168 ja 1169 sekä 1800 D No:t 128, 438, 458, 462, 479, 480, 484, 485, 488, 493, 513, 515, 517, 518, 519, 1328, 1342, 1348, 1349, 1413, 1414, 1417, 1418, 1422, 1423, 1429, 1451, 1465, 1475, 1476, 1486 ja 1636.

¹²² VHO 1780 D No 372 ja 776.

miseksi Vaasan hovioikeuden pyynnön mukaisesti.¹²³ Näistä tieto annettiin hovioikeudessa asiaa hoitaneelle tuomarille.

Ensimmäisen asteen juttujen kokonaismäärä on Vaasan hovioikeudessa pie-nehkö. Varsinkin kun otetaan huomioon, miten suuri määrä tämän kategorian asioista oli muualta tulleita pyyntöjä velkojen koolle kutsumiseksi, voidaan to-deta, että Vaasan hovioikeuden rooli aateliston ensimmäisen asteen tuomioistuimena oli erittäin pieni. Virkasyytteitä esiintyi jonkin verran, mutta syytteet eivät kaikki edenneet tuomioihin saakka: vuodessa tuomittujen asioiden määrä ei vas-tannut läheskään viskaalien alkuperäisten memoriaalien määrää.

2.2.3 *Alistusjutut*

Alistuskohdassa on nimensä mukaisesti ne päätökset, jotka alioikeuksien tuli viranomaisaloitteisesti alistaa hovioikeudelle eli lähettää hovioikeuden vahvis-tettavaksi ennen rangaistuksen täytäntöönpanoa.¹²⁴ Alistaminen oli merkittävä keino alioikeuksien oikeudenkäytön kontrolloimiseksi, minkä lisäksi sen kautta voitiin parantaa syytettyjen oikeusturvaa. Hovioikeudella oli alistustapauksia ratkaistessaan oikeus käyttää leuteraatiovaltaa, mikä tarkoitti tuomitsemista eri-laiseen rangaistukseen kuin laki olisi edellyttänyt. Leuteraatiota ei käytetty vain siksi, että lainsäädäntö olisi ollut puutteellista tai että ei olisi kunnioitettu lakia, vaan koska lainvastainen oikeuden soveltaminen mahdollisti inhimillisten, ta-pauskohtaisten seikkojen huomioon ottamisen.¹²⁵

Oikeudenkäymiskaaren 8 luvun 2 §:n neljännessä kohdassa otettiin esille ho-vioikeuden tehtävä alistustuomioistuimena ja rikosjuttujen muutoksenhakuins-tanssina. Hovioikeuteen piti lähettää alioikeuksien käsittelemät rikosjutut, joissa syyllinen oli tuomittu kuolemanrangaistukseen. Lisäksi hovioikeuteen tuli lähet-tää ne rikosjutut, jotka oikeudenkäymiskaaren 25 luvun 5 §:n mukaan oli toimi-tettava hovioikeuden tarkistettavaksi ennen tuomion täytäntöönpanoa. Tuossa pykälässä lueteltiin suuri joukko erilaisia vakavia väkivalta-, seksuaali- ja omai-suusrikoksia sekä esimerkiksi noituuteen ja taikauskoon liittyviä tekoja, jotka oli alistettava hoviin.

Viimeksi mainitut rikokset alistettiin hovioikeudelle, vaikka alioikeus ei olisi-kaan niissä tuominut syytettyä kuolemaan. Tästä esimerkkinä voidaan mainita alistustapaus vuodelta 1795¹²⁶, jossa talollisen poika Jacob Lattela oli kuoleman-tapaustutkimuksen yhteydessä puhunut herjaavasti Jumalasta. Hänet oli tuomittu tästä alioikeudessa pahanteonkaaren 1 luvun 1 §:n mukaisesti sakkoihin (33 ri-

¹²³ VHO 1800 D No:t 468, 482, 503, 1350, 1408, 1432, 1632, 1634 ja 1635.

¹²⁴ 1600-luvun hovioikeuksien toiminnasta alistustuomioistuimena ks. Thunander 1993.

¹²⁵ Thunander 1993, s. 179, 196–197.

¹²⁶ VHO 1795 Alistustuomiot No 2.

kintaaleria 16 killinkiä) sekä pyytämään julkisesti anteeksi rikostaan. Tuomiossa oli myös mainittu, että varojen puutteessa Jacobin tuli sovittaa rikoksensa 20 päivän vesi-leipä-vankeustuomiolla.

Alistusliitännäiset-kategoriassa on puolestaan tyypillisesti osapuolten lähettämiä kirjelmiä heitä käsittelevissä alistusjutuissa (1790 Nov. 16 / *Anna Greta Forssman och Magdalena Rönblad inlämna en skrift uti hemstälte målet angående angifvelser emot dem at hafva fördrifvit den förres foster. / S D Resol at tilst Adv Fiscalen.*¹²⁷), tietoja alistusjutussa järjestetyistä tutkimuksista (1790 Nov. 16. / *Vasa Rådst(ufvu) Rätt insänder Protocollet öfver et vitnes förhör jemte des ytterligare Utslag i hemstälte målet angående Bonde Dottren Anna Greta Forssman, Sjömans Dottren Magdalena Rönblad och Sjömans Enkan Anna Lundblad hvilka för fosters fördrifvande blifvit under tiltal stälde. / Tilställas Advocat Fiscalen.*¹²⁸) sekä pyyntöjä saada lukea tutkimusaineisto tai esittää huomautuksia (1790 Sept 6./ *Anna Greta Forssman, Brita Forssman och Magdalena Rönblad anhålla om del af Ransakningen uti det emot dem angifne samt vid Kämnärs och Rådstufvu Rätterne i Vasa Stad handterade mål, angående Barnamord och delaktighet deri, för at sedan med deras påminnelser deremot inkomma. / 1790 den 15 Sept. Resol ut in prot. och tilställas Adv. Fiscalen.*¹²⁹).

Kuten taulukosta 1 ilmenee, paitsi alistusjuttujen prosentuaalinen osuus, myös niiden absoluuttinen määrä laski hivenen näiden otosvuosien aikana. Alistusjuttujen käsittely muodosti kuitenkin merkittävän osan alistusjutuissa esittelijöinä toimineiden syyttäväviranomaisten, hovioikeuden kanneviskaalin ja erityisesti varakanneviskaalin toimenkuvasta.

2.2.4 Hallinnolliset asiat

Hallinnolliset asiat muodostavat suurimman yksittäisen luokan hovioikeuteen saapuneista jutuista. Hallinnollisiin asioihin on luettu erilaisia hovioikeuteen lähetettyjä ilmoituksia: tyypillisesti esimerkiksi alioikeuksien pöytäkirjoja kiinnitys-, lainhuuto, holhous- ja avioehtoasioissa.¹³⁰ Nämä tuli lähettää hovioikeuteen raastuvanoikeuksista kuukausittain ja maaseudulta aina käräjien päätyttyä (Suomessa 1700-luvun lopulla siis pääsääntöisesti kaksi kertaa vuodessa, aina talvi- ja syyskäräjien jälkeen. Näiden lisäksi pidettiin tarvittaessa ylimääräisiä käräjiä,

¹²⁷ VHO 1790 D No 40.

¹²⁸ VHO 1790 D No 1157.

¹²⁹ VHO 1790 D No 25.

¹³⁰ VHO 1780 D No 83. Febr. den 5. // Brahestads Rådstufwu Rätt med förl(edit) Januarii månads protocoll angående Intekningar, Lagfarter och äktenskaps förord jemte berättelse at inga förmyn-dare då blifwit tilförordnade. // tilställas adv(ocat) Fiscalen.

urtima ting). Ilmoitus oli lähetettävä, vaikka tapauksia näissä kategorioissa ei olisi ollutkaan.

Vastaavasti hovioikeuteen ilmoitettiin mm. aatelisten ja papiston kuolemantapauksista ja sellaisista testamenteista, joista tuli maksaa suostuntaveroa. Hovioikeuteen tuli lähettää tieto perunkirjoituksesta aatelisten vainajan jälkeen, jotta pystyttiin tarkistamaan, oliko aateliston kuolinpesistä maksettu tietty prosenttiosuus oikeusvirkakunnan palkkaukseen ja köyhäinrahastoon. Kihlakunnan tuomarien ja maistraattien tuli lähettää hovioikeudelle tiedot alueellaan sattuneista aatelisten kuolemantapauksista, jotta hovioikeus pystyi tämän valvonta-tehtävänsä asianmukaisesti suorittamaan ja tarvittaessa patistelemaan aatelistia täyttämään velvoitteensa.¹³¹

Hovioikeudelle tuli lähettää myös tieto käräjien yhteydessä asianosaisille jätetyistä toimituskirjoista ja tulevien käräjien määräajoista. Kuukausittain hovioikeuteen lähetettiin myös kruununvankiloiden vankilistat (Kuopio, Oulu, Korsholma).

Hallinnollisiin asioihin on luettu myös erilaiset Tukholmasta keskushallinnosta tulleet tiedotteet, julistukset ja vastaavat asiakirjat sekä esimerkiksi maaherroilta tulleet ilmoitukset edellisen vuoden rajankäyntitaksoista, joistakin viranhoidon liittyvistä asioista jne. Lisäksi hallinnollisista asioista löytyy joitain ilmoitusluonteisia asioita (alioikeustuomarit ilmoittavat, että käräjillä ei ole ennätetty käsitellä jotain juttua ja se joudutaan lykkäämään jne.) sekä hovioikeudelle lähetetyt lunastusmaksut hovioikeuden tuomioista.

Diaari kertoo selkeästi siitä, että hallinnollisia ilmoituksia oli paljon. Ne olivat tärkeitä, koska niiden kautta muun muassa valvottiin alioikeuksien toimintaa (pöytäkirjojen lähettäminen) ja pidettiin huolta siitä, että esimerkiksi kiinnitysten ja avioehto- ja kaltaisten toimenpiteiden tulivat asianmukaisesti arkistoiduiksi. Tuomiokirjojen lähettämisestä hovioikeuteen valvottiin myös tarkasti ja kanneviskaalit syyttivät hanakasti tuomareita, jotka olivat laiminlyöneet tämän velvollisuutensa.

2.2.5 Hakemukset

Hakemuskohta liitännäisineen muodostaa myös melko suuren osan hovioikeuden tapausmäärästä. Tämä kohta on sisällöltään hyvin hajanainen eikä kohdan otsikoiminen hakemuksiksi tee oikeutta sen sisällölle.¹³² Kohtaan on luokiteltu erityyppisiä anomuksia ja hakemuksia sekä joitain kysymystyypisiä asioita, jotka eivät luontevasti sovi muihin kategorioihin. Hakemus-kohdassa löytyy esimerkiksi holhoajahakemuksia, lykkäyspyyntöjä ja revisiohakemuksia. Tähän

¹³¹ Favorin 1976, s. 217.

¹³² Valittu nimike pohjautuu siihen, että hovioikeuden taltio on määritelty Anomus-, hakemus- ja valitusasioiden diaariksi.

kohtaan on myös luokiteltu ne joko itse asianosaiselta tai maaherrojen kautta tulleet kysymykset siitä, saiko tietty henkilö hakea armoa kuninkaalta hänelle langetetusta rangaistuksesta.

Hakemuksista löytyvät myös virkavapauspyynnöt, pyynnöt tulla nimitetyksi tiettyihin hovioikeuden virkoihin sekä pyynnöt, että hovioikeus nimittäisi tietyn henkilön käsittelemään jotain yksittäistä asiaa ylimääräisillä käräjillä tai toimitamaan katselmuksen. Asianosaiset ovat voineet myös pyytää, että heidän juttunsa käsiteltäisiin nopeasti (ylimääräisillä) käräjillä.

Hakemusliitännäisiin on luetteloitu esimerkiksi kuninkaalliselta majesteetilta (*Kongliga Majt*) tulleita vastauksia armonanomuksiin sekä määräyksiä uhkasakon uhalla toimittaa hovioikeuden lausunto ja asianosaisten selitykset kuninkaalliselle majesteetille toimitettuihin armonanomuksiin ja ”valituksiin”. Hakemusliitännäisinä on myös käsitelty joitain hovioikeudelta pyydettyjä lausuntoja valtiopäivillä tehtyihin hakemuksiin.

2.2.6 Muut

Ryhmä Muut on pieni ja siihen on luokiteltu yksi diaarimerkintä, joka on niin puutteellinen, ettei siitä käy ilmi tapauksen laatu. Merkinnän kohdalla vuodelta 1800 lukee ”Malm ja Levander, sotatuomarit. No 107”, joten se on oletettavasti hakemus tai valitus, koska se on saanut oman tapausnumeron. Lisäksi muihin on luokiteltu esimerkiksi kuninkaallisen perheen jäseniltä ja oikeuskanslerilta tulleet kiitokset hovioikeuden lähettämistä uuden vuoden toivotuksista.

Lakisääteisistä ”muista” tehtävistä oli 2 pykälän yhdeksännessä kohdassa yleinen toteamus, että hovioikeuteen kuuluivat myös jutut, jotka erityisten säännösten mukaan oli määrätty joko yleisesti hovioikeuksien tai nimenomaisesti jonkin yksittäisen hovioikeuden tuomittavaksi. Kahdeksannen luvun 3 pykälässä muistutettiin vielä siitä, että hovioikeuden tuomioista ei saanut vedota (*vädja*) eteenpäin. Sen sijaan hävinnyt osapuoli sai hakea muutosta (*söka ändring*) kuninkaalta, mistä säädettiin erikseen 30 luvussa.

2.3 Muutoksenhakutuomioistuin?

Pelkästään kvantitatiivisen aineiston tai lakitekstien perusteella tämän luvun alussa esitettyyn kysymykseen ei voi esittää tyhjentävää vastausta. Säädökset kertovat kyllä siitä, mitä kaikkia tehtäviä hovioikeudelle kuului, mutta eivät niiden painoarvosta käytännössä. Tai välttämättä edes niiden sisällöstä: säädökset muutoksenhausta eivät itessään vielä välttämättä anna vastausta siihen, oliko kyse puuttumisesta prosessuaalisiin virheisiin vai materiaalisioikeudellisesta valituksesta. Tai tarkoittiko alioikeuksien valvonta tuomarien epäasiallisen käytöksen vai näiden oikeudenkäytön valvontaa?

Selvää kuitenkin on, että verrattuna varhaisten hovioikeuksien perustamisajankohtaan oli muutoksenhaun merkitys kasvanut. Alioikeuksien asiantunteumuksen kasvaessa ei hovioikeuden niihin nimenomaisesti kohdistama kontrolli ollut enää yhtä merkityksellistä, vaan huomiota voitiin kohdistaa enemmän toimintaan muutoksenhakutuomioistuimena. Muutoksenhaun merkitys hovioikeuden tehtäväkentässä oli myös kvantitatiivisesti arvioiden lisääntymässä.

Muutoksenhaun vahvistuminen hovioikeuden tehtäväkentässä näkyi siinä, että nyt oli mahdollista valittaa myös rikosasioissa. Lisäksi nimenomaan muutoksenhaun merkitys alioikeuksien valvonnan kannalta oli vahvistunut. Alioikeuksien valvonta oli tärkeää, mutta tuomiokirjojen tarkistaminen valvonnan tapana oli menettänyt merkitystään. Epäasiallisen käytöksen valvonnan sijaan oikeudensoveltaminen oli ensisijaisesti kontrollin kohteena.

On huomattava, että Vaasan hovioikeuden tapausaineistoa ei voi kaikilta osin yleistää kattamaan kaikkia 1700-luvun lopun ruotsalaisia hovioikeuksia. Esimerkiksi Vaasan hovioikeudessa esiintyi näinä muutamana otosvuotena konkurssijuttuja lukuun ottamatta tuskin ollenkaan ensimmäisen asteen juttuja. Säädännäisistä tehtävistä vähäisempää merkitystä ei lähinnä juuri erilaisilla ensimmäisen asteen tapauksilla. Tilanne ei varmastikaan ollut samanlainen esimerkiksi Svean hovioikeudessa, jonka toimivalta-alueella asui selkeästi enemmän aatelisia.

3 HOVIOIKEUSPROSESSI

Konkreettisia esimerkkejä hovioikeusprosessista tulee esille väitöskirjassa käsiteltäessä muutoksenhaun eri puolia, mutta tässä alaluvussa käsitellään jo kootusti joitain hovioikeusprosessille tyypillisiä piirteitä.

Muutoksenhakua säänneltiin vuoden 1734 lain oikeudenkäymiskaaren 25–27 luvuissa. Menettely hovioikeudessa oli kirjallista, ja kuten on jo todettu, riita- ja rikosasioissa oli voimassa erilaiset muutoksenhakukeinot: riita-asioissa veto ja rikosasioissa valitus. Kahtiajako säilyi voimassa aina vuoden 1978 uudistukseen, jolloin varsinaiseksi muutoksenhakukeinoksi määriteltiin valitus.¹³³

Veto oli muutoksenhakukeino, jota käytettiin haettaessa muutosta alioikeuden tuomioihin riita-asioissa. Valitus kohdistui tuomioihin rikosasioissa ja eräissä sellaisissa asioissa, jotka aikalaiset ymmärsivät rikosasioiksi¹³⁴, vaikka ne tänä päivänä mielletäisiin ehkä helpommin riita-asioihin kuuluviksi. Tällaisia olivat erityisesti eräät maan- ja vesistöjen käyttöön liittyvät asiat, tyypillisimpinä

¹³³ Jokela 2004, s. 463.

¹³⁴ Nehrman 1759, s. 253.

”åverkan” eli ns. laiton nautinta toisen pelloilla ja muilla maa-alueilla. Valitus oli pääsääntöisesti myös alioikeuksien valmisteleviin ratkaisuihin kohdistunut muutoksenhakekeino.¹³⁵

Vetoprosessi alkoi ns. vetoilmoituksella. Jos asianosainen halusi hakea muutosta alioikeuden tuomioon, tuli hänen ilmoittaa se joko heti alioikeuden tuomion julistamisen yhteydessä tai viimeistään viikon kuluessa. Vetoilmoituksen saattoi tehdä joko suullisesti tai kirjallisesti. Muutoksenhakijan oli myös maksettava vetoraha. Esimerkiksi Vaasan ja Oulun laamanninoikeudesta tullessa syytinki-jutussa vuodelta 1790 Johan Kupar on tehnyt tällaisen vetoilmoituksen ja maksanut yhden riikintaalerin ja 32 killingin vetorahan¹³⁶:

Den 26. Martii wädjade Johan Kupar emot föregående dom med En R(iks) d(aler) 32 S(chillinge)r; honom åligger i fall han sig af wadet betjena will, at sjelf eller genom Ombud dess ändrings ansökning till Kongl. Majts och Rikets högl(ofliga) Vasa HofRätt twefalt ingigwa, kläckan för Tolf å den Fyrarationde dagen ifrån det domen föll, samma dag oräknad, som infaller den Tjugunde sjunde / 27de / nästkommande Aprill och derwid belägga en af twänne wedershäfthige män för widare kostnad och skada behörigen stäld Borgen. Å samma tid börs Enkan Maria Matts dotter sjelf eller genom Fullmäktig till Swaromål i högbemälte Kongl(iga) HofRätt sig inställa; men om detta af henne försummas och laga förfall innom en månad eller Trettio dagar från inställelse dagen räknadt, i merhögbemälte Kongl. HofRätt icke anmäles och styrkes, blifver hon i saken icke widare hörd. Ut supra G: Idman.

Jos asianosainen halusi jatkaa muutoksenhakua hovioikeudessa, tuli hänen laissa (OK 25 luku 15 §) määrättyssä ajassa ajaa vetonsa perille hovioikeudessa. 1700-luvun lopulla määräajan pituus vaihteli sen mukaan, miltä maantieteelliseltä alueelta muutoksenhakija tuli: toimivalta-alueen perifeerisemmiltä alueilta oli jopa kolme kertaa enemmän aikaa hakea muutosta kuin itse Vaasasta. Näin voitiin ottaa huomioon muun muassa postinkäynnin hitaudesta aiheutuvat haitat. Määräpäivää kutsuttiin saapumispäiväksi (*inställelse dag*),¹³⁷ jolloin tarvittavat asiakirjat jätettiin hovioikeuden kanslistille¹³⁸.

1780 den 29 Martii

Cancellisten Sadelin som förestår Archivum anmälte at i dag ifrån denne Stads Rådstufwu Rätt inkommit ett lagwadt mål emellan hattmakaren Nordling

¹³⁵ Wrede-Sjöström 1936, s. 143, 279–281.

¹³⁶ VHO Aktit 1790 No 10 ”Wädjadt mål emellan Bonden Johan Andila med fl Kärande, och Bonde Enkan Maria Matts dotter Swarande, om Sytning.”

¹³⁷ Wrede-Sjöström 1936, s. 145.

¹³⁸ VHO 1780 Aktit No 12. Hattmakaren Isac Nordling Kärande, och Sjöman Johan Nordman Swarande, angående den så kalladen Cronbeckske Gårdens inbördande.

Kärande, och Sjöman Nordman Swarande, angående ersättning för någon förbättringar och nybyggnader å den så kallade Cronbäckska gården, hwarwid sig för Käranden instält Auscultanten Castren, som ingifwit libell med flere till saken hörande handlingar, men för Swaranden har sig ingen infunnit; och kommer detta mål at lottas sedan en månad förlidit

Saapumispäivänä ennen kello 12 asianosaisen (*kärande*) tuli joko itse henkilökohtaisesti tai oikeudenkäyntiasiamiehensä välityksellä jättää hovioikeuteen vetokirjelmänsä (*ändrings ansökning/libell*) sekä kahden vakavaraisen miehen takaus (*borgen*) siltä varalta, että hovioikeudessa muutoksenhakijalle aiheutuisi lisää kustannuksia, joista hän ei itse pystyisi huolehtimaan. Takausta¹³⁹ oli mahdollista tarvittaessa täydentää, jos se ei täyttänyt muotovaatimuksia tai takausmiehet eivät olleet riittävän vakavaraisiksi tunnettuja. Vetokirjelmän ja takauksen lisäksi hovioikeuteen jätettiin yleensä valtakirja oikeudenkäyntiasiamiehelle sekä muita asiakirjoja kuten alioikeuden pöytäkirja.

Uti Bonderne Iggoiser i från Liexa by och Pielisjärvi Sokn; tå undertekna deponeradt de fem daler silfwermynt eller 40 skillingar de blifwit pålagde, at tillställa till Enka Fru Stenia eller dess rätts innehafware, såsom i ersättning för å bragt rättegångs kåstnad i twisten om någon upodling wid Ikolanlambi insiö.

Äfwen som wij ock gå i full borgen en för begge och begge för en för bemälte Iggoiser för den skada och kåstnad som de kunde i berörde twist kännas wid: eller af Höglofliga Kongliga Majits och Ricksens HofRätt wid sakens slut dömde blifwa. Detta deras wederdeloman, erlägga, som i wittnens öfwerwaro härmedelst intygas. Cuopio Stad den 14 Martii 1778

Hindric Iggoinen

Eric Joh Hipping

ifrån Ilomants Sockn

Rytgårds innehafware

och Kyrckioby

i Randasalmi Socken och Asikomaki

af C:J. Wiik

Myös vastapuolen (*svarande*) tai hänen valtuutettunsa tuli saapumispäivänä saapua hovioikeuteen, jos tämä halusi osallistua prosessiin hovioikeudessa. Poisaolon saattoi oikeuttaa ainoastaan laillinen este, joka oli ilmoitettava ja todistettava kuukauden sisällä. Jos tätä ei pystynyt tekemään, menetti vastaaja oikeutensa tulla kuulluksi jutussa. Vastapuoli sai hovioikeudesta saapumispäivänä kopiot muutoksenhakijan vetokirjelmästä, minkä jälkeen hänen tuli toimittaa oikeudenkäymiskaaren 27 luvun 2 §:n mukaisesti oma vastauskirjelmänsä hovioikeuteen viikon kuluttua kello yksitoista (*wid uprop bemött*). Vastauskirjelmä saattoi olla

¹³⁹ VHO 1780 Aktit No 1. Lag[wadt] mål emellan Eric och Anders Iggoiser Kärande och Commisarien Stenius Swarande, om upodlingar.

hyvinkin yksinkertainen ja muodollinen¹⁴⁰ mutta siinä voitiin myös argumentoida sisällöllisesti vetokirjelmää vastaan. Kirjelmien vaihdon jälkeen juttu arvottiin jonkun hovioikeuden tuomarin esiteltäväksi. Jos vastapuoli ei saapunut paikalle saapumispäivänä, arvottiin juttu kuukauden kuluttua saapumispäivästä.

Ingifwit wid uprop den 11 Martii 1779 Lottas

Högwälborne Herr Baron och President Commendeur af Kongliga Maijts Nordstjerna Orden Så och Högwälborne Herr Wice President samt Wälborne Högüdle Herrar HofRätts Råd och Assessorer.

Medelst Afskrift har jag erhållit del af min wederparts Bonden Johan Mattsson Paros från Mustasari Sokn och Wåitby till Eder Excellencer samt Höglofliga Kongliga HofRätten ingifne Libell, uti wädjade målet emellan honom samt mig och Isaac Paro angående Paro Skatte hemmans inbördande; Och som han deruti ej något vidare anfördt, än hwad han förut wid Underdomstohlarne yrkat, så anhåller jag i diupaste ödmjukhet, det Underrätternes domar, såsom å Lag grundade, måtte stadfästas så wäl i sielfwa hufwudsaken som de mig tillerkände Rättegångs kostnader; hwarjemte jag i lika ödmjukhet anhåller at få framdeles förlikna den kostnad, hwarå jag härmedelst är ytterligare blifwit dragen.

Framhårdar med djupaste wördnad Eder Excellences samt Kongliga Maijts och Rikets Höglofliga HofRättens

Underdånödmjukaste tjenare

Carl Calsson Paro

Genom Tobias Adolph Ahnger

Vetoojan kanne jätettiin tutkittavaksi ottamatta, jos se ei täyttänyt prosessintai vedonedellytyksiä. Näitä tapauksia käsitellään tarkemmin luvussa V.3.6. Muussa tapauksessa asia tuli ratkaista tuomiolla, jolloin vetokanne oli mahdollista joko hylätä tai hyväksyä kokonaan tai osittain. Hyväksymisen yhteydessä asia oli mahdollista myös palauttaa takaisin alioikeuteen.¹⁴¹

Valitusmenettely oli erilainen, mikä johtui jo valituksen erilaisesta käyttöalasta. Rikosasioiden tuomioiden lisäksi valitus oli valmisteleviin ratkaisuihin kohdistunut muutoksenhakekeino sekä tuomioihin ja päätöksiin kohdistunut mitätömyyskantelu, jolla ne pyrittiin saamaan kumotuksi tuomio- tai oikeudenkäyntivirheen perusteella.¹⁴²

Valitusprosessissa muutoksenhakijan ei tarvinnut ilmoittaa tyytymättömyytään alioikeudessa samalla tavoin kuin vetomenettelyssä, vaan vain toimittaa

¹⁴⁰ VHO 1780 Aktit No 5. Lagvadt mål emellan Bonden Johan Paro Kärande och Carl Paro Svarande om börd's rätt til en del af Paro hemman.

¹⁴¹ Wrede-Sjöström 1936, s. 146, 279–281.

¹⁴² Wrede-Sjöström 1936, s. 149–150.

valituksensa hovioikeuteen.¹⁴³ Jos valittaja (*klaganden/sökanden*) oli tuomittu sakkoihin alioikeudessa, tuli hänen myös jättää takuutodistus sakkorahojen tallettamisesta (*hwaruti Lena Jörans dotter efter stäld Borgen för böterne uthändigad af herr Lagmannen Ädel och högaktad Gustaf Idman och Kongliga Hofrätts Advocaten Eric Dahl om ändring anhållit*¹⁴⁴).

Koska valitusmenettelyssä ei ollut vastapuolelle etukäteen tiedotettua saapumispäivää, ei tämä myöskään kyennyt saamaan tietoa valituksesta samalla tavalla kuin vedosta. Valittajalle annettiin tämän vuoksi hovioikeudesta ns. tiedoksi-antopäätös, joka valittajan tuli itse toimittaa vastapuolelle. Vastapuoli veloitettiin samalla palauttamaan asiakirjat sekä oma selityksensä. Vastapuolen tuli myös ilmoittaa hovioikeuteen, kun hän oli vastaanottanut tiedoksiannon. Jos erityisiä syitä oli olemassa, vaadittiin selitys myös alituomarilta.¹⁴⁵ Valitusjutuissa ei annettu tuomiota (*dom*) niin kuin vetojutuissa, vaan ratkaisu (*utslag*).

4 YHTEENVETO

Vaasan hovioikeus oli osa hierarkkista, valtiollista tuomioistuinjärjestelmää: muutoksenhakutuomioistuin, jonka tehtävänä oli valvoa alioikeuksia ja yhtenäistää oikeudenkäyttöä valtakunnan tasolla. Hierarkkinen oikeusastejärjestys ja hovioikeudet olivat Ruotsissa 1600-luvun toteutettu uudistus, eikä Vaasan hovioikeus muodostanut uutta tuomioistuinta siinä mielessä, että sen perustamisella olisi luotu Ruotsiin uudentyyppinen oikeudenkäytön instituutio.

Valtiollisella oikeudenkäytöllä ja muutoksenhakumahdollisuudella oli Euroopassa muutaman vuosisadan pituiset juuret, mutta ne olivat joutuneet kilpailemaan pitkään erilaisten yhteisöllisempien oikeudenkäytön muotojen kanssa. Valtiollisella oikeudenkäytöllä oli kuitenkin hallitsijan auktoriteetti tukenaan, ja mikä vielä tärkeämpää, valtion täytäntöönpanokoneisto. Tuomioistuimet tarjosivat oikeudenhakijoille sellaisia etuja, joiden vuoksi niitä kannatti hyödyntää. 1700-luvun lopulle tultaessa hovioikeudet olivat jo osa normaalia ruotsalaista tuomioistuintietä, vaikka aina silloin tällöin joku pyrkikin ohittamaan sen ja menemään suoraan ”kuninkaisiin”.

Hovioikeuden tehtäväkenttää säädeltiin eritasoisissa säädöksissä. Merkittävimpiä prosessuaalisia säännöksiä ja lakeja täydennettiin tarpeen mukaan kuninkaallisilla kirjeillä ja muilla asetuksilla. Varhaisissa asetuksissa suurta painoa annettiin hovioikeuden tehtävälle alioikeuksien valvojana ja muutoksenhaun

¹⁴³ Wrede-Sjöström 1936, s. 152.

¹⁴⁴ VHO 1780 AVHD No 2.

¹⁴⁵ Wrede-Sjöström 1936, s. 152.

osalta esimerkiksi valittaminen rikosasioissa oli kielletty. 1700-luvun aikana valittaminen myös rikosasioissa tuli mahdolliseksi, kun taas alioikeuksien oikeudenkäytön valvonnan painoarvo jossain määrin laski. Tuomareiden virkavirheiden tutkinta ja tuomitseminen oli kuitenkin jokavuotista toimintaa ja samoin juttujen alistaminen hovioikeuteen oli yhä arkipäivää. Muutoksenhaun volyyymi oli 1700-luvun lopulla kasvussa.

IV Oikeuden saatavuus

1 TUOMIOISTUINLAITOKSEN ONGELMAT

1.1 Tehokkuuden tavoitteet

Niistä argumenteista, joiden avulla Kustaa III perusteli uuden hovioikeutensa perustamista, käsitellään tässä luvussa ensin kaikkein konkreettisimmat. Näitä ovat ensinnäkin väitteet, joiden mukaan Turun hovioikeutta vaivasi kiire ja resurssipula, joka ei mahdollistanut kaikkien sen tutkittavaksi tulleiden tapausten asianmukaista ratkaisemista. Toiseksi tarkastellaan argumentteja, jotka liittyivät oikeutta hakevien kansalaisten väitettyihin ongelmiin liian pitkien maantieteellisten etäisyyksien ja juttujen viivästymisen muodossa.

Ylioikeustason ruuhkaantumisen selvittämiseksi ja oikeuden saatavuuden edistämiseksi uuden tuomioistuimen perustaminen oli potentiaalinen ratkaisu. Hallintoelinten ja tuomioistuinten lisääminen ja niiden toimivuus ei tietystikään ole itsetarkoituksellista, vaan ne palvelevat aina tiettyä tarkoitusta. Tuomiovallan ja täytäntöönpanoinstanssien tuli täyttää tietyt niille asetetut funktiot. Näiden päämäärien toteutumiseksi tuomioistuinlaitoksen ja toimeenpanevien instanssien tuli toimia huomaamattoman mutkattomasti, olla suhteellisen tehokkaita ja organisaatioltaan rationaalisia. Näihin päämääriin pyrittiin niin tuomioistuinlaitoksen kuin muunkin hallinnon osalta ympäri Eurooppaa 1700-luvulla ”ajan hengen”¹⁴⁶ mukaisilla ratkaisuilla, käsittely- ja päätöksentekomenetelmien rationalisoinnilla. Tehokkaamman hallintokoneiston luominen liittyi yleisenä piirteenä hovioikeuksien luomiseen myös valistuksen ajalla.¹⁴⁷

Valistuksen ajalla hallinnollisten uudistusten suuri kehitystrendi oli toiminnan rationalistaminen. Toimintamenetelmiä pyrittiin yksinkertaistamaan ja tehostamaan; uusia toimielimiä perustamalla haettiin nopeutta ja hallittavuutta.¹⁴⁸ Hal-

¹⁴⁶ Riippuen käytetyistä määritelmistä voi ”ajan hengen” samastaa valistukseen tai – jos määritelmät ovat tiukemmat – nähdä valistuksen vaikutuksen hallintoreformeihin marginaalisena. Nordström 1991, s. 158–160.

¹⁴⁷ Pihlajamäki 2002, s. 51.

¹⁴⁸ Nordström 1991, s. 2–3. Tiihonen 1994, s. 141–146, 209. Nousiainen 1993, s. 74. Hallitsemisjärjestelmän puolella rationalisoituminen johti kohti byrokraatisoitumista. Byrokraatia oli kansalaisen ohella käsite, joka 1700-luvulla, tosin vasta sen loppupuolella, ilmestyi ranskalaiseen kielenkäyttöön. Keskitys- ja virkakoneiston laajentaminen johti byrokratian valtaan ja valistuneet yksinvaltiaat alkoivat muistuttaa byrokraatteja, jotka hallitsivat valtakuntaansa tehokkaasti pienimpiinkin yksityiskohtiin paneutuen. Rationaalinen hallinto oli päivän sana – joskin käytännössä vasta

linnon kehittämisellä tuettiin myös poliittisempia tavoitteita – vallan legitimointia ja päätöksentekijöiden ideologioiden tukemista. Valistuneen hallinnon päämääränä nähtiin olevan järjen avulla löydetyn onnen saavuttaminen, yleisen onnellisuuden tai hyvinvoinnin edistäminen. Yleiseen hyvinvointiin pyrkivä hallinto painotti erityisesti sellaisia asioita kuin sisäisen ja ulkoisen turvallisuuden takaaminen, väestönkasvun lisääminen, teollisuuden sekä maatalouden mahdollisuuksien kehittäminen, viennin kasvattaminen ja tuonnin rajoittaminen sekä hyvinvointipalvelujen tuottaminen. Hallinto oli se kone, joka tehokkaimmin pystyi tuottamaan yleistä hyvinvointia, joten toimiakseen sen täytyi itse olla mahdollisimman tehokas. Valtion oli myös oltava voimakas. Ainoastaan vahva valtio pystyi kasvattamaan varallisuuttaan ja turvaamaan väkirikkaan, vahvan ja lojailin väestönsä taloudelliset edut ja yhteiskunnallisen hyvinvoinnin. Tällaisen valtion valistuneet itsevaltiat pyrkivät luomaan rakentamalla byrokraattisen virkamiesvaltion laillisuuden pohjalta.¹⁴⁹ Myös Vaasan hovioikeuden perustaminen voidaan nähdä osana tällaista prosessia, jolla pyrittiin takaamaan yhteiskunnallista hyvinvointia ja taloudellisia etuja.

Ruotsi ei ollut poikkeus yleisistä virtauksista hallinnollisten uudistusten suhteen.¹⁵⁰ Hallintoa uudistettiin ja rationalisoitiin, valtaneuvoston asemaa heikennettiin ja luotiin uusia tiukemmin kuninkaan kontrollissa olevia toimielimiä ja tilapäisiä komiteoita. Tällä tavoin myös Ruotsissa uskottiin päästävän nopeampaan, tehokkaampaan ja helpommin hallinnoitavaan käsittelytapaan ja pyrittiin lisäämään valtion tuloja. Uudistusten toteuttaminen oletettiin helpommaksi, jos pystyttiin kiertämään konservatiivisten kollegioiden vastustus.¹⁵¹

Hallinnon tehokkuuteen panostamalla parannettiin kruunun kontrollia ja vaikutusmahdollisuuksia. Vaikka 1700-luvun Ruotsissa toteutui jo melko tehokas hallinto, on kuitenkin todettu, että esimodernissa valtiossa hallinnollinen tehokkuus pääsääntöisesti heikentyi perifeerisiä alueita kohden mennessä ja tästä joh-

paljon myöhemmin toteutunut – ja hallitseminen kuin sääntöjen määrittämää hallinnollista virastotyöskentelyä. Valistunut hallitsija oli julkisesti valtakunnan ensimmäinen kansalainen, vaikka käytännössä hän olisi hallinnut kuten aina ennenkin.

¹⁴⁹ Outram 1995, s. 102–103, Parry 1967, s. 12, Nousiainen 1993, s. 91.

¹⁵⁰ Nordström 1991, s. 2–3. Parry 1967, s. 10. Osittain nämä varhaismodernit hallinnolliset uudistukset jatkoivat varhaisempien vuosisatojen viitoittamilla linjoilla – niillä oli esimerkiksi monia yhtymäkohtia Keski- ja Pohjois-Euroopassa jo 1500-luvulla alkunsa saaneeseen hallinnolliseen suuntaukseen, kameralismiin, osittain uudistusten taustalla oli valistusideologian nimenomainen vaikutus. Valistuksen vaikutusta näihin uudistuksiin on arvioitu hyvin eri tavalla eri aikoina: aiemmin selitystekijää haettiin selkeästi valistuksesta, 1960-luvulla valistuksen merkitys sen sijaan sai väistyä ja korostettiin muun muassa itsevaltioiden pyrkimyksiä vahvistaa omaa valtaansa. Sittemmin valistus on usein nähty yhtenä uudistusten lähteenä, samalla kuin aikaisempaa enemmän painotetaan kuninkaiden ministerien ja muiden neuvonantajien merkitystä uudistusten toteuttamisessa.

¹⁵¹ Hallinnollisista uudistuksista Almén 1940 ja Nordström 1991.

tuvat epätoivottavat ilmiöt, kuten oman käden oikeuteen turvautuminen, lisääntyivät. Ruotsissa 1700-luvulla paikallistason ja keskusvallan välinen hallinnollinen päätöksenteko toimi melko mutkattomasti, mutta silti valtakunnan äärirajoilla keskusvallan kansainvälisesti katsoen vahva ote alamaisiinsa ei pitänyt enää niin hyvin.¹⁵² Suomen puolella täytyi parantaa niin paikallishallintoa kuin oikeuslaitoksen toimivuutta, jos väitteet tuomioistuinten ruuhkaantumisesta, hitaudesta ja oikeudenhakijoiden vaikeuksista tuoda juttujaan oikeuteen pitivät paikkansa.

1.2 Oikeudenhoidon tehostaminen ja ylimääräiset hovioikeudet

Hovioikeuden perustamisdokumentissa vedottiin selkeäsanaisesti siihen, että Turun hovioikeudessa ei ehditty ratkaisemaan kaikkia sen käsiteltäväksi tulevia juttuja. Kustaa III totesi hovioikeuden jäsenten itse ilmoittaneen hänelle, että hovioikeus ei kyennyt ajan puutteen vuoksi ratkaisemaan noin 700–800 tapausta. Uuden hovioikeuden perustaminen vaikuttaisi tältä kannalta olleen selkeä parannus vallitsevaan asiantilaan. Maantieteellisesti huomattava osa Suomesta määrittiin kuuluvaksi Vaasan hovioikeuden tuomiovalta-alueeseen, mikä vähensi Turun hovioikeuden käsiteltäväksi tulevien juttujen määrää. Turun hovioikeudesta siirrettiin myös jo ruuhkaantuneita juttuja Vaasan hovioikeuden käsiteltäväksi.

Uuden hovioikeuden perustaminen ei kuitenkaan ollut ainoa mahdollinen tapa reagoida Turussa esiintyneisiin ruuhkiin. Yhtä lailla mahdollista olisi ollut pyrkiä parantamaan Turun hovioikeuden työskentelymahdollisuuksia esimerkiksi lisäämällä siellä henkilökuntaa tai muuten parantamalla resursseja. Vaasan hovioikeuden perustaminen johti tältä osin Turun kannalta jopa negatiivisiin seurauksiin. Todennäköisesti kustannussyistä osa Turun asessoreista ”siirrettiin” Vaasan hovioikeuteen, mikä tarkoitti sitä, että Turussa toimivien tuomareiden määrä väheni. Uuden kokoonpanon koettiin käytännössä olevan liian vähälukuinen, ja lokakuussa 1776 Turusta valitettiin Tukholmaan toivoen lisäystä tuomarikuntaan. Vastaus Tukholmasta saapui pian, mutta ei johtanut tuomarikunnan lisäykseen.

”...Wij lemne efter öfwerwägande af de härwid sig företende omständigheter til Nådigt swar, at som igenom den af Oss inrättade nya Hof-Rätt I Wasa, I fått tilfälle skilja Eder ifrån et ansenligt af hos Eder inkomne mål, hwilka til berörde Hof-Rätts afgörande lefwererade äro, och nu mera icke ligga Eder til last, men I stor mon lätta arbete, så kunne Wij ej twifla derom, at I ju blifwen I stand at bestrida Hof-Rätts-arbetet utan tillökning af flere, än de Tretton på ordinarie Staten bestådde Ledamöter, af

¹⁵² Gustafsson 1994, Koskivirta 2001, s. 229 ja sivulla mainitut alaviitteet.

*hwilka twänne Divisioner kunna formeras. Det kommer förnämligast derpå an, at i akt taga en sådan ordning i arbetssättet, som passar sig bäst, at med förberörde numer hålla arbetet i samma drift...*¹⁵³

Tukholmassa katsottiin, että uuden hovioikeuden perustamisen myötä Turun hovioikeuden työtaakkaa oli selvästi helpotettu. Huomattava määrä juttuja – kaikkiaan 487¹⁵⁴ – oli siirretty Vaasaan, joten Turussa ei olisi pitänyt olla ongelmia hoitaa asiat asianmukaisella tavalla. Kuninkaallisessa vastauskirjeessä ohjattiin hovioikeutta toimimaan kahtena jaostona, ottamaan huomioon aikaisemmat säännökset ja huolehtimaan tapausten huolellisesta ja nopeasta ratkaisusta.

”...Och wänte Wi af Eder wanliga nit och omsorg för Wår och Rikets tjenst, det I gifwen Hof-Rätts-arbetet sådan drift, at de Rättsökande måge ej mindre med skyndsamt än lagligt slut blifwa afhulpne, hwarmed I efterkommen hwad Oss til Nådigt wälbehag länder.”

Turun hovioikeuden henkilökunnan lisäämisen ohella muunkinlaiset ratkaisut olisivat olleet mahdollisia. Oikeudenkäytön tehostamiseksi oli Ruotsin puolella tehty kokeiluja muissa kuin varsinaisissa hovioikeuskaupungeissa toimivien hovioikeuksien jaostojen tai ns. ylimääräisten hovioikeuksien kanssa. Tällaiset ratkaisut eivät kuitenkaan soveltuneet enää hyvin kustavilaisen ajan poliittiseen ilmapiiriin. Vapauden ajan poliittisten tuomitsevien komissioiden jälkeen kirjattiin kustavilaiseen valtiosääntöön kielto perustaa tilapäisiä tuomioistuimia. Hallitusmuodon 16 pykälässä säädettiin, että kaikki toimituskunnat, tuomio-oikeudella varustetut valiokunnat ja ylimääräiset tuomioistuimet, olivatpa ne sitten kuninkaan tai säätyjen asettamia, tuli hävittää yksinvallan ja tyrannian edistyskeinoina. Jokaisella tuli olla oikeus tulla tuomituksi siinä tuomioistuimessa, jonka piiriin hän Ruotsin lain mukaan kuului.¹⁵⁵

Vapauden ajalla oli ylimääräisten tuomioistuinten ja toimituskuntien lisäksi kokeiltu pariin otteeseen ylimääräisten hovioikeuksien toimintaa Götan hovioikeuden toimivalta-alueella. Götan hovioikeuden jo kauan kärsimää jutturuuhkaa yritettiin torjua jaostomuutoksilla, mutta myös perustamalla ylimääräisten jaostojen lisäksi ylimääräisiä, tilapäisiä hovioikeuksia toisille paikkakunnille. Näitä esiintyi 1760-luvulla kaksi ja ne olivat käytännössä hovioikeuden jaostoja, jotka toimivat tietyissä suurissa yksittäistapauksissa muissa Götan hovioikeuden toi-

¹⁵³ af Ugglas 1794, s. 62–64: ”Til Åbo Hof-Rätt, angående arbetets fortsättande derstädes. Den 22 Nov. 1776.”

¹⁵⁴ Blomstedt 1976, s. 42.

¹⁵⁵ Vuoden 1772 Hallitusmuoto, 16 §: ”Alla Commissioner, Deputationer med Domsrätt, eller extraordinarie Domstolar, vare sig tillsatte af Konung eller Ständer, äro hädanefter afskaffade, såsom befordringsmedel til envælde och Tyranni; utan hvar och en Svensk man niute then rätt, at blifva dömder af then Domstol, under hvilken han enligt Sveriges Lag hörer.”

mivalta-alueeseen kuuluvissa kaupungeissa. Ensimmäinen aloitti toimintansa vuonna 1762 Linköpingissä ja tutki parin vuoden ajan virkavirheisiin liittyvää tapauستا.¹⁵⁶

Toinen oli merkittävämpi Vaasan hovioikeuden kannalta sikäli, että sen yhteydessä nimenomaan puhuttiin ylimääräisestä hovioikeudesta. Boråsissa oli esillä poliittisluonteisten tapahtumien vyyhti, jota selvittämään Götan hovioikeuden määräyksellä oli asetettu tilapäinen, tätä tarkoitusta varten asetettu tuomioistuin. Kun Tukholmassa kuultiin tapauksesta, annettiin salaisen valiokunnan esityksestä kuninkaallinen määräys lainoppineista miehistä koostuvan ylimääräisen hovioikeuden perustamisesta Boråsiin tapauksen selvittämistä varten. Säätyjen ajalle tyypillisesti valtakunnan säädöt perustivat vielä myöhemmin erillisen komission päättämään lopullisista tuomioista.¹⁵⁷

Vaikka varsinaista uutta hovioikeutta Götan hovioikeuden toimivalta-alueelle ei perustettu kuin vasta 1800-luvulla, oli nyt ensimmäistä kertaa sitten 1600-luvun jälleen esillä se ajatus, että hovioikeudet saattoivat toimia muuallakin kuin perinteisissä Kustaa II Aadolfin aikaisissa kaupungeissa. Kustavilaisena aikana, jolloin suhtauduttiin selkeästi kielteisemmin tilapäisten tuomioistuimien perustamiseen, tämä ajatus muuttui helpommin ideaksi uuden pysyvän hovioikeuden perustamisesta.

Uuden hovioikeuden perustaminen oli tuohon aikaan kiinnostavasti esillä myös Venäjälle kuuluvalla Vanhan Suomen alueella. Pietarin juristikollegio, joka toimi alueella ylioikeutena, ehdotti 1750-luvun alussa hovioikeuden perustamista Viipuriin. Tätä kautta toivottiin selkeyttä oikeudenhoitoon isovihan ja pikkuvihan jälkeen Venäjälle joutuneilla Suomen alueilla, joista osassa noudatettiin maan- ja kaupunginlakien aikaisia säännöksiä, osassa vuoden 1734 lakia.¹⁵⁸ Viipurin hovioikeutta ei kuitenkaan perustettu kuin vasta vuonna 1839.¹⁵⁹

Hallitusmuodon 16 §:n vuoksi ei oikeudenhoidon tehostamisen vaihtoehtona ollut uuden hovioikeuden jaoston perustaminen muualle Suomeen. Oikeudenhoidon oli tapahduttava säädetyissä muodoissa, eikä sitä voitu siten pyrkiä kiertämään, niin kuin esimerkiksi tapahtui joidenkin kollegioiden osalta perustettaessa erilaisia komiteoita ja komissioita hoitamaan näille aiemmin kuuluneita tehtäviä.¹⁶⁰ Muiden kuin oikeusasioden osalta hallitusmuoto oli sallivampi.

Tämä näkyi myös siinä, että oikeusrevision toiminnasta annettiin vuoden 1772 Hallitusmuodossa tarkat määräykset, kun taas muut valtaneuvostossa käsiteltä-

¹⁵⁶ Bendz 1935, s. 183–184.

¹⁵⁷ Bendz 1935, s. 184–186.

¹⁵⁸ Ruutu 1937, s. 1–2; Pihlajamäki 2002, s. 47.

¹⁵⁹ Viipurin hovioikeuden perustamisesta ks. Kekkonen 1992 ja Ruutu 1937.

¹⁶⁰ Nordström 1991.

vät asiat kuningas saattoi ratkaista kuultuaan haluamiaan valtaneuvoksia¹⁶¹. Oikeusasioissa nopeutta ja tehokkuutta – jotka mainittiin tuon(kin) ajan hallinnollisten uudistusten tavoitteina – ei Hallitusmuodon sääntöjen mukaisesti voitu vastaavalla tavalla pyrkiä edistämään asettamalla tilapäisiä komissioita. Uudistukset oli tehtävä olemassa olevan struktuurin varassa, esimerkiksi lisäämällä niiden tuomioistuinten määrää, jonka piiriin asukkaat lain mukaan kuuluivat.

Oikeusprosessien ja tuomioiden täytäntöönpanon nopeuttamiseksi uuden hovioikeuden perustaminen toimi yhtenä tärkeänä osana ongelmanratkaisua. Turun hovioikeudessa tapaukset olivat vaarassa ruuhkautua – hovioikeuden jäsenten oman ilmoituksen mukaan olivat jo alkaneet ruuhkaantua – mikä hidasti niiden ratkaisemista ja sitä kautta täytäntöönpanoa. Götan hovioikeudessa ruuhkaantuminen oli jatkunut jo pitkään. Hovioikeuksien sisäisten organisaatio-ongelmien lisäksi ruuhkaantumiseen oli johtanut jo pelkästään tapausten lisääntyminen. Väkiluvun kasvu ja yhteiskuntasuhteiden lisääntyvä differentioituminen kasvativat tapausmääriä entisestään,¹⁶² joten ongelmaan oli löydettävä ratkaisu. Uusi hovioikeus, uudet tuomiovaltiapiirit alioikeustasolla ja erittäin tärkeinä täytäntöönpanoviranomaisina toimineiden maaherrojen virkojen lisäys auttoivat näiden tavoitteiden toteutumisessa.

1.3 Vaasan hovioikeuden toiminnan volyyymi

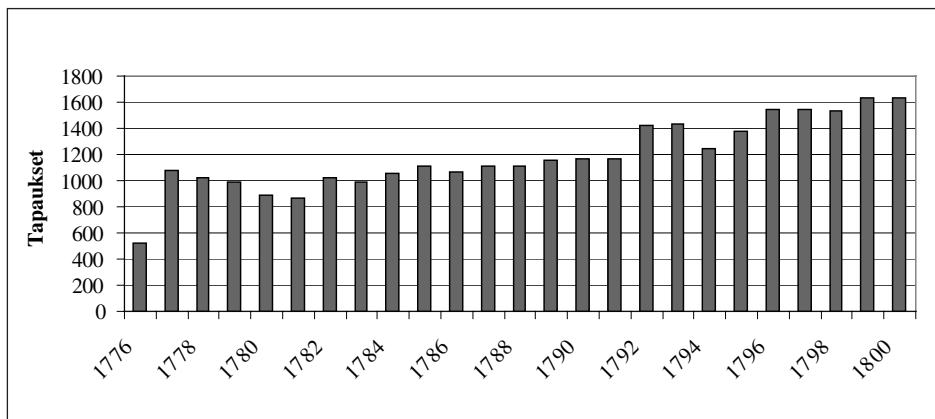
Sekä Turussa että Götan hovioikeudessa Jönköpingissä kärsittiin siis toiminnan ruuhkaantumisesta, ja aikaisemman tutkimuksen pohjalta tiedetään, että tapausmäärät olivat tuohon aikaan yleisesti kasvamassa. Vaasan hovioikeuden ensimmäisten vuosikymmenien toiminnan volyymin tarkastelu vahvistaa tämän kuvan. Se ei luonnollisesti kerro siitä, miten uuden hovioikeuden perustaminen vaikutti Turun ongelmiin, mutta osoittaa, että uudelle hovioikeudelle oli tarvetta.¹⁶³

Kaavioihin 1–5 on kerätty tietoa Vaasan hovioikeuden käsittelemien asiämäärien kehityksestä pääsääntöisesti vuosilta 1776–1800. Kaaviossa 1 näkyy kuinka saapuneiden asioiden diaariin kirjattujen asioiden määrä kehittyi näinä vuosina. Koska tähän diaariin merkittiin kaikki asiat, se ei sinällään kerro oikeudellisten tapausten lisääntymisestä. Hallinnolliset asiat muodostivat lukumääräisesti ottaen suurimman osan merkinnöistä, joten esimerkiksi muutos alioikeustuomareiden raportointivelvollisuuksissa voi aiheuttaa selkeän eron diaariin tehtyihin merkintöihin.

¹⁶¹ Vuoden 1772 hallitusmuoto 8 §.

¹⁶² Wirilander 1982, s. 104.

¹⁶³ Turun hovioikeuden asiakirjojen tuhoutuminen tulipalossa vuonna 1827 estää vertailun suorittamisen Turun hovioikeuden toiminnan volyyymiin ennen ja jälkeen Vaasan hovioikeuden pelastamisen.

Kaavio 1. Kaikki hovioikeuteen saapuneet asiat (1776–1800).

Kaaviosta näkyy, että saapuneiden asioiden määrässä on jonkin verran vaihtelua vuosittain. Vuonna 1776 tapausten lukumäärä oli absoluuttisin luvuin selkeästi pienempi kuin muina vuosina, mutta tämä johtui siitä luonnollisesta syystä, että hovioikeus aloitti työnsä vasta elokuussa. Jos vuosi 1776 jätetään pois laskuista, vaihteli saapuneiden asioiden lukumäärä näinä vuosina absoluuttisissa luvuissa välillä 870–1634. Yleinen tendenssi näyttää kaavion mukaisesti asiämäärien kasvua.

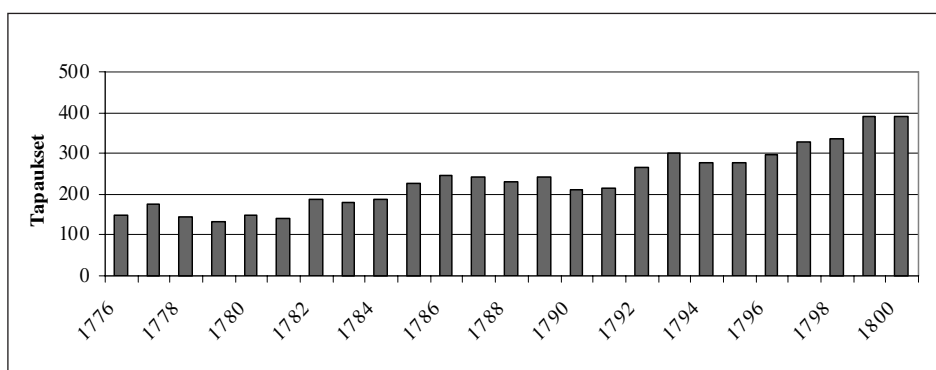
Hovioikeuden alkuvuodet muodostavat poikkeuksen asioiden lisääntymistendenssissä. Saapuneiden asioiden määrä laskee vuodesta 1777 aina vuoteen 1781 asti. Tämä johtuu oletettavasti siitä, että Vaasan hovioikeuden aloittaessa toimintansa sinne siirrettiin Turun hovioikeudesta siellä rästissä olleita tapauksia. Siirretyt tapaukset eivät näy uusina muutoksenhakuina saapuneiden asioiden diaarissa, mutta erilaiset muutoksenhakuihin liittyvät tiedonannot sen sijaan näkyvät. Tapausten lukumäärä on mitä luultavimmin johtanut siihen, että ensimmäisten vuosien luku on suhteellisen suuri; vuoteen 1781 mennessä rästitapaukset oli pääsääntöisesti saatu käsiteltyä pois. Jutut ratkaistiin hovioikeudessa yleensä melko nopeasti, kuten myöhemmin tullaan huomaamaan, mutta osa rästitapauksista sai odottaa ratkaisuaan 1780-luvun alkuun: vuoden 1780 tuomioista löytyy esimerkiksi vielä kaksi Turusta siirrettyä tapausta.¹⁶⁴

Seuraava hieman näkyvämpi muutos ajoittuu vuoteen 1792, jolloin tapausmäärä yhtäkkiä nousee noin 250:llä edelliseen vuoteen nähden. Määrä pysyy

¹⁶⁴ VHO 1780 TD No 3 ja 10.

samankaltaisena myös vuonna 1793, jonka jälkeen se taas laskee aikaisempaa kehitystä paremmin vastaavalle tasolle jatkaen kehitystään kasvavana kohti vuosisadan loppua. Muutos ei kuitenkaan ole merkittävä eikä tutkimuksen kannalta siinä määrin olennainen, että olisi selvitetty, mistä se johtuu. Merkintöjen lisääntymiseen ovat voineet vaikuttaa esimerkiksi hallitsijanvaihdokseen liittyvät hallinnolliset tiedonannot tai alioikeuksissa paria vuotta aikaisemmin käsitellyt, jollain tavalla Venäjän sotaan (1788–1790) liittyneet muutoksenhakujutut.

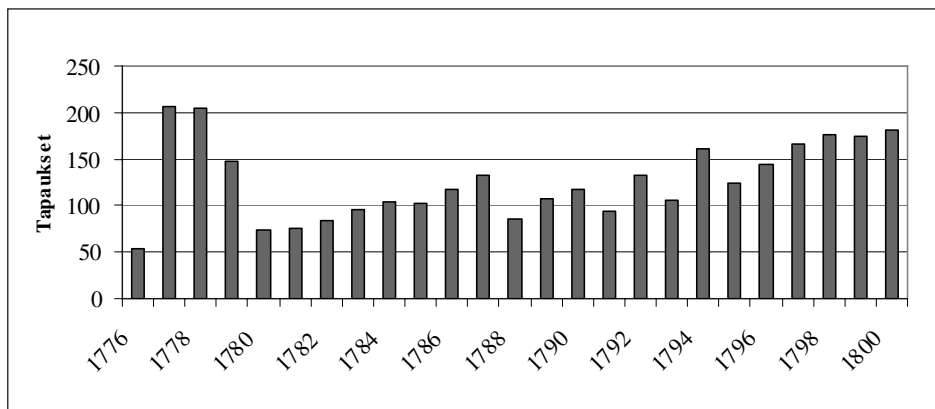
Oikeudellisten juttujen määrän kehitys näkyy yleisten asioiden diaaria paremmin kuitenkin muista diaareista.

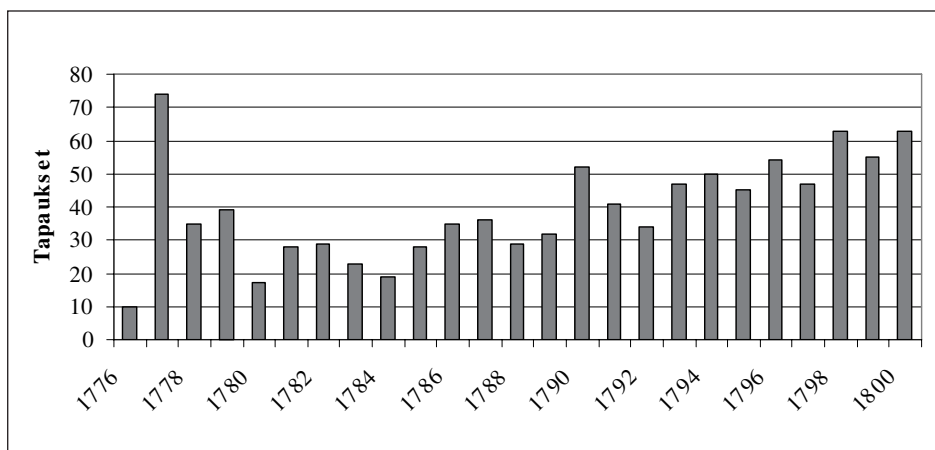
Kaavio 2. Anomus-, valitus- ja hakemusdiaari (1776–1800).

Kaaviossa 2 kuvataan tapausmäärien kehitystä hovioikeuteen saapuneiden anomus-, valitus- ja hakemusasioiden osalta vuosina 1776–1800 (nämä tapaukset sisältyvät yleisten saapuneiden asioiden diaariin kaaviossa 1). Vetoasioiden osalta diaarin pitäminen aloitettiin vasta vuonna 1801.

Kaaviossa 3 on vastaavina vuosina ratkaistut anomus-, valitus- ja hakemusasiat. Tehtyjen ratkaisujen määrässä ei ole pysytty aivan tuomioistuimeen tulneiden tapausten tahdissa. Myös kaaviossa 3 on nähtävissä pitkälti samankaltainen kehitys kuin kaaviossa 1. Turusta siirrettyjen tapausten vaikutus näkyy selvemmin näissä ratkaistujen asioiden taltioissa kuin saapuneiden asioiden diaareissa. Tehtyjen ratkaisujen määrä on hyvin korkealla ensimmäiset kaksi-kolme vuotta, minkä jälkeen se vähenee alle puoleen vuoteen 1780 tultaessa eikä enää tarkasteltavana ajanjaksona kohoa samalle tasolle. Ratkaisut lisääntyvät aina vuoteen 1787 asti, minkä jälkeen määrissä on jossain määrin heittelevyyttä. Hovioikeuden valmiuksiin ratkaista juttuja ovat saattaneet jossain määrin vaikuttaa niin

Kaavio 3. Päätöstaltiot (1776–1800).

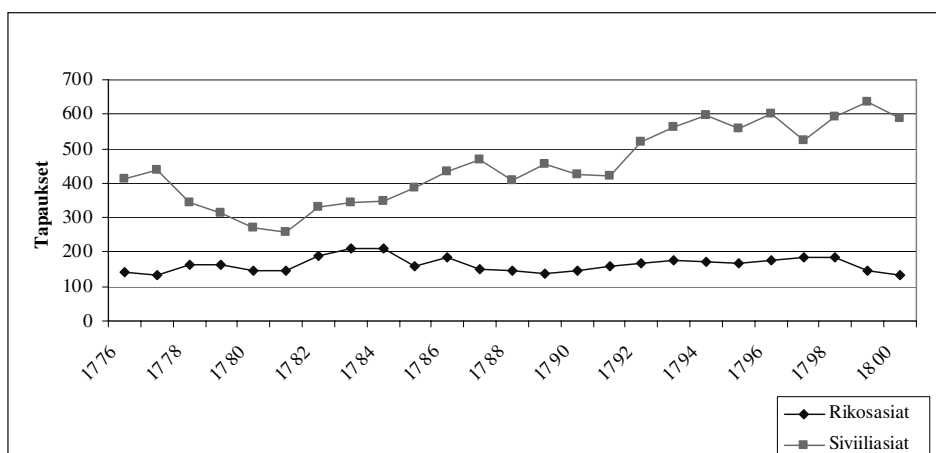

Kaavio 4. Tuomiotaltiot (1776–1800).

sota kuin hallitsijanvaihdokseen liittyneet tapahtumat. Suurempaa merkitystä oli luultavasti kuitenkin hovioikeuden tuomarikunnan määrällä ja paikallaololla.

Myös tuomiotaltioiden osalta (kaavio 4) kehitys seuraa tutuksi tullutta linjaa pääpiirteissään, joskin huippu- ja laskukohtat osuvat hieman eri kohdille. Tässä on kuitenkin jälleen kysymys hovioikeuden päätöksenteosta, joten voi olla, että luonnollisista syistä joinakin vuosina on käsitelty enemmän hakemus- ja valitus-asioita ja toisina vuosina vetotapauksia.

Hovioikeus raportoi heinäkuussa 1802 Tukholmaan hovioikeuden siihenastisesta toiminnasta, sen tuomiovalta-alueesta, hovioikeuden henkilökunnasta sekä niistä tapauksista, jotka hovioikeus oli käsitellyt perustamisestaan lähtien¹⁶⁵. Hovioikeuden kertomuksessa tapaukset on jaettu ”rikos- ja siviili-asioihin” (*Brott-mål, Civile Mål*), mutta tämän tarkemmin erottelua ei ole tehty. Täten on vaikea tietää, ovatko kyseessä esimerkiksi vain veto- ja valitusasiat, vai onko rikosasioihin luettu myös alistusasiat tai riita-asioihin osa valituksen kautta tulleista asioista. Verrattaessa hovioikeuden ilmoitusta diaareihin ja taltioihin tähän kysymykseen ei ole mahdollista saada selkeää vastausta, sillä tapausmäärät eivät korreloi selkeästi asiakirjojen kanssa. Pääsääntöisesti tapausmäärien kehitys kuitenkin noudattaa muista asiakirjoista näkyvää suuntausta.

Kaavio 5. Tapaukset hovioikeuden oman ilmoituksen mukaan (1776–1800).

Hovioikeuden omasta ilmoituksesta käy selkeästi ilmi, että hovioikeudessa käsiteltiin koko tarkasteltavana ajanjaksona enemmän riita-asioita kuin rikosasioita. Joinakin vuosina tämä ero on lisäksi hyvin selkeä. Tämä havainto vastaa muusta tutkimuksesta tunnettua kehitystä, jonka mukaan riita-asioiden määrä samoin kuin niiden osuus ylioikeuksissa käsiteltävistä tapauksista lisääntyi¹⁶⁶.

¹⁶⁵ Underdånig Berättelse angående Wasa-Hofrätt i Storfurstendömet Finland författad uti Julii Månad 1802.

¹⁶⁶ Österberg 1991, s. 18, Ågren 1988. Huomattava tosin on, että rikos- ja riita-asioiden ero ei ollut yhtä selvä kuin nykyään; samoin se, että riita-asioiden esiintymiseen ennen 1700-lukua on kiinnitetty vähemmän huomiota kuin rikostapauksiin. Riita-asioiden on nähty lisääntyneen 1600-luvulta alkaen ja erityisesti 1700-luvulla. Rikosasiat dominoivat käräjiä vielä 1600-luvun alussa, mutta eivät enää 1700-luvulla.

Taulukko paljastaa hyvin myös tämän kehityksen selkeyden. Rikosasioiden määrä on tänä kahdenkymmenenviiden vuoden (1776–1800) ajanjaksona hyvin stabiili ja vaihtelee 131 ja 211 vuosittaisen tapauksen välillä – keskimäärin ajanjaksona rikostapauksia oli vuosittain noin 164. Riita-asioiden vuosittainen vaihteluväli sen sijaan on huomattavasti suurempi: vuonna 1781 tapauksia oli vain 259, vuonna 1799 puolestaan 636 (keskimäärin 456 tapausta vuosittain).

Hovioikeuden raportista ei käy selville, millä tavoin tapaukset on luokiteltu. Vaasan hovioikeuden 100-vuotisjuhlien yhteydessä vuonna 1876 kirjoitetussa kertomuksessa hovioikeuden toiminnasta on käytetty erilaisia luettelointiperusteita¹⁶⁷. Kertomuksessa ei ole tilastotietoja toiminnasta 1700-luvun osalta, mutta vuosina 1801–1810 esiintyi hovioikeudessa tämän katsauksen mukaan yhteensä 603 haastettua ja vedottua tapausta ja 1872 valitustapausta (sekä 1986 alistettua tapausta). Valitettujen asioiden määrä oli siten huomattavasti suurempi kuin vedottujen asioiden. Tämä vastaa myös taltioiden välittämää kuvaa: anomus-, hakemus- ja valitusasioiden taltiossa esiintyy selvästi enemmän tapauksia kuin tuomiotaltioissa. Osa näistä tapauksista ymmärrettiin hovioikeuden raportinkin ilmaisemalla tavalla riita-asioiksi.

Näistä taulukoista nähtävissä oleva tapausmäärien kehityksen suunta vahvistaa sen, että uudelle hovioikeudelle oli käytännössä tarvetta. Hovioikeus pystyi purkamaan Turussa esiintyneen akuutin ruuhkan muutamassa vuodessa ja kaikki taulukot osoittavat juttujen määrän kasvaneen vahvasti vuosisadan loppua kohden. Vuonna 1775 juttumäärien kasvu oli tiedossa ainakin Götan ja Turun hovioikeuksien toiminnan osalta ja seuraavan kahdenkymmenen vuoden kuluessa määrät vain kasvoivat.

1.4 Oikeudenkäytön hitaus

Tapausten lisääntyminen vaikutti tuomioistuinten mahdollisuuteen hoitaa työnsä kohtuullisessa ajassa. Erityisesti valtakunnan raja-alueilla prosessien ja tuomioiden toimeenpanon hitaus oli ongelma. Eräs 1760-luvun lopulla käsitelty tapaus on hyvä esimerkki siitä, kuinka maantieteelliset etäisyydet ja valitusportaiden läpikäynti hidastivat juttujen käsittelyä. Kerimäellä, joka kuului niihin alueisiin, jonka hallinnasta Ruotsi ja Venäjä kiistelivät, tutkittiin käräjillä vuonna 1767 väkivaltaiseksi epäiltyä kuolemantapausta. Syytetyn katsottiin lyöneen uhria kuolettavasti, mutta tämän todettiin lopulta kuolleen sairaskohtaukseen ja syytetty tuomittiin 2 hopeataalerin sakkoon pahoinpitelystä. Alioikeuden tuomio alistettiin sekä Vanhan Suomen oikeuskollegiolle että Turun hovioikeudelle. Kun Venäjän keisarin alainen oikeuskollegio jo pyysi antamansa tuomion täytäntöön-

¹⁶⁷ Berättelse angående Wasa Hofrätts stiftelse, öden och verksamhet 1776–1876.

panoa, ei Turun hovioikeudella ollut vielä edes käytettävissään tapauksen asiakirjoja.¹⁶⁸

Prosessin hitaus ei kuitenkaan vaivannut vain alamaisia, vaan siitä oli haittaa myös kruunulle. Rikosoikeudenkäynneissä voitiin tuntea humanisempaakin huolta vangituille koituvasta ylimääräisestä kärsimyksestä, mutta oikeudenkäyntien pituus rasitti myös valtion kassaa ja heikensi yleisestävyyttä. Oikeudenkäyntejä pyrittiinkin nopeuttamaan vuosisadan puolivälissä kehittämällä prosessia. Hovioikeuksille lähetettiin useita kuninkaallisia kiertokirjeitä, joissa puututtiin pitkiin oikeusprosesseihin ja tuomioiden toimeenpanon nopeuttamiseen.¹⁶⁹

Kuinka suuri ongelma prosessin hitaus sitten käytännössä oli? Jos tarkastellaan Vaasan hovioikeuden toimintaa ja sen prosessien todellista ajallista kestoa, voidaan ensin tietysti kysyä, mikä ylipäättään on kohtuullinen aika tuomioistuinten ratkaisulle. Vastaus kysymykseen on väistämättä kulttuurisesti muotoutuva, koska erilaisten yhteisöjen aikakäsitykset poikkeavat toisistaan. Palatessamme ajassa taaksepäin ajalliset ulottuvuudet muuttuvat: lähettäessään viestin eteenpäin 1700-luvun ihminen ei oletanut saavansa vastausta lounasaikaan mennessä, suunnitellessaan matkaa Pariisiin tai maan pääkaupunkiin hän ei oletanut olevansa perillä ajoissa katsomaan iltauutisia. Käydessään oikeutta hän oli myös varautunut siihen, että kaikki tuomioistuimet eivät olleet toiminnassa läpi vuoden.

Nykypäivänä ajankäyttöön kohdistuvat vaatimukset ovat tiukentuneet ja tehostuneet; aika on hyödyke ja kulutustavara, jonka arvo tiedostetaan. Tieto- ja liikenneyhteyksien aikakaudellakaan ei oleteta – eikä edes toivota – ylempien tuomioistuinten ratkaisujen valmistuvan parissa viikossa. Liiallinen nopeus yhdistyy ajatukseen huolimattomasta tehtävien hoidosta. Käytännössä nykypäivänä toteutuvia hovioikeuksien käsittelyaikoja on pidetty jossain määrin liian pitkinä, vaikkakin kehitystä parempaan suuntaan menevänä. Esimerkiksi vuonna 2008 asioiden keskimääräinen käsittelyaika hovioikeuksissa oli 7 kuukautta, kun se edellisenä vuonna oli ollut 7,6 kuukautta.¹⁷⁰ Kysymystä oikeudenkäynnin kestosta ja kohtuullisesta ajasta on käsitelty viime vuosina useasti myös Euroopan ihmisoikeustuomioistuimessa. Vain viimeisen kolmen vuoden aikana on annettu yli 25 Suomea koskevaa ratkaisua, jotka liittyvät oikeudenkäynnin kestoon¹⁷¹.

¹⁶⁸ Koskivirta 2001, s. 316–317 tarkempaa tapausselostusta varten.

¹⁶⁹ Koskivirta 2001, s. 245–246.

¹⁷⁰ [Http://www.kko.fi/46116.htm](http://www.kko.fi/46116.htm) (8.9.09).

¹⁷¹ EIT 9.1.2007 Uoti, 13.2.2007 Saarenpään Loma Ky, 20.2.2007 Väänänen, 6.3.2007 Narinen, 19.4.2007 Eskelinen, 22.5.2007 Lehtinen, 31.5.2007 Riihikallio, 10.7.2007 Ekholm, 17.7.2007 Andria oy ja Karanko, 17.7.2007 F and M v. Finland, 24.7.2007 Ekholm, 16.10.07 Aho, 13.11.2008 Ahlskog, 9.12.2008 Eloranta, 9.12.2008 Danker, 9.12.2008 Uoti, 6.1.2009 Viinikanoja, 13.1.2009 Sorvisto, 27.1.2009 G. v. Finland, 27.1.2009 Petikon Oy ja Parviainen, 24.2.2009 Jaanti, 24.3.2009 Vienonen, 31.3.2009 Lehtinen, 14.4.2009 Manninen ja 23.6.2009 Kaura.

Aikakäsitysten ja teknisten mahdollisuuksien eroista riippumatta uudella ajalla kiinnitettiin monin osin huomiota oikeusprosessien nopeuttamiseen. Rikosoasioissa esiintyneitä valituskieltoja perusteltiin prosessin nopeuttamisella, ja Ruotsissa pyrittiin prosessia ja tuomioiden toimeenpanoa nopeuttamaan erilaisilla kuninkaallisilla asetuksilla. Kuten myöhemmin tulee esille, kehotti Kustaa III nimenomaisesti prosessin nopeuttamiseen maanomistukseen liittyneissä ajankohtaisissa riidoissa, ja tuon ajan hallinnolliseen uudistusideologiaan liittyi vahvasti pyrkimys toiminnan rationalisoimiseen ja nopeuttamiseen. Mainita voidaan myös, että Ruotsissa prosessin suullisuuden puolesta argumentoineet 1700-luvun alkupuolen oikeusoppineet lähtivät siitä näkökulmasta, että suullisuuden katsottiin nopeuttavan prosessia.¹⁷² Konkreettisesti prosessia pyrittiin nopeuttamaan myös muun muassa asianosaisten tuomioistuimesta poisjääntiin liittyvillä määräyksillä. Vertailevasta näkökulmasta voidaan viitata RKG:n toimintaa määrittäviin sääntöihin, joissa suhtauduttiin kielteisesti tiettyihin osapuolten vaatimuksiin (allegatioihin). Ne nähtiin lähinnä osapuolten keinoina oikeudenkäytön viivyttämiseksi.¹⁷³

Entä sitten Vaasan hovioikeus – miten se pystyi vastaamaan tuon ajan vaatimuksiin tehokkaasta ja nopeasta oikeudenkäytöstä? Vaatimuksiin, jotka myös Kustaa III toisti hovioikeutta perustettaessa todetessaan, että *”saavuttaaksemme sen, mitä olemme aina pitäneet hellästi sydäntämme lähellä, nimittäin että Meidän uskolliset alamaisemme saisivat Lakia ja oikeutta keskeytyksettä nauttia”* ja *”Mutta ilman että oikeutta jaetaan niin ripeästi kuin suinkin olisi kaikki tämä ollut riittämätöntä.”*

1700-luvulla huonompien liikenneyhteyksien haittoja oli pyritty jossain määrin ottamaan huomioon määrittelemällä pidempiä määräaikoja kauempana asuville ja antamalla näiden jutuille joissain tapauksissa etusija käsittelyjärjestyksessä.¹⁷⁴ Kuitenkin kun tarkastellaan 1700-luvulla käsiteltyjä juttuja, huomataan, että huonommista liikenne- ja tietoyhteyksistä huolimatta käsittelyajat eivät pääsääntöisesti poikenneet tappiokseen kovinkaan paljon tämän päivän käsittelyajoista.

Tuomiotaltioissa on säännönmukaisesti mainittu tieto siitä, milloin alemman tuomioistuimen tuomio on annettu. Sen sijaan tuomion kannalta ei ole ollut yhtä merkityksellistä se, milloin prosessi on aloitettu hovioikeudessa. Tuomioissa on maininta tästä vain poikkeuksellisesti, minkä vuoksi käsittelyaikoja laskettaessa

¹⁷² Nousiainen 1993, s. 275, 369–370; Pihlajamäki 2002, s. 138.

¹⁷³ Oestmann 2002, s. 62.

¹⁷⁴ Varsinkin kauempana asuvien asianomaisten kuluilla perusteltiin myös vuonna 1778 kuninkaallisessa kirjeessä annettua määräystä, jonka mukaan oikeudenkäymiskaaren 10 luvun 25 pykälästä poiketen tuli tietyt solvaustapaukset tutkia pääasian yhteydessä alkuperäisessä tuomioistuimessa – tai asianomaisessa hovioikeudessa, jos oli loukattu virkamiestä. ”Til N. Hof-Rätt, angående förklaring öfwer 10. Cap. 25. §. Rättegångs Balk. Den 15 Maji 1778.”

on itse asiassa laskettu, mikä aika on kulunut alemman (edeltävän) tuomioistuinten päätöksestä hovioikeuden päätöksen antamiseen.¹⁷⁵

Vuoden 1734 lain oikeudenkäymiskaaren 25 luvun 9 §:ssä oli määritelty, kuinka paljon aikaa valituksen tekemiselle oli annettu valitettaessa laamannioikeudesta. Määräajat on määritelty erikseen kunkin hovioikeuden osalta ja ottaen huomioon niiden tuomiovaltaan kuuluvien alueiden etäisyydet hovioikeudesta. Vaasan hovioikeuden osalta tietoja vuoden 1734 laissa ei luonnollisestikaan ole, mutta Turun hovioikeuden osalta määräajat vaihtelivat neljästäkymmenestä päivästä aina yhdeksäänkymmeneen päivään. Raastuvanoikeudesta valitettaessa olivat määräajat oikeudenkäymiskaaren 25 luvun 15 §:n mukaan samat, paitsi jos hovioikeus oli samassa kaupungissa kuin raastuvanoikeus, jolloin määräaika oli vain kolmekymmentä päivää.

Vaasan hovioikeutta koskevista määräajoista säädettiin erikseen vuonna 1777 kuninkaallisessa säädöksessä.¹⁷⁶ Vaasan hovioikeuden tuomiovalta-alue oli säädöksessä jaettu kolmeen eri alueeseen, minkä lisäksi laissa todettiin, että Vaasaa koski vuoden 1734 lain oikeudenkäymiskaaren 25 luvun 15 pykälän normaali kolmenkymmenen päivän määräaika. Karjalan laamannikunnasta ja tietyistä tarkemmin määritellyistä Vaasan läänin osista piti valittaa 90 päivän kuluessa. Muilta Vaasan läänin alueilta valitusaika oli 40 päivää, kun taas Oulun läänistä 60 päivää tuomion antamisesta. Samat määräajat pätivät sekä laamanninkäräjiin että raastuvanoikeuksiin. Ainoastaan vekseli- ja merioikeudellisissa jutuissa valitus piti jättää nopeammin – määräaika oli puolet säännönmukaisesta valitusajasta. Samoin rikosasioissa valitettiin oikeudenkäymiskaaren 25 luvun 5 pykälän mukaan puolessa ajassa. Jos halutaan hahmottaa nimenomaisesti hovioikeuden käyttämää jutun käsittelyaikaa, voi huomioon ottaa tämän määräajan.

Käsittelyaikoja laskettaessa on huomioitu aika yhtäältä päivään, jolloin juttu on ratkaistu (hovioikeuden asiakirjoissa ilmoitettuna esimerkiksi ”Gifwen i Wasa den 24: November 1780”¹⁷⁷), toisaalta on otettu huomioon tuomion marginaaliin merkitty tuomion julkipanopäivä (”Utgifwen den 12 December 1780”). Osalla tuomioista on tältä osin itsenäinen päivämäärä, mutta yleensä useampi tuomio annettiin samalla kertaa.

¹⁷⁵ Prosessi hovioikeudessa alkoi saapumispäivästä, josta tieto löytyy kunkin tapauksen akteista. Koska kaikkien juttujen akteja ei ole ollut käytettävissä, on käsittelyajat laskettu tuomioista löytyvien tietojen perusteella.

¹⁷⁶ Kongl. Maj:ts Nådiga Förordning, angående tiden til Vads och Besvär's fullföljande i Vasa Hof-Rätt. Gifven Stockholms Slott then 14 November 1777.

¹⁷⁷ VHO 1780 TD No 15.

1.4.1 Käsittelyajat vuonna 1780

Tarkasteltaessa ensimmäistä otosvuotta on muistettava, että tuomiotaltioista löytyviä tapauksia ei ole kuin seitsemäntoista, joten aineisto ei ole laaja. Laskettaessa käsittelyaikoja tällä ei kuitenkaan liene kovin suurta vaikutusta tuloksiin.

Hovioikeuteen tuli juttuja sekä raastuvanoikeudesta (kuusi tapausta) että laamanninoikeudesta (kymmenen tapausta), minkä lisäksi vuoden tuomiotaltioista löytyi yksi ensimmäisen asteen tapaus. Raastuvanoikeudesta ja laamanninoikeudesta tulevien tapauksien käsittelyajoissa hovioikeudessa ei ollut huomattavia eroja. Asianosaiselle tuomioistuintie maaseudulla oli kokonaisuudessaan kuitenkin pidempi, koska laamanninoikeus oli välttämätön väliaste käräjillä aloitetuille jutuille¹⁷⁸.

Raastuvanoikeudesta tulleiden juttujen keskimääräinen käsittelyaika raastuvanoikeuden päätöksestä hovioikeuden tuomioon oli noin yksi vuosi ja neljä päivää. Keskimääräinen aika raastuvanoikeuden päätöksestä hovioikeuden tuomion antamiseen puolestaan oli yksi vuosi yksi kuukausi ja 11 päivää. Parhaimmillaan juttu on saatu käsiteltyä viidessä kuukaudessa (tuomion antamiseen kuusi kuukautta ja 26 päivää), kun taas pisimpään käsitelty juttu kimpussa on työskennelty vuosi ja kahdeksan kuukautta (yksi vuosi, yhdeksän kuukautta ja 24 päivää).

Laamanninoikeudesta tulleiden juttujen keskimääräistä käsittelyaikaa pidentää selvästi se, että kaksi jutuista oli sellaisia, jotka oli siirretty Turun hovioikeudesta Vaasan hovioikeuden käsiteltäväksi. Vielä vuonna 1780 oli siis käsittelyssä niitä juttuja, jotka hovioikeuden perustamisen yhteydessä oli siirretty Vaasaan helpottamaan Turun hovioikeuden työtaakkaa. Tämän takia näiden kahden jutun

¹⁷⁸ Tuomiotaltioista voi seurata myös sitä, kuinka kauan käräjien tuomiosta on mennyt laamanninkäräjien tuomion antamiseen. Tältä osin ei ole laskettu keskiarvoja, koska kiinnostuksen kohteena on erityisesti hovioikeuden työskentely. Valittamista käräjiltä laamanninoikeuteen sääteli lisäksi se, etteivät käräjät sen paremmin kuin laamanninoikeuskaan toimineet ympäri vuoden. Laamanninkäräjät kokoontuivat Suomessa 1700-luvun lopulla keväisin: esimerkiksi vuoden 1800 tuomiotaltioissa annetut ratkaisut on annettu tammikuun lopulta aina huhtikuun lopulle. Vuoden 1734 lain määräämä tavanomainen laamanninkäräjien syksyinen istuntoaika – Perttulin päivästä Mikkelin päivään (24.8.–29.9.) – ei siis ollut täällä käytössä. Lainkohta kyllä mahdollisti myös muutokset tästä istuntoajasta, jos paikalliset olosuhteet sitä edellyttivät. Keväisin pidettävillä talvikäräjillä annetuista tuomioista valitettaessa juttu ratkaistiin usein vasta seuraavan vuoden laamanninkäräjillä, jolloin tuomion antamiseen meni yleensä noin vuosi. Loppuvuodesta pidetyillä syyskäräjillä annetut tuomiot sen sijaan ehtivät seuraavan kevään laamanninkäräjien käsiteltäviksi, joten ylempien oikeuden tuomio tuli tällöin noin 2–5 kuukaudessa. Oikeudenkäymiskaaren 25 luvun 1 §:n mukaan kriittinen aika oli tässä suhteessa kolme viikkoa: jos käräjien ja laamanninkäräjien välillä ei ollut kuin kolme viikkoa tai vähemmän, oli mahdollista siirtää asia vasta seuraavan vuoden laamanninkäräjien käsiteltäväksi. Siirtäminen oli kiinni muutosta hakevasta osapuolesta: jos tämä katsoi, että kolme viikkoa lyhyempikin aika riitti hänelle jutun valmisteleamiseen, otettiin asia esille heti.

käsittelyajat ovat myös huomattavan pitkät. Toisen ratkaisemiseen meni kaikkiaan yli yhdeksän vuotta, toisen yli kaksitoista ja puoli vuotta¹⁷⁹.

Näiden juttujen osalta on selvää, että tapauksen käsittelyyn oli kulunut kohuullisen ylittävä aika. Toisessa jutussa riideltiin osuudesta suohon Majuri Tigerstedtin ja kenttävääpeli Abraham Antonin välillä. Jutun käsittely oli lamaantunut jo Turun hovioikeudessa, johon Anton ei ollut saapunut vastaamaan. Tigerstedt oli tämän johdosta vaatinut, että Anton tulisi määrätä menettämään kanneoikeutensa ja hovioikeus oli pyytänyt häneltä selitystä asian johdosta. Anton ja myöhemmin jutun siirrettyä Vaasan hovioikeuteen tämän perilliset olivat kuitenkin pysytelleet passiivisina eivätkä vastanneet mihinkään hovioikeuden pyyntöihin. Lopulta vuonna 1777 perillisille oli ilmoitettu, että jolleivät he antaisi selitystään, he menettäisivät oikeutensa tulla kuulluiksi. Tämä päätös puhevallan menettämisestä tehtiin vasta vuonna 1780¹⁸⁰ ja juttu ratkaistiin paria viikkoa myöhemmin Tigerstedtin esittämän aineiston nojalla. Tämä ei kuitenkaan hovioikeuden tuomion mukaan ollut pystynyt esittämään mitään sellaisia syitä, jotka olisivat antaneet aiheutta alioikeuden tuomion muuttamiseen ja se vahvistettiin kokonaisuudessaan.

Yhdeksän vuoden prosessi oli siten valittajan kannalta tulokseton, eikä hänen myöskään katsottu olevan oikeutettu minkäänlaisiin korvauksiin vastapuolen passiivisuuden tähden. Toisessa, pappilaan kohdistuvia pitäjäläisten velvoitteita käsitelleessä jutussa viivytys oli alkanut samasta syystä: tosin tällä kertaa hovioikeudesta oli jäänyt pois osa muutoksenhakijoista ja näiltä oli haettu selvitystä poissaoloon. Vaatimuksia ”vedon ja puhevallan” (*wad och talan*) menettämisestä oli uudistettu, selvityksiä vaadittu uudelleen, valtuutetut olivat vaihtuneet ja välillä oli jätetty (Turun) hovioikeudelle sovintoesityksiä. Tässä tapauksessa poisjääneet muutoksenhakijat velvoitettiin lopulta korvaamaan vastaajan oikeudenkäyntikulut, mutta muuten heidän käytöksensä ei ollut sellaista, että se olisi johtanut korvauksiin oikeudenkäytön viivyttämisestä.

Poisjäänti tai passiivisuus ei yksinään ollut rangaistavaa, vaikka sen seurauksena olikin jutun viivästyminen. Jos juttua sen sijaan oli pyritty tahallisesti viivyttämään, saattoi seurauksena olla korvausvelvollisuus. Tämä käy ilmi tapauksesta vuodelta 1790, josta selviää, että asian käsittely oli aloitettu aikanaan jo vuoden 1774 ylimääräisillä käräjillä¹⁸¹. Juttu oli siis ollut vireillä yhteensä kuudentoista vuoden ajan. Toinen tämän riidan alkuperäisistä asianosaisista oli kuollut oikeudenkäynnin aikana ja tämän leski ajoi nyt asiaa. Varsinainen riita käsiteli velkasaamista, mutta tässä erillisesti käsitellyssä valituksessa tehtaanhoidajan leski haki korvauksia pitkäksi venyneen riidan oikeudenkäyntikuluista. Juttu oli

¹⁷⁹ VHO 1780 TD No:t 3 ja 10.

¹⁸⁰ VHO 1780 AHVD No 12.

¹⁸¹ VHO 1790 TD No 7.

ollut käsiteltävänä kymmenen vuoden ajan käräjillä, jossa jutun käsittelyä oli viivyttnnyt vastapuolella olleiden aatelisten osapuolten haluttomuus osallistua jutun selvittämiseen ja viivytystarkoituksessa nostettu perätön valitus tehtaanomistajan syyllistymisestä varkauteen. Myös laamanninoikeudessa juttua oli jouduttu lykkäämään eteenpäin kolmen vuoden ajan. Hovioikeus huomioi asian pitkän käsittelyajan ja määräsi everstiluutnantti Tigerstedtin – saman, joka oli juuri edellä vielä majurina vuonna 1780 riidellyt suo-osuudesta yhdeksän vuoden ajan – maksamaan valittajille ennätyksellisen 120 riikintaalerin korvauksen oikeudenkäyntikuluista.

Vuoden 1780 tuomioista ei varsinaisesti ilmene, oliko näissä jutuissa syy prosessin pitkittymiseen osapuolissa vai tuomioistuimessa. Molemmissa jutuissa oli kyse toisen osapuolen passiivisuudesta, mutta tämä ei normaalisti johtanut prosessiin viivästymiseen useilla vuosilla. Tällaisia vaateita tehtiin suhteellisen usein ja yleensä hovioikeus selvisi niistä huomattavasti nopeammin. Nämä kaksi eivät kuitenkaan ole ainoat tapaukset, joissa käsittely on venynyt useilla vuosilla. Vuoden 1780 valitustaltioista löytyy myös yksi vastaava tapaus, jossa juttu on ollut vireillä alioikeudessa (raastuvanoikeudessa) jo vuonna 1770 eli kymmenen vuotta aiemmin.¹⁸²

Käsittelyn kestäminen kymmenisen vuotta ei kuitenkaan ollut tavanomaista. Jos näitä kahta tapausta ei oteta huomioon, eivät laamanninoikeudesta tulleiden juttujen käsittelyajat poikenneet merkittävästi raastuvasta tulleiden juttujen käsittelyajoista. Laamanninoikeuden päätöksestä hovioikeuden tuomioon meni keskimäärin 11 kuukautta ja 20 päivää (vuosi ja 24 päivää). Jos kaksi edellä mainittua tapausta lasketaan mukaan, nousevat keskimääräiset käsittelyajat selkeästi kahteen vuoteen 11 kuukauteen ja 20 päivään (kolme vuotta, 20 päivään). Laamanninoikeudesta tulleista jutuista nopein on saatu käsiteltyä noin seitsemässä ja puolessa kuukaudessa ja neljä muutakin alle vuodessa.

Kaikkien juttujen keskimääräinen käsittelyaika puolestaan oli kaksi vuotta kaksi kuukautta 14 päivää (kaksi vuotta kolme kuukautta ja 29 päivää), jos kaksi siirrettyä tapausta lasketaan mukaan. Ilman näitä tapauksia keskimääräinen käsittelyaika on ollut 11 kuukautta 26 päivää (yksi vuosi, kuukausi ja päivä). Nämä ajat pätevät muutoksenhakutapauksiin, eikä niihin ole laskettu mukaan ensimmäisen asteen juttua. Sen sisällyttäminen tietoihin laskisi keskimääräisiä käsittelyaikoja jonkin verran, sillä tapauksen käsittelyyn meni saapumispäivästä jutun ratkaisemiseen kahdeksan kuukautta 19 päivää ja kaksikymmentä päivää enemmän tuomion antamiseen.

Jutun ratkaisemisesta tuomion antamiseen on mennyt keskimäärin noin viisi viikkoa. Puhtaaksikirjoitetut tuomioasiakirjat eivät olleet valmiit saman tien luo-

¹⁸² VHO 1790 AVHD No 20.

vutettaviksi asianosaisille, vaan tämä prosessi vaati aikansa. Aivan joulun alla saatiin yksi tuomio annettua kuudessa päivässä¹⁸³, kun taas muutamassa tapauksessa kului lähes tai jopa ylikin kaksi kuukautta. Näissä tuomioissa sen antamisesta on yleensä hidastanut väliin osuva joululoma tai kesäkuukaudet. Joululoman hidastamat tuomiot on itse asiassa annettu vuoden 1779 lopulla, mutta niitä ei ole ehditty julkipanna tuolloin ja ne ovat sen vuoksi päätyneet vasta vuoden 1780 tuomiotaltioihin. Havaittavissa on myös, että vuoden 1780 osalta näiltä osin lyhyimmät käsittelyajat osuvat aivan vuoden loppuun, jolloin tuomiot puolestaan on pyritty saamaan vielä nopeasti ulos ennen joulua.

Valituksen kautta hovioikeuteen tulleissa muutoksenhakujutuissa ratkaisun antaminen oli huomattavasti nopeampaa. Keskimääräinen aika oli vain viisitoista päivää – siis kaksi viikkoa viiden sijaan. Ratkaisut valitusjutuissa olivat keskimäärin niin paljon lyhyempiä kuin riitapuolen vetojutuissa, että useissa jutuissa päästiin neljän päivän julkipanoaikaan.

Valituksen kautta tulleita juttuja oli vuonna 1780 kaikkiaan 60. Näissä valitettiin eniten käräjien ratkaisuksista (36), mutta myös raastuvanoikeuksien (10), kemnerinoikeuksien (5) ja kuninkaan käskynhaltijoiden ratkaisuksista (9). Näistä valitukset kuninkaan käskynhaltijoiden ratkaisuksista päätettiin nopeimmassa tahdissa, vajaan kuudessa kuukaudessa. Raastuvanoikeuksien ratkaisujen käsittelemiseen meni hieman vajaat seitsemän kuukautta ja kemnerinoikeuksien ratkaisujen keskimääräinen käsittelyaika oli noin seitsemän ja puoli kuukautta.

Käräjiltä tulleiden ratkaisujen osalta keskimääräinen käsittelyaika nousee selkeästi korkeammalle, noin 10 kuukauteen, mikä johtuu siitä, että mukana on jälleen kaksi hyvin pitkäkestoista juttua. Talvitien käyttämisestä käsitelty riita oli hovioikeudessa kestänyt noin 5 vuotta ja 4 kuukautta¹⁸⁴. Aika on tässä ollut mahdollista laskea tuomiotaltion perusteella siitä, kun valituskirjelmä on jätetty Turun hovioikeuteen, ei alioikeuden ratkaisupäivämäärästä. Kihlakunnankäräjät oli vuonna 1772 määrännyt maanomistajien vastustuksen jälkeen vanhan talvitien suljettavaksi ja osoittanut kyläläisten käyttöön uuden. Kuninkaan käskynhaltija oli lisäksi uhkasakon uhalla kieltänyt tienkäytön syksyllä 1773. Kirkkoherran renki oli kuitenkin tämän määräyksestä seuraavana talvena avannut uudestaan vanhan talvitien ja käyttänyt sitä. Kun kirkkoherraa syytettiin tästä vuoden 1774 syyskäräjillä, hän väitti, ettei ollut saanut tietoa käräjien ja kuninkaan käskynhaltijan ratkaisuksista ja ettei häntä ollut kuultu prosessin yhteydessä, vaikka talvitien sulkeminen vaikutti myös hänen oikeuksiinsa. Alioikeuden ja kuninkaan käskynhaltijan päätösten tiedoksisaannissa tapahtuneiden (väitettyjen) viivästysten johdosta muutoksenhaun ja hovioikeuden kumoaman alkuperäisen käräjien tuo-

¹⁸³ VHO 1780 TD No 17.

¹⁸⁴ VHO 1780 AVHD No 14.

mion välillä oli kulunut yli kaksi vuotta. Tätä ei voi pitää tyypillisenä tapauksen erityispiirteiden vuoksi, mutta se osoittaa, että joissain erittäin pitkiltä vaikuttavissa jutuissa valitus on voinut tulla hovioikeuteen selvästi myöhemmin kuin muutoksenhaun kohteena ollut ratkaisu on annettu. Tämä tapaus kertoo hyvin siitä, että käsittelyajan laskeminen alioikeuden ratkaisusta ei ole ongelmatonta.

Myös toisessa pitkäkestoisessa jutussa¹⁸⁵ valituksen tekemiseen oli mennyt pitkä aika: valitus hovioikeuteen oli tullut syksyllä 1778, yli puolitoista vuotta kihlakunnankäräjien ratkaisun jälkeen. Tässä jutussa valittajat väittivät, että alioikeus oli kirjannut oikeuden pöytäkirjaan sellaisen sovinnon, jota he eivät olleet hyväksyneet. Lisäksi alioikeuden väitettiin kieltäytyneen vastaanottamasta heidän vetoilmoitustaan. Hovioikeus totesi, että valitus oli tehty liian myöhään, minkä vuoksi sitä ei kaikilta osin tutkittu. Pääasian osalta kuitenkin kuultiin useita todistajia, joiden lausuntojen perusteella valitus katsottiin perusteettomaksi ja valittajat tuomittiin sakkoihin perättömästä ilmiannosta.

Valitettujen asioiden osalta hovioikeuden ratkaisun tekemiseen meni keskimäärin kahdeksan kuukautta ja 24 päivää. Valituksen kautta hovioikeuteen tulleet jutut ratkaistiin siis keskimäärin kolme kuukautta nopeammin kuin vedotut jutut. Kun ratkaisun antaminen vielä tapahtui kolme viikkoa nopeammin, on ero vedottujen ja valitettujen juttujen osalta selkeä.

Osittain tämä heijastaa sitä, että muutoksenhaku oli valituksen kautta toimittaessa tehtävä puolta nopeammassa ajassa kuin vedottaessa. Valituksen kautta tuli hovioikeuteen myös eräitä sellaisia asiakokonaisuuksia, jotka oli ratkaistava nopeasti: esimerkiksi kesken alioikeusprosessia tehdyt valitukset puhdistusvalasta. Valituksen kohteena olevat asiat olivat myös usein yksinkertaisempia kuin vedotut riitajutut. Ratkaisun antamisen kannalta tämä näkyi siinä, että ratkaisut olivat usein hyvin lyhyitä ja ne oli mahdollista saada julkipanokuntoon jopa neljässä päivässä, mikä ei pääsääntöisesti onnistunut riitajuttujen kohdalla.

1.4.2 Käsittelyajat vuonna 1790

Vuoden 1790 vetojutuista kaksi tuli hovioikeuteen suoraan käräjiltä¹⁸⁶, 16 laamanninkäräjiltä ja 35 raastuvanoikeudesta. Käräjiltä tulleista jutuista toinen käsiteltiin kuudessa ja puolessa kuukaudessa ja toinen kymmenessä ja puolessa kuukaudessa. Molempien tuomioiden antamiseen meni 27 päivää.

Käräjien asiat käsiteltiin siis keskimäärin kahdeksassa ja puolessa kuukaudesta, mikä on hyvin lähellä myös raastuvanoikeudesta tulleiden juttujen keskimääristä käsittelyaikaa. Raastuvanoikeuden tuomiosta hovioikeuden ratkaisuun

¹⁸⁵ VHO 1780 AVHD No 59.

¹⁸⁶ VHO 1790 TD No:t 8 ja 25. Molemmissa oli kyse säätyläisleskien konkurssijutuista.

meni keskimäärin noin kahdeksan kuukautta ja 26 päivää (yhdeksän ja puoli kuukautta). Nopeimmillaan raastuvanoikeudesta saapunut asia ratkaistiin vajaan kolmessa kuukaudessa ja pisimmillään käsittelyyn meni yli kaksi ja puoli vuotta. Kahdessa tapauksessa asia oli ollut hovioikeudessa jo aiemminkin, joten näissä jutuissa riidan kokonaispituus venyi melko pitkäksi.

Laamanninkäräjiltä tulleiden asioiden ratkaisemiseen meni keskimääräisesti hieman pidempi aika, keskimäärin kymmenen kuukautta ja 23 päivää (11 kuukautta ja 12 päivää). Laamanninkäräjiltä tulleista jutuista useampi oli saatu ratkaistua kahdessa ja puolessa kuukaudessa, kun taas pisimpään käsiteltävässä jutussa meni hieman yli kaksi vuotta. Tämä ei kuitenkaan taas kerro riidan kokonaiskestosta. Riita oli yleensä alkanut jo käräjillä ja laamanninoikeuden harvat kokoontumisasiat saattoivat pidentää asian ratkaisemista. Laamanninoikeudessa juttua jouduttiin joskus lykkäämään esimerkiksi todisteiden hankkimista varten, mikä tarkoitti heti vuoden lykkäystä, koska laamanninkäräjät kokoontuivat vain kerran vuodessa. Näitä lykkäyspäätöksiä saatettiin joutua tekemään yhdessä jutussa useampiakin.

Riitatapausten käsittelyyn mennyt aika oli lyhentynyt verrattaessa kymmenen vuoden takaiseen tilanteeseen. Valitettujen tapausten osalta kehitys sen sijaan oli ollut päinvastainen ja valitettujen tapausten käsittelyyn menikin nyt keskimäärin kaksi päivää pidempään kuin vedottujen. Kaikkien valitettujen tapausten keskimääräinen käsittelyaika oli 9 kuukautta 15 päivää ja vedottujen siten 9 kuukautta 13 päivää.

Valitukset kohdistuivat ensi sijassa kihlakunnankäräjien ratkaisuihin (64), ja seuraavaksi eniten valitettiin kuninkaan käskynhaltijoiden päätöksistä (26) ja raastuvanoikeuksien ratkaisuihin (13). Kemnerinoikeuksien ratkaisuihin oli tehty vähemmän valituksia (4). Kemnerinoikeuden tapausten hyvin vähäisen määrän vuoksi keskimääräisen käsittelyaika ei anna kovin valaisevaa kuvaa: käsittelyaika asettuu noin viiden ja puolen kuukauden tienoilta. Yhdessä näistä jutuista käsittelyaika on kuitenkin ollut niinkin lyhyt kuin vain 17 päivää, pisimmässä sen sijaan vuoden ja kolme kuukautta.

Kuninkaan käskynhaltijoiden päätöksistä tehty valitukset ratkaistiin taas keskimääräistä nopeammin, noin seitsemässä kuukaudessa. Raastuvanoikeuksissa tehtyjen ratkaisujen käsittelemisessä meni vielä hieman vähemmän aikaa, keskimäärin noin kuusi kuukautta ja kolme viikkoa. Käräjien ratkaisujen käsittely vei siten jälleen pisimmän ajan, noin 11 kuukautta. Joukkoon ei mahdu yhtään todella pitkään vireillä ollutta tapausta, mutta 28 tapauksessa käsittelyyn oli mennyt yli vuosi ja kuuteen näistä yli kaksi vuotta. Vastaavasti löytyi myös sitten tapauksia, jotka oli ratkaistu hyvin nopeasti: kahdeksan alle kuukaudessa ja neljä muuta alle kahdessa kuukaudessa.

Sekä vedottujen että valitettujen asioiden kohdalla hovioikeuden toiminta tuomioiden julkipanossa oli tehokkaampaa kuin kymmenen vuotta aiemmin. Vuo-

den 1780 viidestä viikosta vedotuissa jutuissa oli nyt päästy noin 22 päivään. Yhdessä tapauksessa tuomio oli pystytty antamaan jopa vain kolme päivää sen ratkaisemisen jälkeen. Eniten aikaa meni sukunastusoikeutta käsittelevässä jutussa¹⁸⁷, jossa tuomiota ei annettu kuin vasta reilun kolmen kuukauden kuluttua sen ratkaisemisesta. Tämän tapauksen tuomio onkin huomattavan laaja verrattuna useimpiin muihin tuomiotaltioista löytyviin tapauksiin, joten ei ole ihme, että tuomion puhtaaksikirjoittamiseen on mennyt useampi viikko. Valitettujen juttujen osalta oli myös päästy hieman nopeampaan tahtiin eikä julkipanoon kulunut enää kuin keskimäärin 12 päivää. Yksinkertaisessa juopumustapauksessa¹⁸⁸, jossa Isonkyrön käräjät olivat langettaneet rangaistuksen 21.2., oli juttu ratkaistu kuukauden sisällä 18.3. ja julkipantu kahta päivää myöhemmin. Paljon tätä nopeammin ei hovioikeuden varmastikaan ollut mahdollista toimia.

1.4.3 Käsittelyajat vuonna 1800

Vuoden 1800 vedotuista tuomioista 25 tuli hovioikeuteen laamanninoikeudesta, seitsemän suoraan käräjäoikeudesta ja 30 raastuvanoikeudesta. Käräjäoikeuksista tulleet asiat eli konkurssit ja merioikeudelliset jutut käsiteltiin nopeutetussa järjestyksessä ja niiden käsittelyyn käräjäoikeuden ratkaisusta hovioikeuden ratkaisun tekemiseen meni keskimäärin vain noin viisi kuukautta. Lyhyemmällä muutoksenhakuajalla voi myös olla näiden tapausten käsittelyn kannalta jonkun verran merkitystä. Nopeimmillaan tuomio saatiin aikaiseksi vajaassa kolmessa kuukaudessa ja pisimmillään tapauksen ratkaisemiseen meni kahdeksan ja puoli kuukautta. Käräjäoikeuden ratkaisusta hovioikeuden tuomion antamiseen meni keskimäärin kuusi ja puoli kuukautta.

Seuraavaksi nopeimmassa tahdissa valmistuivat raastuvanoikeuksien jutut¹⁸⁹, mihin myös hivenen vaikuttanee Vaasan raastuvanoikeudesta muutoksenhakemiselle määritelty lyhyempi määräaika. Keskimäärin raastuvanoikeudesta tuomiossa hovioikeuden ratkaisuun meni noin seitsemän kuukautta ja kolme viikkoa (yhdeksän kuukautta ja kaksi viikkoa).

Hovioikeuden tuomion saaminen laamanninoikeuden tuomiosta tehtyyn veetoon kesti jälleen kauemmin. Hovioikeus teki ratkaisunsa keskimäärin noin yhdeksän ja puolen kuukauden kuluttua laamanninoikeuden antamasta tuomiosta ja antoi sen noin 10 kuukauden ja 24 päivän kuluttua.

¹⁸⁷ VHO 1790 TD No 26.

¹⁸⁸ VHO 1790 AVHD No 20.

¹⁸⁹ Yhdessä raastuvanoikeudesta saapuneessa jutussa ei ole ilmoitettu alioikeuden tuomion antopäivää. Tapausselosteesta käy ilmi päivämäärä, jolloin alioikeus on vielä käsitellyt juttua, joten käsittelyaika (6 kuukautta 15 päivää) on laskettu tästä päivämäärästä. Todellinen käsittelyaika on todennäköisesti ollut hieman lyhyempi.

Tuomiotaltion mukaan yksi laamanninoikeudesta tulleista jutuista olisi käsitelty ennätyksellisessä 13 päivän ajassa¹⁹⁰. Kyseessä oli kuitenkin testamenttioikeudellinen riita, jossa hankittiin yksi puuttuva asiakirja ja kuultiin asianosaisia suullisesti, joten päivämäärät on hyvin mahdollisesti merkitty tuomioon joltain osin väärin. Tuomion mukaan juttu olisi ollut vireillä laamanninoikeudessa yli kaksi vuotta ja hovioikeuden tuomion antamiseen olisi mennyt yli kaksi kuukautta eli keskimääräistä pidempi aika, joten mahdollisuus erehtymiseen on olemassa. Valitustalttioiden puolelta löytyy useampi tapaus, jossa hovioikeuden käsittelyyn on mennyt alle kuukausi – lyhimmillään 16 päivää – mutta vetoasioihin kuuluvan testamenttioikeudellisen riidan kohdalla 13 päivän käsittelyaika kuulostaa epätodennäköiseltä.

Pisimpään hovioikeudessa oli käsitelty saamisjuttua¹⁹¹, jossa ratkaisun tekemiseen laamanninoikeuden tuomion antamisesta kului yli vuosi ja kymmenen kuukautta. Hovioikeus oli sallinut jutussa asianosaisten kuulusteluttaa todistajia käräjillä, mikä pidensi asian käsittelyä. Tuomiotalttioista käy myös ilmi, että parissa jutussa oli valitettu jo kerran aikaisemmin laamanninoikeuteen, joka oli palauttanut jutun käräjille¹⁹². Toisessa näistä tapauksista asia oli ollut aikaisemmin jopa hovioikeudessa asti ja oli ollut vireillä ainakin viisi vuotta.

Valituksen kautta tulleiden tapausten käsittelyaika oli lyhentynyt kymmenen vuoden aikana. Vuonna 1800 haettiin valituksen kautta muutosta käräjien ratkaisuksista 115 tapauksessa, kuninkaan käskynhaltijan päätöksistä 24 tapauksessa, raastuvanoikeuden ratkaisuksista 16 ja kemnerinoikeuden ratkaisuksista 8 tapauksessa¹⁹³. Raastuvanoikeuksien ratkaisujen keskimääräinen käsittelyaika jäi vuonna 1800 noin kolmeen ja puoleen kuukauteen, kemnerinoikeuksien puolestaan noin neljään kuukauteen ja 10 päivään. Kuninkaan käskynhaltijoiden päätöksiin kohdistuvien valitusten ratkaisemisessa meni nyt keskimääräisesti pidempään kuin käräjien tuomioissa. Käräjien ratkaisuksista selvittiin hieman alle seitsemässä kuukaudessa, kun keskimääräinen käsittelyaika kuninkaan käskynhaltijoiden päätösten osalta oli lähes kahdeksan kuukautta. Tosin tämä on jälleen hieman harhaanjohtavaa, sillä määräaika tippuu kahdeksasta kuukaudesta vajaaseen kuuteen, jos ei oteta huomioon yhtä tapausta, jota on käsitelty yli neljä vuotta¹⁹⁴.

Myös käräjiltä tulleissa jutuissa on yksi¹⁹⁵, jota on käsitelty pitkään – kolme vuotta ja kahdeksan kuukautta – mutta sen vaikutus käsittelyn keskimääräiseen

¹⁹⁰ VHO 1800 TD No 26.

¹⁹¹ VHO 1800 TD No 2.

¹⁹² VHO 1800 TD No 40 ja 55.

¹⁹³ Itse asiassa 15 käräjiltä tulleesta, yhdessä raastuvanoikeudesta ja yhdessä kuninkaan käskynhaltijaa käsitelleessä valituksessa tuomio oli annettu jo vuonna 1799, mutta julkaisupäivä oli vuoden 1800 puolella, minkä vuoksi ne esiintyvät vuoden 1800 taltiassa.

¹⁹⁴ VHO 1800 AVHD No 77.

¹⁹⁵ VHO 1800 AVHD No 30.

pituuteen ei ole yhtä merkittävä, koska käräjiltä tulleita valituksia on niin paljon. Kahden kuukauden sijaan se vähentäisi valitustapausten käsittelyn keskimääräistä kestoja vain kymmenellä päivällä.

Ratkaisujen tiedoksiantaminen oli vuonna 1800 suhteellisen hidasta. Hovioikeuden tuomion antamiseen meni vetotapauksissa keskimäärin noin puolitoista kuukautta. Kolme neljäsosaa jutuista saatiin kuitenkin annettua tätä nopeammin, nopeimmillaan jopa kuudessa päivässä. Kuudessa päivässä annettu tuomio julkipantiin vuoden viimeisenä julkipanopäivänä joulukuun viidentenätoista; tuona päivänä annetuista viidestätoista tuomiosta kolmesta annettiin keskimääräistä lyhyemmissä ajoissa, mikä antaisi aiheen olettaa, että ennen vuodenvaihdetta ja lomaa tuomiot pyrittiin saamaan tavallista nopeammin eteenpäin. Vastaavasta kertoivat myös vuoden 1790 tiedot.

Vuoden viimeisenä päivänä on julkipantu myös tuomio, jossa tapaus oli ratkaistu jo huhtikuussa eli yli kahdeksan kuukautta aiemmin. Kaikkiaan neljässä jutussa tuomion antamiseen on kulunut useita kuukausia, neljästä kuukaudesta aina tuohon yli kahdeksaan kuukauteen. Jos näitä tapauksia ei oteta huomioon, tapahtui tuomion antaminen keskimäärin viidessä viikossa samoin kuin vuonna 1780.

Selkeämpi muutos oli tapahtunut valitustapausten kohdalla. Ratkaisujen antamiseen meni nyt keskimäärin 25 päivää, mikä oli yhä selkeästi nopeampaa kuin vetotapauksissa, mutta kaksi kertaa hitaampaa kuin vuonna 1790. Tilanne kuitenkin parani hieman vuoden kuluessa. Vuodelta 1799 oli periytynyt suhteellisen paljon juttuja (15), joissa ratkaisu saatiin annettua vasta vuoden 1800 puolella ja selkeästi hitaammin kuin yleensä (keskimäärin 53 päivää). Ruuhkan poistoyöstäminen ei kuitenkaan tapahtunut kovin nopeasti, ja vuonna 1800 ratkaistujen juttujenkin julkipanoon kului keskimäärin 21 päivää, mikä oli selkeästi enemmän kuin kymmenen vuotta aikaisemmin.

1.5 Tehokas hovioikeus

Jos tarkastellaan vielä kootusti käsittelyaikoja näiltä otosvuosilta, saadaan aikaan seuraava taulukko. Kaaviossa ei ole huomioitu erikseen eri tuomioistuinten tulleita juttuja. On lisäksi muistettava, että tässä ei ole laskettu varsinaista hovioikeuden jutun ratkaisemiseen käyttämää aikaa, vaan luvuissa on mukana myös aika, joka on kulunut alemman oikeuden tuomiosta muutoksenhakuprosessin alkamiseen hovioikeudessa. Ratkaisun antamisen osalta ei ole määriteltä siihen kulunutta aikaa, vaan on laskettu sen ja käsittelyajan yhteisvaikutus oikeusprosessin keston. Koska kyseessä oli kirjallinen prosessi, oli asianosaiselle enemmän merkitystä ratkaisun antamisella kuin jutun ratkaisupäivällä.

Vuoden 1780 osalta tiedot on otettu taulukkoon jättäen pois ensimmäisen asenteen tapaus sekä kaksi Turun hovioikeudesta tullutta tapausta. Jos nämä olisi

Taulukko 2. Hovioikeuden käsittelyajat.

	1780	1790	1800
Ratkaisun tekeminen (veto)	11 kk 26 pv	9 kk 13 pv	9 kk 22 pv
Ratkaisun tekeminen (valitus)	8 kk 24 pv	9 kk 15 pv	6 kk 18 pv
Ratkaisun antaminen (veto)	1 v 1 kk 1 pv	10 kk 5 pv	11 kk 10 pv
Ratkaisun antaminen (valitus)	9 kk 7 pv	9 kk 27 pv	7 kk 13 pv

laskettu mukaan, olisi keskimääräinen käsittelyaika vuonna 1780 noussut yli kahden vuoden, mikä ei edustanut normaalien muutoksenhakutapausten käsitteilyyn tuolloin kulunutta aikaa.

Taulukosta voidaan selkeästi havaita muutamia tendenssejä. Valitusten käsitteleminen oli nopeampaa kuin vetotapausten. Vuosi 1790 näyttäisi muodostavan tässä suhteessa pienen poikkeuksen, mutta kun huomioidaan tuomion antamiseen kulunut aika, valitetut ratkaisut valmistuivat yhä hivenen nopeammin kuin vedon kautta tulleet muutoksenhaut. Kahtena muuna vuonna sen sijaan käsitteilyajoissa on tässä suhteessa selkeä ero. Vedottujen juttujen käsittelemiseen meni kolme kuukautta pidempään, mutta osa tästä ajasta hupenee vetoasioiden pidempään muutoksenhakuajaksi. Merkitystä oli todennäköisesti osittain sillä, että vedotut asiat olivat monesti oikeudellisesti haastavampia kuin valitusasiat, joissa oli paljon lähes rutiininomaisesti hyväksyttyjä alioikeuden ratkaisuja. Oikeudenkäyntiasiamiesten rooliin ja asianosaisten kuulemiseen liittyvät seikat loivat myös joitain eroja juttujen välille.

Otosvuosien vähäisyys ei oikeuta tekemään pitkälle meneviä johtopäätöksiä siitä, mihin suuntaan tapausten keskimääräinen käsittelyaika kehittyi. Vetotapausten osalta trendi näyttäisi olevan laskeva: juttujen käsitteilyyn on ensimmäisenä otosvuotena kulunut keskimäärin yli kaksi kuukautta enemmän kuin jälkimmäisinä otosvuosina. Vuonna 1780 käsiteltäviä vetotapauksia oli selkeästi vähemmän kuin kahtena muuna vuonna ja poikkeuksellisen vähän verrattuna jopa edeltäviin vuosiin. Varsinaisesti tapausmäärien suuruus ei siis vaikuttanut hitaampaan toimintaan. Turusta siirrettyjen tapausten – muidenkin kuin riitaasioiden muutoksenhakujen – loppuunkäsittely tai jokin muu syy piti juttujen käsittelyajat yhä noin vuodessa.

Vetotapausten perusteella vaikuttaisi siltä, että vuoteen 1790 mennessä hovioikeuden kiireet olisivat väistyneet ja sen rutiinit kehittyneet siinä määrin, että käsittelyajat olivat tippuneet lähes kahdella ja puolella kuukaudella. Myös ratkaisun antaminen tapahtui nopeammin kuin kumpanakaan muuna vertailuvuonna – siitä huolimatta, että tuomioiden määrä nousi korkeammaksi kuin kertaakaan sitten vuoden 1777. Valitusjuttujen käsittelyaika on kuitenkin päinvastoin noussut, joten tehokkuus vetoasioiden puolella on ehkä saavutettu osittain valitusjuttujen kustannuksella. Käsittelyaika valitusasioissakin oli kuitenkin noussut

vain vajaalla kuukaudella, joten kokonaisuudessaan jutut valmistuivat vuonna 1790 lähes kaksi kuukautta nopeammin kuin kymmenen vuotta aikaisemmin.

Ratkaistujen juttujen määrässä tapahtui hienoista nousua vielä aivan vuosisadan viimeisinä vuosina. Työtaakka siis kasvoi, mikä on saattanut vaikuttaa vetoasioiden puolella käsittelyajoissa tapahtuneeseen pieneen viiveeseen. Jutun ratkaiseminen on kuitenkin kestänyt vuonna 1800 keskimäärin vain yhdeksän päivää kauemmin kuin kymmenen vuotta aikaisemmin. Valitusasioissa taas käsittely oli nopeutunut huomattavasti tapausten lisääntymisestä huolimatta ja kaikkiaan oli kymmenen vuoden takaiseen tilanteeseen verrattuna nipistetty käsittelyajoista jälleen kaksi kuukautta. Asianosaisten kannalta muutos ei kuitenkaan ollut yhtä selkeä, koska ratkaisun julkistaminen oli hidastunut selkeämmin.

Kaiken kaikkiaan voidaan kuitenkin sanoa, että 1700-luvun lopun hovioikeuden toiminta oli suhteellisen nopeaa ja tehokasta. Vetotapauksissa tämä päti erityisesti käräjiltä ja raastuvanoikeuksista tuleviin juttuihin; laamanninoikeudesta tulevien juttujen käsittelyssä meni säännönmukaisesti hieman kauemmin. Tähän on osittain saattanut vaikuttaa se yksinkertainen tosiseikka, että näiden juttujen asiakirjat olivat usein laajemmat: asiakirjoihin sisältyi kahden tuomioistuimen (käräjien ja laamanninkäräjien) pöytäkirjat ja muu aineisto, joka hovioikeudessa asiaa hoitavan referentin oli käytävä läpi. Tämä argumentti ei kuitenkaan ole yksiselitteinen, sillä juttujen aktien perusteella kaikki massiivisilla asiakirja-aineistoilla varustetut jutut olivat käräjiltä suoraan tulevia konkurssijuttuja. Konkurssijutut olivat kuitenkin lakisääteisesti nopeutetussa menettelyssä käsiteltäviä asioita, joten niitä ei voinut asiakokonaisuuden laajuudesta huolimatta lykätä myöhemmäksi yksinkertaisempien riitojen tieltä.

Muutoksenhaun kohteena olevan ratkaisun tehnyttä instanssia merkittävämpää käsittelyajan pituudelle olikin luonnollisesti se, millainen tapaus oli kyseessä. Konkurssijuttujen lisäksi tietyt muut asiat oli käsiteltävä nopeutetussa järjestyksessä. Tämä vaikuttaa myös osittain siihen, että eri instanssien osalle muodostuu eroja, sillä nopeutetussa järjestyksessä tulevat jutut tulivat tyypillisesti tietyistä tuomioistuimista. Muutoksenhakutapausten määrä vaikuttaa myös siihen, kuinka havainnollisia keskimääräiset käsittelyajat ovat.

Käsittelyaikojen laskemisesta ja otosvuosien vähäisyydestä johtuvista ongelmista huolimatta voinee näinkin vähäisellä aineistolla todeta, että Vaasan hovioikeuden perustamisella oli myönteistä vaikutusta muutoksenhakujuttujen tehokkaan ratkaisemisen näkökulmasta. Turun hovioikeuden vuonna 1775 esittämät valitukset ruuhkaantumisesta pitivät varmasti paikkaansa, kun tarkastelee niitä Vaasan hovioikeuden vielä vuonna 1780 ratkaisemia juttuja, joissa käsittelyajat olivat venähtäneet vuosien mittaisiksi. Turusta tulleiden tapausten siirtäminen Vaasaan näkyi senkin tehtäväkentässä vielä vuonna 1780, jolloin samana vuonna sisään tulleista vähäisestä juttumäärästä huolimatta tapausten käsittelyaika oli selkeästi pidempi kuin vuosina 1790 ja 1800. Vuosisadan loppua kohden

juttujen määrä lisääntyi, mutta käsittelyajoissa ei tapahtunut samanlaista pidentymistä. Työmäärä hidasti tuomioita puhtaaksikirjoittavien virkailijoiden työtaakkaa toisinaan, kuten vuodenvaihteessa 1799–1800, mutta ei silti johtanut tapausten ruuhkaantumiseen.

1.6 Prosessin suullisuus ja nopeus

Tehokkuuden ja oikeusprosessien keston näkökulmasta voidaan tarkastella myös prosessin suullisuutta. Ruotsissa argumentoitiin 1700-luvun alkupuolella, että suullisuus oli oikeusprosessia nopeuttava tekijä. Prosessien suullisuus nähdään nykypäivänä yhtenä keinona taata todistusharkinnan entistäkin luotettavampi perusta. Myös valistusajattelijat korostivat suullisuutta totuuteen pääsemisen keinona, samalla kun he painottivat siihen liittyvää julkisuutta ja mahdollisuutta vallankäytön kontrollointiin. Ruotsissa prosessien suullisuutta ei samalla tavalla arvostettu totuuden selvittämisen näkökulmasta. Vuoden 1734 lakia valmisteltaessa kirjallista prosessia pidettiin varmempana tapana totuuden selvittämiseksi ja 1700-luvun alkupuolen oikeusoppineet kannattivat suullisuutta lähinnä juuri sen takia, että sen nähtiin nopeuttavan prosessia.¹⁹⁶

1700-luvun hovioikeudessa käsittely oli lain mukaan pääsääntöisesti kirjallista, mutta asianosaisten kuuleminen oli oikeudenkäymiskaaren 14 luvun 6 §:n mukaan mahdollista myös hovioikeudessa. Suullisen kuulustelun järjestäminen periaatteessa kirjallisen hovioikeusprosessin aikana tuntuisi siis olevan pikemminkin menettelyä hidastava, kuin nopeuttava tekijä. Hovioikeuden oli mahdollista kuulla asianosaisia tai heidän oikeudenkäyntiasiamiehiään itse, joko omasta aloitteestaan tai asianosaisten pyynnöstä. Todistajien kuulusteleminen voitiin antaa alioikeuden tehtäväksi, jolloin hovioikeus sai tiedon kuulustelusta pöytäkirjojen kautta. Tämä tietysti hidasti hovioikeusprosessia jonkun verran, kun taas asianosaisten tai näiden asiamiesten kuuleminen hovioikeudessa oli ehkä nopeampaa kuin vastaavien tietojen hankkiminen kirjallisesti.

Todistajia oli vuoden 1734 lain oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 3 §:n mukaan mahdollista kuulla ylemmissä tuomioistuimissa, vaikka heitä ei olisi kuultu tai nimetty alemmissa oikeusasteissa. Tätä mahdollisuutta myös jonkin verran käytettiin ja todistajia kuultiin joissain jutuissa vielä hovioikeusvaiheessakin. Tällöin siis normaalina käytäntönä oli, että todistajien kuuleminen tapahtui alioikeudessa, jonka kirjallinen pöytäkirja sitten lähetettiin hovioikeuteen. Tämä käytäntö perustui lainsäädäntöön, joka mahdollisti kaukana olevan todistajan kuule-

¹⁹⁶ Nousiainen 1993, s. 275, 369–370; Pihlajamäki 2002, s. 130, 138; Ks. myös Thunander 1993, s. 205, 1680-luvulla Svean hovioikeudelle esitetystä määräyksestä lähettää jutut tästä eteenpäin kuninkaalle kirjallisesti; suullisesti tehtyjen esittelyjen katsottiin helposti johtavan asioiden unohtamiseen tai poisjääntiin, mikä puolestaan vaaransi asianomaisten oikeusturvaa.

misen lähimmässä tuomioistuimessa jutun osapuolten tai näiden edustajien läsnä ollessa. Todistajan kaukaisen sijainnin lisäksi tähän oikeutti oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 4 §:n mukaan myös muu laillinen syy. Sairaiden todistajien kohdalla oli lisäksi tehty poikkeus, joka oikeutti todistajankuulustelun järjestämiseen sairaan kotona.

Todistajien paikalletulo pyrittiin varmistamaan sakon uhalla. Hovioikeudesta pois jäänyt haastettu todistaja joutui maksamaan viiden taalerin sakon ja hänet velvoitettiin uhkasakon uhalla saapumaan paikalle hovioikeuden määräämänä päivänä. Jos todistaja jäi uudemman kerran pois oikeudenistunnosta, voitiin todistaja haetuttaa paikalle (OK 17:3).

Todistajien kuulemiseen hovioikeuden ei ollut pakko suostua, vaan pyyntö voitiin hylätä tarpeettomana. Esimerkiksi konkurssijutussa¹⁹⁷ vuodelta 1790 yhtenä muutoksenhakijoista toiminut alaikäisen holhooja pyysi todistajien kuulemista vasta hovioikeudessa. Pyyntö liittyi toisen kantajan toimesta alioikeuteen toimitettuihin kirjallisiin todistajanlausuntoihin, joiden valallista vahvistamista nyt vaadittiin. Tämä vaatimus olisi kuitenkin hovioikeuden ratkaisun mukaan tullut esittää jo alioikeudessa, koska velkojat olivat kiistäneet jo siellä holhoojan ajaman saamisvaateen. Pyyntö todistajien kuulemisesta torjuttiin siten liian myöhään tehtynä.

Todistajien kuulematta jättäminen alioikeusvaiheessa saattoi myös johtaa alioikeuden ratkaisun kumoamiseen ja jutun palauttamiseen uudelleen alioikeuteen. Varsinkin valitustaltioissa esiintyy tapauksia, joissa todistajien kuuleminen katsottiin välttämättömäksi asian selvittämiseksi, minkä vuoksi alioikeuden tuomio kumottiin ja asia palautettiin alioikeuden uudelleen käsiteltäväksi liian aikaisin ratkaistuna.¹⁹⁸ Hovioikeus saattoi myös kumota tietyn osan tuomiosta, jos todistajien kuuleminen katsottiin välttämättömäksi, mutta kuuleminen hovioikeudessa liian kalliiksi.¹⁹⁹

Kuulustelumahdollisuuden järjestämisestä huolimatta hovioikeus käytännössä ratkaisi tapauksen yleensä kirjallisesti. Toisinaan asianosaisia tai heidän asiamiehiään kuitenkin myös kuultiin riita-asioissa. Vuoden 1780 tuomioista, joita oli kaikkiaan seitsemäntoista, merkintöjä kuulemisesta on kolmessa tapauksessa.

¹⁹⁷ VHO 1790 TD No 23.

¹⁹⁸ Esim. VHO 1790 AVHD No 34: "...Ty pröfwer Kongliga Hofrätten skäligt at återförwisa detta mål til Härads Rätten, som efter det omnemnde wittnes förhör för sig gått, och Parterne widare hörde blifwit, tillkommer att utan hinder af dess förre Utslag meddela i saken laglikmätigt utlåtande." Monet näistä jutuista liittyivät maankäyttöön.

¹⁹⁹ VHO 1800 AVHD No 87. "...Fördenskull och emedan Froster anhållit at få låta desse namngifne witnen edeligen fästa riktigheten af deras intygan, then Pollerus bestridt, men sådant utan betydlig kostnad för Parterne icke kan skje inför Kongliga Hofrätten i anseende til ortens aflägsenhet ther både Parter och witnen äro boende; ty och då denne bewisning, hwilken Froster ej förmenas kan, i hufwudsakelig måtto werkar uppå sakens utgång, pröfwar Kongliga Hofrätten skäligt undanrödjat Tings Rättens öfverklagade Utslag, i det Froster rörer..."

Kauppias Gabriel Westmanin konkurssijutussa²⁰⁰ oli kyse siitä, että velallisen – kauppias Westmanin siis – annettiin valallaan vannon oikeiksi tietyt hovioikeudelle jätetyt kirjalliset todisteet. Tämä oikeaksi vannominen ei kuitenkaan tapahtunut hovioikeudessa, vaan Oulun raastuvanoikeudessa. Hovioikeudessa sen sijaan järjestettiin suullinen kuulemistilaisuus asiasta sen jälkeen, kun raastuvanoikeudesta oli lähetetty pöytäkirja valan vannonmisesta. Tuomiotaltiossa ei tältä osin tarkenneta, olivatko paikalla itse asianosaiset, vai vain näiden edustajat.

Toinen tapaus²⁰¹ liittyi niityn omistusta käsittelevään riitaan. Tässä tapauksessa kuultavana olivat nimenomaan asianosaisten oikeudenkäyntiasiamiehet. Ensimmäisen kerran kuuleminen järjestettiin liittyen tiettyihin puutteellisuuksiin, joita oli esiintynyt muutoksenhakijoiden hovioikeudelle jättämässä takautodistuksessa. Korvauskustannuksista annetussa takauksessa ei alun perin ollut asianmukaista todistusta takaajien kotipaikasta, minkä vuoksi asianosaisille oli annettu mahdollisuus korjata tämä virhe. Muutoksenhakijapuolelta toimitettiin asianmukainen uusi todistettu takaus, mutta tästä nähtiin tarpeelliseksi kuulla asiamiehiä.

Toisen kerran oikeudenkäyntiasiamiehiä kuultiin, kun muutoksenhakijapuolelta oli väitetty, että maariita liittyi kruununmaahan, eivätkä alioikeudet olisi sen takia saaneet käsitellä sitä. Kuulemisen yhteydessä selvisi, että vastaajan asiamies ei kyennyt selventämään maanluontoon liittyvää kysymystä. Asian todistaminen jätettiin muutoksenhakijoiden huoleksi ja nämä jättivätkin loppujen lopuksi hovioikeudelle kuninkaan käskynhaltijan oikeaksi todistaman otteen Maa-kirjasta, josta selvisi, että kyseessä oleva maa oli todella kruununluontoista. Hovioikeus olisi halunnut kuulla vielä kerran tämän johdosta vastaajaa, mutta tämän asiamies ei ollut tavoitettavissa matkan johdosta. Valtuutusta ei ollut myöskään täksi ajaksi jätetty kenellekään muulle, joten hovioikeus ei jäänyt odottamaan asiamiehen paluuta ja katsoi oikeudenkäymiskaaren 22 luvun 3 §:ään vedoten, ettei tämän kuulematta jättäminen estänyt asian ratkaisua.

Tämä lainkohta ei varsinaisesti käsitellyt asianosaisten tai oikeudenkäyntiasiamiesten kuulemista, vaan kirjallista kertomusta tai yhteenvetoa, joka hovioikeuksissa ja isommissa raastuvanoikeuksissa piti jutusta laatia ennen tuomion antamista. Asianosaisilla oli oikeus tutustua tähän kertomukseen ja esittää siitä huomautuksensa ennen kuin he hyväksyivät ja allekirjoittivat asiakirjan. Asianosaisten suostumuksella voitiin kirjallinen yhteenveto myös jättää laatimatta ja siirtyä suoraan tuomion antamiseen. Luvun 3 §:ssä todettiin, että jos asianosainen tai tämän asiamies ei ollut paikalle, voitiin asia viedä päätökseensä, vaikkei asiakirjaa olisi allekirjoitettukaan. Tähän pykälään vedoten hovioikeus siis jätti

²⁰⁰ VHO 1780 TD No 2.

²⁰¹ VHO 1780 TD No 7.

nyt oikeudenkäyntiasiamiehen uudemman kuulemisen ja esti asian tarpeettoman pitkittämisen.

Kolmas juttu²⁰², jossa järjestettiin suullinen kuuleminen, oli leppävirralaisen talonpoikaisperheen perintö- ja testamenttiriita. Tässä jutussa ei koskaan päästy kunnolla käsittelemään varsinaista pääasiaa, sillä pääosan omaisuudesta perinyt ja alioikeudessa jutun voittanut vanhin veli Samuel Samuelsson Kämäräinen vanhempi vaati, että hänen veljensä oli määrättävä menettämään kannevaltansa. Kannevalta tuli vastaajan mukaan tuomita menetetyksi sen takia, että veljet Johan ja Matts eivät olleet täyttäneet laamanninkäräjien vetoamisen ehdoksi asettamaa määräystä tilanjaosta ja nuorin veli Samuel nuorempi ei ollut ylipäättään tullut asianmukaisesti hovioikeuteen saapumispäivänä.

Jutussa kuultiin ensin Johanin ja Mattsin asiamiestä pormestari Fagerströmiä liittyen Samuel vanhemman esittämään väitteeseen. Samuel nuoremmalta vaadittiin kirjallisesti selitystä poisjäännistä, jonka hän lopulta saapui poikkeuksellisesti antamaan hovioikeudessa suullisesti (*...uppå erhållit företräde muntligen hos Kongliga Hofrätten anmält...*). Samuel väitti, että pormestari Fagerström oli lupautunut ajamaan paitsi hänen veljiensä, niin myös hänen juttuaan ja saanut siitä hyvästä jo osan palkkiotakin. Pormestari ei kuitenkaan ollut lopulta häntä auttanut, ei myöskään avustanut selityksen laatimisessa poisjäännin vuoksi, minkä vuoksi Samuel oli ehkä katsonut tarpeelliseksi itse saapua Leppävirralta hovioikeuteen.

Pormestaria kuultiin seuraavaksi näiden Samuelin väitteiden ja vastuuvaatimusten johdosta, minkä jälkeen hovioikeus totesi, ettei pormestaria voitu velvoittaa edustamaan Samuel nuorempaa; osittain senkin vuoksi, että Samuelin edut olivat osittain ristiriidassa kahden muun veljen etujen kanssa. Hovioikeus kuitenkin totesi, että Samuel saattoi halutessaan vaatia korvauksia Fagerströmilä asianmukaisessa alioikeudessa.

Suullisissa kuulemisissa (*muntelige förhör*) selvisi siis, että Samuel nuoremmalla ei ollut hyväksyttäväksi katsottavaa syytä jäädä pois hovioikeudesta. Samoin tuli selvitettyä, että veljekset Matts ja Johan eivät olleet huolehtineet asianmukaisesti laamanninkäräjien asettamasta vaatimuksesta tilanjakamisesta. Kaikkien muutoksenhakijoiden oikeus vetoamiseen katsottiin menetetyksi ja laamanninkäräjien tuomio julistettiin lainvoimaiseksi.

Vuoden 1780 tuomiot viittaavat siihen, että asianosaisia tai heidän asiamiehiään kuultiin jutuissa, joissa oli joitain prosessiin liittyviä epäselvyyksiä. Suullista kuulustelua ei hovioikeudessa järjestetty todistelutarkoituksessa, vaan jotta asianosaiset saivat tilaisuuden lausua näkemyksensä tärkeissä muodollisissa kysymyksissä, jotka saattoivat johtaa oikeudenmenetyksiin.

²⁰² VHO 1780 TD No 9.

Vuoden 1790 tuomioissa merkinä suullisesta kuulemisesta on 10 jutussa, mikä merkitsi 19 prosenttia kaikista jutuista. Kolmessa näistä jutuista²⁰³ kyse on todistajien kuulemisesta tai muusta lisätutkinnasta. Hovioikeus on suostunut asianosaisten pyyntöön, kun joku heistä on pyytänyt todistajien kutsumista tai sellaista asian lisäselvittämistä, joka edellytti alioikeuden tutkintaa. Asianosaisten esittämä pyyntö ei velvoittanut hovioikeutta myöntämään automaattisesti lupaa – esimerkiksi raatimies Bruunin konkurssijutussa esitetty pyyntö todistajien kuulemisesta torjuttiin perusteettomana ja liian myöhään tehtynä.²⁰⁴

Todistajien kuuleminen ja asian selvittely tapahtui asianmukaisessa alioikeudessa, minkä jälkeen kuulustelusta lähetettiin pöytäkirja hovioikeuteen. Pöytäkirjan saapumisen jälkeen hovioikeudessa järjestettiin suullinen kuulemistilaisuus, jossa kuultiin asianosaisia tai näiden oikeudenkäyntiasiamiehiä, jotka saivat esittää omat lausuntonsa todistajienkuulustelun johdosta.

Asianosaisten pyynnöstä voitiin suorittaa myös hovioikeudessa tapahtuva kuuleminen, mikä tapahtui useammassa jutussa: esimerkiksi kauppiaiden välisessä riidassa terva- ja pikilastin korvaamisesta²⁰⁵. Tässä tapauksessa kuuleminen tapahtui todistelutarkoituksessa. Ensimmäisessä kuulustelussa muutoksenhakijan asiamies oli esittänyt joitain vaatimuksia (*andragande*), joita ei ollut merkitty kirjalliseen valitukseen. Vastapuolelta oli puolestaan jätetty useita kirjallisia todisteita, joilla oli pyritty näyttämään toteen, että haaksirikossa menetyksi väitetty tuhannen taalerin rahasumma oli onnistuttu pelastamaan merestä ja palautettu muutoksenhakijalle. Muutoksenhakijan asiamies ei kyennyt ottamaan kantaa esitettyjen todisteiden todenperäisyyteen, koska hänen päämiehensä ei ollut antanut hänelle mitään ilmoitusta tämän johdosta. Asiamies veloitettiin hankkimaan sakon uhalla päämiehensä lausunto todisteista kuukauden kuluessa, minkä johdosta vastaajapuolen kauppiaita kuultiin myöhemmin suullisesti uudemman kerran hovioikeudessa.

Vuonna 1790 suullisia kuulemisia järjestettiin hovioikeudessa enemmän todisteluun ja vaateiden tarkentamiseen liittyvissä kuin prosessuaalisissa kysymyksissä. Asianosaisille annettiin tilaisuus esittää uusia lausuntoja, toimittaa lisätodistelua ja kommentoida toistensa esityksiä. Pynnöstä annettiin lupa todistajien kuulustelemiseen ja kuultiin sitten asianosaisten huomautuksia esitetystä todistelusta. Myös prosessuaalisista, potentiaalisesti oikeudenmenetyksiin liittyvistä kysymyksistä kuultiin asianosaisia, mutta suhteessa huomattavasti harvemmin kuin kymmenen vuotta aikaisemmin. Jälleen on kuitenkin todettava, että vuoden 1780 tapausten määrä on niin vähäinen, että tällä ei ole tilastollista merkitystä.

²⁰³ VHO 1790 TD No:t 13, 34 ja 39.

²⁰⁴ VHO 1790 TD No 23.

²⁰⁵ VHO 1790 TD No 30.

Vuoden 1800 tuomioissa viidessätoista eli jo lähes joka neljännessä on maininta suullisesta kuulemisesta, ja niiden tuomiokirjoihin merkitsemisestä oli tullut rutiininomaisempaa ja fraasimaisempaa. Usein kyse on siitä, että asianosaiset tai heidän oikeudenkäyntiasiamiehensä ovat jutun alussa esittäneet uusia tai tarkempia lausumia (*vidare/närmare andragande*). Mitä nämä pitivät sisälleen, ei yleensä käy tuomiotalttiosta ilmi. Kuultavat on useimmiten määritelty termillä ”*Parter*”²⁰⁶, mikä ei varmuudella täsmennä, olivatko paikalla asianosaiset henkilökohtaisesti vai vain heidän oikeudenkäyntiedustajansa.

Tuomiotaltiossa ei ole myöskään määritelty tarkasti, missä yhteydessä suullinen kuuleminen tapahtui. Tuomiotalttioista ja akteista on pääteltävissä, että silloin kun kyse oli näistä alkuvaiheen tarkemmista lauselmista, kronologia oli usein seuraava: saapumispäivä oli alioikeuden tuomiossa määriteltynä ja lain edellyttämänä päivänä, tästä noin viikon kuluttua vastapuoli esitti vastauksensa (*wid uprop bemött*), minkä jälkeen hankittiin mahdollisia puuttuvia dokumentteja ja tarvittaessa suullisesti esitettiin lisälauselmia (...*samt Parterne derefter wid muntelige förhör gjordt widare andraganden*...).

Prosessin kirjallisuudesta huolimatta olivat suulliset kuulemiset enenevästi osa normaalia hovioikeusmenettelyä. Kuulemisia järjestettiin niin todistelutarcoituksessa kuin prosessuaalisten kysymysten selvittämiseksi. Suhteellisen usein aloite suullisen kuulemisen järjestämiseksi tuli asianosaisilta itseltään; hovioikeuden ei kuitenkaan tarvinnut tällaiseen suostua, jos sitä ei katsottu asian selvittämisen kannalta tarpeelliseksi tai jos pyyntö oli tehty esimerkiksi vain prosessin viivyttämistarkoituksessa. Prosessin asianmukainen hoitaminen oli hovioikeustuomareiden ensisijainen tavoite. Prosessien käsittelyaikaa koskevat tiedot kertovat, ettei asianmukainen prosessi tarpeellisine kuulemisineen kuitenkaan suu-remmin hidastanut hovioikeuden toimintaa ja juttujen ratkaisemista.

2 ALUEPOLIITIIKKA JA OIKEUDEN SAATAVUUS

2.1 Alueellinen toimivalta ja tehokkuus

Turun hovioikeuden ruuhkaantumisen ja oikeusprosessien hitauden lisäksi Kus-taa III käytti yhtenä konkreettisena perusteluna uuden hovioikeuden tarpeelle aluepoliittista tekijää. Hän vetosi siihen, että yksi hovioikeus ei ollut riittävä Suomen kokoiselle laajalle maalle ja että myös kauempana Turusta asuvien tuli saada oikeutta ilman ”*viivytystä, pitkiä matkoja ja suurta ajanhukkaa*”.

²⁰⁶ Esim. VHO 1800 TD No 2 (...*efter det Parterne wid munteligt förhör gjordt widare andragan-de*...) ja no 24 (...*tillika med hwad Parterne derefter wid munteligt förhör ytterligare andragit*...).

Tämä oli argumentti, joka painotti oikeutta hakevien intressiä. Ajanhukka ja kulut eivät kuitenkaan olleet ainoastaan asianosaisen ongelma, vaan välillisesti myös valtion. Esimerkiksi talonpojan tai torpparin pitäminen kauan poissa työstään saattoi olla tuhoisaa paitsi tämän sadolle ja elinkeinolle, myös kruunulle talonpojan heikentyvän veronmaksukyvyn kautta. Nämä olivat näkökohtia, joita pyrittiin ottamaan huomioon myös niissä prosessuaalisissa säännöissä, joissa kehoitettiin ottamaan kaukaa tulleiden asiat ensin käsiteltäviksi. Liian hankalaksi ja kalliiksi koettu oikeudenkäyminen saattoi johtaa siihen, että tuomioistuinten sijaan asioita hoidettiin epävirallisemmin paikallisesti. Tämä ei ollut kruunun intressissä, mihin palataan käsiteltäessä ylemmän oikeudenkäytön merkitystä sosiaalisen kontrollin näkökulmasta.

Uuden hovioikeuden perustamista perusteltiin siis osittain kauempaa tulevien asukkaiden oikeuteen pääsyn helpottamisella. Puheissa ja dokumenteissa viitattiin pitkien tuomioistuinmatkojen aiheuttamaan ajanhukkaan ja kuluihin, kuten oli tehty jo aiempienkin hovioikeuksien perustamisdokumenteissa. Argumentti ei ollut uusi, vaan sitä oli käytetty hyvin samankaltaisin sanankäntein jo yli sata vuosikymmentä vuotta aiemmin.²⁰⁷

Alueellisten intressien ja erityispiirteiden painottamisen taustalla saattoi olla hyvin erilaisia tekijöitä. Uusien, valtakunnan eri alueille perustettavien hovioikeuksien kautta voitiin paitsi helpottaa oikeusjuttujen tuomista ylempiin oikeusistuimiin, myös ottaa huomioon erilaisia alueellisesti painottuneita kielellisiä, taloudellisia, yhteiskunnallisia ja toisistaan poikkeaviin oikeudellisiin traditioihin liittyviä intressejä. Tuomioistuinten kautta voitiin tarvittaessa myös ohjata ja yhtenäistää oikeutta ja yhteiskuntaa.

Aluepoliittiset tekijät olivat yksi näkökulma, joiden kautta oli mahdollista pyrkiä huolehtimaan oikeudenhoidon toimivuudesta, ajateltiinpa sitten joko oikeudenhakijoiden tai valtiovallan intressejä. Oikeudenhoidon toimivuuden lisäksi merkitystä oli toki myös muilla tekijöillä, esimerkiksi täytäntöönpanosta huolehtivan tason toiminnalla. Vaasan hovioikeutta perustettaessa pyrittiin myös kiinnittämään huomiota siihen, että hovioikeuden tuomiot oli mahdollista panna

²⁰⁷ Fullmacht för Åbo Hoff-rätt / dat. 15 Junii 1623: "Wij Gustaf Adolph &c. Giöre witterligit, att efter Wij Förnimme hoos Wäre undersätare, som uti Finland boendes äre många wichtige Rättegångs Saker, hwilka ett noga betänckiande med sig hafwa, för de långa resor och stora expenser, so de till Sakers utförande wid Wår Konungslige Hoffrätt i Stockholm, giöra och utstå måste, nederlagde och tillbaka satte warda, hwarigenom mången skerr förnär, uti sin rätt och rättighet..." Drottning Christinæ Fullmacht för Jönkiöpings Hof-Rätt. Datum Stockholm den 5. Novembris Anno 1634: "Wij Christina &c. Giöre witterligit, at såsom för detta många wichtige Rättegångs Saker är hoos Wäre Undersätare, som uti Giöta land byggia och boo, nederlagde och tillbaka satte wordne, för de långe reesor och store Expenser, som de til sådane Sakers uthförande, widh Wår konungslige Hoff-Rätt här i Stockholm giöra och utstå måste,...".

mahdollisimman tehokkaasti täytäntöön. Tämä oli tärkeää sekä kruunun että oikeutta hakevien näkökulmasta.

Oikeudenkäytön tehokkuus ei yksinään ollut riittävää oikeuslaitoksen toimimiseksi. Oikeudenhakijoiden oli voitava luottaa myös siihen, että tuomiot oli tarvittaessa pantavissa täytäntöön tai oikeuden ratkaisusta ei ollut heille suuremmin iloa. Tämä toimi myös toisinpäin. Jos täytäntöönpanokoneisto oli liian heikko, pystyttiin paikallistasolla jättämään huomiotta esivallan toivomukset, jos niiden toteuttamiseen ei ollut intressiä. 1700-luvun lopulla tämä näkyi Ruotsissa vielä erityisesti rajaseuduilla, jonne esivallan ote ulottui huonommin ja yhteisöllä oli siten mahdollisuuksia jossain määrin toimia myös omien lakiansa mukaisesti.²⁰⁸

Parannettavaa löytyi varsinaisessa täytäntöönpanoportaassa, erityisesti lääninhallinnossa ja kuninkaan käskynhaltijoiden toiminnassa. Tätä porrasta voitiin pyrkiä parantamaan muun muassa uudelleenresursoinnin avulla. Hallinnon toimivuuteen vaikutti se, millaisilla resursseilla hallintoa hoidettiin ja miten toimivaltaa oli jaettu eri yksiköiden kesken. Jos heikoin resurssien varustetut harvalukuiset yksiköt joutuivat hoitamaan laajoja, vaikeakulkuisia ja vaikeasti kontrolloitavia alueita, eivät tulokset luonnollisesti olleet optimaaliset.

Alueellisen toimivallan jakamiseen liittyvät kysymykset olivat yhteydessä organisaation yksinkertaistamispyrkimykseen, joiden kautta haettiin myös hallittavuutta ja tehokkuutta. Monessa muussa maassa kuin Ruotsissa tuomioistuinorganisaation yksinkertaistamiseen liittyvät vaatimukset olivat polttavampia, sillä vaikka täälläkin oli nykyistä enemmän alioikeuksia, ei niitä kuitenkaan ollut samassa määrin kuin useissa muissa Euroopan valtioissa. Niiden toimivaltarajat olivat myös selkeämmät.

Esimerkiksi Ranskassa niin alioikeuksia kuin ylioikeuksia oli useita erilaisia – valitusasteiden määrä saattoi nousta jopa kahdeksaan²⁰⁹ – ja toimivaltarajoissa oli epäselvyyttä. Oikeudenhakijat eivät aina tienneet, mikä oli heidän tapauksessaan oikea tuomioistuin, eivätkä tuomioistuimet pitäneet sopimattomana kilpaila keskenään tapauksista. Asiantilan selkiyttämiseksi vaadittiin yksinkertaisempaa organisaatiota ja selkeitä toimivaltarajoja.²¹⁰

Myös Vaasan hovioikeuden jutut kertovat, että oikeudenhakijat erehtyivät joskus oikeasta tuomioistuimesta. Asioita tuotiin raastuvanoikeuteen, kun olisi pitänyt mennä käräjille tai käännettiin normaalien tuomioistuinten puoleen, kun kuninkaan käskynhaltija olisi ollut asiassa tuomiovaltainen (esimerkiksi kruununmaata käsittelevät jutut). Nämä eivät kuitenkaan ole vastaavanlaisia tapauk-

²⁰⁸ Esimerkiksi Heikkinen 1988 kuhmolaisten omankäden oikeuden käytöstä ja vuosikausia kestäneestä hiljaisesta vastarinnasta kirkon rakentamisprojektin yhteydessä, s. 286–287.

²⁰⁹ Pihlajamäki 1997, s. 56, av. 19.

²¹⁰ 1700-luvun ranskalaisista uudistusvaateista Carey 1981, ss. 44

sia kuin Ranskan ongelmat tuomiovallan kanssa, vaan riidan luonteesta johtuvia sekaannuksia, joissa myös alioikeudet olivat erehtyneet pitämään itseään toimivaltaisina. Ne eivät liittyneet alueelliseen tuomiovaltaan.

Alueellisesti kannatettiin mahdollisimman tasaisesti jakautuneita yksiköitä. Ranskassa perustettiin vuonna 1771 – samana vuonna siis, jolloin Kustaa III vielä kruununprinssinä vieraili maassa – uudet ylemmän asteen tuomioistuimet, joiden perustamisen tarkoituksena oli luoda suunnilleen samankokoiset tuomiovalta-alueet²¹¹. Myös Ruotsissa oli keskusteltu tuomiovaltapiiirien uudelleen jakamisesta: Suomen osalta tätä keskustelua oli käyty niin läänien kuin kihla-, tuomio- ja laamannikuntien jaosta erilaisissa yhteyksissä aina 1700-luvun puolivälistä alkaen.²¹² Hovioikeuden osalta tätä keskustelua ei ollut käyty, mutta alueellista hallinnointia oli pyritty helpottamaan Turun hovioikeudessa erottamalla Pohjanmaata koskevat asiat omaan aktikokoelmaansa.

Säätyjen ajalla hankkeita ei ollut pystytty toteuttamaan, ja keskustelut johtivat toimiin vasta Kustaa III:n aikana. Samaan aikaan kuin Vaasan hovioikeus perustettiin, uudistettiin myös aluejakoa niin läänien kuin laamanni- ja tuomiokuntien osalta. Entiset suuret hallintopiirit oletettiin Tukholmassa yhdeksi syyksi virkamiesten omavaltaisuuteen ja epäpätevyyteen, mistä kertoi jotain se, että esimerkiksi Itä-Suomen virkamiehistä suuri osa joutui joko syytteiden kohteeksi tai erotetuksi virastaan²¹³.

Suomi jaettiin vuonna 1775 kuuteen lääniin aiemman neljän sijasta ja laamannikuntien määrä nousi viiteen aiemman kolmen sijasta; tuomiokuntien määrää lisättiin hieman myöhemmin. Läänien rajat määriteltiin erittäin tarkasti samalla asetuksella, jolla Vaasan hovioikeus perustettiin ja Suomen hovioikeuspiiri jaettiin kahtia – esimerkiksi entinen Pohjanmaan lääni jaettiin kahtia Vaasan ja Oulun lääneihin.²¹⁴

Vaikka hovioikeuspiirien jaosta ei tiettävästi ollut keskusteltu aiemmin, oli tasaisempi maantieteellinen jako selvästi myös uudistajien mielessä. Uusi hovioikeus sai nimittäin alueita paitsi Turun, myös Svean hovioikeuden vanhoilta toimivalta-alueilta. Näistä Vaasan hovioikeuden tuomiopiiriin kuuluvista alueista annettiin hovioikeuden vihkiäispäivänä 28. kesäkuuta 1776 julistus²¹⁵, jossa luettiin ne tuomiokunnat, kaupungit ja laamannikunnat, joista tuli valittaa Vaa-

²¹¹ Black 1990, s. 336.

²¹² Blomstedt 1976, s. 13.

²¹³ Saloheimo 1980, s. 241–245, 253–254. Ks. myös jäljempänä V.3.5. Vaasan hovioikeuden toiminnasta tuomarien virkavirheiden käsittelijänä.

²¹⁴ ”Den 20 Junii. Kongl. Maj:ts kungörelse, angående en nödig befunnen fördelning af Länen i Finland, så wäl som den i Wasa Stad anlagde Kongl. Hof-Rätten.” Ks. myös Alanen 1964, s. 90–95 uudesta läänijaosta.

²¹⁵ ”Den 28 Junii. Kongl. Maj:ts kungörelse, angående Des och Rikets uti Wasa Stad inrättade Hof-Rätt samt de derunder lydande Dom- och Lagsagor.”

saan. Hovioikeuden toimivaltaan kuuluvat alueet haluttiin tuoda julkisuuteen näin yksityiskohtaisesti, jottei kukaan jäisi epätietoiseksi siitä, mikä hänen tapauksessaan oli oikea forum. Kiinnostus alueellisen toimivallan määrittämiseen oli selkeästi vahvempi kuin esimerkiksi Turun hovioikeutta perustettaessa, jolloin oli suhteellisen ylimalkaisesti määritetty hovioikeuden toimivalta-alueeksi Suomi, joka vielä tuolloin oli hyvin epämääräinen kokonaisuus.²¹⁶

Tuomiovalta-alue, jonka hoidosta Vaasan hovioikeus ryhtyi huolehtimaan, oli maantieteellisesti laaja. Hovioikeuden toimivaltaan määrättiin kuuluvaksi Pohjanmaan eteläinen tuomiokunta, Ylä-Satakunnan ylinen kihlakunta, Sääksmäen ylinen kihlakunta, Suur-Savon keskinen kihlakunta, Vähä-Savon tuomiokunta, Karjalan tuomiokunta, Pohjanmaan keskinen tuomiokunta, Pohjanmaan pohjoinen tuomiokunta ja Kuusamon Lappi. Kaupungeista hovioikeuden tuomiovaltaan kuuluivat Oulu, Vaasa, Uusikaarlepyy, Kokkola, Kristiinankaupunki, Pietarsaari, Raahen ja Kajaani – sekä Kuopio, vaikka sitä julistuksessa siis ei esiintynytkään.

Julistuksessa jaettiin Vaasan hovioikeuden tuomiovalta-alue lisäksi kahteen laamannikuntaan: Vaasan ja Oulun laamannikuntaan kuuluivat Pohjanmaan pohjoinen, keskinen sekä eteläinen tuomiokunta ja Kuusamon Lappi, Karjalan laamannikuntaan puolestaan Karjalan ja Vähä-Savon tuomiokunnat sekä Sääksmäen kihlakunnasta Vaasan toimivaltaan kuuluvat alueet.

Tuomiokuntien uudelleenjärjestely oli kiinteästi yhteydessä Vaasan hovioikeuden perustamiseen. Hovioikeuspiirin kahtiajaon takia Suomen tuomiokunnat oli pakko määrätä kuulumaan jommankumman hovioikeuden alaisuuteen. Turun hovioikeus teki alkuperäisen ehdotuksen tuomiokuntien jaoksi kuninkaan määräyksestä ja tämä ehdotus vahvistettiin toukokuussa 1776.²¹⁷ Samalla Vaasan hovioikeus määrättiin tarkistamaan omaan alueensa kuuluvien tuomiokuntien tila, mikä johti seuraavana vuonna kahden uuden tuomiokunnan muodostamiseen.²¹⁸ Kun Pohjanmaan tuomiokunnat jaettiin neljään, perusteltiin muutosta sillä, että oikeudenkäyttö helpottuisi ja kansa saisi oikeusasiansa selvitettyksi nopeammin kuin ennen.²¹⁹ Kun toimeenpanoon kiinnitettiin samalla huomiota mm. pienentämällä läänejä ja tehostamalla siten niiden toimintaa, voidaan katsoa, että nopeampi oikeudenhoito oli kiinteässä yhteydessä nopeampaan täytännönpäntöön.

²¹⁶ Blomstedt 1973, s. 120–121.

²¹⁷ ”Den 4. Julii 1776. Kongliga Åbo Hof-Rätts Bref, angående fördelning af Jurisdictionerne emellan Åbo och Wasa Hof-Rätter.”

²¹⁸ Alkio 1976, s. 82.

²¹⁹ Alanen 1964, s. 101

2.2 Oikeudenhakijat alueellisesti

Voi kuitenkin kysyä, mikä käytännössä oli hovioikeuden alueellisen läheisyyden merkitys. Hovioikeusprosessi oli pääsääntöisesti kirjallista ja jutut hoidettiin yleensä oikeudenkäyntiasiamiesten välityksellä. Mikä oli alueellisen etäisyyden merkitys käytännössä? Tarkoittiko lyhyempi matka tuomioistuimeen sitä, että tuomioistuinta myös käytettiin enemmän? Tai ilmaistuna toisin päin – pitkä ja vaivalloinen matka sitä, että ylemmän tuomioistuimen puoleen ei käännytty lainkaan? Hovioikeus epäili itse erään tapauksen yhteydessä, että tämä olisi voinut olla mahdollinen syy sille, miksi ruumiinrangaistukseen tuomittu renki ei ollut valittanut saamastaan tuomiosta (...*hwilcket Beslut, icke kan winna någon styrka theraf at Gierdning, antingen i anseende till ortens aflägsenhet eller andra orsaker theruti ingen ändring sökt...*).²²⁰

Näihin kysymyksiin ei ole mahdollista saada tyhjentävää vastausta. Vastaaminen edellyttäisi ainakin vertailujen tekemistä edeltävään tilanteeseen, jossa oikeutta etsivien käytössä oli ainoastaan Turun hovioikeus eikä tämä ole mahdollista lähdemateriaalin puuttumisen vuoksi. Jonkinlaista osviittaa kysymykseen kuitenkin voi saada tarkastelemalla Vaasaan saapuneiden oikeudenhakijoiden kotipaikkoja. Tämän selvittämiseksi on tarkasteltu hovioikeuden käyttäjien kotipaikkaa hovioikeuden diaarien avulla. Diaari ei ole tässä suhteessa täydellinen lähde vastauksen selvittämiseksi, sillä siihen ei ole merkitty kaikissa tapauksissa asianosaisten kotipaikkaa tai muuta paikkaa, johon juttu liittyi.

Muutoksenhakijoiden kotipaikan merkitseminen merkitseminen diaariin vaihteli merkittävästi vuosittain: vuonna 1780 noin 92 %:ssa jutuista ilmenee kotipaikka, kun taas vuonna 1800 vain noin 60 %:ssa merkinnöistä ilmenee, mistä muutoksenhakujuttu on tullut. Muutoksenhaunliitteistä puolestaan puuttui useammin kotipaikkamerkintä: tätä ei selvästi katsottu tarpeelliseksi, koska kotipaikka ilmeni jo varsinaisen muutoksenhakumerkinnän yhteydessä.

2.2.1 Muutoksenhaku alueellisesti vuonna 1780

Vuonna 1780 muutoksenhakijoiden kotipaikka tai asian ratkaissut alioikeus on ilmoitettu melko kattavasti ja vain seitsemässä tapauksessa kaikkiaan 91 jutusta tätä tietoa ei ole saatavilla. Valitukset tulivat kaikkiaan 26 paikkakunnalta, sekä kaupungeista että maaseudulta.

Kovin yllättävää ei ole, että eniten valituksia – kaikkiaan kolmetoista – tuli Vaasasta. Myös Vaasan lähipitäjät olivat hyvin edustettuina: valituksia tuli Isotakyröstä (4), Mustasaaresta (4), Ilmajoelta (4), Närpiöstä (2), Pedersörestä (2),

²²⁰ VHO 1780 AVHD, No 32.

Taulukko 3. Muutoksenhaku alueellisesti (alemman oikeusasteen mukaan).

Paikkakunta	1780	1790	1800	Yht.	Paikkakunta	1780	1790	1800	Yht.
Ei mainittu	7	5	93	105	Leppävirta	2	1	1	4
Vaasa	13	9	15	37	Siikajoki	0	3	1	4
Oulu	10	17	3	30	Salo	1	2	0	3
Mustasaari	4	2	15	21	Pietarsaari	0	3	0	3
Kuopio	5	5	11	21	Maalahti	1	2	0	3
Isokyrö	4	8	9	21	Laukaa	0	3	0	3
Uusikaarlepyy	6	3	7	16	Kalajoki	0	1	2	3
Liperi	7	3	3	13	Pielisjärvi	0	1	2	3
Laihia	1	0	11	12	Viitasaari	0	2	1	3
Liminka	4	5	2	11	Lohtaja	0	0	2	2
Iisalmi	2	1	7	10	Rautalampi	0	0	2	2
Lapua	1	5	4	10	Pudasjärvi	1	0	0	1
Vöyri	0	1	8	9	Pyhäjoki	0	1	0	1
Muhos	3	3	3	9	Kerimäki	1	0	0	1
Närpiö	2	4	2	8	Alajärvi	0	0	1	1
Kristiinankaupunki	5	1	0	6	Evijärven kappeli	0	0	1	1
Kitee (& Kesälahti)	0	4	2	6	Joroinen	0	0	1	1
Ilmajoki	4	1	1	6	Kemi	0	0	1	1
Pedersöre	2	3	1	6	Korsholman eteläinen kihlakunta	0	0	1	1
Vähäkyrö	1	2	2	5	Paltamo	0	0	1	1
Kokkola (ja Kälviä)	1	3	1	5	Pieksämäki	0	0	1	1
Tohmajärvi	1	3	0	4	Pielinen	0	0	1	1
Ilomantsi	1	3	0	4	Rantasalmi	0	0	1	1
Saarijärvi	1	1	2	4	Vähä-Savon ylem- pi tuomiokunta	0	0	1	1
					Yhteensä	91	111	223	425

Laihialta (1), Lapualta (1), Maalahdesta (1) ja Vähästäkyröstä (1). Suhteellisesti melko hyvin edustettuina olivat myös länsirannikon muut kaupungit Uusikaarlepyy (6), Kristiinankaupunki (5) ja Kokkola (1).

Seuraavaksi suurin osuus valituksia kertyi Oululle, josta tuli kaikkiaan kymmenen valitusta. Oulun lähialueilta valituksia tehtiin Limingasta (4), Muhokselta (3) ja Pudasjärveltä (1). Yksi valitus on lisäksi tullut Salosta, joka oli pitävä Oulun läänissä eikä nykypäivänä Varsinais-Suomesta tuttu kaupunki.

Kolmanneksi suurin määrä valituksia (7) tuli Itä-Suomesta Liperistä. Lähes samaan määrään ylsi Kuopio (5), minkä lisäksi Keski- ja Itä-Suomen aluetta

edustivat Iisalmi (2), Leppävirta (2), Saarijärvi (1) ja hieman idempänä sijaitseva Kerimäki (1). Aivan itärajan tuntumasta saapui Vaasaan asti valituksia myös Ilo-mantsista (2) ja Tohmajärveltä (1).

Vaasasta ja sen lähialueilta saapui siten hovioikeuteen 36 % kaikista muutok-senhakutapauksista, Oulun seudulta 21 % ja muista länsirannikon kaupungeista 13 %. Keski- ja Itä-Suomen valitusten määrä nousi 23 %:iin ja lopuissa muutok-senhakutapauksista ei ole mainintaa valittajien kotipaikasta.

2.2.2 Muutoksenhaku alueellisesti vuonna 1790

Vuoden 1790 muutoksenhakutapauksissa kotipaikka tai asian ratkaissut alioi-keus on ilmoitettu 97 %:ssa tapauksista. Tosin kahdessa jutussa alue on ilmoitet-tu vain läänin tarkkuudella (Vaasan lääni). Kaikkiaan valitukset tulivat 32 eri paikkakunnalta.

Selkeästi eniten valituksia tuli tänä vuonna Oulusta: kaikkiaan 17 tapausta tai 15 % kaikista jutuista. Kuten tuomiotaltioista ilmenee, on kuitenkin huomattava, että useampi näistä valituksista käsitteli yhden ja saman kauppiaan riitoja – osit-tain myös samojen osapuolien välillä. Oulun lähialueilta valituksia tuli lisäksi Limingasta (5), Muhokselta (3), Siikajoelta (3), Salosta (2), Kalajoelta (1), Pyhä-joelta (1)

Vaasasta tuli jo selvästi vähemmän tapauksia kuin Oulusta, kaikkiaan yhdek-sän. Vaasan lähipitäjistä tuli kuitenkin myös paljon valituksia: Isostakyröstä (8), Lapualta (5), Närpiöstä (4), Pedersörestä (3), Maalahdesta (2), Mustasaaresta (2), Vähästäkyröstä (2), Ilmajoelta (1) ja Vöyristä (1). Lisäksi kaksi valitusta tuli tarkemmin määrittelemättä Vaasan läänistä.

Muista länsirannikon kaupungeista valituksia tuli Kokkolasta (3), Pietarsaa-resta (3), Uusikaarlepyystä (3) ja Kristiinankaupungista (1).

Kuopiosta tuli viisi valitusta. Lähialueilta valituksia tuli lisäksi Laukaalta (3), Liperistä (3), Viitasaaresta (2), Iisalmesta (1), Leppävirralta (1) ja Saarijärveltä (1). Idempää valituksia tuli Kiteeltä (4), Ilo-mantsista (3). Tohmajärveltä (3) ja Pielisjärveltä (1).

Vuonna 1790 pohjoisesta Oulun seutuvilta tuli hovioikeuteen kaikkiaan noin 29 % kaikista valituksista. Vaasasta ja laajalti ottaen sen lähialueilta tuli valituk-sista 35 %, minkä lisäksi muista itärannikon kaupungeista valituksia tuli 9 %. Itä- ja Keski-Suomesta valituksia tuli 24 %. Kolmessa prosentissa valituksista valittajien alueellinen tausta jää tarkentumatta.

2.2.3 Muutoksenhaku alueellisesti vuonna 1800

Vuoden 1800 osalta johtopäätösten tekoa vaikeuttaa kotipaikkamerkintöjen puutteellisuus: kaikkiaan 93 jutussa ei kotipaikkaa ole merkitty lainkaan. On

vaikea sanoa, vastaisivatko puuttuvat merkinnät suunnilleen samassa suhteessa diaariin merkittyjä tietoja. Mahdollistahan on, että diaarimerkintöjä tehnyt tiedostamattaan kirjasi useammin ylös tuttuja, maantieteellisesti usein läheisiä paikkanimiä kuin kaukaisten, vieraiden pitäjien nimiä. Tämä ei tosin selitä sitä, miksi useammasta Vaasan hovioikeuden toimivalta-alueeseen kuuluvasta kaupungista ei ollut merkitty tulleeaksi yhtäkään valitusta. Kaupunkien nimet olivat varmasti tuttuja hovioikeuden virkamiehille, ja tuntuu jossain määrin epäuskottavalta, ettei Raahesta, Kajaanista, Kristiinankaupungista tai Pietarsaaresta olisi tullut yhtä ainutta muutoksenhakua koko vuoden aikana. Päinvastainenkin on siten mahdollista: että useammin tulivat kirjatuiksi valittajat, jotka olivat kotoisin vieraista, tunnistamista edellyttävistä pitäjistä, kuin lähialueilta tulevat, ehkä tutkin nimet.

Tuttujen paikkakuntien ahkerampaan diaariin merkitsemiseen voisi kuitenkin viitata se, että niistä valituksista, joissa kotipaikka tunnetaan, puolet tuli Vaasasta (15) ja sen seitsemästä lähipitäjistä Mustasaaresta (15), Laihialta (11), Isostakyröstä (9), Vöyriltä (8), Lapualta (4), Vähästäkyröstä (2), Ilmajoelta (1) ja Korsholman eteläisestä kihlakunnasta (1). Edellä mainittujen paikkakuntien lisäksi juttuja tuli Vaasan lähialueilta myös Närpiöstä (2), Alajärveltä (1), Evi-järveltä (1), ja Pedersörestä (1). Kaikista valituksista tämä muodostaa noin 32 %.

Hieman ylempää rannikolta on valituksia merkitty myös Uusikaarlepyyn (7), Kokkolan (1) ja Lohtajan (2) kohdalle.

Tämän lisäksi valituksia tulee jonkin verran pohjoisesta: Kemistä (1), Oulusta (2) ja Oulun lähipitäjistä Muhos (3), Liminka (2), Kalajoki (2), Paltamo (1) ja Siikajoki (1). Tälle alueelle on keskittynyt yhteensä kaksitoista valitusta, mikä edustaa noin viittä prosenttia valituksista.

Loput valituksista, noin 16 %, tulivat Keski- ja Itä-Suomesta. Kauempana sijaitsevia paikkakuntia, joiden osalle on merkitty useampia valituksia, ovat Kuopio (11 tapausta) ja Iisalmi (7). Vasta kaupunkioikeudet saanut Kuopio otti muutoinkin ilmeisen vakavasti oikeudellisen toimensa hoidon: tarkasteltaessa merkintöjä kaikissa vuoden jutturyhmissä jää Kuopio merkintöjen määrässä kakkoseksi ainoastaan Vaasalle. Vähä-Savon ylemmästä tuomiokunnasta sekä Kuopion lähistöllä olevista pienemmistä pitäjistä Saarijärvi (2), Viitasaari (1), Rautalampi (2), Rantasalmi (1), Pieksämäki (1), Joroinen (1), Liperi (3) ja Lepävirta (1) tuli melko paljon yksittäisiä valituksia. Muutama valitus on tehty vielä kauempaa idästäkin: Pielisjärveltä (3) ja Kiteeltä (2).

Jos valittajan kotipaikka tunnettaisiin kaikkien valittajien osalta, eivät Vaasa ja sen lähipitäjät välttämättä pääsisi yli 50 %:n osuuteen kaikista valituksista. Län-sirannikko oli kuitenkin väkirikasta seutua verrattuna moniin Itä-Suomen alueisiin, mikä varmasti näkyy valitusten määrässä. Huomioiden väkiluvun erilaisuudenkin voi sanoa, että esimerkiksi Laihialta oli helpompi kääntyä hovioikeuden

puoleen kuin Kiteeltä. Kynnys valituksen tekemiseen ei ollut yhtä iso, vaikka itse jutun intressi olisi ollut pienempi.

Sekä tuomio- että valitustaltoiden tarkastelu antaa hyvin samankaltaisen kuvan muutoksenhaun alueellisesta ulottuvuudesta kuin diaariin merkityt tiedot. Kolmen vuoden tapausten tarkkailu ei anna kovin kattavaa kuvaa muutoksenhakijoiden kotipaikan merkittävydestä muutoksenhaun kannalta. On mahdollista, että vuosittain esiintyi eroja, jotka eivät tule esiin vain kolmea vuotta tarkasteltaessa. Selvää on, että jos intressi muutoksenhakuun oli riittävä, kannatti tuomioistuimeen tulla kauempaakin. Kaupungeista haettiin muutosta ahkerasti, vaikka hovioikeus olisi ollut kauempanakin: esimerkiksi Kuopiosta haettiin muutosta usein. Toisaalta se, että esimerkiksi sellaiset paikkakunnat kuin Lapua, Mustasaari tai Isokyrö ovat hyvin edustettuina, viittaa vahvasti myös siihen, että lähellä sijaitseva hovioikeus madalsi kynnystä hakea muutosta.

3 YHTEENVETO

Perustamisasiakirjoissa esitettyjen argumenttien ja Tukholmassa pidettyjen puheiden ja juhlallisuuksien jälkeen Vaasan hovioikeus aloitti toimintansa syksyllä 1776. Uudelle tuomioistuimelle etsittiin väliaikaiset tilat ja sille ryhdyttiin rakentamaan uutta oikeustaloa lähialueiden asukkaiden myötävaikutuksella. Kriitikoiden epäilyksistä huolimatta hovioikeudelle riitti työtä heti ensimmäisestä päivästä lähtien. Turusta siirrettiin Vaasaan lähes 500 juttua, ja hovioikeuden arkistojen perusteella voidaan todeta, että Turusta siirrettyjen rästitapausten hoitamisen jälkeenkin hovioikeuden työmäärä kasvoi vuosi vuodelta. Vuosisadan lopulla sisääntulevien ja ratkaistujen juttujen määrät olivat vähintään kaksinker- taistuneet.

Hovioikeuden ei ollut tarvetta seisoa toimeettomana ja pelkästään Kustaa III:n mainetta kasvattavana monumenttina kuten kreivi Fersen epäili. Sille riitti tehtävää, mutta ei kuitenkaan yli sen voimavarojen. Yksi hovioikeus ei ollut enää riittävä maalle, joka oli kuninkaan sanoin ”uutterien ja hyödyllisten kansalaistensa viljelemä ja asuttama”, mutta kaksi selvästikin riitti hoitamaan syntyneet oikeusjutut. Tapausmäärien lisääntymisestä huolimatta hovioikeus toimi tehokkaasti ja suhteellisen nopeasti. Juttuja ei jäänyt rästiin ja ajoittaiset ruuhkaantumiset esimerkiksi tuomioiden puhtaaksikirjoittamisessa pystyttiin selvittämään muutamassa kuukaudessa. Uuden hovioikeuden perustamisen avulla pystyttiin vastaamaan niihin nopeuden ja tehokkuuden vaatimuksiin, jotka tulivat esiin paitsi Vaasan hovioikeuden perustamisen yhteydessä, myös yleisemminkin tuon ajan hallinnollisissa reformivaateissa.

Näihin vaatimuksiin olisi voitu vastata myös tehostamalla Turun hovioikeuden toimintaa, mutta tämä olisi ollut epätydyttävää kauempana sijaitsevien

asukkaiden kannalta. Koska vertailumateriaalia Turun hovioikeutta käyttäneistä asianosaisista ei ole olemassa, ei ole mahdollista täysin tyydyttävästi vastata siihen, millä tavoin Vaasan hovioikeuden perustaminen muutti esimerkiksi muutoksenhakijoiden aktiivisuutta. Muutoksenhakutapausten tarkasteleminen Vaasan hovioikeuden osalta viittaa kuitenkin selkeästi siihen, että hovioikeuden lähialueilta oli helpompi tulla tuomioistuimeen. Vaasasta ja sen lähialueilta tulevien suuri osuus muutoksenhakijoista on melko selkeä. Kaukaa itärajalta tulevien osalta uusi hovioikeus ei välttämättä merkinnyt suurta muutosta oikeuden hakeamiseen, mutta joku mustasaarelainen talonpoika tai ilmajokelainen torppari todennäköisesti vei juttunsa eteenpäin sen takia, että hovioikeus sijaitsi nyt Vaasassa eikä Turussa. Osalle se ehkä tuntuikin ”omalta” hovioikeudelta, kun hovioikeuden talonkin rakentamiseen oli mahdollisesti osallistuttu omalla panoksella.

Vaikka lähempänä sijaitseva hovioikeus ei olisikaan ollut huomattava parannus kaikkien uuden tuomiovalta-alueen asukkaiden kannalta, oli uuden tuomioistuimen sijoittaminen Vaasaan silti selkeä parannus. Pohjanmaa oli monella tavoin aluetta, jolla esiintyi sellaisia riitaisuuksia, joiden tehokas ratkaiseminen oli valtiovallan intressissä. Vuosisadan lopun puukkojunkkarikausi ei ollut ehkä ennakoitavissa, mutta esimerkiksi isojaon aiheuttamat epäselvyydet maanomistuksen ja -viljelyn piirissä tai lisääntyneestä ulkomaankaupasta johtuneet riidat taloudellisissa suhteissa olivat sellaisia ongelmakohtia, jotka oli selvitettävä yhteiskunnan häiriöttömän toimivuuden takaamiseksi. Ne olivat niitä taustalla olevia seikkoja, joiden vuoksi oikeudenkäytön nopeus ja tehokkuus olivat välttämättömiä.

Maankäyttöön ja taloudellisiin suhteisiin liittyviä riitaisuuksia tarkastellaan luvussa VI. Seuraavaksi otetaan kuitenkin esiin se ideologinen peruste, jonka kreivi Fersen epäili vaikuttaneen hovioikeuden perustamiseen: kuningasvallan ja valistuksellisten ideologioiden tukeminen.

V Valistuksen ajan ylioikeus

1 VALISTUKSELLISTEN IDEOLOGIOIDEN TUKEMINEN

1.1 Itsevaltiut, kansalaisuus ja oikeudellinen yhdenvertaisuus

Uuden hovioikeuden perustamisen yhteydessä vedottiin myös täysin toisentyypisiin argumentteihin kuin tuomioistuimen työtaakkaan ja sen sijaintiin. Kustaa III:n retoriset puheet (ja tietysti määrin myös hänen ajamansa uudistukset) liittyivät osittain nimenomaisesti hänen omaan vallankaappaukseensa ja tarpeeseen vakiinnuttaa uusi hallinto ja sen hyväksyttävyys. Yksi tapa, jolla tätä tehtiin, oli vetoaminen uuden hallitustavan valistuksellisuuteen.

Tämä valistuksellisuus, josta Kustaa III pyrki kuulijansa vakuuttamaan, liittyi hallitsemismalliin, joka oli monen aikalaisen mielestä erityisen edistysellinen. Ihanteellinen hallitustapa 1700-luvun loppupuolen Euroopassa ei ollut parlamentaarinen tai demokraattinen malli, vaan valistunut yksinvaltiut. Ajan suuret hallitsijat kuten Preussin Fredrik II, Venäjän Katariina II ja Itävallan Joosef II legitimoivat hallintoaan valistuneilla uudistuksillaan.

Valistuneeseen itsevaltiuteen kuului usko siitä, että valtion tuli huolehtia kansalaistensa materiaalisesta, kulttuurisesta ja moraalista hyvinvoinnista. Käytännössä vastuu kuului valistuneelle yksinvaltiaalle, koska hänellä katsottiin asemansa ja koulutuksensa vuoksi olevan ymmärrys yhteiskunnan tarpeista. Yhteiskunta oli 1700-luvulle tultaessa muuttunut siinä määrin, että yksinvaltaisesti ei ollut mahdollista enää hallita ainoastaan Jumalan armosta ja perinteisen auktoriteettiaseman turvin. Yksinvaltiut – tai valistunut despotismi aikalaiskielenkäytön mukaisesti – oli kuitenkin hyväksyttyä ja kannatettavaa, kunhan se toimi kansalaisten hyvinvoinnin turvaamiseksi ja näiden oikeuksien takaamiseksi.²²¹

Kansalaisuus itsessään oli 1700-luvulla uutta merkitystä saanut käsite. 1700-luvun yhteiskunta eli mielenkiintoista murroksen tilaa, jossa vanha ja uusi ajattelutapa sekoittuivat toisiinsa. Valtion kansalaisuuden kehittyminen oli yksi niitä modernisaation prosesseja vuoden 1800 ympärillä, jotka erottivat esimo-

²²¹ Myös Kustaa III toteutti monia valistuneita uudistuksia, joita on käsitelty useissa väitöskirjoissa ja monografioiden: painovapaudesta Boberg 1951, uskonnonvapaudesta Grell – Porter 2000, rikosoikeudellisista uudistuksista Annars 1965. Valistuneiden itsevaltioiden hallinnosta on R. C. van Caenegemin mukaan johdettavissa myös kehitys myöhempiin hyvinvointivaltioihin. Van Caenegem 1995, s. 22–23.

dernin ajan modernista. Esimodernissa yhteisössä säädyn tai paikallisen alueen (kaupunki, kylä jne.) jäsenyys oli paljon tärkeämpää kuin jäsenyys valtiossa eli kansalaisuus; sosiaalinen asema oli tärkeämpi kuin maantieteellinen alkuperä. Kansalaisuudesta puhumista esimodernissa Euroopassa vaikeuttivat universaalien kansalaiseksi ottamissääntöjen sekä selkeiden kansalais- ja muukalaiskäsitteiden puute, samoin kuin se tosiasia, että yksityis-, poliittiset ja sosiaaliset oikeudet eivät kuuluneet yksittäisen kansalaisuuskäsitteen piiriin vaan vaihtelivat aseman mukaan.²²²

Kansalaisuus-termin ilmaantumisesta huolimatta olivat kansalaiset pitkään yhä myös alamaisia. ”Rationaaliset ja yhdenvertaiset” ihmisyksilöt olivat erilaisia ja kontrollin tarpeessa, jotteivät nämä käyttäneet järkeään ja toteuttaneet yksilöllisyyttään epäsovivalta tavalla. Tämä näkyy myös Vaasan hovioikeuden perustamisen yhteydessä. Kustaa III käyttää hovioikeuden perustamisasiakirjassa nimenomaisesti käsitettä kansalainen ja viittaa pyrkimyksensä huolehtia kansalaisten oikeuteen pääsystä. Samalla hän kuitenkin selkeästi näkee hovioikeuden instituutiona, jonka tulee varmistaa toimintansa kautta sääty-yhteiskunnan perusteiden ylläpitäminen. Tämä heijastaa esimodernin ajan lopun kaksipuolista ymmärrystä kansalaisuudesta ja tasa-arvosta.

Kansalaiskäsite kehittyi valistuksen myötä ja löysi tiensä vähitellen yhä yleisempään kielenkäyttöön. Itse käsite yleistyi ranskalaisessa valistuskeskustelussa 1700-luvun puolivälistä alkaen ja juurtui sitten niin kahvilakeskusteluihin kuin parlamenttien virallisiin julistuksiinkin. Valistusajattelijat myös kehittivät edelleen jo keskiajalla alkanutta keskustelua tasa-arvosta ja yksilön oikeuksista.²²³ Keskustelu varsinaisista kansalaisuus*laeista* käynnistyi vasta jonkin verran myöhemmin, koska se edellytti, että ensin oli muodostunut koherentti käsitys valtion kansalaisuudesta. Tämän on katsottu olleen mahdollista vasta 1800-luvulta alkaen.²²⁴

Valistuksen kansalaiskäsitteeseen perustui ajatukseen ihmisen rationaalisuudesta. Valistusajattelijat argumentoivat, että kaikki ihmiset olivat rationaalisesti ajattelevia ja heille kuului samanlainen järki, joten he olivat myös samankaltaisia ja samanarvoisia. Kansalainen ei ollut vielä oikeudellinen käsite, eikä siitä myöskään sellaista tullut ennen Ranskan suurta vallankumousta. Käsite kuitenkin piti

²²² Fahrmeir 2000, s. 17.

²²³ Korkman 2001, s. 98–99. Tasa-arvon periaate on yksi tapa, jolla on pyritty erottamaan varhaismodernia ajattelumallia keskiaikaisesta. Pufendorffista ja Hobbesista lähtien alkoi esiintyä näkemystä, jonka mukaan ihmisillä on luonnostaan yhtäläiset oikeudet ja he ovat siten luonnostaan tasa-arvoisia. Hobbesille ja Pufendorffille ajatus ihmisten tasa-arvosta ei kuitenkaan liittynyt yksilön, vaan suvereenin oikeuksiin: koska kaikki ihmiset olivat tasa-arvoisia, ei heistä kukaan ollut oikeutta vaatia erityiskohtelua suvereenilta. Ks. kansalaisuuden kehityksestä erityisesti Ranskassa myös Wells 1995 ja kansalaiskäsitteestä Stenius 2003.

²²⁴ Fahrmeir 2000, s. 16.

sisällään ajatuksen aktiivisesta ja vastuullisesta, yhteistä hyvää ajattelevasta miehestä, joka oli valmis toimimaan yhteisönsä hyväksi. Kansalaisella oli velvollisuuksia, mutta yhtä lailla myös oikeuksia. Koska kansalainen oli yhteisönsä vastuuntuntoinen ja lojaali jäsen, tuli häntä myös kohdella yhteisössään puolueettomasti.²²⁵

Kansalaisuudesta käyty keskustelu oli monitahoista, mutta liittyi yhdeltä osaltaan oikeuden saatavuuteen. Kansalaisteeman nouseminen merkitykselliseksi muokkasi näkemyksiä oikeudellisesta yhdenvertaisuudesta, jonka toteutumista vaadittiin yhä painokkaammin muun muassa privilegioiden poistamisen muodossa. Oikeudellinen yhdenvertaisuus edellytti myös huolehtimista siitä, että oikeutta oli tarjolla yhdenmukaisesti *kaikille* sen piiriin kuuluville.

Oikeudellinen yhdenvertaisuus oli alkanut muodostua ongelmaksi muun muassa ammattijaon erikoistuessa ja yhä laajempien ihmisryhmien jäädessä sääty-yhteiskunnan takaamien oikeuksien ulkopuolelle. Perinteisten kolmen tai neljän säädyn – aatelisto, papisto ja porvaristo sekä joissain maissa talonpojat – ulkopuolelle jääneet eivät saaneet osakseen kullekin säädylle myönnettyjen privilegioiden mukanaan tuomia etuoikeuksia. Maissa, joissa oli jonkinlainen säätyedustuslaitos, olivat poliittiset oikeudet tältä osin myös sidottu säätyihin. Tämä oli toiminut ilman suurempia ongelmia niin kauan kuin säätyjen ulkopuolelle kuulumattomat eivät näytelleet suurempaa taloudellista tai yhteiskunnallista roolia. 1700-luvulla tilanne oli muuttunut. Esimerkiksi säätyajan Ruotsissa aateliston virkamies ja varakas ruukinomistaja, jotka eivät kuuluneet sen paremmin aatelistoon kuin porvaristoon, jäivät kokonaan säätyedustuksen ulkopuolelle.²²⁶

Lukuun ottamatta 1700-luvun lopun radikaaleja vuosia Ranskassa ei aikakauden tavoitteena ollut vielä yleinen yhdenvertaisuus ja kaikkien säätyrajojen kumoaminen. Yhä kriittisemmin suhtauduttiin kuitenkin käsitykseen privilegioihin nojautuvien säätyjen ja muiden vastaavien yhteisöjen, kuten kiltojen välttämättömyydestä ainoana toimivana hallinnollisen ja taloudellisen yhteistyön muotona. Vaatimukset yhdenvertaisuuden toteuttamisesta lisääntyivät, mutta yleensä tällä tarkoitettiin kuitenkin ainoastaan yhdenvertaisuutta lain edessä – kukaan ei saanut olla lain ulko- tai yläpuolella. Taloudellista tai yhteiskunnallista tasa-arvoa ei yhtäläisyyttä vaadittaessa tavoiteltu. Yhteiskunnallista eriarvoisuutta pidettiin itse asiassa luonnollisena seurauksena yksilöiden erilaisista kyvyistä ja tarmosta.²²⁷

²²⁵ Linton 2000, s. 158, Nousiainen 1993, s. 38.

²²⁶ Carlsson 1973, s. 17–20. Yhteiskunnallisesti näiden rahvasta korkeampi asema kyllä tunnustettiin ja näistä käytettiin yleensä nimitystä *ofrälse ståndspersoner*.

²²⁷ Linton 2000, s. 158, Höök 1999, s. 261, Black 1990, s. 71, 93–94, 102. Tasa-arvoisuudella oli kuitenkin rajansa valistuksen aikana, mikä näkyi esimerkiksi niin naisten kuin rodullisten ja uskonnollisten vähemmistöjen kohdalla. Useimmat valistusfilosofit eivät vaatineet naisille tasa-arvoista asemaa, vaan kyseenalaistivat näiden kyvyn rationaaliseen, harkittuun ajatteluun ja näkivät naisen

Tämä oli kuitenkin jo sinällään muutos aikaisempaan, jolloin luonnollinen lähtökohta ihmisten arvioinnille oli ollut näiden säätyasema. Säädyn merkitys ei kadonnut myöskään 1700-luvulla, mutta ajalle oli tyypillistä myös yksilön merkityksen korostuminen: individuaalisuus lisääntyi eikä ryhmiä – esimerkiksi juuri säätyjä – arvioitu enää pelkästään suurina, homogeenisinä ryhminä.²²⁸

Vaatimukset yhdenvertaisuudesta ja oikeuksien takaamisesta lainsäädännöllä lähtivät myös melko vahvasti tiettyjen säätyryhmien omista intresseistä. Poliittiset oikeudet, joista kamppailtiin, olivat omiaan edistämään vaurastuneen keskiluokan asiaa. Varattomille vahva valtio, joka kykeni tarjoamaan ruokaa, työtä ja turvaa, saattoi hyvinkin olla toivottavampi kuin talouden ehdoilla hallinnut valtio. Vanhasta järjestelmästä, jossa legaalinen ja taloudellinen epätasa-arvo oli hyväksytty, siirryttiin liberaalin valtion kauteen. Liberaali valtio arvosti tasa-arvoa lain edessä merkittävänä periaatteena, mutta sen sijaan se ei huomionnut taloudellisesta eriarvoisuudesta nousevia epäkohtia rikkaiden ja köyhien välillä.²²⁹

Yhtäläisyyttä lain edessä tai oikeudellista yhdenvertaisuutta ei välttämättä myöskään ymmärretty samalla tavalla kuin nykypäivänä. Voitiin argumentoida, että säätyjaon mukainen statusluokitus ja privilegiot toteuttivat maksimia ”lain on oltava sama kaikille”. Tietyillä ryhmillä oli erilainen status ja sen mukanaan tuomat erioikeudet, mutta tämä oli tilanne, joka tunnustettiin laissa. Se oli kaikille tuttua ja siinä mielessä myös ennustettavaa, joten tässä mielessä voitiin väittää, että laki oli kaikille sama. Oikeudellinen järjestelmä piti yllä vallitsevaa sosiaalista järjestystä.²³⁰

Tämä näkyi myös esimerkiksi Ruotsissa vuoden 1615 oikeudenkäyntijärjestyksessä, joka oli annettu määrittämään Svean hovioikeudessa noudatettava prosessia. Säännöksestä ilmenee, että yksi syy sen antamiseen oli halu huolehtia siitä, että kaikille myönnetään yhtäläistä oikeutta (...*hwariom och enom wederfars lijka Rätt*...). Tuomarit myös velvoitettiin tuomitsemaan jutuissa henkilöön katsomatta (...*uthan något anseende til Personen*...), mutta samalla painotettiin sitä, että säädynmukaiset vapaudet, etuoikeudet ja privilegiot tuli pitää voimassa (...*hwart och ett Ståndzwälfångne Friiheter, Rättigheter och privilegier uthi allo måtto oförkränckte och förbehåldne*...).²³¹ Svean hovioikeuden asiakirja muiden vastaavien kanssa kertoo, että vaikka oikeudellisesta yhdenvertaisuudesta oli

roolin kotiin ja perheeseen sidottuna. Poikkeuksiakin oli (esimerkiksi Condorcet), mutta nämä muodostivat selvän vähemmistön. Tasa-arvo itsessään oli yhä hyväksytympi päämäärä, mutta tasa-arvoa ei samaistettu samankaltaisuuteen.

²²⁸ Wirlander 1982, s. 36, 48, 62.

²²⁹ Van Caenegem 1995, s. 21–22. Tänä päivänä tuo epätasa-arvo jälleen tunnustetaan, mutta tavoitteena on parantaa heikompia asemaa.

²³⁰ Gustafsson 1994, s. 108.

²³¹ Rättegångs-Process 1615 (Schmedeman 1706, s. 146).

puhuttu jo kauan ennen valistusaikaa, ei yhdenvertaisuudelle annettu merkitys kuitenkaan ollut sama.²³² Privilegioiden ja etuoikeuksien voimassapito ei millään tavalla estänyt lakia olemasta yhtäläinen kaikille ajan ymmärryksen mukaan.

1.2 ”Valistakaa heitä silloin heidän todellisesta parhaastaan...”

Oikeudellisen yhdenvertaisuuden tai sen lähestymisen kautta oli mahdollista pyrkiä ylittämään sääty-yhteiskunnan muita rajoja. Ruotsissa raja-aidat eri ihmisryhmien välillä eivät olleet aivan yhtä suuret kuin esimerkiksi Venäjällä, mutta jopa paikallistasolla maataomistavien ja maattomien ero oli merkittävä. Poliittisella tasolla maaton ei ollut maataomistavan naapurinsa tasolla; vain oikeudellisella areenalla ja juridisena subjektina hän pystyi jollain tavalla tasavertaisesti kohtaamaan onnekkaimmat sääty-yhteiskunnan jäsenet.²³³

Esimerkin tästä tarjoaa varhaista englantilaista prosessia tutkinut Daniel Klerman, joka on todennut, että oikeuden eteen juttuja tuoneet olivat usein sosiaalisesti heikompiosaisia kuin ne, joita vastaan he nostivat juttuja. Yhteiskunnan vahvat ja hyväosaiset kykenivät saavuttamaan oikeutensa ilman tuomioistuimen apua, heikommat joutuivat turvautumaan oikeuden auktoriteettiin.²³⁴ Tuomioistuimet eivät siten edustaneet vain kontrollifunktiota tai voimassaolevien intressien ajamista, vaan ne nähtiin myös areenana, jossa heikompienkin oli mahdollista puolustaa oikeuksiaan.

Vaasan hovioikeuden perustamisen yhteydessä käytetty retoriikka kertoo siitä, ettei kansalais-terminologiasta huolimatta pyrkimystä sääty-yhteiskunnan rajojen purkamiseen esiintynyt. Kustaa III puhui kyllä oikeuden tasapuolisesta jakamisesta ja kansalaisista, mutta yhtä lailla hänen puheessaan esiintyivät alamaiset ja säädyt. Puheen alempia säätyjä koskeva osio kuvastaa erityisen hyvin sitä, ettei kuninkaan mielessä ollut radikaalimpien valistusajattelijoiden ihannoima yh-

²³² Thunander 1993, s. 286. Nousiainen 1993, s. 354, 357. Jyränki 1989, s. 77–78. Pihlajamäki 2002, s. 138. 1700-luvun Suomessa kirjoitti puolestaan Antti Chydenius, että ”*kaikilla on samanlainen oikeus, kaikilla yhtäläinen etusija*”. Vuoden 1789 YVK:ssa lausuttiin, että ”*koska me olemme kaikki yhtäläisiä vapaita alamaisia, tulee meidän kaikkien myös lain suojeluksessa nauttia yhtäläistä oikeutta*”. Yhteiskunnan säätyrajojen kaatuminen ja demokratisoitumisprosessi oli kuitenkin vasta 1800-luvun puolella siinä vaiheessa, että se alkoi edellyttää suuria muutoksia myös tuomioistuinlaitoksessa ja oikeudenkäytössä. Oikeudellisen päätöksenteon oli näytettävä legitimitä myös valtaa saavuttaneiden alempien säätyjen – tai luokkien – silmissä, mikä näkyi muun muassa oikeudenkäytön aikaisempaa laajempaa julkisuutena, maallikkovaikuttavuutena ja uudenlaisessa ratkaisujen perustelukulttuurissa

²³³ Aronsson 1992, s. 305.

²³⁴ Klerman 2001, s. 18. Klerman kuitenkin toteaa, että läheskään kaikista tapauksista ei selviä asianosaisten sosiaalinen tausta, joten osapuolten taustasta ei ole mahdollista tehdä liian pitkälle meneviä johtopäätöksiä.

denvertaisuus: ”Suojelkaa erityisesti loukkauksilta sitä osaa kansalaisista jotka elättävät ja puolustavat Isänmaata, mutta kun huolenpitonne kautta olette ansainneet heidän luottamuksensa, valistakaa heitä silloin heidän todellisesta parhaastaan, mikä sisältyy siihen, etteivät he koskaan kunnianhimosta anna houkuttella itseään pois siitä kutsumuksesta, jonka syntymä on heille osoittanut ja havitella tunkeutumista oikeuksiin, jotka yleisen järjestyksen ja vakiintuneen tavan mukaan on heiltä kielletty”.

Kustavilainen aika oli yhä selvästi sääty-yhteiskunnan aikaa. Hovioikeutta kehoitettiin erityisesti suojelemaan talonpoikia ja porvaristoa, mutta tämä ei ollut itsetarkoituksellista. Hovioikeuden oli hankittava näiden säätyjen luottamus, jotta se kykenisi opastamaan heitä tyytymään synnynnäiseen asemaansa. Laki ja tapa määräisivät kullekin säädylle kuuluvat oikeuden ja velvollisuudet, eikä näitä rajoja kuulunut ylittää. Vain kunnianhimon takia pyristely pois syntymän osoittamasta ”kutsumuksesta” oli vastoin kunkin todellista parasta.

Juhlapuhe kertoo myös jotain valistuksesta, sellaisena kuin kuningas sen mielsi. Valistuksella ei tässä tarkoitettu kansalaisten aseman tasa-arvoistamista, vaan ylhäältä päin tapahtuvaa kansalaisten opettamista ja ymmärryksen välittämistä siitä, mikä katsottiin näiden parhaimmaksi. Se, mikä oli alamaisten parhaaksi, ei ollut jokin ”valistunut ihanne”, vaan (sääty-yhteiskunnasta säättävien) valtakunnan lakien ja tapojen noudattaminen.

Tämä vastasi täysin tuon ajan yleistä näkemystä, joka lähti vielä säätypohjaisesta ajattelusta. Joihinkin privilegioihin puuttumisesta huolimatta ei 1700-luvulla vielä kyseenalaistettu säätyjärjestelmää: jokaisen tuli pysyä omassa säädysään, joka oli viime kädessä Jumalan asettama. Kustaa III ei ollut ainoa, joka kehotti kutakin pysymään säädysään ja pitämään huolta oman säätynsä kunnian. Myös sekä fysiokraattiseen että merkantilistiseen ajattelutapaan kuului näkemys, että yhteiskunnalle oli haitallista, jos käsityön, kaupan tai maatalouden puolelta pyrittiin siirtymään virkoihin, jotka perinteisesti kuuluivat ylemmälle säätyläistölle.²³⁵

Se, että kuninkaan täytyi opastaa hovioikeutta muistuttamaan alempia säätyjä näiden luonnollisesta paikasta, todistaa kuitenkin osaltaan, että liikehdintää talonpoikien ja porvariston keskuudessa oli tapahtunut. Yhteiskunta oli ottamassa pieniä askelia kohti tasa-arvoisuutta, jolloin sääty-yhteiskunnan legitimoiminen tuli yhä tärkeämmäksi. Kuten tunnettua, sitä mitä ei kyseenalaisteta, ei ole tarvetta samalla lailla perustellakaan.

Sääty-yhteiskunnan perusteissa oli tapahtunut muutoksia jo 1600-luvulla vanhan aateliston korvautuessa uudella virka-aatelilla. 1700-luvulla muutoksiin vaikuttivat erityisesti koulutuksen yleistyminen, luonnonoikeudellisen ajattelutavan

²³⁵ Wirilander 1982, s. 26–28, 141–142, 290.

aiheuttamat muutokset sekä taloudellinen kasvu, jonka seurauksena varallisuutta keskittyi uusille yhteiskuntaryhmille. Ne murensivat raja-aitoja vanhojen säätyryhmien välillä ja pidemmällä aikavälillä johtivat uuden keskiluokan syntymiseen. Jo 1700-luvun lopulla puheeseen ilmestyivät uudet käsitteet *medelstånd* ja *medelklass*.²³⁶

Nämä askeleet eivät kuitenkaan vielä olleet vieneet niin pitkälle, että kuninkaan puheen olisi voinut katsoa heijastaneen vanhentuneita asenteita. Päinvastoin se oli tarkoitettu vakuuttamaan kuulijat – esimerkiksi valistuksen kotimaan ja Ruotsia rahallisesti tukeneen Ranskan suurlähettiläs – nimenomaan kuninkaan valistuksellisuudesta. Hyvältä itsevaltiaalta ei edellytetty radikaalin tasa-arvon toteuttamista; valistuksellisuutta osoitti jo oikeuden saatavuudesta ja tasapuolisuudesta oikeudenkäytöstä huolehtiminen.

Vaasan hovioikeuden perustamisella voitiin vahventaa ajatusta valistuksellisista ideologioista, joita kohtaan Kustaa III:n tiedetään tunteneen kiinnostusta. Tämä näkökulma rajoittuu tietysti jossain määrin itse Vaasan hovioikeuden perustamisaktiin ja siihen liittyneisiin puheisiin ja julistuksiin. Ne legitimoivat konkreettisesti paitsi Kustaa III:n valtaa, myös hänen valitsemaansa hallitusideologiaa, valistusta.

Toisaalta tässä on argumentoitu, että Vaasan hovioikeuden tulevalle toiminnalle pyrittiin tukemaan yhteiskunnassa vielä vallitsevaa säätyperustaa. Ruotsissa liikkuvista tietyistä valistusintresseistä huolimatta valtakunta oli vielä vahvasti säätyvoittoinen, ja myös Kustaa III itse varsinkin hallintokautensa alkuvaiheissa tukeutui vahvasti aatelistoon ja pyrki vahvistamaan ylemmän aateliston asemaa. Hänen suhtautumisensa muuttui tunnetusti hallituskauden loppua kohden aatelistossa heränneen kriittisyyden johdosta ja oli Yhdistys- ja vakuuskirjaa annettaessa vaihtunut jo epäluuloksi aatelistoa kohtaan.

Se, että Kustaa III kehotti tuomareitaan valistamaan kansaa pysymään synnyinsäädysään ja tyytymään osaansa, ei tietysti tarkoita, että tämä pyrkimys sääty-yhteiskuntaisen ideologian tukemiseen myös käytännössä toteutui hovioikeuden toiminnassa. Hovioikeuden toiminta ja faktinen ymmärrys roolistaan saattoi heijastaa jotain aivan muuta, kuin mitä hovioikeuden perustamisen yhteydessä oli kenties toivottu. Tätä tavoitetta säätyideologian tukemiseen ei myöskään voida pitää merkittävimpänä syynä hovioikeuden perustamiselle.²³⁷

Mitä Kustaa III sitten sanoi puheessaan eri säädyistä painottaessaan vastavaliuille hovioikeuden jäsenille näiden velvollisuutta suojata toimivalta-alueensa

²³⁶ Wirilander 1982, s. 327–328, 334, 345. 1600-luvun sääty-yhteiskunnan muutoksista ks. Englund.

²³⁷ Tutkimuksessa ei ole käsitelty sitä, millä tavoin hovioikeus mahdollisesti vahvisti sääty-yhteiskunnan perusteita omassa toiminnassaan. Luvussa VI sen sijaan palataan säätyryhmiin hovioikeuden muutoksenhakijoina ja kullekin säädyille tyypillisiin oikeudellisiin ongelmiin.

asukkaita? Hän asetti tuomareille ideaalisia velvollisuuksia suhteessa kaikkiin näihin säätyihin. Tämä puhe heijasti vahvasti myös Kustaa III:lle tyypillisenä nähtyä tematiikkaa – kuninkaan ja alamaisten välistä suhdetta.²³⁸

Talonpoikiin viittaavaa osuutta on juuri käsitelty edellä. Kuningas asetti heidät erityisen suojelun kohteiksi yhteiskunnan heikoimpana, mutta toisaalta yhteiskunnan säilymisen kannalta tärkeimpänä osiona. Talonpoikaisto oli se luokka, jonka työn kautta koko valtakunta pysyi ruoassa ja valtio verorahoissa.²³⁹ Se oli myös se valtava massa, jonka piiristä koottiin sotajoukot, jotka puolustivat maata vihollisten hyökkäyksiltä ja taistelivat tarvittaessa myös hyökkäyssodissa. Talonpoikaiston elintärkeiden tehtävien vuoksi oli välttämätöntä, että nämä eivät pyrkineet horjuttamaan yhteiskunnan rakenteita pyrkimällä etenemään arvostuimpiin ja fyysisesti vähemmän raskaisiin tehtäviin.

Porvaristoa ei mainittu erikseen kuninkaan puheessa. Edellä talonpoikaistoa käsittelevän osuuden voidaan kuitenkin katsoa pitäneen myös sisällään ajatuksen porvareista, jotka toisenlaisessa mielessä kuuluivat valtakuntaa elättävään kansanluokkaan. Talous, kaupankäynti ja sitä kautta saadut voitot ja verotulot pyörittivät myös valtion rattaistoa.

Varoituksia säädystä pysymisessä voidaan soveltaa myös porvaristoon. Porvaristo kuului monessa suhteessa yhteiskunnan hyvinvoiviin ja sen jäsenet saattoivat varakkuudeltaan monissa yksittäistapauksissa ylittääkin ylempien säätyjen edustajat. Siten ”syntymän osoittama kutsumus” ei ollut heille välttämättä yhtä raskas, kuin se saattoi olla joillekin talonpoikaiston edustajille. Toisaalta tämä – materiaallinen vauraus – saattoi olla nimenomaan tekijä, joka houkutti hankkimaan sitä arvostusta tai valtaa, jota ylempillä säädillä oli.²⁴⁰

Talonpoikien ja porvariston nostaminen erityisen suojelun kohteeksi oli yhdenmukaista ajan taloudellisten oppien kanssa. Merkantilismi kannusti yhtäältä valtiollisen politiikan ohjenuorana kaupan ja elinkeinojen edistämistä. Fysiokraattien talousopit, jotka suosivat maataloutta kaupan kustannuksella, muodostuivat puolestaan 1700-luvulla yhä merkittävämmiksi ja niillä oli vaikutusta myös Ruotsissa. Molemmilla oppisuunnilla oli se seuraus, että väestön määrä nähtiin valtion tärkeimpänä rikkauden lähteenä.²⁴¹ Tämä tarkoitti sitä, että hallitsijoilla oli intressi suojella näiden elinkeinojen harjoittajia.

Intressi suojeluun vaikuttaa helposti välilliseltä. Kaupan tai maatalouden harjoittaja (toisin sanoen veronmaksaja) ei saa oikeudellista suojaa, koska hän on

²³⁸ Tandefelt 2007, s. 8.

²³⁹ Karonen 1999, s. 351–352. Valtion tuontitavaroista suurin oli aikaisemmin ollut vilja, joten maanviljelyn edellytysten parantamisella oli mahdollista parantaa omavaraisuutta ja vähentää riippuvuutta tuonnista.

²⁴⁰ Wirilander 1974 säätyjaoista ja säädyn mukaisista elämäntavoista.

²⁴¹ Kroeschell 1989, s. 37. Westerlund 1988, s. 103–104, 115.

arvokas itsessään, vaan koska hän on arvokas elinkeinonsa harjoittajana. Tällöin on myös tärkeää, että hän pysyy asemassaan, vahvistaa elinkeinon pysyvyyden ja jatkuvuuden eikä pyri muuttamaan elinkeinoaan henkilökohtaisten mieltymysten tai mielihalujuen mukaan. Valtion etujen mukaista on myös, että aseman jatkuvuudesta tulee perhe- ja sukukohtaista. Oppi ja elinkeinon salat siirtyvät käytännön kautta yhdeltä sukupolvelta toiselle ilman tarvetta erityisille oppilaitoksille, joiden ylläpitäminen vaatisi kustannuksia, tietoa ja taitoa. Tällaisen sitotun yhteiskuntarakenteen ylläpitäminen ja ajattelumallin hyväksyminen kaikkien ryhmien keskuudessa vaatii tiettyjä rakenteellisia ja ideologisia edellytyksiä. Sääty-yhteiskunnan rakennetta ylläpitivät erilaiset valtiolliset ja uskonnolliset opit, käytännöt ja ideologiat: esimerkiksi huonetaulun oppi oli yksi tällainen.²⁴²

Oikeudella oli oma asemansa sääty-yhteiskunnan ylläpitämisessä. Lait määrittivät yhtäältä konkreettisesti eri ryhmien velvollisuuksia ja oikeuksia, kunkin erityisiä privilegioita. Poliittiset oikeudet, samoin monet muut elämää sääntelevät oikeudet ja velvollisuudet määräytyivät säädyn mukaan. Tuomioistuimet olivat yksi niistä paikoista, joissa valvottiin, että kukin sääty hoiti sille kuuluvat velvollisuudet. Se oli myös paikka, jossa suojeltiin niille kuuluvia oikeuksia.

Tietty yhteiskunta voi toimia pysyvämminkin vain, jos enemmistö sen osakkaista hyväksyy yhteiskunnan säännöt. Sääty-yhteiskunnan toimivuus edellyttää, että säätyjako hyväksytään myös alempiin säätyihin kuuluvien parissa. Yhteiskunta ei voi elää jatkuvan legitimititeettikriisin vallassa. 1700-luvun loppua on kuvattu ajaksi, jolloin alkoi jo näkyä merkkejä sääty-yhteiskunnan murtumisesta. ”Alemmat” säädyn vaurastuivat kaupan ja käsityön merkityksen korostumisen myötä ja saavuttivat siten todellista vaikutusvaltaa. Virkamiesten merkitys kasvoi virkamiehistön professionalisoituessa, mikä rikkoi säätyrajoja vallan ylemmillä portilla, ja talonpoikien oikeuksia parannettiin vuonna 1780 annetulla Yhdistys- ja vakuuskirjalla.

Muutokset on mahdollista nähdä merkkeinä säätyrajojen murtumisesta. Ne ovat merkkejä säätyrajojen elämisestä ja muuttumisesta, mutta muutokset eivät välttämättä murra itse järjestelmää vaan voivat päinvastoin vahvistaa sitä. Sääty-yhteiskunnan murtuminen edellyttäisi säädyn merkityksen vähenemistä yksilön oikeuksia ja velvollisuuksia määrittävänä tekijänä; se edellyttää yksilöllistymiskehityksen vahvistumista korporaatiopohjaisen yhteiskuntarakenteen sijaan.²⁴³

Missä määrin 1700-luvun loppu siten todellisuudessa oli sääty-yhteiskunnan hajoamisen aikaa? Näkyikö esimerkiksi oikeudenkäytössä merkkejä sääty-yhteiskunnan arvojen heikkenemisestä? Ilmenikö sellaisia tapauksia, joissa näitä arvoja pyrittiin horjuttamaan tai sellaista erityistä pyrkimystä vahvistaa sääty-

²⁴² Ks. huoneentaulunopista esim. Wirilander 1974, s. 25–32.

²⁴³ Yksilöllisyyden merkityksen vahvistumisesta ja muutoksista erityisesti aatelissäädyn sisällä 1600-luvulla ks. Englund 1989.

yhteiskunnan arvoja, minkä voisi tulkita puolustusreaktioksi niiden taholta, joiden intresseissä oli ylläpitää voimassa olevaa mallia. Nämä ovat kysymyksiä, joihin vastaamiseen tutkimuksessa käytetty aineisto ei valitettavasti riitä vastaamaan.

Privilegioitua, ei-suorittavaa säätyä, papistoa – ja uskontoa – käsittelevät ohjeet seurasivat toisena kuninkaan puheessa. Ne olivat luonteeltaan hieman toisenlaiset ja lähtivät uskonnon merkityksestä ja papiston tehtävistä. Kustaa III totesi puheessaan hovioikeuden tuomareille seuraavasti:

Pysytettäköön tosi Jumalanoppi puhtaudessaan, niin että Korkeimman nimeä kunnioitetaan, että häntä pelätään, mutta varsinkin rakastetaan.

Suojelkaa ja tukekaa Hänen palvelijoitaan heille uskottujen tärkeiden virkojen hoidossa: säilyttäkää heille heidän osakseen kuuluva kunnioitus, niin kauan kuin he harjoittavat niitä hyveitä, jotka heidän tehtävänä on kansalle opettaa; mutta älkää päästäkö ilman laillista ansaittua rangaistusta niitä, jotka huonosti hoitavat virkaansa, joka on perustettu rauhan, yksimielisyyden ja sovinnon ylläpitämiseksi, villiten kansaa kalseamielisyteen Kuningastaan kohtaan, sisäiseen epäsopuun, unohtaen mikä on heidän velvollisuutensa Jumalaa, Isänmaata, Kuningasta, jopa omaa virkaakin kohtaan.

Kuninkaan puheessa näkyi kruunun ja kirkon vanha ja monimutkainen liitto.²⁴⁴ Tuomioistuimen tehtäväksi voitiin määrittää puhdasoppisen uskonnon varjeleminen. Tuomioistuinlaitos auttoi luomaan olosuhteita, joiden avulla voitiin varmistaa, että Jumalaa kunnioitettiin, pelättiin ja rakastettiin. Vastapainona papiston piti suorittaa oma velvollisuutensa kruunua ja isänmaata kohtaan: toimia omalla käytöksellään hyveellisinä esimerkkeinä kansalle ja opastaa kansalaisia rauhanomaiseen ja sopuisaan yhteiselämään.²⁴⁵ Ideologisemman, aatteita ja arvoja muokkaavamman puolen lisäksi hovioikeudelle säilytettiin myös valvontavelvollisuus. Tuomioistuimen tuli valvoa, että papisto hoiti tehtäviään sille asetettujen velvoitteiden mukaisesti. Jos näin ei tapahtunut, oli hovioikeuden asetettava heidät lailliseen edesvastuuseen.

Puhdasoppinen uskonto, jota sekä kirkko että kruunu varjelivat, oli Ruotsissa luterilaisuus, jota Ruotsin kansalaisten oli periaatteessa tunnustettava. Vuonna 1741 annettu laki uskonnonharjoituksesta salli ulkomaalaisten harjoittaa myös

²⁴⁴ Aalto 1996, myös Westerlund 1988 paikallishallinnon organisaatiomuotojen merkityksestä papiston vaikutusvallalle suhteessa talonpoikaistoon.

²⁴⁵ Ks. Peltonen 2006, mikrohistoriallinen tutkimus 1800-luvulta, joka kuvastaa myös papiston roolia suhteessa alempisäätymiin seurakuntalaisiin.

muita protestanttisia uskontoja²⁴⁶ ja uskonnonharjoittamisen vapautta laajennettiin jonkin verran lisää muutama vuosi Vaasan hovioikeuden perustamisen jälkeen. Vuonna 1781 säädettiin uskonnonvapauslaki, jota perusteltiin ajalle tyypillisesti valistuneilla opeilla. Sen kautta myönnettiin kuitenkin vain rajoitettuja oikeuksia, joiden intressinä oli hyödyttää valtiota erityisesti eriuskoisten lisääntyvän maahanmuuton muodossa. Uskonnon harjoittamisen oikeutta laajennettiin katolisiin ja seuraavana vuonna juutalaisiin, minkä lisäksi oikeus valtiopäiväedokkuuteen laajennettiin reformoidun kirkon edustajiin. Valtiouskonnon puhtaus pyhitettiin kuitenkin yhä: vuoden 1781 laissa katolilaisten suorittama käännästytyö kiellettiin nimenomaisesti, ja opetus jäi luterilaisen kirkon etuoikeudeksi.²⁴⁷

Vaasan hovioikeuden tuomiovalta-alueella elävät oikeusalamaiset olivat pääosin luterilaisia, mutta itärajalla vaikutti myös kreikkalaisortodokseja talonpoikia, joilla oli omat seurakuntansa. Hovioikeuden käsittelemissä jutuissa nämä näkyivät lähinnä osapuolina, joilla oli venäläisperäisiä nimiä. Vuonna 1790 kreikkalaisortodoksisen papin puuttuminen Ilomantsin seurakunnasta johti myös Vaasan hovioikeudelle suunnattuun valitukseen.²⁴⁸

Uskonnon ja papiston merkitys näkyi kuitenkin paljon selkeämmin toisenlaisissa tapauksissa, jotka kertoivat konkreettisemmin kruunun ja kirkon yhteistyöstä. Papisto toimi tuomioistuimen apuna yritettäessä selvittää totuutta, ohjattaessa syyttömyydestään kiinnipitäviä syytettyjä tunnustamaan syyllisyytensä.²⁴⁹ Pappien rooli oli näkyvä siinä vaiheessa, kun syytettyä vastaan oli olemassa näyttöä – ei riittävästi tämän tuomitsemiseen, mutta tarpeeksi, jotta tälle voitiin langettaa velvollisuus vannoa itsensä syyttömäksi puhdistusvalalla (*värjemålsed*). Valan vannominen oli vakava asia ja väärän valan vannominen rangaistava teko (*mened*).

Oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 29 ja 30 pykälän mukaan vala oli vannottava tilanteessa, jossa ei ollut olemassa täyttä näyttöä. 29 pykälä langetti valan vannomisvelvollisuuden tilanteissa, joissa oli olemassa vain yksi todistaja ja siten vain puoli näyttöä (*Ett vitne om sielfva målet gälle ej mer, än för halft bevis; och då bör then som käres til, med ed sig värja.*). 30 pykälän mukaan vala oli mahdollista määrätä vannottavaksi myös silloin, kun syytteestä oli olemassa perusteltu huhu tai muita sitovia aihetodisteita syytettyä vastaan (*Ther uppenbart, och på sannelika skiäl grundadt rychte, eller andra bindande omständigheter och liknelser äro mot then, som tiltales; må ock Domaren värjemåls ed ålågga.*). Vaasan

²⁴⁶ Kongl. maj:ts nådige kungörelse, angående fri religions-öfnings förunnande här i riket åt alla them af engelske och reformerte lyrkan som wilja sig härstädes nedsättia. Gifwen Stockholm i Råd-Cammaren then 27. augusti 1741.

²⁴⁷ Grell – Porter 2000, s. 17.

²⁴⁸ VHO D 1790 No 22.

²⁴⁹ Inger 1994, s. 175.

hoviioikeuden käyttämässä terminologiassa ei pääsääntöisesti käytetä termiä *värjemålsed*, vaan 29 pykälän mukaista muotoa ”*therifrån med Ed sig wårja*”²⁵⁰.

Koska valan antaminen tarkoitti syytöksestä vapautumista, oli tuomioistuimen varmistuttava, että syytetty ymmärsi valan ja väärinvannon vakavuuden: ei maallisen seuraamuksen ankaruuden, vaan sen vaaran, johon väärinvannoja saattoi sielunsa autuuden ja pelastuksen. Jos tuomioistuin epäili syytetyn kristinuskon tuntemusta, hänet velvoitettiin ennen valan antamista keskustelemaan papin kanssa. Syytetyn tuli myöhemmin esittää todistus tuomioistuimelle, että hän oli antanut papiston opastaa itseään valan merkityksestä.

Näin tapahtui esimerkiksi vuonna 1790, kun vahdinvaimo Elisabeth Molanderia syytettiin varkaudesta. Oulun raastuvanoikeus oli tuominnut hänet ruumiinrangaistukseen, mutta Molander haki muutosta hoviioikeudelta kieltäen syyllisyytensä. Molanderin kieltämisen vuoksi hoviioikeus katsoi, että hänen syyllisyytensä tueksi oli olemassa vain puoli näyttöä ja muutti alioikeuden ratkaisun valatuomioksi velvoittaen Molanderin ensin kuulemaan papistoa (*...hon bör med sjelfs sins Ed jemlikt 29 § XVII Cap RB erhålla det hon icke afhändt Öströms hustru i frågawarande gullringar; dock skall hon förut af wederbörande Prästerskap om Edens wigt och värde noga underrättas, hwaröfwer Prästerskapets bewis, wid rådstufwu Rätten uptes bör*).²⁵¹

Tähän toimenpiteeseen turvaututtiin suhteellisen usein²⁵² ja se saatettiin nähdä jopa oleellisena osana valaprosessia rikostapauksissa. Viskaalin nostamassa virkavirhejutussa kihlakunnantuomari Polvianderia vastaan yksi lukuisista syytekohtista käsitteli sitä, että Polviander ei ollut määrännyt yksinkertaisesta huoruudesta syytettyä piika Maria Väisästä papiston puheille ennen puhdistusvalan antamista²⁵³. Viskaali näki tämän laiminlyönnin virkavirheenä. Hoviioikeus kuitenkin totesi, että alioikeudella oli harkintavaltaa sen suhteen, oliko papiston puheilla käyminen välttämätöntä. Vaikka Maria Väisäsen kristinuskon tuntemus oli ollut hieman puutteellista, oli alioikeus toiminut vielä harkintavaltansa rajoissa katsoessaan, että syytetyn saattoi päästää puhdistusvalalle ilman lisäopastusta.

Väärän valan vannomisesta seurauksena oli sakkojen lisäksi kunniaattomuus ja tiettyä kunniaattomuuden piirrettä liittyi myös papiston pitämään neuvontaan valan merkityksestä. Papiston ja tuomioistuimen yhteistyö oli välttämätöntä, koska ilman valan pelotusvaikutusta se olisi menettänyt merkityksensä. Syytetyt olisivat ilman omantunnontuskia lausuneet tarvittavat muutamat sanat, joiden takana odotti vapaus. Väärinvannonuksen uskonnollisiin seuraamuksiin kuitenkin uskot-

²⁵⁰ Esim. VHO 1800 AVHD No 35.

²⁵¹ VHO 1790 AVHD No 57.

²⁵² VHO 1790 AVHD No 68, 1800 AVHD No:t 35, 38, 49, 55, 59, 83, 85, 122.

²⁵³ VHO 1780 AVHD No 32.

tiin, mistä kertovat ne useat tapaukset, joissa muutoksenhakijat kääntyivät hovioikeuden puoleen päästäkseen valanvannomisvelvollisuudesta²⁵⁴. Valaa ei haluttu antaa, vaan mieluummin todistaa oma syyttömyys esimerkiksi todistajien avulla. Pappien ankarilla varoituksilla oli vaikutuksensa monien syytettyjen asenteisiin.

Papin puheille lähettäminen oli osoitus siitä, että tuomioistuimen mielestä syytetyn kristinuskon tuntemuksessa oli puutteita. Tällainen syytös saattoi käydä säätyläisen kunnialle. Tähän viittaisi ainakin hovioikeuden ratkaisu tapauksessa, jossa likvidaatiokomissaari, hovioikeudessaakin edustajana toiminut Simon Kihl oli tuomittu Pietarsaaren raastuvanoikeudessa valalle ja sitä ennen papiston kuuluttavaksi. Puoli näyttöä todisti sen puolesta, että Kihl oli juovuksissa loukannut sanallisesti raatimies Johan Sneckendahlia yleisellä maantiellä eikä raastuvanoikeudella ollut tietoa hänen kristinuskon tiedoistaan. Hovioikeus piti voimassa valatuomion, mutta katsoi, ettei ollut mitään syytä epäillä Kihlin tietoja valan merkityksestä. Velvollisuus käydä papiston puheilla siis kumottiin.²⁵⁵

Aateliston osalta Kustaa III:n erikoisohteet lähtivät etuoikeuksista. Hovioikeuden tuomaristolle kohdistettu käsky kuului:

”Puolustakaa ja hoitakaa Ritariston erioikeuksia, mutta älkää antako näiden sortaa rahvasta eikä rahvaan heidän kanssaan rettelöidä”.

Aatelisto oli etuoikeutettu luokka, mutta heidän oikeutensa eivät olleet rajoittamattomat. Hovioikeudelle suunnatun ohjeen mukaan oli pidettävä huoli erityisesti siitä, että aatelisto ei sortanut rahvasta eikä rahvas toisaalta niskuroinut aateliston valtaa vastaan. Kustaa III vahvisti tällä lausumallaan sääty-yhteiskunnan perusteisiin kuuluvia käsityksiä. Toisaalta hän korosti jälleen yhteiskunnallisen rauhantilan merkitystä ja epäsovun haitallisuutta. Aateliston etuoikeuksia ja alustalaisten niskurointia käsittelevät lauseet tuovat mieleen jälleen aikakauteen liittyvät talonpoikaislevottomuudet, joita käsitellään tarkemmin luvussa VI.

Käytännössä hovioikeudella ei ollut tarvetta puuttua aateliston asioihin kovin usein. Tässä suhteessa kreivi von Fersen oli oikeassa: Vaasan hovioikeuden toimivalta-alue oli pääsääntöisesti talonpoikaisten asuttamaa ja aateliston osuus oli vähäinen. Fersenin argumentti oli kuitenkin lähinnä ollut, ettei talonpojille ollut järkevää perustaa hovioikeutta, koska näillä ei kuitenkaan olisi sille tarvetta. Tämä käsitys olisi vastannut melko hyvin todellisuutta esimerkiksi 1600-luvun Tarton hovioikeuden osalta, joka oli pääsääntöisesti aatelin juttuja käsittelevä

²⁵⁴ VHO 1780 AVHD No:t 4, 11 ja 51; 1790 AVHD No:t 9, 92, 111 ja 112; 1800 AVHD No:t 35, 38, 49, 55, 59, 85, 93, 122, 123, 173. Valanvannomiseen uskoivat myös syyttäjäviranomaiset. Kaupunginviskaali Gaf katsoi vaivan arvoiseksi valittaa hovioikeuteen paloviinajutussa ja vaatia torppari Immoniukselle valatuomiota. VHO 1780 AVHD No 54.

²⁵⁵ VHO 1800 AVHD No 37.

tuomioistuin.²⁵⁶ 1700-luvun Ruotsissa hovioikeudet olivat kuitenkin tarkoitettu kaikille säätyryhmille, huolimatta siitä, että ne olivat myös aateliston forum privilegium. Jo ennen 1700-luvun loppuakin tavallinen kansa oli varmasti oppinut käyttämään hovioikeuksia; 1600-luvun alkupuolella tämä ei vielä ollut itsestään selvää, eikä tavallinen kansa aina tiennyt, kuinka juttu oli mahdollista saada uudelleen käsiteltäväksi.²⁵⁷

”Ty som Lagfarenheten ej läres eller utarbete för blotta kunskaper eller nöjet skull; utan til at stifta ro och skilja the twistande från hwar andra...”

David Nehrman

2 HOVIOIKEUS RAUHAN YLLÄPITÄJÄNÄ

2.1 Yhteiskuntarauha ja Vaasan hovioikeus

Kuninkaanvallan ja oikeudenkäytön yhteys näkyy myös toisella tavalla sekä Vaasan hovioikeuden perustamisen että sen toiminnan yhteydessä. Kustaa III vetosi syyhyn, joka on määritelty oikeudenkäytön perustavanluontoisimmaksi funktioksi – yhteiskuntarauhan ylläpitämiseen.²⁵⁸ Oikeudenkäytön tarkoitus on perimmiltään mahdollistaa yhteisön jäsenten rauhanomainen yhteiselämä; sen yleinen tehtävä on yhteiskuntarauhan ylläpitäminen.

Kuninkaanvallan ja yhteiskuntarauhan turvaamisen yhteys on vanhaa perua. Yhteisön turvallisuuden takaaminen joko oikeudellisin keinoin tai tarvittaessa aseiden turvin tarjosi yhden perustan ja legitimaation kuninkaan vallan kasvulle. Kuningasvallan vahvistuminen ei sinänsä ollut välttämätöntä sosiaalisen järjestyksen ja sisäisen rauhan ylläpidon takaamiseksi, vaan esivaltioellinen, yhteisöllinen oikeudenkäyttö kykeni siihen myös. Yhteisön koon kasvaessa valtiollisen oikeudenkäytön merkitys kuitenkin muuttui tärkeämmäksi. Esivaltioellinen oikeudenkäyttö toimi pienyhteisöissä, kun taas valtiollistuva oikeudenkäyttö kykeni pääsääntöisesti takaamaan paremmin rauhan laajemmissa yhteisöissä. Yhteisön laajojen kerrostien kannalta kuninkaallinen yhteiskuntarauhan ylläpito tarjosi

²⁵⁶ Letto-Vanamo – Pihlajamäki 2002.

²⁵⁷ Thunander 1993, s. 248–249.

²⁵⁸ Ks. Ervasti 2002a sekä Frieden durch Recht.

etuuksia, kun sukuvainojärjestelmä ei enää toteuttanut asianmukaisesti sitä funktiota, jota se oli täyttänyt toisenlaisissa yhteiskunnallisissa oloissa.²⁵⁹

Kuninkaallinen oikeudenkäyttö, joka ylläpiti rauhaa ja rajoitti sukuvainoja, oli siis yhteisön toimivuuden kannalta hyödyllinen; kuninkaallisten, ylempien tuomioistuinten auktoriteetti eri alueiden ja ryhmittymien välisten riitojen käsittelijänä ja erityisesti apu tuomioiden täytäntöönpanossa oli tarpeellinen.²⁶⁰ Muuten hyvin omavaraisten paikallisyhteisöjen on todettu turvautuneen uuden ajan alkupuolella julkisen esivallan koneistoon lähinnä vain pyrittäessä hankkimaan oikeutta, muissa tilanteissa erittäin harvoin. Kruunun tuella ja auktoriteetilla turvattu oikeudenhoito voitiin kokea puolueettomammaksi ja täytäntöönpano turvattumaksi, kuin jos koko prosessi olisi ollut paikallisyhteisöstä ja sen mahtimiehistä riippuvainen. Kuninkaallisten tuomioistuinten tuli olla saatavilla, ettei konflikteja enää tarvinnut ratkaista tarttumalla aseisiin.²⁶¹

Kuninkaallisen oikeudenkäytön perustavanluontoinen funktio yhteiskuntarauhan ylläpitäjänä näkyy Vaasan hovioikeuden perustamisen yhteydessä käytetyssä argumentaatiossa. Vihkiäistilaisuuden yhteydessä puhutellessaan uuden hovioikeuden jäseniä kuningas puhui useampaan kertaan rauhasta. Tämän nimenomaisen puheen yhdeksi pääsisällöksi voi jopa sanoa uuden hovioikeuden velvollisuutta ylläpitää rauhaa omalla tuomioalueellaan, edistää yksimielisyyttä ja huolehtia eri säätyryhmien rauhanomaisen yhteiselon takaamisesta.

Kustaa III:n käyttämä retoriikka liittyy vahvasti myös oikeudenkäytön poliittisen tason funktioihin. Tekstistä heijastuu selkeästi, että yksimielisyyttä ja valtion levollisuutta korostetaan pitkälti sääty-yhteiskuntaa perustelevan ideologian ja kuninkaan oman vallan tukemiseksi. Puheesta käy kuitenkin myös ilmi, että ylemmän oikeudenkäytön taustalla on sen funktio yhteiskuntarauhan ylläpitäjänä. Tätä kuvastaa kohta, jossa kuningas toteaa ylemmästä oikeudenkäytöstä vastuussa oleville hovioikeuden tuomareille: ”*kansan...jonka rauhan ylläpitäminen teille uskon...*”.

Tämä virke kertoo myös siitä, että Kustaa III mielsi esimoderniin tapaan itsensä vielä oikeuden lähteeksi siihen kuuluvine velvoitteineen. Rauhan ylläpitäminen kuului kuninkaan tehtäviin ja siten hän saattoi uskoa sen eteenpäin, delegoida tuomareilleen. Oikeudenkäyttö ja yhteiskuntarauhan turvaaminen ei ollut vielä abstrahoitunut erilleen tästä personaalisuhteesta kuninkuuteen.

²⁵⁹ Nousiainen 1993, s. 315; Österberg 1991, s. 8–10; Nousiainen 1988, s. 19–36; Diestelkamp 1999c, s. 188; Schmidt-von Rhein 1994, s. 24. Hallitsijan tehtävien muutoksista uuden ajan alussa ks. Kotkas 2007.

²⁶⁰ Scheurmann 1994, s. 52–53.

²⁶¹ Tiihonen 1983, s. 47. Szidzek 2002, s. 45–54. Paikallisyhteisön suhtautumisesta keskusvallan oikeudenkäyttöön ja eroista riita- ja rikosasioiden välillä ks. Strauss 1986, s. 123–125 ja usein paikoin.

Tämä tarkoittaa myös sitä, että yhteiskuntarauhan ylläpitämisellä oli tiukka sidos poliittisen tason funktioihin. Yhteiskuntarauhan ylläpitäminen ei ollut vain abstrakti perustavanluontoinen funktio oikeudenkäytön taustalla, vaan se myös konkreettisemmin legitimoï kuninkaallista oikeudenkäyttöä; se perusteli sitä, minkä takia kuninkaalla – tai valtiolla – katsottiin olevan oikeus käyttää tuomiovaltaa. Yhteiskuntarauhan ylläpitäminen oli vielä 1700-luvun loppupuolella läsnä selkeänä periaatteena ja legitimaatioperustana, jonka merkityksen kuningas tiesi kuulijoidensa ymmärtävän.

Yhteiskuntarauhan painottaminen tässä puheessa suhtautui myös toisella tavalla konkreettisiin yhteiskunnallisiin tilanteisiin. Kuninkaan ei enää tarvinnut suojella yhteisöä aseellisilta sukuvainoilta, mutta valtakunnassa oli silti yhä levottomuuksia. Tämän konkretian jäljille päästään, jos tarkastellaan vielä edellä mainittua puheen kohtaa ja sitä, mitä kuningas oikeasti sanoi. Kustaa III – vaikka puhuttelikin pääsääntöisesti suomalaisia hovioikeuden jäseniä ja vaikka hän tietojen mukaan osasi jossain määrin suomea – puhui hovilleen luonnollisesti ruotsia.

Ruotsiksi Kustaa III sanoi ”*menighets sinnen hwilkens lugn Jag eder anförtror*”. Hän ei siis käyttänyt termiä *fred*, vaan sanaa *lugn*. Svenska Akademiens Ordbok²⁶² antaa sanalle *lugn* muun muassa seuraavan merkityksen: *tillstånd som är fritt från störande förhållanden l. händelser l. från större förändringar l. växlingar, lugna förhållanden, ostördhet, stillhet, fred o. ro, frid; särsk. i fråga om stat, samhälle, samfund o.d.: tillstånd som icke störes av krig, uppror, stridigheter o. d., normala, stadgade förhållanden*.

Lugn yhdistyy siten nimenomaisesti valtion tai yhteiskunnan yleiseen rauhan-tilaan, kuten luontevaa yhteiskunnan tason funktiosta puhuttaessa onkin. Päinvastoin kuin sanan *fred* kohdalla sanakirja ei yhdistä sitä nimenomaisesti oikeudelliseen järjestykseen ja oikeussuojaan. Tavoittaaksemme sen konkretian, joka mahdollisesti myös sai Kustaa III:n korostamaan hovioikeuden velvollisuutta kansan rauhan ylläpitäjänä, on tarkasteltava lausetta: ”*tillstånd som icke störes av krig, uppror, stridigheter o.d.*”.

Uppror ja *stridigheter* -termit – samoin kuin kuninkaan puheessa esiintynyt yhtenäisyyden korostus, riitaisuuksien välttäminen ja yhteiskuntarauhan ylläpito – ohjaavat ajatukset sekä kustavilaisen vallankaappauksen jälkimaininkeihin että Vaasan hovioikeuden perustamisvuosina ajankohtaisiin talonpoikaislevottomuuksiin, joita esiintyi 1770-luvulla niin Ruotsissa kuin Suomessa²⁶³. Tämä selittää osittain sitä, minkä takia yhteiskuntarauhan ylläpidon merkitys oli konkreettisempi aikalaisille kuin se luultavasti on tänä päivänä.

²⁶² Svenska Akademiens Ordbok, hakusanat *lugn* ja *fred*.

²⁶³ Talonpoikaislevottomuuksista ks. esim. Katajala 2002.

Talonpoikaislevottomuuksien taustalla olevien maanomistusoikeudellisten kysymysten kautta päästään takaisin myös yhteiskunnan toimivuuteen: maanviljely oli ajan elinkeinoista tärkein ja sen vaarantuminen olisi uhannut koko yhteiskunnan stabiilisuutta. Tämä maanomistuksen ja rauhan suhde näkyy myös vuodelta 1778 peräisin olevassa dokumentissa, jossa kuningas informoi valtakunnan säätyjä toimeenpanemistaan uudistuksista. Suomea koskevien uudistusten osuus alkaa rauhan (turvallisuuden) ja omistusoikeuden yhdistävällä ajatuksella: ”Säkerheten och ägande rätten war det som Kongl. Maj:t ansåg för angelägit at bewara i et fritt Land.”²⁶⁴

2.2 Sovinnot yhteiskuntarauhan edistäjänä

Tässä yhteydessä voidaan myös tarkastella yhtä niistä tavoista, joiden avulla Kustaa III kehotti hovioikeuden tuomareita huolehtimaan yhteiskuntarauhan ylläpitämisestä: pyrkimystä sovintoihin riitelemisen sijaan.

Sovinnon edistäminen on yksi tuomioistuimille asetetuista tehtävistä. Se kuuluu lain mukaan tuomarin velvollisuuksiin tänä päivänä, mutta myös 1700-luvun lopulla sovitteluun ja sovinnon edistämiseen kiinnitettiin huomiota. 1700-luvulla oli myös vielä huomattavasti lähempänä – ajallisesti ja kulttuurisesti – aika, jolloin sovintomenettely oli ollut sukuyhteiskunnalle tyypillinen oikeuden käymisen muoto. Harmonian palauttaminen ja sovinnon aikaansaaminen edustaa erilaista ajattelutapaa kuin valtiollinen oikeusprosessi, jolloin myös muutoksenhaun ja oikeussuojan tarve on erilainen. Oikeussuojan tarve korostuu silloin, kun riita ratkaistaan sääntöjen mukaan sen sijaan, että pyrittäisiin selvittämään konflikti ja palauttamaan harmonia muutoin kuin sääntöihin tukeutuen.²⁶⁵

Vanhan tradition läheisyys on otettava huomioon, kun pohditaan sitä, mikä oli sovinnon funktio ja rooli 1700-luvun yhteiskunnassa. Sovinto voi olla tapa siirtää juttuja pois tuomioistuimen käsittelystä ja siten nopeuttaa ja tehostaa oikeudenkäyttöä. Oikeudenkäyntiin riidanratkaisun menettelynä periaatteessa negatiivisemmin suhtautuvassa yhteisössä – esimerkiksi Stölzelin mukaan 1500-luvun Saksassa²⁶⁶ tai nykypäivänä monissa Kaukoidän kulttuureissa – sovintoon pyrkiminen kertoo puolestaan enemmän oikeuden ja oikeusjärjestelmän luonteesta.

Keskusvallan yhtenäistämisyhtymien edistämiseksi oli 1700-luvun Ruotsissa pyritty pääsemään eroon yksityisistä sovinnosta jo parin vuosisadan ajan. Yksityiset sovinnot kiellettiin vuonna 1540, mutta kiellosta huolimatta sovintoja

²⁶⁴ Den 30 October, 1778. Puncter, om hwilka Hans Kongl. Maj:t i nåder för godt funnit at underätta Riksens Ständer. Modée 1783, erit. s. 543–546.

²⁶⁵ Sovintojen, konfliktinratkaisun ja tuomioistuinmenettelyn suhteesta Ervasti 2004.

²⁶⁶ Ks. Stölzel 1911 sovintojen suosimisesta Saksassa oikeudenkäyntien sijaan 1500-luvulla ja niiden rajoittamisesta 1600-luvulla, s. 42–55.

tehtiin vielä pitkään tämän jälkeen²⁶⁷. Selviä alueellisia eroja oikeudenkäytössä esiintyi myös 1600-luvun aikana.²⁶⁸

Sukuyhteiskunnan ja valtiollisen oikeuden välinen dikotomia ei kuitenkaan merkinnyt 1700-luvulla yksinomaan pyrkimystä tukahduttaa sovintojen tekoa osapuolten kesken. Euroopan-laajuisesti tarkasteltuna 1700-luvun lopulla esiintyi päinvastoin taipumusta soveltaa sovittelumenettelyä laajenevassa mittakaavassa. Esimerkiksi Tanska-Norjassa otettiin käyttöön sovitteluneuvostoinstituutio, johon malli oli haettu Ranskasta. Ranskassa pakollinen sovittelutoimielin oli puolestaan otettu käyttöön vallankumouksen alkuvuosina alkujaan hollantilaisen esikuvien mukaisesti.²⁶⁹

Myös Vaasan hovioikeutta perustettaessa Kustaa III mainitsi sovittelun, tosin pikemminkin alioikeuksien tuomarien kuin hovioikeuden itsensä tehtävänä. ”*Kauempänä Minun silmistäni sijaitsevina on teidän velvollisuutenne oleva suurempi, teidän huolenpitonne tarkempi valvoa sen kansan mieliä, jonka rauhan ylläpitämisen teille uskon: että alituomarit, jotka lähestyvät teitäkin lähemmäksi kansaa, erottavat heistä riidan-aiheet, jotka oikeusjuttuja synnyttävät, että he sovittelevat pikemminkin kuin tuomitsevat...*” Nämä kuninkaan sanat painottivat alioikeuksien tehtävää sekä sovittelijoina että riidan ratkaisijoina.

Velvollisuus sovinnon edistämiseen oli tuolloinkin lakisääteinen. Vuoden 1734 lain oikeudenkäymiskaaren 20 luvun 2 pykälän mukaan tuomareilla oli velvollisuus neuvoa asianosaisia sovintoon, jos asia oli sellainen, että sovinto oli siinä mahdollinen. Oikeudenkäymiskaaren lisäksi sovintoon liittyviä pykäläiä löytyi vuoden 1734 laista niin rangaistus-, pahanteon-, ulosmittaus-, naimis- kuin maakaarestakin. Lain säännökset havainnollistavat, että oikeusriidan sovinnollinen ratkaisu nähtiin positiivisena tavoitteena tuon ajan yhteiskunnassa.²⁷⁰

1734 vuoden laki edusti kuitenkin asianomaisten aseman ja sitä myötä sovinnontekomahdollisuuden heikkenemistä verrattuna aikaisempaan asiantilaan. Tämä näkyi muun muassa siinä, että asianomistaja menetti sovinto-oikeutensa törkeissä rikostapauksissa. Hän saattoi kuitenkin sopia rikoksentehtäjän kanssa kaikissa tapauksissa, paitsi jos rikos oli ”herättänyt yleistä pahennusta tai yleistä rauhaa ruumiin, hengen tai tavaran suhteen” oli rikottu (OK 5:4). Asianosaisen vallan kapeneminen tapahtui kuitenkin ennen kaikkea oikeuskäytännön kautta.²⁷¹

²⁶⁷ Ylikangas 1986, s. 96–176.

²⁶⁸ Pylkkänen 1990; Nousiainen 1993, s. 314.

²⁶⁹ Hov 1976, s. 51, 72.

²⁷⁰ Ks. myös Sinkko 2000. Oikeudenkäymiskaaren sovintoon kehottava pykälä oli voimassa aina 1990-luvulle asti.

²⁷¹ Myhrberg 1978, s. 40–41.

1734 vuoden laissa näkyi myös pyrkimys tuoda sovinnot kiinteämmin tuomioistuinten kontrolliin. Yksityisten sovintojen tuli väistyä tuomioistuinten kirjaamien ja vahvistamien sovintojen edeltä. Asianosaisilla oli mahdollisuus ratkaista riitansa sovinnolla myös sen jälkeen, kun he olivat laittaneet juttunsa viireille tuomioistuimessa. Oikeudenkäymiskaaren 20 luvun 1 § kuitenkin velvoitti asianosaiset ilmoittamaan joko suullisesti tai kirjallisesti sovinnosta tuomioistuimelle ennen oikeudenkäyntipäivää.

Tämä velvollisuus asianomaisilla oli riippumatta siitä, mikä oikeusaste oli kyseessä: sovintoon oli siis mahdollista päätyä alioikeuksien tai jopa hovioikeuden tuomion jälkeenkin (OK 30:15). Sovinnon tekemisestä näin myöhään ei ollut seurauksena rangaistusta, mutta sen sijaan revisiorahan menetys²⁷². Jos osapuolet sen sijaan laiminlöivät ilmoitusvelvollisuuden, kumpaakin asianosaista odotti sakko, jonka suuruus riippui siitä, mihin tuomioistuimeen asiaa oltiin viemässä (OK 20:1).

Jos asia oli merkittävämpi, odotettiin asianosaisten myös ilmoittavan tuomioistuimelle, millä ehdoilla sovinto oli tehty ja kirjoituttavan sovinnon tuomiokirjoihin. Halutessaan asianosaiset saattoivat myös vahvistuttaa sovinnon tuomarilla, ja jos asianosaiset päätyivät sopimaan oikeudenkäynnin aikana, tuli tuomarin vahvistaa sovinto. Jotta sovinto tuli kirjattua oikeassa muodossa, säädettiin pykälässä, että suullisesti tuomarin edessä tehtyä sovintoa ei saanut vahvistaa, ennen kuin asianosaiset olivat tarkistaneet, että se oli tuomiokirjaan oikein merkitty. Jos asianosaiset riitautuivat sovinnon oikeasta tulkinnasta, tuli näiden viedä sovinto sen vahvistaneen tuomarin käsiteltäväksi. Tuomarin tehtävä oli myös saada selvyyttä asiaan, jos joku väitti, että hänet oli petollisesti vietetty sovinnon tekemiseen (OK 20:5).

Laista löytyi useita muitakin sovintoon liittyviä säännöksiä, mutta niitä ei ole tässä tarkoitus käydä läpi. Lakien merkitys ei esimodernissa yhteiskunnassa ollut samanlainen kuin modernissa, positivistisessa oikeusjärjestelmässä²⁷³, joten lain-säädännön sisällön tunteminen antaa ylipäätään vain puutteellisen kuvan sovinnon merkityksestä esimodernissa yhteiskunnassa.

2.3 Sovinnot ja Vaasan hovioikeus

Mitä merkitystä sovintoon pyrkimisellä saattoi olla Vaasan hovioikeuden perustamiselle? Missä valossa sovintojen edistäminen ylipäätään nähtiin? Edellä si-

²⁷² Sen, joka haki muutosta hovioikeuden tuomiosta, oli maksettava 200 taaleria hovioikeudelle. Jos asiassa päädyttiin sovintoon – tai kuningas ei muuttanut hovioikeuden tuomiota – hovioikeus sai pitää revisiorahan; jos hovioikeuden tuomio sen sijaan muuttui oikeusrevisiossa, palautettiin rahat ne tallettaneelle.

²⁷³ Letto-Vanamo 2001, s. 40.

teeratusta kuninkaan puheesta voidaan havaita, että sovinnot yhdistetään yhteiskuntarauhan ylläpitämiseen. Kuningas uskoi hovioikeuden jäsenille rauhan ylläpitämisen ja mainitsee melkein ensimmäisenä keinona tämän päämäärän saavuttamiseksi sovintojen edistämisen. Syitä sille, miksi sovitteluvollisuus ja yhteiskuntarauhan takaaminen nousivat niin näkyvästi esille kuninkaan puheessa Vaasan hovioikeuden vihkiäisten yhteydessä, ei ole kovin vaikea löytää: 1770-luvun rauhattomina vuosina yhteiskuntarauhan ylläpitäminen oli lähellä valtaapitävien sydäntä niin sisä- kuin ulkopoliittisista syistä.

On myös muistettava, että 1700-luvulla sovinnot olivat jo alisteisia tuomarien riidanratkaisulle, tuomioistuimien rekisteröimiselle ja kuninkaalliselle oikeudenkäytölle. Hovioikeuden perustaminen oli jo itsessään osoitus kuninkaallisen oikeudenkäytön laajentamisesta. Sovinnot eivät siten olleet ensisijainen tapa edistää alamaisten oikeussuojaa tai turvata yhteiskuntarauhaa.

Sovinnot olivat sen sijaan yksi tapa ”erottaa alamaiset heidän riidoistaan”. Tämä voi viitata siihen, että yhtenä motivaatiotekijänä kuninkaan halulle korostaa sovittelun merkitystä alioikeuksissa olisi ollut ajalle tyypillinen juttumäärän lisääntyminen. Ns. teknokraattiset intressit eli viittaukset prosessitulvaan tuomioistuimissa on nähty yhdeksi keskeisistä suuntauksista, joilla nykypäivänä on perusteltu vaihtoehtoisten konfliktinratkaisumenetelmien tarvetta²⁷⁴.

Tarvetta sovintojen edistämiseen voidaan hakea myös sovinnon yhteydestä täytäntöönpanoon. Aikanaan sukuyhteiskunnassa sovittelulla oli suuri merkitys, koska täytäntöönpanokykyistä pakkovaltaa ei ollut; nykypäivänä sovintomenetelyn menestys on puolestaan sidoksissa siihen, että myös sovintojen täytäntöönpano taataan tarvittaessa pakkokeinoin.²⁷⁵ 1700-luvulla sovinnossa ei ollut kyse enää pelkästään asianosaisten sitoutumisesta sovinnolliseen ratkaisuun. 1734 vuoden laissa oli säännöksiä myös sovintojen toimeenpantavuudesta. Ulosotto-kaareissa todettiin, että muullakin kuin tuomarin edessä tehdyllä sovinnolla oli sama voima kuin selkeillä velkakirjoilla (4:14). Yhä vireillä olevassa asiassa tehdyille sovinnolle oli puolestaan saatava tuomarin hyväksyntä, mutta sen jälkeen kruunun käskynhaltijalla oli oikeus panna se täytäntöön (OK 20:2).

1700-luvulla Ruotsi oli jo keskitetty valtio, joka oli kykeneväinen tarvittaessa pakkotoimin huolehtimaan päätösten toimeenpanosta. Valtion toimintakyky kuitenkin heikkeni raja-alueita kohti kuljettaessa²⁷⁶. Sovintojen suosimiselle ja asianosaisten myöntymyksen hankkimiselle oli perusteita niin vuoden 1734 lakia kirjoitettaessa kuin vielä vuonna 1776 Vaasan hovioikeutta perustettaessakin. Vaikkakaan käytäntö ei varmasti ollut yleinen, oli periaatteessa mahdollista, että tuomio jätettiin huomiotta, jos se koettiin epäoikeudenmukaiseksi eikä toinen

²⁷⁴ Ervasti 2001.

²⁷⁵ Pajuoja 1991, Pohjonen 2001.

²⁷⁶ Gustafsson 1994.

osapuoli ollut kykenevä huolehtimaan tuomion täytäntöönpanosta. Saman asian tienoilta saatettiin oikeutta käydä useaan otteeseen, jos lopputulos ei miellyttänyt jompaakumpaa asianosaista.²⁷⁷

Tästä näkökulmasta sovintojen painottaminen tuomitsemisen sijaan tai pikemminkin sen rinnalla ei tarkoittanut antautumista sukujen tai yhteisöjen vallan edessä, sillä sovintojen tekeminen tapahtui tuomioistuinten kontrollissa. Se ei toisaalta myöskään tarkoittanut nykypäivälle tavanomaista asiakaslähtöistä näkökulmaa, sillä täytäntöönpanon osalta kyse oli kruunun osittaisesta heikkoudesta valtakunnan periferioissa. Heikkous kuitenkin tiedostettiin ja Suomen osalta asiaa pyrittiin korjaamaan vuoden 1775 uudistuksilla, joilla muun muassa lisättiin virkamiesten määrää ja parannettiin liikenneyhteyksiä.

Käytännössä Vaasan hovioikeuden oikeudenkäytössä ei sovintojen merkitys ollut suuri. Kuningaskin oli suunnannut sovittelukehotuksen lähinnä alioikeustuomareille, ja sovinnon merkittävyyttä 1700-luvun oikeuskäytännössä olisikin järkevämpää tutkia alioikeustasolla. Käsiteltyjen kolmen vuoden aikana sovintoja kuitenkin esiintyi useampia joka vuonna. Tuomiotaltioista löytyy sekä tapauksia, joissa riidan kohteena on jollain lailla aikaisemmin tehty sovinto²⁷⁸ että tapauksia, joissa riita päättyy hovioikeuskäsittelyn aikana tehtyyn sovintoon. Valituksen kautta hovioikeuteen tulleissa tapauksissa sovinnolla sen sijaan ei näinä vuosina ollut merkitystä.

Vuonna 1780 käsitellyssä tapauksessa²⁷⁹, joka liittyi pappilan rakennusten ylläpitoon liittyviin velvoitteisiin, näkyvät hyvin sovinnon tekemiseen liittyvät tiukahkot muotovelvollisuudet. Pätevä sovinto edellytti, että se oli annettu tiedoksi asianmukaisessa järjestyksessä. Tärkeää oli myös, että kaikkien sovinnon piiriin kuuluvien suostumus sovinnon tekemiseen oli selvitetty.

Kyseisessä riidassa kiisteltiin velvollisuudesta osallistua Rantasalmen pappilan ylläpito- ja parannuskustannuksiin. Riita oli ollut vireillä jo yli kymmenen vuotta ja se oli siirretty Vaasaan Turun hovioikeudesta. Useat riidassa mukana olleista Rantasalmen pitäjäläisistä olivat jättäneet riidan kesken jo aikaa sitten, ja heidän osaltaan juttu ratkaistiin tyypillisellä kanne- ja puhevallan menettämistuomiolla. Jutussa mukana olleista papiston edustajista useampi oli myös kuollut prosessin aikana, minkä vuoksi sekä kantaja- että vastaajapuolella oli mukana kuolinpesiä.

²⁷⁷ Katajala 2002.

²⁷⁸ VHO 1790 TD No 29 on hyvä esimerkki tällaisesta tapauksesta, jossa riidan – esitetyn syytinkivaatimuksen – ratkaisu riippui kokonaan yli 30 vuotta aiemmin tehdyn sovinnon tulkinnasta. Hyvin samankaltainen on tapaus VHO 1790 TD No 32, jossa myös riidellään leskivaimon hyväksi tehdyn syytinkisopimuksen sisällöstä. Näissä molemmissa tapauksissa samoin kuin osassa muissa *förlikning*-termillä esiintyneissä sopimuksissa voi tietysti kyseenalaistaa sopimusten luonteen varsinaisina sovintoina.

²⁷⁹ VHO 1780 TD No 10.

Vastaajista aktiivisesti jutussa toimi Rantasalmen pappilaa hovioikeuskäsittelyn aikana isännöinyt hovisaarnaaja ja rovasti maisteri Samuel Krogius, joka oli toisena osapuolena mukana myös tehdyssä sovinnossa. Sovintoja tai sovinnon yrityksiä tehtiin riidan kestäessä itse asiassa kaksi. Ensimmäistä hovioikeus ei hyväksynyt, koska sitä ei ollut ilmoitettu tai vahvistettu asianmukaisella tavalla. Tuomiotaltion mukaan sovinnosta oli ilmoitettu hovioikeudelle kirjelmällä toisen osapuolen, rovasti Helsingbergin toimesta (...den förlikning, som Probsten Helsingberg i inlagt skrift... förmålt vara träffad...), minkä lisäksi Krogius oli ilmoittanut asiasta kirjeellä omalle edustajalleen. Tämä ei kuitenkaan riittänyt täyttämään muotovaatimuksia.

Sovinto kuitenkin saatiin lopulta aikaan Krogiuksen ja kantajapuolella olleiden kirkkoherra Orraeuksen perillisten kesken. Uusi yrityskään ei tullut hyväksytyksi hovioikeudessa ensi yrittämällä, sillä kantajapuolella sovinnon oli hyväksynyt ainoastaan rovasti Helsingberg, joka oli kirkkoherra Orraeuksen lesken uusi aviomies, sekä lasten holhooja kirkkoherra Pose. Hovioikeus vaati vielä näyttöä siitä, että perilliset todella olivat myös itse hyväksyneet sovinnon. Vasta kun leski ja elossa olevat lapset vahvistivat kirjallisesti hyväksyvänsä sovinnon, hyväksyi hovioikeus tehdyn sovinnon.

Toisessa saman vuoden jutussa²⁸⁰ ei ollut kyse varsinaisesta vahvistetusta sovinnosta. Riita käsitteli takaaajien vastuuta velasta ja siinä olivat osallisina evers-tiluutnantti, ritari Herman Julius Roos, lääninkamreeri Carl Johan Stilman sekä raatimies ja kauppias Nils Töhlberg, jotka olivat kaikki hakeneet muutosta Vaasan raastuvanoikeuden päätökseen. Roos ei koskaan saapunut hovioikeuteen jatkamaan muutoksenhakua, joten hovioikeus tuomitsi tämän menettämään muutoksenhakuoikeutensa. Stilman ja Töhlberg sen sijaan olivat väliajalla käytännössä saaneet sovittua riitansa: Stilman oli täyttänyt alioikeuden hänelle määräämän velvoitteen ja Töhlberg ilmoitti luopuvansa tämän vuoksi vaatimuksistaan Stilmania vastaan.

Vaikka tässä ei ollut kyse vahvistetusta sovinnosta, tapaus on kuitenkin ehkä edellistä parempi esimerkki siitä, kuinka hovioikeus saattoi pelkällä olemassaolollaan ”erottaa alamaiset heidän riidoistaan”. Edessä oleva hovioikeusprosessi kustannuksineen ja lopputuloksen epävarmuus oli todennäköisesti yksi syy, minkä vuoksi jutun alioikeudessa hävinnyt Stilman päätyi täyttämään velvoitteensa oikeusriidan jatkamisen sijaan. Tapauksesta ei käy ilmi, oliko kauppias Töhlberg tullut vaatimuksissaan jonkin verran vastaan tai suostunut joihinkin myönnytyksiin tämän lopputuloksen aikaansaamiseksi. Hyvin voisi ainakin kuvitella, että

²⁸⁰ VHO 1780 TD No 5.

Stilmanin ja Töhlbergin keskinäinen suhde jatkui parempana sovinnollisen ratkaisun jälkeen.²⁸¹

Sen sijaan on mahdotonta sanoa, tunsiko muutoksenhakija vuoden 1790 sovintotapauksessa²⁸² yhtä lailla saavuttaneensa sovinnon kautta jotain etua. Kyseisessä riidassa muutosta haki laivurin vaimo Beata Kinborg, joka riiteli raatimies Johan Sneckendahlin kanssa tervakauppaan liittyneistä saamisista. Yhdessä näiden vuosien lyhyimmistä tuomioista hovioikeus totesi, että riita oli päätynyt ystävyydessä tehtyyn sovintoon (*sin emellan i wänlighet bilagt detta twistemäl*) Sneckendahlin ja Kinborgin aviomiehen välillä. Tuomiosta eivät selviä sovinnon ehdot tai se, oliko Beata itse suostunut sovintoon.

Vuonna 1800 sovinto oli esillä neljässä jutussa, joista yhdessä sovintoon päädyttiin kesken hovioikeuden käsittelyn²⁸³. Jutussa kaksi talonpoikaa, Johan Wackur (Kåsola) ja Matts Alavitala, riiteli verotilan kaupasta ja jäljellä olevan myyntihinnan maksamisesta. Hovioikeus oli riidan alkuvaiheessa järjestänyt suullisen kuulemistilaisuuden, jonka yhteydessä myönnettiin osapuolille oikeus kuulusteluttaa todistajia paikallisessa alioikeudessa. Määrättynä päivänä osapuolet saapuivat paikalle käräjille, mutta ilman todistajia. Sen sijaan he ilmoittivat, että olivat päätyneet asiassa sovintoon. Sovinnolle haluttiin myös hovioikeuden vahvistus, mikä oikeudenkäymiskaaren 20 luvun 2 pykälään viitaten myönnettiin ja sovinto kirjattiin kokonaisuudessaan hovioikeuden tuomioon.

Sovinnon kautta osapuolet päätyivät toisenlaiseen lopputulokseen kuin alioikeudet. Käräjillä Matts Alavitala oli vapautettu Johan Wackurin vaatimuksesta, jonka mukaan Alavitalan tuli takaajana (*löftesman*) maksaa Wackurille puuttuva osa kauppahinnasta Wackurin ja Matts Mattsson Kåsolan välisessä tilakaupassa. Laamanninoikeudessa tuomiota sen sijaan oli muutettu ja Alavitala velvoitettu maksamaan puuttuva summa korkoineen. Tehty sovinto siirsi maksuvelvoitteen riidellyn tilan uudelle omistajalle, Elias Eliassonille, ja Alavitala toimi jälleen ainoastaan takaajana.

Sovinto mahdollisti siten poikkeamisen tuomioistuimen vahvistamasta tuomiosta. Toinen asia oli, voiko sovinnon kautta kiertää lain säännöksiä. Torppaa käsitelleessä riidassa²⁸⁴ lautamies Matts Johansson Ackola vaati itselleen veron-

²⁸¹ Sovintomenettelyn yhtenä etuna on pidetty sitä, että osapuolten keskinäinen suhde säilyy parempana kuin oikeudenkäynnissä tai ainakin nämä eroavat vähemmän vihamielisinä. *Ervasti* 2004, s. 137.

²⁸² VHO 1790 TD No 51.

²⁸³ VHO 1800 TD No 2.

²⁸⁴ VHO 1800 TD No 22. Hieman vastaavanlaisesta tapauksesta oli kysymys vuonna 1790, jolloin merkitystä oli vuonna 1759 tehdyllä sovinnolla tietyistä rajoista mailla ja metsissä. Rajat olivat uudelleenkäsitellyssä isojaon vuoksi ja tietyt talonpojat vaativat nyt oikeuksia tämän sovinnon perusteella. Hovioikeus ei kuitenkaan ottanut tässä jutussa kantaa itse pääasiaan, sillä jutun katsottiin kuuluvan maanjako-oikeuteen ja alioikeuksien tuomiot kumottiin tämän vuoksi. VHO 1790 TD No 14.

toimituksessa Tapion tilaan liitettyä Tainion torppaa, jonka Ackolan isä, entinen sotilas Johan Holmstén oli aikanaan saanut. Sopimuksesta, jonka Holmstén oli vuonna 1766 tehnyt kyläläisten kanssa torpasta, käytetään hovioikeuden tuomiossa säännönmukaisesti nimitystä *förlikning*. Tämän sovinnon mukaan Holmsténilla ja tämän jälkeläisillä oli oikeus torppaan ikiajoiksi, mihin vedoten Ackola vaati torppaa nyt takaisin itselleen. Yli kolmekymmentä vuotta sovinnon teon jälkeen laamanninkäräjät kuitenkin totesi, että tehty sovinto rikkoi maakaaren 4 luvun 9 pykälän mukaista kieltoa vähentää veronalaista maata, eikä se siten ollut pätevä. ”Sopimus rikkoo lain” saattoi olla pätevä periaate, mutta sopimuksilla tai sovinnolla ei voinut kuitenkaan kiertää mitä tahansa lainmääräyksiä, ei esimerkiksi puuttua valtion verointressihin.

Merkitystä asian lopulliselle ratkaisulle hovioikeudessa oli kuitenkin sillä, että torpparisopimuksesta oli riideltä alioikeudessa jo useita vuosia aikaisemmin. Silloin oli määrätty, että Holmstén sai oikeuden asuttaa torppaa loppuelämänsä – hänen jälkeläisillään sen sijaan tätä oikeutta ei enää ollut. Holmstén oli tyytynyt tähän ratkaisuun, joten hovioikeus perusti Ackolalle vastaisen ratkaisunsa siihen, ettei poika voinut saada osakseen parempaa oikeutta, kuin mitä isällä oli ollut. Sovinnolla ei voinut poiketa tästä yleisestä yksityisoikeudellisesta periaatteesta.

Lain ylempi asema sovintoihin nähden näkyi kuitenkin asumuseroa käsitelleessä jutussa. Kyseisessä jutussa käräjät olivat tuominneet talonpoika Jacob Kauckosen ja tämän vaimon Susanna Samuelsdotterin asumuseroon (*skilnad til säng och säte*). Hovioikeusprosessin aikana Susanna oli jättänyt tuomioistuimelle sovintoasiakirjan, jonka mukaan aviopari oli sopinut jatkavansa erossa asumista ja Susanna oli saanut kertakorvauksena mieheltään jonkin verran rahaa ja lehmän. Tätä sovintoa hovioikeus ei kuitenkaan hyväksynyt. Käräjien olisi tullut naimiskaaren 14 ja 15 lukujen mukaisesti selvittää, kenen syytä epäsopu avioliitossa oli sekä oliko avioparilla lapsia ja omaisuutta ja määrätä, miten näistä tuli huolehtia asumuseron aikana. Tätä ei ollut tehty, joten hovioikeus kumosi käräjien päätöksen ja palautti jutun käräjille.²⁸⁵

Toisessa tapauksessa²⁸⁶ oli riideltä alun perin Kuopion käräjillä oikeudesta lunastaa osa tilasta. Talonpojat Thomas ja Olof Heikkinen olivat pyytäneet lupaa lunastaa itselleen sairaalloisen talonpojan Olof Heikkisen 1/18 osan Pieksän kylässä sijaitsevaa tilaa. Käräjät olivat todenneet tilanosan sen verran pieneksi, ettei se itsessään kelvannut asumiseen ja suostunut talonpoikien pyyntöön. Olofin pojan vaimo Lisa Heikitär oli valittanut tuomiosta laamanninoikeuteen, mutta ei ollut kuitenkaan ilmestynyt ajamaan juttua, joten laamanninoikeus oli hyväk-

²⁸⁵ VHO 1800 AVHD No 8.

²⁸⁶ VHO 1800 TD No 54.

synyt tuomion. Olofin poika Olof Olofsson oli sitten valittanut tästä tuomiosta hovioikeuteen, mutta sen paremmin nuorempi Olof kuin tämän vaimokaan eivät olleet ilmestyneet hovioikeuteen.

Vastaajat Thomas ja Olof Heikkinen sen sijaan olivat saapuneet paikalle ja pyysivät hovioikeutta vahvistamaan osapuolten välillä tehdyn sovinnon, jonka mukaan Olof ja Lisa Heikkinen luopuisivat vedostaan sitä vastaan, että saisivat kahden vuoden ajan viljellä puolta kiistellystä maa-alueesta. Jutun ratkaisu viivästyi ensin sen vuoksi, että vastaajien oikeudenkäyntiasiamiehellä, ylimääräisellä kamarikirjurilla Pehr Ahlströmillä ei ollut riittävää valtuutusta sovinnon tekemiseen. Kantajapuolella Olof ja Lisa Heikkinen myös kieltäytyivät ensin antamasta Ahlströmille valtuutusta ilmoittaa sovinnosta, minkä vuoksi tämä vaati, että hovioikeuden oli määrättävä heidät menettämään muutoksenhakuoikeutensa jutussa. Hovioikeuden pyytämässä vastineessa nämä kuitenkin myönsivät tehneensä esitetyn sovinnon, minkä hovioikeus sitten vahvistikin tuomiossaan.

Tehdyt sovinnot osoittavat, että hovioikeus suhtautui pääsääntöisesti hyvin myötämielisesti sovintojen tekemiseen. Hovioikeudelle oli tärkeää varmistaa, että sovinnot oli todella tehty asianmukaisten osapuolten hyväksynnällä, minkä vuoksi tarvittaessa varmistettiin, että niin lakimääräiset edustajat kuin muut asiamiehet olivat oikeutettuja tekemään sovintoja. Sekä Krogius- että Heikkinen-tapaus ovat esimerkkejä tästä.²⁸⁷

Sovinnoiksi (*förlikning*) nimitetyillä sopimuksilla oli mahdollista sopia hyvin erityyppisistä asioista, kuten edellä käsitellyistä esimerkeistä ilmenee: vireillä olevan oikeusriidan osapuolet saattoivat päätyä sovintoon, mutta yhtä lailla sovintoiksi näytetään kutsutun sopimuksia, joilla sovittiin syytinkimaksuista, torpparioikeuksista ja tilusrajoista. Myös konkurssioikeudellinen akordisopimus saattoi olla sovinto. Vahvistaa voitiin myös sovinto, joka poikkesi aiemmin tehdystä tuomioistuinratkaisusta; sovinnon kautta ei sen sijaan myöskään 1700-luvulla voinut poiketa lain määräyksistä kaikissa (indispositiivisissa) asioissa.

Niin kuin edellä on todettu, olivat sovinnot yksi tapa edistää yhteiskuntarauhaa, minkä turvaaminen puolestaan on yksi syy, jonka vuoksi tuomioistuimet ylipäätään ovat olemassa. Sovintojen solmiminen, niiden vahvistaminen ja nii-

²⁸⁷ Yhtä oleellista oli tietysti varmistua siitä, että sovinto ylipäätään oli tehty, jos osapuolet vetosivat jo solmittuun sovintoon. Konkurssijutussa vuodelta 1800 yksi velkojista, kauppias Boberg, yritti väittää, että sovinnoksi olisi pitänyt hyväksyä osan velkojista alioikeudessa esittämä tarjous tyytyä 25 %:iin saatavistaan. Raastuvanoikeuden pöytäkirjat osoittivat kuitenkin, että velkojat olivat tehneet tarjouksensa ainoastaan sillä ehdolla, että kaikki muutkin velkojista tyytyisivät samaan. Tähän ei ollut suostuttu, joten hovioikeus totesi, ettei sovintoa ollut koskaan syntynyt. VHO 1800 TD No 12. Osapuolet saattoivat myös vedota sovintoihin, jotka sinänsä olivat todellisia, mutta joilla ei katsottu olevan merkitystä kyseisessä jutussa. Tällaiseen sovintoon vetosi esimerkiksi sotatuomari Antell saamista käsittelevässä riidassaan lautamies Henric Kondun kanssa. VHO 1790 TD No 36.

den sisällöstä riitelemine oli tavanomaista – ja riitojen käsitteleminen ja sovintojen vahvistaminen varmasti vielä tavanomaisempaa alioikeustasolla kuin hovioikeuksissa. Myös suhteessa Vaasan hovioikeuden perustamiseen sovinnot ja yhteiskuntarauhan takaaminen olivat osa normaalia arkipäivää: toimintoja ja tavoitteita, joita ne automaattisesti suorittivat, mutta eivät erityinen tai nimenomainen syy, jonka vuoksi hovioikeus olisi perustettu.

”Mitä tuohon uuteen Vaasaan perustettuun hovioikeuteen tulee, ei siitä koskaan tule olemaan mitään hyötyä. Koko tällä maakunnalla, jossa ei ole kuin 60 tai 70 tuhatta asukasta, kaikki talonpoikia vailla sellaisia oikeusjuttuja, jotka tulisi käsitellä hovioikeudessa, ei ollut tämän ylemmän oikeusasteen suhteen mitään erityisen suurta tarvetta... Näyttää siltä, että tämä hovioikeus on tullut perustetuksi ainoastaan siksi, että Ruotsin vaiheita raskautettaisiin huomattavalla ja merkittäväällä tapahtumalla Kustaa III:n hallituskaudella, mainion historiankirjoittajan kynän kuvattavaksi.”

Fredric Axel von Fersen

3 VALLAN LEGITIMOINTI

3.1 Poliittinen funktio

Yksi oikeudenkäytön funktioista näkyy poliittisella tasolla: oikeudenkäytöllä on tavoitteita, jotka liittyivät poliittisten päätöksentekijöiden ja näiden vallan auktoriteettiaseman ja legitimitietin korostamiseen. Oikeudenkäyttöä voidaan hyödyntää vallanpitäjien tavoitteiden ja ideologioiden tukijana sekä sosialisointin ja sosiaalisen kontrollin välineenä.²⁸⁸

Ylemmällä oikeudenkäytöllä on ollut useammallakin tavalla selkeä yhteys poliittisen tason tavoitteisiin. Esimerkiksi kysymys muutoksenhausta ei ollut uudella ajalla – varsinkaan ennen valistuksen aikaa – samalla lailla yksilöoikeuskeskeinen kuin tänä päivänä. Yksilöoikeudellinen aspektikin kyllä tunnistettiin ja yksilön oikeudesta oikeudenkäyntiin oli keskusteltu jo myöhäiskeskiajalta lähtien. Muutoksenhausta oikeussuojakeinona oli kuitenkin vahva yhtymäkohta poliittisen vallan legitimoimiseen, harjoittamiseen ja säilyttämiseen. Erityisesti

²⁸⁸ Ervasti 2002a, s. 55–56.

rikosoikeuden puolella tämä poliittinen aspekti oli huomattava: se, joka käytti valitustuomiovaltaa, päätti myös lopullisesti siitä, kuka sai elää ja kuka ei.²⁸⁹

Vaasan hovioikeuden perustamista tutkittaessa ja kommentoitaessa on usein korostettu poliittisen tason funktioita. Esimerkiksi Toivo Nygård on yhdistänyt Vaasan hovioikeuden perustamisen vallan ulottamiseen valtakunnan periferisemmille alueille ja tätä kautta vallan laajempaan hyväksymiseen, sen legitimitettiin lisäämiseen. Nygård puhuu hovioikeuden perustamisesta ”hallitsijan vallan sekä käytön että näytön välineenä”.²⁹⁰ Myös hovioikeuden perustamisen näkeminen kuninkaan teatraalisena oikkuna voi vallan rajoittamattoman käyttämisen lisäksi sisältää epäsuorasti ajatuksen oikeudenkäytön vallankäyttöä legitimoivasta tehtävästä.

Kuvasta muodostuu kuitenkin yksipuolinen, ellei huomioida, että hovioikeuden perustaminen oli tarpeellista myös oikeuden tason funktioiden näkökulmasta, ei ainoastaan poliittisten tavoitteiden edistämiseksi. Vaasan hovioikeuden perustamista voidaan tältä osin verrata esimerkiksi Viipurin hovioikeuden perustamiseen, jota on luonnehdittu selkeän poliittis-yhteiskunnalliseksi toimeksi, joka kuitenkin liittyi myös ajan oikeuspoliittisiin, oikeudellista hallittavuutta parantaviin pyrkimyksiin.²⁹¹

Myös tällä kolikolla on siten kaksi puolta: muutoksenhaun ja oikeuteen pääsyn korostaminen toimi useampien ryhmien erilaisissa intresseissä. Yksilö, kansalainen, muutoksenhakija saattoi olla kiinnostunut parantamaan oikeuttaan päästä luvallisesti ja tosiasiallisesti ylempään tuomioistuimeen; samalla tämän pääsyn takaaminen ja esteiden poistaminen oli myös hallitusvallan intressissä, joka tällä tavalla vahvisti omaa tuomioistuinjärjestöänsä ja siten poliittista valtaansa.²⁹²

Osa tekijöistä, jotka liittyivät poliittisiin tavoitteisiin, otetaan esille myöhemmin luvussa VII käsiteltäessä kysymystä oikeuden määrittämisestä. Vallan legitimitettiin ja oikeuden auktoriteettiin liittyvät elementit ovat merkityksellisiä osana kysymystä siitä, kenellä on oikeus ja valta sanoa, mitä oikeus on. Nyt näkökulma on siinä, minkä vuoksi uusi hovioikeus perustettiin ja hovioikeuden perustaminen nimenomaisesti ”vallan käytön ja näytön välineenä”.

3.2 Taustana Kustaa III:n vallankaappaus

Ymmärtääkseen hovioikeuden perustamisen vallankäytön legitimoimisen ja valtanpitäjien ideologioiden tukemisen välineenä on tutustuttava tuolloiseen yhteis-

²⁸⁹ Pihlajamäki 2004, s. 286; Sdzidzek 2002, s. 155.

²⁹⁰ Nygård 2005, s. 165–166.

²⁹¹ Pihlajamäki 2002, s. 50; Kekkonen 1992.

²⁹² Sdzidzek 2002, s. 155.

kunnalliseen ja valtiolliseen tilanteeseen Ruotsissa. Merkittäviä tekijöitä ovat tältä kannalta niin paria vuotta aiemmin tapahtunut kustavilainen vallankaappaus ja sen jälkimainingit, säätyvallan ajan perintö kuin yhteiskunnassa hiljalleen tapahtumassa ollut säätyrakenteiden hajoaminenkin. Tarkastelu aloitetaan ensiksi mainitusta, joka Vaasan hovioikeuden perustajan, kuningas Kustaa III:n kannalta oli erittäin tärkeä.

Kustaa III nousi kuninkaaksi vuonna 1771 isänsä kuningas Aadolf Fredrikin kuoltua tilanteessa, jossa kuninkaan valtaa oli Ruotsissa rajoitettu merkittävästi Kustaa III:n kolmen edeltäjän aikana. Vallanperimysjärjestykseen liittyvien epäselvyyksien vuoksi Ulrika Eleonora oli joutunut ehtona kruunaamiselleen suostumaan hallitsijan valtaa rajoittavan hallitusmuodon antamiseen vuonna 1719; samoin Fredrik I:n oli suostuttava valtansa supistamiseen vuonna 1720, jotta säädyt hyväksyivät hänet kuninkaaksi. Suuriin aluemenetyksiin johtanut Uudenkaupungin rauha vähensi kuninkaan suosiota ja sen seurauksena hänen valtaoikeuksiaan entisestään. Aadolf Fredrikin aikana kuninkaan valta väheni lopulta niin, että on puhuttu kumileimasinkuninkuudesta. Tämä nimitys juontui siitä, että jos kuningas kieltäytyi allekirjoittamasta valtaneuvoston päätöksiä, painettiin hänen nimensä niihin kumileimasimella.²⁹³

Kustaa III ei ollut halukas olemaan ”kumileimasinkuningas” ja hän pani kannattajineen toimeen vallankaappauksen vuonna 1772. Vallankaappauksella toteutetut muutokset vahvistettiin vuoden 1772 Hallitusmuodossa, jolla valtiosäätyjen valtaa rajoitettiin merkittävästi ja kuninkaan valtaa puolestaan vahvistettiin. Säätyjen tai Vapauden aika (1719–1772) oli ohi ja oli siirrytty kustavilaiseen itsevaltiuteen.

Kustaa III oli perinyt kruununsa legitiimissä vallanperimysjärjestyksessä, mutta hänen toimeenpanemansa vallankaappaus ei ollut maan perustuslakien mukainen. Uusi hallitustapa oli siksi perusteltava ja legitimoitava aikalaisille, niin omille alamaishallituksille kuin ulkovalloille. Kaikkia muutoksia ei luonnollisesti voinut miellyttää, mutta kannatusta oli saatava niin paljon, ettei kukaan pyrkinyt kaappaamaan valtaa takaisin säädyille tai jollekin uudelle valtakeskittymälle. Tähän kuningas myös panosti, sillä on huomautettu, että uuden hallitusmuodon ja vallankaappauksen puolustaminen olivat Kustaa III:n merkittävimmistä puheissa täysin säännönmukaisesti esiintyneet poliittiset teemat.²⁹⁴

Kustaa III:n vallankaappauksen jälkeen uuden hallinnon sisäinen legitimointi oli erityisen tärkeää maan yhtenäisyyden takia ja ulkoisten uhkien torjumiseksi. Säätyjen ajan poliittinen tilanne oli mahdollistanut Ruotsin naapurimaiden aktii-

²⁹³ Karonen 1999, s. 397–398, 405.

²⁹⁴ Boberg 1951, s. 140–141.

visen puuttumisen Ruotsin politiikkaan, eivätkä ne siksi suhtautuneet positiivisesti hallitusmuodossa tapahtuneeseen muutokseen.

Tämä oli näkynyt jo kolme vuotta aikaisemmin, jolloin naapurimaat olivat huolestuneina seuranneet Ruotsin poliittista kehitystä. Säätyjen valta oli vähitellen alkanut herättää lisääntyvää vastustusta eri piireissä ja erityisesti hattupuolueen sisällä oli esiintynyt kuningasmielisiä asenteita. Vuoden 1769 valtiopäivillä oli ehdotettu rajoituksia säätyjen valtuuksiin ja kuninkaan toimeenpanovallan vähäistä lisäämistä. Ehdotukset eivät johtaneet Ruotsissa mihinkään, mutta asian havainnet naapurivallat – Venäjä, Preussi ja Tanska – olivat solmineet syksyllä 1769 sopimuksen, jonka mukaan Ruotsin valtiomuodon pienikin muuttaminen olisi riittävä syy sodan julistamiseen. Säätyvallan säilyttäminen Ruotsissa oli vahvasti näiden maiden edun mukaista. Säätyvallan aikana tärkeimmätkin ulkopoliittiset kysymykset nimittäin käsiteltiin ns. ”salaisissa” valiokunnissa, joissa oli satoja jäseniä. Tietojen saanti ja osanottajiin vaikuttaminen ei ollut kovin vaikeaa, varsinkin kun ulkomaat rahoittivat säännöllisesti pitkille valtiopäiville kerääntyneitä säätyjen edustajia ja jopa suoranaisesti ostivat näiden ääniä. Aktiivisesti politiikkaan osallistuville saattoi olla tarjolla myös ulkomaisia eläkkeitä.²⁹⁵

Vuoden 1769 sopimuksessa luonnosteltiin Ruotsin jakoa: Tanskalle oli tarjolla joitain alueita Norjan rajalta, Preussille Ruotsin Etu-Pommeri ja venäläisille vähintään Suomen irrottaminen Ruotsista.²⁹⁶ Ruotsi vältti tämän kohtalon, mutta Puola, jossa hallitsijanvalta oli yhtä heikko kuin säätyajan Ruotsissa, jaettiin ensimmäisen kerran vuonna 1772 – samana vuonna siis, jolloin Ruotsi vallankaappauksen myötä siirtyi itsevaltiuteen. Tieto tästä Puolan suunnittelusta jaosta oli tiedossa myös Ruotsissa jo useita kuukausia, jopa vuotta ennen jaon tapahtumista.²⁹⁷ Toinen kysymys on, oliko suunnitelmista Ruotsin jakamiseksi saatu vihiä. Ainakin tieto Puolan jaosta aiheutti huolta ja nopeutti vallankaappausuunnitelmia.

Vallankaappaus ei kuitenkaan johtanut konkreettisiin sotatoimiin lähinnä siksi, että yksikään näistä kolmesta valtiosta ei ollut välittömästi kykenevä sodan julistukseen. Venäjä oli sodassa Turkkia vastaan ja Preussin kanssa myös parhailaan kiinni Puolan jaossa. Tanska kärsi sisäpoliittisista vaikeuksista, eikä se ollut valmis aloittamaan sotaa yksinään – varsinkaan kun Ranska ilmoitti olevansa valmis tukemaan Ruotsia jopa sotavoimin, jos sitä vastaan hyökättäisiin.

Vallankaappaus ei aiheuttanut välittömiä vastatoimia, mutta uhka erityisesti Venäjän taholta oli olemassa. Venäjämynönteisen myssyhallituksen taipuminen kuninkaan kannattajiksi ei aiheuttanut tyytyväisyyttä Pietarissa, jossa Katariina

²⁹⁵ Karonen 1999, s. 400–401, Alanen 1964, s. 49–50.

²⁹⁶ Karonen 1999, s. 400–401.

²⁹⁷ Odhner 1885, s. 112–113.

II oli myöntänyt Tukholman lähettilälleen Ivan Ostermanille 50 000 ruplaa valankaappauksen estämiseksi vain päivää ennen kuin sai tiedon sen tapahtumisesta. Miehiä ei kuitenkaan ollut varalla lähetettäväksi Ruotsia vastaan, joten Venäjällä tyydyttiin vahvistamaan joukkoja Suomen rajalla ja kunnostamaan Itämeren laivastoja. Samaan aikaan kun Ruotsin uudelle kuninkaalle lähetettiin rauhanomaisia, vaikkakin viileäsävyisiä viestejä, sai Osterman keisarinnalta ohjeet maanalaisen toiminnan aloittamiseksi Ruotsi-Suomessa; lähettiläs oli jo itse aiemmin ehdottanut, että valtakunnan rajamaakunnissa – Suomessa, Skoonessa ja Pommerissa – olisi mahdollista aloittaa selkkauksia, joita naapurivaltiot sitten voisivat aseellisesti tukea.²⁹⁸

Vaikka Venäjän suunnalla vallitsi ainakin toistaiseksi suhteellisen rauhallinen tilanne, sodan uhka ei ollut ohi: Preussi ja Tanska lupasivat yhä Katariinalle olevansa valmiit toimenpiteisiin Ruotsin kuningasta vastaan. Loppujen lopuksi Fredrik II kuitenkin piti parempana pysytellä omien poliittisten etujensa vuoksi odottavalla kannalla. Sisaren ja sisarenpojan (Ruotsin leskikuningattaren Lovisa Ulrikan ja Kustaa III:n) kirjeitse vakuutettua puolustavansa Pommeria Preussin hyökkäyksiä vastaan vaikka ”viimeiseen veripisaraan” asti, Fredrik jopa lupasi itse yrittää rauhoitella Venäjää. Tanska sen sijaan ryhtyi varustautumaan, mutta perääntyi pian huomattessaan jääneensä yksin ja Ruotsin armeijan suoritettua joitain sotilaallisia valeliikkeitä Norjan rajalla.²⁹⁹

Sodanuhka lisäsi varmasti tarvetta vakiinnuttaa uusi hallitustapa – se ohjasi myös kiinnittämään enemmän huomiota niihin rajamaakuntiin, jotka saattoivat olla ”selkkausalttiita” keisarinnan ja Ostermanin suunnittelemassa mielessä. Venäjän-suhteen ollessa erityisen ongelmallinen tämä koski nimenomaisesti Suomea, emämaasta kieleltään poikkeavaa aluetta, jolle Venäjän keisarinna Elisabet oli propagandatarkoituksessa jo Hattujen sodan aikana ehdotellut itsenäistymistä.

Kustaa III:n oli siten vallankaappauksensa jälkeen vakuutettava paitsi poliittiset vastustajansa, myös yleisemmin kansansa siitä, että hän oli hyvä kuningas, jolle kannatti olla uskollinen vaikka vihollisen hyökätessä. Kohdeyleisö oli saatava vakuuttumaan siitä, että uusi malli oli parempi kuin vanha. Tämän tavoitteen aikaansaamiseksi oli rationaalista paitsi korostaa niitä uudistuksia ja parannuksia, joita uusi malli toi mukanaan, myös painottaa vanhan mallin heikkouksia. Säätyjen ajan epäkohdat ja väitetty mielivaltaisuus joutuivatkin vahvan kustavilaisen propagandan kohteiksi. Vastapuolisesti taas korostettiin uuden hallinnon valistuksellisuutta.

²⁹⁸ Odhner 1885, s. 173, Alanen 1964, s. 50–51.

²⁹⁹ Alanen 1964, s. 52. Sotilaallisesta varustelusta myös Koskinen 2003.

3.3 Vallankaappauksen legitimoiminen

Monissa vanhoissa legendoissa eri hallitsijoiden valtakaudet toimivat vastinpareina, jotka symboloivat tiettyjä ominaisuuksia. Säästäväistä kuningasta seuraava tuhlava, röyhkeä nöyrä, typerä viisas, oikeudenmukaista mielivaltaisen, julmaa lempeä, rohkeaa pelkurimainen ja niin edelleen. Näillä legendoilla ja myyteillä, joista esimerkkinä voi käyttää Rooman varhaisia kuningastaruja³⁰⁰, on varmasti ollut sekä opettavainen että poliittinen merkityksensä. Myyttien tällä puolen, reaalielämässä, esiintyy vastaavaa taipumusta yksinkertaistaa ja symbolisoida. Omien tavoitteiden mukaan menneisyydestä valitaan ne ajat, jotka glorifioidaan tai demonisoidaan, ja joita voi sitten käyttää hyödyksi omien tavoitteiden tukemiseksi.

Kustavilaisella ajalla pahan rooliin valittiin säätyjen aika ja hyvää edusti paitsi kustavilainen aika itse, myös tietyt esikuviksi kelpuutetut aikakaudet ja hallitsijat, kuten Kustaan nimeä kantaneet edeltäjät Kustaa Vaasa ja Kustaa II Aadolf. Jälkimmäisen Kustaa III esimerkiksi nimenomaisesti mainitsi Vaasan hovioikeuden vihkiäistilaisuudessa.

Kustaa III perusteli omaa vallankaappaustaan sillä, että hän oli ottanut vallan itselleen pelastaakseen maansa säätyjen mielivallalta ja palauttaakseen sille ”oikean vapauden”. Kustavilaisessa propagandassa säätyjen ajan maine pyrittiin mustaamaan lähes täydellisesti, missä myös hyvin onnistuttiin: vallankaappauksen jälkeen oli muodikasta korostaa säätyjen ajan epäkohtia ja omaa, pitkällistä negatiivista suhtautumistaan säätyaikaan.³⁰¹

Yksi epäkohta, josta säätyvallan aikaa moitittiin, oli sen väitetty korruptoituneisuus ja mielivalta.³⁰² Näihin puututtiin konkreettisesti suuntaamalla tutkimuksia tiettyjen virkamiespiirien toimintaan: esimerkiksi lääninhallinto, maaherrat sekä Götan hovioikeus joutuivat tutkimusten ja niitä seuranneiden oikeudenkäyntien kohteeksi. Tällaiset virkamiehiin kohdistuneet tutkimukset eivät sinänsä olleet kustavilaisen ajan keksintö, vaan ne olivat saavuttaneet kasvavaa kannatusta jo säätyjen ajan lopulla. Erityisesti myssypuolueen sisällä vaatimukset virkamiehiin kohdistuvista tutkimuksista olivat kasvaneet; hatut, jotka olivat virkamiesenemmistöinen puolue, eivät ymmärrettävästi jakaneet samaa näkemystä. Vaatimukset tutkimusten aloittamisesta olivat joka tapauksessa 1760-luvun loppua kohti tullessa saaneet yhä enemmän kansan suosiota taakseen. Onkin herännyt kysymys, jatkoiko Kustaa III toimeenpanemillaan tutkimuksilla vain myssy-

³⁰⁰ Livius: Ab urbe condita.

³⁰¹ Alanen 1964, s. 54–55.

³⁰² Ks. Thompson 1996 englantilaisen 1700-luvun poliittisen kulttuurin korruptoituneisuudesta.

jen antibyrokraattista linjaa vai olivatko oikeudenkäynnit luonteeltaan pikemminkin poliittisia tarkoituksenaan legitimoida vallankaappausta³⁰³.

Tämä kysymys ei kuitenkaan ole kaikilta osin relevantti, sillä myssyjen antibyrokraattisella linjallakin oli poliittiset taustatekijänsä. Myssyjen tutkimukset kuuluivat erityisesti vuoden 1765 jälkeiseen aikaan, jolloin myssyt olivat saaneet poliittisen vallan hattupuolueelta ja sen seurauksena panneet suuret määrät energiaa entisten vallanpitäjien väärinkäytösten etsimiseen ja syyllisten rankaisemiseen. Keksinä ei ollut uusi ja vallanpitäjän vaihtumisesta riippumatta tavoite pitkälti sama. Kustaa III:lle keino oli lisäksi poliittisesti turvallisempi kuin myssyille, koska tutkimusten kansansuosio oli lisääntynyt. Mitä muita kuin poliittisia tavoitteita tai funktioita näillä tutkimuksilla mahdollisesti oli, ei kuulu tässä selvitettäviin asioihin.

Merkittävää on se, että Götan hovioikeuteen kohdistuneet tutkimukset ovat mahdollisesti toimineet yhtenä välittömänä herätteenä Vaasan hovioikeuden perustamiselle. Hovioikeuden perustamisasiakirjassa olevat epäsuorat viittaukset Götan hovioikeuteen voi selittää myös Kustaa III:n taipumuksella puolustaa merkittävässä puheissaan uutta hallitusmuotoaan. Götan oikeudenkäynnin kautta Vaasan hovioikeutta voidaan kuitenkin myös tarkastella demonstraationa kustavilaisen hallinnon sitoutumisesta lakiin vastakohtana omavaltaiseksi väitetylle säätyvallan ajalle.

Demonstraatioluonteensa lisäksi tutkimuksilla oli virkamiesten vallan vähentämiseen tähtäävä valtopoliittinen tavoite. Kuningas ei luottanut säätyajan virkamiehiin ja lisäsi näiden riippuvuutta hallitsijasta jo hallitusmuodossa. Kustaa III:n aikana suuri osa valtakunnan asioista pyrittiin hoitamaan erilaisissa tilapäisissä komiteoissa ja valmistelujaostoissa normaalin virkatien sijaan. Jo vuonna 1772 Ruotsin puolella suoritetulla eerikinretkellään kuningas sai konkreettisesti havaita, etteivät virkamiehet aina noudattaneet voimassa olevia lakeja. Kuninkaalle jätettiin matkan aikana monia valituksia ja hakemuksia, ja näiden kokemusten pohjalta oikeuskansleri Liljestråle sai joulukuussa 1772 määräyksen palata kuninkaan kiertämille seuduille tutkimaan tilannetta tarkemmin.³⁰⁴

Muutamat oikeuskanslerin tutkimista tapauksista tulivat lopulta aina oikeusrevision käsiteltäviksi. Kuningas otti aktiivisesti osaa joidenkin näiden juttujen käsittelyyn ja piti tärkeänä, etteivät rangaistukset jääneet nimellisiksi.³⁰⁵ Tavoitellun viestin oli mentävä läpi: virkamiehien valvonta oli tärkeää niin valtakunnan kuin kansankin kannalta. Tästä lähin virkamiehet kuuluisivat kuninkaallisen esivallan alaisuuteen ja kansalaiset saattaisivat olla varmoja, että näiden toiminta oli lakien mukaista. Kuningas ei ollut valmis suvaitsemaan mielivaltaa, joka sää-

³⁰³ Awebro 1977, s. 13.

³⁰⁴ Awebro 1977, s. 26, 43–44, Nordström 1991, s. 158.

³⁰⁵ Awebro 1977, s. 81–86.

tyjen ajalla oli vaivannut maata. Voimassa oli uusi, parempi ja tehokkaampi hallinto, joka kunnioitti lakia ja oikeutta, eikä sen haluttu jäävän huomaamatta.

3.4 Götan hovioikeuteen kohdistuneet tutkimukset

Götan hovioikeuteen kohdistuneet tutkimukset saivat alkunsa vuonna 1773. Kriittikki hovioikeuden toimia kohtaan oli kuitenkin lisääntynyt jo jonkin aikaa: huomiota oli kiinnitetty muun muassa puoluepoliittisiin virkanimityksiin, asioiden hitaaseen käsittelyyn, tuomareiden poissaoloon ja maaseudun alioikeuksien tuomareiden kokemattomuuteen. Dagligt Allehanda -lehdessä 16. kesäkuuta 1773 julkaistu kirje, joka käsitteli hovioikeudessa sattunutta lahjustapausta, johdatti lopullisesti tutkimusten aloittamiseen.³⁰⁶

Tutkimuksista seuranneet syytteet käsiteltiin oikeusrevisiossa ja niin avoimesti kuin mahdollista, sillä kuningas halusi – ja sai – tapaukselle laajaa julkisuutta.³⁰⁷ Kuningas myös vaikutti aktiivisesti valtaneuvoksia painostamalla jutun lopputulokseen. Neljä hovioikeuden jäsentä menetti virkansa kokonaan ja useita muita erotettiin määräajaksi, mitä on pidetty hyvin ankarana seuraamuksena.³⁰⁸

Tuomiot julistettiin hovioikeudenneuvosten läsnä ollessa oikeusrevisiossa joulukuun 11. päivänä 1775. Tilaisuus oli avoin ja paikalle oli saapunut kansaa kuuntelemaan tuomioiden lukua. Kuninkaaseen säännönmukaisesti kriittisesti suhtautuneen Fredrik Sparren mukaan tuomioiden kovuus olisi saanut kansan tuntemaan myötätuntoa tuomittuja kohtaan, mutta Götan oikeudenkäyntiä tutkinut Kenneth Awebro epäilee tätä. Suuri osa kansasta oli kannattanut virkamiesten toimintaan kohdistuneita tutkimuksia ja todennäköisesti aplodeerasi näillekin tuomioille. Valtaneuvosto ja erityisesti entiset hattupuolueen jäsenet sen sijaan eivät olleet yhtä tyytyväisiä tuomioihin ja ne herättivät vastustusta joissain kuninkaan kannattajissakin. Kriittiset äänet – mistä suunnasta hyvänsä niitä sitten tulikin – ovat kenties vaikuttaneet siihen, että prosessi jäljellä olevia hovioikeuden jäseniä vastaan hoidettiin huomattavasti hiljaisemmin ja kaikki syytetyt vapautettiin vastuusta.³⁰⁹

Tuomiot Götan hovioikeuden jäseniä vastaan oli jo päätetty, mutta ei vielä julistettu, kun Kustaa III saapui toukokuun lopulla 1775 Suomeen. Oikeudenkäynti oli tunnettu Suomenkin puolella, mutta Turun hovioikeudessa oli tuskin vielä kuultu itse tuomioiden sisällöstä. Oikeudenkäynnille annettu julkisuus ja kuninkaan omistautuminen asialle saattoivat kyllä antaa aavistuksen siitä, että aivan nimellisiä rangaistuksista ei tulisi. Turun hovioikeudessa onkin todennä-

³⁰⁶ Awebro 1977, s. 94–98; Bendz 1935, s. 212–213; Odhner 1885, s. 315–316.

³⁰⁷ Awebro 1977, s. 129, 198.

³⁰⁸ Awebro 1977, s. 130–134, 149–151.

³⁰⁹ Awebro 1977, s. 153–156.

köisesti suhtauduttu hieman kaksijakoisin mieltein kuninkaan tulevaan vierailuun.

Kuninkaan saapuessa vierailulle hovioikeuteen sen jäsenet ottivat itse esille työtaakan kasvun ja juttujen käsittelyn hidastumisen tämän takia, mikä oli Gö-tassa ollut yksi suuria valituksen aiheita. Kustaa III ei kuitenkaan nyt ilmaissut paheksumistaan tai ryhtynyt puhumaan mittavista tutkimuksista, mihin oli varmasti useampia syitä. Yhtenä tärkeimpänä varmasti se, jonka kuningas toi Vaasa hovioikeuden perustamisasiakirjassa itsekin esiin: lukuun ottamatta Turun hovioikeuden omaa ilmoitusta ei hänelle ollut muuten valitettu hovioikeuden toiminnasta.

Vaasan hovioikeuden perustamisasiakirjasta on löydettävissä huomautukset Turun hovioikeuden tarmosta ja tasapuolisuudesta sekä maininta siitä, ettei kruunua ole rasetettu valituksilla mielivallasta ja vääryydestä Turun hovioikeuden osalta. Näillä lauseilla on todennäköisesti pyritty tuomaan aikalaisten mieleen Götan hovioikeutta vastaan käyty oikeudenkäynti. Ne kertovat myös siitä, miksi tarvetta tutkimuksiin ei Turun hovioikeuden osalta nähty olevan. Kuningas oli aiemmilla tutkimuksillaan osoittanut ottavansa vakavan asenteen virkamiesten väärinkäytöksiin ja mielivaltaisuuteen. Hän oli osoittanut, mitä hän piti tärkeänä virkamiesten ja tuomiolaitoksen toiminnassa ja ettei hän ollut valmis hyväksymään laittomuutta ja korruptiota.³¹⁰ Hänen toimenpiteensä näyttivät myös tuottavan tuloksia, sillä nyt hovioikeus toi itse hänen tietoonsa epäkohtia työskentelysään sen sijaan, että olisi pyrkinyt peittelemään niitä.

Vaasan hovioikeuden perustamista hyödynnettiin vastaavanlaisena demonstraationa kuninkaan taistelusta säätyvallan aikaista mielivaltaa vastaan kuin Götan oikeudenkäyntiäkin. Jos Götan oikeudenkäynti haluttaisiin nähdä ensisijaisesti osoituksena myssyjen antibyrokraattisen linjan jatkamisesta, ei uuden laitoksen perustamista voisi helposti kytkeä tähän ajatukseen, varsinkin kun muistetaan kuninkaan tuntema epäluulo virkamiehiä kohtaan. Toisaalta kuninkaan epäluulo oli ennen kaikkea suuntautunut säätyajan virkamiehiin. Nyt hänellä oli mahdollisuus täyttää hovioikeus oman mielensä mukaisilla henkilöillä.

Johdonmukaisemmalta Vaasan hovioikeuden perustaminen kuitenkin vaikuttaa, jos kustavilaisen ajan tutkimukset nähdään luonteeltaan (myös) poliittisina toimenpiteinä, joiden tarkoitus oli legitimoida vallankaappausta ja kustavilaista hallintoa. Valistuksen hengen mukaista oli painottaa hallinnon lainmukaisuutta ja valistuneen yksinvaltiaan huolenpitoa kansalaistensa oikeuksista. Uuden hovi-

³¹⁰ Puhuttaessa korruptiosta on kuitenkin muistettava, että se on käsitteenä avonainen. Korruptio on tänäkin päivänä merkittävä ja ”ennustettava” osa monien valtiollisten järjestelmien toimimista; yhtä lailla sen on katsottu olleen sitä esimerkiksi 1600-luvun Ranskassa. Sharon Kettering: *Patrons, Brokers and Clients in Seventeenth-Century France*. New York and Oxford 1986 viitattu teoksessa Sawyer 1988.

oikeuden perustaminen samoin kuin oikeudenkäynti vanhaa vastaan demonstroi kuninkaan oikeushoidosta huolehtimista ja kamppailua laittomuutta vastaan. Myös perustamisjulistuksessa painotettiin, kuinka kuninkaan sydäntä oli aina ollut lähellä se, että alamaiset saivat nauttia viivytyksettä lakia ja oikeutta, ja kuinka tärkeää hovioikeuteen pääsy ja oikeuden saatavuus oli sen estämiseksi, ettei asukkaiden tarvitsisi ottaa oikeutta omiin käsiinsä.

Hovioikeuden perustamisella ja ylemmän oikeudenkäytön toteutumisesta huolehtimalla haluttiin siis osittain sitouttaa ”Itämaan” asukkaat paremmin valtakunnan hallitsijaan ja todistaa, että Kustaa III:n hallinto oli legitimiä ja joka tapauksessa parempaa kuin vallankaappauksella kukistettu mielivaltainen vapauden tai säätyvallan aika. Alamaisilta haluttiin uskollisuutta ja uskoa hallinnon legitimitettiin; ulkovalloilta tukea (myös rahallista) ja myötämielisyyttä. Näihin tavoitteisiin voitiin pyrkiä osoittamalla, että Ruotsin hallinto oli edistysellistä, kruunu valistuneen ja oikeushoidosta huolehtivan itsevaltiaan käsissä.

3.5 Viranomaisten valvonta

Götan hovioikeuden tuomareita vastaan käyty oikeudenkäynti oli poikkeuksellinen, mutta tuomareiden toimia valvottiin toki muutoin jatkuvasti ja rutiininomaisesti. Hovioikeuden toiminta oli itsessään omiaan edistämään oikeudenkäytön valvontaa, ja uuden hovioikeuden kautta pystyttiin aikaisempaa paremmin valvomaan erityisesti alemman tason oikeudenkäyttöä. Käytännössä tällä oli huomattavasti enemmän merkitystä tuomarimielivallan vastustamiselle ja virkamiesten lainnoudattamiselle kuin näyttävämmillä, mutta yksittäisillä prosesseilla.

Hovioikeuksien ja ylemmän oikeudenkäytön kehitystä tarkasteltaessa on huomattu, että alioikeuksien valvonta oli erittäin tärkeä hovioikeuksien funktio. Pyrkimys alioikeustason tuomarien virkavirheiden kontrolloimiseen ei varmasti-kaan ollut kovin merkittävä syy uuden hovioikeuden perustamiselle sinänsä, mutta Vaasan hovioikeuden toiminta osoittaa, että tuomareiden toimintaan puututtiin säännönmukaisesti. Valvonnan tarkastelun kautta voidaan selvittää sitä, mikä aspekti tuomarien toiminnassa oli pääsääntöisesti valvonnan kohteena: tuomareiden käytös, oikeuden soveltaminen, menettelysäännösten noudattaminen vai jokin muu seikka? Mitä alioikeuksien valvonta tässä suhteessa kertoi hovioikeuden roolista?

Virkamiesten väärinkäytökset olivat ongelma paitsi virkamiesten väärinkäytösten kohteeksi joutuneille, myös valtiollisen vallankäytön legitimitetille. Oikeuslaitoksen koettu epäluotettavuus heijastui pidemmällä aikavälillä sen toimivuuteen. Valtakunnan rajaseuduilla oikeuslaitoksen puolueeton toiminta herätti myös helpommin epäilyksiä kuin lähempänä Tukholmaa, jossa virkamiehiä valvovat tahot olivat lähempänä: viranomaiset sortuivat väärinkäytöksiin, joita pui-

tiin käräjilläkin suhteellisen usein ratkaisujen monesti ollessa virkamiehille edullisia. Toistuessaan nämä viranomaisten väärinkäytökset ja tuomioistuinten jakama oikeus eivät voineet olla heikentämättä väestön uskoa hallintokoneiston oikeudenmukaisuuteen ja toimivuuteen.³¹¹ Oikeusturvan ja oikeuden saatavuuden painottamisesta ei ollut mitään hyötyä, jos ihmiset eivät hakeneet oikeutta.

Vuoden 1734 lain oikeudenkäymiskaaren 1 luvun 12 pykälässä säädettiin oikeudenkäytön virheellisyydestä. Pykälän mukaan virheellinen tuomio saattoi johtaa sakkoihin, viran tai jopa hengen ja kunnian menetykseen. Jos tuomari oli syylistynyt ilmeiseen huolimattomuuteen tai ymmärtämättömyyteen, oli seurauksena joko sakkorangaistus tai määräaikainen tai lopullinen viranmenetys, minkä lisäksi hän joutui korvaamaan virheellisestä tuomiosta aiheutuneen vahingon. Virheellistä menettelyä käsittelevällä tuomioistuimella oli rangaistuksen suhteen harkintavaltaa; pykälä oikeutti sen ottamaan huomioon virheen luonteen – asianhaarat – määrittäessään rangaistusta.

Jos tuomarin menettely oli ollut tahallista, se oli tehty ”vihasta ja vainosta”, ystävyyden tai lahjusten vuoksi, oli viranmenetys lopullinen, eikä tuomari ollut oikeutettu saamaan virkaa myöhemminkään takaisin. Sakot oli tahallisuustapauksessa määrätty menemään köyhille, kun ne huolimattomuuden ollessa kyseessä määrättiin kolmijakoon. Pykälä päättyi vanhaa tuomarin henkilökohtaista vastuuta heijastavaan sääntöön, jonka mukaan hengen tai kunnian menetykseen johtanut, tahallisuudesta seurannut väärä tuomio oli rangaistava tuomarin hengen tai kunnian menetyksellä.

Hovioikeus ja käytännössä sen viskaalit olivat ne, jotka syyttivät muun muassa alioikeuksien tuomareita virkavirheistä ja laiminlyönneistä. Viskaalien syytteet eivät suuntautuneet kuitenkaan pelkästään tuomareihin, vaan myös esimerkiksi lääninhallinnon virkamiehiin ja jossain määrin myös yksityisiin henkilöihin. Kuten aiemmin on jo todettu, lähti huomautusmemoriaaleja³¹² esimerkiksi aatelisille perillisille, jotka eivät olleet toimittaneet hovioikeuteen tietoja aateli- sen jälkeen toimitetusta perunkirjoituksesta ja kuolinpesän suorittamista mak- suista. Aatelistoa edustivat myös vänrikki Pistolekors ja kapteeni Hästesko, joi- den välinen kaksintaistelu oli kanneviskaalin memoriaalin kohteena vuonna 1780.³¹³ Samoin vuonna 1780 viskaalien toimenpiteiden kohteena on ollut yksi talonpoika, jota on syytetty valituskirjelmien kirjoittamisesta toisen talonpojan

³¹¹ Koskivirta 2001, s. 240. Koskivirta esittelee useita virkamiesten käräjille asti johtaneita väärinkäytöstapauksia.

³¹² Huomautusmemoriaalit olivat haaste- ja tiedonpyyntökirjelmia, varsinainen syyte oli ns. ”lo- pullinen huomautus” (*sluteligt påstående*).

³¹³ VHO D 10.5.1780 ”Alanus Eric Adv[ocat] Fisc[al] inkommer med memorial uti duellsmålet emellan Fendriken Adam Johan Pistolekors och Capitain Samuel Hästesko.”

puolesta.³¹⁴ Nämä eivät kuitenkaan alioikeuksien ja virkamiesten valvonnan näkökulmasta ole kiinnostavia.

Vaasan hovioikeuden oman luettelon mukaan hovioikeuden istuntokaudella oli yleensä avoinna noin 10–30 viskaalien ajamaa asiaa. Tuomioita näiden juttujen perusteella ei kuitenkaan annettu yhtä usein. Esimerkiksi aatelisille suunnatut huomautukset päättyivät tutkittujen kolmen vuoden aikana pariinkin otteeseen siihen, että viskaali ilmoitti luopuvansa asian ajamisesta: oletettavaa on, että viskaalin huomautus on saanut kuolinpesän aktivoitumaan ja maksamaan vaaditut köyhäinprosentit. Näiden kolmen vuoden aikana huomautusmemoriaaleja laadittiin noin viidessäkymmenessä tapauksessa, mutta hovioikeuden tuomio lankesi valitusdiaarin mukaan vain viidessätoista jutussa: virkavirhesyytteitä käsiteltiin viisi kaikkina kolmena vuotena.³¹⁵

Tyypillisimmät asiat, joissa viskaalit saivat aiheutta puuttua tuomareiden toimintaan, liittyivät oikeudenkäyntimenettelyn tai oikeudensoveltamisen laittomuuteen sekä oikeuskäsittelyn viivästymiseen. Säännöllisesti jouduttiin huomauttamaan myös siitä, että tuomiokirjat, alistetut jutut tai muut vastaavat dokumentit oli toimitettu hovioikeudelle liian myöhään tai muutoin puutteellisina. Virheellisyyskyä esiintyi myös asiakirjojen toimittamisessa juttujen osapuolille käräjien jälkeen. Maaherran tai lääninhallitukseen kuuluvien ollessa viskaalien memoriaalien kohteena esiintyi ongelmia täytäntöönpanossa.

Ne jutut, joissa viskaalin huomautukset johtivat oikeuskäsittelyyn näinä vuosina, edustivat melko sekalaista joukkoa. Tuomiokirjojen tai käräjien konseptipöytäkirjojen toimittamiseen puututtiin vuosittain. Vuonna 1780 sekä kihlakunnantuomari Gadd että varatuomari Tålpå olivat syytteessä siitä, että useammat heidän laatimansa kärjäprotokollat 1770-luvun alkupuolelta olivat olleet puutteellisia³¹⁶. Kumpikin toimitti lopulta prosessin aikana tarvittavat asiakirjat, mutta kumpikaan ei pystynyt esittämään laillista estettä laiminlyönnilleen, minkä takia seurauksena oli 20 hopeataalerin sakkorangaistus. Lainkohta, johon tuomio perustui, oli edellä mainittu oikeudenkäymiskaaren 1 luvun 12 §.

Vuonna 1790 laiminlyöjänä oli kihlakunnantuomari Eric Arppe, joka oli ennakkoinut myöhästymisensä ja pyytänyt etukäteen lisäaikaa tuomiokirjan toimittamiselle³¹⁷. Arppen olisi lisäajan jälkeen tullut toimittaa vuoden 1788 tuomiokirja vuoden 1790 tammikuun loppuun mennessä. Lisäaikakaan ei kuitenkaan riittä-

³¹⁴ VHO D 27.5.1780 ”Alanus Eric Advocat Fiscal inkommer med Ämbetes anmärkning emot Bonden Johan Flemming för det han författadt Bonden Eric Mårtensson Pennanens flere klagoskrifter.”

³¹⁵ VHO AVHD 1780 No:t 1, 5, 31, 32 ja 64, 1790 No:t 40, 42, 59, 87 ja 97 sekä 1800 No:t 15, 34, 40, 118 ja 171.

³¹⁶ VHO AVHD 1780 No 1.

³¹⁷ VHO 1790 AVHD No 87.

nyt, joten heinäkuussa 1790 hovioikeus tuomitsi Arppen 20 hopeataalerin³¹⁸ eli 6 riikintaalerin 32 killingin sakkoihin vedoten oikeudenkäymiskaaren 2 luvun 6 pykälään. Tämä lainkohta käsitteli nimenomaisesti tuomiokirjan toimittamista ja määrittä kyseisen sakkosumman rangaistukseksi toimituksen laiminlyönnistä. Toinen vedottu säännös oli kuninkaallinen kirje vuodelta 1768³¹⁹, joka tarkensi 2 luvun 6 pykälän säännöksiä ja kanneviskaalin ja hovioikeuden velvoitteita alituomareiden syyttämisesä ja rankaisemisessa.

Vuoden 1800-jutussa ei ollut kyse enää rangaistuksesta, sillä puuttuvat ja epätäydelliset tuomiokirjat olivat noin 15 vuotta aiemmin kuolleen kihlakunnan-tuomari Joseph Hortellin perua³²⁰. 1780-luvun alkuvuosien tuomiokirjoja olivat vuosien aikana korjailleet ja valmisteelleet useammat tehtävään määrättyt henkilöt, joista viimeinen oli nyt vihdoin saanut työn valmiiksi. Tässä jutussa oli siten kyse ennen kaikkea näiden henkilöiden kulujen korvaamisesta. Vastuussa tuomiokirjojen valmiiksi saattamisesta olivat tuomari Hortellin henkilökohtaiset perijät, tässä tapauksessa hänen leskensä Elisabeth Maria Krook. Vaikka kyseessä ei ollutkaan rangaistus, olisivat leski ja tämän uusi aviomies, kruununvouti Fontell varmastikin mieluummin maksaneet kuuden riikintaalerin sakot kuin nyt heidän maksettavakseen langenneet laskut, joiden loppusumma oli yli kahdeksankymmentä riikintaaleria.

Tuomiokirjojen toimittamisen laiminlyönnissä ei ollut kyse väärästä lainsoveltamisesta tai menettelyn virheellisyyksistä. Kyse ei ollut kuitenkaan myös pelkästään siitä, että hovioikeus olisi patistanut tuomareita lähettämään tuomio-pöytäkirjansa hovioikeuteen siksi, että ne olisi siellä voitu käydä mahdollisimman nopeasti ja tehokkaasti läpi ja näin valvoa alioikeuksien oikeudenkäyttöä. Tuomiokirjojen toimittamiseen oli mahdollista saada lykkäystä eikä Arppe ollut ainoa, joka oli turvautunut tähän pyyntöön. Ongelmallisempaa kuin se, että tuomiokirjoja ei ollut hovioikeuden saatavilla, oli se, että ne puuttuivat tuomarinvirkaa harjoittavalta. Sekä vuoden 1780 että vuoden 1800 jutuissa tuomiokunnan hoito oli siirtynyt toiselle tuomarille ja tämän käytännön toiminnan kannalta oli ongelmallista, jos aikaisempien vuosien tiedot puuttuivat ja olivat vain epävar-

³¹⁸ Rahajärjestelmää muutettiin Ruotsissa 1700-luvun lopulla. Perusyksikkö oli hopeariksi, joka jakaantui 48 killinkiin, joka puolestaan koostui 12 runstykestä. Riksi oli arvoltaan 18 aiempaa kuparitaaleria tai 6 hopeataaleria. 1790-luvulla käyttöön tulivat lisäksi velkaseteliriksit, jotka olivat arvoltaan 2/3 pankkiriksia. Heikkinen 1988, s. 97.

³¹⁹ Kongliga Brefwet af den 4. Februarii 1768. Til Hof-Rätterne at förmå Under-Domare, til at i tid insända theas Domböcker och Protocoller, samt Ransakningar i Brottmål. Then 4 Febr. 1768. af Ugglas 1780, s. 30. Kirjeen sisältöä ei löydy tästä kokoelmasta, vaan sivulla viitataan teokseen Modée 1801, s. 23–24 säädökseen Den 16 Martii. Kongliga Swea Hof-Rätts Bref, angående plikt å Under-Domare, för försummelse wid Protocollers och Domböckers inlefwrerande, joka puolestaan on annettu edellä mainitun kuninkaallisen kirjeen perusteella.

³²⁰ VHO 1800 AVHD No 40.

man muistitiedon varassa. Tässä mielessä kyse oli oikeudenkäytön toimivuudesta alioikeustasolla.

Oikeudenkäytön kannalta merkityksellistä oli myös se, että alioikeudet lähettivät hovioikeuteen asianmukaisesti tuomionsa silloin, kun ne oli alistettava hovioikeuden tutkintaan. Tällä oli merkitystä yleisemmin oikeudenkäytölle, mutta kyse oli myös yksittäisen syytetyn oikeusturvasta ja valtiontalouden intresseistä.

Alistettujen asioiden lähettämistä hovioikeuteen säänneltiin muun muassa kahdessa kuninkaallisessa kirjeessä³²¹, joiden mukaan ylimääräisillä käräjillä käsitetyn alistetun jutun tuli saapua hovioikeuteen kolmenkymmenen päivän sisällä asian ratkaisemisesta. Alistamisen laiminlyönnistä seurasi yhden riikintaalerin sakko jokaiselta myöhästymispäivältä. Sakko, joka meni jakoon kruunun ja kanneviskaalin kesken, saattoi nopeasti nousta melko suureksikin ja kannusti varmasti huolellisuuteen alistusjuttujen hoidossa.

Kihlakunnantuomari Synnerberg hankki tällaisella laiminlyönnillä itselleen 26 riikintaalerin sakot vuonna 1800³²². Vuonna 1789 varatuomari Zachris Dahl huomasi kuukauden määräajan ollessa lähes kulunut, että hän oli tuominnut väärin erään varkausjutun ja unohtanut lisäksi alistaa sen hovioikeudelle³²³. Hän ilmoitti itse asiasta hovioikeudelle ja sai väärän tuomion vuoksi varomattomuudesta 20 riikintaalerin sakot, mutta välttyi laiminlyöntisakoilta ja korvauksilta.

Sama ei pitänyt kihlakunnantuomari Porthaniin, jonka laiminlyönti huomattiin vankilistojen perusteella.³²⁴ Vankilistat kertoivat, että Kuopion kruununvankilaan oli saapunut varkaudesta tuomittu Pähl Silvennoinen, jonka lopullinen tuomio riippui hovioikeudesta, koska kyseessä oli alistettava asia. Juttu ei ollut koskaan saapunut hoviin ja erinäisen kirjeenvaihdon jälkeen se saatiin sinne vasta lähes vuoden kuluttua alkuperäisestä tuomiosta. Porthanin maksettavaksi keriyti laiminlyönnin vuoksi siten kaikkiaan 306 riikintaalerin sakko. Hovioikeus totesi myös Silvennoisen joutuneen istumaan kymmenen kuukautta pidempään vankilassa, kuin olisi ollut tarpeellista. Silvennoisen osalta hovioikeus oli ratkaissut asian heti alistetun jutun vihdoinkin tultua hovioikeuteen vuoden 1789 marraskuussa; nyt kyseessä oli enää virkavirhemenettely Porthanin osalta. Tämän vuoksi korvauksien osalta painotettiin tuomarin vastuuta kruunun suuntaan. Kokonaisuudessaan kruunulle menevien 306 taalerin lisäksi Porthanin maksettavaksi langetettiin korvaus vangin ylläpidosta kruununvankilassa, yksi killinki kuusi runstykkiä päivältä.

³²¹ Kongliga Majjts Nådiga Bref af den 18 November 1762 sekä Kongliga Majjts Nådiga Bref af den 4. Februarii 1768.

³²² VHO 1800 AVHD No 171.

³²³ VHO 1790 AVHD No 40.

³²⁴ VHO 1790 AVHD No 42.

Alistettujen asioiden oikea-aikainen toimittaminen hovioikeuteen oli paljon oleellisempaa kuin tuomiokirjojen. Alistetuissa jutuissa oli kyseessä sekä yksittäisen syytetyn oikeusturvaintressi että valtion edut – yhtäältä rangaistuskäytännön säätelemisen kautta, mutta toisaalta myös konkreettisemmin vankeinhoidon mielessä.

Alistusmenettelyn kautta oli myös mahdollista tarkkailla alituomareiden laintuntemusta. Ellei Zachris Dahl olisi itse huomannut tuominneensa syytetyn väärään rangaistukseen, olisi se varmaankin tullut esille hovioikeuden käsittelyssä. Dahlin ongelma oli ollut tavallista varkautta käsittelevien pykälien soveltaminen, kun hänen olisi tullut langettaa rangaistus kirkkovarkautta käsitelleen lainkohdan mukaan. Tästä huolimattomuudesta (*vårdslöshet*) häntä myös rangaistiin.

Laintulkintaan ja menettelyyn liittyvien toimien välimaastossa erehtyi puolestaan varatuomari Nils Stenman, joka oli viskaalien toimenpiteiden kohteena vuonna 1790 kaksi kertaa. Molemmilla kerroilla Stenman kiisteli toimi- ja arvovaltarajoista lääninhallituksen kanssa. Toisessa tapauksessa³²⁵ oli kyse katselmushakemusten hyväksymisestä sellaisissa jutuissa, joissa maata ei ollut vielä jaettu kruunun ja maanomistajien välillä. Säännösten mukaan³²⁶ nämä asiat eivät kuuluneet tuomareille, mutta Nils Stenman oli siitä huolimatta määrännyt katselmusmiehiä ja ottanut juttuja käsiteltäväksi. Stenman ei pystynyt puolustamaan käytöstään muuten kuin väittämällä, että hän oli halunnut vähentää asianosaisten kustannuksia tällä tavalla. Hovioikeus kuitenkin totesi, että kustannusten vähentymisen sijaan olivat asianosaisten kulut ja vaivat todennäköisesti päinvastoin lisääntyneet. Stenman sai tyypilliset 6 riikintaalerin 32 killingin sakot oikeudenkäymiskaaren 1 luvun 12 §:n perusteella laittomasta menettelystä tuomarin ammatin harjoittamisessa.

Toinen juttu³²⁷, jossa Stenman oli syytettynä, ei liittynyt oikeudenkäyttöön, vaan verotukseen ja verotustoimituksen puheenjohtajuuteen. Stenman oli toimituksen yhteydessä ottanut itselleen puheenjohtajan paikan ja kieltäytynyt luovuttamasta sitä maaherran edustajalle, kapteeni Bosinille. Kun Stenman oli osoittanut kapteenille toiseksi arvokkaimman paikan, oli tämä kieltäytynyt osallistumasta toimitukseen ja poistunut tilaisuudesta. Toimitusta ei ollut saatu vietyä läpi ja maaherra oli pyytänyt hovioikeutta puuttumaan asiaan. Vedoten kuninkaalliseen kirjeeseen vuodelta 1736³²⁸ Stenman katsoi, että tuomarilla oli oikeus puheenjohtajuuteen maaherrankin läsnä ollessa. Hovioikeus kuitenkin totesi, että Stenmanin tulkinta oli väärä, sillä kirje käsitteli ainoastaan tapauksia, joissa

³²⁵ VHO 1800 AVHD No 34.

³²⁶ Kongliga Majjts Nådiga Bref den 25 April 1777; Kongliga HofRättens Universal den 30 Maji 1777.

³²⁷ VHO 1800 AVHD No 15.

³²⁸ Kongliga Majjts Nådiga Bref den 5te Maji 1736.

tuomari ja lautakunta yhteisvastuullisina toimivat tuomioistuimena. Kyseessä oleva verotustoimitus oli luonteeltaan aivan erilainen ja puheenjohtajuus kuului tällaisissa tapauksissa säännöksen mukaan aina maaherralle tai tämän edustajalle. Virkavirheestä seurasi Stenmanille sakot ja velvollisuus korvata seuranneessa toimituksessa Stenmanin sijaiseksi määrätyn varatuomarin kulut.

Oikeudenkäyntimenettelyn virheellisyyteen tai asiattomuuteen puututtiin viskaalin taholta joitain kertoja. Kysymyksessä ei välttämättä ollut viskaalin oma-toimisesti aloittama prosessi, vaan syytteeseen saattoi johtaa myös asianosaisen tekemä ilmoitus. Näin tapahtui esimerkiksi vuonna 1780, kun laivurin leski Magdalena Bergman valitti kemnerinoikeuden puheenjohtajan käytöksestä³²⁹. Tässä ei ollut kyse prosessin virheellisyydestä, vaan nimenomaan puheenjohtajan epäasianmukaisesta käytöksestä. Puheenjohtaja oli – näin väitettiin – ”*under mycken ifwer utslagit armarne, upstigit från domsätet, stampat med fötterne i golfwet och antytt henne at antingen tiga eller förfoga sig ur rummet*”. Tuomioistuimen vahtimestarit todistivat lesken väitteen puolesta, mutta oikeuden avustavat jäsenet (*Bisittare*) väittivät puheenjohtajan vain pyrkineen pitämään yllä järjestystä. Oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 20 § käski noudattamaan maksimia ”parempi vapauttaa kuin tuomita” ja siten – todistajien ollessa yhtä hyviä – antamaan etusijan niille, jotka vapauttivat vastaajan. Tällä perusteella hovioikeus katsoi kohtuulliseksi vapauttaa kemnerinoikeuden puheenjohtajan vastuusta.

Asiaton käytös ei kuitenkaan ollut ainoa, josta puheenjohtajaa syytettiin, vaan hänen väitettiin myös veloittaneen leski Bergmanilta liikaa tuomiojäljennöksiä, mikä väite pystyttiinkin näyttämään toteen. Puheenjohtajalle langetettu rangaistus oli hyvin ankara: liikaa perityn maksun korvaamisen lisäksi määrättiin sakkoja 16 riikintaaleria 32 killinkiä sekä kielto toimia tuomarin virassa kahden vuoden ajan. Rangaistuksen ankaruus saa olettaa, että puheenjohtajan ”*oskicketlige förhållande*” – vaikka sitä ei ollutkaan pystytty näyttämään laillisesti toteen – ei ollut saavuttanut hovioikeuden hyväksyntää. Tuomarilta edellytettiin tietynlaista käyttäytymistä.

Hyvään menettelyyn kuului myös oikeudenkäytön nopeus. Viskaalit puuttuivat tapauksiin, joissa oli aihetta epäillä, että juttua ei ollut käsitelty riittävän nopeasti. Tutkimusajanjaksona esiintyy tapauksia, joissa on käsitelty sekä tutkinnan että täytäntöönpanovaiheessa tapahtuneita viivytyksiä.

³²⁹ VHO 1780 AVDH No 64. Myös jutussa 1780 No 5 oli pyyntö tullut ulkopuolelta, tällä kertaa Kokkolan maistraatilta, joka halusi kanneviskaalin ryhtyvän toimenpiteisiin kirjansitojaa ja tullivirkailijaa vastaan. Kirjansitoja Lenningin tekemässä valituksessa kuninkaan käskynhaltijalle väitettiin käytetyn maistraatista halventavia ilmauksia, jotka olisivat alun perin olleet lähtöisin tullivirkailija Falkenbergin kynästä. Hovioikeus kuitenkin katsoi, että käytetyt ilmaukset eivät olleet sillä tavalla maistraatin kunniaa käsitteleviä – *magistratens heder och ära rörande* – että ne olisivat kuuluneet kanneviskaalin syytettäväksi. Jutun mahdollinen jatkokäsittely siirrettiin kuninkaan käskynhaltijalle.

Tutkinnan osalta kysymys ei ollut siitä, että juttua olisi käsitelty liian pitkään vaan epäilyksistä sen suhteen, että jutun tutkittavaksi ottamisessa olisi viivytelty. Monet asiat, joita ei ennätetty käsitellä tavallisilla käräjillä tai jotka olivat liian vakavia odottamaan seuraavia lainmukaisia käräjiä, annettiin ylimääräisten käräjien (*urtima ting*) hoidettaviksi. Hovioikeus määräsi puheenjohtajan näille käräjille joko tuomarin tai jonkin asianosaisen pyynnöstä,³³⁰ jolloin sen oli erityisen helppoa valvoa, suoritettiin tutkinta sen määräämässä ajassa.

Tällaisen valvontatoimenpiteen kohteeksi joutui esimerkiksi hovioikeuden auskultantti, vänrikki von Kothén, joka oli valtuutettu käsittelemään juttu, jossa Matts Pasanen -nimistä talonpoikaa syytettiin veljensä Henricin tappamisesta³³¹. Von Kothén oli saanut määräyksensä maaliskuussa ja huhtikuun vankilistasta selvisi, että Pasanen oli haettu Korsholman vankilasta tutkimusta varten. Seuraavien parin kuukauden vankilistoissa Pasasta ei kuitenkaan näkynyt, mutta liioin ei von Kothénilta ollut saapunut tietoa tuomiosta, joten kanneviskaalilta oli lähtenyt selvityspyyntö auskultantille.

Tällä kertaa hovioikeudelle saapui selitys, jonka se hyväksyi. Valtuutus oli saapunut von Kothénille huhtikuun puolivälissä ja ensimmäinen istunto jutun selvittämiseksi oli pidetty jo vajaata kahta viikkoa myöhemmin. Useat todistajista eivät kuitenkaan olleet saapuneet paikalle, joten juttua oli ollut pakko lykätä. Varmuuden vuoksi von Kothén oli päättänyt lykätä juttua aina kesäkuun puoliväliin asti. Viitasaari oli suurten järvien takana, eivätkä jäät yleensä sulaneet kuin vasta touko-kesäkuun vaihteessa. Pieni jääkausi oli voimakkaimmillaan 1700-luvulla ja huomioimalla liikenneväylänä toimivan vesistön sulamisen von Kothén halusi varmistaa, että sekä tuomari että kauempana asuvat todistajat varmasti pääsisivät paikalle. Juttu oli ratkaistu kesäkuun puolivälissä, mutta tuomio ei ollut ennättänyt hovioikeuteen ennen kanneviskaalin memoriaalin antamista, mistä von Kothén syytti postinkulkua. Käräjien pöytäkirjoista puolestaan kävi ilmi, että Pasanen oli käsketty aina lähettää takaisin Korsholman kruununvankilaan oikeusistuntojen välillä. Sitä, miksi näin ei ollut tapahtunut, oli kysyttävä nimismieheltä.

Täytäntöönpanosta vastaavan maaherranviraston toimintaan puututtiin kahdesti.³³² Vuoden 1790 jutussa käsky asian tutkimiseen oli tullut valtakunnandrot-silta, kreivi Wachtmeisterilta. Kauppias Jacob Björkman oli valittanut oikeus-

³³⁰ Esim. VHO 1790 D No 365: ”Fabritius Peh. Reinh. Härads höfding anhåller om förordnande för Extraordinarie Cancellisten Bergbom at vid Urtima Ting handtera målen angående Bondeson Anders Huttunen angifven för slagsmål och Bonden Petter Kimalain anklagad at hafva föröfvat snatteri med inbrott.” tai VHO 1790 D No 444 ”Hedman Carl Fred. Capitain anhåller att målet emellan honom och Regements Skrifvaren Gerhard Arenius om innestående underhålls spannmål kunde vid Urtima Ting i Malax Sokn få handteras”.

³³¹ VHO 1790 AVHD No 97.

³³² VHO 1790 AVHD No 59 sekä 1800 No 118.

kanslerin virastoon (*Justitia Cancellers ämbetet*), kun hänen saamisensa ulosmittaus oli viivästynyt. Maaherra Tandefelt – Vaasan hovioikeuden entinen neuvos – ei ollut hänen mukaansa toiminut tarpeeksi tehokkaasti Björkmanin velan perimiseksi hovioikeuden asessori Georg Wilhelm Lodelta. Hovioikeus kuitenkin vapautti Tandefeltin kaikesta vastuusta. Vaikka ulosottoyritystä ei ollutkaan tehty, katsottiin näytetyksi, että Loden varattomuus oli niin tunnettua, ettei häneltä kuitenkaan olisi saatu ulosmitattua varallisuutta. Yksi yritys oli jo toisen velkojan saamisen johdosta tehty, eikä Loden varallisuudentila ollut sen jälkeen parantunut. Valittajan oikeudet eivät siten olleet vaarantuneet.

Myös toisessa jutussa oli otettu yhteyttä valtakunnandrotsiin, jolta oli tullut käsky kannevisaakalille tutkia asiaa. Drotsille oli valittanut rovasti Montin, joka oli velallisena pyytänyt lisäaika velkansa suorittamiseen, mutta ei ollut saanut vastausta hakemukseensa. Asian olivat ratkaisseet lääninkamreeri ja lääninsihteeri maaherran virkavapauden aikana. Lääninsihteeri Ritz oli käsitellyt asian ja ehdottanut kolmen kuukauden lykkäyksen myöntämistä Montinille, minkä jälkeen hän oli lähettänyt päätöksen lääninkamreeri Saloniukselle tarkastettavaksi ja allekirjoitettavaksi. Tämä katsoi lykkäyksen olevan lain vastainen, kieltäytyi allekirjoittamasta päätöstä ja piti paperit itsellään. Asian ratkaisu kuului kuitenkin Ritzin päätösvaltaan, joten Saloniuksella ei ollut sinänsä valtaa torjua lykkäysanomusta.

Hovioikeus katsoi, että Salonius oli viivyttänyt asian ratkaisua ja siten loukannut Montinin oikeuksia. Hän sai virkavirheestä normaalitaksan mukaiset 16 riikintaalerin 32 killingin sakot. Ritzin rikkomus oli suurempi, sillä Salonius oli sinänsä ollut oikeassa ja lykkäyksen myöntäminen olisi ollut lain vastaista. Lääninsihteeri oli – niin kuin hovioikeus totesi – ”*i merkelig måtto åsidosatt dess i Lag och flere författningar åliggende Embetes skyldighet at usøkningsmål upmærksomt och utan uppehåll til skyndsamt Laga slut befordre, men icke såsom nu skedt till gagn ena Parten lægge handen i vægen for utmätning.*” Lainkohta, jonka perusteella Ritzä sakotettiin, oli sama kuin Saloniuksenkin tapauksessa, mutta vakavamman rikkeen vuoksi hovioikeus sakotti häntä kaksinkertaisesti.

Virkavelvollisuuksiin kuului siis paitsi säädösten tunteminen, myös niiden puolueeton soveltaminen ja päätöksenteko kohtuullisessa ajassa. Näiden velvoitteiden laiminlyönti johti rangaistuksiin sakkojen muodossa. Ensimmäisen täytäntöönpanojutun yhteydessä argumentointimalli oli erilainen. Maaherra ei ollut antanut ulosmittausmääräystä, mutta olennaiseksi katsottiin se, ettei tällä ollut todellista merkitystä asianosaisen kannalta: koska velallinen oli varaton, ei velkoja olisi saanut rahojaan kuitenkaan eikä viivästys siten ollut aiheuttanut hänelle vahinkoa. Vaikutusta saattoi olla myös sillä, että maaherra oli epävirallisesti (*i godo*) yrittänyt puhua velkojaa hankkimaan varoja velkojensa maksuun ja tämä olikin vakuuttanut saavansa jonkin ajan kuluttua rahaa veljeltään isänsä perinnöstä.

Laajin virkavirhejutuista on peräisin vuodelta 1780 ja periytyi jo Turun hovioikeudelta.³³³ Syytteessä oli kihlakunnantuomari Johan Polviander, jonka vuosien 1760 ja 1761 tuomiokirjojen läpikäyminen oli johtanut 59 erilliseen syytekohtaan tuomaria vastaan. Nämä syytekohtat kertoivat useista piirteistä, joiden katsottiin kuuluvan hyvään oikeudenkäyttöön.

Kanneviskaali puuttui syytteessään muun muassa tuomiopöytäkirjojen kirjoittamisen tapaan. Ne eivät saaneet olla tarpeettoman monisanaisesti kirjoitettuja. Taustalla oli säännös, jonka mukaan asianosaiset joutuivat maksamaan tuomioista lunastusmaksua niiden pituuden mukaan. Liiallista laveasanaisuutta ja käsi-alan suuruutta valvottiin, jottei säännöstä pyritty kiertämään asianosaisten tappioksi suurempien maksujen toivossa. Tuomioistuin oli tässä kuitenkin sallivampi ja hyväksyi esimerkiksi todistajien lausumien yksityiskohtaisen kirjaamisen niin kauan kuin se toi lisävalaistusta asiaan. Hyvään menettelyyn kuului myös se, että käräjäpäivät käytettiin asianmukaisesti hyväksi iltapäivän tunteja myöten.

Vakavammat syytökset käsittelivät suoritettujen tutkimusten epätäydellisyyttä. Tuomiokirjoista oli löytynyt tapauksia, joissa Polviander oli tuominnut syytettyjä rangaistuksiin, mutta joissa hovioikeuden näkemyksen mukaan todisteet eivät olisi riittäneet rankaisemiseen. Syytettyjä oli tuomittu selvittämättä, oliko nämä haastettu laillisesti, näitä kuulematta tai näiden poissaollessa toisten tunnistusten perusteella. Joissain tapauksissa hovioikeus totesi Polvianderin myös tuominneen selvästi vastoin lain säännöksiä.

Hovioikeus totesi Polvianderin rikkomukset siinä määrin raskaiksi, että sakko ei ollut enää riittävä rangaistus. Näyttöä oman edun tavoittelusta tai tahallisuudesta ei kuitenkaan ollut, joten hovioikeus päätyi erottamaan Polvianderin virastaan vuodeksi.³³⁴

³³³ VHO 1780 AVHD No 32.

³³⁴ ”Sedan Kongliga Hofrätten, på sätt ofwan anfört är, genomgått och granskat the emot härads-höfdingen Polwianders Embetes förvaltning gjorde anmärkningar och funnit, thet han uti the flästa anmerkte ämnen sig i större eller mindre mohn förgått; men at i synnerhet the mål som uti 3, 11, 14, 18, 21, 22, 23, 28, 33, 37, 38, 39, 44, 45, 48, 49, 52, 58 och 59de Puncterne anförmälas, ei allenast innehålla merkelige afsteg och föseelser, dels ifrån föreskrefwen laga rättgångs ordning och dels emot så klar och tydelig lag i sielfwa hufwudsakerne, at misstag therom icke bordt äga rum; utan ock bära witne om oskyldige och enfaldige parters mera eller mindre kånbara lidande, ehuru the sielfwa theröfwer icke klagat; Så återståd nu för Kongliga Hofrätten at mäta och utsätta thet answar hwartil han för alt sådant sig rätteligen skyldig gjordt. Therwid förekommer wäl, huroledes thet hwarcken kunnat påstås eller utredas, at illwillijgt upsåt, wäld eller egen nytta werkat på häradshöfdingens förhållande; dock emedan the giäromål, hwilcka här förut äro honom egenteligen til last tagne, uti wissa delar röija bristande eftertanka, och uti andre åter uppenbar wårdslös-het; Ty profwar Kongliga Hofrätten rättwist samt med RBns 1 Cap 12 § enligt, thet skall Härads-höfdingen Polwiander, Sig til warning i framtiden umgiälla alla öfwanberörde Embetes fehl med förlust af Embetet, jemte therwid följande lön och förmohner på ett års tid...”.

Virkavirhejutuissa rangaistukset olivat yleensä sakkoja, mutta seurauksena saattoi olla myös määräaikainen tai pysyvä viraltapano. Tapauksista ei käy ilmi, korvattiinko esimerkiksi tuomarin väärinkäytöksistä tai huolimattomuudesta kärsimään joutuneille näille aiheutunut haitta. Kanneviskaalin syytteet ja hovioikeuden määräämät rangaistukset kuitenkin kertoivat asianosaisille, että kuninkaan ja valtakunnan hovioikeus ei suvainnut millaista käytöstä tahansa. Todennäköisesti tieto levisi laajemmallekin pienissä paikallisyhteisöissä.³³⁵ Ei vain leskirouva Bergman, vaan varmasti suuri osa Vaasaa sai kuulla, ettei kemnerinoikeuden puheenjohtajan ollut sopivaa huitoa käsillään ja polkea jalkaansa oikeudenistunnossa. Samoin Liminkaan kantautui tieto siitä, että paikallista käräjätuomaria oli rangaistu, kun tämä oli tuominnut renki Larsin liian ankaraan rangaistukseen. Ehkä joku heistä ajatteli myös hyvää Kustaa-kuningasta, joka oli antanut perustaa Vaasaan uuden hovioikeuden, joka piti silmällä oikeuden toteutumista.

Hovioikeuden käsittelemät virkavirhejutut osoittavat, että sekä tuomioistuinlaitoksen että täytäntöönpano-organisaatioiden virkakunnan toimintaan puututtiin niin oma-aloitteisesti kuin myös asianosaisten valitusten johdosta. Toisinaan tosin osapuolet, jotka katsoivat kärsineensä vääryyttä, olivat joutuneet hakemaan tukea korkeammilta tahoilta aina Tukholmasta asti prosessin käynnistämiseksi. Hovioikeus puuttui hidasteluihin ja laiminlyönteihin, väärin laintulkintoihin, prosessimääräysten kiertämiseen, virkavelvollisuuksien laiminlyönteihin ja epäasianmukaiseen käytökseen. Valvonta osoittaa merkkejä osittain vielä vanhakanlaisesta tuomarien käytöksen valvonnasta, mutta myös virkasyytteiden kautta valvottiin oikeudenkäytön oikeellisuutta. Muutoksenhaun tie oli toinen tapa harjoittaa tätä valvontaa, mitä tarkastellaan seuraavaksi.

3.6 Hovioikeus ja alioikeudet

Hovioikeuden tuomiot kertoivat omaa tarinaansa asianosaisille, mutta minkälaisista viestistä hovioikeuden oikeudenkäyttö antoi alioikeuksien suuntaan? Muutoksenhakujen suuri määrä antoi alioikeuksille mahdollisuuden saada säännönmukaisesti palautetta omasta oikeudenkäytöstään. Palautteenantoa tarkastellaan sen kautta, mitä alioikeuksien tuomioille tapahtui hovioikeudessa, millä tavalla ne päättyivät. Näin hahmottuu se, kenen määrittämää oikeutta valtakunnassa yleisemmin noudatettiin: hyväksyttiinkö alioikeustason ratkaisut vai annettiin ylemmän, valtiollisen tuomioistuimen toimesta ymmärtää, että paikallistason oikeudenkäytössä oli korjattavaa.

³³⁵ Informaation kulusta 1700-luvun yhteiskunnassa ks. teemanumero Historisk Tidskrift för Finland 2/2003 Kunskapens vägar.

3.6.1 Alioikeuden ratkaisun hyväksyminen, muuttaminen ja kumoaminen

Vaasan hovioikeuden valvontaan kuuluva alue oli laaja. Hovioikeuden toimivalta-alue kattoi useita raastuvanoikeuksia ja tuomiokuntia, minkä lisäksi hovioikeus puuttui kuninkaan käskynhaltijoiden päätöksiin. Alioikeuksien tuomarit olivat pääsääntöisesti tehtävänsä päteviä, vaikkakaan heistä kaikilla ei ollut muodollista koulutusta taustanaan. Alioikeuksien tuomarit valikoituivat osittain samasta joukosta kuin hovioikeuksienkin tuomarit: esimerkiksi Vaasan hovioikeuden ensimmäisiksi asessoreiksi valitut Eric Philip Didron ja Carl Hassel valitsivat mieluummin kihlakunnan hoitamisen kuin paikan hovioikeudessa. Vastaavasti hovioikeudessa käytettiin lähialueen kihlakunnantuomareita ja pormestareita varajäseninä, kun tuomioistuin ei omin voimin ollut kokoonpanoltaan täysivaltainen.

Minkälaisen kuvan hovioikeuden suhtautuminen sen ratkaistavaksi tuotuihin muutoksenhakutapauksiin sitten antaa alempien oikeuksien toiminnasta? Veto- ja valitusasioita tuli hovioikeuden tutkittavaksi näinä kolmena vuotena yhteensä noin 500 kappaletta, joten näiden avulla saa jo melko hyvän kuvan siitä, miten hovioikeus alioikeuksien tuomioihin suhtautui.

Taulukko 4. Ratkaisut muutoksenhakutapauksissa hovioikeudessa.³³⁶

	1780		1790		1800		Yht.
	Veto	Valitus	Veto	Valitus	Veto	Valitus	
Ei muutettu	11	28	31	48	31	68	217
Kumottu/palautettu	1	15	6	29	15	59	125
Muutettu	4	10	14	25	13	35	101
Menetetty prosess. perusteilla	8	10	6	1	10	5	40
Muutettu osittain	3	2	5	5	7		22
Luopunut kanteesta	2	1	2		2		7
Sovinto	2		1		2		5
Muu (syytetyn kuolema)				1			1
Yhteensä	31	66	65	109	80	167	518

³³⁶ Tuomiotaltioiden osalta on joissain tapauksissa merkitty useampi erilainen lopputulos yhden tapauksen kohdalle. Erityisesti konkurssijutuissa oli yleensä useampia muutoksenhakijoita, joiden osalta hovioikeus otti erikseen kantaa näiden esittämiin vaatimuksiin. Kanteiden perusteella on riitajuttuja vuosittain reilut kymmenisen kappaletta enemmän kuin pelkkiä tapauksia (16/31 v. 1780; 53/65 v. 1790; 62/80 v. 1800). Joissain tapauksissa hovioikeus on myös ottanut kantaa yhden muutoksenhakijan erillisiin väitteisiin: jos näissä on tehty erilaisia ratkaisuja, on lopputulos arvioitu ”osittain muutettu” kategoriaan.

Hovioikeus hyväksyi yksiselitteisesti alioikeuden ratkaisun 73 riita-asioiden kanteessa ja 144 valitusasiassa näiden kolmen vuoden aikana³³⁷. Hyväksymisprosentti oli siis kaikkiaan noin 41. Jos vetoja tarkastellaan vain niissä esitettyjen päävaateiden osalta, hyväksyttiin alioikeuden ratkaisu vielä useammin. Osassa tapauksista alioikeuden ratkaisua on nimittäin muutettu osittain³³⁸, ja näistä enemmistö on sellaisia, joiden osalta vetoa ei ole pääasian osalta hyväksytty. Osassa jutuissa on mahdollistettu uusi oikeudenkäynti jonkin yksittäisen kysymyksen osalta tai esimerkiksi muutettu korvauksia tietyn saatavan osalta.

Alioikeuden ratkaisun muuttamiseen katsottiin olevan aihetta selkeästi harvemmin: yhteensä 31 riita-asiassa ja 70 valitusjutussa on yksiselitteisesti muutettu alioikeuden ratkaisua³³⁹. Noin viidesosassa tapauksia muutoksen hakeminen oli siten muutoksenhakijan kannalta menestyksekkästä. Myös osittainen muutos oli yleensä tärkeä asianosaiselle, koska se normaalisti tarkoitti sitä, ettei hän joutunut vastuuseen vastapuolen oikeudenkäyntikuluista.

Suhteellisen paljon löytyi myös tapauksia, joissa alioikeuden ratkaisu oli sisällöllisen muuttamisen sijaan kokonaan kumottu (*undanrögt och uphäfwit*) ja palautettu alemman tuomioistuimen uudelleen käsiteltäväksi. Osassa näistä tapauksista asianosaiset olivat itse vedonneet tapahtuneeseen virheeseen, mutta eivät aina. Hovioikeus sai ottaa tapahtuneet virheet huomioon oma-aloitteisesti. Jutun uudelleen käsitteleminen alioikeudessa edellytti yleensä asianosaisen omaa aktiivisuutta – joko uutta kannetta tai ilmoitusta (*stämning/anmälan*)³⁴⁰. Juttu oli myös mahdollista palauttaa alioikeuteen varsinaisesti kumoamatta sitä esimerkiksi lisänäytön hankkimista varten (*Ty pröfwer Kongliga Hofrätten skäligt at återförwisa detta mål til Härads Rätten, som efter det omnemnde wittnes*

³³⁷ VHO 1780 TD No:t 1, 2, 3, 11, 16 ja 17; VHO 1790 TD No:t 3, 4, 8, 9, 12, 13, 15, 18, 20, 21, 23, 24, 28, 30, 31, 32, 36, 43, 44, 46–50 ja 52; VHO 1800 TD No:t 3, 5, 8, 9, 10, 11, 13, 15, 16, 21, 23, 26, 28, 30, 33, 37, 40, 46, 47, 52, 53, 55, 59, 60, 61 ja 62; VHO 1780 AVHD No:t 4, 6, 8, 9, 10, 13, 18, 22, 24, 28, 35, 36, 41–44, 46, 47, 49, 51, 53, 55–58, 67, 71 ja 72; VHO 1790 AVHD No:t 1, 3–7, 10, 12, 16, 17, 20, 23, 26, 27, 29, 31, 33, 38, 41, 46, 50–53, 57, 60, 62, 70, 75, 78, 80, 81, 86, 88–95, 99, 100, 111, 113, 114, 115 ja 116; VHO 1800 AVHD No:t 1, 2, 3, 6, 14, 20, 21, 23, 25, 29, 30, 35, 44, 46, 49, 51, 55, 56, 59, 60, 61, 68, 70, 72, 78, 81, 84, 85, 86, 89, 93, 105, 110, 111, 113, 120–123, 126, 128, 132–136, 139, 143, 144, 145, 147, 148, 151, 154, 158–161, 163, 165, 168, 172, 173, 175–178 ja 180.

³³⁸ VHO 1780 TD No:t 8, 13 ja 14; VHO 1790 TD No:t 19, 25, 26, 33 ja 37; VHO 1800 TD No:t 1, 12, 22, 25, 34, 39, ja 50; VHO 1780 AVHD No:t 3 ja 69; VHO 1790 AVHD No:t 25, 55, 65, 66 ja 69.

³³⁹ VHO 1780 TD No:t 2 ja 4; VHO 1790 TD No:t 5, 7, 8, 16, 17, 21, 23, 29, 34, 39, 42, 44 ja 53; VHO 1800 TD No:t 1, 6, 11, 16, 17, 27, 29, 45 ja 58; VHO 1780 AVHD No:t 7, 11, 15, 26, 29, 30, 50, 52, 62 ja 66; VHO 1790 AVHD No:t 2, 18, 19, 22, 30, 32, 36, 37, 44, 48, 58, 61, 63, 68, 71, 72, 76, 77, 83, 84, 85, 101, 103, 105 ja 112; VHO 1800 AVHD No:t 7, 26, 27, 33, 36, 38, 41, 42, 43, 45, 47, 53, 54, 73, 74, 80, 82, 83, 92, 96, 98, 99, 101, 103, 104, 106, 107, 108, 114, 130, 137, 142, 146, 149 ja 166.

³⁴⁰ Esim. VHO 1780 AVHD No 27. ”Ägandes bemälte Rätt utan hinder af samma Utslag, på wederbörandes vidare anmälan, at efter beskaffenheten, laglikmätigt förfara.”

*förhör för sig gått, och Parterne vidare hörde blifwit, tillkommer att utan hinder af desse förre Utslag meddela i saken laglikmätigt utlåtande*³⁴¹).

Kumoamispäätöksiä esiintyi jonkin verran riitajutuissa, mutta erityisesti valitusasioissa kumoaminen oli melko tyypillistä. Riita-asioista kumottiin vuonna 1780 vain yksi tuomio³⁴², vuonna 1790 kuusi³⁴³ ja vuonna 1800 jo 14 tuomiota³⁴⁴. Valitusasioissa alioikeuden tutkinta todettiin selkeästi useammin joltain osin puutteelliseksi, ratkaisu kumottiin tällä perusteella ja palautettiin alioikeuden tutkittavaksi. Joissain tapauksissa juttu myös siirrettiin nimenomaisesti toiseen tuomioistuimeen. Kumoamis- ja siirtotapauksia oli näiden kolmen vuoden aikana kaikkiaan 103: vuonna 1780 tapauksia oli 15³⁴⁵, vuonna 1790 kaikkiaan 29³⁴⁶ ja vuonna 1800 jo 59³⁴⁷. Kumoaminen oli ollut melko tavanomaista myös 1600-luvulla, jolloin juttuja lähetettiin takaisin alioikeuksiin parempaa tutkintaa varten. Käytäntö kuitenkin väheni vuosisadan loppua kohden, mikä on yhdistetty alioikeuksien pätevyitymiseen.³⁴⁸ Vaasan hovioikeuden ratkaisujen perusteella tapausten kumoaminen oli kuitenkin yhä hyvin tavanomaista.

Useammassa tapauksessa kumoaminen on johtunut siitä, että juttu on ratkaistu jollain tavalla väärässä instanssissa: kuninkaan käskynhaltija on ratkaissut tapauksen, joka olisi kuulunut riitaisena tuomioistuimeen³⁴⁹ tai päinvastoin alioikeudet ovat ratkaisseet jutun, joka olisi kuulunut kuninkaan käskynhaltijan käsiteltäväksi.³⁵⁰ Yleiset tuomioistuimet eivät myöskään kaikissa tapauksissa olleet oikea instanssi ratkaisemaan riitaa.³⁵¹

³⁴¹ VHO 1790 AVHD No 34.

³⁴² VHO 1780 TD No 7.

³⁴³ VHO 1790 TD No:t 2, 11, 14, 35, 38 ja 41.

³⁴⁴ VHO 1800 TD No:t 4, 7, 19, 31, 35, 36, 41, 42, 44, 48, 49, 51, 56 ja 57.

³⁴⁵ VHO 1780 AVHD No:t 14, 16, 19, 21, 23, 25, 27, 33, 34, 40, 45, 60, 61, 63 ja 65.

³⁴⁶ VHO 1790 AVHD No:t 8, 9, 11, 13, 14, 15, 28, 34, 35, 39, 43, 45, 49, 54, 56, 64, 67, 73, 74, 79, 82, 96, 102, 104, 106, 107, 108, 109 ja 110.

³⁴⁷ VHO 1800 AVHD No:t 4, 5, 8, 9, 10, 11, 13, 16, 17, 18, 19, 28, 31, 32, 37, 39, 48, 50, 52, 58, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 69, 71, 75, 76, 77, 79, 87, 88, 91, 94, 97, 100, 102, 109, 112, 115, 116, 117, 119, 124, 125, 127, 141, 152, 153, 155, 156, 157, 162, 169, 170, 174 ja 179.

³⁴⁸ Thunander 1993, s. 234–235, 271.

³⁴⁹ VHO 1790 AVHD No 15, 45, 49, 67 ja 102; VHO 1800 AVHD No:t 17, 75, 76, 77, 88, 102, 141, 170 ja 174. Kuninkaan käskynhaltijan päätöksestä valitettiin myös tapauksessa VHO 1790 AVHD No 54, jossa hovioikeus katsoi, ettei se itse ollut toimivaltainen käsittelemään valitusta ja ohjasi valittajan kysymään kuninkaan käskynhaltijalta, mihin tämän tulisi valittaa.

³⁵⁰ VHO 1800 TD No 42; VHO 1800 AVHD No 116. Esimerkiksi kruununmaata käsitelleet asiat kuuluivat käskynhaltijan ratkaistaviksi.

³⁵¹ Tuomioistuimille ei katsottu kuuluvan riidan, jossa riidanalainen maa sijaitsi sellaisella valtakunnan raja-alueella, jonka kuuluminen Ruotsiin ei ylipäätään ollut selvää: VHO 1800 AVHD No 16. Joissain tapauksissa oikea tuomioistuin oli maanjako-oikeus: VHO 1790 TD No 14; VHO 1780 AVHD No 19. Sotilaiden tappelujutut kuuluivat joko sota-oikeuteen tai linnanoikeuteen: VHO 1780 AVHD No 60. Maanmittauskonttorin asiat eivät myöskään kuuluneet tuomioistuimiin: VHO 1790 AVHD No 39 ja VHO 1800 AVHD No 28.

Joissain jutuissa ongelma esiintyi siinä, mikä oli oikea alioikeus käsittelemään juttua. Vuonna 1790 oli esimerkiksi kahdessa jutussa maariitaa käsitelty raastuvanoikeudessa, vaikka ne olisi tullut käsitellä kihlakunnankäräjillä.³⁵² Perunkirjoitusta käsitelleessä jutussa kemnerinoikeus oli katsonut asian kuuluvan raastuvanoikeudelle, vaikka se olisi itse ollut asiassa tuomiovaltainen.³⁵³ Salpietarin myyntiä käsitelleessä jutussa puolestaan oli epäselvyyttä lain mukaisesta oikeasta forumista: Maalahden käräjät olivat katsoneet toimivaltaiseksi Mustasaaren käräjät, jonka mukaan asia olisi tullut käsitellä Vaasan kemnerinoikeudessa.³⁵⁴

Myös erilaiset prosessivirheet saattoivat johtaa alioikeuden tuomion kumoamiseen. Oikeudenkäynnin menettelyvirheistä ja niiden perusteella syntyneestä oikeudesta valittaa hovioikeuteen oli säädetty oikeudenkäymiskaaren 25 luvun 21 §:ssä, mihin lainkohtaan hovioikeus viittasi joskus tuomioissaan nimenomaisestikin.

Esiintyneet virheet olivat monentyypisiä. Asia oli voitu ratkaista kuulematta kaikkia osapuolia³⁵⁵, langettaa valatuomio vastaajien poissaolosta huolimatta³⁵⁶, haastaa väärä vastaaja³⁵⁷, katsoa tuomioistuin tai todistaja jääviksi³⁵⁸ tai asialaiseksi, joka olisi tullut käsitellä yhdessä toisen (pääasiallisen) vaatimuksen kanssa³⁵⁹. Eräissä sukulunastusoikeutta käsitelleessä jutussa tuomari oli tehnyt virheen ohjeistaessaan väärin valittajaa, ja hovioikeus kumosi alioikeuden päätöksen todeten, ettei asianosainen saanut kärsiä tuomarin toimenpiteen vuoksi.³⁶⁰ Tilan myymistä käsitelleessä riidassa puolestaan alioikeuden päätös kumottiin, koska alaikäisten lasten holhoojalle oli myönnetty oikeus myydä näiden tila, vaikka tämän edut suurimpana velkojana olivat ristiriidassa lasten etujen kanssa ja näille olisi siten tullut määrätä uusi holhooja.³⁶¹ Myös laillinen este saattoi johtaa kumoamiseen.³⁶²

³⁵² VHO 1790 TD No:t 11 ja 38.

³⁵³ VHO 1790 AVHD No 96.

³⁵⁴ VHO 1800 AVHD No 58.

³⁵⁵ VHO 1780 AVHD No 21, 27, 34 ja 65; VHO 1790 AVHD No 11 ja 110, jossa oli kyse myös muista tutkintaan liittyvistä puutteellisuuksista; VHO 1800 AVHD No:t 37, 52, 97, 153 ja 169.

³⁵⁶ VHO 1800 AVHD no 125.

³⁵⁷ VHO 1780 AVHD No 23; VHO 1800 AVHD No 63..

³⁵⁸ VHO 1790 TD No 2; VHO 1790 AVHD No 9; VHO 1800 AVHD No 119.

³⁵⁹ VHO 1790 TD No 41 ja VHO 1790 AVHD No 109, jossa kumoamisen perusteena olivat myös väärin sovellettu lykkäystuomio ja tarve todistajien kuulemiseen. VHO 1800 AVHD No 31 ja 117.

³⁶⁰ VHO 1800 TD No 7. Virheellisestä tulkinnasta oli kyse myös tapauksessa, jossa raastuvanoikeus oli tulkinnut väärin erästä kauppakaaren kohtaa ja katsonut asianosaisten nostaneen vaateensa liian myöhään ja valituksen kohteena olleen selvityksen tulleen siten jo lainvoimaiseksi: VHO 1800 TD No 36.

³⁶¹ VHO 1790 AVHD No 82.

³⁶² VHO 1800 AVHD No 155.

Esimerkiksi väärästä lainsoveltamisesta kumoamisen syynä on myös edellä sovintojen yhteydessä mainittu Jacob Kauckosen ja hänen vaimonsa Susannan asumuserojuttu³⁶³, jossa kihlakunnankäräjät eivät olleet lain vaatimalla tavalla selvittäneet asumuseroon johtaneita syitä eivätkä sitä, oliko avioparilla lapsia tai omaisuutta, joiden huollosta asumuseron aikana olisi tullut määrätä.

Saamiseen liittynyt juttu, jossa oli merioikeudellisiakin kytkentöjä, kumottiin sen takia, että alioikeuden ratkaisu oli ”liian aikaisin annettu”³⁶⁴. Asianosaiset olivat valittaneet tähän juttuun kiinteästi liittyneessä merioikeudellisessa asiassa kuninkaalle (eli siis käytännössä korkeimpaan oikeuteen), eikä tuomiota tässä oikeudenkäynnissä ollut vielä annettu. Hovioikeus katsoi, ettei alioikeuden olisi tullut ratkaista saamisjuttua ennen kuin se saattoi ottaa huomioon korkeimmassa oikeudessa yhä käsiteltävänä olleessa merioikeudellisessa jutussa annetun tuomion. Tämän takia tuomio kumottiin ja palautettiin odottamaan tuomion saapumista Tukholmasta.

Myös toisessa jutussa katsottiin, että asian ratkaissut laamanninoikeus oli käsitellyt asian liian aikaisin.³⁶⁵ Tässä oli kuitenkin kysymys siitä, että alioikeus oli sallinut asianosaisen valittaa sukulunastusoikeutta käsitelleessä jutussa tietystä tekemästään välipäätöksestä, josta ei olisi lain mukaan saanut valittaa, ennen kuin asiassa oli annettu lopullinen tuomio. Laamanninoikeuden ei olisi siten tullut ottaa valitusta käsiteltäväkseen ja juttu palautettiin takaisin käräjille, jonka tuli tehdystä ilmoituksesta (*på skeende anmälan*) ottaa juttu uudelleen käsiteltäväksi.

Vastaavia ”liian aikaisin annettuja” tuomioita oli myös valitusjutuissa jonkin verran³⁶⁶. Talvitien käyttöä käsitelleessä jutussa käräjät olivat antaneet tuomionsa ja kuninkaan käskynhaltija täytäntöönpanoa koskevan päätöksensä ennen kuin tien käytöstä kärsinyt kirkkoherra oli saanut asiasta tiedon.³⁶⁷ Uudisrakentaja oli puolestaan saanut kuninkaan käskynhaltijalta luvan ottaa uudistila haltuunsa ennen kuin valitusaika oli mennyt umpeen.³⁶⁸ Maankäyttöä käsitelleessä jutussa kihlakunnankäräjät oli antanut tuomionsa ennen kuin isojaossa oli selvitetty, kenellä oli oikeus maahan ja oliko kyseinen maa-alue kruunun- vai veromaata.³⁶⁹

Perintömaata käsitelleessä maariidassa alioikeuden tuomio kumottiin siksi, että oikeudenkäynnissä ei ollut tutkittu asiaa tarpeellisen huolellisesti ja oli ole-

³⁶³ VHO 1790 D No 8.

³⁶⁴ VHO 1800 TD No 51.

³⁶⁵ VHO 1800 TD No 56.

³⁶⁶ VHO 1780 AVHD No:t 14 ja 16, 1790 AVHD No 28; 1800 AVHD No:t 11, 19 ja 50.

³⁶⁷ VHO 1780 AVHD No 14.

³⁶⁸ VHO 1780 AVHD no 16.

³⁶⁹ VHO 1800 AVHD No 19. Myös jutussa VHO 1800 AVHD No 50 oli asia ratkaistu selvittämättä maanluontoa.

tettu muun muassa erään osapuolista jo kuolleen, vaikka tämä oli yhä elossa.³⁷⁰ Erityisesti maankäyttöön liittyvissä valitusjutuissa oli usein kyse siitä, ettei asiaa ollut hovioikeuden mukaan selvitetty riittävän huolellisesti tai siitä, että osapuolet esittivät vasta hovioikeudessa väitteitä, joiden selvittämiseksi hovioikeus katsoi välttämättömäksi palauttaa asian alioikeuteen.³⁷¹ Riittävän huolellisesta selvittämisestä oli myös kyse niissä tapauksista, joissa ei ollut kuultu asian kannalta merkityksellisiä todistajia.³⁷²

3.6.2 Kannevallan menettäminen prosessuaalisista syistä

Jonkinlainen virhe tai laiminlyönti oli käsillä myös silloin, kun kannevalta menetetttiin prosessuaalisista syistä. Tällöin kuitenkin asianosaisen oma toiminta johti siihen, että valitusta ei edes otettu käsiteltäväksi ja alioikeuksien tuomiosta tuli sen takia lainvoimainen. Tällaisia tapauksia oli 17 vetojuttua (19 kannetta)³⁷³ ja 14 valitusta.³⁷⁴ Prosessuaalisella perusteella juttu päättyi siten vedotuissa riitajutuissa suhteellisesti selkeästi useammin kuin valitetuissa tapauksissa.

Tyypillisin syy kannevallan menettämiseen vetojutuissa oli se, että muutoksenhakija tai hänen edustajansa ei ollut saapunut paikalle lainmukaisena saapumispäivänä.³⁷⁵ Tämä saattoi olla tietoinen ratkaisu tai johtui esimerkiksi postin kulkuun liittyvistä esteistä. Esimerkiksi jos oikeudenkäyntiasiamies oli saapunut paikalle, mutta hänellä ei ollut asianmukaista valtuutusta, tämä katsottiin poissaoloksi.³⁷⁶ Kanteen nostaminen liian myöhään johti myös kannevallan menettämiseen. Jos uusia vaateita yritettiin esittää vasta hovioikeusvaiheessa, ei niitä yleensä otettu käsittelyyn.³⁷⁷

³⁷⁰ VHO 1800 TD No 31.

³⁷¹ VHO 1780 AVHD No:t 33, 40, 45, 61 ja 63; VHO 1790 AVHD No:t 13, 14, 43, 64, 73, 74, 79, 104 ja 107; VHO 1800 AVHD No:t 4, 10, 13, 18, 32, 48, 62, 67, 71, 79, 91, 100, 109, 112, 115, 124, 127, 152, 156 ja 162.

³⁷² VHO 1780 AVHD No 25, VHO 1790 AVHD No:t 34, 35, 56, 106 ja 108; VHO 1800 AVHD No:t 5, 8, 9, 11, 39, 64, 65, 66, 69, 87, 157 ja 179. Pyyntöjä todistajien kuulemisesta tuotiin esiin paljon vielä hovioikeudessakin ja hovioikeus katsoi usein, ettei tätä voinut kieltää ja kumosi alioikeuden tuomion. (*alldenstund Klaganden härstädes yrkat at med ytterligare upgifne witnen... få dess emot...gjorde angifvelse fulltyga, och en sådan bewisning honom icke wägras kan; Förden skull och i anledning af XXV Cap 21 § RB warder...Rättens öfwerklagade Utslag af den...år uphäfwit.*)

³⁷³ VHO 1780 TD No:t 1, 2, 5, 6, 9 ja 10; VHO 1790 TD No:t 1, 6, 10, 27 ja 40; VHO 1800 TD No:t 1, 14, 18, 20, 29, 32 ja 43.

³⁷⁴ VHO 1780 AVHD No:t 12, 20, 37, 39, 48, 54, 59 ja 73; VHO 1790 AVHD No 24; VHO 1800 AVHD No:t 24, 57, 138, 150 ja 164.

³⁷⁵ VHO 1780 TD No 1, 2, 5, 9 ja 10; VHO 1790 TD No:t 6 ja 27; VHO 1800 TD No:t 1, 14, 18, 20, 29, 32 ja 43.

³⁷⁶ VHO 1790 TD No 27.

³⁷⁷ Esim. VHO 1800 TD No 12.

Vetoa ei myöskään käsitelty materiaalisesti, jos muutoksenhakija ei ollut täyttänyt alemman oikeusasteen asettamia ehtoja. Joissain jutuissa alioikeus edellytti muutoksenhakuosoituksessaan (*vadbevis*), että osapuolen tuli hakiessaan muutosta esittää ylemmälle tuomioistuimelle saapumispäivänä todistus siitä, että hän oli täyttänyt tietyt alioikeuden tuomion määräykset – esimerkiksi eräässä tapauksessa vuodelta 1790³⁷⁸ muutoksenhakijan olisi tullut esittää todistus siitä, että hän oli luovuttanut tilan osan alioikeuden tuomion mukaisesti. Vastaajana oli tässä tapauksessa hovioikeuden auskultantti, joka oli hyvin tietoinen näistä prosessuaalisista edellytyksistä. Hän – ja hänen avustajanaan toiminut hovioikeuden kanslisti – eivät sen vuoksi edes vaivautuneet vastaamaan omassa vastauskirjelmässään pääasiaan. He vaativat ainoastaan hovioikeutta toteamaan, että muutoksenhakija oli tämän laiminlyönnin perusteella menettänyt muutoksenhakuoikeutensa, minkä hovioikeus myös teki.

Harvinaisempiakin tapauksia esiintyi. Esimerkiksi vuonna 1780 muutoksenhakijat olivat yrittäneet mennä suoraan oikeusrevisioon ja jättäneet siten jutun ajamisen hovioikeudessa kesken³⁷⁹. Tämän vuoksi asiaa ei hovioikeudessa käsitelty.

Tähän kategoriaan on myös luokiteltu tapaukset, joissa nimenomaisesti oli kyse toisen osapuolen tekemästä vaatimuksesta määrätä muutoksenhakija menettämään muutoksenhakuoikeutensa tai vastaaja puhevaltansa.³⁸⁰ Jos asian selvittäminen sitä vaati, käsiteltiin juttua kuitenkin myöhemmin erikseen pääasian osalta, vaikkakin vain toisen osapuolen esittämien argumenttien perusteella. Koko asiaa ei siis jätetty käsittelemättä.

Asian käsittely myöhemmin saattoi jatkua myös silloin, kun muutoksenhaku ratkaistiin prosessuaalisella perusteella, mutta perusteena ei ollut asianosaisen oma virhe. Näin tapahtui esimerkiksi sukulunastusoikeutta käsittelevässä riidassa, jossa oli valitettu hovioikeuteen³⁸¹. Kysymyksessä oli kuitenkin sellainen alioikeuden ratkaisu, josta olisi tullut hakea muutosta hovioikeudesta vedon, ei valituksen kautta. Väärä muutoksenhakuosoitus ei saanut johtaa oikeudenmenetyksiin, joten muutoksenhakija sai oikeuden tuoda jutun uudelleen hovioikeuteen.

³⁷⁸ VHO 1790 TD No 40.

³⁷⁹ VHO 1780 TD No 6.

³⁸⁰ VHO 1790 TD No:t 1 ja 10; VHO 1800 TD No:t 15, 18, 20, 68. Myös tällöin syynä oli yleensä nimenomaan se, ettei asianosainen ollut saapunut jatkamaan muutoksenhakua. Tällaisia vedottuja tapauksia oli joitakin myös valitustaltioissa. VHO 1780 AVHD No:t 12, 20, 48; VHO 1800 AVHD No:t 57, 138 ja 164.

³⁸¹ VHO 1800 AVHD No 54. *Härads Rätten...hufwudsakeligen yttrat sig i målet, hvilket är af sådan egenskap, at enär ändring deri sökas welat, sådant bordt efter erlagt wad likmätigt 1 § XXV Cap RB fullföljas; ty kan Kongliga Hofrätten nu ei eller på de inkomne beswära skiärskåda saken; men på det Sökanden ei må genom orätt meddelt hänwisning betagas sina tillståndiga rättegångs förmåner, anser Kongliga Hofrätten skiäligt tillåta klagande så framt hon åstundar the ändring uti TingsRättens ofwannämde Utslag at innom två månader härefter erlågga deremot laga wad...*

3.6.3 Tuomioistuimesta poisjääminen

Hovioikeudesta poisjäänti saattoi olla tietoinen päätös, vaikka usein muutoksenhakijat pyrkivätkin vetoamaan syihin, jotka oikeuttivat laiminlyönnit. Tapauksia, joissa joko muutoksenhakija tai vastaaja ei ollut saapunut paikalle saapumispäivänä, esiintyi vuosittain. Vedotuista tapauksista viidessä³⁸² muutoksenhakija oli kokonaan jäänyt pois. Näistä kahdessa muutoksenhakija oli nimenomaisesti luopunut muutoksenhausta ja yhdessä juttu oli päättynyt sovintoon.³⁸³ Jonkin verran esiintyi myös erityisesti konkurssijuttuja, joissa useammasta muutoksenhakijasta yksi tai useampia oli jäänyt pois (4).³⁸⁴ Tällöin muutoksenhausta luopuminen yksittäisen muutoksenhakijan kohdalla ei johtanut koko jutun käsittelemättä jättämiseen.

Taulukko 5. Hovioikeudesta poisjääneet asianosaiset vetoasioissa.

	1780	1790	1800	Yht.
Vastaaja jäänyt pois	2	12	13	27
Vastaajista kannevisaali viranpuolesta paikalla		3	3	6
Muutoksenhakija jäänyt pois	2		3	5
Osa muutoksenhakijoista jäänyt pois			4	4
Toinen vastaajista jäänyt pois		1	2	3
Yhteensä/vuoden vetojutut	4/16	16/53	25/62	45/130

Vastaajat tai osa näistä jäivät huomattavasti useammin saapumatta hovioikeuteen kuin itse muutoksenhakijat. Muutama näistä tapauksista oli laiminlyöntejä, joiden osalta pyrittiin myöhemmin oikeudenkäynnin aikana saavuttamaan takaisin oikeus osallistua oikeudenkäyntiin. Pääosa kuitenkin oli tarkoituksellisia poisjääntejä. Vastaaja oli alioikeudessa jutun voittanut osapuoli, joten nämä asianosaiset eivät usein katsoneet tarpeelliseksi kuluttaa lisää varoja prosessin ajamiseen hovioikeustasolla.

Kuten yllä olevasta taulukosta voi havaita, olivat vastaajat jääneet kokonaan jutuista pois kaikkiaan 27 riitatapauksessa³⁸⁵: vuosien 1790 ja 1800 osalta tämä tarkoitti noin viidennestä kaikista riitajutuista. Lisäksi kolmessa tapauksessa kumpanakin vuonna kannevisaali, varakannevisaali tai vara-aktuaari oli esiin-

³⁸² VHO 1780 TD No:t 5 ja 6; VHO 1800 TD No:t 32, 38 ja 54.

³⁸³ VHO 1780 TD No 5; VHO 1800 TD No:t 38 ja 54.

³⁸⁴ VHO 1800 TD No:t 13, 16, 20 ja 36.

³⁸⁵ VHO 1780 TD No:t 3 ja 14; VHO 1790 TD No:t 1, 3, 7, 10, 11, 25, 27, 35, 45, 49, 50 ja 53; VHO 1800 TD No:t 5, 6, 8, 11, 17, 18, 19, 37, 38, 42, 44, 49 ja 62.

tynyt vastaajapuolella viran puolesta ³⁸⁶ ja kolmessa jutussa vain osa vastaajista oli jäänyt pois (3).³⁸⁷

Asian käsittelyyn ei yleensä vaikuttanut se, jos vastaaja jäi pois tuomioistuimesta. Vastaaja sai mahdollisuuden esittää syyn poissaololleen, millä oli merkitystä, jos hän pystyi esittämään oikeudenkäymiskaaren 12 luvun 1 pykälän mukaisen laillisen esteen. Ilman vastaajan läsnäoloakin asia voitiin käsitellä loppuun. Myös muutoksenhakijan jäädessä pois asia voitiin käsitellä vastaajan vaatimuksesta.

3.6.4 Tyypillinen lopputulos

Muutoksenhakujutut Vaasan hovioikeudessa päätyivät suhteellisen usein muuhun päätökseen kuin alioikeuden tuomion hyväksymiseen tai muuttamiseen. Niiden tapausten osuus, joissa hovioikeus on ratkaissut asian muutoin kuin pääasiaan liittyvän ratkaisun vuoksi, on kaikkiaan noin kolmekymmentä prosenttia. Lähes kolmasosassa jutuista tapaus on siis päätynyt sen vuoksi, että se on sovittu, muutoksenhausta luovuttu, muutoksenhakuoikeus on menetetty tai alioikeuden ratkaisu on kumottu jonkin prosessuaalisen virheellisyyden vuoksi.

Osittain näissä tapauksissa oli kysymys laiminlyönneistä tai virheistä, kuten edellä on esitetty (väärä forum, liian myöhässä nostettu kanne jne.). Yhtä lailla jutut ovat päättyneet sen vuoksi, että intressi asian ajamiseen oli jostain syystä kadonnut. Tähän on voinut vaikuttaa esimerkiksi se, että asia on ratkaistu jollain muulla tavalla tuomioistuimen ulkopuolella tai jutun ajaminen on koettu liian kalliiksi tai muuten hyödyttömäksi.

Juttujen päätyminen hovioikeusmenettelyn ulkopuolella viittaa myös siihen, että muutoksenhakemisen ensisijainen funktio ei aina välttämättä ollut tuomioistuimen auktoritatiivisen oikeudellisen ratkaisun saaminen asiaan, vaan intressinä on voinut esimerkiksi olla vastapuolen pakottaminen täyttämään velvollisuutensa jutussa. Muutoksenhaun funktio muistuttaa siten yhä tässä mielessä esimodernia muutoksenhakua, jossa täytäntöönpanoon liittyvät intressit ovat merkittävässä asemassa.

Valtaosassa tapauksia kyse oli nimenomaan kuitenkin jutun tuomisesta ylemmän tuomioistuimen uudelleen käsittelyyn ja noin 20 prosentissa tapauksia hovioikeus katsoikin aiheelliseksi alioikeuden tuomion muuttamisen. Myös kumotuista ja alioikeuteen palautetuista jutuista osa tulisi palaamaan uudelleen hovioikeuden käsiteltäväksi. Osa näiden vuosien aikana ratkaistuista jutuista oli sa-

³⁸⁶ VHO 1790 TD No:t 22, 24, 37; VHO 1800 TD No:t 12, 15 ja 16.

³⁸⁷ VHO 1790 TD No 12; VHO 1800 TD No:t 1 ja 39.

moin ollut aiemmin hovioikeuden käsiteltävänä ja palautettu alioikeuteen.³⁸⁸ Osassa tapauksia juttu ratkaistiin samalla tavalla kuin ensimmäiselläkin kerralla, osassa useampien muutoksenhakujen ja pitkän prosessin läpikäymisestä oli muutoksenhakijalle hyötyä.

Lähes yhtä usein kuin alioikeuden ratkaisu muutettiin tai kumottiin, se myös hyväksyttiin. 40 prosentissa juttuja hovioikeus ei katsonut olevan syytä muuttaa alioikeuden tuomiota ja se vahvistettiin osapuolten noudatettavaksi (... *det samma blifver i alla delar til Parternes efterrättelse gilladt och fastställt*). Myös suurimmassa osassa osittain muutettuja juttuja alioikeuden tuomio oli hyväksytty pääosiltaan. Kaikkiaan siis lähes puolessa kaikista jutuista muutoksenhaku ei johtanut toivottuun lopputulokseen. Toisaalta lähes vastaavassa määrässä muutoksenhaulla oli vaikutusta: jos se ei johtanut suoraan muutoksenhakijan toivomaan lopputulokseen, niin ainakin mahdollisuuden ottaa asia uudelleen esille alioikeudessa.

4 YHTEENVETO

Lähemmän tarkastelun perusteella voi todeta, että kreivi von Fersen oli pääosin väärässä katsoessaan Vaasan hovioikeuden tulleen perustetuksi vain propagandatarkoituksessa. Hänen väitteensä on kuitenkin helppo korjata oikeampaan muotoon korvaamalla sana ”vain” sanalla ”myös”. Oikeudenkäytöllä on poliittiset, vallan legitimointiin ja ideologioiden tukemiseen liittyvät funktionsa ja samat funktiot voidaan yhdistää myös oikeusistuimien perustamiseen. Huomioitava on myös ”propagandan” ja teatraalisuuden merkitys aikalaisille.³⁸⁹

Ylemmstä oikeudenkäytöstä huolehtimalla ja perustamalla uusi hovioikeus Vaasaan pyrittiin osaltaan tukemaan niin vallitsevaa sääty-yhteiskuntaideologiaa kuin kuninkaan suorittamaa vallankaappausta. Hovioikeuden perustamisen yhteydessä korostettiin kuninkaan valistuksellisuutta ja uuden hallinnon halua huolehtia oikeudenmukaisesti alamaisten hyvinvoinnista. Valistunut itsevaltius oli tuon aikakauden hallitsemistavan ihanne ja erityisesti useissa niissä valtioissa, jotka olivat Ruotsille ulkopoliittisesti tärkeitä (Preussi, Venäjä, Ranska), valistuneisuutta arvostettiin ihanteena. Puhumalla kansalaisista, puolueettomasta oikeudenkäytöstä ja oikeuden saatavuuden turvaamisesta Kustaa III vetosi aikalaisiin, jotka ymmärsivät terminologian oman aikansa kontekstista.

³⁸⁸ Esim. VHO 1790 TD No 18 ja 42. Nykyään hovioikeudet muuttavat käräjäoikeuden päätösten perusteluja tai lopputulosta noin 27 %:ssa valituksista, ks. <http://www.om.fi/Etusivu/Ministerio/Toimintajatalous/Katsaustoimintaan>.

³⁸⁹ Ks. Tandefelt 2007.

Korostamalla valistuneelle hallinnolle luonteenomaisia piirteitä pyrittiin myös korostamaan eroa edeltävään mielivaltaiseksi luonnehdittuun säätyvallan aikaan ja sitä kautta legitimoimaan uutta hallintoa. Tähän liittyi myös pyrkimys tuoda esiin kuninkaan ”elävä rakkaus” suomalaisia kohtaan ja näiden kannatuksen varmistaminen. Kustaa III kehui Suomen kansaa tunnetuksi ”uutteruudestaan Kuninkaan hyväksi ja miehuudestaan ja rakkaudestaan Isänmaata kohtaan”³⁹⁰; näille ominaisuuksille oli taas käyttöä Venäjän rajaseudun kuohuessa ja kansallistunteen hiljalleen noustessa³⁹¹.

Mielivallan vastaista (propaganda)taistelua ja oikeudenhoidosta huolehtimista oli tuotu esiin muunkinlaisin keinoin, joista tässä esiin on nostettu lääninhallintoon ja erityisesti Götan hovioikeuteen kohdistetut tutkimukset. Götan hovioikeutta vastaan käydyllä oikeudenkäynnillä – ja sen taustalla olleella poliittisella oikeudenkäynnillä säätyvallan aikaa vastaan – oli oma merkityksensä päätökselle perustaa Vaasaan hovioikeus. Turun hovioikeuksien jäsenten valitellessa työtaakkaansa toimi juuri loppuunsaatettu oikeudenkäynti varmasti yhtenä herätteenä uuden hovioikeuden perustamispäätökselle. Hovioikeuden perustamisessa oli poliittisella tasolla osittain kysymys symbolisesta ja kustavilaista hallintoa legitimoivasta taistelusta mielivaltaa ja oikeuden väärinkäyttöä vastaan.³⁹² Käytännössä tätä taistelua voitiin käydä esimerkiksi virkamiesten virkavirheisiin puuttumalla. Symbolisella tasolla uusi hovioikeus demonstroi jo pelkällä olemassaolollaan kruunun oikeudenhoidosta huolehtimista. Hovioikeudelle rakennettavaksi määrätty uusi, upea rakennus³⁹³ ja hovioikeuden ensimmäisten presidenttien esimerkiksi Turkuun verrattuna ylhäinen sukutausta viestittivät myös siitä, mikä painoarvo oikeudenhoidolle haluttiin antaa.

Käytännön tasolla hovioikeus oli merkittävä instituutio, joka valvoi virkamiesten toimintaa ja alioikeuksia ylipäätään. Varhaisten hovioikeuksien rooli alioikeuksien valvojana oli ollut erityisen tärkeä, koska alioikeustason oikeuden-

³⁹⁰ Den 28 Junii. Protocoll, hållit wid Kongl. Wasa Hof-Rätts Installations – Act på Stockholms Slott den 28 Junii 1776. Förmiddagen: ”...den lifliga kärlek, Jag hyser för et folkslag, lika kändt i alla tider, bland Swea Inbyggare, för des nit emot Konung, som mannamod och kärlek för Fäderneslandet...”.

³⁹¹ Kansallisen identiteetin kasvusta 1700-luvulla Manninen 2000.

³⁹² Ks. myös Tandefelt 2000.

³⁹³ Myös hovioikeuden rakennusta voidaan pitää esimerkkinä niistä toimenpiteistä, joilla on pyritty nostamaan tuomioistuimen arvovaltaa. Varhaisemmista hovioikeuksista Svea oli aloittanut toimintansa Tukholman kuninkaallisessa linnassa, mikä korosti hovioikeuden asemaa kuninkaallisena tuomioistuimena. Ks. Nordberg 1964 Svean hovioikeuden toimitiloista 1800-luvun lopulle asti. Turun hovioikeus puolestaan aloitti perimätiedon mukaan toimintansa Turun linnassa, mutta erinäisten retkien jälkeen päätyi ostamaan ns. vanhan hovioikeudentalon tai Billsteenin talon vuonna 1638. Blomstedt 1976a, ss. 186. Götan hovioikeus aloitti toimintansa Jönköpingin vanhassa linnassa, mutta sille päätettiin jo pian rakentaa oma talo, jossa oli mahdollista pitää istuntoja vuodesta 1650 alkaen. Bendz 1935, s. 82–85.

käytössä oli vielä merkittäviä puutteita. 1700-luvun alioikeustuomarit saivat hovioikeudelta palautetta toiminnastaan pääsääntöisesti muutoksenhaun kautta, mutta laiminlyöntien ja rikkomusten esiintyessä myös kanneviskaalien syytteiden muodossa. Muutoksenhaku osoitti, että alioikeuksien tuomioiden uudelleenkäsittelylle oli tarvetta: kumottujen, alioikeuksiin palautettujen ja muutettujen juttujen osuus oli noin 44 prosenttia, kun taas 41 prosentissa tapauksista alioikeuden tuomio hyväksyttiin sellaisenaan. Noin kymmenessä prosentissa tapauksia juttu päättyi jollain tavalla asianosaisten oman toiminnan vuoksi: sovintoon, muutoksenhausta luopumiseen, syytetyn kuolemaan tai sellaiseen tarkoitukselliseen tai tahattomaan laiminlyöntiin, jonka vuoksi juttu ratkaistiin prosessuaalisella perusteella. Tämä ei kerro sinänsä mitään alioikeuksien valvonnasta, mutta vihjaa siihen, että muutosta ei välttämättä kaikissa tapauksissa haettu hovioikeuden ratkaisun saamiseksi, vaan esimerkiksi vastapuolen painostamiseksi toimintaan.

Arvioitaessa Vaasan hovioikeuden perustamisjulistusta modernista näkökulmasta on huomioitava, että valistukselliset käsitteet, kuten esimerkiksi kansalaisuus, tasa-arvo tai oikeudellinen yhdenvertaisuus, ymmärrettiin vielä tavalla, joka heijasti sääty-yhteiskunnan arvoja.³⁹⁴ Näissä käsityksissään Kustaa III ei varmasti ollut yksin; radikaalimmat oppineet ja kahvipöytäkeskustelijat kuuluivat vielä vähemmistöön. Yhtenä hovioikeuden perustamiseen ja toimintaan liittyvänä tavoitteena voidaan siten myös pitää sääty-yhteiskunnan tiettyjen perusarvojen tukemista.

Varovaisuus, jolla suhtauduttiin radikaalimpien uudistusten läpivientiin, liittyi osittain myös tarpeeseen rauhoittaa ulko- ja sisäpoliittinen tilanne kustavilaisen vallankaappauksen jälkeen. Vihamieliset ulkovallat tuli vakuuttaa siitä, ettei Ruotsiin kannattanut hyökätä, ystävällismieliset siitä, että Ruotsi oli yhä rahallisen tuen arvoinen. Sisäpoliittisesti tuli perustella vallankaappauksen laillisuus ja varmistaa merkittävien yhteiskuntaryhmien tuki. Yhteiskuntarauhan säilyttämiseksi oikeudellisiin konflikteihin oli saatava ratkaisu: sovinnot olivat yksi tapa tämän päämäärän saavuttamiseksi, mutta merkityksellisempää oli ylipäätään ylemmän oikeudenkäytön toimivuus.

Vanhat instituutiot olivat aikaisemmin riittäneet, mutta 1700-luvulla oli tapahtunut erilaisia muutoksia, jotka edellyttivät uudistuksia myös tuomioistuinlaitoksen osalta. Oli pystyttävä toimimaan yhteiskunnassa, jonka rakenteet olivat muuttumassa: väestö oli lisääntynyt, varallisuutta kertynyt uusille ryhmille, jotka halusivat lisää valtaa, maaomaisuudesta alkoi olla niukkuutta, sääty-yhteiskunnan vähittäinen mureneminen oli alkanut... Erilaiset aatesuunnat ja opit seurailivat kehitystä ja saivat kannattajansa ajamaan yhä suurempiakin muutoksia.

³⁹⁴ Ks. esim. Käsitteet liikkeessä 2003.

Käytännön tasolla muutokset näkyivät mitä erilaisimmissa asioissa perunanviljelyn lisääntymisestä kahvilakeskusteluihin Tukholman rantakaduilla, kansankasvatuksesta innostuneen kirkkoherran ilmestymisestä Pohjanmaan alangoille aina itäsuomalaisten lampuotien kieltäytymiseen päivätöidensä tekemisestä. Näitä konkreettisempia taustatekijöitä tarkastellaan seuraavaksi.

VI Muutosta hakemassa

1 SÄÄDYT HOVIOIKEUDESSA

Tässä luvussa palataan aivan alkuun ja niihin tapauksiin, joita hovioikeus käsiteli: sellaisiin juttuihin kuin Matts Israelssonin tilusriidat, Marian ja Gustafin paloviinan valmistusta käsittelevät valitukset ja Johan Nylanderin saamisvaatimukset. Keitä olivat nämä Mariat, Mattsit, Gustafit ja Johanit, jotka hovioikeuteen saapuivat ja millaisissa asioissa hovioikeutta todella tarvittiin?

Vaasan hovioikeuden käytännön toiminnan kautta voidaan tarkastella sitä, kuka hovioikeutta todella käytti, kenen hovioikeus se tässä mielessä oli ja kenelle sen perustamisesta siten oli hyötyä. Yhtä lailla on mahdollista tarkastella sitä, millaisissa asioissa kukin säätyryhmä hovioikeuden puoleen kääntyi. Eri säätyjen esiintymisessä oli varmasti jonkinlaisia erityispiirteitä: säätyjen erilaisten elinkeinojen ja elinpiirien vuoksi on oletettavaa, että nämä saapuivat tuomioistuimeen hakemaan oikeutta jossain määrin erilaisissa asioissa. Hovioikeuden toiminta kertoo siitä, minkälaisissa jutuissa oikeusalamaiset itse kokivat tarvetta ylioikeusprosessille. Sen selvittäminen, miten tuomioistuimen toiminnan kautta vahvistettiin sääty-yhteiskunnalle tyypillistä ideologiaa ja kontrolloitiin eri säätyryhmien oikeuksien ja velvollisuuksien toteutumista, olisi vaatinut erilaista lähestymistapaa ja on rajattu tämän tutkimuksen ulkopuolelle.

Vastausta edellä mainittuihin kysymyksiin on lähdetty hakemaan hovioikeuden yleisten saapuneiden asioiden diaarien kautta. Diaareista ilmenevät kaikki ne asiat, jotka hovioikeuteen tulivat. Niiden perusteella on myös pitkälti mahdollista selvittää asianomaisten säätyasema, joskin erityisesti kahden ensimmäisen vuoden aikana monet osapuolet ovat jääneet tältä osin identifioimattomiksi. Asianosaisten määrittely eri ryhmiin on tehty soveltaen Kaarlo Wirilanderin³⁹⁵ käyttämää 1700-luvun yhteiskunnan jakoa eri yhteiskuntasäätymiin. Tämä tarkoittaa sitä, että esimerkiksi talonpoikaissäätyn on luettu myös muun muassa torpparit, palkolliset, tilattomat ja sotalaitoksen miehistö. Neljän valtiosäädyn (aatelisto, papisto, porvaristo ja talonpojat) lisäksi on omana ryhmänään otettu mukaan säätyläistä. Virkamiehet on jaoteltu erikseen silloin, kun nämä ovat nimenomaisesti toimineet virkansa puolesta. Osa asianosaisista on ollut vaikea tunnistaa Wirilanderin käyttämän jaottelun perusteella, jolloin nämä on määritelly muut-ryhmään (esim. työmiehet, merimiehet, kalastajat, pienpolttajat, krouva-

³⁹⁵ Wirilander 1974, erit. s. 22 ja 469 sekä Wirilander 1950.

rit). Suurin osa tästä ryhmästä kuuluisi joko porvaristoon tai talonpoikaistoon. Identifioimattomat-kategoriaan puolestaan on merkitty henkilöt, jotka on diaarissa identifioitu ainoastaan nimellä ilman viittausta ammattiin tai säätyyn. Jollei identifiointi ole muutoin ollut täysin selvää, on henkilö luokiteltu tähän kategoriaan, vaikka esimerkiksi muutoksenhaussa tehdyn valituksen luonne (laiton nautinta tms.) viittaa erittäin vahvasti siihen, että kyseinen henkilö kuuluu talonpoikiin. Nimien ja tapausten perusteella on kuitenkin selvää, että suurin osa tunnistamattomista on yhteiskuntasäädyltään nimenomaan talonpoikaistoa.

Hovioikeuden käyttäjiä tarkastellaan seuraavassa säädystä ja huomiota kiinnitetään erityisesti muutoksenhakuun. Muutoksenhakuun liittyviä tapauksia käsitellään tarkemmin, sillä ne kertovat erityisesti siitä, missä määrin oikeudenkäyttäjillä oli tarvetta hovioikeudelle.

1.1 Aatelisto

Ensimmäinen säädystä – aatelisto – ei esiintynyt kovin usein hovioikeudessa. Vain 70:ssä kaikkiaan 3690 diaarimerkinnästä aateliston edustaja oli aktiivisena osapuolena³⁹⁶. Tähän ei tosin ole luettu niitä tapauksia, joissa aatelinen virkamies esiintyi virkansa puolesta. Aatelisto tuli hovioikeuteen forum privilegiatum -luokan asioissa sekä hakiessaan muutosta. Muut-kategorian merkinnät eivät kerro aateliston aktiivisuudesta hovioikeuden käyttäjänä, vaan ovat lähinnä kuninkaallisen perheen vastauksia hovioikeuden uuden vuoden toivotuksiin (*Hans Kong(liga) Höghet Hertigen af ÖsterGöthsland beswarar Hofrättens underdåniga nyårsönskan. / Gifves til Archivum.*) Yksittäistapauksellisia merkintöjä esiintyi myös muissa juttukategorioissa.

Taulukko 6. Aatelisto hovioikeuden käyttäjänä.

	1780	1790	1800	Yht.
Forum privilegiatum	5		14	19
Hakemus		2	1	3
Muutoksenhaku	1	2	9	12
Yhteensä	6	4	24	34

Suurin osa aateliston jutuista oli merkintöjä, jotka liittyivät hovioikeuden toimintaan aateliston forum privilegiatum -tuomioistuimena. Nämä olivat useimmiten joko perhe- ja perintöoikeudellisia asioita tai konkurssisiin liittyviä juttuja.

³⁹⁶ Säätykohtaisiin taulukoihin alla on merkitty vain varsinaiset jutut (muutoksenhaut, hakemukset, ensimmäisen asteen tapaukset etc.), ei niihin liittyviä muita merkintöjä, jotka on mainittu liitännäisasioina luvussa III.2.

Ne eivät kaikki olleet varsinaisia riitoja, vaan kategoriaan on merkitty myös joitain aateliston kuolemantapausten seurauksena tehtyjä ilmoituksia perunkirjoituksista, pyyntöjä holhoojan määräämisestä alaikäisille lapsille ja holhoojien hakemuksia alaikäisten lasten maaomaisuuden myymiseksi³⁹⁷. Joitain nimenomaisia kanteitakin esiintyi: esimerkiksi vuonna 1800 kapteeni C. G. Toll ja hovioikeudenneuvos C. G. Brusewitz pyysivät kannetta leskirouva Anna Reutercronalle moittiakseen testamenttia, jonka edesmennyt kapteeni Reutercrona oli vaimonsa hyväksi tehnyt.³⁹⁸ Tämän kategorian tapauksia ei myöskään ole eritelty varsinaisiin ja liitännäisiin: esimerkiksi vuonna 1800 edesmenneen kapteeni C. R. Lagerborgin konkurssiin liittyi huomattava määrä merkintöjä, jotka on merkitty tähän kategoriaan niin aatelin kuin esimerkiksi säätyläisten, porvariston ja virkamiesten kohdalla.

Forum privilegiatum -ominaisuudessa Vaasan hovioikeus ei saanut kovin usein tilaisuutta ratkaista aateliston riitoja. Tuomiotaltiossa esiintyi näiden kolmen vuoden aikana ainoastaan yksi perimystä ja testamenttausoikeutta käsitellyt tapaus³⁹⁹. Riita ei käsitelty aateliston privilegioita, joten sen kautta ei ole mahdollista havainnoida sitä, missä määrin hovioikeus otti tosissaan kuninkaan käskyn suojella aateliston etuoikeuksia. Aateliston yhteiskunnallisella asemalla ei tällaisten juttujen ratkaisemisen kannalta ollut merkitystä.

Kyseisessä riidassa kappalaisen leski Elisabeth Argillander oli riitauttanut tyttärensä Anna Margareta Tavastin edesmenneen isän luutnantti Carl Johan Tavastin tekemän testamentin. Luutnantti oli testamentissaan jättänyt kaiken omaisuutensa veljilleen ja langolleen huomioimatta lainkaan tyttärtään. Anna Margareta Tavast oli avioton lapsi, mutta saanut alkunsa tehdyn avioliittolupauksen jälkeen (*under ägtenskaps löfte*) ja hänet oli julistettu jo vuonna 1753 Tavastin lailliseksi lapseksi ja perilliseksi.

Riidan ratkaisu ei hovioikeuden kannalta ollut kovin vaikea. Testamentattu omaisuus oli kokonaisuudessaan sellaista, joka oli perintökaaren 17 luvun 4 §:n mukaan mahdollista testamentata, eikä laki myöskään rajoittanut sitä, kenen hyväksi testamentti oli mahdollista tehdä. Periaatteessa Tavastilla oli siten ollut oikeus lahjoittaa omaisuutensa pois huomioimatta tyttärtään. Säännöksessä kuitenkin todetaan myös, että jos ”vallan alaisia lapsia on, joilla ei ole mitään elätukseksi ja ylöskasvattamiseksi, niin pitää heille ensin, säädyn ja arvon mukaan, niin paljon jätettävän, kuin tuomari kohtuulliseksi katsoo, siihen asti että he kykenevät itsensä elättämään”.

³⁹⁷ VHO 1780 D No:t 12, 54, 331, 702, 711; VHO 1800 D No:t 33, 64, 65, 108, 434, 459, 944, 953, 954, 1048, 1218, 1228, 1517 ja 1589.

³⁹⁸ VHO 1800 D No 108.

³⁹⁹ VHO D 1780 No 12. Perimystä ja testamenttioikeutta käsitelleet jutut ovat historiallisesti olleet yksi merkittävimmistä käytännön oikeusongelmien aiheista, Heirbaut 2006, s. 93.

Anna Margareta Tavast oli vähintään 27-vuotias testamenttiriidan aikaan, joten hänen olisi periaatteessa pitänyt olla kykenevä elättämään itsensä. Kirkkoherra Porthanin todistuksesta kävi kuitenkin ilmi, että Anna Margareta oli paitsi varaton, myös sokea. Sokea säätyläistyttö katsottiin kykenemättömäksi elättämään itseään ja tuomarit katsoivat säännöksen mukaan kohtuulliseksi ja Anna Margaretan säädyn ja arvon mukaiseksi määrätä hänelle 20 taalerin elinikäinen vuotuinen korvaus perinnöstä⁴⁰⁰.

Perittävän veljet ja lanko yrittivät tämän jälkeen saada Anna Margaretan huoltajuuden itselleen. Hovioikeus kuitenkin totesi, ettei leski Argillanderin salavuo-teustuomio ollut sellainen tekijä, jonka perusteella hän olisi menettänyt perintö-kaaren 20 luvun 2 §:n mukaisen oikeutensa huolehtia lapsestaan ja elättää tätä omassa taloudessaan. Ainoa vaade, jonka Argillander ja Anna Margareta Tavast hävisivät, käsitteli puuttuvia elatuskorvauksia Carl Johan Tavastin elinajalta. Argillander ei kyennyt näyttämään toteen, ettei Carl Johan Tavast ollut osallistu-nut riittävällä tavalla tyttärensä elatukseen, eikä hän ollut vaatinut puutteellisia suorituksia miehen elinaikana, joten tämä vaade hylättiin.

Anna Margareta sai siis testamenttiriidan päätteeksi kohtuullisen elatuksen. Oikeudenkäynti ei myöskään johtanut Anna Margaretan kodin ja huoltajan vaihtumiseen: isän sukulaiset eivät saaneet oikeutta ottaa tytärtä huollettavakseen, kun tämän äiti vastusti toimenpidettä. Oikeudenkäytössä hallitsivat lainsäännök-set, eivät Tavastien ja näiden sukulaisten toiveet.

Muutoksenhakijoina aateliset esiintyivät näiden kolmen vuoden aikana yh-teensä 12 kertaa⁴⁰¹. Aateliset riitelivät useimmiten säätyläisten (6) ja talonpoikien kanssa (3). Kahdessa tapauksessa ei ole mainintaa vastapuolesta ja kerran riitaa käytiin papiston edustajan kanssa.

Aatelisten riidat liittyivät pääsääntöisesti maanomistukseen ja saamisiin, vaika jutuilla oli myös prosessuaalisia ja täytäntöönpanoon liittyviä ulottuvuuksia. Esimerkiksi vuoden 1780 valitus oli periaatteessa prosessuaalinen luonteeltaan, sillä se käsitteli oikeutta osapuolten kuulemiseen alioikeudessa, mutta varsinai-nen riita käsitteli maanomistusta. Samoin riidassa vuodelta 1800 muutosta haetiin prosessuaalisin perustein (oikea forum), mutta varsinainen riita koski maan-omistusta.⁴⁰² Vuoden 1790 ensimmäinen riita – jossa valituksen nimellisenä teki-jänä oli hovioikeuden kanneviskaali A. J. Bergwald kreivitär Silfversparren puo-lesta – liittyi puolestaan täytäntöönpanoon ja oikeuteen saada todistus huuto-

⁴⁰⁰ Ruotsi oli siirtynyt vuonna 1776 uuteen rahakantaan ja pääasialliset käytössä olevat rahayksiköt olivat nyt riikintaaleri, killinki ja runstykki. 20 taaleria oli hyvän hevosen hinta, joten sitä ei voinut pitää huonona korvauksena, jos nyt ei erityisen korkeanakaan.

⁴⁰¹ VHO 1780 D No 808; VHO 1790 D No 78 ja 201; VHO 1800 D No:t 54, 156, 217, 218, 219, 379, 433, 500 ja 1207.

⁴⁰² VHO 1800 D No 500.

kaupparahojen talletuksesta, mutta perinnäisenä intressinä oli tässäkin tapauksessa oikeus verotilan omistukseen.

Maanomistukseen liittyviä oikeuksia – tarkemmin sanottuna kalastusoikeuksia – käsittelivät myös luutnantti M. F. Clementioffin nostamat kolme juttua vuodelta 1800.⁴⁰³ Clementioff syytti 14 talonpoikaa siitä, että nämä olivat käyttäneet laittomasti rantapatoja lohenkalastukseen Kemijoessa.

Maahan liittyviin velvoitteisiin liittyi tavallaan myös juttu vuodelta 1800⁴⁰⁴, jossa aatelin tilanomistaja majuri Otto von Fieandt haki muutosta torpparinsa Matts Randalan puolesta. Kyseisessä riidassa Randala riiteli paikallisen kappalaisen Johan Caloniuksen kanssa tiettyjen pappien virkansa puolesta keräämien maksujen maksamisesta. Torpparin isäntänä von Fieandilla oli tietysti omaakin intressiä mukana riidassa, mutta mitään velvoitetta muutoksen hakemiseen hänellä ei ollut. Aatelisto saattoi siten käyttää hyväkseen asemaansa myös hakeakseen muutosta toisten puolesta tämänkaltaisissa jutuissa.

Vuoden 1790 jälkimmäinen riita kuuluisi mahdollisesti virkamiesten tekemiin valituksiin. Kreivi, kapteeni P. Cronhjelm valitti raastuvanoikeuden päätöksestä, jolla erotettu sotilas Lars Johan Walmqvist oli tuomittu kotirauhanrikoksesta ja muista rikkomuksista Cronhjelmin mukaan liian lievään rangaistukseen. Diaari-merkinnästä ei käy ilmi, missä ominaisuudessa Cronhjelm asiassa valitti: oliko hänen kotirauhaansa rikottu vai valittiko hän asiassa upseerina virkansa puolesta.

Loput neljä muutoksenhakujuttua liittyivät ulosmittaukseen⁴⁰⁵ ja lainhakuihin⁴⁰⁶. Lainhakuja esiintyi ylipäätään paljon vuonna 1800: kaikkiaan 17 tapausta, mikä teki niistä suurimman yksittäisen tapausryhmän muutoksenhauissa. Kahtena aiempana vuonna diaareissa ei sen sijaan esiintynyt muutoksenhakujen yhteydessä yhtään *lagsökning*-termillä esiintynyttä tapausta. Lainhaut olivat erityisesti ylempien säätyryhmien asioita: yhtä talonpojan juttua lukuun ottamatta muutoksenhakijoina oli aateliston lisäksi pelkästään porvariston ja säätyläistön edustajia.

Aatelisto tuli hovioikeuteen siten ensisijaisesti saamaan ratkaisua joko perintö- ja perheoikeudellisiin, maanomistusta käsitelleisiin tai erilaisiin velkasuhteisiin liittyneisiin asioihin. Näitä asioita hovioikeus ratkaisi niin aateliston erityis- tuomioistuimena kuin muutoksenhakuasteena.

⁴⁰³ VHO 1800 D No:t 217–219.

⁴⁰⁴ VHO 1800 D No 433.

⁴⁰⁵ VHO 1800 D No 379.

⁴⁰⁶ VHO 1800 D No:t 54, 156 ja 1207. Tosin yksi näistä ei koskaan tullut hovioikeuden tutkittavaksi asti, koska valittajat pyysivät muutama kuukausi valituksen jättämisen jälkeen sen poistamista asian sopimisen takia. VHO 1800 D No 60.

1.2 Papisto

Papisto esiintyi hovioikeudessa vielä selvästi harvemmin kuin aatelisto. Papiston osalle tulee näiden kolmen vuoden aikana ainoastaan 11 merkintää ja ne ovat lähes kaikki muutoksenhakuun liittyviä.

Taulukko 7. Papisto hovioikeuden käyttäjänä.

	1780	1790	1800	Yht.
Hakemus	1		3	4
Muutoksenhaku	3	1	3	7
Yhteensä	4	1	6	11

Muutosta papiston jäsenet hakivat kaikkiaan seitsemän kertaa⁴⁰⁷. Samoin kuin aatelistossa, myös papiston tyypillisin vastapuoli oli säätyläistön edustaja (3). Muutoin vastapuolella oli yksi virkamies, yksi porvariston ja yksi talonpoikais-
 ton edustaja, minkä lisäksi yhdessä jutussa ei ollut mainintaa vastapuolesta.

Papisto haki muutosta osittain erityyppisissä asioissa kuin aatelisto. Myös papiston kohdalla useammat jutut käsitelivät prosessuaalisia ja täytäntöönpanoon liittyviä päätöksiä, mutta niiden taustalla olivat ennen kaikkea erilaiset perintö- ja testamenttioikeudelliset asiat. Papiston muutoksenhauissa esiintyi myös yksi lainhakujuttu ja yksi kuninkaan käskynhaltijan ratkaisema velkavaatimusta käsitelty asia.⁴⁰⁸ Loput jutut käsitelivät rikoksia.

Perintö- ja testamenttioikeudelliset asiat näkyivät muun muassa jutussa, jossa kappalainen Christiern Salmenius haki muutosta.⁴⁰⁹ Muutoksenhaun ensisijainen kohde oli Uudenkaarlepyyn raastuvanoikeuden päätös katsoa itsensä toimivaltaiseksi tuomioistuimeksi käsittelemään perintö- ja testamenttioikeudellisen riidan. Diaarin perusteella kappalaisen rooli jutussa ei selviä, sillä jutun oli alioikeudessa nostonut kärjäkirjuri Höf kaupunginnotaari Rehmalin lasten holhoojana.

Prosessuaalinen kysymys oli vedon kohteena myös kappalainen Fellmanin valituksessa⁴¹⁰, jossa puututtiin alioikeuden päätökseen osapuolten kuulemisessa. Käsiteltävänä oleva riita liittyi perunkirjoitukseen ja siinä esiintyneisiin virheellisyyksiin.

Hieman vastaavankaltainen tapaus oli vuoden 1790 juttu. Jos edellisessä jutussa ensisijainen valituksen kohde oli ollut prosessuaalinen forum-päätös, oli

⁴⁰⁷ VHO 1780 D No:t 561, 710 ja 792; VHO 1790 D No 3; VHO 1800 D No:t 437, 1038 ja 1082.

⁴⁰⁸ VHO 1800 D No 1038 ja 1082, joissa molemmissa muutoksenhakijana oli rovasti, kirkkoherra Henric Montin.

⁴⁰⁹ VHO 1780 D No 792.

⁴¹⁰ VHO 1800 D No 437.

nyt kyseessä kuninkaan käskynhaltijan täytäntöönpanoa käsitelty ratkaisu.⁴¹¹ Taustalla oli tällä kertaa perillisten oikeus saatavaan, eikä valittaneen kappalaisen rooli selviä myöskään tästä diaarimerkinnästä. Valituksen kohteena oli käskynhaltijan päätös panna toimeen hovioikeuden tuomio, joka käsitteli raatimiehen perillisten saatavaa edesmenneen kauppias Nagelin velkaisuudesta jäämistöstä. Kappalainen toimi mahdollisesti jutussa laillisen edustajan roolissa.

Papiston harvoista jutuista pari käsitteli erilaisia rikkeitä. Lukkari Johan Reen valitti hovioikeuteen tuomiosta, jonka hän oli saanut paloviinasäännösten rikkomisesta⁴¹². Toisessa tapauksessa oli kyse virkavirheestä.⁴¹³ Kyseessä oli juttu, jossa kappalaista syytettiin väärän todistuksen antamisesta. Kappalainen Landanuksen väitettiin todistaneen perättömästi, että rajaratsastaja (*grånse ridare*) Rökman olisi kärsinyt hänelle tuomitun kirkkorangaistuksen (*uppenbar kyrkoplikt*).

Mielenkiintoista on myös, että sekä vuonna 1780 että kymmenen vuotta myöhemmin ratkaistiin papiston etuoikeuksiin liittyvä juttu.⁴¹⁴ Vuoden 1780 tapauksessa oli kyse papin virkatalon (*prästebohl*) ylläpitoon liittyvistä pitäjäläisten velvoitteista. Vuoden 1790 tapauksessa Kiteen kirkkoherra puolestaan oli vaatinut tiettyjä tarkemmin nimeämättömiä velvoitteita kolmelta tilalta, mutta alioikeus oli ratkaissut tapauksen tilanomistajien hyväksi. Hovioikeudessa asiaa ei pääasian kannalta käsitelty ollenkaan kirkkoherran oikeudesta poisjäännin vuoksi. Lailliseksi esteeksi poisjäännille ei hyväksytty kirkkoherran esittämää syytä, että sota oli vaikeuttanut postinkulkua Karjalassa siinä määrin, etteivät kirkkoherran asiakirjat olleet ehtineet ajoissa perille hänen asianajajalleen.

Papiston privilegioista ei tietystikään riideltä vuosittain. Mielenkiintoista olisi kuitenkin spekuloida sillä, olisivatko ajan valistukselliset, privilegioita ja auktoriteetteja kritisoivat virtaukset vaikuttaneet käytännön tasolla siten, ettei pappienkaan vanhoihin oikeuksiin enää suhtauduttu yhtä myöntämielisesti ja itsensänselvyyksinä kuin aiemmin.

Tässä yhteydessä voidaan tarkastella toistakin tapausta, jossa hovioikeuden käsitys yhdelle säädylle – tässä tapauksessa kirkkoherran leskelle – tyypillisestä elämäntavasta on saattanut vaikuttaa hovioikeuden ratkaisuun⁴¹⁵. Tässä kyseisessä jutussa oli kyse kirkkoherran kuolinpesästä, jota haettiin konkurssiin. Hovioikeuteen tullessa riidassa oli kyse paitsi kirkkoherran lesken anomuksesta vapautua henkilökohtaisesta velkavastuusta pesän velkojen suhteen, myös eri vel-

⁴¹¹ VHO 1790 D No 3.

⁴¹² VHO 1780 D No 710.

⁴¹³ VHO 1780 D No 561.

⁴¹⁴ VHO 1780 TD No 10 ja VHO 1790 TD No 6. Kriittisestä suhtautumisesta yksittäisiin pappisluokan edustajiin ja näiden papinsaattavia käsitelleisiin vaateisiin paikallistasolla Heikkinen 1988.

⁴¹⁵ VHO 1800 TD No 1.

kojien etusijavaatimuksesta. Tässä tarkastellaan vain lesken anomusta, jonka käräjät oli hylännyt.

Konkurssioikeuden alalla oli olemassa poikkeuksellisen kattava lainsäädäntö ja säädöksiä löytyi paitsi kauppakaaresta, myös vuoden 1773 konkurssisäädöksestä. Käräjät vetosivat kauppakaaren 16 luvun 3 pykälään ja konkurssisäännön 19 pykälään ja katsoivat, että lesken tuli vastata myös omilla myöhemmillä tuloillaan ja omaisuudellaan kuolinpesän veloista. Oikeudenkäynnin yhteydessä ei ollut osoitettu sellaisia kauppakaaren mukaisia onnettomuuksia tai muita syitä, joiden vuoksi kirkkoherra olisi ilman omaa syytään joutunut taloudellisiin vaikeuksiin. Kirkkoherran ja myös tämän lesken oma taloudenpito ja yhä uusien velkojen otto oli siten johtanut ylivelkaantumiseen ja aiheutti sen, että lesken oli vastattava otetuista veloista.

Hovioikeus katsoi, että käräjien vetoamien pykälien sijaan tapaukseen soveltuivat kauppakaaren 16 luvun 2 pykälä, konkurssisäännön 14 pykälän 1 momentti ja perintökaaren 10 luvun 1 pykälä – vaikkakin on huomattava, että molempien ratkaisuisa oli selvästi käsitelty kumpaakin kauppakaaren 14 luvun pykälää. Päinvastoin kuin käräjät lähti hovioikeus siitä, että kirkkoherra oli ottanut kaikki velat. Hovioikeuden mukaan ei ollut pystytty esittämään syitä, jotka olisivat vahvistaneet, että leski olisi saanut hyötyä rahaveloista tai että hän olisi tuhlaavaisella elämäntyyllillä vaikuttanut velkojen kertymiseen. Hovioikeus katsoi, että oli paljon uskottavampaa, että kirkkoherra ei ollut käyttänyt tulojaan tarpeellisella säästäväisyydellä ja siten itse aiheuttanut velkaantumisen (*...thermot icke med minsta skäl kunnat styrckas, huruwida något af de uptagne penninge lånen kommit Enkan til godo och än mindre at genom någon af henne förd öfwerflödig och slösaktig lefnad inom huset, wore åtgått än hwartil mannens inkomster bordt förslå, utan är fastmera troligt, at Prosten Lagus icke med behörte noggranhet och uträkning eller nödig sparsamhet anwänt sine inkomster, och dymedelst sielf bragt sig i obestånd...*).

Myös hovioikeus katsoi, että velkaantumisen syy oli tuhlaavaisuus ja oma taloudenpito, mutta sen mukaan leski ei ollut synnä velkaantumiseen. Lesken elämäntapa oli hovioikeuden näkemyksen mukaan ollut kirkkoherran tulojen edellyttämän mukaista. Hovioikeudella oli uskottavuusarvointia tehdessään mahdollisesti erilainen käsitys säätyläistön elämäntasosta, joka edellytti tietynlaisen elämäntyylin ylläpitoa.⁴¹⁶ Mahdollisesti ratkaisu heijasti myös käsitystä naisen roolista säätyläisperheen taloudenpidossa ja johti siihen, että hovioikeus piti uskottavampana, että velat olivat kirkkoherran ottamia.

⁴¹⁶ Wirilander 1982, 328–335. Tämä kuuluu myös niihin tapauksiin, joissa hovioikeus on katsonut tekemänsä ratkaisun ”kohtuulliseksi” *skäligen* ja *skäligt* -termien merkityksessä. Jutun asiantila kokonaisuudessaan sekä näiden termien käyttö antaa olettaa, että hovioikeus olisi voinut arvioida tilannetta myös samoin kuin alioikeus.

Diaareissa esiintyviä juttuja on niin vähän, että niiden perusteella ei voi sanoa, että papisto ryhmänä olisi hakenut hovioikeuden oikeudellista ”suojelusta” tiettytyyppisissä asioissa. Juttujen perusteella papisto oli suhteellisen usein liikkeellä viran puolesta. Kolmen vuoden tiedot ovat liian vähäiset antamaan valaistusta siihen, missä määrin tämä piti yleisemmin paikkansa. 1600-luvun osalta kuitenkin tiedetään, että papiston edustajat esiintyivät oikeudessa usein virkatehtäviensä nojalla.⁴¹⁷ Perintö- ja testamenttioikeudelliset asiat vaikuttaisivat näiden kolmen vuoden perusteella olevan erityisesti sellaisia asioita, joissa papiston asiantuntemusta hyödynnettiin.

1.3 Porvaristo

Porvaristoon yhteiskuntasäätyinä luetaan maistraatin jäsenet, kaupungin omat virkamiehet, porvarisoikeuden saaneet kauppiaat, tehtailijat, käsityöläismestarit sekä muu kaupunkiväestö ja nimiporvarit.⁴¹⁸ Virkamiehien virassa tehdyt toimet on pyritty erottamaan näiden omista asioista ja ne on luokiteltu virkamiesryhmään. Porvaristo esiintyi hovioikeudessa jo huomattavasti useammin kuin aatelisto ja papisto. Porvariston jutut liittyivät ennen kaikkea muutoksenhakuihin, mutta myös erilaisia hakemus-kategoriaan lueteltuja asioita esiintyi kohtuullisen paljon. Hakemuksissa esiintyi pääsääntöisesti pyyntöjä tuomareiden nimittämisestä käsittelemään jotain riitaa,⁴¹⁹ mutta hakemuksena voitiin esittää myös prosessiin liittyviä pyyntöjä⁴²⁰ tai pyytää oikeutta hakea muutosta hovioikeuden tuomioon⁴²¹.

⁴¹⁷ Letto-Vanamo 1989, s. 82.

⁴¹⁸ Wirilander 1974, s. 22.

⁴¹⁹ Esim. VHO 1780 D No 93, 320: ”Brandberg, I., Pehr Anander, M. Tholmlund och Jacob Sporman anhålla om förordnande för Borgmästare Mentzen at wid Uhleåborgs Rådstufwu Rätt handtera twisten med Rådman Tohlberg och Handelsman Vacklin med flere om Snaushippet Uhleåborgs utredning.”

⁴²⁰ Esim. VHO 1780 D No 332: ”Friman Johan Handlande i Brahestad anhåller det wederbörande kunde förpliktas at förklara sig uppå beswär rörande det Rådstufwu Rätten i berörde Stad tildömt handelsman Simon Hedmans omyndiga barn hälften i Hedmans gård. No 54.”

⁴²¹ Esim. VHO 1790 D No 317 ja 323: ”Engman Carl Fredric och Matts Nylander Danielsson med flere anhålla at få under Kongliga Majjistets Nädigste pröfning draga Kongliga Hof Rättens den 18. i denne månad gifne Dom uti Sjörrätts målet emellan dem och Skepparen Johan Eric Skoug; i hvilket afseende vanlig Revisions skilling inlämnas. No 106.”; ”Engman Carl Fredric och Matts Nylander med flere anhålla om bevis deröfver at de fullgjordt hvad Kongliga Hof Rätten genom Protocolls Utdrag af den 8. sistledne Julii dem ålagt i Revisions saken med Skepparen Johan Eric Skoug. No 132.” Tapauksesta VHO 1790 D No 327 käy ilmi, että Carl Fredric Engman on kauppias.

Taulukko 8. Porvaristo hovioikeuden käyttäjänä.

	1780	1790	1800	Yht.
Ensimmäinen aste			4	4
Hakemus	5	16	15	36
Muutoksenhaku	14	24	32	70
Yhteensä	19	40	51	110

Porvariston muutoksenhakutapauksia oli kaikkiaan 69,⁴²² mikä teki siitä talonpoikaiston jälkeen toiseksi useimmin muutosta hakeneen säätyryhmän. Porvaristoon kuuluva riiteli tavallisimmin toisen porvarin kanssa: näitä tapauksia oli kaikkiaan 35. Kaikkiaan 12 tapauksessa ei diaariin ollut merkitty jutun vastapuolta. Hyvin tasaisesti esiintyi vastapuolia talonpoikaistosta (6), muista asianosaisista (6), säätyläistöstä (4) ja virkamiehistä (4). Kahdessa tapauksessa riideltiin lisäksi aateliston kanssa.

Porvariston edustajat hakivat oikeutta tyypillisimmin erilaisissa velkasaamiin liittyvissä jutuissa. Saamisriitoja ja lainhakujuttuja, joissa haettiin muutosta niin alioikeuksien kuin kuninkaan käskynhaltijoiden ratkaisuihin, esiintyi kaikkiaan 19⁴²³. Myös täytäntöönpanoa käsittelevistä jutuista suurin osa liittyi jollain tavalla saataviin.⁴²⁴

Vaihdantaan liittyi myös muita tapauksia. Vuonna 1790 riideltiin kolme kertaa saatavien vakuuksina olevista kiinnityksistä kiinteään omaisuuteen⁴²⁵ ja vuodelle 1800 osui kaksi tapausta, joissa valitettiin epäasianmukaisuuksista eläinten myynissä.⁴²⁶ Velkaan liittyi myös kauppakirjanpitäjä Simon Kihlin riitauttama raastuvanoikeuden päätös, jolla kauppias Matts Öman oli velvoitettu valallaan vannomaan, ettei tiettyä lahja- ja kiinnityskirjaa ollut pantattu Kihlille velan va-

⁴²² VHO 1780 D No:t 36, 59, 94, 105, 154, 556, 619, 760, 775, 807, 812, 826, 854 ja 859; VHO 1790 D No:t 210, 327, 367, 376, 445, 483, 502, 504, 520, 547, 618, 623, 659, 691, 709, 776, 781, 814, 978, 1101, 1105, 1114 ja 1153; VHO 1800 D No:t 109, 115, 117, 157, 174, 300, 514, 530, 559, 562, 729, 837, 947, 955, 972, 977, 1093, 1108, 1109, 1113, 1177, 1201, 1203, 1259, 1285, 1479, 1483, 1503, 1511, 1513, 1521 ja 1536

⁴²³ VHO 1780 D No:t 105, 619, 760, 807, 854 ja 859; VHO 1790 D No:t 367, 376, 445, 623, 659, 691, 781, 1105 ja 1153; VHO 1800 D No:t 977, 1177, 1511 ja 1521.

⁴²⁴ VHO 1780 D No 36; VHO 1790 D No:t 210 ja 814. Täytäntöönpanoon liittyi myös mahdollisesti jollain tavalla raastuvanoikeuden ja kuninkaan käskynhaltijan päätöksiin kohdistunut valitus asiakirjojen luovuttamisesta laivaa käsitelleessä riidassa. VHO 1790 D No 483.

⁴²⁵ VHO 1790 D No 327, 504 ja 709.

⁴²⁶ VHO 1800 D No:T 109 ja 530. Kyseessä olivat riidat väitetystä petoksesta hevoskaupassa ja laittomasta härän kaupasta. Vuonna 1780 haettiin muutosta myös päätökseen, jolla kauppias oli velvoitettu korvaamaan ampumansa sian arvo. VHO 1780 D No 154.

kuudeksi.⁴²⁷ Panttaus oli esillä myös kahdessa muussa tapauksessa, mutta niissä oli kysymys syytöksistä itsepanntauksesta (*sjelfpannting*).⁴²⁸

Raastuvanoikeuden päätös Ömanille asetetusta valanvannomisvelvollisuudesta ei ollut ainoa, josta valitettiin kesken oikeudenkäyntiprosessin. Muutosta haettiin neljä kertaa asianosaisten kuulemista tai kutsumista käsitellessä asioissa: kauppias, advokaatti Henric Heikel ja kauppias Olof Lundström hakivat muutosta velkajutuissaan ja rakennusmestari Carl Rif vaati kaksi kertaa osapuolten kuulemista kirkolle kuuluneiden rakennusten puutteellisuuksiin liittyvissä jutuissa.⁴²⁹

Vaihdantaan liittyvien juttujen lisäksi porvaristo oli liikkeellä suhteellisen usein erilaisissa työsuhteisiin liittyvissä asioissa. Hovioikeudessa riideltiin siitä, kenellä oli parempi oikeus luotsin apuun, kauppiaan maksamasta palkasta, kisälisuhteen päättamisestä ja toisen kisällin värväyksestä laivaston merimieheksi.⁴³⁰ Työstä kävi selvästi myös velvoite toimia holhoojana, sillä sen verran usein (5) tästä tehtävästä yritettiin päästä irti.⁴³¹ Kauppias Pehr Junnelius sen sijaan ei ollut tyytyväinen siihen, että Oulun raastuvanoikeus oli estänyt häntä toimimasta toisen kauppiaan edustajana velkasitoumusta käsitelleessä riidassa ja haki asiaan korjausta hovioikeudesta.⁴³²

Kiinnitysten ja eläinkauppojen lisäksi porvaristo haki muutosta myös selvemmin maanomistukseen ja -käyttöön liittyvissä jutuissa. Sukulunastukseen liittyvissä riidoissa oli asialla sekä vuonna 1780 että vuonna 1790 oululainen kauppias Johan Uhlström, jonka riitoihin palataan luvussa VI.4.⁴³³ Ojanrakentamista ja karjatien perustamista käsittelevässä jutussa haki muutosta puolestaan kauppias Gabriel Holmberg⁴³⁴, minkä lisäksi kaksi kertaa haettiin korvauksia niittyvahingosta⁴³⁵, ja kerran muutoksenhaun kohteena oli tilanvaihto (*bifallit gårdsbyte*)⁴³⁶.

Noin viidesosa porvariston muutoksenhauista liittyi erilaisiin rikoksiin, joista vakavimmat käsitelivät kuolemantuottamusta (2).⁴³⁷ Muutosta haettiin myös tappoon liittyneessä jutussa, mutta tässä valituksen kohteena oli varsinaisesti kuninkaan käskynhaltijan päätös evätä hakemus kuninkaalle esitettävästä armon-

⁴²⁷ VHO 1790 D No 618.

⁴²⁸ VHO 1800 D No:t 514 ja 1113.

⁴²⁹ VHO 1790 D No 495; VHO 1800 D No:t 1203, 1259 ja 1285.

⁴³⁰ VHO 1790 D No:t 520 ja 725; VHO 1800 D No:t 117 ja 1108.

⁴³¹ VHO 1800 D No:t 562, 972, 1093, 1109 ja 1513.

⁴³² VHO 1790 D No 547.

⁴³³ VHO 1780 D No 826 ja VHO 1790 D No 1101.

⁴³⁴ VHO 1790 D No 502.

⁴³⁵ VHO 1800 D No:t 174 ja 1479.

⁴³⁶ VHO 1790 D No 115.

⁴³⁷ VHO 1780 D No:t 775 ja 812.

anomuksesta.⁴³⁸ Muut jutut käsittelivät varkauksia (4), juopumusta (3), tappeluita (2), kiroilua (1) ja virkamiehen solvaamista (1).⁴³⁹ Rikkomuksiin voidaan lukea myös irtolaisten majoittamista koskevien säännösten rikkomisen ja vastuu laittomasti järjestetyistä tanssiaisista.⁴⁴⁰

Nämä muutoksenhakujutut ovat pitkälti sen mukaisia, millaisissa asioissa porvariston kuvittelisikin olevan liikkeellä. Saataviin ja elinkeinonharjoittamiseen liittyvät jutut hallitsevat selvästi hovioikeuteen tuotuja tapauksia. Maankäyttöön ja rikoksiin liittyvät tapaukset muodostavat myös selkeät kategoriat porvariston kohdalla.

1.4 Talonpojat

Talonpojat muodostivat selkeästi suurimman ryhmän väestöstä ja he myös hakivat muutosta varsinaisista säätyryhmistä useimmin (ainoastaan virkamiehille osui enemmän merkintöjä). Myös talonpojat käyttivät hovioikeutta ennen kaikkea muutoksenhakuasteena, mutta hakemuskategorian juttujen ohi menivät alistetuihin asioihin liittyvät toimenpiteet, joita ei ole merkitty taulukkoon (59). Varsinaiset alistetut asiat ilmoitettiin hovioikeuteen aina asian käsitelleen tuomarin toimesta, joten ne näkyvät virkamiesten kohdalla, mutta asianosaiset lähettivät hovioikeuteen usein erilaisia asiakirjoja ja todisteita heitä käsittelevissä alistusjutuissa.

Taulukko 9. Talonpojat hovioikeuden käyttäjänä.

	1780	1790	1800	Yht.
Hakemus	2	8	25	35
Muutoksenhaku	15	39	115	169
Yhteensä	17	47	140	204

Kaikista muutoksenhakujutuista noin 40 prosenttia oli talonpoikaissäädyn tekemiä. Tämä tarkoitti yhteensä 169:ää tapausta⁴⁴¹, joista huomattava enemmistö

⁴³⁸ VHO 1800 D No 947.

⁴³⁹ VHO 1780 D No:t 59, 94, 556; VHO 1790 D No 978; VHO 1800 D No:t 157, 559, 729, 837, 955, 1483 ja 1536.

⁴⁴⁰ VHO 1800 D No:t 300 ja 1201. Sakkorangaistukseen saattoi johtaa myös poissaolo oikeudenkäynnistä, minkä sai kokea kauppias Töhlberg, joka oli jäänyt pois Wikmanin pariskunnan aviollista epäsopeaa käsitelleessä riidassa. VHO 1800 D No 1503.

⁴⁴¹ VHO 1780 D No:t 155, 175, 176, 181, 182, 184, 436, 443, 473, 481, 490, 572, 585, 595 ja 648; VHO 1790 D No:t 2, 11, 12, 16, 18, 292, 302, 308, 316, 331, 439, 464, 474, 500, 510, 525, 528, 529, 537, 540, 570, 574, 575, 584, 711, 712, 717, 720, 721, 743, 756, 761, 794, 925, 952, 969, 993, 1072 ja 1164; VHO 1800 D No:t 8, 19, 29, 45, 57, 74, 79, 105, 116, 160, 194, 216, 220, 222, 228,

osui vuoteen 1800. Talonpoikien riidat olivat pääosin säädyn sisäisiä riitaisuuk-
sia. Kaikkiaan 99 tapauksessa vastapuolella oli toinen samaan säätyyn kuuluva.
Luku oli todellisuudessa vieläkin hieman korkeampi, sillä 33 tapauksessa ei vas-
tapuolelle ollut merkitty mainintaa. Näistä osa oli maankäyttöön liittyviä riitoja
toisten talonpoikien kanssa, osa rikoksiin liittyviä juttuja, joissa vastapuolelle
voisi periaatteessa merkitä syyttäjäviranomaisen. Kolmanneksi useimmiten vas-
tapuolena muutoksenhauissa olivat juuri virkamiehet (17). Jonkin verran riidel-
tiin myös säätyläistön (10), porvariston (5), papiston (4) ja aateliston kanssa (1).
Talonpoikaissäädyn sisällä muutoksenhakijoita esiintyi myös kaikista ryhmistä:
varsinaiset talonpojat (*bonde*) olivat suurin muutoksenhakijaryhmä, mutta myös
palkolliset ja loiset hakivat muutosta.

Tässä yhteydessä voidaan ottaa esille myös identifioimattomat muutoksenha-
kijat, joiden on nimiensä ja hovioikeudessa ajamiensa asioiden perusteella ar-
vioitu olevan pääasiassa talonpoikaistoa.

Taulukko 10. Identifioimattomat hovioikeuden käyttäjänä.

	1780	1790	1800	Yht.
Hakemus	10	5	2	17
Muutoksenhaku	29	29	2	60
Yhteensä	39	34	4	77

Taulukko kertoo, että tämä ryhmä oli liikkeellä hyvin pitkälti samanlaisissa
asioissa kuin talonpojat. Kuvaavaa on erityisesti muutoksenhakijoiden osuus.
Säädytaustaltaan identifioimattomia muutoksenhakijoita on suhteellisen paljon
vuosina 1780 ja 1790, kun näiden osuus vähenee kahteen vuonna 1800. Talon-
poikien osalta voidaan sen sijaan huomata, että muutoksenhakijoiden määrässä
tapahtuu selkeä kasvu. Tämä selittyy kuitenkin nimenomaan sillä, että vuonna
1800 diaariin on merkitty tarkemmin myös talonpoikaiston sääty ja ammatti.
Muutoksenhakutapauksissa puolella identifioimattomien vastapuolta ei ollut
mainittu, mutta diaariin merkityistä vastapuolista enemmistö oli talonpoikia tai
toisia identifioimattomia.

Vielä vahvemmin identifioimattomien kuulumisesta talonpoikaistoon kertoo
kuitenkin näiden käyttäytyminen muutoksenhakijoina. Kaksi tapausryhmää,

230, 274, 280, 294, 312, 313, 315, 316, 328, 329, 336, 345, 346, 349, 367, 424, 489, 522, 538, 546,
555, 564, 606, 609, 612, 617, 618, 629, 639, 649, 651, 652, 653, 662, 663, 667, 672, 673, 674, 675,
676, 677, 680, 684, 685, 687, 690, 699, 700, 707, 710, 711, 713, 719, 721, 739, 740, 744, 748, 753,
754, 755, 961, 997, 1005, 1009, 1024, 1029, 1032, 1033, 1037, 1040, 1058, 1061, 1065, 1066,
1072, 1077, 1078, 1081, 1089, 1114, 1123, 1125, 1133, 1134, 1140, 1166, 1173, 1186, 1197, 1199,
1344, 1376, 1452, 1473, 1487, 1514, 1608 ja 1620.

joissa sekä talonpoikaisto että identifioimattomat esiintyivät selkeästi useimmiten hovioikeudessa hakemassa muutosta, olivat rikollisuus ja maatalouteen liittyvät jutut. Talonpoikien rikosjutuissa esiintyi neljä suurta kategoriaa: paloviinajutut (15)⁴⁴², varkaudet (13)⁴⁴³, tappelut (12)⁴⁴⁴ ja salavuoteustapaukset (11)⁴⁴⁵. Myös identifioimattomat hakivat muutosta näissä jutuissa: paloviinajutut olivat heidänkin osaltaan useimmiten valitettu rikosjuttujen kategoria (4), minkä lisäksi valitettiin salavuoteudesta (3) ja yhdessä tappelujutussa⁴⁴⁶.

Talonpojat hakivat jonkun verran muutosta myös erilaisissa kunniaa käsitelleissä jutuissa (6):⁴⁴⁷ nämä pitivät sisällään halventavien juorujen levittämistä, solvauksia ja perättömiä ilmiäntöjä. Käräjä- ja kotirauhan rikkomisesta⁴⁴⁸ valitettiin viisi kertaa, virkamiehen vastustamista käsitelleissä tapauksissa kahdesti ja kuolemantuottamusjutussa sekä rahanväärennöstapauksessa kerran⁴⁴⁹. Hovioikeuteen tuotiin myös tapaus, jossa useita talonpoikia syytettiin siitä, että he olivat saapuneet kirkkoon kiellettyä tietä ja toinen (alistetussa jutussa tehty valitus), jossa talollisen poika oli kieltänyt rikoksensa kirkkorangaistuksen yhteydessä.⁴⁵⁰ Valituksia tehtiin myös jälleen kuninkaan käskynhaltijan päätöksistä evätä armonhakeminen kuninkaalta (5).⁴⁵¹ Identifioimattomien muut rikosjutut pitivät sisällään hyvin erityyppisiä asioita: juopumusta, kirkkopahennusta, solvauksia, vanhemman loukkaamista, kortinpeluuta ja ylellisyysäännösten sekä käräjärauhan rikkomista.⁴⁵²

Maankäyttöön liittyviä juttuja oli suunnilleen yhtä paljon kuin rikoksista tehtyjä valituksia, joskin näiden osuus korostui vielä enemmän identifioimattomien kuin talonpoikien kohdalla. Asian luonne olikin mahdollisesti tapa identifioida asianosaiset implisiittisesti. Jos juttu käsitteli selkeästi maanviljelykseen liitty-

⁴⁴² VHO 1780 D No 155; VHO 1790 D No:t 11, 794; VHO 1800 D No:t 8, 216, 336, 617, 687, 713, 753, 1005, 1024, 1032, 1037 ja 1140. Yksi valitus tehtiin myös alioikeudessa paloviinajutussa langetetusta valatuomiosta. VHO 1790 D No 584. Paloviinan valmistuksen lisäksi valvottiin myös liiallista tervan valmistusta ja tarpeetonta käyttöä, joista voitiin rangaista sakoilla. VHO 1780 D No 585 ja VHO 1800 D No 1078.

⁴⁴³ VHO 1790 D No 2; VHO 1800 D No: t 222, 315, 316, 328, 345, 612, 652, 653, 672, 673, 707 ja 1040.

⁴⁴⁴ VHO 1780 D No:t 436 ja 648; VHO 1800 D No:t 116, 220, 294, 313, 651, 690, 1029, 1344, 1376 ja 1514.

⁴⁴⁵ VHO 1790 D No 925; VHO 1800 D No:t 74, 160, 274, 312, 606, 680, 699, 754, 1123, 1452 ja 1608.

⁴⁴⁶ VHO 1780 D No 72, 500, 584 ja 884; VHO 1790 D No:t 89, 699, 714 ja 953.

⁴⁴⁷ VHO 1780 D No:t 490 ja 595; VHO 1790 D No 540; VHO 1800 D No:t 228, 663 ja 1186.

⁴⁴⁸ VHO 1790 D No 500; VHO 1800 D No:t 79, 629, 700 ja 1199.

⁴⁴⁹ VHO 1790 D No 18 ja 481 (rahanväärennös); VHO 1800 D No:t 349 ja 710 (kuolemantuottamus).

⁴⁵⁰ VHO 1790 D No 1164 ja VHO 1780 D No 184.

⁴⁵¹ VHO 1800 D No:t 57, 677, 711, 721 ja 1009. Kahdessa jutussa oli kysymys taposta, yhdessä lapsenmurhasta ja kahdessa puuttuu maininta teosta.

⁴⁵² VHO 1780 D No:t 4, 18, 19, 315, 582, 591 ja 627; VHO 1790 D No:t 8, 332, 468 ja 806.

vää riitaa, kuten luvatonta viljelyä, oli varmaankin lähes selvää, että asianomainen kuului talonpoikaissäättyyn. Jos näin ei ollut, hänen sääty- tai ammattiasemansa olisi todennäköisesti merkitty diaariin.

Talonpoikien valituksista suurin osa (26) käsitteli laitonta nautintaa ja niittyvahinkoja (*åwerkan, betesskada*)⁴⁵³, laitonta laiduntamista (2)⁴⁵⁴, laittomia hakkuita (7) ja riitoja kaskista (7)⁴⁵⁵. Hovioikeudessa riideltiin myös muista maanomistukseen, tiluskauppoihin, kruununtilojen ja torppien hallintaan, isojakoon, sukulunastusoikeuteen jakarja-aitauksiin liittyvistä tapauksista.⁴⁵⁶ Identifioimattomien tapauksista lähes puolet käsitteli maankäyttöön eri tavoin liittyviä juttuja, erityisesti laitonta nautintaa (10),⁴⁵⁷ mutta myös muutoin kaskiin, niittyihin, laiduntamiseen ja tiluksiin liittyneitä juttuja.⁴⁵⁸

Diaarin merkintöjen perusteella ei ole mahdollista aina saada selville, kiisteltiinkö maa-alueen omistuksesta vai käytöstä. Tämä ei välttämättä edes ollut aikalaisille oleellista ja käyttöoikeus ei ehkä käytännön merkitykseltään aina eronnut suuremmin omistusoikeudesta. Esimerkiksi kaskiriidassa vuodelta 1800 puhuttiin samanaikaisesti sekä käyttöoikeudesta (*nyttjorättigheten*) että omistusoikeudesta (*ägaende rätten*)⁴⁵⁹. Laitonta nautintaa käsittelevissä tapauksissa oli useasti myös kysymys siitä, kenellä oli parempi oikeus tiettyyn maa-alaan. Esimerkiksi vuonna 1780 liperiläinen talonpoika Christer Härkänen riiteli yhdessä tapauksessa suosta talonpoika Mikkosen kanssa (*Christer Härkänen ifrån Liebelitz Sokn beswärer sig öfwer berörde Sokns HäradsRätts den 23. sidst(ledne) Febr gifne Utslag i twisten med bonden Erick Mickonen ang(åen)de Salonnenä kärr. No 40.*) ja toisessa valitti käräjäoikeuden päätöksestä, jolla toiselle talonpojalle oli myönnetty puolet Härkäsen työstämistä kaskista (*Christer Härkänen från Liebelitz Sokn beswärer sig öfwer berörde Sokns Härads Rätts den 23 sidst(ledne) Febr gifne Utslag hwarigenom bonden Lars Hirfvonens blifwit tilerkändt hälften i 2ne af Härkänen tilwerkade sweder. No 38.*)⁴⁶⁰. Onko ensimmäinen riita suon

⁴⁵³ VHO 1780 D No 176; VHO 1790 D No:t 12, 16, 439, 525, 537 ja 952; VHO 1800 D No:t 45, 194, 662, 674, 685, 739, 740, 748, 961, 997, 1033, 1066, 1081, 1114, 1125, 1134, 1166, 1107 ja 1620.

⁴⁵⁴ VHO 1780 D No 443; VHO 1800 D No 667.

⁴⁵⁵ VHO 1780 D No:t 175 ja 181; VHO 1790 D No:t 302, 570, 574, 717, 721 ja 969; VHO 1800 D No:t 105, 230, 280, 618, 675 ja 1077.

⁴⁵⁶ VHO 1790 D No 510, 711, 712, 743, 761 ja 1072; VHO 1800 D No:t 424, 522, 609, 719, 1133, 1173, 1473,

⁴⁵⁷ VHO 1780 D No:t 158, 399, 440, 442, 453, 518 ja 691; VHO 1790 D No:t 378 ja 576; VHO 1800 D No 839.

⁴⁵⁸ VHO 1780 D No:t 310, 445, 446, 494, 571, 574, 581 ja 623; VHO 1790 D No:t 43, 161, 532, 567, 692 ja 767.

⁴⁵⁹ VHO 1800 AVHD No 179.

⁴⁶⁰ VHO 1780 D No:t 181 ja 182.

omistusoikeudesta ja toinen käyttöoikeudesta ja oliko sillä esimerkiksi kaskien kyseessä ollessa mitään merkitystä asianosaisille?

Talonpojat riitelivät jonkin verran myös velkasaatavista (6)⁴⁶¹, mutta näinä vuosina saamisjuttuja ei ole ollut kovin paljon. Velkajutut eivät sinänsä olleet epätyypillisiä talonpoikaiston kohdallakaan. 1800-luvun alkupuolen Sotkamon käräjien toimintaa tutkinut Antero Heikkinen on todennut, että vuosina 1804–1814 tuotiin käräjille noin 250 kuhmolaisten velka-asiaa. Velkajuttujen toisena osapuolena oli harvemmin kauppias, koska näiltä oli vaikeampi saada velkaa ilman asianmukaista vastinetta. Oman yhteisön sisällä sen sijaan pulassa olevaa naapuria oli järkevä auttaa, koska seuraavana vuonna saattoi itsellä olla tarvetta kääntyä toisten puoleen.⁴⁶² Hovioikeuteen asti tällaisia juttuja ei sen sijaan tuotu kovin paljon.

Täytäntöönpanoa käsittelevistä valituksista osa käsitteli myös saatavia.⁴⁶³ Sama päti oletettavasti ulosmittausjuttuihin, vaikkakaan kyse ei aina välttämättä ollut rahamääräisistä saatavista: esimerkiksi talonpoikien ja kappalaisen välisessä riidassa vuodelta 1800 kyse oli tervasta.⁴⁶⁴

Talonpojat tulivat siis hovioikeuteen ennen kaikkea maanomistusta ja -käyttöä käsitelleissä tapauksissa ja rikoksista syytettyinä. Velkajutut hoidettiin todennäköisesti pikemminkin alioikeustasolla. Jossain määrin haettiin muutosta myös perheoikeudellisissa riidoissa (holhous, elatus ja perinnönjako)⁴⁶⁵ ja erityyppisissä prosessuaalisissa asioissa (esimerkiksi riidan ratkaiseminen asianosaista kuulematta, osapuolten haastaminen ja todistajien kuuleminen kuoleman varalta).⁴⁶⁶ Maanviljelyn ja karjanhoidon edellytysten takaaminen oli kuitenkin tärkein syy hakea muutosta ja muodosti merkittävän osan hovioikeuksien toiminnasta.

1.5 Säätyläiset

Varsinaisten yhteiskuntasäätyjen lisäksi otetaan vielä esille säätyjen ulkopuolinen säätyläistö ja virkamiehet. Nämä ryhmät menevät osittain hieman päällekkäin, sillä useimmat virkamiehet kuuluivat säätyläistöön. Yksityisessä roolissaan heidät on lueteltu tähän ryhmään, kun taas virkansa puolesta toimiessaan heidän toimiaan on tarkasteltu erikseen.

⁴⁶¹ VHO 1790 D No:t 292, 308 ja 993; VHO 1800 D No:t 564, 1072 ja 1487.

⁴⁶² Heikkinen 1988, s. 103–104.

⁴⁶³ VHO 1800 D No:t 474 ja 756. Tapauksessa VHO 1780 D No 473 oli kyse sakkorahojen palauttamisesta ja jutussa VHO 1800 D No 720 kruunukyydytyksistä.

⁴⁶⁴ VHO 1800 D No 329. Muissa ulosmittausjutuissa ei ole merkitty tarkemmin, mitä ne käsittelivät. VHO 1800 D No:t 346 ja 489.

⁴⁶⁵ VHO 1790 D No:t 464, 528 ja 575; VHO 1800 D No:t 1058 ja 1061.

⁴⁶⁶ VHO 1790 D No 316. ja 528; VHO 1800 D No 639, 1065.

Taulukko 11. Säätyläiset hovioikeuden käyttäjänä.

	1780	1790	1800	Yht.
Ensimmäinen aste	1		1	2
Hakemus	11	6	19	36
Muutoksenhaku	10	4	25	39
Yhteensä	22	10	45	77

Myös säätyläiset käyttivät hovioikeutta pääsääntöisesti hakiessaan muutosta ja erilaisissa hakemus-kategorian asioissa. Muutoksenhakujuttuja oli kaikkiaan 39⁴⁶⁷ ja niissä säätyläisten riitakumppanina oli useimmiten talonpoikaistoon kuuluva (11), joskin usein riideltiin myös toisten säätyläisten (9) ja porvariston (7) kanssa. Papisto (4) ja virkamiehet (3) esiintyivät myös vastapuolina. Talonpoikaiston suurehko osuus riidoissa selittyy osittain sillä, että säätyläistöön on luetu lähes alintakin virkamiehistöä esimerkiksi sotilasvirkakunnan puolesta.⁴⁶⁸ Näiden yhteiskunnallinen asema tai elämänpiiri ei välttämättä ollut kovin erilainen talonpoikiin verrattuna.

Muutoksenhakijoina säätyläisten toiminta muistutti eniten porvaristoa. Velka-saataviin ja lainhakuihin liittyvät riidat (15)⁴⁶⁹ toivat säätyläisen useimmiten hovioikeuteen. Kaksi muutoksenhakujuttua liittyi myös konkurssiin.⁴⁷⁰

Maanomistukseen liittyviä riitoja oli muutama: niittymiitoja (4) ja laitonta laiduntamista.⁴⁷¹ Samoin rikosjutuissa valitettiin jonkun verran: perättömistä ilmiannoista ja kunnianloukkauksista (4),⁴⁷² kotirauhan rikkomisesta, varkaudesta ja virkamiehen vastustamisesta⁴⁷³. Vaihdataan, maanomistukseen ja rikollisuuteen liittyi myös juttu, jossa postitarkastajan leski oli tuomittu sakkoihin petollisuudesta niittykaupassa.⁴⁷⁴

Jonkin verran esiintyi myös erilaisia prosessuaalisia valituksia: oikeasta forumista, osapuolten kuulemisesta ja määrääjän pidentämisestä saamisasioissa, testamenttiriidassa tehdystä lykkäyspäätöksestä.⁴⁷⁵

⁴⁶⁷ VHO 1780 D No:t 44, 263, 418, 553, 554, 560, 738, 849, 861 ja 875; VHO 1790 D No: t 60, 117, 501 ja 632; VHO 1800 D No:t 88, 142, 267, 335, 420, 423, 445, 505, 857, 964, 966, 998, 1049, 1087, 1111, 1198, 1256, 1346, 1373, 1443, 1480, 1510, 1516, 1559 ja 1588.

⁴⁶⁸ Sotilasviroista 1700-luvulla Wirilander 1950.

⁴⁶⁹ VHO 1780 D No:t 263, 418, 554 ja 738; VHO 1790 D No 117; VHO 1800 D No:t 142, 335, 420, 423, 857, 1049, 1198, 1256, 1559 ja 1588.

⁴⁷⁰ VHO 1780 D No:t 560 ja 849. Lisäksi lääninviskaali valitti toimitusvelvollisuudesta kruunun-tarkastaja Labbartsin velallisessa pesässä. VHO 1800 D No 445.

⁴⁷¹ VHO 1790 D No 60; VHO 1800 D No:t 964, 1087, 1111 ja 1443.

⁴⁷² VHO 1780 D No 875; 1790 D No 632; VHO 1800 D No:t 998 ja 1480.

⁴⁷³ VHO 1780 D No 553; VHO 1800 D No:t 88 ja 505.

⁴⁷⁴ VHO 1780 D No 44.

⁴⁷⁵ VHO 1780 D No 861; VHO 1800 D No:t 267, 966. 1373

1.6 Virkamiehet

Virkamiehet eivät ole säätyryhmä samalla tavalla kuin edelliset, eikä tämän ryhmän tarkastelu siten ole yhteismitallinen edellisten kanssa säätynäkökulmasta. Hovioikeuden toiminnan kannalta virkamiesten, kuten alioikeustuomarien ja syyttäjien, toiminta oli luonnollisesti hyvin merkityksellistä. Virkamiesten toiminnan tarkastelu havainnollistaa paitsi hovioikeuden työtaakkaa, myös sitä, millä tavalla virkamiehet hyödynsivät muutoksenhakumahdollisuutta.

Saapuneiden asioiden diaarissa suurin osa merkinnöistä liittyi virkamiehien toimintaan. Tämä tarkoitti niin alioikeuden tuomarien hovioikeuden suuntaan lähettämää erilaista aineistoa kuin esimerkiksi hovioikeuden omien virkamiesten diaarien kautta kulkenutta materiaalia. Tähän kategoriaan on myös luettu keskusvirastoilta, muista hovioikeuksista, oikeusrevisiolta ja hallitukselta tulleet erilaiset tiedonannot, pyynnöt ja vastaukset.

Taulukko 12. Virkamiehet hovioikeuden käyttäjänä.

	1780	1790	1800	Yht.
Alistus	128	124	118	370
Ensimmäinen aste	11	21	63	95
Hallinnolliset asiat	273	381	427	1081
Hakemus	56	81	96	233
Muutoksenhaku	12	10	20	42
Virkasyytteet	17	34	26	77
Yhteensä	497	651	750	1898

Näitä merkintöjä oli kaikkiaan lähes 2500, joista suuren osan veivät erilaiset hallinnolliset asiat. Hallinnollisten asioiden lisäksi alistukset ja virkasyytteet tulivat hovioikeuteen yksinomaan virkamiesten kautta. Näitä tehtäviä on käsitelty jo edellä luvussa III.2, joten niitä ei sen tarkemmin enää tässä oteta esille.

Muutoksenhaut ovat määrällisesti lähes viimeisenä tarkasteltaessa virkamiesten aktiivisuutta näiden kategorioiden valossa. Muutosta kuitenkin haettiin vuosittain ja enemmän kuin useissa säädyissä (42 tapausta)⁴⁷⁶. Muutoksenhakuun liittyviä muita toimenpiteitä oli huomattavasti enemmän kuin varsinaisia muutoksenhakuja, mikä johtui siitä, että tuomarit lähettivät hovioikeuteen alioikeuksien pöytäkirjoja ja omia vastineitaan, minkä lisäksi tiettyjen tuomareiden ja maaherrojen kautta toimitettiin paljon asianosaisten omia asiakirjoja. Esimerkik-

⁴⁷⁶ VHO 1780 D No:t 241, 261, 306, 352, 378, 425, 493, 555, 599, 600, 809 ja 816; VHO 1790 D No:t 56, 287, 501, 931, 1057, 1058, 1143, 1154, 1156 ja 1162; VHO 1800 D No:t 467, 523, 569, 570, 574, 575, 576, 580, 583, 587, 590, 597, 640–643, 1074, 1270, 1449 ja 1497.

si hovioikeudessa aiemmin itse toiminut maaherra Krabbe lähetti vuonna 1800 paljon asianosaisten vastineita ja todistuksia tiedoksiannoista, jotka nämä olisivat voineet toimittaa myös itse.

Muutoksenhakijoina virkamiehistö esiintyi erityisesti syyttäjän roolissa (kaupunginviskaali, lääninviskaali, kruununvouti), hakemassa muutosta alioikeuksien tuomitsemiin rangaistuksiin. Useimmiten kohteena olivat talonpojat (13), mutta myös muut virkamiehet (9). Suhteellisen paljon on myös sellaisia tapauksia, joissa vastapuolta ei ole merkitty diaariin (8). Säätyläistöä lukuun ottamatta virkamiesten vastapuolina esiintyi kuitenkin edustajia kaikista ryhmistä.

Valituksissa esiintyi syytöksiä erilaisista virkavirheistä ja laiminlyönneistä, sekä toisten virkamiesten virheistä että muutoksenhakijan omista laiminlyönneistä: huolimattomuudesta vankienvalvonnassa, eväystä virka-avusta, viivytyksistä maaherran käskyjen toimeenpanossa, selvityksistä sakkoluetteloista ja kyydityslistoista, tuomareiden käytöksestä käräjillä ja käräjäpaikkojen muutoksista.⁴⁷⁷ Muutamassa tapauksessa otettiin myös esille virkamiesten (raatimies, kaupunginviskaali, kaupunginvouti) oikeus toimia oikeudessa eri tehtävissä.⁴⁷⁸ Virkamiesten valituksissa esiintyivät myös muuntyyppiset prosessuaaliset seikat: käräjien kulut, jääviystuomio ja muutoksenhakuoikeus oikeaa forumia käsitteellestä päätöksestä.⁴⁷⁹

Yhden virkamiehen virkaintoisuus saattoi myös nostaa jonkin juttutyyppin huomattavan korkealle tilastoissa. Vaasan kaupunginvouti Assar Hultmanin tekemät valitukset laittomasta laiduntamisesta kaupungissa ja hovioikeuden korttelissa (8) nostivat tämän juttutyyppin lähes tilaston kärkeen.⁴⁸⁰ Paloviinaan liittyviä valituksia ei ollut aivan yhtä paljon (7)⁴⁸¹, mutta kuten muista valituksista on käynyt ilmi, olivat ne ajalle selvästi tyypillisempiä. Näistäkin kaikki vuoden 1800 jutut olivat yhden virkamiehen, lääninviskaali Jacob Inbergin tekemiä. Myös muissa rikoksissa oli kyse jollain lailla julkisen rauhan rikkomisesta, yleisen pahennuksen aiheuttamisesta ja kruunun intresseistä: valituksia tehtiin juopumuksesta, illalla myöhään ulkona olemisesta, kirkkoon kulkemisesta kiellettyä tietä sekä tierauhan ja loissäännösten rikkomisesta.⁴⁸²

⁴⁷⁷ VHO 1780 D No 306; VHO 1790 D No:t 287, 1058, 1143 ja 1154; VHO 1800 D No:t 467, 523, 1270 ja 1449.

⁴⁷⁸ VHO 1790 D No 1057 ja 1162; VHO 1800 D No 597.

⁴⁷⁹ VHO 1780 D No:t 378, 493 ja 600; VHO 1790 D No 1156

⁴⁸⁰ VHO 1800 D No:t 569, 570, 574–576, 580, 583, 587. Hultman toimi syyttäjänä myös tapauksessa, joka koski laittomasti järjestettyjä tanssiaisia. VHO 1800 D No 300.

⁴⁸¹ VHO 1780 D No 352; VHO 1790 D No 931; VHO 1800 D No 640–643. Tapauksessa VHO 1780 D 241 valitettiin laittoman paloviinan myynnin lisäksi tappelusta.

⁴⁸² VHO 1780 D No:t 425, 599 ja 809; VHO 1790 D No 56; VHO 1800 D No 590 ja 1074. Juopumukseen liittyi myös viskaalin valitus talonpojalle määrätystä valavelvollisuudesta. VHO 1780 D No 816.

Virkamiesten muutoksenhakutapaukset vastaavat hyvin heidän toimenkuvaansa. Mielenkiintoista kuitenkin on, että ylenmääräinen aktiivisuus syyttäjänä ei välttämättä saavuttanut varauksetonta hyväksyntää, mikä näkyy Assar Hultmanin kohdalla. Yksi prosessiryhmän muutoksenhakutapauksista käsitteli nimitäin Hultmanin omaa valitusta tapauksessa, jossa kyseessä oli hänen oikeutensa ylipäätään ajaa rikosjuttuja kemnerinoikeudessa.⁴⁸³

2 RIKOLLISUUS

2.1 Sosiaalinen kontrolli

Edellä on tarkasteltu sitä, millaisissa asioissa oikeusalamaiset toivat juttujaan hovioikeuden eteen: merkittävimmiksi jutturyhmiksi nousevat rikollisuus, maatalous ja vaihdanta. Luvussa argumentoidaan, että maanomistukseen ja vaihdantaan liittyvät riidat olivat tuon ajan yhteiskunnassa sellainen merkittävä jutturyhmä, jonka vuoksi oikeudenkäytön parantamiselle oli erityisesti tarvetta.

Rikollisuus oli yksi niistä tekijöistä, joihin Kustaa III viittasi perustellessaan uuden hovioikeuden tarvetta. Kesäkuussa hovioikeuden perustamisesta antamassaan julistuksessa Kustaa III valitteli tilannetta, joka aiheutui siitä, että köyhät ja varattomat Pohjois-Suomen asukkaat joutuivat tulemaan Turkuun asti hoitamaan oikeusasioitaan. Seurauksena tästä oli hänen mukaansa se, että ylämaan asujaimisto oli hanakka ottamaan oikeuden omiin käsiinsä ja suorittamaan kauhistuttavia murhatekoja ja muita törkeitä rikoksia, joista kuninkaan mukaan Suomen puolella saatiin usein kuulla⁴⁸⁴.

Näihin ongelmiin kruunu saattoi puuttua tehostamalla hallintoa maakunta- ja paikallistasolla. Pidemmällä aikavälillä myös esimerkiksi syyttäjäviranomaisten tehtäväkuvan kehittyminen kertoi osaltaan siitä, että valtio otti rikollisuuden kontrollin tiukemmin omaksi tehtäväkseen. Oikeushallinnon eriytymisen ja valtiollisen oikeudenhoidon läsnäolo paikallistasolla näkyi nimismiehen tehtävien muuttumisessa. Nimismiehet ottivat lopullisesti 1700-luvun kuluessa hoidettavakseen yleisen syyttäjän tehtävät. Esimerkiksi vielä 1500-luvulla asianomaiset olivat säännönmukaisesti toimineet syyttäjinä omissa asioissaan ja nimismiehille

⁴⁸³ VHO 1800 D No 597.

⁴⁸⁴ ... Oss har härwid tillika förekommit det lidande och omkostnad, som den öfre delen af Landets innewånare måste widkännas under resor ifrån sina hemwisten til Åbo, at wid Hof-Rätten derstädes sina rättegångar fullfölja; huru många af dem, fattige och medellöse, utur stånd at företaga så långa resor, sjelfwe sökt taga sig rätt, och derunder ofta begått grufweliga mord; äfwen som andra grofwa brott, hwilka här i Landet ty wärr, icke sällan förspörjas, torde af samma orsak märkeligen förökas...

olivat kuuluneet lähinnä valtiota koskevat rikkomukset. 1600-luvulla nimismiesten velvollisuuksiin oli lisätty syyttäminen siveysrikoksista, josta papisto oli aiemmin huolehtinut.⁴⁸⁵

Virallisen kontrollin puutteessa oli odotettavissa, että asukkaat turvautuisivat epäviralliseen kontrolliin – oman käden oikeuteen, joka on tällaisissa tilanteissa nähty esimerkkinä epävirallisesta, rankaisevasta kontrollista, joka kumpusi väestön hatarasta oikeusturvasta⁴⁸⁶. Tämä saattoi johtaa myös vaarallisen kierteseen: oman käden oikeuden käyttö oikeudenloukkauksien korjaamiseksi heikentää yleistä oikeusvarmuuden tunnetta. Valmius käyttää oikeuslaitosta puolestaan vahvistaa sitä ja osoittaa samalla yhteiskunnan vahvemmillem näiden käyttäytymisen rajat.⁴⁸⁷ Molemmat olivat sosiaalisen kontrollin muotoja, mutta ainakin kruunun – todennäköisesti myös väestöstä suurimman osan – kannalta tarkoituksenmukaisempaa oli, että sosiaalista kontrollia harjoitettiin virallisen kontrollin muodossa.

Turvaututtiinko tuona aikana enenevässä määrin oman käden oikeuteen tai sorruttiinko kuninkaan pelkäämiin kauhistuttaviin murhatekoihin, on toinen asia.⁴⁸⁸ Ruotsissa oli kyllä jo tuolloin saatavissa tietoa murhien tapahtumistiheydestä, sillä vuonna 1749 oli perustettu ns. tabellilaitos, joka keräsi erilaista väestötilastollista tietoa – mm. kuolemantapauksista niin kuolleiden iän, sukupuolen kuin kuolemansyiden mukaan. Säilyneiden vuosien osalta tämän kuolemansyytilaston avulla jälkeenpäin tehdyt tutkimukset osoittavat, että Suomen puolella surmatöitä tehtiin suhteessa Ruotsiin lähes kaksinkertainen määrä vuosina 1754–1773 ja kustavilaisella ajalla suhdeluku vielä entisestään kasvoi.⁴⁸⁹

Kustaa III:n aikana – johtui sitten hänen toimenpiteistään tai ei – väkivaltarikollisuuden määrä kuitenkin laski koko valtakunnassa. Tosin Heikki Ylikangas, joka on tutkinut Etelä-Pohjanmaan henkirikollisuutta tabellikomission aineiston lisäksi alioikeuksien pöytäkirjojen perusteella, on osoittanut, että väkivaltaisuudet kiihtyivät tuolla alueella 1790-luvulta alkaen. Itse asiassa jo Vaasan hovioikeusrakennuksen vihkiäisten yhteydessä vuonna 1786 valiteltiin rikosten suurta määrää hovioikeuden toimialueella⁴⁹⁰. 1800-luvun alkupuoli olikin sitten tunnetusti puukkojunkkareiden ja härmän häjyjen aikaa.⁴⁹¹

⁴⁸⁵ Ylikangas 1988, s. 178–180.

⁴⁸⁶ Koskivirta 2001, s. 235. Sosiaalisesta kontrollista ks. esim. Black 1984, *Crime and Control in Europe from the Past to the Present* 1999; Ervasti 2002a.

⁴⁸⁷ Kissel 1994, s. 32.

⁴⁸⁸ Esimerkkejä oman käden oikeuden käytöstä tuonaikaisessa suomalaisessa yhteiskunnassa ks. Heikkinen 1988.

⁴⁸⁹ Verkko 1949, s. 11–12. Tabellilaitoksen tietojen käyttöä henkirikollisuuden tutkimuksessa on kritisoiu.

⁴⁹⁰ Ekbohm 1876, s. 28.

⁴⁹¹ Ks Ylikangas 1976 puukkojunkkarikauden alkuvaiheista ja kritiikistä aiempaa tutkimusta kohtaan.

Tämä kaikki oli Kustaa III:lle ja hänen aikalaisilleen vielä kaukaista tulevaisuutta. He uskoivat kuitenkin, että Suomen rajamailla sorruttiin surmatöihin huolestuttavan usein. Tämä saattoi heijastaa myös yleisempää käsitystä raja-alueiden suuremmasta rikollisuudesta. Ainakin 1600-luvun puolella uskottiin, että raja-alueilla rikollinen käyttäytyminen oli yleisempää kuin muualla ja valiteltiin, että ”*sådan övervåld där vid gränsen tager överhanden*”.⁴⁹² Osittain tähän oli päteviäkin perusteita, sillä raja takasi mahdollisuuden siirtyä pidemmäksi tai lyhyemmäksi aikaa pois viranomaisten ulottuvilta.

Ylemmän oikeudenkäytön parantamisen kautta tähän ongelmaan oli mahdollista puuttua jossain määrin. Hovioikeuksien tehtävähän oli ratkaista kaikki alistetut rikosasiat, joten toimivampi ylioikeustaso saattoi näin toteuttaa sosiaalista kontrolloinkin paremmin. Toinen kysymys on, mikä rikollisuuden nimenomainen merkitys Vaasan hovioikeuden perustamiselle loppujen lopuksi oli. Viittaus asukkaiden tapaan ottaa oikeus omiin käsiinsä ja rikollisuuden lisääntymiseen on sinänsä uusi: sellaista ei löydy aikaisempien hovioikeuksien perustamisasiakirjoista, kun sen sijaan pitkälti samoin sanakääntein oli viitattu niihin pitkiin matkoihin ja suuriin kuluihin, joista kansalaiset kärsivät joutuessaan hoitamaan oikeusasioitaan kaukana.

Rikollisuuteen ja kontrolliin liittyvät tekijät ovat kuitenkin suhteellisen tavanomaisia perusteluja rikosoikeudellisia tapauksia käsitteleviä tuomioistuimia perustettaessa, joten niiden esiintymisestä Vaasan hovioikeuden perustamisjulistuksessa ei pidä lukea liikaa. Tällaisten perustelujen puuttuminen aikaisempien hovioikeuksien perustamisdokumenteista saattaa johtua vain siitä, että hovioikeuksien toimivaltuudet rikosasioissa olivat lisääntyneet 1700-luvun aikana. Rikosoikeuteen liittyvät uudistukset olivat joka tapauksessa valistuneiden yksinvaltiaiden sydäntä lähellä ja myös Kustaa III toteutti useita tällaisia reformeja.⁴⁹³

Hallitsijoiden 1700-luvulla ajamat rikosoikeudelliset uudistukset eivät välttämättä aina vastanneet yleisesti esitettyjä uudistusvaatimuksia. Osa niistä liittyi projektiin rakentaa valistuneen itsevaltiaan imagoa, vaikka taustalta usein löytyikin vakavia ongelmia. Rikosoikeudellisiin säännöksiin ei kuitenkaan puututtu

⁴⁹² Ks. Thunander 1993, s. 155–156, jonka siteeraamat lähteet tosin käsittelevät Ruotsin ja Tanskan välistä rajaa, eivät Suomea. Esimerkkejä oman käden oikeudesta Suomen itärajalla 1700- ja 1800-lukujen vaihteessa esittää Heikkinen 1988. Raja-alueen erikoisolosuhteista Katajala 2005.

⁴⁹³ Lönnroth 1986, s. 16, Annars 1965, s. 185; Björne 1995, s. 323–326; Winfield 1994, s. 154. Rikosoikeuteen liittyneet uudistukset kuten kuolemanrangaistuksen ja kidutuksen poistaminen tai rikollisten yhdenvertaiseen kohteluun liittyneet näkemykset olivat usein lähempänä valistusfilosofien ja valistuneiden hallitsijoiden kuin varsinaisten oikeusoppineiden näkemyksiä. Esimerkiksi Ruotsissa useimmat oikeusoppineet olivat rikosoikeudelliselta ajattelultaan melko konservatiivisia eivätkä nähneet tarvetta monille ehdotetuille uudistuksille. Joistain ajamistaan uudistuksista Kustaa III myös joutui luopumaan säätypäivillä esitetyn vastustuksen vuoksi.

pelkästään humanitäärisistä tai valistuksellisista syistä, vaan koska omavaltainen oikeudenkäyttö aiheutti ongelmia keskusvallalle. Oikeus rankaisemiseen kuului valtiolle, joka näin saattoi kontrolloida kansalaisiaan. Oikeuden kunnia ja arvostus – ja tätä kautta yhtä lailla kruunun – olivat vaarassa, jos alamaiset tottuivat itse reagoimaan heihin kohdistuneisiin oikeudenloukkauksiin.

Rikollisuuden lisääntymisellä oli toki monia muitakin, ehkä konkreettisemmin ilmeneviä haittavaikutuksia. Valistuksellisista lähtökohdista painotettiin rikollisuuden aikaansaamaa kärsimystä, mutta vedottiin myös sen oikeusolojen vakautta horjuttavaan vaikutukseen, joka näkyi epäsuotuisasti niin vaihdannan kuin omaisuuden suojankin kohdalla. Puuttumalla selkeästi poikkeavaan käytäytymiseen, rikollisuuteen, voitiin yksilöitä sosialisoida yleisemmin lainkuuliaisuuteen ja luoda stabiilit ja turvatut puitteet muunlaisten oikeudellisten suhteiden solmimiselle.

2.2 Alistusjutut

Alistusjuttujen kontrolli on nähty usein osana sosiaalista kontrollia, tosin ei niinkään osana rikoksenteekijöihin kuin valtion paikallisyhteisöihin kohdistamaa kontrollia. Rudolf Thunander on myös tältä osin modifioinut kuvaa hovioikeuksista kontrolli-instanssina. Kontrolliaspektin ankaruutta vähensi paitsi se, että hovioikeus säännönmukaisesti (1600-luvulla) muunsi kuolemantuomioita lievemiksi rangaistuksiksi, myös ennen kaikkea se, että hovioikeus usein kuunteli alioikeuden kautta tulleita yhteisön pyyntöjä. Pyynnöillä joko syytetyn armahdamiseksi tai päinvastoin kuolemantuomion vahvistamiseksi oli merkitystä hovioikeuden tuomiokäyttäytymiselle. Hovioikeus ei ollut sidottu näihin pyyntöihin ja saattoi jättää ne vapaasti huomiotta, mutta usein se myös vetosi päätöksissään niihin nimenomaisesti.⁴⁹⁴

Alistettujen asioiden käsittely hovioikeuksissa oli alun perin ollut puhtaasti kirjallinen prosessi, eikä se sisältänyt uutta tutkintaa. Kirjallinen prosessi oli alistasasioissa myös taloudellinen kysymys: syytettyjen kutsumiseksi hovioikeuteen ei yksinkertaisesti ollut olemassa resursseja, vaikkakin joissain yksittäistapauksissa saatettiin myös 1600-luvulla kutsua lähellä asuvia asianosaisia kuultavaksi hovioikeuteen.⁴⁹⁵

Alistus merkitsi alemman oikeuden ratkaisun saattamista ylemmän oikeuden tutkittavaksi viranomaisaloitteisesti, mutta 1700-luvun lopulla myös asianosaisen oli mahdollista ”valittaa” alistetuissa asioissa (*besvärar sig i hemstälde målet*). Juttu ei tämän vuoksi muuttunut varsinaisen valituksen kaltaiseksi, vaan

⁴⁹⁴ Thunander 1993, s. 113, 120, 148–149, 176. Tuomioiden lieventämisestä ks. myös Myhrberg 1977 ja Pihlajamäki 2001.

⁴⁹⁵ Thunander 1993, s. 41, 48–49.

asianosaisen kirjelmä toimitettiin alistusjutun esittelevälle hovioikeuden kanneviskaalille. Hovioikeuden oli otettava asianosaisen kirjelmä huomioon muiden asiaan vaikuttavien seikkojen kanssa.⁴⁹⁶

Tätä mahdollisuutta myös käytettiin jonkin verran hyväksi. Vuoden 1780 jutuista kymmenessä valitus on tehty alistetussa asiassa⁴⁹⁷. Vuonna 1790 puolestaan valituksia alistetuissa jutuissa oli kaksi⁴⁹⁸ ja vuonna 1800 neljä⁴⁹⁹. Nämä rikokset eivät edustaneet törkeintä rikollisuutta: ainakaan näinä kolmena vuonna muutosta eivät hakeneet ne, joita oli syytetty murhista, raiskauksista tai ryöstöistä. Muutoksenhakuja joissain alistetuissa kuolemantuottamusjutuissa sen sijaan esiintyy. Muutoin alistustapauksissa haettiin muutosta esimerkiksi tapauksissa, jotka käsittelivät virkamiehen vastustamista, kunnianloukkausta, vanhempien solvaamista, varkautta ja rauhanrikoksia.

Vaasan hovioikeudessa käsiteltiin vuosittain noin 150 alistettua asiaa.⁵⁰⁰ Jakson jälkeiset vuodet 1810 ja 1820 kertovat, että tuolloin alistetuissa asioissa vuosittain tehtyjen ratkaisujen määrä kohosi noin kahteensataan (211 ja 204). Tämä heijastaa mahdollisesti puukkojunkkarikautta ja väkivaltarikollisuuden lisääntymistä.⁵⁰¹

Hovioikeudelle alistettavien asioiden joukossa oli 1700-luvun lopulla hyvin erilaisia asioita. Tilasto rikoksista näyttäisi ensi silmäykseltä vahvistavan käsitystä vakavan rikollisuuden, väkivalta- ja henkirikosten, suuresta määrästä Vaasan hovioikeuden toimivalta-alueella. Hovioikeuden käsiteltäväksi vaikuttaisi tulleen melko paljon niitä ”kauhistuttavia murhatekoja” ja muita ankaria rikoksia, joiden lisääntymisestä ja omavaltaisista kostotoimenpiteistä kuningas oli huolestunut.

⁴⁹⁶ Wrede-Sjöström 1936, s. 289.

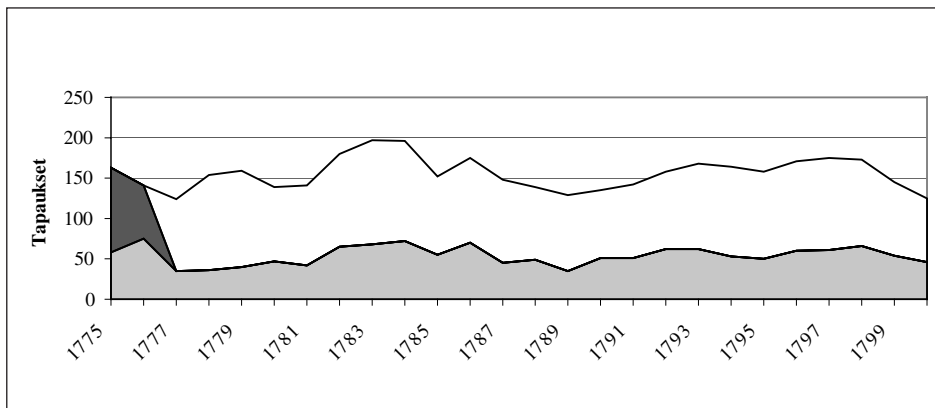
⁴⁹⁷ VHO 1780 D No:t 4, 184, 306, 481, 490, 553, 627, 775, 812 ja 875.

⁴⁹⁸ VHO 1790 D No:t 12 ja 978, Hovioikeuden diaariin oli lisäksi kirjattu yksi tapaus, jossa kauppias Junnelius valitti hovioikeuden päätöksestä alistetussa asiassa. No 517.

⁴⁹⁹ VHO 1800 D No:t 349, 559, 710 ja 998.

⁵⁰⁰ VHO Alistettujen asioiden päätöstaltiot.

⁵⁰¹ Ks. puukkojunkkareista Ylikangas 1976.

Kaavio 6. Alistetut asiat (1775–1800). Kaavioon on merkitty hovioikeuden käyttämien luetteloperiaatteiden mukaisesti erikseen tapaukset, jotka ovat tulleet Pohjanmaan läänistä (harmaa), Savosta ja Kymmenestä (tummanharmaa) sekä Oulusta ja Kuopiosta (valkoinen).

Taulukko 13. Alistetut jutut.

	1780	1790	1800	Yht.
Väkivaltarikokset	40	24	29	93
Henkirikokset	24	21	35	80
Valtiolliset rikokset	11	33	19	63
Omaisuusrikokset	12	24	22	58
Siveellisyysrikokset	14	17	9	40
Muut	17	2	5	24
Kunniarikokset	8	4	2	14
Noitusrikokset	3	1	4	8
Yhteensä	129	126	125	380

Katsottaessa näitä rikoskategorioita tarkemmin huomataan, että tilanne ei kuitenkaan ollut näin vakava. Väkivaltarikoksista (vanhemman loukkaaminen, rauhanrikokset, pahoinpitely, raiskaus, tappelu) enemmistö käsitteli vanhemman loukkaamista (*förolämpande*)⁵⁰², mikä saattoi käytännön tasolla tarkoittaa lievää-

⁵⁰² Väkivaltarikosten luokittelu on tehty noudattaen Thunanderin käyttämää jakoa. Thunander 1993, s. 130–162. VHO 1780 D No:t 11, 12, 57, 173, 238, 273, 274, 300, 303, 356, 370, 673, 689, 690, 697, 779, 791 ja 801; VHO 1790 D No:t 154, 233, 234, 279, 282, 418, 422, 812, 857, 859, 880, 918, 948, 972 ja 1016; VHO 1800 D No:t 22, 24, 31, 42, 388, 394, 395, 396, 408, 417, 956, 992, 1159, 1244, 1302 ja 1361.

kin tekoa. Lisättäessä Mooseksen lain säännökset vuonna 1608 sovellettavaksi oikeudeksi myös Ruotsissa tuli mukana säännös, jonka mukaan ”*Den som banar sin fader eller moder, han skall döden dö*”.⁵⁰³ Vanhemman kiroaminen (*banna*) sekä muu kuin kuolemaan johtava fyysinen pahoinpitely oli näin 1600-luvulla määritelty kuolemalla rangaistavaksi rikokseksi, joka oli siten myös alistettava hovioikeudelle. Vuosittain hovioikeudelle tuli 15–19 tällaista tapausta: kaikkiaan 50 juttua, joka vastasi yli 13:a prosenttia kaikista alistetuista asioista.

Väkivaltarikosten toisen suuren ryhmän muodostivat erilaiset rauhanrikokset⁵⁰⁴. Kummassakaan näistä ryhmistä ei välttämättä ollut kyse vakavasta väkivallasta. Sen sijaan kontrolloitiin alun perin uskonnollisiin määräyksiin (Mooseksen lakiin) perustuvia käsityksiä vanhempien kohtelusta ja toisaalta suojattiin tiettyjä instituutioita, jotka valtio oli määritellyt erityisen suojelun kohteeksi (erityisesti käräjä- ja kirkkorauha).

Murhia alistettiin hovioikeudelle näinä vuosina yhteensä yhdeksän⁵⁰⁵, minkä lisäksi murhapolttoja esiintyi neljä.⁵⁰⁶ Murhista kuusi ja murhapolttoista kaksi esiintyivät vuonna 1800, joten erityisesti ensimmäisinä vuosina niiden osuus oli hyvin vähäinen. Henkirikoksista yli puolet koostui kuolemantuottamuksista (*dödsvallande*)⁵⁰⁷ ja tapoista⁵⁰⁸. Kolmas suuri ryhmä olivat lapsenmurhatapaukset⁵⁰⁹. Samoin kuin murhat, myös tapot painottuvat vuoteen 1800 (13 kaikkiaan 22 tapauksesta).

Valtiollisista ja virkarikoksista (virkamiehen vastustaminen, vankien karhuunpäästäminen, yhteistoiminta vihollisen kanssa, laitton verotus, sotilaskarkurien piilottelu, jumalanpilkkua, kapina, virkavirhe) yleisimmät eivät myöskään edustaneet jumalanpilkan tai kapinoinnin tapaisia vaarallisimpia rikoksia. Jumalanpilkkatapauksia esiintyi näinä vuosina ainoastaan kaksi,⁵¹⁰ joista toisessa oli kyse ehtoollisen ja toisessa jumalanpalveluksen ivaamisesta. Kapinasta (*myteri*) esiintyi yksi syyte, jossa mylläriä ja lautamiestä syytettiin osallisuudesta jääkärien kapinointiin⁵¹¹. Tyypillisiä tämän luokan rikoksia olivat sen sijaan virkamiehen

⁵⁰³ Thunander 1993, s. 44, 53.

⁵⁰⁴ VHO 1780 D No:t 8, 271, 323, 329, 341, 350, 628, 629, 653, 666, 675, 684 ja 726; VHO 1790 D No:t 306, 798 ja 872; VHO 1800 D No:t 271, 365, 431, 586, 1175 ja 1302.

⁵⁰⁵ VHO 1780 D No:t 637 ja 721; VHO 1790 D No 374; VHO 1800 D No:t 30, 594, 1178, 1211, 1257 ja 1274.

⁵⁰⁶ VHO 1780 D No 637; VHO 1790 D No 305; VHO 1800 D No:t 422 ja 1468.

⁵⁰⁷ VHO 1780 D No:t 211, 270, 343, 463, 631, 674, 718 ja 867; VHO 1790 D No:t 234, 421, 874, 891, 892, 946 ja 1005; VHO 1800 D No:t 111, 148, 945, 1149, 1179, 1184, 1191 ja 1367.

⁵⁰⁸ VHO 1780 D No:t 268, 287, 322 ja 693; VHO 1790 D No:t 32, 298, 634 ja 945; VHO 1800 D No:t 3, 356, 413, 470, 946, 951, 959, 1424, 1448, 1454, 1464, 1575 ja 1597.

⁵⁰⁹ VHO 1780 D No:t 2, 283, 649, 717 ja 763; VHO 1790 D No:t 31, 345, 361, 719, 771 ja 906; VHO 1800 D No:t 147, 318, 404, 967 ja 1590.

⁵¹⁰ VHO 1800 D No:t 1278 ja 1332.

⁵¹¹ VHO 1790 D No 191.

vastustaminen (23 tapausta)⁵¹² ja osallisuus vankien karkaamiseen (19)⁵¹³. Sodan aikana vuonna 1790 esiintyi myös joitain syytteitä (6) yhteistoiminnasta vihollisen kanssa⁵¹⁴.

Omaisuusrikoksista tyypillisin oli varkaus (31)⁵¹⁵. Lisäksi hovioikeuteen tuotiin lähinnä murtovarkauksia (8)⁵¹⁶ ja ryöstöjä (7)⁵¹⁷ sekä rahanväärennystapauksia (7)⁵¹⁸.

Siveellisyysrikoksista yleisin oli sikiön lähdetys (*läggande å lönn*)⁵¹⁹. Sikiön-lähdetystapauksia esiintyi kaikkiaan 20 ja niiden selkeä enemmistö (14) ajoittui vuoteen 1790, mahdollisesti sodan seurauksena. Toinen suurempi vakavamman seksuaalirikollisuuden kategoria oli eläimeensekaantuminen (11)⁵²⁰. Raiskaukset (8)⁵²¹ puolestaan esiintyvät väkivaltarikollisuuden kategoriassa. Muut seksuaalisen kanssakäymisen muodot tulivat hovioikeuteen harvemmin alistuksen kautta.

Muut-kategoriasta puolet muodostavat erilaiset juopumustapaukset⁵²², joissa on käytännössä aina kysymys useampikertaisesta juopumuksesta. Usein teosta teki raskauttavan se, että juopuneena oli oltu samana päivänä, kuin oli tarkoitus nauttia ehtoollista. Kunniarikokset⁵²³ jakaantuivat kunnianloukkauksiin ja perättömiin ilmiantoihin, kun taas noituusrikoksiin⁵²⁴ sisältyi erilaista taikauskoa ja paholaisen kanssa liittoutumista.

Alistettavien asioiden lista kertoo siitä, mitä tuon ajan lainsäätäjä piti vakavana, hovioikeuden kontrolliin alistettavana rikollisuutena. Kustaa III:n esiinnosta-

⁵¹² VHO 1780 D No:t 15, 827, 843 ja 872; VHO 1790 D No:t 121, 307, 311, 319, 320, 325, 454, 459, 824, 825, 826 ja 1095; VHO 1800 TD No:t 91, 100, 353, 416, 421, 1445 ja 1574.

⁵¹³ VHO 1780 D No:t 302, 342, 564 ja 709; VHO 1790 D No:t 134, 268, 375, 384, 749, 886, 901 ja 909; VHO 1800 D No:t 2, 418, 422, 577, 1294, 1576 ja 1626.

⁵¹⁴ VHO 1790 D No:t 281, 347, 348, 351, 353 ja 354.

⁵¹⁵ VHO 1780 D No:t 688, 747, 750 ja 819; VHO 1790 D No:t 181, 343, 344, 358, 727, 762, 763, 764, 947, 950, 979, 1009 ja 1090; VHO 1800 D No:t 90, 164, 303, 319, 401, 408, 455, 540, 1325, 1337, 1428, 1570, 1590 ja 1640.

⁵¹⁶ VHO 1780 D No:t 183, 353 ja 639; VHO 1790 D No:t 303 ja 1136; VHO 1800 D No:t 89, 388 ja 1213.

⁵¹⁷ VHO 1780 D No:t 276 ja 825; VHO 1790 D No:t 181 ja 280; VHO 1800 D No:t 1360, 1570, 1637 ja 1639.

⁵¹⁸ VHO 1780 D No:t 724 ja 728; VHO 1790 D No:t 777, 799, 887, 919 ja 1147.

⁵¹⁹ VHO 1780 D No:t 51 ja 778; VHO 1790 D No:t 115, 718, 736, 737, 740, 741, 742, 744, 835, 869, 888, 907, 1124 ja 1150; VHO 1800 D No:t 72, 295, 1180 ja 1288.

⁵²⁰ VHO 1780 D No:t 9, 344, 637, 646, 706, 793 ja 794; VHO 1800 D No:t 41, 341, 600 ja 1310.

⁵²¹ VHO 1780 D No:t 10, 275, 277 ja 294; VHO 1790 D No 96; VHO 1800 D No:t 83, 390 ja 1596.

⁵²² VHO 1780 D No:t 272, 606, 630, 632, 678, 705, 727, 736 ja 749; VHO 1790 D No 785; VHO 1800 D No:t 956 ja 1383.

⁵²³ VHO 1780 D No:t 58, 279, 301, 638, 640, 652, 683 ja 737; VHO 1790 D No:t 873, 898, 922 ja 923; VHO 1800 D No:t 70 ja 988.

⁵²⁴ VHO 1780 D No:t 348, 687 ja 733; VHO 1790 D No 120; VHO 1800 D No:t 364, 365, 1183 ja 1212.

mia murhia esiintyi jonkin verran ja henkirikollisuuden määrä oli selvässä nousussa kohti vuosisadan loppua. Hovioikeudelle riitti tehtäväkenttää näiden vakavien rikosten kanssa, joskaan yksinomaan hovioikeuden olemassaolo ei riittänyt vähentämään rikollisuutta tai estämään puukkojunkkarikauden tapaista väkivalta-aaltoa. Rikollisuuden kontrolli oli merkittävä osa hovioikeuden toimintaa, mutta murhatöiden ja vakavien rikosten esiintymisestä huolimatta ne eivät kuitenkaan varmastikaan olleet merkittävin syy hovioikeuden perustamiselle. Se rikollisuuden osa-alue, joka oli ajankohtaisin ja saattoi olla vaikuttamassa tarpeeseen tehostaa hovioikeustasonkin toimintaa, oli kapinointi – 1700-luvun talonpoikaislevottomuudet. Näihin palataan luvussa VI.3. Ensin tarkastellaan kuitenkin lyhyesti vähäisempää, muutoksenhaun kautta hovioikeuteen tullutta rikollisuutta. Näin saadaan kattavampi kuva siitä, minkälaiseen käytökseen valtio halusi sosiaalista kontrollia kohdistaa.

2.3 Vähäisempi rikollisuus

Muut kuin alistettavat rikokset tulivat hovioikeuteen muutoksenhakujuttujen muodossa. Diaarit kertovatkin rikos- ja politiajuttujen ylivallasta. Rikostapaukset muodostivat suurimman yksittäisen kategorian muutoksenhaun kohteena olleista tapauksista sekä vuosina 1780 ja 1800. Vuonna 1790 rikosjuttuja oli noin neljäsosa kaikista muutoksenhauista ja ainoastaan maatalouteen liittyviä asioita oli vielä enemmän. Alistusjuttuihin verrattuna rikospuolen muutoksenhakutapaukset kertovat siitä, missä asioissa asianosaiset itse katsoivat tärkeäksi hakea muutosta, ei siitä, millaiset jutut valtio halusi alistettavaksi ylemmän tuomioistuimen kontrolliin. Syyttäväviranomaisten aktiivisuus kertoo kuitenkin myös valtion intressistä kontrolliin.

Erilaisissa rikoksiin liittyvissä asioissa haettiin ahkerasti muutosta, jolloin kysymyksessä olivat pääasiassa erilaiset pienehköt rikos- ja politia-asiat. Eri vuosien välillä esiintyi jonkin verran eroja tyypillisimmissä valitetuissa rikosjutuissa. Vuonna 1780 eniten haettiin muutosta tappelujutuissa⁵²⁵. Tappeluihin liittyviä valituksia oli kaikkiaan seitsemän, mikä muodosti lähes viidesosan kaikista rikosjutuista. Vuonna 1790 selkeästi eniten (10) valituksia tehtiin paloviinaa

⁵²⁵ VHO 1780 D No:t 86, 416, 436, 500, 556, 648 ja 744.

käsittelevissä asioissa⁵²⁶. Vuonna 1800 puolestaan varkauksia (18)⁵²⁷ ja paloviinaa (17)⁵²⁸ käsitteleviä tapauksia oli lähes yhtä paljon.

Paloviinan valmistukseen ja myyntiin liittyviin asioihin puututtiin diaarien perusteella melko hanakasti. Vuonna 1800 paloviinajuttujen syyttäjänä oli ollut erittäin aloitteellinen lääninviskaali Inberg, joka oli pannut toimeen useita tutkimuksia laittoman paloviinan valmistusta epäillessään. Paloviinajuttujen ylivalta näkyy myös, jos tarkastellaan ratkaistuja rikosasioita päätöstaltion tietojen valossa. Paloviinajutut nousevat ykköseksi seuraajinaan varkaus- ja väkivaltajutut.

Taulukko 14. Valitetut rikosjutut.

	1780	1790	1800	Yht.
Paloviina	3	8	20	31
Varkaus	3	6	19	28
Väkivalta	7	4	11	22
Muut	6	6	9	21
Siveellisyys	3	5	4	12
Yhteensä	22	29	63	114

Paloviinan polttoa ja myyntiä säädeltiin toistuvasti erilaisilla kuninkaallisilla asetuksilla. Vuoden 1780 kolmessa jutussa⁵²⁹ vedottiin kolmeen kuninkaalliseen asetukseen ja kahteen hovioikeuden kiertokirjeeseen.⁵³⁰ Vuonna 1790 yleisesti vedottu säännös oli ”Kongliga Majjs Nådiga Förordning angående arrende af Brenwins bränning til husbehof dat. den 20 December 1787” ja vuonna 1800 vedottiin erityisesti kahteen säännökseen ”Kongliga Förordningen dat. den 15 November 1797” ja ”Kongliga Majjts Nådiga Kundgörelse den 7de September 1799”.⁵³¹ Paloviinajutuissa syyttäjälle meni kaksi kolmasosaa sakoista ja tietyin edellytyksin myös takavarikoidut, paloviinan valmistukseen käytetyt välineet ja materiaalit, mikä oletettavasti motivoi syyttäjiä tutkimuksiin.

⁵²⁶ VHO 1790 D No:t 11, 18, 42, 89, 286, 583, 584, 699, 931 ja 953.

⁵²⁷ VHO 1800 D No:t 222, 315, 316, 328, 345, 505, 535, 559, 605, 612, 652, 653, 672, 673, 707, 723, 1040 ja 1483.

⁵²⁸ VHO 1800 D No:t 8, 216, 336, 617, 640-643, 687, 713, 753, 1005, 1024, 1032, 1037, 1140 ja 1144.

⁵²⁹ VHO 1780 AVHD No:t 46, 58 ja 62.

⁵³⁰ Kongliga Förordningen den 14 September 1775, Kongliga Förordningen den 28 Augusti 1777, Kongliga Majjts Nådiga Förordning den 12 Februari 1779 sekä Kongliga Hofrättens Universal af den 19 Martii 1779 och den 29 Martii 1780.

⁵³¹ Vuonna 1790 vedottiin myös säännöksiin KMs Nådiga Bref af den 21 December 1789 sekä Kongliga Hofrättens Universal til underdånig följe deraf den 3 Februarii 1790.

Vuonna 1780 viinan valmistuksen lisäksi valituksia tehtiin myös viinan käyttöä koskevista asioista: juopumusta koskevat jutut liittyivät tapauksiin, joissa tuomittu oli ollut juovuksissa pyhäpäivänä tai kirkossa. Kirkkoon muutoin liittyviä tapauksia löytyy muutoksenhakutapauksista kolme: yksi on edellä mainittu alistetussa tapauksessa tehty valitus, joka liittyi rikoksen kieltämiseen kirkkorangaistuksen yhteydessä. Kahdessa muussa tapauksessa on ollut kysymys pahenuksen aiheuttamisesta kirkossa ja jumalanpalveluksesta poisjäännistä, mikä on molemmissa tapauksissa johtanut sakkorangaistukseen. Myös kymmenen vuotta myöhemmin haettiin muutosta kirkkokuriin ja -menoihin jollain tavalla sidoksissa olleissa rikkomuksissa. Yksi näistä tapauksista on luokiteltu diaarissa sapattirikokseksi ja kahdessa on asianosaisia syytetty kirkkoon saapumisesta kiellettyä tietä.

Juopumukseen liittyviin rikosasioihin on merkitty myös yksi tapaus, jossa valitettiin juopumusjutussa syytetylle langetusta velvollisuudesta antaa vala. Valatuomio saattoi olla joko välipäätös tai lopullinen tuomio. Niin kuin jo edellä mainittiin, valatuomio langetettiin tietyissä tapauksissa, joissa oli epäselvyyttä syytetyn syyllisyydestä eikä juttua pystytty esitettyjen todisteiden perusteella ratkaisemaan. Tällöin syytetylle asetettiin velvollisuudeksi vannoa syyttömytensä tuomiossa määrättynä ajankohtana. Jos syytetty kykeni vannomaan, hän vapautui syytteestä; jos ei, hänet tuomittiin rangaistukseen. Jos rangaistus oli määritetty jo valan antamisen yhteydessä, oli valatuomio lopullinen tuomio. Jos rangaistus määrättiin vasta valan antamisen yhteydessä, katsottiin oikeuden antama ensimmäinen tuomio luonteeltaan välipäätökseksi.⁵³²

Valituksia tehtiin myös jonkin verran erilaisissa kunniaan liittyvissä rikoksissa: varsinaisia kunnianloukkaukseen liittyviä tapauksia löytyy vuodelta 1780 muutama, minkä lisäksi muun muassa perättömän ilmiannon voidaan katsoa kohdistuvan myös kohteen kunniaan. Samoin ylellisyysrikokset liittyivät ajan käsityksiin siitä, mikä oli kullekin säädylle ja henkilöryhmälle sopivaa elämäntapaa ja käytöstä; toisin sanoen säätyryhmien kunnian ja arvon mukaista.

Vuonna 1790 kolme tapausta käsitteli erilaisia kunnianloukkaukseen liittyviä juttuja: näihin on esimerkiksi luettu tapaus, jossa lääninviskaali on tuomittu sakoihin halventavasta kirjoitustavasta rovasti Anders Chydeniusta kohtaan.

Ei niinkään kunniaan, mutta kylläkin aikalaisilta edellytettynä käytökseen liittyi myös ”ulkonaliikkumiskiellon” rikkomiseen liittynyt tapaus (1780). Diaarin merkityn tiedon perusteella Uudenkaupungin kaupunginviskaali valitti tapauksessa, jossa raastuvanoikeus oli vapauttanut mies- tai poikajoukon rangaistusvaateesta, joka oli seurannut siitä, että he olivat olleet ulkona myöhään illalla. Diaarimerkinnästä ei käy ilmi, onko kyseessä ollut esimerkiksi palkollis- tai ki-

⁵³² Nehrman 1759, XII luku 43 § ja XIII luku 7 §.

sällisäännösten rikkominen vai onko joukon väitetty aiheuttaneen häiriötä myöhemmällä ulkoiluretkellään.

Varkaus tapausten määrä vaihteli vuosittain. Vuonna 1780 varkausjuttuja oli vain yksi, vuonna 1790 kolme. Verrattaessa vuoden 1800 tietoihin on varkauksien määrä näinä vuosina hämmästyttävän vähäinen.⁵³³ Vuonna 1800 rikoskategorian jutuista 18 tapausta käsitteli erilaisia varkausjuttuja. Varkausjuttujen määrä muodosti kaiken kaikkiaan jopa kahdeksan prosenttia kaikista muutoksenhakutapauksista. Se oli toiseksi suurin yksittäinen tapausryhmä kaikista tapauksista maankäyttö-kategoriaan luokiteltujen laitonta nautintaa käsittelevien juttujen jälkeen. Myös salavuoteustapauksissa tilastot ovat samannäköiset: salavuoteusjuttuja on sekä vuonna 1780 että vuonna 1790 vain kaksi, sen sijaan vuonna 1800 salavuoteustapauksia oli suhteellisen paljon.

Vuonna 1800 esiintyi runsaasti myös laitonta laiduntamista käsitelleitä juttuja. Yhtä lukuun ottamatta nämä olivat kaikki Vaasasta tulleita, edellä mainitun kaupungin vouti Assar Hultmanin ajamia juttuja. Hultmanin virkaoikeuksiin puuttuminen viittaa siihen, että sosiaalisen kontrollin harjoittaminen oli hienovaraista toimintaa. Oikeudenkäytön kautta pyrittiin edistämään tietynlaista asennoitumista esimerkiksi kirkkoa, vanhempia ja virkamiehistöä kohtaan sekä puututtiin toimintaan, joka katsottiin epätoivottavaksi, kuten paloviinan valmistukseen, salavuoteuteen ja loishenkilöiden majoittamista sekä kaupungissa laiduntamista koskevien säännösten rikkomiseen. Kontrollin oli kuitenkin tapahduttava tietyissä rajoissa. Oliko Hultman ylittänyt sen rajan, jonka jälkeen hänen toimintansa alkoi näyttää kaupunkilaisten mielestä naurettavalta ja halventaa oikeuden arvovaltaa? Vai oliko raja kenties ylitetty, kun laittomasta laiduntamisesta syytettyjen joukkoon mahtui kauppias ja aatelismieskin?

Näiden kolmen vuoden tarkastelun jälkeen voidaan todeta, että rikos- ja poliitajutut ovat selkeästi suurin yksittäinen kategoria muutoksenhakutapauksista. Järjestyksen ylläpitäminen näkyi näiden juttujen suuressa lukumäärässä ja myös siinä, millaisissa jutuissa haettiin muutosta. Ainakin jos oletetaan, että muutoksenhaku heijastaa sitä, kuinka usein tämänkaltaisista rikoksista syytettiin alioikeustasolla.

Rikosjuttujen määrä heijastaa osittain keskusvallan väestöön suuntamaa sosiaalista kontrollia, osittain sisäistä sosialisatiota. Asiat, joihin yleisemmin puututtiin, liittyivät tappeluihin, paloviinaan, varkauksiin, salavuoteuteen ja kirkkokuriin. Kolmen vuoden aikana valitettiin kolmessa kuolemantuottamustapauksessa. Kustaa III:n pelkäämät murhat samoin kuin muu vakavampi rikollisuus tulivat hovioikeuteen alistusinstituution kautta, mutta niitä käsittelevissä jutuissa

⁵³³ Varkauksia esiintyi myös alistetuissa jutuissa: vuonna 1780 neljä tapausta, vuonna 1790 kolme toista ja vuonna 1800 neljätoista.

ei valitettu, vaikka tämä mahdollisuus oli olemassa. Sen sijaan vähäisemmissä rikoksissa tultiin hovioikeuteen usein. Sekä alistettavien asioiden että rikosasioissa tehtyjen muutoksenhakujen suuri määrä osoittavat, että hovioikeudelle oli tarvetta näiden asioiden ratkaisijana.

3 MAANOMISTUS- JA KÄYTTÖ

3.1 Talonpoikaislevottomuudet

Tavanomaista rikollisuutta ajankohtaisempi ilmiö olivat vuonna 1775 talonpoikaislevottomuudet, jotka saivat väkivaltaisia piirteitä. Talonpoikaislevottomuuksia oli Ruotsissa aiemmin 1600-luvulla tuomittu kapinointina ja levottomuuksiin osallistujia oli tuomittu kuolemaan.⁵³⁴ Rikollisuus, yleinen epäkunnioittava asenne oikeuteen ja tapa vastata väkivaltaan väkivallalla voivat lisätä mahdollisuutta tarttua aseisiin valtiotakin kohtaan. Yhteiskunnallinen levottomuus (toisin sanoen poliittiset rikokset, mitä kapinointi edusti) oli valtiolle tavallista väkivalta-rikollisuutta uhkaavampaa.⁵³⁵

Tuon aikaisissa Ruotsi-Suomen levottomuuksissa toimijoita olivat alustalais-talonpojat, joiden ongelmana ei niinkään ollut kruunu, vaan aateliset maanomistajat. Edellä käsiteltyjen välillisvaikutusten vuoksi kruunulle oli kuitenkin tärkeää puuttua myös näihin levottomuuksiin. Tärkeää se oli myös siksi, että levottomuuksissa oli perimmältään kyse sääty-yhteiskunnan perusteisiin kuuluvista maanomistusrakenteista ja säädyille kuuluvista etuoikeuksista. Kyse oli siitä, ettei yksi väestön ryhmä saanut antaa ”*houkutella itseään pois siitä kutsumuksesta, jonka syntymä on heille osoittanut ja havitella tunkeutumista oikeuksiin, jotka yleisen järjestyksen ja vakiintuneen tavan mukaan on heiltä kielletty*”.⁵³⁶

Tapahtumat olivat lähteneet liikkeelle siitä, että vuoden 1772 vallankaappauksen jälkeen eräät talonpojat olivat tulkinneet liian vapaasti kuninkaan julkisia lausumia. Vallankaappauksen yhteydessä kuningas oli julistanut, että vapaus oli säätyjen ajalla muuttunut aristokraattiseksi ikeeksi, sietämättömäksi kenenkään kärsiä ja muistuttanut, kuinka menneellä puolueiden aikakaudella kansaa oli rasitettu. Kun kuningas oli vielä vallankumouksen pyörteissä antanut julistuksen, jonka mukaan uskollisten alamaisten tuli totella vain hänen tai hänen veljiensä käskyjä, olivat talonpojat ottaneet julistuksen sananmukaisesti. He kokivat olevansa pahiten menneinä aikoina rasitettu osa kansaa ja tulkitsivat kuninkaan ju-

⁵³⁴ Katajala 1996, ss. 101.

⁵³⁵ Ks. Kujala 2001.

⁵³⁶ Den 28 Junii. Protocoll, hållit wid Kongl. Wasa Hof-Rätts Installations – Act på Stockholms Slott den 28. Junii 1776. Förmiddagen.

listuksen niin, ettei virkamiesten tai isäntien käskyjä enää tarvinnut totella lainkaan. Niinpä he nyt oikeuksiaan vaatiessaan odottivatkin tukea kuninkaalta, joka oli luvannut palauttaa todellisen vapauden maahan.⁵³⁷

Levottomuudet alkoivat Ruotsin puolella Hallannissa ja Skoonessa, jossa talonpojat kieltäytyivät suorittamasta veroja. Niskurointi johti väkivaltaisuuksiin, jotka asettuivat vasta, kun paikalle oli komennettu sotaväkeä. Tilanteen selvittämiseksi ja levottomuuksien leviämisen ehkäisemiseksi annettiin marraskuussa 1772 kuninkaallinen julistus, jolla pyrittiin selventämään talonpojille tilanteen todellista laatua. Julistus suunnattiin sekä talonpojille että maanomistajille ja siinä molempia osapuolia kehoitettiin täyttämään velvollisuutensa lain ja privilegioiden mukaisesti, samalla kun tunnustettiin, että niin talonpojilla kuin maanomistajilla saattoi olla syytä valituksiin.⁵³⁸

Samanlaisia vaatimuksia esitettiin myös Suomessa. Levottomuudet alkoivat täällä Elimäeltä, Wrede-suvun alustalaisten keskuudesta. Rälssitalonpojat olivat tyytymättömiä asemaansa, joka ei ollut yhtä hyvä kuin kruunun- tai verotalonpoikien.⁵³⁹ Talonpojan jokapäiväiset velvollisuudet riippuivat hänen omistamansa maan luonteesta, joten talonpoikien intressissä oli jopa väkivaltaisten levottomuuksien avulla saavuttaa tilanteeseen selvyttä.

1700-luvulla noudatettiin vielä ns. jaettua omistusoikeusoppia, jonka mukaisesti maaomaisuuteen sisältyneet oikeudet ja velvollisuudet määräytyivät maanluonnon mukaisesti. Käytössä olleita maanluontoja oli kolme: kruunun-, rälssi- ja veroluonto.⁵⁴⁰ Keskiajalla maan perimys- ja omistusoikeus oli ollut loukkaamatonta – odaalista – mutta 1500- ja 1600-luvuilla annetuista säädöksistä oli ollut seurauksena kehityskaari, joka oli vaikuttanut voimakkaasti maahan kohdistuvien oikeuksien sisältöön.

Talonpoikaissäädystä vero- eli perintötalonpoikien oikeudet olivat suurimmat. Heille kuului sukuoikeus eli oikeus maan pysyvään hallintaan ja sen siirtämiseen perintönä. He maksoivat kruunulle veronsa ja suorittivat täysimääräisenä muut rasitukset. Jos talonpoika ei kyennyt maksamaan verojaan, uhkasi häntä sukuoikeuden menetys. Jos näin tapahtui, omistusoikeus siirtyi kruunulle ja maasta tuli kruununluontoista. Kruunusta riippui sitten, saiko entinen maanomistaja jatkaa vanhoilla tiluksillaan vai vaihdettiinko viljelijää. Käytännössä kruununluontoisuus ei suuresti vaikuttanut talonpojan elämään: jos verot jatkossa maksettiin asianmukaisesti, sai isännys yleensä siirtyä isältä pojalle.

Rälssiluontoinen maa puolestaan oli verovapaata, jonka kuningas oli luovuttanut saajansa – yleensä aatelismiehen – perinnölliseen omistukseen. Rälssimaata

⁵³⁷ Odhner 1885, s. 301–302, Alanen 1964, s. 64.

⁵³⁸ Alanen 1964, s. 66, Odhner 1885, s. 304.

⁵³⁹ Paasto 1994, s. 65.

⁵⁴⁰ Jaetun omistusoikeusopin kehityksestä Paasto 1994 ja maanomistusoloista Jutikkala 1983.

viljeli yleensä rälssitalonpoika, jonka velvollisuudet kohdistuivat varsinaiseen maanomistajaan. Mahdollista oli myös, että ainoastaan verot luovutettiin pois kruunulta, jolloin verotalonpoika maksoi veronsa muulle kuin kruunulle, mutta säilytti sukuoikeutensa – tällöin puhuttiin verorälssitalonpojista. Veronsaaja ei ollut oikeutettu lisäämään verorälssitalonpojan räsituksia, päinvastoin kuin rälssimaanomistaja, joka saattoi asettaa rälssitalonpojilleen koviakin vaatimuksia päivätoiden ja muiden räsitusten muodossa. Käytännössä aateliset veronsaajat kohtelivat usein verorälssitalonpoikiaan samalla lailla kuin varsinaisia rälssitalonpoikiaan tai lampuotejaan.⁵⁴¹

Vero- ja kruununtalonpoikien asema sekoittui ajan kuluessa, mihin vaikuttivat osaltaan 1500- ja 1600-luvulla suoritettut suku- ja vero-oikeuksien myynnit. 1500-luvulla kruunu myi kruununtaloja viljeleville talonpojille sukuoikeuskirjeitä. Talonpoika sai tällöin oikeuden hallita tilaa jatkuvasti, edellyttäen, että hän suoritti sovitulla tavalla vuokran ja hoiti asianmukaisesti maata ja siihen kuuluneita rakennuksia. Myöhemmin annettujen perintöoikeuskirjeiden mukaisesti sukuoikeus voitiin periä ja tiettyjen ehtojen vallitessa myös myydä eteenpäin. Sukuostojen suorittamisen yhteydessä ei yleensä tehty muutoksia maakirjaan maaomaisuuden luonnon vaihtumisesta, minkä vuoksi myöhemmin 1600-luvulla aiheutui konflikteja, kun kruununtaloja ryhdyttiin myymään aatelismiehille rälssiksi. Sukuoikeuden ostanut talonpoika vetosi oikeuteensa, mutta koska maakirjassa tila esiintyi yhä kruununluonteisena, tuomioistuimiin viedyissä tapauksissa aatelismies säännönmukaisesti todettiin tilan omistajaksi.⁵⁴²

1600-luvulla suoritettiin vastaavankaltaisia ns. vero-ostoja, joiden yhteydessä tilat siirrettiin maakirjassa kruununtaloista veroluonteisiksi. Koska veroluonto tarkoitti alun perin omistusoikeutta, uskoivat vero-ostoja suorittaneet talonpojat hankkineensa menettelyllä tiloihin omistusoikeuden. Vero-oikeus oli kuitenkin alettu vähitellen käsittää perintöoikeudeksi vain kameraalisessa mielessä, mikä tarkoitti käytännössä perinnöllistä hallintaa, ei omistusoikeutta. Vero- ja kruununtalonpojan välisen eron nähtiinkin olevan vain siinä, että verotalonpoika oli esimerkiksi edellisen kaltaisella ostolla pystynyt vahvistamaan asemaansa. Kysymys maanluonnosta näkyi käytännössä talonpojan elämässä lähinnä silloin, kun tilan verot oli luovutettu aatelisille. Tällöin maanluonto vaikutti siihen, millaisia päivätyömääriä ja muita suorituksia aatelinen maanomistaja saattoi vaatia talonpojalta.

1770-luvun talonpoikaislevottomuuksissa oli pitkälti kysymys juuri tällaisista suorituksista, jotka kärjistyivät päivätyölakkoihin ja muihin levottomuuksiin. Näitä levottomuuksia pyrittiin ensin kontrolloimaan julistuksella,⁵⁴³ jossa talon-

⁵⁴¹ Letto-Vanamo1995a, s. 88–90.

⁵⁴² Letto-Vanamo 1995a, s. 90–91.

⁵⁴³ Kungörelse 26 Febr. 1773. Modée X, 120.

poikia varoitettiin vakavasti ottamasta oikeutta omiin käsiinsä ja käskettiin heitä tuomaan valituksensa käsiteltäväksi laillista tietä, viranomaisten ja tuomioistuinten kautta. Tilanne kuitenkin kiristyi lopulta aina väkivaltaisiin yhteydenottoihin asti, jotka saivat osan talonpojista pakenemaan Venäjän puolelle.⁵⁴⁴ Seuranneissa oikeudenkäynneissä rangaistukset eivät kuitenkaan olleet kovin ankaria ja armahduksia jaettiin laajasti. Talonpoikia ei haluttu rangaista liian ankarasti poliittisesti yhä kriittisinä 1770-luvun alkuvuosina, jottei tyytymättömyys talonpoikien keskuudessa leviäisi entisestään.⁵⁴⁵

Niskurointi ei kuitenkaan rajoittunut Elimäelle. Nastolalaiset lampuodit olivat vuoden 1773 alkupuolella saaneet elimäkeläisiltä sen käsityksen, että näillä oli hyvät mahdollisuudet vapautua rasituksistaan ja niinpä hekin pyrkivät samaan. Myös osa nastolalaisista etsi turvaa Venäjän puolelta armeijan tavoitellessa niskoittelevia lampuoteja.⁵⁴⁶

Nastolan levottomuudet osuivat samaan aikaan kuin Kustaa III:n matka Suomeen vuonna 1775. Tieto kuninkaan matkasta saavutti lampuodit, sillä kuninkaan saapuessa Loviisaan tarkistamaan linnoitustöitä pyrkivät nastolalaiset joukoittain kuninkaan puheille. Hallituksen levittämässä propagandalehtisissä oli ylistetty kuninkaan valmiutta kuulla alhaisimpiakin alamaisiaan ja näiden valituksia, joten nastolalaiset toivoivat kuninkaan kuuntelevan myös heidän pyyntöjään ja armonanomuksiaan. Kuningas kuitenkin kieltäytyi ottamasta lampuotien asiaa käsiteltäväkseen ja käski näiden ensin odottaa hovioikeuden ratkaisua. Virallisen tuomioistuinkontrollin tie oli ensin kuljettava loppuun.⁵⁴⁷

Nämä talonpoikaislevottomuudet olivat vaivanneet Kustaa III:n hallituskautta lähestulkoon vallankaappauksesta lähtien. Ne eivät levinneet koko maahan, vaikka sitä todennäköisesti pelättiin. Elimäen levottomuuksien yhteydessä annettua julistusta, jossa talonpoikia ankarien rangaistusten uhalla kehoitettiin tottelevaisuuteen, esimerkiksi levitettiin niin Turun ja Porin kuin Vaasankin maaherroille – samalla kun näiden käskettiin pitää julistus salaisena, jottei tieto kapinoinnista leviäisi muiden rälssitalonpoikien keskuuteen.⁵⁴⁸

Ylimääräinen kimmoke levottomuuksien nopeaksi ja tehokkaaksi ehkäisemiseksi nousi 1770-luvun alkupuolen vuosina ulkopoliittisesta tilanteesta. Talonpoikia ei pystytty heti Kustaa III:n vallankaappauksen jälkeen rankaisemaan ankarasti siinä pelossa, että nämä pakenisivat Venäjän puolelle tai turvautuisivat venäläisten apuun kapinoinnissaan. 1770-luvun lopulla tilanne oli jo aivan erilainen, minkä saivat huomata myös Karjalan pitäjissä niskuroimaan ryhtyneet alus-

⁵⁴⁴ Alanen 1964, s. 67–68.

⁵⁴⁵ Kerkkonen 1931, s. 180–187, Alanen 1964, s. 69–70.

⁵⁴⁶ Jutikkala 1931, s. 272–275, Alanen 1964, s. 70–71.

⁵⁴⁷ Ks. myös Katajala 2002.

⁵⁴⁸ Alanen 1964, s. 66, 72.

talaistalonpojat. He kärsivät kapinoinnistaan jo kovilla ruumiinrangaistuksilla ja selvästi pidemmällä vankeustuomioilla kuin nastolalaiset ja elimäkeläiset.⁵⁴⁹

3.2 Maanomistus

Talonpoikaislevottomuudet eivät liittyneet vain huoleen niskuroivien talonpoikien karkaamisesta itärajan yli tai turvautumisesta laajemmin Venäjän apuun. Niiden taustalla olivat maanomistukseen liittyvät kysymykset, jotka puolestaan liittyivät hyvin olennaisesti sääty-yhteiskuntaan perusteisiin. 1770-luvulla alkanneiden levottomuuksien yhteydessä talonpojat odottivat Kustaa III:lta apua maanomistusoikeuksiensa puolustamisessa, eikä tämä odotus ollut aivan niin naiivi kuin jälkikäteen saattaa tuntua. Omistusoikeus oli yksi niistä kansalaisten oikeuksista, joita tuohon aikaan erityisesti painotettiin. Yksityisomaisuus oli nostettu yleisesti valistusajattelussa yhteiskunnan luonnolliseksi perustaksi⁵⁵⁰ ja Kustaa III:n saattoi olettaa valistuneena hallitsijana suojaavan omistusoikeutta ja puolustavan heikompia alamaisiaan lupaustensa mukaisesti.

Maaomaisuuteen liittynyt kiinnostus ei kuitenkaan perimmiltään johtunut filosofien kirjoituksista, vaan muun muassa siitä, että väestönkasvun myötä maasta alkoi olla pulaa. Väestömäärän nopea lisääntyminen 1700-luvun loppupuolella johti erinäisiin uudistustoimenpiteisiin⁵⁵¹ ja lisäsi maahan kohdistunutta kysyntää ja sen hintaa. Säätyryhmissä aatelia myöten tunnettiin 1700-luvulla kasvavaa kiinnostusta maaomistuksen tarkempaan määrittelyyn ja mahdollisuuteen myydä maata mahdollisimman korkeaan hintaan. Suomen puolella erityisesti läntisessä osassa maata säätyläistön maanomistus lisääntyi 1700-luvulla kauppohen ja kruunutiloihin kohdistuneen perintöoikeuden hankkimisen eli ns. veroostojen kautta. Maatalouden piirissä käytetyt uudet teknologiat mahdollistivat myös yhä laajemman pinta-alan viljelyn.⁵⁵²

Maanviljelyn edistämisen on nähty olleen yhden merkittävimmistä syistä myös paikallishallinnon kehittämiseksi 1700- ja 1800-luvulla.⁵⁵³ Kasvava väestö ei merkinnyt vain maahan kohdistuneen kysynnän lisääntymistä, vaan myös tarvetta ruokkia lisääntyvä väkimäärä. Suurin osa aikalaisista sai elantonsa välittömästi maanviljelyksestä ja loputkin olivat välillisesti siitä riippuvaisia. Maanviljelyn toimivuuden varmistaminen erilaisin hallinnollisin toimenpitein ja uudistuksin oli tärkeää.

⁵⁴⁹ Alanen 1964, s. 72; Odhner 1885, s. 304.

⁵⁵⁰ Nousiainen 1993, s. 34. Fox-Genovese 1976, s. 48. Esimerkiksi voidaan ottaa fysiokraattinen ideologia, joka tiivistyi iskulauseisiin ”Omaisuus, Vapaus, Turvallisuus”.

⁵⁵¹ Westerlund 1988, s. 34.

⁵⁵² Ågren 2001, s. 246–246, 277, 280. Wirilander 1982, s. 79.

⁵⁵³ Westerlund 1988, s. II.

Tämä näkyi myös Kustaa III:n puhuessa Tukholmassa Vaasan hovioikeuden perustamisjuhliissa. Hän korosti sitä, kuinka Turun hovioikeus oli ollut riittävä aikaisemmin, mutta nyt, väestön lisääntyessä ja viljellyn maa-alan levitessä oli tarvetta uusille laitoksille. Vaasan hovioikeuden perustaminen muiden samanai-kaisten uudistusten lisäksi oli yksi toimenpide, jolla vastattiin uudenlaisen tilan-teen luomiin vaatimuksiin.

Vuoden 1775 uudistukset oli kohdistettu erityisesti Suomen olosuhteisiin, mutta myös valtakunnan tasolla toimittiin. Mahdollisuudet hankkia maata sen luonnosta riippumatta laajenivat Ruotsissa vuosisadan aikana: ensin vuonna 1723 muut säätyläiset kuin rälssiin kuuluvat saivat tämän oikeuden ja Yhdistys-ja vakuuskirjan myötä vuonna 1789 myös talonpojat. Myös esimerkiksi sukulu-nastukseen oikeutettujen piiri määriteltiin uudelleen. Talouden ja väestön kasvu sekä omistuskäsitykseen ja alempien säätyjen asemaan liittyneet muutokset sai-vat aikaan sen, että kustavilaisella ajalla maanomistuskysymyksiin liittyneitä riitaisuuksia tuotiin lisääntyvästi tuomioistuimiin.⁵⁵⁴ Maaomaisuuteen liittynei-den riitojen suuri osuus näkyy myös Vaasan hovioikeuden toiminnassa läpikäy-tyinä otosvuosina.

Valistusajattelijoille omaisuus ja omistusoikeus muodostivat usein yhden tär-keimmistä luonnollisista oikeuksista. Esimerkiksi fysiokraatit, joiden opeista Kustaa III oli jossain määrin kiinnostunut, katsoivat, että luonnolliset oikeudet tarkoittivat ihmisen oikeutta tämän käytössä oleviin esineisiin.⁵⁵⁵ Maanviljely oli fysiokraateille erityisen tärkeä yhteiskunnan merkittävimpänä elinkeinona ja sen vuoksi maanomistussuhteilla oli merkitystä. Vaikka Kustaa III ei fysiokraattisten oppien seuraajaksi politiikassaan nimenomaisesti julistautunutkaan, hän kuiten-kin painotti useissa yhteyksissä – myös Vaasan hovioikeutta perustaessaan – omaisuuden suojaamisen merkitystä yhtenä lainmukaisen hallinnon tehtävänä. Myös vallankaappauksen yhteydessä omistusoikeus oli ollut esillä, joten talon-pojilla oli perusteita toivoa apua kuninkaalta, vaikkei se poliittisesti kovin realis-tista olisi ollutkaan.

Kustaa III käski Suomen talonpoikaislevottomuuksien yhteydessä nopeutta-maan maanomistusriitojen ratkaisemista. Talonpoikaislevottomuuksiin ja niiden taustalla oleviin sääty-yhteiskunnan perusteisiin liittyvät kysymykset oli käsitel-tävä virallista tuomioistuintietä, eikä siitä saanut poiketa, vaikka poikkeus olisi

⁵⁵⁴ Nousiainen 1993, s. 447.

⁵⁵⁵ Jyräki 1989, s. 48–49, Fox-Genovese 1976, s. 11–12, 49; Lönnroth 1986, s. 16. Fysiokraattien tärkeimpiin edustajiin kuulunut Le Mercier de la Rivière painotti vahvan ja valistuneen kuninkuu-den tarvetta omaisuus-oikeuden suojaamiseksi, mikä vetosi valistuneisiin itsevaltiaisiin. Fysiokraat-tisten oppien mukaan legitiimi valtio turvasi ihmisille – kansalaisille – näiden luonnolliset oikeu-det, mutta toisaalta valtio ja sen lainsäädäntö oli välttämätön luonnollisten oikeuksien toteuttami-nessa. Legitiimissä oikeusjärjestelmässä omistajille taattiin näiden (luonnonlakien mukaiset) oi-keudet positiivisilla laeilla.

tarkoittanut erillistä kuninkaallista oikeudenkäyttöä. Riidat oli myös käsiteltävä nopeasti, jotta ne eivät jääneet leviämään sen paremmin kuin tulehduttamaan tärkeitä maanviljelyyn liittyneitä suhteitakaan.

Maanomistusriitojen nopeampaan ratkaisemiseen voisi yhdistää myös Vaasan hovioikeuden perustamisasiakirjassa esiintyneen fraasin alamaisten ”*pitkistä matkoista ja suurista kuluista*”. Götan hovioikeuden perustamisen yhteydessä on nimittäin huomautettu, että hovioikeuden tuominen lähemmäksi alamaisia oli potentiaalisesti merkittävää riita-, ei rikosasioiden kannalta. Riita-asioissa asianomaiset esiintyivät hovioikeudessa useammin henkilökohtaisesti, rikosasioissa menettely oli yksittäisiä poikkeuksia lukuun ottamatta puhtaasti kirjallista.⁵⁵⁶

Tätä ei kuitenkaan voi verrata suoraan 1700-luvun loppuun tilanteeseen ensinnäkään siitä syystä, että 1600-luvun rikosoikeutta koskevat muutoksenhakurajotukset olivat silloin jo poistuneet. Riita-asiat olivat kuitenkin merkittävä ja kasvava enemmistö Vaasan hovioikeuden käsittelemistä asioista 1700-luvun lopulla. Maanomistusriidat puolestaan olivat juuri sellaisia 1700-luvun lopulle tyypillisiä ja perustavanlaatuisia riitaisuuksia, jotka haluttiin tuomioistuinten käsiteltäviksi. Hovioikeuteen tulleista vedotuista asioista huomattava prosentuaalinen osuus oli maanomistukseen liittyviä riitoja, minkä lisäksi on huomattava, että suuri joukko maankäyttöön liittyviä asioita tuli hovioikeuteen valituksen kautta.

Uuden hovioikeuden perustamisella voitiin nopeuttaa (myös) maaomaisuuteen liittyvien riitojen käsittelyä. Myös nimenomaisesti maariitojen tuomioistuinkäsittelyyn liittyneitä uudistuksia vietiin läpi. Vuonna 1781 esimerkiksi helpotettiin kruununtillallisten oikeutta saattaa maanomistusriitansa oikeuden käsiteltäväksi. Kuninkaallisella kirjeellä myönnettiin tuolloin kruununtillalliselle oikeus omalla kustannusriskillä hakea omistusoikeutta käsittelevissä tapauksissa oikeusrevisiokäsittelyä. Perinteisesti oikeus ajaa omistusriita-asioita kruununtillallisten puolesta kuului kanneviskaalille, mutta uuden säännöksen mukaan kruununtillallinen saattoi oma-aloitteisesti hakea oikeusrevisio-käsittelyä, jos kanneviskaali ei kokenut sitä tarpeelliseksi. Uudistusta perusteltiin sillä, että ”asia oli kruununtillalliselle hyvin tärkeä”.⁵⁵⁷

Hyvin tärkeitä olivat monille tilallisille varmasti myös isojakoon liittyvät omaisuuden jaot. Isojako oli Suomessa aloitettu Pohjanmaalta vuosisadan puolivälissä valtiopäiväkiistojen jälkeen. Maanjakoon liittyvissä kysymyksissä jouduttiin käymään oikeutta, mutta useimmat itse tilusjakoihin liittyvät kysymykset eivät kuitenkaan tulleet hovioikeuksiin, vaan ne ohjautuivat 1760-luvulla perustettujen maanjako-oikeuksien ratkaistaviksi.⁵⁵⁸ Myös hovioikeudessa kuitenkin

⁵⁵⁶ Thunander 1993, s. 41.

⁵⁵⁷ ”Til N. Hof-Rätt, angående Krono-Hemmans Åboers rättighet, at på egit äfwentyr utföra ägotwister. Den 31 October 1781.”

⁵⁵⁸ Kuusi 1914, s. 114.

riideltiin 1700-luvun loppupuolella isojaon aiheuttamissa konfliktitilanteissa: esimerkiksi riitoja esiintyi suhteellisen usein tiettyyn maa-alueeseen kohdistuvasta tuotosta, kun alue oli aiemmin kuulunut yhteiskäyttöön tai tietylle maanviljelijälle ja oli isojaon jälkeen tullut osoitetuksi jonkun toisen omistukseen. Ennakko-oletus tulevista riidoista saattoi olla hovioikeuden perustajienkin mielessä, kun uuden tuomioistuimen tarvetta pohdittiin.

Maanomistuksen ja sitä käsittelevien riitojen ratkaisemisessa noudatetun prosessin merkitystä heijastaa osittain myös isojaon tilusjakoja käsittelevien maanjako-oikeuksien luonne. Maanjako-oikeuksia oli perustettaessa luonnehdittu välimiesoikeuksiksi (*Ågodelnings Compromissrätt*), koska erikoistuomioistuinten asettaminen oli lain mukaan kiellettyä. Vuonna 1775 isojakoasetuksella näiden tuomioistuinten toimintaa kuitenkin uudistettiin merkittävästi ja tuossa yhteydessä muun muassa määrättiin, että maanjako-oikeuksien puheenjohtajan tuli olla tuomarin tehtäviin perehtynyt henkilö. Kahdeksan vuotta myöhemmin maanjako-oikeudet määrättiin soveltamaan eräitä kihlakunnanoikeuksia käsitteleviä säännöksiä. Samalla määrättiin hovioikeudet valvomaan maanjako-oikeuksien toimintaa.⁵⁵⁹ Näillä uudistuksilla maanjako-oikeuksien toimintaa ”oikeudellistettiin”, se saatettiin pätevien henkilöiden harjoittamaksi ja asianmukaiseen kontrolliin.

Maanjakotapauksien tärkeys näkyi myös siinä, että niiden yhteydessä painotettiin myöhemmin kustavilaisella ajalla muutoksenhaun helppoutta. Suomalaisille maaherroille vuonna 1787 lähetetyssä kirjeessä käskettiin maaherroja huolehtimaan entistä paremmin selvitysten antamisesta ja informaation välittämisestä asianmukaisessa ajassa. Selvitysten viivyttäminen ei ollut suotavaa, koska muutoksenhaun yhteydessä pyrittiin lainmukaiseen nopeuteen ja haluttiin tehdä valittaminen maanjakoasioissa helpoksi ja edulliseksi.⁵⁶⁰

Maahan, sen käyttöön ja vaihdantaan kohdistui lisääntyntä kiinnostusta. On houkuttelevaa ajatella, että pyrkimys tuomioistuintien kohentamiseen juuri maanomistukseen liittyvien intressien vuoksi olisi voinut nimenomaisestikin olla esillä perustettaessa uutta hovioikeutta. Vastaavalla tavalla oikeuslaitoksen uudistaminen vuonna 1614 Svean hovioikeuksien perustamisineen oli Rudolf Thunanderin mukaan yhteydessä vuosisadan alun sisällissodan aiheuttamiin rii-

⁵⁵⁹ Haataja 1949, s. 644–648

⁵⁶⁰ ”Til Samtelige Landshöfdingarne i Finland angående förklarings inforbrande öfwer inkommande underdåniga besvär i ågodelnings-mål. Den 14 December 1787.” Valittamisen helppoutta, joskaan ei ehkä lainmukaisuutta, on mahdollisesti edistetty myös vuonna 1775 kuninkaan Suomen matkan yhteydessä: Alasen mukaan kuningas antoi tuolloin suomalaisille erioikeuden maanjako-oikeuksien tuomioista valitettaessa vedota suoraan kuninkaaseen käymättä läpi tavanomaisia väliasteita. Haatajan mukaan maanjako-oikeuksista valitettiin joka tapauksessa suoraan kuninkaalle – eli oikeusrevisioon – joten hieman epäselvää on, mitkä nämä tässä yhteydessä ajatellut väliasteet ovat olleet. Haataja 1949, s. 647. Alanen 1964, s. 102.

taisuuksiin. Sisällissodan jälkeen muun muassa konfiskoituihin ja läänitettyihin maanomistuksiin liittyvät epäselvyydet olivat sellaisia, jotka vaativat käsittelyä pätevissä tuomioistuimissa.⁵⁶¹

Nimenomaisesti maanomistukseen liittyvää perustelua ei kuitenkaan esiinny hovioikeuden perustamisasiakirjoissa, mutta viittauksia omaisuuteen, nopeaan oikeudenkäyttöön, levottomuuksiin, maan tilaan viljeltynä ja asuttuna sekä talonpoikien rooliin isänmaan elättäjinä sen sijaan löytyy. Maanomistusriitojen ratkaisun edistämisen käyttäminen varsinaisena argumenttina ei ehkä olisi edes ollut ajalle tyypillistä. Ainakin Vaasan hovioikeudessa maariidat olivat ennen kaikkea talonpoikien välisiä riitaisuuksia, ja kuten kreivi von Fersenin kommentista oli pääteltävissä, kaikki eivät uskoneet, että talonpoikien riidat ylipäätään kuuluivat hovioikeuteen. Epäsuorat viittaukset sen sijaan antavat aiheen olettaa, että maanomistuskysymykset olivat esillä myös hovioikeuden perustamista pohdittaessa.

3.3 Maaomaisuuteen liittyvät riidat Vaasan hovioikeudessa

Maanomistukseen tai sen käyttöön liittyviä riitoja esiintyi paljon muutoksenhakuasteessa. Jokaisena tarkastelluista kolmesta vuodesta tämän kategorian riidat muodostivat huomattavan osan kaikista muutoksenhauista Vaasan hovioikeudessa: vuonna 1780 maahan liittyviä valituksia tehtiin 23, vuonna 1790 puolestaan 29 ja vuonna 1800 jo 55⁵⁶². Vuonna 1790 maankäyttöön liittyvät jutut muodostivat suurimman yksittäisen muutoksenhakukategorian, muina vuosina toiseksi suurimman rikoksiin liittyvien valitusten jälkeen.

Maaomaisuutta käsittelevät riidat tulivat hovioikeuteen sekä vedon että valituksen kautta. Valituksen kautta tulneiden juttujen suuri määrä johtui siitä, että suuri osa maahan liittyvistä jutuista käsitteli ”laitonta nautintaa”. Laitonta nautintaa käsittelevät tapaukset ovat tämän kategorian suurin ryhmä ja yksi suurimmista yksittäisistä muutoksenhaun kohteista ylipäätään, vaikka otettaisiin huomioon kaikki muutoksenhakujutut. Näistä tapauksista on diaarissa yleensä käytetty termiä *betesskada* tai *åwerkan*, joka nykyruotsin sanakirjoissa kääntyy vahingonteoksi. Vanhemmassa oikeudellisessa ruotsissa termi tarkoitti kuitenkin

⁵⁶¹ Thunander 1993, s. 248.

⁵⁶² VHO 1780 D No:t 158, 175, 176, 181, 182, 310, 339, 440, 442, 443, 445, 446, 453, 494, 518, 555, 571, 574, 581, 585, 623, 681 ja 826; VHO 1790 D No:t 12, 16, 43, 60, 161, 302, 378, 439, 502, 510, 525, 532, 537, 567, 570, 574, 576, 692, 711, 712, 717, 721, 743, 761, 767, 952, 969, 1101 ja 1072; VHO 1800 D No:t 45, 105, 115, 174, 194, 217–219, 230, 280, 424, 522, 569, 570, 574–576, 580, 583, 587, 609, 618, 662, 667, 674, 675, 685, 719, 739, 740, 748, 961, 964, 997, 1019, 1033, 1066, 1077, 1078, 1081, 1087, 1111, 1114, 1121, 1125, 1133, 1134, 1166, 1173, 1197, 1443, 1473, 1479, 1576 ja 1620.

nimenomaan luvatonta viljelyä, metsän haaskausta, laitonta nautintaa naapurin pelloilla, kaskilla ja niityillä.⁵⁶³

Hovioikeuteen tuotiin hyvin erityyppisiä maahan ja kiinteistöihin liittyviä asioita. Tuomioistuimessa voitiin riidellä tilojen kaupoista tai oikeudesta tiluksiin, torppiin, uudistiloihin, saariin, kaskiin, soihin, niittyihin ja peltoihin tai niiden tuottoon.⁵⁶⁴ Antero Heikkinen on tutkimuksissaan todennut, että niittyihin liittyvistä oikeuksista riideltiin hyvin usein, mikä näkyy myös tässä aineistossa. Niittyjä ei aina ollut muodollisesti syynänty tietylle tilalle, joten oikeudet syntyivät usein nautinnan kautta. Koska niityt eivät sijainneet talojen yhteydessä, oli vieraan helpompi pyrkiä käyttämään niitä hyväksi.⁵⁶⁵ Maan tuottoon rinnasteisina voidaan mainita myös tervaan liittyneet tapaukset.⁵⁶⁶ Muutamia tapauksia esiintyi myös, joissa riidan kohteena oli erillisen rakennuksen tai aitauksen rakentaminen tai korjaaminen taikka karjatien perustaminen.⁵⁶⁷

Joitain kertoja ongelmia aiheutti se, oliko maa perintö- vai hankittua maata (*ärfde* vai *avlinge jord*) ja monissa perintö- ja syytinkioikeudellisissa jutuissa oli myös kysymys maaomaisuudesta.⁵⁶⁸ Sukulunastuksesta (*bördsrätt*) riideltiin suhteellisen usein: esimerkiksi vuonna 1790 vedotuista maanomistusjutuista noin kolmasosa käsitteli sukulunastusoikeutta.⁵⁶⁹ Sukulunastusoikeus eli sukulaisten oikeus tietyissä tapauksissa lunastaa myyntiin tuleva maa heijasti yhä sukujen vanhaa valta-asemaa. 1700-luvulla sukulunastusoikeus oli tiukasti laissa säänneltyä, mutta se oli yhä ahkerasti käytössä ollut instituutio. Toisinaan riideltiin myös tilanlunastuksesta ns. naapurioikeuden (*naborätt*)⁵⁷⁰ perusteella.

Ajankohdan ja hovioikeuden tuomiovalta-alueen huomioon ottaen voisi olettaa, että monet maahan liittyvistä riidoista olisivat jotenkin kytköksissä tuolloin

⁵⁶³ Rakennuskaari 8 luku 1 §: *Skär eller slår någor in på sin grannas åker eller ängsteg: gälde åter säd mot säd, och hö mot hö; böte ock för åverkan å hvarje teg en daler*. Rakennuskaari 10 luku 5–6 §§.

⁵⁶⁴ VHO 1780 TD No:t 3, 6, 7, 13, 15 Ja 17; VHO 1790 TD No 9, 11, 12, 31, 38 ja 53; VHO 1800 TD No:t 2, 5, 8, 22, 24, 40, 42, 45, 47, 52, 54, 59 ja 60; VHO 1780 AVHD No:t 6, 7, 10, 16, 19, 23, 28, 30, 33, 37, 40, 45, 47, 61, 69, 70, 71 ja 72; VHO 1790 AVHD No:t 14, 24, 25, 33, 35, 41, 43, 51, 52, 56, 64, 65, 70, 73, 74, 75, 76, 77, 79, 80, 81, 82, 85, 103, 104, 107 ja 109; VHO 1800 AVHD No:t 3, 4, 6, 8, 9, 10, 13, 14, 16, 18, 19, 30, 32, 36, 46, 47, 50, 71, 83, 84, 91, 94, 97, 98, 100, 103, 109, 110, 112, 116, 117, 124, 125, 126, 130, 156, 165, 168, 169, 177, 179 ja 180.

⁵⁶⁵ Heikkinen 1988, s. 82, 86. Niittyjen lisäksi pyrittiin ylimuistaiseen nautintaan vetoamaan usein riideltäessä oikeudesta kalavesien hallintaan. Kalastus oli tärkeä lisäelinkeino ja ylimääräisen ruoan lähde monissa perheissä.

⁵⁶⁶ VHO 1780 AVHD No:t 3 ja 4; VHO 1800 AVHD No 24.

⁵⁶⁷ VHO 1780 TD No:t 11, 14, VHO 1790 TD No 49; VHO 1780 AVHD No:t 14,

⁵⁶⁸ VHO 1780 TD No:t 8 ja 16; VHO 1790 TD No:t 29, 32, 39 ja 47; VHO 1800 TD No:t 10, 13, 21, 26, 43, 55,

⁵⁶⁹ VHO 1780 TD No:4, VHO 1790 TD No 16, 26, 40, 45, 46.; VHO 1800 TD No:t 7, 9, 17, 31, 33, 56,

⁵⁷⁰ VHO 1790 TD No 15.

ajankohtaiseen isojakoon. Diaariin tehtyjen merkintöjen perusteella tämä oletta-
mus ei kuitenkaan saa tukea. Ainoastaan yhden tapauksen kohdalla on merkintä,
että riita liittyy isojakoon. Diaarimerkinnät ovat kuitenkin tyypillisesti suppeita
ja osittain melko kaavamaisia, joten tästä ei voi vetää lopullisia johtopäätöksiä.
Päätöstaltiot sen sijaan antavat tässä suhteessa toisenlaisen kuvan: kaikkina tut-
kittuina vuosina isojakoon viitataan useissa tapauksissa.⁵⁷¹ Myös tuomiotaltiois-
sa on joitain isojakoon liittyviä tapauksia.⁵⁷² Nämä saattoivat kuitenkin olla vain
vetoomuksia tulevaan isojakoon, jonka perusteella tiettyjä toimia haluttiin lykätä
pidemmälle: esimerkiksi vuonna 1790 riideltiin tietyistä verotalon maa-alueista,
jotka oli luovutettu perheen vävyille viljeltäväksi ja jotka naapuritalonpojan vaa-
timuksen mukaan olisi pitänyt jättää viljelemättä, kunnes maanomistussuhteet
selvitettäisiin tulevassa isojaossa⁵⁷³.

1600-luvun maariitoja Svean hovioikeuden tapausmateriaalin valossa tutkinut
Maria Ågren on todennut, että aateliset esiintyivät hovioikeudessa yliedustettui-
na. Tämä johtui siitä, että aateli saattoi kääntyä hovioikeuden puoleen ensimmäi-
senä asteena aateliston välisissä sisäisissä riidoissa.⁵⁷⁴ 1700-luvun loppupuolen
tuomioissa aateliston osuus osapuolista on vähäinen ja tyypillisin riitasuhde on
talonpoikien välinen. Tämä johtuu osittain maantieteellisistä eroista Svean ja
Vaasan hovioikeuksien toimivalta-alueiden välillä: aatelistoa oli pääkaupungin
ympäristössä huomattavasti enemmän kuin Suomen pohjoisilla ja itäisillä alueil-
la. Osittain kyseessä olivat varmasti myös vuosisadan aikaiset muutokset, joiden
myötä alempien säätyryhmien mahdollisuus maan hankintaan oli vapautunut.

Maaomaisuuteen liittyvien tapausten suuri määrä kertoo maatalouden merki-
tyksestä aikakauden ihmisille. Maanomistus ja sen käyttö antoivat elannon suu-
rimmalle osalle väestöä ja tämän vuoksi on luontevaa, että maahan, sen käyttöön
ja tuottoon liittyi usein riitaisuuksia, joihin oli saatava auktoritatiivinen ratkai-
su.

3.4 Riita Pälisenkorven suosta

Yhden konkreettisen Vaasan hovioikeudessa käsitellyn tapauksen kautta voidaan
vielä tarkastella aikalaisten käsityksiä maanomistuksesta, omistusoikeuden ra-
joista ja maankäytön merkityksestä elinkeinon harjoittamisen kannalta. Tämä ei

⁵⁷¹ VHO 1780 AVHD No:t 6, 7, 19, 45 ja 69; VHO 1790 AVHD No:t 28, 36, 47, 64, 70, 73, 74 ja 80; VHO 1800 AVHD No:t 9, 14, 19, 32, 50, 71 ja 168.

⁵⁷² Isojako tuli esille jollain tavalla kuudessa valituksen kautta hovioikeuteen tullessa ja näinä vuosina ratkaistussa tapauksessa VHO 1780 TD No 13, VHO 1790 TD No:t 14, 49 ja 53, VHO 1800 TD No:t 41 ja 49.

⁵⁷³ VHO 1790 TD No 53.

⁵⁷⁴ Ågren 2001, s. 247.

ollut laitonta nautintaa käsittelevä juttu, joten se ei siinä mielessä ole ajalle kaikkein tyypillisin maa- oikeudellinen riita. Monet muut piirteet olivat kuitenkin tyypillisiä.

Kyseinen asia⁵⁷⁵ tuli vireille Saarijärvellä, kun lautamies Johan Krook sekä talonpojat Petter Krook ja Matts Muhonen saapuivat vuoden 1787 talvikäräjille. He vaativat, että heidän naapurinsa Mickel Johansson Poikonen oli velvoitettava sallimaan karjatien rakentaminen Poikoselle kuuluvan Pälisenkorven suon läpi Krookien ja Muhosten maille. Kantajat väittivät, että jos Poikosen omistamaa suota ei ollut mahdollista käyttää, olisi heidän karjansa kierrettävä 3/4 peninkulman (7,5 km) kiertotie päästäkseen laidunmaille.

Käräjillä päätettiin määrätä kihlakunnankirjuri ja kruunun nimismies Anders Boman toimittamaan katselmusta, jossa hänen tuli selvittää kantajien karjamaiden ja Pälisenkorven suon sijainti ja etäisyys asianosaisten asuintiloilta. Bomanin piti myös tehdä ehdotus lyhyimmästä sopivasta karjatiestä kantajien laitumille ja selvittää, oliko karjatie mahdollista perustaa Pälisenkorven suolle ilman Poikoselle aiheutuvaa haittaa.

Katselmuksen tekeminen jäi vuoden 1788 lokakuulle, jolloin Boman avustajinaan kersantti ja varanimismies Sixtus ja lukkari Plathan suoritti annetun tehtävän jutun osapuolten läsnä ollessa. Katselmuspöytäkirja liitettiin käräjien pöytäkirjaan, kun asiaa kokoonnuttiiin käsittelemään uudestaan vuoden 1789 talvikäräjillä.

Katselmuksessa oli selvinnyt, että kantajien maille oli yhteensä mailin matka (n. 10 kilometriä), jos he joutuivat kiertämään Poikosen maat. Poikosen suon läpi matka oli sen sijaan vain noin 900 kyynärää (n. 1/2 km). Kantajat katsoivat, ettei mitään estettä heidän käyttöoikeudelleen ollut, kun Poikosen maa- aluetta ei voinut käyttää sen paremmin kaskeamiseen kuin laiduntamiseenkaan. Katselmusmiehet tulivat myös siihen tulokseen, ettei lyhyempää ja vaivattomampaa reittiä karjatielle ollut kuin Pälisenkorpi eikä karjatien perustamisesta olisi Poikoselle vahinkoa. Boman päätyi siten suosittelemaan karjatien perustamista Poikosen maille, varsinkin kun muutakaan tietä karjatieksi käytettäväksi ei ollut.

Poikonen oli käräjillä eri mieltä. Hän väitti, että karjatien perustamisesta koituisi hänelle parantumatonta vaivaa ja haittaa, mutta hän ei nyt kuitenkaan pystynyt sen tarkemmin näyttämään toteen haitan luonnetta (...*hwilken han dock ej kunde nu upgifwa*). Poikonen oli myös haluton ylipäättään vastaamaan kantajien väitteisiin, sillä hän katsoi, että maariidan kysymyksessä ollessa hänet olisi pitänyt haastaa kirjallisesti. Oikeudenkäymiskaaren 11 luvun 2 §:ssä säädettiin, että vähäisemmissä jutuissa, joissa ei ollut kysymys maasta tai talosta (*jord eller hus*), saattoi kanteen esittää suullisestikin. Käräjät katsoi, että kyseisessä jutussa

⁵⁷⁵ VHO 1790 Akt. No 46 sekä 1790 TD No 49.

ei ollut kysymys sellaisesta maariidasta, joka olisi edellyttänyt kirjallista haastetta. Kantajat eivät pyrkineet voittamaan Poikoselta maaomaisuutta, joten suullinen kanne oli ollut riittävä. Tämä viittaus oikeudenkäymiskaareen oli ainoa selkeä viittaus lainkohtaan käräjien tuomiossa. Lakiin perustuen ratkaistiin siten prosessiin (oikeaan haastamistapaan) liittyvä kysymys; varsinaisessa pääasiana käsittelevässä tuomiossa ei lakipykäliin nimenomaisesti viitattu.

Kihlakunnankäräjät katsoi katselmuksessa näytetyksi, että kiertotien pituudeksi olisi tullut $\frac{3}{4}$ peninkulmaa, kun taas Pälisenkorven läpi vievä karjatie tekisi karjan matkan paljon lyhyemmäksi ja vaivattomammaksi. Maan käyttämisestä ei tulisi koitumaan Poikoselle minkäänlaista vaivaa tai oikeudenloukkausta maan käytön suhteen, kun maa kerran ei kelvannut laiduntamiseen tai kaskeamiseen. Tämän vuoksi käräjät katsoi kohtuulliseksi (*skiälligt*) sallia kantajille karjatien rakentamisen Pälisenkorven suon läpi omille karjamailleen ja sen hyödyntämisen aina tulevaan isojakoon asti. Kantajien oli kuitenkin huolehdyttävä siitä, ettei karjankuljetuksesta aiheutunut haittaa vastaajan laidunmaille, lain määräämän sakon uhalla.

Rakennuskaaren 9 luvussa oli säännökset karjan aiheuttamista vahingoista ja niistä koituvista rangaistuksista, mihin säännöksiin käräjätkin tässä varmasti viittasivat. Itse tuomiossa lainkohtia ei sen sijaan kuitenkaan täsmennetty. Edes tämänasteisin viittauksin ei käräjien tuomiossa myöskään pohdittu maanomistajan oikeuksia ja niitä edellytyksiä, joiden perusteella maaomaisuuteen oli mahdollista myöntää tällaisia karjatien kaltaisia rasitteita. Maatalousyhteiskunnan ja karjanhoidon intressit asettuivat omistajan oikeuksia vastaan. Jos maanomistaja olisi kyennyt näyttämään, että karjatiestä olisi ollut hänelle vahinkoa, olisi tuomio ollut toinen.

Poikonen ei kyennyt todistamaan käräjillä hänelle aiheutuvaa vahinkoa, mutta tämä ei estänyt häntä vetoamasta tuomiosta laamanninkäräjille. Karjalan laamanninkunnan käräjät kokoontuivat käsittelemään tapausta maaliskuussa 1790. Poikonen lähti yhä siitä, että karjatien perustaminen aiheuttaisi hänelle paljon vaivaa ja vahinkoa. Nyt vastaajapuolella olevat Krookit ja Muhonen saattoivat Poikosen mukaan yhtä hyvin rakentaa sillan Ylisensalmen yli ja kuljettaa karjansa sitä kautta. Käräjien tuomio tuli sen takia muuttaa, koska Poikonen oli oikeutettu käyttämään yksin ja ilman oikeudenloukkauksia omaa suotaan (...*hwilket han woro berättigad, at utan intrång af andra ensam nyttja*).

Vastaajat esittivät, että Ylisensalmen yli oli mahdotonta rakentaa siltaa, koska maanpohja oli liian vetistä ja muutenkin rajujen kevät- ja syystulvien koettelemaa. Varanimismies Sixtus, joka oli ollut mukana katselmuksen toimittamisessa, todisti tämän väitteen puolesta. Vastaajat lupasivat kuitenkin, että he voisivat kuljettaa karjansa Ylisensalmen kautta kesällä ja käyttää Pälisenkorven suolle perustettavaa karjatiestä vain kevät- ja syksyaikaan, kun vesi oli liian kylmää karjalle.

Laamanninkäräjät otti huomioon Sixtuksen todistuksen ja katsoivat näytetyksi, että Ylisensalmen yli ei voinut rakentaa siltaa. Käräjien tuomioon ja siinä esitettyihin perusteluihin sekä nyt vastaajien puolelta tehtyyn lupaukseen viitaten laamanninkäräjät katsoi, ettei ollut esitetty mitään sellaisia syitä, jotka olisivat antaneet aiheutta muututtaa käräjien tuomiota. Lainkohtiin ei laamanninoikeus tuomiossaan vedonnut lainkaan.

Poikonen ei tyytynyt laamanninkäräjienkään tuomioon, vaan vetosi hovioikeuteen. Vetokirjelmässään Poikonen muistutti hovioikeutta siitä, että riidassa oli kysymys hänelle kiistattomasti kuuluvasta maa-alueesta, josta hänen olisi alempien oikeusasteiden tuomioiden johdosta tullut luovuttaa merkittävä osa toisten käytettäväksi ilman minkäänlaista korvausta. Poikoselle aiheutuva vahinko oli siis ilmiselvä, kun taas vastapuolelle karjatien perustaminen tarjoaisi vain vähän enemmän mukavuutta (...*någon mera beqvämlighet*...).

Poikosen mielestä vastapuolen väite Ylisensalmen maapohjan vetisyydestä oli täysin perusteeton, ja karjatien perustaminen sinne ei olisi maksanut yhtään sen enempää kuin Poikosen maiden käyttäminen. Vastaajien perimmäisenä tarkoituksena oli itse asiassa päästä karjankuljetuksen ohella laiduntamaan Poikosen omistamilla mailla. Poikonen luki toisin myös katselmuksessa tehtyjä johtopäätöksiä. Hän katsoi, ettei katselmuksessa ollut pystytty näyttämään, että hänen maansa olisi ollut käyttökelpotonta, vaan katselmusmiesten karjatietä puoltava lausunto oli perustunut ainoastaan vastapuolten mukavuuteen (*vederparternes beqvämlighet*).

Poikonen päätteli, että kaikkien hänen esittämiensä syiden vuoksi oli karjatien perustamisesta koituva vahinko täysin selvä. Kun hän ei myöskään tiennyt lain mukaan olevansa velvollinen kärsimään tällaista rasitetta, eikä varsinkaan olevansa velvoitettu lahjoittamaan vastaajilleen merkittävää osaa maastaan ilman korvausta, pyysi hän nyt hovioikeutta muuttamaan alioikeuksien tuomiot.

Hovioikeuden tuomiossa käytiin läpi alempien oikeusasteiden tuomiot ja niissä edellä esitellyt perustelut karjatien perustamisen sallimiselle. Poikosen näkemyksiä hänen omistusoikeutensa kunnioittamisesta tai korvauksettoman rasitteen epäoikeudenmukaisuudesta ei tuomiossa mainittu. Poikonen ei ollut esittänyt niitä vaatimusten muodossa, joten hovioikeus ei myöskään ollut velvoitettu ottamaan niihin kantaa. Hovioikeus totesikin siksi tuomiossaan yksikantaan vain, ettei jutussa ollut esitetty sellaisia syitä, jotka olisivat antaneet aiheutta tuomion muuttamiselle.

Pääasian ratkaisemisen yhteydessä hovioikeus ei vedonnut lainpykäliin. Tyypilliset lakiviittaukset oikeudenkäymiskaaren 27 luvun 1 §:ään ja Kuninkaalliseen kirjeeseen vuodelta 1774 esiintyivät todettaessa, ettei vastaajien jäänti pois hovioikeudesta estänyt jutun käsittelyä. Oikeudenkäymiskaaren ja sen 29 luvun 2 §:ään hovioikeus viittasi myös tuomitessaan Poikosen oikeudenkäynnin väärinkäytöstä 30 hopeataalerin tai 10 riikintaalerin sakkoihin. Tuon lainkohdan

mukaan oli valittaja tuomittava sakkoihin, jos molemmat alioikeudet olivat langettaneet valittajalle vastaisen tuomion, jonka myös hovioikeus hyväksyi kokonaisuudessaan. Sakon määrä oli kolmestakymmenestä sataan taaleriin, joten hovioikeuden langettama sakkosumma oli asteikon alimmasta päästä.

Tässä jutussa hovioikeus siis vahvisti kihlakunnankäräjien ja laamanninoikeuden tuomiot, jotka eivät pääasian osalta olleet perustuneet millekään selkeille lainkohdille vaan katselmuksessa tehtyyn (ja käräjien oikeudellisesti vahvistaamaan) suositukseen siitä, mikä oli kyseisessä tapauksessa oikein.

Tien rakentamisesta ja siinä yhteydessä tehdystä katselmuksesta oli säännökset rakennuskaaren 25 luvussa. Katselmusmiehet saivat valtuutuksensa käräjiltä ja samalla selkeät toimintaohjeet. Yhdessä asianosaisten kanssa he tutkivat maastoa, tilusten sijaintia ja maan käyttökelpoisuutta. Tässä yhteydessä myös asianosaisilla oli mahdollisuutensa esittää katselmusmiehille omat näkökantansa. Tämä ei kuitenkaan ollut viimeinen tilaisuus asiaan vaikuttamiseen. Katselmuksen päätös ei ollut lopullinen ratkaisu vaan vain suositus. Kihlakunnankäräjät ratkaisi asian ja asianosaisilla oli mahdollisuus argumentoida katselmusmiesten suositusta vastaan vielä tässäkin vaiheessa. Ilman todistusaineistoa se oli kuitenkin turhaa, niin kuin tässä tapauksessa.

Käräjät hyväksyivät katselmusmiehen suosituksen, joten käytännössä katselmus oli merkittävä asian ratkaisun kannalta. Katselmusmiehet tekivät hyväksytyn ratkaisun osapuolia kuultuaan. Ratkaisua ei haettu konsultoimalla lakia tai asetuksia vaan yhteistyössä osapuolten kanssa katselmustoimituksessa, hakien yhteisön kannalta toimivinta ratkaisua. Tässä muodossa syntynyt ratkaisu myös vahvistettiin kaikissa oikeusasteissa, joskin laamanninoikeudessa hieman modifioituna voitokkaan osapuolen luvattessa käyttää hyväkseen saamaansa oikeutta karjatien käyttöön vain tiettyinä vuodenaikoina.

Oikeus, joka lopulta hovioikeustasollakin vahvistettiin, oli siten paikallistalsolla syntynyt käsitys siitä, mikä oli yhteisön elinkeinonharjoituksen kannalta paras ja molempien osapuolten näkökulmasta kohtuullisimmaksi määritelty ratkaisu. Lopputulos heijasti vahvasti maanviljelyksen ja karjankasvatuksen merkitystä tuon ajan yhteiskunnalle. Prosessiin liittyneet kysymykset – haastamista-paa, vastaajien poisjääntiä ja oikeuden väärinkäyttöä käsitelleet ongelmat – ratkaistiin valtiolliseen lakiin vedoten, mutta itse pääasia ensisijaisesti katselmustoimituksessa syntyneen suosituksen perusteella.

Lakiin vedottiin myös määritettäessä asianmukaisen toimeenpanon tueksi sakonuhkaa, joka asianosaisten oli huomioitava karjatietä perustaessaan: lain määrittämän sakon uhalla oli huolehdiava siitä, ettei maanomistajalle todellakaan koitunut vahinkoa. Lakiin vedoten ei kuitenkaan myönnetty oikeutta karjatien perustamiseen, vaan käräjät katsoivat ratkaisunsa tältä osin ”kohtuulliseksi” (*skiäligt*). Maatalousyhteisön ymmärrys kohtuullisesta käyttäytymisestä maanomistuksen ja sen käytön suhteen tuli oikeudellisesti vahvistetuksi.

Samoin hyväksyttiin molemmissa tapauksissa käräjien oikeus perustella ratkaisujaan kohtuudella. Tämän tyyppinen kohtuusharkinta oli siis täysin hyväksyttävää myös alioikeustasolla. Huomattava kuitenkin on, että molemmissa näistä jälkimmäisistä tapauksista alioikeuden päätös oli yhdistetty lain sallimaan ratkaisuun. Kyseessä ei ollut kohtuusharkinta lain määrittämän ratkaisun vastaisesti.

4 ELINKEINOJEN EDISTÄMINEN JA KAUPANKÄYNNIN TURVAAMINEN

Rikollisuuden ja maankäyttöön liittyvien ongelmien lisäksi Vaasan hovioikeuden perustamisen yhteydessä tuli esiin yksi elämänalue, jonka turvaamiseksi uuden hovioikeuden perustaminen nähtiin hyödyllisenä: erilaiset vaihdantaan, saataviin ja elinkeinoelämään liittyvät konfliktit. Taloudelliset asiat ovat olleet oikeudellisten riitojen selvittelyareenoilla merkittävä ryhmä aina – vaikkakin esiintymismuodoltaan, intensiteetiltään, oikeudellista osaamista vaativilta ominaisuuksiltaan ja niihin sovellettavilta oikeudellisilta instrumenteilta ja säätelyltä hyvin vaihtelevissa muodoissa.⁵⁷⁶

Yhteiskunnan vaurastuessa ja liiketoiminnan sekä laajetessa että monimuotoistuen ei siten ole yllättävää, että erilaisiin taloudellisiin suhteisiin liittyvät riitaisuudet muodostavat suuren osan hovioikeuden käsiteltävästä aineistosta. Suomen itärannikon kauppiaat omistivat laivoja, joilla käytiin kauppaa Välimerta myöten ja riitoja syntyi kauppakumppaneiden ja -huoneiden kanssa. Riitoja syntyi myös muiden kuin kauppaiden kesken veloista, takauksista ja rästiin jääneistä maksuista.

Kaupankäyntiin ja elinkeinojen tukemiseen liittyvät uudistukset olivat vahvasti esillä Kustaa III:n Suomen matkan yhteydessä ja hän viittasi niihin myös Tukholmassa Vaasan hovioikeuden vihkiäisten yhteydessä: *Maakuntien jakaminen useampien Maaherrojen kesken, jotta nämä näin lähemmin tuntisivat asukkaiden tarpeet ja Maan vaatimukset, Kaupunkien tukeminen ja uusien suunnittelu, elinkeinojen elvyttäminen, siinä keinot, jotka olen luullut Suomen kehitykselle edullisemmiksi. Mutta ilman että oikeutta jaetaan niin ripeästi kuin suinkin olisi kaikki tämä ollut riittämätöntä.*

⁵⁷⁶ James Whitman (1995) on nostanut kiinnostavalla tavalla esiin ajatuksen varhaisen valtionmuodostuksen sidoksesta taloudellisten suhteiden sääntelyyn, ei niinkään väkivallan kontrollointiin, niin kuin perinteisesti on nähty. Omistuksen ja omistusvaateiden merkitystä 1700-luvun yhteiskunnassa on korostanut E. P. Thompson 1996, s. 38.

Uudistuksista kerrottiin valtakunnan säädyleille monisanaisemmin paria vuotta myöhemmin.⁵⁷⁷ Tämä kertomus alkoi toteamuksella turvallisuuden ja omistusoikeuden merkityksestä, isojaosta ja veronkantomenetelmien kehittämisestä. Uusien teiden perustamisen yhteydessä otettiin esille nimenomaisesti kaupan edistäminen. Samassa yhteydessä mainittiin myös uusien kanavien ja erilaisten tehtaiden perustaminen sekä niiden työllistävä vaikutus. Uudistusten toteuttamiseen yhdistettiin jälleen läänin- ja oikeushallintoon liittyneet reformit.

Jos tarkastellaan Vaasan hovioikeuden yleisten saapuneiden asioiden diaaria tai tuomiotaltioita, nähdään hyvin, että saataviin ja elinkeinoihin liittyviä riitaisuuksia esiintyi paljon, pienemmistä velka- ja korvauskysymyksistä aina konkurssiin. Diaarissa erilaiset saamisriidat (*lagsökning/fordran*) muodostivat kaikkina vuosina suurimman yksittäisen muutoksenhakujen kohderyhmän (10, 15, 21).⁵⁷⁸ Näihin voisi lisätä myös muita elinkeinon harjoittamiseen liittyviä riitoja, jolloin tapausmäärät nousisivat vielä selvästi.

Jos katsotaan tuomiotaltion avulla hovioikeuden näiden vuosien aikana ratkaisemia juttuja, nähdään hyvin, kuinka suuri merkitys tämän kategorian jutuilla oli. Vuosi 1780 oli tältä osin poikkeuksellinen, sillä silloin erilaiset maatalouteen liittyvät jutut dominoivat selkeästi. Saamisriidoiksi tuomioissa luokiteltuja juttuja ei esiintynyt lainkaan ja konkurssitapauksiakin oli vain kaksi.⁵⁷⁹ Sen sijaan tuomioista löytyi yksi tapaus, jossa käsiteltiin takaajien vastuuta velasta.⁵⁸⁰

Vuonna 1790 sen sijaan esiintyi varsinaisia saamisriitoja⁵⁸¹ enemmän kuin maahan liittyviä juttuja. Näiden lisäksi konkurssijuttuja⁵⁸² esiintyi paljon ja jälleen yksi takausriita, joka on eroteltu varsinaisista saamisriidoista⁵⁸³. Myös merioikeudellisissa jutuissa oli kysymys jonkinlaisista saatavista: palkasta, veloista tai vaadittavista vahingonkorvauksista⁵⁸⁴. Kaiken kaikkiaan velkasuhteisiin liittyvät jutut olivat enemmistönä tuona vuonna.

Myös vuonna 1800 erilaisia saamisiin liittyviä juttuja⁵⁸⁵ oli paljon, mutta ei suhteessa aivan yhtä runsaasti kuin kymmenen vuotta aikaisemmin. Erityisesti

⁵⁷⁷ Den 30 October, 1778. Puncter, om hwilka Hans Kongl. Maj:t i nåder för godt funnit at underätta Rikens Ständer. Modée 1783, erit. s. 543–546.

⁵⁷⁸ VHO 1780 D No:t 105, 263, 554, 560, 619, 738, 760, 807, 854, 859; VHO 1790 D No:t 117, 292, 308, 367, 376, 445, 499, 562, 623, 659, 691, 781, 993, 1105 ja 1153; VHO 1800 D No:t 54, 142, 156, 335, 420, 423, 564, 857, 977, 1038, 1049, 1072, 1177, 1198, 1207, 1256, 1487, 1511, 1521, 1559 ja 1588.

⁵⁷⁹ VHO 1780 TD No:t 1 ja 2.

⁵⁸⁰ VHO 1780 TD No 5.

⁵⁸¹ VHO 1790 TD No:t 4, 13, 18, 20, 27, 28, 30, 35, 36, 41, 42, 43, 50, 51 ja 52.

⁵⁸² VHO 1790 TD No:t 8, 21, 22, 23, 24, 25, 34 ja 37.

⁵⁸³ VHO 1790 TD No 48.

⁵⁸⁴ VHO 1790 TD No:t 3, 5 ja 33.

⁵⁸⁵ VHO 1800 TD No:t 2, 25, 27, 28, 35, 36, 44, 47, 50, 51, 53 ja 58.

merioikeudellisia juttuja⁵⁸⁶ esiintyi paljon, kun taas velkasaamisiin ja konkurssisiin⁵⁸⁷ liittyviä tapauksia oli ratkaistu hieman vähemmän kuin kymmenen vuotta aikaisemmin.

Velkasaamisista riitelivät näiden vuosien perusteella erityisesti kauppiaat, raatimiehet ja erilaiset säätyläiset, mutta myös talonpojat. Konkursseihin ajautuivat lähinnä kauppiaat ja säätyläisten kuolinpesät. Merioikeudellisissa jutuissa osapuolina puolestaan oli ennen kaikkea kauppiaita, laivureita ja raatimiehiä.

Nämä riidat kertovat hyvin siitä, kuinka laaja suomalaisten kauppiaiden maailma ja toimintakenttä oli 1700-luvun loppupuolella. Ja kuinka tärkeä tuomioistuinin oli areenana, jolla tämänkaltaisia riitoja ratkaistiin. Esimerkiksi voidaan ottaa oululainen kauppias Johan Uhlström, joka oli ainoastaan vuoden 1790 aikana osallisena kuudessa Vaasan hovioikeudessa ratkaistussa riidassa.⁵⁸⁸ Tuomioista käy ilmi, että osa kyseisistä riidoista oli ollut jo aiemminkin hovioikeudessa.

Kaksi Uhlströmin riidoista⁵⁸⁹ liittyi hänen Oulussa tekemiinsä kiinteistöoikeudellisiin toimenpiteisiin, minkä vuoksi niitä ei ole määritelty saamisriidoiksi, vaikka jutuissa oli myös tällaista aspektia. Juttuvyyhdissä oli kysymys vaihdosta, kaupasta, perintöoikeudesta, naapurioikeuksista (*naborätt*) ja korvauksista. Uhlström oli vaihtanut oman tilansa (*gården*) leskirouva von Gérthenin kanssa ja ostanut toisen tilan rehtori Remalin leskeltä. Tilanvaihdon jälkeen von Gérthenin alaikäisten lasten holhoojaksi määrätty laamanni Printzskjöld oli vaatinut lasten perintöosuutta Uhlströmin vaihdon kautta saamasta tilasta ja samalla oikeutta lunastaa naapurioikeuden perusteella puolet Remalin tilasta. Lisäksi Uhlströmillä vaadittiin korvauksia ajalta, jona hän oli pitänyt lasten osuuksia hallussaan.

Raastuvanoikeudessa lapset oli katsottu oikeutetuksi perintöosaan, mutta tila sellaiseksi, että sitä ei ollut mahdollista jakaa. Leskirouva von Gérthenillä oli ollut oikeus myydä osa tilasta, joten Uhlströmillä katsottiin olevan omistusoikeus suurempaan osaan tilaa ja hänen tuli siten lunastaa lasten osuudet. Mahdollinen oikeus Remalin tilan lunastukseen naapurioikeuden perusteella kaatui samalla.

Ensimmäisessä riidassa pääasiallinen kysymys käsitteli 70 riikintaalerin arvoista lunastussummaa, jonka laamanni Printzskjöld oli joutunut tallettamaan alioikeudessa, jotta kysymys lunastusoikeudesta ylipäätään voitiin käsitellä. Uhlström oli nostanut tämän summan ja kieltäytynyt raastuvanoikeuden tuomiosta ja kuninkaan käskynhaltijan määräyksestä huolimatta luovuttamasta sitä takaisin laamannille. Hän väitti, että häntä ei ollut riittävästi kuultu alioikeudessa

⁵⁸⁶ VHO 1800 TD No:t 6, 23, 29, 30, 32, 37, 39, 46 ja 62.

⁵⁸⁷ VHO 1800 TD No:t 1, 11, 12, 15, 16, 19 ja 38.

⁵⁸⁸ VHO 1790 TD No:t 3, 15, 18, 19, 20 ja 42.

⁵⁸⁹ VHO 1790 TD No:t 15 ja 19.

ja että hän olisi ollut valmis luovuttamaan puolet Remalin tilasta tätä summaa vastaan.

Vastapuolella ei kuitenkaan ollut kiinnostusta pelkästään puolikkaaseen Remalin tilaa, elleivät he myös saaneet osuuttaan von Gérthenien alkuperäisestä tilasta. Vaateet olivat kiinteästi yhteydessä toisiinsa (*yrkat målens oskiljaktiga sammanhang*) ja koska lapsien perintöosuudesta oli nyt tulossa vain rahallinen korvaus, eivät he olleet myöskään kiinnostuneet ostamaan Remalin tilaa. Hovioikeus vahvisti raastuvanoikeuden päätöksen ja määräsi Uhlströmin palauttamaan lunastussumman. Kuninkaan käskynhaltijalta ei olisi saanut vielä pyytää alioikeuden tuomion täytäntöönpanoa, kun valitusprosessi hovioikeudessa oli kesken. Kun raastuvanoikeuden tuomio nyt kuitenkin oli hyväksytty, niin jätettiin asia tältä osin sikseen.

Kysymys korvauksista ratkaistiin erikseen. Asia oli ollut aikaisemminkin hovioikeudessa, sillä hovioikeus viittasi omiin ratkaisuihinsa vuosilta 1785 ja 1786, joilla se oli kumonnut alioikeuden aikaisemman tuomion. Hovioikeus vahvisti, että von Gérthenien lapset olivat oikeutettuja korvauksiin perintöosuuttaan vastaavalta osalta. Sen sijaan alioikeuden tuomiota muutettiin siltä osin, että Uhlströmiä ei katsottu velvolliseksi korvaamaan tilan tuottoa hallinta-ajalta. Lasten holhooja oli velvollinen ajamaan holhottaviensa etua. Leskirouva von Gérthen oli toiminut lasten holhoojana vielä tilanvaihdon aikaan ja hänen vastuullaan oli tehdä sellaisia sopimuksia, jotka olivat alaikäisten etujen mukaisia. Hovioikeus totesi, että jos nämä halusivat hakea korvauksia, tuli näiden vaatia niitä äidiltään.

Johan Uhlströmin toiminta kauppiaana vaikutti olevan suhteellisen menestyksestä, kun hän pystyi hankkimaan tiloja kaupungin ensimmäisestä kortteerista (*första qvarteret*) aatelis- ja säätyläisleskiltä. Vuoden neljä muuta juttua, joissa hän oli osallisena, kertovat enemmän hänen kaupallisen toimintansa luonteesta ja laajuudesta.

Ensimmäinen näistä oli merioikeudellinen juttu⁵⁹⁰, jossa oli kysymys merimiesten palkoista. Uhlströmin omistama laiva Washington oli haaksirikkoutunut Göteborgin lähistöllä paluumatkalla Lissabonista ja tapauksessa riideltiin siitä, oliko Uhlström velvoitettu korvaamaan miehistön kuluja. Uhlström yritti väittää, että haaksirikkotapauksissa ei merilain mukaan korvausvelvollisuutta ollut ja sitä paitsi hän oli luopunut aluksestaan. Kyse oli kuitenkin ennen kaikkea palkoista menomatkalta Oulusta Lissaboniin ja merimiehillä oli näyttää niin Ruotsin Lissabonin konsulin hyväksymä lasku kuin Götheborgin raastuvanoikeuden heidän hyväkseen antama tuomio. Laivasta luopuminenkin oli tapahtunut pari

⁵⁹⁰ VHO 1790 TD No 3.

kuukautta haaksirikon jälkeen, jolloin Uhlström todennäköisesti oli jo tietoinen tapahtuneesta onnettomuudesta. Korvausvelvollisuus pidettiin siis voimassa.

Washington-laiva ei välttämättä ollut saanut nimeään Suomessa, mutta Euroopan satamat olivat tuttuja Suomen kauppiaille. Washington oli seilannut Lissabonissa ja St Ûbesissa, mutta Uhlström kävi kauppaa myös muualla. Uhlströmin seuraavassa jutussa riideltiin velkasaamisista tukholmalaisen maustekauppiaan Anders Bolin Henricssonin kanssa⁵⁹¹. Kysymys oli erilaisista saatavista ja vasta-
saatavista sekä niiden määristä ja arvoista. Laskuista ilmeni, että vekseleitä oli annettu niin pesoissa Cádizissa, punnissa Lontoossa kuin Hollannin valuutassa Amsterdamissa. Kaupankäyntiä harjoitettiin ympäri Eurooppaa, mikä saattoi välillä aiheuttaa ylimääräisiä riitoja kiisteltäessä siitä, mihin kurssiin valuutat tuli muuttaa Ruotsin rahayksiköihin. Uhlströmin ja Bolinin näkemykset peson kurssista olivat esimerkiksi huomattavan erilaiset. Hovioikeus katsoi, ettei Uhlström ollut pystynyt näyttämään toteen omaa väitettään laskun taalerimääräisestä loppusummasta ja velvoitti hänet korvaamaan Bolinille noin 270 riikintaale-
ria.

Seuraavakaan riita⁵⁹² ei päättynyt Uhlströmin kannalta kovin edullisesti. Jutusta käy ilmi, että Uhlström oli toiminut lyypekkiläisen Kock ja Dittmar -kauppahuoneen edustajana (*Ombud*). Uhlström oli edellisenä vuonna hovioikeudessa velvoitettu toimittamaan kauppahuoneelle 687 lyypekinmarkan saatava, jonka edesmennyt kauppias Peuron oli näille velkaa. Kauppahuoneen edustajana Uhlström oli perinyt rahasumman Peuronin takaajilta, kauppiailta Björnström ja Bonge, mutta katsonut, että hän oli oikeutettu vähentämään summasta perimiskulut ja oman edustajanpalkkionsa ennen rahojen toimittamista kauppahuoneelle. Kauppahuone ja Uhlström eivät kuitenkaan olleet päässeet yksimielisyyteen palkkiosta ja kuluista, ja nyt hovioikeudessa käsitellyssä riidassa Kock ja Dittmar -kauppahuoneen uutena edustajana toimi laamanni Printzskjöld, jonka kanssa Uhlström oli myös kiistellyt von Gérthenin perinnöstä. Uhlström esitti raastuvanoikeudessa kulujen ja palkkionsa määräksi noin 358 riikintaaleria, minkä Printzskjöld katsoi perustuvan olemattomiin kuluihin ja olevan täysin kohtuuton. Raastuvanoikeus päätyi tekemään ratkaisunsa kohtuuden perusteella (*Ty wille Rådstufwu Rätten skilja Parterne emellan efter hwad billigt och skäligt pröfwades*) ja katsoi, että erilaiset perimis- ja postikulut sekä palkkio tuli kaiken kaikkiaan laskea Uhlströmin hyväksi 28 riikintaalerin arvoon. Hovioikeus hyväksyi tämän tuomion ja määräsi Uhlströmin lisäksi korvaamaan kauppahuoneen oikeudenkäyntikulut kuudella riikintaalerilla.

⁵⁹¹ VHO 1790 TD No 18.

⁵⁹² VHO 1790 TD No 20.

Viimeisimmässä Uhlströmin vuoden 1790 jutuista⁵⁹³ riideltiin toisen kauppiaan kanssa saatavista, joita kummallakin osapuolella oli toisiltaan. Tässä riidassa ei ollut kyse ulkomaan veloista ja vekseleistä niin kuin Bolinin jutussa, vaan kyseessä oli oululainen kauppias, Carl Fredric Engman, ja kauppatavarana lähinnä erilaiset laivanrakennustarvikkeet. Myös tämä riita oli ollut jo aiemmin hovioikeudessa, jolloin Uhlström oli saanut oikeuden vahvistaa valalla tietyn osan kauppakirjanpidostaan. Valanvannon johdosta oli Uhlströmin hyväksi luettu tietyt saatavat alioikeudessa, mutta hänet oli kuitenkin velvoitettu korvaamaan kokonaisuudessaan raastuvanoikeuden palkkio. Hovioikeudessa Uhlströmin muut väitteet eivät johtaneet muutoksiin, mutta hänen katsottiin voittaneen osittain juttunsa alioikeudessa, minkä takia Engman velvoitettiin korvaamaan 1/3 raastuvanoikeuden palkkiosta.

Johan Uhlström oli mahdollisesti alttiimpi nostamaan oikeusjuttuja kuin keskivertokauppias tai halukkaampi hyödyntämään oikeusprosessitien ylempään tuomioistuimeen asti – hänellä saattoi olla tarve saada asioihinsa (hovi)oikeuden auktoritatiivinen ratkaisu asioiden sovinnollisen ratkaisemisen sijaan. Vaikka Uhlström ei olisikaan edustanut tyypillistä kauppiasta prosessointivalmiudessaan, niin Uhlströmin ainoastaan yhden vuoden ajalle ajoittuvat tapaukset kertovat, että 1700-luvun lopun menestyvän ja kansainvälisen kauppiaan elämään kuului paljon mahdollisia oikeusriitoja aiheuttavia toimia. Uhlström riiteli vekseleistä ja saatavista, merimiesten palkkojen korvauksista, edustajanpalkkiosta ja talokaupasta. Selvitettäviä riitoja siis riitti.

Uhlström ei ollut ainoa, jota laivanrakennus ja ulkomaan kauppa työllistivät tuon ajan Suomessa. Haaksirikot, tervanmyynti, kauppakirjojen oikeaksivannomiset ja konkurssit näkyivät vahvasti myös hovioikeuksien toiminnassa. Taloudellisten suhteiden selvittely oli osa tuomioistuinten jokapäiväistä tehtäväkenttää. Talouden pyörät oli pidettävä pyörimässä, mikä näkyi myös Kustaa III:n uudistuksissa, joiden avulla hän halusi edistää tilannetta Suomessa.

Kustaa III:n uudistuksilla oli vahva taloudellista kehitystä edistävä elementti. Kaupunkien tukeminen ja elinkeinojen elvyttäminen olivat tätä itsestään selvästi, mutta myös täytöntöönpanokoneiston – läänien ja lääninvirastojen – toimintaedellytysten parantaminen oli omiaan edistämään tätä tavoitetta. Tuomioistuinten ratkaisulla ei ollut suuresti merkitystä, jos asianosaiset kieltäytyivät noudattamasta näiden päätöksiä. Täytöntöönpanoviranomaisten toimia tarvittiin, jotta varat myös saatiin velallisilta niiden oikeille omistajille.

Elinkeinojen elvyttäminen ja täytöntöönpanoviranomaisten toiminta vaati kuitenkin toimivaa tuomioistuinlaitosta, mikä todettiin Vaasan hovioikeuden perustamisen yhteydessä. Velkasuhteiden ja muiden talouden edellytyksiä käsitte-

⁵⁹³ VHO 1790 TD No 42.

levien riitaisuuksien ratkominen oli ehdottomasti yksi niitä asiakokonaisuuksia, joiden vuoksi uusi Vaasan hovioikeus osoittautui tarpeelliseksi. Ottaen huomioon Kustaa III:n sanat ja 1770-luvun uudistusten tavoitteet, voi hyvin sanoa myös enemmän. Mitä todennäköisimmin pyrkimys Suomen kehityksen taloudelliseen edistämiseen oli yksi niistä syistä, jotka olivat nimenomaisesti esillä, kun päätöstä uuden hovioikeuden perustamisesta tehtiin. Maatalouden kehittäminen oli yksi puoli tätä tavoitetta, kaupan edellytysten parantaminen toinen. Oikeudenkäytön toimivuus oli syy, jonka vuoksi kalliiseen projektiin kannatti lähteä. Se oli edellytys sille, että muut uudistukset saatiin asianmukaisesti toimaan.

5 YHTEENVETO

Hovioikeuksia on niiden forum privilegium -luonteen vuoksi kutsuttu aateliston tuomioistuimiksi, mutta Vaasan hovioikeuden toimintaa tarkastelemalla havaitaan, että oikeudenhakijoiden näkökulmasta se oli ennen kaikkea talonpoikien oikeus. Hovioikeutta käyttivät kaikki yhteiskuntaryhmät aatelistosta aina palkolisiin ja loisiin, mutta muutoksenhakijoista talonpoikaisto muodosti selkeästi suurimman ryhmän.

Eri säätyryhmät saapuivat hovioikeuteen hakemaan muutosta hieman erityyppisissä asioissa. Aateliston ja papiston juttuja oli sen verran vähän, että mitään kovin selkeitä suuntalinjoja ei tässä suhteessa synny. Aateliston osalla esiintyi lähinnä maanomistukseen ja velkasaataviin liittyviä juttuja, papisto esiintyi paljon perintö- ja testamenttioikeudellisissa jutuissa. Porvaristolle tyypillisimpiä olivat erilaiset vaihdantaan liittyvät tapaukset, kun taas talonpoikien jutut käsitelivät ennen kaikkea maanomistusta ja -käyttöä sekä rikoksia. Sama päti myös diaareissa tuntemattomiksi jääneisiin, joista suurin osa varmasti kuului juuri talonpoikaistoon. Säätyläistä muistutti muutoksenhakijoina paljon porvaristoa ja virkamiehet valittivat hovioikeuteen syyttäjän roolissa erilaisista rikoksista ja virkamiesten laiminlyönneistä.

Kolme suurinta asiaryhmää, joissa muutosta haettiin, olivat rikollisuus, maanomistus- ja käyttö sekä taloudellinen vaihdanta. Valituksia tehtiin jonkin verran alistetuissa asioissa, mutta pääsääntöisesti vakavampi rikollisuus tuli hovioikeuteen yksinomaan alistuksen kautta. Rikollisuus, murhien ja muiden vakavien rikosten esiintyminen ja niiden seurauksena lisääntynyt oman käden oikeus olivat tekijöitä, jotka mainittiin Vaasan hovioikeuden perustamisdokumenteissa. Murhia esiintyi vuosittain keskimäärin kolme ja vielä enemmän esimerkiksi lapsenmurhia, josta säädettyä rangaistusta Kustaa III pyrki lieventämään rikosoikeudellisilla uudistuksillaan.

Ajankohtaisimpia vakavamman rikollisuuden muodoista olivat talonpoikaislevottomuudet, jotka oli perinteisesti ymmärretty kapinoinniksi. Nämä levottomuudet olivat yksi konkreettisemmin näkyvistä tekijöistä vuonna 1775, jolloin Vaasan hovioikeus päätettiin perustaa. Levottomuuksien taustalla olleet maanomistusongelmat, tarve yhteiskunnallisen rauhan ylläpitoon ja kruunun halu painottaa oman hallintonsa lainmukaisuutta loivat tarvetta ja edellytyksiä uuden hovioikeuden perustamiselle.

Rikollisuuteen suuntautuvan sosiaalisen kontrollin lisäksi hovioikeuden perustamisella oli merkitystä ja tarvetta omaisuudensuojaan liittyvien kysymysten vuoksi. Omaisuudensuojan vahvistaminen oli tuohon aikaan ajankohtainen kysymys paitsi valistusfilosofian omistusoikeuteen kiinnittämän huomion, myös epäselvien maanomistussuhteiden vuoksi. Aikakautena, jolloin yksityinen omistusoikeus oli nostettu keskeisten luonnollisten oikeuksien joukkoon ja yksinvaltiuden legitimiisyyttä perusteltu muun muassa juuri kuninkaan velvollisuudella taata omaisuudensuoja, oli tuon oikeuden turvaaminen myös pyrittävä suorittamaan kaikkien sääntöjen mukaisesti.

Aktiivisempana kannustimena toimi maatalouden toiminnan takaaminen, mitä väkivaltaisiksi yltäneet levottomuudet tai tyypillisempi passiivinen vastarinta eivät edistäneet.⁵⁹⁴ Maataloudessa oli tapahtunut muutoksia, jotka johtivat suurviljelyn yleistymiseen, kartanoiden hintojen nousuun ja alustalaisten rasisitusten lisääntymiseen.⁵⁹⁵ Näiden rasisitusten lisääminen oli erityisesti talonpoikaislevottomuuksien taustalla.

Konkreettinen intressi maanomistusoikeuksien varmentamiseen oli 1700-luvun lopulla olemassa lisääntyneen vaihdannan vuoksi. Maanomistusoikeutta vapauttaneet uudistukset, jotka kulminoituivat vuoden 1789 Yhdistys- ja vakuuskirjaan, tekivät maahan kohdistuneesta vaihdannasta merkityksellistä laajemmille piireille.

Hovioikeudet tulivat muodostamaan merkittävän osan siitä laillisesta tiestä, jonka kautta näitä asioita käsiteltiin. Vaasan hovioikeudella oli merkitystä paitsi näiden levottomuuksien, myös erityisesti maatalouteen liittyvien riitaisuuksien ratkaisemisessa. Turun hovioikeus oli tukossa ja sieltä ei ratkaisuja halutussa tahdissa saatu ulos. Vaasan hovioikeuden tuomiopiirissä oli odotettavissa eniten myös maanjaoista seuraavia oikeusriitoja, sillä isojako oli Pohjanmaalla edennyt kaikkein pisimmälle.

Pohjanmaa oli tunnettua myös tervanvalmistuksestaan ja laivanrakennuksestaan. 1700-luvun kuluessa kaupankäyntiä oli vapautettu ja nyt Pohjanlahden rannikkokaupungeista käytiin kauppaa ympäri Eurooppaa, mistä oli seurauksena

⁵⁹⁴ Passiivisesta vastarinnasta ja sen yleisyydestä ks. Gustafsson 1994, s. 150.

⁵⁹⁵ Nousiainen 1993, s. 409, av. 3.

myös erityyppisiä oikeudellisia riitoja. Taloudelliseen vaihdantaan liittyvät riidat olivatkin kolmas asiaryhmä, joka oli hyvin usein esillä hovioikeudessa.

Vaasan hovioikeuden oikeuskäytäntö vahvistaa sen, että ne kolme asiaryhmää, jotka jollain tavalla tulivat esiin Vaasan hovioikeuden perustamisdokumenteissa, olivat myös todellisuudessa merkittäviä ja usein tuomioistuimissa esiintyviä asioita. Rikollisuus oli huomattava ryhmä paitsi alistusasioiden kautta, myös muutoksenhaun merkityksessä. Maanomistukseen ja käyttöön liittyviä asioita esiintyi hovioikeudessa hyvin paljon, vaikka maahan liittyviä asioita käsittelivät myös maanjako-oikeudet ja kuninkaan käskynhaltijat. Vuosisadan loppua kohden lisääntyivät isojakoon liittyvät tapaukset. Myös taloudelliseen vaihdantaan liittyviä erilaisia asioita konkurssista kauppakirjojen oikeaksivannomisiin ja velkasaatavista kauppalaivojen haaksirikkoja käsitteleviin merioikeudellisiin juttuihin oli huomattava määrä.⁵⁹⁶

Puuttumalla talonpoikaislevottomuuksiin ja niiden taustalta löytyneisiin ongelmiin voitiin pyrkiä Suomen ja ennen kaikkea rauhattoman raja-alueen olojen normalisointiin. Kruunun täytyi tehdä läsnäolonsa tunnetummaksi, asukkaat piti saada tyytyväisemmiksi ja kaikinainen ”rettelöinti” loppumaan. Tämä oli tärkeää vallankaappausta seuranneina vuosina, kun vaarana oli tyytymättömien turvautuminen Venäjän apuun. Tästä näkökulmasta myös rikollisuuteen puuttuminen oli merkittävää, mutta muuten sen merkitys oli todennäköisesti maanomistusriitoihin verrattuna vähäisempi hovioikeuden toiminnan kannalta.

Maatalous ja vaihdanta olivat sellaisia elinkeinoja, joiden edellytysten takaaaminen oli ajankohtaista 1700-luvulla tapahtuneiden muutosten vuoksi. Uusi aikakausi oli levittänyt uutta ajattelutapaa, mutta se vaati myös uusia instituutioita – tai ainakin tehokkaampia vanhoja. Näihin asioihin pyrittiin puuttumaan Kustaa III:n Suomen matkan yhteydessä tehdyillä uudistuksilla.

Vaasan hovioikeuden perustamista käsitelleessä julistuksessa otettiin esiin myös monia muita asioita, joiden tavoitteena oli ennen kaikkea taloudellisten tavoitteiden edistäminen. Näiden tavoitteiden saavuttaminen oli kuitenkin mahdotonta, jollei ollut virkakuntaa hoitamassa ja toteuttamassa niitä. Hallintokoneistoa oli sen vuoksi vahvistettava, jotta voitiin varmistaa keskushallinnon päätösten toimeenpääntö. Tähän pyrittiin läänien ja sitä kautta lääninvirastojen lisäämisellä. Oikeudenhoitoa oli samoin tehostettava, jotta maanomistukseen ja -käyttöön sekä vaihdantaan liittyvät riitaisuudet saatiin asianmukaisesti tuomioistuinkoneiston käsiteltäviksi. Näiden elinkeinojen tukeminen ja nii-

⁵⁹⁶ Myös oikeudenkäynteihin ja niihin liittyneisiin virheisiin liittyneet valitukset olivat yllättävän tyypillisiä. Niitä esiintyi useampia joka vuosi ja ne muodostivat aina neljänneksi suurimman jutturyhmän. Alioikeuksien katsottiin usein tehneen päätöksensä liian nopeasti, selvittämättä asiaa riittävästi ja kuulematta esimerkiksi asiassa tärkeitä todistajia.

hin liittyvien oikeudellisten konfliktien selvittäminen oikeudenhoidosta huolehtimalla oli kenties merkittävin hovioikeuden perustamisen taustalla olleista syistä.

VII Oikeuden haltija

1 RIIPPUMATTOMAT TUOMIOISTUIMET

Tässä luvussa näkökulma käännetään oikeuteen ja sen ”haltijoihin”. Jo edellä mainittiin Götan oikeudenkäynnin yhteydessä esillä ollut ajatus, että Kustaa III saattoi uutta hovioikeutta perustaessaan miehittää sen ”omilla tuomareillaan” virkamiehiä kohtaan tuntemansa epäluottamuksen vuoksi. Kysymys siitä, ”kenen” tuomareita hovioikeuden virkamiehet olivat, ei ollut vähäpätöinen. Aikaisemmin on todettu, että keskusvirastojen luominen oli alun perin aatelistolle edistysaskel, sillä virkamiehet saivat näin valtaa, jota he saattoivat käyttää myös hallitsijan valvomiseen. Hovioikeuksien osalta tämä tarkoitti sitä, että ne voitiin nähdä ylempää oikeudenkäyttövaltaa jakavana ja siinä mielessä hallitsijan omaa valtaa rajoittavana toimielimenä.⁵⁹⁷ Säätyvallan aikana virkamiesten valta oli ollut suurimmillaan ja tässä mielessä kuninkaanvaltaa varjelevan hallitsijan epäluulo oli ymmärrettävää.

Ajatus ”kuninkaan tuomareista” tai kuninkaan ohjaamasta ylemmästä oikeudenkäytöstä alkoi kuitenkin 1700-luvulla olla enenevässä määrin ongelmallinen. Väittely poliittisen ja tuomiovallan suhteesta oli muodostunut yhä merkittävämäksi. Tämä näkyi erilaisina keskusteluina lakisidonnaisuudesta, tuomarien riippumattomuudesta ja tuomiovallasta sellaisena valtiollisen vallankäytön muotona, jonka avulla oli mahdollista valvoa valtiollisen vallan käyttöä.⁵⁹⁸

Keskiajan hallitsijoiden toimivaltaa olivat rajoittaneet muut yhteiskunnan valtaakäyttäneet tahot, mutta keskusvallan vahvistuessa oli monin paikoin ajauduttu absolutismiin. Absolutismin oloissa oli sitten pyritty luomaan erilaisia oppeja oikeuksista, joihin edes rajoittamaton itsevaltius ei saanut puuttua. Myös 1700-luvun valistusajattelijat ja oikeustieteilijät käsittelivät paljon oikeudenkäytön ja lainsäädännön suhdetta. Tunnetuimpia esimerkkejä on Montesquieun vallanjakoooppi, jossa tuomiovalta nostettiin yhdeksi kolmesta valtiovallan muodosta. Ylempien tuomioistuinten ja poliittisen vallan välinen riippuvaisuus haluttiin 1700-luvulla katkaista, etteivät poliittiset vallanpitäjät kyenneet puuttumaan tuomitsemistoimintaan ja käskyin tai ohjein vaikuttamaan näiden päätöksiin.

Lainsäätäjän kädet pyrittiin sitomaan myös opeilla luonnonoikeuksista. Valisusfilosofit sekä heidän edeltäjänsä kuten John Locke ja Thomas Hobbes loivat

⁵⁹⁷ Kulla 1980, s. 11–12.

⁵⁹⁸ Nousiainen 1993.

1600-luvulta alkaen tunnettuja mallejaan luonnontilasta ja ihmisille kuuluvista luonnollisista oikeuksista, joihin vallankäyttäjät eivät saaneet puuttua. Näiden luonnollisten oikeuksien nähtiin sitovan vallankäyttäjää, vaikka ne eivät olisi-kaan konkretisoituneet lainsäädännössä. Luonnonoikeus⁵⁹⁹ ja luonnonoikeudelliset argumentit muodostivat uudella ajalla merkittävän roolin valtiosääntöoikeudellisessa keskustelussa vallan rajoista ja haettaessa perustaa oikeuden hyväksytävyydelle. Luonnonoikeus oli universaalia ja ylitti jopa maallisen vallanpitäjän ja tästä lähtöisin olevan positiivisen oikeuden auktoriteetin. Luonnonoikeus ei vielä kuitenkaan itsessään sanonut mitään siitä, kenelle oikeuden määrittäminen kuului ja se myös legitimoit lainsäätäjän antamaa oikeutta. Yhteiskuntasopimusmalleissa yhteiskuntasopimuksen katsottiin antaneen hallitsijalle oikeuden lainsäätämiseen ja velvoittaneen yhteiskuntasopimuksen hyväksyneet alamaiset tottelemaan vallanpitäjää. Oikeuden puolella ajattelu johti myös kohti yleisluonteisen, säädyistä riippumattomamman lain korostamista.⁶⁰⁰

Tuomiovallan riippumattomuus poliittisesta vallasta ei kuitenkaan saanut johdtaa tuomarimielivaltaan. Tuomareilla oli oma tehtävänsä ja lainsäätäjällä oman-
sa. Tuomiovallan käyttöä pyrittiin sitomaan juuri lailla: tuomareiden tuli tuomita tiukasti lain mukaan. Uuden oikeuden luominen tulkitsemalla lakia joustavasti oli kiellettyä, koska se merkitsi tuomareiden asettumista lainsäätäjän rooliin. Yksi Locken muotoilemista luonnonoikeuksista, jonka Voltaire sitten toisti ranskalaisille, oli oikeus tulla tuomituksi täsmällisten ja tunnettujen lain termien mukaan⁶⁰¹.

Valtiovallan näkökulmasta ylempään oikeudenkäyttöön osallistuneiden tuomarien toimivallan rajoittamista merkittävämpää oli kuitenkin paikallistason tuomareiden toimivallan määrittely. Yhteisöissä, joissa lainsäädäntövalta ja tuomiovalta olivat monin tavoin vielä sekoittuneet, oli paikallisyhteisön ja keskittyvän valtiovallan välinen kiista oikeuden määrittämisestä ja tuomiovallan käytöstä merkittävä. Erilaiset intressitahot – kirkko, kruunu, aateliset, kaupungit, paikallisyhteisö – osallistuivat muodossa tai toisessa sen määrittämiseen, kuka sai

⁵⁹⁹ Mäkinen & Pihlajamäki 2004, s. 527–530. Luonnonoikeus ei ollut valistusajan tai edes uuden ajan keksintöä, vaan sen juuret menivät kauemmas. Keskiajalla luonnonoikeus oli nähty objektiivisesti annettuna luonnonjärjestyksenä ja luonnollinen oikeus sinä oikeudenmukaisena osuutena, joka kuului kullekin ihmiselle. Luonnolliset oikeudet eivät tässä traditiossa olleet samalla lailla yksilökeskeisiä kuin myöhemmin, vaikka subjektiivisista luonnollisista oikeuksista oli keskusteltu jo aina 1100-luvulta alkaen.

⁶⁰⁰ Smith 1985, s. 97, 114. Luonnonoikeuden kautta voitiin antaa rooli oikeuden määrittäjänä myös muille kuin lainsäätäjälle. Luonnonoikeus ei ollut olemassa yksiselitteisinä sääntöinä tai synnynäisenä tietoina kunkin ihmisen (oikeus)tajunnassa. Luonnollisista oikeuksista oli hankittava tieto jollain tavalla. Tämä saattoi olla lainsäätäjän tehtävä, mutta kuulua myös muille taholle, esimerkiksi oikeusoppineille.

⁶⁰¹ Cranston 1986, s. 46.

sanoa, mitä oikeus oli. Ne kiistelivät vallasta määrittää, mikä oli kiellettyä ja mikä sallittua, kuinka tuli käyttäytyä tai kenellä oli oikeus rangaista.

Legaalinen todistusteoria oli osa tätä määrittämisprosessia rajoittaessaan tuomarin harkintavaltaa ja sitoessaan hänet ennalta asetettuihin todistussääntöihin, joita määrittivät muun muassa oikeustieteen edustajat. Samalla legaalinen todistusteoria oli toki paljon muutakin: se kertoi todistelun lisääntyneestä merkityksestä, tuomion hyväksyttävyydelle asetetuista ehdoista ja systemaattisen ajattelun kehityksestä.

Legaalinen todistusteoria kehittyneine muotoineen oli voimassa vielä 1700-luvullakin. Lainsäädäntö puolestaan nousi käytännön tasolla luonnonoikeuden sijasta valistusajalla hallinnon toiminnan esikuvaksi. Yleisen hyvän (*salus publica*) sijaan alkoivat hallinnon lainalaisuus (ja yksilön tasa-arvoisuus) nousta esiin valtiovaltaa legitimoivina piirteinä.⁶⁰² Lakien olemassaolo ja niiden noudattaminen muodostivat siten tämän ajattelutavan mukaan legitiimin vallankäytön perustan.

Ruotsissa ei 1700-luvulla vielä ollut vahvaa intressiä edistää lakisidonnaisuutta ja suhtautumisen vaatimuksiin legalismin toteuttamisesta on nähty olleen melko konservatiivista. Tuomareille vaadittua tulkintavaltaa perusteltiin lainsäädännön puutteellisuudella: lainsäädännön puutteellisuuden takia ja yleinen turvallisuus huomioon ottaen katsottiin, ettei ollut mahdollista vielä vaatia täydellisen lakisidonnaisuuden toteuttamista.⁶⁰³ Käytännössä tämä tarkoitti tuomareiden vahvempaa roolia oikeuden tulkitsijoina.

Keskustelu tuomioistuinten riippumattomuudesta kiinnosti ruotsalaisia oikeustieteilijöitä vielä vähemmän kuin keskustelu lakisidonnaisuuden merkityksestä.⁶⁰⁴ 1700-luvulla ryhdyttiin kuitenkin myös Ruotsissa – vedoten muun muassa Montesquieun vallanjako-oppiin – keskustelemaan lainsäädäntö-, lainkäyttö- ja hallitusvallan erottamisesta.⁶⁰⁵ Sivistyneistön ja poliitikkojen keskuudessa pohdittiin valistusajattelijoiden vaatimuksia esimerkiksi pysyvämmästä tuomioistuinorganisaatiosta ja itsenäisemmistä, mutta samalla lakiin sidotummista tuomareista.⁶⁰⁶

⁶⁰² Tiihonen 1994, s. 30, 172–173.

⁶⁰³ Björne 1995, s. s. 335–336.

⁶⁰⁴ Ks. Björne 1995, s. 355–360. Voidaan myös huomata, että nykypäivänkään ruotsalais-suomalaisessa oikeuskulttuurissa absoluuttista riippumattomuutta ei pidetä itseisarvona sinänsä: lainsäädäntövaltaa edustavien laillisuusvalvojien – eduskunnan oikeusasiamiehen ja valtioneuvoston oikeuskanslerin – on mahdollista puuttua, vaikkakin rajoitetusti, tuomioistuinlaitoksen toimintaan. Ks. Pihlajamäki 2002, s. 171–172.

⁶⁰⁵ Almén 1940, s. 11.

⁶⁰⁶ Nousiainen 1993, s. 68–69, Diestelkamp 1999, s. 376.

Oikeustieteilijät suhtautuivat näihin valtionjako-oppeihin varauksellisemmin ja konservatiivisemmin. Poliittinen todellisuus asetti rajoja sille, mistä voitiin tai uskallettiin keskustella. Montesquieun Lakien henki tunnettiin, mutta sen vallanjakoajatuksia oikeusoppineet käsitelivät hyvin rajoitetusti. Montesquieun ajatuksia käsiteltiin pohjoismaissa erityisesti tanskalais-norjalaisessa oikeustieteessä (Holberg, Schelderup Sneedorff, Hedegaard, Kofod Ancher), joka 1700-luvulla oli ylipäätään aktiivisempaa kuin ruotsalainen. Dissertaatiokirjallisuudessa sekä Uppsalassa että Lundissa Montesquieuhun viitattiin kuitenkin usein.⁶⁰⁷

Ylimmän tuomiovallan osalta päästiin Ruotsissa jo vuonna 1772 hieman lähemmäksi oikeushallinnon erottamista muusta hallinnosta, kun oikeusasioita käsitellyt valtaneuvoston jaosto – oikeusrevisio – vapautettiin muista tehtävistään. Vuonna 1789 perustettiin Yhdistys- ja vakuuskirjalla korkein oikeus, joka erotettiin kokonaan yhteydestä valtaneuvostoon. Valtaneuvosto itsessään hajotettiin samalla ja sen tilalle asetettiin valtakunnan yleisten asioiden valmistelukunta. Sen toimivalta oikeudellisissa asioissa rajoittui niihin kirkollisiin asioihin, jotka eivät normaalia tuomioistuintietä tulleet korkeimpaan oikeuteen.⁶⁰⁸

Korkeimman oikeuden perustaminen Ruotsiin vuonna 1789 vaikuttaisi helposti ensi silmäyksellä yhdeltä vallanjako-opin sovellutukselta. Uusi tuomioistuim ei kuitenkaan ollut vastaus valistushengessä esitettyihin uudistusvaatimuksiin, vaan osa kuninkaan pyrkimystä vapautua neuvostostaan. Konkreettisesti korkeimman oikeuden perustaminen oli osa Yhdistys- ja vakuuskirjan uudistuksia, joka yhdisti tämänkin päätöksen osalta kuninkaan ja alempien säätyjen edut. Kun korkein oikeus perustettiin, katkaistiin yhteys valtaneuvostoon ja kuninkaan näkökulmasta liian itsenäisiin valtaneuvoksiin. Riippumattoman, ylimmän tuomioistuimen perustamisesta montesquieulaisessa hengessä ei Michael Metcalfin mukaan ollut kysymys.⁶⁰⁹ Korkeimman oikeuden perustaminen pikemminkin vahvisti kuninkaan otetta tuomioistuinlaitoksesta kuin muodosti vastapoolin muulle vallankäytölle.

Valtaneuvoston hajottaminen oli mahdollisesti yksi syy siihen, että uuden ylimmän tuomioistuimen perustamiseen ei haluttu kiinnittää kovin paljon huomiota: päinvastoin kuin Vaasan hovioikeuden perustaminen tapahtui korkeimman oikeuden vihkiminen täysin ilman minkäänlaisia seremonioita. Vaikutusta saattoi olla myös sillä, ettei uuden tuomioistuimen toimivaltaa ollut tässä vaiheessa vahvistettu eikä sitä muodollisesti tehty lainkaan Kustaa III:n aikana,

⁶⁰⁷ Björne 1995, s. 352, 355–359.

⁶⁰⁸ Hildebrand 1896, s. 530–531.

⁶⁰⁹ Metcalf 1990, s. 10, vrt. Tiihonen 1994a, s. 67. Göran Inger toteaa, että korkeimman oikeuden perustamisessa ja sitä kautta toimeenpanevan ja tuomitsevan vallan erottamisessa voi nähdä vaikutuksia ajan ulkomaisista valtio-oikeudellisista doktriineista. Inger 1997, s. 155.

koska kuningas halusi varata itselleen mahdollisuuden tarvittaessa muuttaa korkeimman oikeuden toimivaltuuksia.⁶¹⁰

Yksi valistusajattelun vaatimuksista oli tuomareiden virassapysymisoikeuden takaaminen ja näiden riippumattomuuden varmistaminen tätä kautta.⁶¹¹ Uudessa korkeimmassa oikeudessa istui tuomareita päinvastoin kuin oikeusrevisiossa, joka oli ollut kuninkaasta ja tämän poliittisista neuvonantajista, valtaneuvoksista, koostunut valtaneuvoston osasto. Uusi korkein oikeus oli valtaneuvostosta riippumaton, tuomarien miehittämä oikeusaste. Vaikka uuden tuomioistuimen jäsenet olivat selkeämmin oikeudenhoidon ammattilaisia kuin valtaneuvokset, heidät nimitettiin vain lyhyiksi määräajoiksi kerrallaan, ja näin he olivat selvemmin kuninkaasta riippuvaisia. Heillä ei myöskään ollut valtaneuvoston korkeaa statusta, joka oli mahdollistanut jossain määrin itsenäisen tuomitsemispolitiikan kuninkaaseen nähden.⁶¹²

Korkein oikeus oli muodollisesti riippumattomampi ja ammattimaisempi kuin oikeusrevisio. Toki oikeusrevisionkin jäseniltä oli vuoden 1772 Hallitusmuodon mukaan edellytetty, että nämä olivat tuomarinvirkaa toimittaneita, vilpittömiksi ja lainoppineiksi tunnettuja miehiä⁶¹³, mutta tämä vaatimus ei toteutunut Kustaa III:n aikana. Paljon paremmin ei menestynyt myöskään kuninkaan lupaus olla käyttämättä revisioasioissa ratkaisevaa ääntä. Kuninkaalla oli oikeusrevisiossa kaksi ääntä muiden yhtä vastaan ja ratkaiseva ääni tasatilanteissa. Kuningas ei pitänyt sopimattomana vaikuttaa oikeusrevision tuomioihin esimerkiksi siirtämällä hankalia valtaneuvoksia neuvoston toiseen osastoon, painostamalla näitä äänestämään haluamallaan tavalla tai kirjoittamalla tuomioon, ettei hän ollut myötävaikuttanut sen antamiseen. Kustaa III:n on nähty käsittäneen itsensä vielä vanhan perinteen mukaisesti maan ylimmäksi tuomariksi, jonka velvollisuus oli valvoa oikeudenhoitoa.⁶¹⁴ Hänen Vaasan hovioikeuden perustamisen yhteydessä käyttämänsä retoriikka vahvistaa tätä kuvaa.

Riippumattomuuden osalta valistuksen ajan tuomioistuinlaitoskeskustelu vaikutti Ruotsissa siis vain hyvin rajallisesti. Tuomioistuinten ja tuomareiden riippumattomuus toteutui vasta myöhemmin, vaikka se jo 1700-luvulla olikin ongelmallinen ja kritiikkiä herättänyt kysymys. Esimerkiksi Saksassa 1700-luvulla tapahtui jo jossain määrin tuomareiden itsenäistymistä ruhtinaskunnissa suoritettujen alueellisten hallintoreformien seurauksena. Tuomarikunta itsenäistyi, mutta se itsenäistyi ennen kaikkea aateliin nähden. Tuomioistuinlaitoksen siteet vanhaan maa-aateliin olivat Saksassa perinteisesti olleet vahvat, mutta nyt kou-

⁶¹⁰ Höglund 1990, s. 3, Metcalf 1990, s. 14–15.

⁶¹¹ Diestelkamp 1999, s. 376.

⁶¹² Metcalf 1990, s. 5–8, Wedberg 1922, s. 16.

⁶¹³ Vuoden 1772 hallitusmuodon 8 §.

⁶¹⁴ Almén 1940, s. 296–298.

lutusvaatimusten tiukentuessa oikeuslaitos hallitsijaan tukeutuen muodostui riippumattommaksi, mutta samalla yleiseen lakiin sidotummaksi.⁶¹⁵

Ruotsissa ei ollut samanlaista sidosta aatelin ja oikeuslaitoksen välillä kuin Saksassa, eikä 1700-luvulla korkeimman oikeuden perustamisesta huolimatta tapahtunut suuria muutoksia tuomareiden riippumattomuudessa. Erottamattomuuden osalta olivat jo voimassa säännökset, joiden mukaan tuomaria – tai muuta virka- tai palvelusmiestä, joka ei ollut aivan alistetussa asemassa – ei saanut erottaa ilman laillista tutkimusta ja tuomiota⁶¹⁶.

Alemmat oikeusasteet säilyttivät pitkälti aikaisemman asemansa. Alioikeudet olivat tiukemmin lakiin sidottuja, hovioikeuksilla oli perinteisesti itsenäisempi asema ja enemmän harkintavaltaa. Leuteraatio-oikeus oli yhä voimassa, vaikka sen merkitys ei ollut enää yhtä tärkeä kuin 1600-luvulla, koska vuoden 1734 lain vuoksi ei enää ollut samankaltaista tarvetta täyttää lain aukkoja.⁶¹⁷

Toisaalta kuninkaalla oli yhä laaja nimitysvalta hovioikeuden tuomarinvirkojen osalta, ja hovioikeuksilla oli oikeus ja epäselvissä tapauksissa velvollisuus kysyä laintulkintaohjeita oikeusrevisiolta, samoin kuin alioikeuksilla hovioikeudelta. Aiemmin ohjeita oli kysytty myös selkeämmin poliittisluonteisten intressien vuoksi. Varsinkin Svean hovioikeus, silloin kun se oli vielä istunut kuninkaanlinnassa ja sen jäsenistöön oli kuulunut valtaneuvoksia, oli ollut tiiviissä yhteydessä hallitsijaan. Hovioikeus ei esimerkiksi ollut pitänyt mitenkään epäasianmukaisena lähettää epäselviä tapauksia kuninkaalle tulkintaohjeita varten pystyäkseen ratkaisemaan asian poliittisesti tyydyttävällä tavalla.⁶¹⁸

Kustavilaisen ajan kuninkaallisissa kirjeissä hovioikeuksille löytyy myös esimerkkejä siitä, kuinka hovioikeutta ohjattiin ratkaisemaan tapaus tietyllä tavalla.⁶¹⁹ Näissä kirjeissä oli kysymys siitä, että hovioikeus oli epä tietoinen lain soveltamisesta jossain yksittäisessä tapauksessa. Ongelmana eivät olleet jonkin tapauksen poliittiset intressit, vaan esimerkiksi miten kirkkorangaistus soveltui toisuskoiseen tai kuinka tuli rangaista vanhempaa, jonka kurinpito ei enää ollut hyväksyttävissä rajoissa. Kruunun intressi ei myöskään ollut vastauksissa puutua vain tietyn yksittäisen tapauksen ratkaisuun, vaan pidemmällä tähtäyksellä

⁶¹⁵ Nousiainen 1993, s. 94, 135–136.

⁶¹⁶ Rytkölä 1948, s. 41.

⁶¹⁷ Thunander 1993, s. 179, 196–197. Esimerkiksi kuninkaallisessa kirjeessä vuodelta 1790 (Til Samtelige Hof-Rätterne, angående leuterations-rättens utöfning in anseende til bestrafningen af stölder wid eldswåda. Den 29 November 1790) vahvistettiin, että hovioikeuksilla oli oikeus käyttää leuteraatio-oikeutta tapauksissa, joissa tulipalon yhteydessä on soruttu varkauksiin – yhtä lailla kuin muissa varkaustapauksissa, joista oli määrätty kuolemantuomio.

⁶¹⁸ Modéer 1994, s. 438, Nousiainen 1993, s. 324, Thunander 1993, s. 12, 187–188, 204.

⁶¹⁹ Af Ugglas 1794, s. 34–36 ”Til N. N. Hof- Rätt, angående Hustru N. N:s straff för wåldsamt förfarande med sin Stjufdotter. Den 12 Junii 1776”; tai s. 60–62 ”Til N.N. Hof-Rätt, angående N. N. för hwilken, såsom Reformerte Religion tilgifwen, den på lönskaläger följande enskilte skrift- och aflösning til böter förwandlad blifwit. Den 22 Nov. 1776” etc.

ohjata oikeudenkäyttöä yleisemmin. Tämä näkyy muun muassa siinä, että nämä vastaukset julkaistiin myöhemmin kokoelmissa, jolloin viittaukset yksittäisiin tuomioistuimiin tai henkilöihin oli poistettu. Tietystä hovioikeudesta oli tullut ”N. N. Hofrätt”, alioikeudesta ”N. N. Härads-Rätt” ja asianosaisesta samoin ”N. N.”

Vaasan hovioikeus kääntyi myös muutaman kerran kuninkaan puoleen tutkitujen kolmen vuoden aikana, samoin kuin alemmat tuomioistuimet kääntyivät sen puoleen⁶²⁰. Johan Henricssonin tapaus vuodelta 1800⁶²¹ osoittaa, että Tukholmaan ei kirjoitettu ainoastaan, kun epäselvyyttä oli lainsoveltamisessa tai jos tapauksessa olisi haluttu kuninkaan mielen mukainen ratkaisu. Hovioikeus otti yhteyttä ylempiin tahoihin myös korjatakseen yksittäistapauksellisia epäkohtia. Johanin tapauksessa hovioikeus halusi tietää, saattoiko se ottaa käsiteltäväksi valituksen, joka oli tehty liian myöhään. Tällaisia prosessuaalisia sääntöjä sovellettiin yleensä ankarasti eikä niistä voinut poiketa, ellei muutoksenhakijalla ollut esittää laillista estettä. Tässä tapauksessa perusteluna käytettiin muutoksenhakijalle – tilaltaan hädätylle torpparille ja tämän kanssaperillisille – riidan kuluessa aiheutettua kärsimystä, joista alioikeustuomari oli osittain vastuussa. Hovioikeus sai luvan ottaa jutun käsittelyyn ja se kumosi alioikeuden päätöksen. Torpparille perheineen palautettiin oikeus torppaan, kunnes uudessa oikeudenkäynnissä pystyttiin toteamaan, kuinka suuriin korvauksiin torppari oli oikeutettu tämän ja isänsä torpan perustamisen hyväksi tekemästä työstä. Alioikeustuomari velvoitettiin osoitetun huolimattomuuden takia korvaamaan yli 80 riikintaalerin arvosta oikeudenkäyntikuluja.

Hovioikeus ei siis tässä tapauksessa kääntynyt ylioikeuden puoleen, koska se oli epävarma jonkin säännöksen soveltamisesta. Se halusi ylemmältä taholta luvan kiertää tapauskohtaisesti sovellettuna liian ankaran prosessuaalisen säännön, jonka noudattaminen olisi johtanut yksittäisen valittajan kohdalla selkeästi kohtuuttoman oikeudellisen päätöksen täytäntöönpanoon. Alioikeus oli toiminut jutun yhteydessä epäasiallisesti ja hovioikeus pyysi lupaa ottaa myöhässä jätetty valitus käsiteltäväksi määräajan ylittämisestä huolimatta. Kohtuusharkintaa halettiin siis tässä yhteydessä soveltaa vastoin selkeää prosessuaalista määräystä, mitä ei katsottu mahdolliseksi ilman luvan pyytämistä ylemmältä taholta.

⁶²⁰ Esim. VHO 1780 AVHD No 19.

⁶²¹ VHO 1800 AVHD No 12. ”...Derefter HofRättens uti underdånig skrifwelse til Kongliga Majjt af den 12. October nästledit år hemstältdt om icke wid then beskaffenhet som i saken sig företedt och för det Johan Henricsson med des samarfwa öfvergångne lidande HofRättens woro tillåtit at utan afseende å den af Johan Henricsson försutne tid til ändrings sökande uti Härads rättens omförmälte Utslag den 9. Februarii 1796 uptaga Johan Henricssons deröfwer försent hos Kongliga HofRättens ingifne besvär och i et sammanhang med de i öfrigt yppade ersättnings frågor laga yttrande meddela; til hwilken underdåniga hemställan Kongliga Majjt i aflåtit Swar daterat den 6 sistledne Augusti, behagat thes nådiga bifall lämna...”.

Vaikka hovioikeus ei alistanutkaan poliittisesti epäilyttäviä tapauksia kuninkaallisen majesteetin päätettäväksi, ei tämä tarkoita sitä, etteikö Tukholmasta olisi osoitettu kiinnostusta varsinkin korkean luokan juttuja kohtaan. Tästä esimerkkinä on mainittu siitä, kuinka Kustaa III pyrki vaikuttamaan valtaneuvoston jäseniin Götan hovioikeuden tuomareiden oikeudenkäynnin yhteydessä.

2 AMMATTIMAISTUVA TUOMIOISTUIN

2.1 Vaasan hovioikeuden tuomarit

Keitä sitten olivat ne, jotka konkreettisesti hovioikeudessa ottivat osaa tuomitsemiseen? Tässä luvussa on tarkoitus ottaa esiin oikeuden soveltajat – hyvä tuomari. Näitä oikeuden soveltajia tarkastellaan sekä Vaasan hovioikeuden että yleisemmin 1700-luvun perspektiivistä. 1700-lukua on kuvattu aikakaudeksi, jolloin byrokratia ja byrokratisoituminen saivat ylliotteen valtiollisen keskitys- ja virkakoneiston laajentuessa. Tuolloin luotiin alkeellista edustuksellista byrokratiaa, jossa riippumaton virkamiehistö ja hallitsijasta irrotettu hallintokoneisto turvasivat yleistä etua.⁶²² 1700-luvun perspektiivi tuo myös mukanaan kysymyksen hovioikeuden tuomareiden professionaalisuudesta. Ennen kuin tarkastellaan 1700-lukua professionalisoitumisen näkökulmasta, luodaan kuitenkin katsaus Vaasan hovioikeuden tuomareihin. Tuomioistuimen henkilöstö heijastaa aina myös aikakauden tuomioistuinkulttuuria.⁶²³

Vaasan hovioikeus aloitti toimintansa vuoden 1776 syksyllä kahdenkymmenen miehen voimin.⁶²⁴ Presidentin, kahden hovioikeudenneuvoksen ja viiden asessorin lisäksi hovioikeudessa tuli toimimaan sihteeri, kanneviskaali, varakanneviskaali, kolme notaaria, aktuaari, kolme kanslistia sekä kaksi hovioikeudenpostia eli vahtimestaria. Tukholmassa vihkiäisissä olivat olleet paikalla presidentti Kurck, hovioikeudenneuvokset Silfversparre ja Tandefelt sekä asessorit Hising, Krabbe, Stålhandske, Lode ja de la Chapelle. Sihteeri Juslenin ja kanneviskaali Alanuksen nimet löytyivät myös Tukholmassa luetusta valtakirjasta, mutta suurin osa viroista täytettiin syksyllä, kun hovioikeus oli aloittanut jo toi-

⁶²² Tiihonen 1994, s. 141 ja Tiihonen 1994a, s. 313.

⁶²³ Ajallisesti meitä läheisempänä esimerkkinä tästä voidaan mainita 1900-luvun aikana tapahtunut siirtymä alioikeuksien ukkotuomareista ja ylioikeuksien herrasmiestuomareista kohti virkamiestuumarien aikakautta. Tällä on ollut vaikutuksensa niin tuomioistuinten sisäiseen työnjakoon kuin tuomitsemistoimintaan ja tuomioistuinten suhteisiin valtiovaltaan päin. Oikeutta maalla ja kaupungissa 2000.

⁶²⁴ Tiedot tuomareista ovat peräisin Turun Akatemian oppilasmatrikelista (Lagus), Götan hovioikeuden auskultanteista laaditusta matrikelista (Edlund) sekä teoksista Ekbon 1876, Boström 1915 ja Westerlund 1923.

mintansa. Alemmat virat olivat hovioikeuden omassa nimitysvallassa päinvastoin kuin ylemmät, joihin nimityksen teki kuningas: asessorit ja hovioikeuden-neuvokset hovioikeuden ehdotuksesta, presidentin oman harkintansa mukaan.⁶²⁵

Jo ennen hovioikeuden toiminnan alkua – jopa ennen vihkiäisiä – oli Vaasan hovioikeuden tuomarinimityksissä tapahtunut joitain muutoksia. Asessoreiksi oli alun perin nimitetty Loden ja de la Chapellen sijaan Eric Philip Didron ja Carl Hassel, mutta näistä kumpikaan ei ollut kiinnostunut paikasta. Molemmat olivat saaneet hieman aiemmin hoidettavakseen kihlakunnat Itä-Suomesta: Didron Karjalan kihlakunnan ja Hassel Porvoon ja Kymin. Didron oli vielä vähän ennen Vaasaan nimitystään avioitunut varakkaan lesken kanssa ja asessorin viran sijaan halusi mieluummin Käkisalmen kihlakunnantuomariksi, jotta voisi hoitaa avio-liitossa saamiaan maaomaisuuksia. Hassel sen sijaan vetosi ennen kaikkea huoon terveydentilaansa, joka koituikin hänen kuolemakseen vuoden 1777 lopulla. Asessoreista myöskään Eric Gustaf Stålhandske ei koskaan työskennellyt Vaasassa. Hän oli Tukholmassa vielä vihkiäisissä, mutta jo ennen hovioikeuden ensimmäistä kokoontumista hän siirtyi laamanniksi Karjalan laamannikuntaan. Jos tarjolla oli taloudellisesti houkuttelevampi kihlakunnantuomarin tai laamannin paikka, niin silloin hovioikeuden asessoriksi ei tuntunut olevan halukkuutta.

Vaasan hovioikeus ei ollut kaikkein houkuttelevin työpaikkana. Vaasa oli maantieteellisesti etäällä eikä sinne kannattanut lähteä muiden etuuskien painaessa. Vuoden 1784 hovioikeudenneuvoksen paikkaa täytettäessä Kustaa III jopa totesi, että ”*Vaasan hovioikeus on lisäksi niin kaukana, ettei sinne muita saada kuin niitä, joiden erinäisistä syistä on uhrauduttava palvelemaan paikkaa, joka kaukaisuutensa ja ilmaston vuoksi on niin epämiellyttävä*”⁶²⁶.

Myös kiinnostus Vaasan hovioikeuden presidentin tehtävää kohtaan oli toisinaan laimeaa. Tämä tuomioistuimen korkein virka ehti olla kuuden henkilön hallussa vuosien 1776–1800 välillä.

Adolf Fredric Kurck	1776–1781
Carl Bonde	1781–1788
Carl Johan Gyllenborg	1789–1791
Gustaf von Carlson	1792–1794
Georg Wilhelm Lode	1795–1796
Axel Christian Reuterholm	1796–1811

Yrjö Blomstedt, joka on kirjoittanut Vaasan hovioikeuden henkilöstöstä hovioikeuden historiikissa, on todennut nimityksen presidentin virkaan olleen lähin-

⁶²⁵ Tiihonen 1994a, s. 73–74. Thompson 1996, s. 37 muistuttaa myös siitä, että 1700-luvun yhteiskunnan kunnioittavaa elementtiä on ylikorostettu ja toteaa, että ”henkilö, joka pakosta joutuu pyytämään suosionsoituksia, ei paljasta todellisia mielipiteitään”.

⁶²⁶ Blomstedt 1976, s. 38; Tandefelt 2007, s. 85.

nä karkotus hovista sekä Carl Johan Gyllenborgin, Gustaf von Carlsonin että Axel Christian Reuterholmin kohdalla.⁶²⁷ Gyllenborg ei ollut alun perinkään hahunnut Vaasaan, vaan oli toivonut pääsevänsä Turun hovioikeuden presidentiksi. Virkakaudestaan hän vietti Vaasassa ainoastaan syysistuntokauden 1790; ensimmäinen virkavuosi oli mennyt virkavapaalla ja keväällä 1791 hän haki jo eroa presidentin virasta. Gyllenborgin tausta oli erinäisissä hoviviroissa, minkä lisäksi hän oli ollut nimitettynä Södermanlandin laamanniksi ja myöhemmin saman maakunnan varamaaherraksi. Hän oli opiskellut aikoinaan Uppsalan yliopistossa ja auskultoinut Kauppakollegiossa.

Gustaf von Carlson puolestaan nimitettiin Vaasaan liian innokkaana kustavilaisena Kustaa III:n murhan jälkeen. Hän ei kuitenkaan koskaan saapunut kaupunkiin asti kaksivuotisen presidenttikautensa aikana. Carlson oli tehnyt uransa sotilashallinnon puolella toimien sotakollegiossa aina 1760-luvun alusta alkaen. Varsinaista oikeudellista taustaa hänellä ei ollut, joten Vaasan hovioikeudelle ei todennäköisesti ollut suuri menetys, ettei hän koskaan ottanut osaa sen toimintaan.

Axel Christian Reuterholmin nimitys puolestaan liittyi hänen veljensä Gustaf Adolf Reuterholmin kukistumiseen. Veli oli käyttänyt ylintä valtaa Ruotsissa Kustaa IV Aadolfin alaikäisyyden aikana, mutta joutui syrjään ja lähti vapaaehtoiseen maanpakoon kuninkaan tultua täysi-ikäiseksi vuonna 1796. Axel Christian puolestaan sai nimityksen Vaasaan, jossa hän toimi presidenttinä kaikkiaan 15 vuotta. Reuterholm oli opintojensa jälkeen auskultoinut Svean hovioikeudessa, mutta siirtynyt sitten sotilaalliselle uralle reiluksi kymmeneksi vuodeksi. Väsyttyään sotapalvelukseen hän oli toiminut asessorin arvoisena varajäsenenä Turun hovioikeudessa, laamannina ja presidenttinä Götan hovioikeudessa. Reuterholmilla oli siten oikeudellinen tausta, mutta biografiatietojen mukaan hän oli taipuvainen alkoholismiin ja siksi hänet veljen poliittisen uran kaaduttua siirrettiin syrjään ”*som mindre presentabel*”⁶²⁸.

Hovioikeuden presidentin virkaa täytettäessä kokemus ja pätevyys eivät olleet ensisijainen seikka, vaikka presidenteillä oli pääsääntöisesti näyttöä kummastakin. Hovioikeuden ensimmäinen presidentti Kurck oli ollut lyhyen aikaa Uppsalan yliopiston kirjoilla, minkä jälkeen hän oli siirtynyt auskultoimaan ja viettänyt sitten Götan hovioikeudessa useamman vuoden yleten ensin notaariksi, sitten varaviskaaliksi ja vihdoinkin asessoriksi 27-vuotiaana. Asessorin virkaa yhdeksän vuotta hoidettuaan Kurck jätti hovioikeuden, muttei tuomarin tehtäviä. Hän toimi ensin ylisotatuomarina eli kenraaliauditöörinä, kunnes vuoden 1774 lopulla sai ylennyksen oikeusrevision revisiosihteeriksi. Tältä paikalta Kurck – joka

⁶²⁷ Blomstedt 1976, s. 35.

⁶²⁸ Boström 1915, s. 21.

vielä tuolloin oli kuninkaan suosiossa myssymenneisyydestään huolimatta – nimitettiin Vaasan hovioikeuden presidentiksi. Vaasasta Kurck siirtyi Turun hovioikeuden presidentiksi, joka katsottiin ylempien tuomioistuinten rankijärjestyksen mukaan Vaasaa arvovaltaisemmaksi paikaksi. Myöhemmin Kurck toimi muun muassa korkeimman oikeuden jäsenenä.

Carl Bondella oli taustaa oikeudenkäytöstä vähemmän kuin Kurckilla. Hän oli viettänyt yliopiston kirjoilla selkeästi pidemmän ajan, minkä jälkeen siirtynyt hankkimaan käytännön oppia ensin kansliakollegion presidentin toimistossa ja sen jälkeen auskultoimalla Svean hovioikeudessa. Auskultoinnin jälkeen Bonden tie oli vienyt ulkomaisiin hoveihin ja paluunsa jälkeen hän oli toiminut muun muassa kuningatar Lovisa Ulrikan kamariherrana.

Vaasassa pidempään vaikuttaneista presidentin viranhaltijoista selkeästi tuomarin uralle oli suuntautunut Georg (Jöran) Wilhelm Lode. Hän ei ehtinyt toimia presidenttinä pitkäikänsä, mutta oli vaikuttanut Vaasan hovioikeudessa heti sen perustamisesta alkaen. Lode oli opiskellut Turun Akatemiassa, minkä jälkeen hän auskultoi Turun hovioikeudessa.⁶²⁹ Lode toimi armeijassa sotatuomarina, kun hänet nimitettiin Vaasaan asessoriksi. Vuoden 1789 valtiopäivillä salaiseen valiokuntaan valittu Lode kääntyi kuningasta vastaan ja vietti muutaman vuoden epäsuosiossa. Kuninkaallisen suosion merkitys virassa etenemiselle oli konkreettinen ja vasta sijaishallituksen aikana Lode taas pääsi urallaan eteenpäin: hän jätti Vaasan hovioikeuden kolmeksi vuodeksi vuonna 1792 ja toimi ensin vuoden revisiosihteerinä ja sitten oikeuskanslerina. Vuonna 1795 Lode tuli siis nimitetyksi Vaasan ja seuraavana vuonna Turun hovioikeuden presidentiksi.

Hovioikeudenneuvoksia Vaasassa oli alkuun kaksi. Tässä virassa toimi tutkituna ajanjaksona yhteensä kahdeksan henkilöä.

Adolph Fredric Silfversparre	1776–1784
Adolph Tandefelt	1776–1782
Carl Hising(er)	1778–1805
Carl Fredrik Krabbe	1782–1794
Axel Fredrik Oxenstierna	1784–1794
Johan Casimir de la Chapelle	1793–1801
Fredrik Jusleen	1794–1803
Erik Johan Bergenhem	1800–1810

⁶²⁹ Lode saapui Turun Akatemiaan vuonna 1756, minkä lisäksi hän mahdollisesti opiskeli myös Uppsalassa. Ks Helsingin yliopiston opiskelijamatrikkeli <http://www.helsinki.fi/ylloppilasmatrikkeli/> (4.11.09). Loden auskultoinnin ajankohdasta esiintyy kahta eri tietoa: Turun yliopiston opiskelijamatrikkelin (Lagus 1895, s. 113) mukaan auskultoinnin aloitusvuosi olisi ollut 1756 (19. joulukuuta); Boström (s. 19), samoin kuin em. Helsingin yliopiston opiskelijamatrikkeli ilmoittavat auskultointivuodeksi 1766.

Tukholman vihkiäisissä hovioikeudenneuvoksiksi vihittiin Adolph Fredric Silfversparre ja Adolph Tandefelt. Silfversparrella oli taustallaan opintoja sekä Lundin että Uppsalan yliopistosta. Kurckin tavoin hän auskultoi Götan hovioikeudessa, jonne hänet otettiin helmikuussa 1762. Götassa Silfversparre oli myös tehnyt uraa toimien niin kanslistina, notaarina, protonotaarina kuin sihteerinäkin. Vuonna 1773 hän siirtyi asessoriksi Turun hovioikeuteen ja vuotta myöhemmin sai nimityksen hovioikeudenneuvokseksi, josta hänet siirrettiin Vaasaan samaan virkaan. Vaasan hovioikeuden kohdalla oli alun perin päätetty, ettei hovioikeus tarvitsisi lainkaan varapresidenttiä, mutta Silfversparren ollessa avioitumassa vuonna 1778 vuorikollegion presidentin, kreivi Lilljenbergin tyttären kanssa hänelle myönnettiin tämä arvo. Varapresidenttiä ei kuitenkaan vielääkään koettu välttämättömäksi Vaasan hovioikeudelle, sillä Silfversparren ennenaikaisen kuoleman jälkeen seuraavaa varapresidenttiä ei nimitetty kahdeksaan vuoteen.

Adolf Tandefelt puolestaan oli suorittanut opintonsa Turun Akatemiassa ja opiskeltuaan reilut kaksi vuotta valmistui marraskuussa 1763. Saman vuoden joulukuussa hän aloitti auskultanttina Turun hovioikeudessa. Hän toimi pari vuotta hovioikeudessa ylimääräisenä kanslistina ja notaarina ja sittemmin valtiopäivillä salaisen valtiokunnan notaarina ennen kuin siirtyi armeijan palvelukseen. Tandefelt toimi Jakob Magnus Sprengtportenin kenttäsihteerinä vallankumousvuonna 1772 ja kirjoitti tässä ominaisuudessa hallinnonmuutosta käsitelleen manifestin. Vallankumouksen jälkeen Tandefelt oli hyvissä väleissä uusien vallanpitäjien keskuudessa ja palvelustensa vuoksi hänet nimettiin ensin vuonna 1774 laivaston ylisotatuomariksi ja sitten Vaasaan hovioikeudenneuvokseksi. Viranhoito jäi kuitenkin melko lyhyeen, sillä jo vuonna 1778 Tandefelt ryhtyi hoitamaan Vaasan läänin maaherran virkaa – kuitenkin hovioikeustyönsä ohella – mistä hän siirtyi vuonna 1782 maaherraksi Ouluun ja 1785 taas takaisin Vaasaan.

Carl Hising (aateloituna vuodesta 1784 Hisinger) kuului myös Vaasan hovioikeuden alkuperäiseen miehistöön. Hisinger oli opiskellut Turun Akatemiassa vuodesta 1754 alkaen ja siirtyi kahta vuotta myöhemmin auskultantiksi Turun hovioikeuteen. Hising suoritti lisäksi toisen auskultoinnin Svean hovioikeudessa 1765 alkaen⁶³⁰. Hisingerillä oli parinkymmenen vuoden kokemus eri viroista Turun hovioikeudessa, kun hänet nimitettiin asessoriksi Vaasaan. Vastaava nimitys oli Turussa tullut hänen osakseen vain muutamaa viikkoa ennen siirtoa. Hovioikeudenneuvokseksi Hisinger ylennettiin parin vuoden kuluttua Tandefeltin jätettyä tuomioistuimen. Ennen kuolemaansa hän ehti toimia vielä noin kolmen vuoden (1802–1805) ajan Vaasan hovioikeuden varapresidenttinä.

⁶³⁰ Riksarkivet Svea hovrätt, Auskultanter 1761–1783 f. 59 viitattu Helsingin yliopiston sähköisessä opiskelijamatrikkelissa <http://www.helsinki.fi/ylioppilasmatrikkeli/> (4.11.09).

Myös seuraava hovioikeudenneuvosnimityksen saanut oli alkuperäisiä hovioikeuden asessoreita. Carl Fredric Krabben vaiheet olivat pitkälti samanlaiset kuin Hisingerin. Krabbe saapui Turun Akatemiaan vuotta aiemmin, 17.5.1753, ja päätettyään opintonsa helmikuussa 1756 hän sai auskultantin paikan Turun hovioikeudesta saman vuoden toukokuussa. Samoin kuin Hisinger myös Krabbe teki hovioikeusuraa edeten hitaasti viroissa. Hän toimi sihteerinä Turussa saadessaan siirron ja nimityksen Vaasaan asessoriksi. Krabbe aateloitiin vuonna 1779 ja 1782 hänet nimitettiin hovioikeudenneuvokseksi. Vuonna 1794 Krabbe jätti hovioikeuden ja siirtyi hoitamaan maaherran virkaa.

Seuraava nimitys tuli hovioikeuden ulkopuolelta. Kreivi Axel Fredrik Oxenstierna nimitettiin hovioikeudenneuvoksen virkaan vuonna 1784 hovioikeuden presidentin kreivi Bonden ja muiden hovioikeuden jäsenten vastalauseista huolimatta. Ongelmalliseksi koettiin Vaasan hovioikeudessa se, että kreivillä ei ollut joidenkin itsenäisesti suoritettujen opintojen lisäksi minkäänlaista kokemusta juridiikasta. Kustaa III sen sijaan ei pitänyt tätä merkityksellisenä, vaan ajoi vanhaan, merkittävään aatelissukuun kuulunutta Oxenstiernaa urallaan eteenpäin. Nimitysprosessin yhteydessä käytiin keskustelua siitä, että Oxenstiernan tulisi suorittaa jonkinlainen tutkinto, mutta tämä ei koskaan toteutunut.⁶³¹

Oxenstiernan nimityksen yhteydessä näkyy selvästi, miten käytännön juridii-kan parissa toimivien ylioikeustuomarien ja nimitysvaltaa käyttävän hallitsijan näkemykset poikkesivat siinä, mitä hyvältä tuomarilta edellytettiin. Tämä näkyy myös Oxenstiernan uran jatkossa. Hän toimi Vaasassa kymmenen vuotta, mutta käytännössä vietti tästä ajasta suurimman osan Ruotsissa virkavapaalla. Tästä huolimatta hänet nimitettiin 1790-luvun alussa vastaperustetun korkeimman oikeuden jäseneksi.

Seuraavakin hovioikeudennimitys meni jo perustamisvuonna Vaasassa aloittaneelle tuomarille. Alun perin ranskalaiseen sukuun kuulunut Johan Casimir de la Chapelle oli perustamisen yhteydessä nimitetyistä asessoreista vanhin. Hän oli opiskellut Uppsalassa ja syyskuussa 1751 siirtynyt auskultantiksi Svean hovioikeuteen. De la Chapelle nimitettiin Vaasan hovioikeuden asessoriksi tykistön sotatuomarin paikalta, johon hän oli siirtynyt muutamaa vuotta aikaisemmin Sollentunan kihlakunnantuomarin virasta. Vaasassa de la Chapelle toimi aina vuoteen 1801 asti, vuodesta 1793 eteenpäin hovioikeudenneuvoksena.

Fredrik Jusleen oli myös aloittanut Vaasan hovioikeudessa vuonna 1776, mutta sihteerin virassa. Hän oli saanut tuntumaa hovioikeustyöhön jo lapsuuskodissaan, sillä hänen isänsä oli Turun hovioikeudenneuvos Pehr Jusléen. Jusleen oli niitä harvoja, jotka viettivät yliopisto-opintojen parissa – tai ainakin yliopistossa kirjoilla – useita vuosia: hän kirjoittautui sisään 1758 (kymmenvuotiaana) ja sai

⁶³¹ Blomstedt 1976, s. 37–38.

todistuksen 1768. Sukulaisuus ehkä velvoitti tällä kohdin, sillä Jusleen oli niin Daniel Jusleniuksen kuin H. G. Porthanin sukulaisia⁶³². Todistuksen saatuaan Jusleen siirtyi auskultoimaan Turun hovioikeuteen ja oli ylennyt siellä aktuaariksi asti, kun hänet vuonna 1775 nimitettiin Vaasan hovioikeuden ensimmäiseksi sihteeriksi. Vaasassa Jusleen vietti useampia vuosia, sai nimityksen asessoriksi vuonna 1789 ja hovioikeudenneuvokseksi vuonna 1794. Jusleen toimi myös korkeimman oikeuden jäsenenä vuosina 1800–1803 ja kuoli Tukholmassa aivan kautensa lopulla.

Erik Johan Bergenhem saapui Vaasan hovioikeuteen vuonna 1790. Hän oli opiskellut Uppsalan yliopistossa ja sen jälkeen auskultoinut Svean hovioikeudessa vuodesta 1780 lähtien. Ennen nimitystään Vaasaan asessorin virkaan hän oli toiminut Suomessa sotatuomarin tehtävissä parin vuoden ajan. Vaasassa Bergenhem toimi ensin kymmenen vuotta asessorina, sitten toiset kymmenisen vuotta hovioikeudenneuvoksena vuodesta 1800 alkaen ja lopulta hänet nimitettiin hovioikeuden presidentiksi virkaiältään vanhimpana neuvoksena vuonna 1810.

Asessorin virka oli joillekin miehille päätepiste hovioikeusuralla. Asessorin virkaa piti edellä mainittujen lisäksi hallussaan käsiteltynä ajanjaksona yhteensä seitsemän miestä.

Eric Johan af Palén	1776–1789
Eric Alán(us)	1782–1792
Jonas Lundmark	1792–1808
Jacob Wilhelm Hisinger	1794–1795
Leonhard Hedman	1794–1805
Carl Carp	1794–1805
Olof Langenstein	1800–1811

Eric Johan af Palén oli viimeinen vuonna 1776 aloittaneista asessoreista. Pohjois-Suomen laamannin poika af Palén oli opiskellut Uppsalassa ja hankkinut kokemuksensa oikeusrevision virastossa, jossa hän oli toiminut vuodesta 1763 alkaen eri tehtävissä. Af Palén oli sairaalloinen, minkä vuoksi häntä presidentti Bonden mukaan nähtiin harvoin hovioikeudessa, eikä hän ehtinyt edetä asessorin tointa pidemmälle ennen kuolemaansa vuonna 1789.

Suhteellisen varhainen kuolema jätti asessoriksi myös Eric Alánin (ennen vuotta 1782 Alanus). Kuten lähes kaikki muutkin suomalaiset hän oli opiskellut Turun Akatemiassa ja auskultoinut Turun hovioikeudessa 1760-luvun alussa. Hän toimi notaarina Turussa, kun hän sai nimityksen Vaasaan. Vaasan hovioikeu-

⁶³² Ks. Manninen 2000 Jusleniuksen ja Porthanin merkityksestä ajan suomalaiselle kulttuuri- ja tiede-elämälle.

nessa Alán eteni asessoriksi vuonna 1782, mitä virkaa hän ehti hoitaa kymmenen vuotta.

Jonas Lundmark oli opiskellut sekä Uppsalan yliopistossa että Turun Akatemiassa ja suorittanut auskultoinnin Turun hovioikeudessa. Vaasan hovioikeuteen Lundmark saapui vuonna 1785 kanslistiksi. Hänet ylennettiin aktuaariksi vuonna 1789 ja asessoriksi kolme vuotta myöhemmin. Hän jäi virasta eläkkeelle 50-vuotiaana ja kuoli myöhemmin samana vuonna.

Jacob Wilhelm Hisingerille asessorikausi ei ollut eläkevirka. Hän oli hovioikeuden varapresidentiksi edenneen Carl Hisingerin poika ja sai asessorin viran vain 27-vuotiaana. Hän oli opiskellut myös Turussa ja tullut auskultoimaan Vaasaan vuonna 1785. Hisinger jatkoi kanslistin virassa Vaasassa vuosina 1786–1790 ja kolme vuotta myöhemmin palasi hovioikeuteen notaariksi. Väliajalla hän oli ollut Tukholmassa kansliakollegion ylimääräisenä kanslistina. Asessorin virassa Hisinger viipyi kuitenkin vain vuoden, sillä hänestä tuli jo seuraavana vuonna laamanni. Myöhemmin Hisinger toimi muun muassa senaatin oikeusosaston jäsenenä.

Eteenpäin urallaan pääsi myös vaasalainen Leonhard Hedman, mutta vasta tässä käsitellyn ajanjakson jälkeen. Hedman oli opiskellut Turun Akatemiassa ja ehtinyt aloittaa siellä myös auskultoinnin. Hän siirtyi pian kuitenkin suorittamaan auskultointinsa Vaasaan ollen näin yksi Vaasan varhaisimpia auskultantteja. Varsinaisen hovioikeusuransa Hedman aloitti kanslistina vuonna 1782, mistä sai ylennyksen notaariksi 1786 ja asessoriksi vuonna 1794. Hänet nimitettiin myöhemmin hovioikeudenneuvokseksi vuonna 1805. Hedman pidätettiin määrääjäksi virantoimituksesta vuonna 1808 Venäjän keisarille annetun uskollisuudenvalan vuoksi eikä hän ennättänyt palata toimeensa ennen kuolemaansa samana vuonna.

Samoin kuin Hedman oli myös Carl Carp kotoisin Vaasasta, opiskellut Turussa ja saapunut Vaasan hovioikeuteen melko varhain auskultantiksi. Hän aloitti virkauransa myös kanslistina (vuonna 1784) ja jatkoi aktuaariksi (1786), varakanneviskaaliksi (1789) ja sai nimityksen asessoriksi muutaman kuukauden myöhemmin kuin Hedman vuonna 1794. Nimitys hovioikeudenneuvokseksi sen sijaan tuli muutamaa kuukautta aiemmin.

Viimeinen tutkimusjaksolla nimityksen saaneista asessoreista oli Olof Langenstein (ennen vuotta 1774 Langenstén). Langenstein oli syntynyt Tukholmassa, mutta hän opiskeli Turun Akatemiassa vuosina 1770–1774. Auskultantiksi hän oli kirjoittautunut Turkuun vielä samana vuonna, missä oli saanut ylimääräisen kanslistin viran seuraavana vuonna. Vaasan hovioikeus perustettaessa Langenstein kuitenkin ilmoittautui hovioikeuteen sen ensimmäisenä auskultanttina. Jo samana vuonna hän sai tehtäväkseen toimia sihteerin amanuenssina ja seuraavana vuonna 1777 hänet nimitettiin kanslistiksi, sitten notaariksi (1782), varakanneviskaaliksi (1785) ja sihteeriksi (1789). Vuonna 1800 seurasi nimitys ases-

soriksi ja yksitoista vuotta myöhemmin hovioikeudenneuvokseksi, mistä virasta hän jäi eläkkeelle 1822.

Vaasan hovioikeudessa toimi myös joukko alempaa virkakuntaa, joista osa edusti myöhempien vuosien tuomarikuntaa. Kaikille ei kuitenkaan riittänyt tuomarintehtäviä hovioikeudessa ja näiltä paikoilta siirryttiinkin tuomareiksi alioikeuksiin tai esimerkiksi lääninsihteerin kaltaisiin tehtäviin. Toisinaan osa näistä alemmistakin virkamiehistä pääsi ottamaan osaa tuomitsemiseen hovioikeudessa: varsinaisten tuomarien virkavapauksien vuoksi oli välillä pakko turvautua apujäseniin, jotta hovioikeus oli toimivaltainen. Tällaisissa tehtävissä toimivat esimerkiksi hovioikeuden sihteeri ja kanneviskaali tai hovioikeuden ulkopuolelta joku kihlakunnantuomari tai pormestari.⁶³³

2.2 Professiotutkimus ja määritelmät

Edellä on luotu tiivistetysti kuvaa Vaasan hovioikeuden tuomareista. Hovioikeuksille ja niiden oikeutta käyttäville tuomareille on nähty tyypillisenä jo melko varhaisessa vaiheessa niiden toiminnan professionaalisuus.⁶³⁴ Professio on käsite, jolla tarkoitetaan vahvaa ja arvostetun yhteiskunnallisen aseman saavuttanutta ammattia. Professio katsottiin aiemmin yhdeksi ”Modernin” ilmentymäksi: 1800-luvulla syntynyttä, modernia valtiota luonnehtivaksi piirteeksi. Muutaman viimeisen vuosikymmenen aikana professiotutkimuksen kenttä on kuitenkin laajentunut. Sosiologien ja modernin ajan historioitsijoiden pelikenttä on avautunut hyväksymään myös uusia ajallisia ulottuvuuksia. Esimodernin ajan historioitsijat ovat suunnanneet huomionsa suhteellisen varhaistenkin aikojen asiantuntijaryhmiin ja pyrkineet hahmottamaan näiden varhaisten professioiden piirteet ja niiden esittämät roolit.⁶³⁵

Tämä trendi on johdattanut professionalisaation alun sijoittamiseen hyvinkin varhaisille vuosisadoille: esimerkiksi Paul Brand on katsonut, että common law -lakimiehet muodostivat profession jo 1200-luvulla; Susan Reynoldsin mukaan jopa vielä aikaisemmin. Saksassa 1500-luvusta on puhuttu professionalisoitumi-

⁶³³ Blomstedt 1976, s. 38 mainitsee Etelä-Pohjanmaan tuomiokunnan tuomarin Herman Rossin usein käytetyksi sijaiseksi. Esimerkiksi tapauksessa VHO 1800 AVHD No 119 varajäsenenä (*adjungerad*) toimivat hovioikeuden kanneviskaali Bergwald ja sihteeri Langenstein. Vuonna 1790 usein käytetty varajäsen oli pormestari Fagerström (esim. VHO 1790 AVHD No 67).

⁶³⁴ Professio-tutkimuksen kehityksestä erityisesti sosiologian puolella ks. Konttinen 1991; ja historian puolella O’Day 2000. Professiot, professionalismi, professionalisoituminen ja muut vastaavat ilmiöt ja käsitteet ovat olleet vilkkaan tutkimuksenkohteena jo yli puoli vuosisataa. Professiotutkimus oli varhaisessa vaiheessaan hyvin pitkälti angloamerikkalaisten modernien professioiden tutkimusta, mutta angloamerikkakeskeisyys on tehnyt myöhemmin tietä myös mannermaisille muunnoksille.

⁶³⁵ O’Day 2000, s. 8.

sen aikakautena. Fritz Saaby Pedersen on jopa käsitellyt professionalisoitumista antiikin Roomassa.⁶³⁶

Näiden ajallisesti varhaisten kontekstien yhteydessä osa sosiologeista pitäisi epäilemättä parempana puhua (oikeudellisista) asiantuntijoista kuin todellisen profession edustajista. Määrittely luonnollisesti riippuu niistä käsitteistä, joita kulloinkin käytämme.⁶³⁷ Sosiologian ja modernin historian piirissä – erityisesti professiotutkimuksen niin sanotussa funktionalistisessa vaiheessa – esiintyi pyrkimys määritellä professio tiukasti, luoda tiukkoja kategorioita ja ominaispiirteitä, joiden mukaan olisi tunnistettavissa täysin kehittynyt professio.⁶³⁸ Nämä olivat esimerkiksi sellaisia ominaispiirteitä kuin teoreettiseen tietoon ja käytännön taitoihin perustuva osaaminen, koulutukseen, työhönottoon ja kuriin liittyvä sisäinen kontrolli, ammatillinen organisoituminen, vetoaminen asiantuntemukseen, tietty työautonomia, ammatillinen etiikka ja *esprit de corps*.⁶³⁹

Rosemary O'Day varoittaa historioitsijoita omaksumasta sosiologien lähestymistapoja kokonaisuudessaan, ottamatta huomioon historiallisesti merkityksellistä kontekstia. Profession määritelmä on myös aina yhteydessä kunkin määrittelijän omiin lähtökohtiin. Tämä tulee selvästi esiin esimerkin avulla: yksi perinteisistä profession edellytyksistä toteaa, että kuuluakseen professioon henkilön tulee olla asianmukaisesti akateemisesti koulutettu. Tämä ajattelutapa heijastaa kuitenkin mannermaista ajattelumallia ja järjestelmää. Common law -maissa, joissa lakimiesten koulutus ei ole ensisijaisesti tapahtunut yliopistoissa, ei professionaalisia lakimiehiä samalla lailla yhdistetä akateemisiin lakimiehiin. Mannermaisessa kontekstissa varhainen professioiden synty on yleensä yhdistetty roomalaisen ja kanonisen oikeuden harjoittajiin.⁶⁴⁰

Ruotsissa hovioikeudet on perinteisesti nähty lakimiesprofession synnyinkehona. Keskusvallan (roomalais-kanonista prosessia) soveltavien tuomioistuinten kehitys on monessa maassa ollut kiinteästi sidoksissa professionaalisen juristikunnan kehittymiseen. Kuten edellä jo todettiin, on esimerkiksi Heikki Pihlajamäki katsonut, ettei rikosoikeudellista valitusta otettu käyttöön Ruotsissa, koska täällä ei vielä ollut tarpeeksi professionaalista oikeutta järjestelmästä selviytymi-

⁶³⁶ Brand 1987, Reynolds 2003, s. 362, 365. Pedersen 1976. Diestelkamp 1999, s. 378 ja 1999c, s. 201. Modernin ja esimodernin ajan virkakunnasta Wolter 1997.

⁶³⁷ Jos professio halutaan määrittää tiukasti, on huomattava, että oikeudellista asiantuntemusta oli jollain henkilöllä enemmän kuin toisilla jo pitkään ennen nimenomaisten professioiden syntyä. Varhaisten oikeuden ”eksperttien” taito ei kuitenkaan koskenut muodollista tietoa kirjoitetusta laista, vaan kyseessä oli pikemminkin kyky saada irti yhteisön asianmukaisista jäsenistä yhteisymmärrys siitä, mikä oli tavanmukaista ja oikein. Reynolds 2003, s. 350

⁶³⁸ Kontinen 1991, s. 12–13.

⁶³⁹ O'Day 2000, s. 4; Ks. myös Reynolds 2003, s. 361–362.

⁶⁴⁰ O'Day 2000, s. 8.

seen. Oikeudenkäytön professionalisoitumiseen on myös yhdistetty esimerkiksi lakiviittauksien ilmestyminen enenevässä määrin tuomioihin 1600-luvulla.⁶⁴¹

Voidaan kysyä yleisemminkin, edellyttääkö appellaatioprosessi juristikunnalta tiettyä professionaalisuuden astetta? Appellaatioprosessi sellaisena kuin se ymmärretään modernissa merkityksessä, toisin sanoen tuomion tarkastamisena hierarkkisesti ylempien tuomioistuimien toimesta, jotka käyttävät tuomitsemisensa lähtökohtana spesifiä, objektiivista arvosteluasteikkoa (kuten lakia tai ennakkotapauksia), joka juristin täytyy tuntea. Vastaukseksi täytynee esittää vastakysymys siitä, mitä professionaalisuuden asteella tarkoitetaan? Selvää on, että hovioikeuksien alkaessa toimia Ruotsissa niissä saattoi selvitä ilman juridista koulutustakin⁶⁴².

Kaikki eivät usko tarpeeseen suorittaa tiukkaa kahtiajakoa keskusvallan ”professionaaliin” tuomareihin ja paikallistason ”amatööreihin”. Englantilaisen oikeudenkäytön kontekstissa Anthony Musson argumentoi, ettei eroa näiden kahden välillä voida nähdä niin jyrkäksi kuin perinteisesti on tehty: asiantuntemus limittyi ja myös maaseudun ”amatööreillä” oli selkeää – vaikkakin keskusvallan professionaaleista juristeista poikkeavaa – oikeudellista asiantuntemusta.⁶⁴³

Tämä pitää varmasti paikkansa, ja tuon ajan paikallisyhteisöjen jäsenille myös paikalliset tuomarit – esimerkiksi lainlukijat 1500-luvun Ruotsissa – edustivat varmasti henkilöitä, joilla nähtiin olevan juridista osaamista. Tutkijoiden jälkikäteen muodostamien professioiden edellytyksiä nämä paikalliset oikeudenkäyttäjät – sen paremmin kuin välttämättä keskusvallan tuomaritkaan – eivät luonnollisesti silti automaattisesti täytäneet vain siksi, että heidän naapurinsa ja aikalaisensa pitivät heitä ammattitaitoisina oikeusoppineina.

Se, etteivät nämä oikeudenkäyttäjät täytäneet tiukkojen professiomääritelmien edellytyksiä, ei loppujen lopuksi ole olennaista. Tiukan kahtiajaon suorittaminen profession edustajiin ja amatööreihin ei ole tarpeellista, vaan merkitystä on ennen kaikkea sillä, millaiset edellytykset asiantuntijoilla oli hoitaa tehtävänsä. Professiomääritelmät tarjoavat mittapuun, jonka avulla on mahdollista mitata, puhuvatko eri tutkijat samasta asiasta. Tässä tutkimuksessa on lähestytty Vaasan hovioikeuden tuomarikuntaa sekä prosesseissa esiintyneitä oikeudenkäyntiasiamiehiä professionäkökulmasta. Näkökulma on ollut oikeusvertaileva ja pyrkimyksenä on ollut selvittää erityisesti tuomariston osalta eroja 1600-luvun hovioikeuden tuomarikuntaan.

Lähtökohtana on ollut Rudolf Thunanderin tutkimus Götan hovioikeudesta. Thunander on katsonut Ruotsin hovioikeustuomarien täyttäneen profession edel-

⁶⁴¹ Letto-Vanamo 1995, s. 21; Thunander 1993, s. 42, 45.

⁶⁴² Pihlajamäki 2004, s. 279.

⁶⁴³ Musson 2003, s. 38.

lytykset jo 1600-luvulla lukuun ottamatta juridisiin opintoihin ja pätevyyden kontrollointiin liittyviä ehtoja. Professionaalisuus näkyi siinä, että tuomareiden toiminta oli riippuvaista teoreettisista tiedoista ja sitä harjoitettiin organisoidussa muodossa ja sidoksissa ylempään viranomaiseen. Lisäksi professionaalisuudelta edellytettiin Thunanderin mukaan, että toiminta oli tietyn sääntöjärjestelmän mukaista eikä sitä harjoitettu vain sivutoimisesti, vaan rahapalkkaa nauttien sekä tiettyyn ammattietiikkaan sitoutuneena. 1600-luvulla ei sen sijaan edellytetty erityistä koulutusta – esimerkiksi lääkäreitä oli mahdollista valita tuomareiksi – eikä tuomariksi pyrkivien pätevyyttä kontrolloitu. Professionaalisuus näkyi myös tuomarien käyttämässä erikoistuneessa juridisessä kielessä.⁶⁴⁴

Varhaisten hovioikeuksien kokoonpanolle (esimerkiksi koulutusvaatimuksille) asetti rajaehtoja se, että ne olivat paitsi alistus- ja muutoksenhakuoikeuksia, myös aatelin privilegioituja tuomioistuimia, joiden kautta taattiin aatelin oikeus tulla vertaistensa tuomittavaksi. Vaatimus vertaistuomioistuimesta johti siihen, että ainakin osan tuomareista hovioikeudessa oli pakko olla aatelisia. Ruotsi-Suomenkin varhaisia hovioikeuksia leimasi jäsenten jako luokkiin eurooppalaisten esikuvien mukaan. Tukholmassa asessorit oli jaettu kolmeen luokkaan – valtaneuvosluokka, aateliset ja aatelittomat asessorit. Muissa hovioikeuskaupungeissa, joissa valtaneuvoksia ei samalla lailla ollut kuin Tukholmassa, asessorit oli alun perin jaettu vain kahteen ryhmään – aatelisiin ja aatelittomiin.

Heikki Ylikangas on katsonut, että 1600-luvun aateliset hovioikeustuomarit olivat saaneet virkansa pitkälti eräänlaisina palkintovirkoina. Aatelittomat asessorit edustivat hovioikeudessa laintuntemusta, kun taas aateliset edustivat sotatehtävillä kunnostautuneita sankareita. Hovioikeus oli siten osaltaan instituutio, jossa aateliset kykenivät valvoman omia poliittisia intressejään.⁶⁴⁵ Vaasan hovioikeuden osalta 1700-luvun lopulla tätä samaa ei voi sanoa. Presidenttien ja hovioikeudenneuvos Oxenstiernan kohdalla poliittiset intressit tosin näyttelivät jonkinlaista roolia. Samoin esimerkiksi Tandefeltin nimityksen (ja myöhemmän ylennyksen maaherraksi) voi nähdä palkkioksi vallankaappauksen aikaisesta toiminnasta ja hallitsijan suosiosta. Joidenkin presidenttien ja Oxenstiernan kohdalla on palkintoviran sijaan kyse pikemminkin epäonnistumisista – tai ainakin sellaisina ne rivien välistä esitettiin. Oxenstierna sai viran, kun ei selvinnyt sotatehtävillä; useampi presidenteistä siksi, ettei heitä haluttu nähdä Tukholmassa.

Jos aatelisten kohdalla syntyperällä oli merkitystä varhaisempina aikoina, edellytettiin sen sijaan aatelittomilta tuomareilta yleensä muodollisempaa koulutustaustaa. Tämä ei kuitenkaan aina välttämättä tarkoittanut nimenomaisesti juridista koulutusta. Aatelisten tuomareiden osalta riittävää sen sijaan oli syntype-

⁶⁴⁴ Thunander 1993, s. 34; Letto-Vanamo 1995, s. 139.

⁶⁴⁵ Ylikangas 1988, s. 188–189.

rän mukanaan tuoma status, joka antoi auktoriteetin tuomarina toimimiseen. Sosiaaliseen statukseen liitettyjen miellehtymien muuttuessa heijastukset näkyivät myös ylempien tuomioistuimien tuomarikunnassa. Aatelisten osuus ylempien oikeuksien tuomarikunnasta laski vähitellen ja pätevyydelle annettiin yhä enemmän painoarvoa: oppineiden tuomarien määrän kasvuun vaikutti se, että sosiaalinen status – aatelisuus – ei enää taannut tuomarin auktoriteettiasemaa, vaan sen teki yhä enenevässä määrin juristin koulutus.⁶⁴⁶

Ruotsin hovioikeuksissa ei aatelittomilta jäseniltä vaadittu tohtoristatusta kuten useimmissa Saksan ylioikeuksissa – tämä vaatimus olisi tehnyt vaikeaksi, jollei mahdolliseksi hovioikeuksien täyttämisen kotimaisella väellä. Aatelisten ja aatelittomien asessorien opillinen tausta muodostui 1600-luvun kuluessa hyvin samankaltaiseksi ja koska virkatehtävissä ei ollut eroja, poistettiin luokkajako kuninkaallisella kirjeellä 14.2.1698. Tämä johti Ruotsissa kuitenkin ensi vaiheessa aatelisten määrän nousuun.⁶⁴⁷

2.3 Pätevyyden korostaminen

Jos seuraamme sitä määritelmää hovioikeuden tuomarien professionaalisuudesta, johon Thunander viittaa, voimme ottaa tarkasteltavaksi erityisesti ne professionaalisuuden piirteet, joissa oli tapahtunut muutoksia verrattuna 1600-lukuun. Lähtökohtaolettamuksena voi pitää sitä, että 1700-luvun lopun hovioikeustuomarit täyttivät professionaalisuuden edellytykset vähintään siinä missä 1600-luvunkin tuomarit. Thunanderin mainitsemissa professionaalisuuden piirteissä ei ollut ”menty takapakkia”. Sen sijaan voidaan kysyä, täyttivätkö 1700-luvun lopun tuomarit jo nekin edellytykset, jotka eivät Thunanderin mukaan vielä 1600-luvulla täytyneet: juridiseen koulutukseen ja pätevyyden kontrollointiin liittyvät ehdot. Entä mikä oli tilanne täysipäiväisyyden ja palkkauksen suhteen? 1600-luvullahan virkoja hoidettiin osaksi sivutöinä tai hovioikeuden tuomarin tehtävien ohella hoidettiin myös muita tehtäviä.⁶⁴⁸

Vaasan hovioikeutta perustettaessa edellä mainitut reunaehdot jäsenistön aateluudesta eivät enää olleet voimassa lukuun ottamatta hovioikeuden presidentin ja vuodesta 1770 lähtien varapresidentin virkoja, jotka oli virkaluokituksen mu-

⁶⁴⁶ Scheurmann 1994a, s. 119, Blomstedt 1973, s. 34–40. Tämä kehitys oli esimerkiksi Saksassa alkanut jo 1500-luvulla: esimerkiksi Marburgin hovioikeuden kahdestatoista jäsenestä 1500-luvun alussa piti yhdeksän olla aatelisia ja kolmen lakitieteitten tohtoreita; 1567 sen sijaan säädettiin, että uudessa supistetussa jäsenistössä tuli kuuden olla tohtoreita ja vain kahden aatelisia.

⁶⁴⁷ Blomstedt 1973, s. 34–40.

⁶⁴⁸ Petré 1964, s. 104–105.

kaan varattu aatelisille.⁶⁴⁹ Aateluus ei ollut enää yksinomaan riittävä antamaan sellaista statusta, joka riitti tuomarina toimimiseen. Vai oliko?

Kustaa III:n aikakausi on usein nähty merkittävänä aikakautena ruotsalaisen sääty-yhteiskunnan vähittäisen purkautumisen näkökulmasta, mihin vaikuttivat muun muassa vuonna 1789 annetun Yhdistys- ja vakuuskirjan säännökset. Var-sinkin hallituskautensa alussa kuningas kuitenkin suosi aatelia esimerkiksi virkanimityksissään. Tämä voidaan havaita myös tarkasteltaessa Suomen hovioikeuksia. Säätyajan (1719–1772) Turun hovioikeuden presidenteistä monet olivat olleet joko itse aateloituja tai ensimmäisen polven aatelisia⁶⁵⁰, Kustaa III:n nimitämät Turun ja Vaasan hovioikeuden presidentit sen sijaan kuuluivat pääsääntöisesti vanhoihin, ylhäisaateliisiin sukuihin. Erityisesti tämä näkyy Vaasan hovioikeuden presidenttien kohdalla.

Kustaa III:n aateliston suosinta on havaittavissa hovioikeudenneuvosnimityksissäkin, joihin aatelilla ei ollut enää minkäänlaista etuoikeutta. Kreivi Oxenstiernan nimityksen kohdalla ylhäisaateliston suosiminen näkyy mahdollisimman selvästi. Kun muistetaan Hisingin ja Krabben myöhemmät aateloinnit, olivat kaikki Kustaa III:n aikaiset Vaasan hovioikeudenneuvokset siten aatelisia. Turussakin neuvosten joukossa oli runsaasti aatelisia, mutta siellä nousu hovioikeudenneuvokseksi ei automaattisesti taannut aatelointia, kuten ei myöskään Svean tai Götan hovioikeuksissa⁶⁵¹.

Sääty-yhteiskunnassa sosiaalisella statuksella oli yhä merkitystä, ja valitsemalla tiettyihin virkoihin mahdollisimman ylhäistä taustaa edustavia ihmisiä voitiin pyrkiä antamaan instituutiolle lisäarvovaltaa ja auktoriteettia. Vaasan hovioikeuden kreivillisten presidenttien toivottiin todennäköisesti korostavan uuden hovioikeuden merkitystä alamaisten silmissä. Huomattavaa kuitenkin on, että kaikilla näistä aatelispresidenteistä oli takanaan sekä yliopistollisia opintoja että kokemusta tuomarin tehtävistä. Heidän ansionsa tai oikeudellinen auktoriteettinsa ei ollut yksinomaan sosiaalisen taustan varassa, vaan liittyi myös juridisesti merkittäväksi arvioituun pätevyYTEEN.

1700-luvun ruotsalaiselle yhteiskunnalle olikin tyypillistä ansioiden ja kokemuksen painottaminen. Säätypäivien myönteinen asenne ansioiden ja kokemuksen

⁶⁴⁹ Carlsson 1973, s. 63, 66. Vuonna 1758 oli valittu ensimmäinen aateliton (ja aateloimaton) varapresidentti (Svean) hovioikeuteen, mutta tämä tie tukittiin 1770-luvulla, kun hovioikeuden varapresidentin virka nostettiin virkaluokituksessa ylemmäs. Näin ollen se tuli kuulumaan niiden korkeimpien virkojen joukkoon, jotka oli aatelisprivilegioiden mukaisesti varattu aatelistolle.

⁶⁵⁰ Turussa viimeaikaiset presidentit eivät olleet enää kuuluneet Ruotsin vanhimpiin ja ylhäisiin sukuihin. Presidenttinä oli istunut jopa Viipurin kaupungin välskärin, lääketieteen- ja kirurgian tohtorin poika, joka itse vasta oli korotettu aatelisarvoon. Kustaa III:n aikana nimettyä vapaaherra Axel Gabriel Lejonhufvudia edeltäneet Turun presidentit olivat joko itse aateloituja tai ensimmäisen polven aatelisia, osa myös suomensyntyisiä. Lejonhufvudin nimitys viittaa Kustaa III:n aikana muuttuneeseen linjaan.

⁶⁵¹ Nilsén 2003, s. 315–317.

sen painottamiseen syntyperän sijaan oli osaltaan johtanut aatelisupseerien kääntymiseen kuninkaan kannattajiksi tämän vallankaappauksen edellä.⁶⁵² Kannattajien vaatimukset huomioiden ei ole kummallista, että Kustaa III suosi aatelistoa nimityksissään. Säätyjen aikaiset asetukset pätevyyden painottamisesta eivät kuitenkaan jääneet syrjään, vaan samoja päämääriä korostettiin myös kustavilaisella ajalla.

1700-luvun alussa virkoja oli alettu vapauttaa myös aatelittomille säädyille, kun edellisillä vuosisadoilla oli menty toiseen suuntaan.⁶⁵³ Erityisesti ”uusi aateli” ja porvaristo pyrkivät korostamaan koulutuksen ja taidon merkitystä syntyperän ja varallisuuden sijaan⁶⁵⁴. Myös muualla Euroopassa virkamiesten pätevyysvaatimukset olivat esillä. Onkin sanottu, että 1700-luvulla luotiin uudenlaisen virkamiestyypin ihanne. Esimerkiksi Preussissa virkamiesten ammatillista pätevyyttä pyrittiin parantamaan perustamalla vuonna 1770 erityinen ylitutkintokomissio. Tämän komission tehtävänä oli valvoa ylempien virkojen osalta virkamiesten ammatillista pätevyyttä ja tutkintojen suoritusta. Vaikka komission perustamisen myötä kuningas periaatteessa sitoutui nimittämään virkoihin vain tutkinnon suorittaneita, ei näitä ehtoja kuitenkaan käytännössä noudatettu⁶⁵⁵.

Ymmärrystä, taitoa ja kokemusta oli Ruotsissa korostettu virkanimityksissä jo 1600-luvun itsevaltiuden aikana. Virkanimitysperusteiden uudistamisesta olivat kiinnostuneet tuolloin erityisesti kuningas ja alemmat säädyt, jotka näin pyrkivät kiertämään aatelisprivilegioiden määräyksiä. Vuoden 1720 hallitusmuodossa nimitysperusteina esiintyvät kokemus ja ansio. Kustavilaisen vallankaappauksen jälkeen virkanimitysperusteet siirrettiin säätyprivilegioista uuteen hallitusmuotoon ja muihin hallintoa käsitteleviin säädöksiin. Ainoiksi ylennysperusteiksi määrittiin taito ja kokemus. Virkamiehistön institutionaalinen asema vahvistui samalla selvästi.⁶⁵⁶

Tästä huolimatta aateliston privilegio ylimpiin virkoihin säilyi ja korkeimpiin eli ns. luottamusvirkoihin kuningas sai mielensä mukaan nimittää haluamansa henkilön. Aikaisemmin aatelisille kuuluneissa viroissa, jotka täytettiin ehdollepanosta, voitiin syntyperä ja suosio ottaa huomioon yhdistettynä varsinaisiin ylennysperiaatteisiin. Aatelin ja statuksen merkitys näkyi myös siinä, että vuonna 1766 kumottu rankijärjestys otettiin uudelleen käyttöön Kustaa III:n noustua

⁶⁵² Lagerroth 1917, s. 1, Karonen 1999, s. 401, Tiihonen 1994a, s. 63.

⁶⁵³ Herlitz 1946, s. 61, 104, Tiihonen 1994a, s. 35–36. Aatelisto oli saanut virallisen etuoikeuden virkoihin Juhana III:n valtaannousunsa jälkeen myöntämässä vuoden 1569 kirjallisissa privilegioissa ja 1600-luvun alussa sille oli taattu yksinoikeus kaikkiin korkeisiin virkoihin. Ruotsissa aateli pyrki vahvistamaan asemiaan erityisesti virkoihin liittyvien privilegioiden avulla.

⁶⁵⁴ Nousiainen 1993, s. 374.

⁶⁵⁵ Tiihonen 1994, s. 181.

⁶⁵⁶ Tiihonen 1994a, s. 71–73.

valtaan.⁶⁵⁷ Kustavilaisella ajalla on myös todettu aatelisten määrän ylemmillä rankiasteilla kasvaneen, vaikka nousu jossain määrin johtuikin uusista aateloinneista. Alemmilla tasoilla, jonne esimerkiksi kihlakunnantuomarit kuuluivat, aateliittomien suhteellinen osuus sen sijaan oli selvässä kasvussa.⁶⁵⁸

1720-luvun alusta alkaen oli keskusteltu myös lainopillisesta virkatutkinnosta ja siitä, ettei tärkeisiin oikeuslaitoksen virkoihin tulisi asettaa ketään muita kuin niitä, jotka olivat hankkineet itselleen opinnoilla hyvän pohjan.⁶⁵⁹ Vasta vuonna 1749 annettiin kuitenkin asetus, jonka mukaan lain ja oikeuden tuntemista vaatiin virkoihin pyrkivillä tuli olla todistus riittävästä tiedoista lainopissa⁶⁶⁰. Joitain vuosia myöhemmin annetussa asetuksessa korostettiin samoin teoreettisen tietopohjan tärkeyttä uraansa aloittaville⁶⁶¹. Taito, kokemus ja ansio tuli asetuksen mukaan ottaa huomioon virkojen täytössä. Juuri uraansa aloittavalla ei vielä voinut olla näyttöä sen paremmin kokemuksesta kuin ansioistakaan, joten silloin taito – teoreettinen osaaminen – oli ensisijainen virantäyttöperiaate.

Vaatimukset uudistettiin kuninkaallisessa kirjeessä vuodelta 1788, jossa tarkennettiin vuoden 1749 asetuksen säännöksiä oikeudellisiin virkoihin pyrkiviltä vaadittavasta akatemian myöntämästä todistuksesta tai suoritetusta disputaatiosta⁶⁶². Kirjeessä haluttiin tähdentää, ettei yhdessä oikeudellisessa aineessa suoritettu disputaatio tai väitös vielä vapauttanut muiden professorien suorittamista kuulusteluista.

Nämä asetukset eivät kuitenkaan täyttäneet tavoitettaan. Käytännössä vuoden 1749 asetuksessa vaaditun todistuksen riittävästä tiedoista lainopissa sai helposti: Lundissa professori Nehrman myönsi todistuksen kaikille, jotka vain osallistui-
vat tutkintoon – riippumatta siitä, onnistuivatko nämä läpäisemään sen. Kun todistukset sai heikommillakin tiedoilla ja kokemus kertoi, että virkanimitykset ja -ylennykset riippuivat ensisijaisesti vallassa olevien suosioista ja virkavuosista –

⁶⁵⁷ Tiihonen 1994a, s. 73–74, 77.

⁶⁵⁸ Carlsson 1973, s. 67.

⁶⁵⁹ Ks. lainopin opiskelusta 1700-luvulla Alkio 1953a, Björne 1995, Liljestränd 1890. Jo 1600-luvulla oli auskultanttien yleensä ottaen tullut esittää todisteita teoreettisista opinnoista. Tietoja pääsykokeesta Svean hovioikeuteen on myös olemassa jo 1600-luvun alkupuoliskolta, mutta tuolin kokeita järjestettiin sen takia, että pyrkijöitä oli enemmän kuin hyväksytyjä. Petré 1964, s. 87–89.

⁶⁶⁰ ”Den 10 Mart. Förordning, angående de Studerandes Academiska Wittnesbörder, som tänka söka sin befordran wid Rättegångswerken. (1749)”

⁶⁶¹ Vuonna 1756 annettu ”Den 23 Nov. Kongl. Maj:ts Förordning, ang. hwad som bör i akttagas wid förslagers uprättande til lediga tjenester och beställningar, samt deras besättjande med mera, i följe af Riksens Ständers yttrande derom, uti 2:ne deras derhos fogade skrifwelser ”

⁶⁶² ”Til Samtelige Hof-Rätterne och Canslie- samt Bergs-Collegierne, ang. de genom Kongl. Förordningen den 10 Martii 1749 tillätne Academiske disputationer. Den 9 April 1788.”

ellei niitä myyty ns. viranosto- tai akordijärjestelmän mukaisesti – ei opiskeluun viitsitty uhrata paljonkaan aikaa⁶⁶³.

Tämä näkyy myös Vaasan hovioikeuden jäsenien nimityksiä tarkasteltaessa. Opiskeluaika ei ollut pitkä eikä asetusten säännöksiä käytännössä seurattu liian tarkasti. Muutama nimitys oli selkeästi asetusten vastainen. Vuonna 1784 hovioikeudenneuvokseksi nimitetty Oxenstierna ei ollut opiskellut juridiikkaa ollenkaan ja kanslistiksi 1776 nimitetty Gadd oli myös aikanaan päässyt auskultantiksi ilman vaadittavaa todistusta.

Opintoja käsittelevien asetusten lisäksi määräyksiä annettiin viran edellytyksenä olevasta virastotutkinnosta. Vaasassa ei ilmeisesti myöskään noudatettu vuonna 1766 annettua asetusta⁶⁶⁴, jonka mukaan auskultantiksi tai ylimääräiseksi virkamieheksi haluavan oli läpäistävä tutkinto siinä virastossa, johon hän haki. Paavo Alkio, joka on tutkinut lainopiskelun opiskelua ja virkatutkintoja 1700-luvulla, epäilee, että määräystä ryhdyttiin noudattamaan vasta vuonna 1801 annetun uuden asetuksen jälkeen. Hovioikeuden rekistereistä tietoja tutkinnoista löytyy vasta 1800-luvun alkupuolilta, mutta varhaisemmat kuulustelut ovat tietysti voineet kadota⁶⁶⁵. Muutoinkin on havaittu, että hovioikeudet harjoittivat ammatillisia valmiuksia korostavaa valvontaa lähinnä vain tuomarien viransijaisiin nähden⁶⁶⁶.

Asiaan puututtiin jälleen Kustaa III:n hallituskaudella Götan hovioikeudelle 16.2.1776 lähetetyssä kirjeessä⁶⁶⁷, joka pääasiallisesti koski hovioikeuden uudelleen organisointia. Siinä kuitenkin vahvistettiin myös vuoden 1749 asetusta ja määrättiin hovioikeudessa tutkittavaksi auskultanttien ja viransijaisten taidot ennen näiden hyväksymistä. Kahden hovioikeuden virkamiehen tuli tutkia pyrkijän lainopilliset tiedot presidentin tai varapresidentin läsnä ollessa ja kieltäytyä hyväksymästä auskultantin hakemusta, jos tämä ei osoittanut asianmukaista kykyä tehtävien suorittamiseen.

⁶⁶³ Alkio 1952, s. 138–140.

⁶⁶⁴ ”Den 12 November. Kongl. Maj:ts Förordning, til befrämjande af Lagarnas behöriga verkstälighet bland Rikets Embetsmän och öfriga Undersåtare. (1766)”

⁶⁶⁵ Alkio 1953a, s. 141–148, ”Kongl. Bref till Hof-Rätterne, angående Lagarnes behöriga iacktagande och efterlefnad; den 27 Maj 1801.” Tässä kuninkaallisessa kirjeessä määrättiin jälleen virkatutkinnoista, jonka jälkeen viimeistään myös Vaasan hovioikeuteen auskultanteiksi pyrkiville pidettiin sekä suullinen että kirjallinen esseetyyppinen koe. Nämä kirjoitukset olivat kuitenkin yleensä hyvin lyhyitä ja suulliset kysymykset käsittelevät pääsääntöisesti lainopin peruskäsitteitä. Tulokseen ei myöskään vaikuttanut se, vaikkei kaikkiin kysymyksiin olisikaan osannut vastata, ja näyttää siltä, että tutkinto koettiin vain muodollisuutena. Tutkintopöytäkirjat löytyvät Vaasan maakunta-arkistosta, VHO Tuomarinvaloja.

⁶⁶⁶ Nousiainen 1993, s. 374.

⁶⁶⁷ ”Til Götha Hof-Rätt, angående des Ledamöters antal och fördelning, samt om tiden och ordningen hwarefter Hof-Rättens arbete verkställas bör m.m. Den 16 Februarii 1776.”

Kuten edellä viitatuista dokumenteista käy ilmi, säädöstasolla oli Vaasan hovioikeus perustettaessa oikeushallinnon virkoihin – korkeimpia lukuun ottamatta – vaadittu jo yli kahdenkymmenen vuoden ajan lainopillisia opintoja ja tuomioistuimissa edellytettiin kontrolloitavan hakijoiden tiedot. Thunanderin mukaan 1600-luvun hovioikeustuomareilta puuttuneisiin profession edellytykseen – juriidiseen koulutukseen ja pätevyyden kontrollointiin – oli siten 1700-luvulla selkeästi kiinnitetty huomiota.

2.4 Lainopilliset opinnot

Säännökset lainopillisista opinnoista ja pätevyyden kontrolloinnista olivat olemassa, mutta kuten on havaittu, ei pätevyyden kontrolli ollut kovin tiukkaa. Lainopillisia opintoja vaadittiin, mutta hyvin voi kysyä, pätevöittikö tuonaikainen lainopetus tuomarintoimeen yhtään sen paremmin kuin edellisellä vuosikaudalla. Asetukset eivät myöskään koskeneet kaikkia. Hovioikeuden viroista presidentti ja varapresidentti kuuluivat niihin, jotka oli varattu aatelistolle eikä kuuluneet asetusten piiriin.

Jos tarkastellaan Vaasan hovioikeuden jäseniä, huomataan, että lähes poikkeuksetta kaikilla hovioikeuden jäsenillä oli yliopisto-opintoja taustanaan. Suomalaiset olivat opiskelleet lähes poikkeuksetta Turussa, ruotsalaiset niin Uppsalassa, Lundissa kuin Turussakin. Päinvastoin kuin 1600-luvulla, nyt ei enää suoritettu – tarvinnut suorittaa – opintoja ulkomailla. Oxenstierna oli ainoa, jolla ei varmuudella ollut ollenkaan juridisia opintoja takanaan, mutta hän oli säännön vahvistava poikkeus. Opintojen taso oli täysin toinen asia.

Vuoden 1749 asetuksessa oli annettu lainopin ja moraaliopin professoreiden asiaksi tutkia lainopin opiskelijoiden tiedot lainopissa ja sen perustieteissä. Lainoppi tarkoitti lähinnä roomalaista ja kotimaista oikeutta ja perustieteinä ainakin Turussa tutkittiin opiskelijoiden tietoja luonnonoikeuden ja moraaliopin alalla. Opiskelijoiden yliopistossa saavuttama taitotaso riippui osaltaan opetuksen laadusta, joka 1700-luvulla oli hyvin vaihteleva. Turussa lainopin professuureja oli vain yksi, mutta moraalifilosofian professori otti samoin kuin Lundissa osaa oikeustieteellisten tutkintojen valvomiseen. Uppsalassa oli periaatteessa kaksi lainopin professoria. Toinen varsinaisista lainopin viroista muutettiin vuonna 1751 taloustieteen professuuriksi, mutta vuosina 1747–1760 ja 1766–1772 Uppsalassa oli lisäksi yksi henkilökohtainen professorin virka ja vuosina 1761–1772 valtio-oikeuden professuuri. Lundissa olisi pitänyt myös olla kaksi lainopin professorin virkaa, toinen kotimaista ja toinen roomalaista oikeutta varten, mutta 1700-luvulla tämä ei useinkaan toteutunut.⁶⁶⁸

⁶⁶⁸ Alkio 1953a, s. 138, Björne 1995, s. 63.

Vaasan hovioikeuden tuomareista noin puolet oli opiskellut Turussa ja toinen puoli Uppsalassa. Uppsalan yliopiston osuus korostui ennen kaikkea hovioikeuden presidenttien kohdalla, jotka pääsääntöisesti olivat ruotsalaisia. Jos katsotaan muuta tuomaristoa ja erityisesti jos otetaan huomioon muu virkakunta, oli Turun Akademia hovioikeuslaisten ensisijainen opinahjo.⁶⁶⁹

Turussa lainopin opetuksesta vastasivat 1700-luvulla Matthias Svederus (1686–1716), Samuel Schulteen (1720–1747), Olof Pryss (1747–1778) sekä Matthias Calonius (1778–1817). 1740-luvun lopulla Turussa toimi myös jonkin aikaa lainopin ylimääräinen professori, viranhoitajana Kristian Papke.⁶⁷⁰

Svederuksen opetuksesta Turussa ei yksikään Vaasan hovioikeudessa toiminut ehtinyt nauttimaan: vanhin oikeuden jäsenistä oli syntynyt vuonna 1726. Ainoastaan 1720-luvulla syntyneellä notaari Palmilla olisi ollut teoreettinen mahdollisuus opiskella Schulteenin johdolla, mutta Palm opiskeli todennäköisesti Lundissa. Pääosa 1700-luvun loppupuolen Turussa opiskelleista oli saanut oppinsa Olof Pryssiltä; Matthias Caloniuksen opista oli ehtinyt nauttimaan erityisesti myöhempi nuorempi virkakunta. Yhden professorin vastatessa koko yliopiston oikeustieteellisestä opetuksesta vaikutti tietysti professorin kyvykkyys huomattavasti opetuksen laatuun. Pryss ja Calonius olivat tässä suhteessa hyvin erilaisia.

Pryssin tasoa lainoppineena kuvastaa se, että hän oli päässyt virkaansa väittelemättä eikä koskaan julkaissut ainoatakaan oikeustieteellistä julkaisua. Pryssin kolmekymmentävuotisen professorikauden aikana ei myöskään hänen johdollaan tiettävästi julkaistu ainoatakaan väitöskirjaa lakitieteen alalta; hänen ainoa tunnettu kirjallinen tuotoksensa (kuningas Adolf Fredrikin kunniaksi pidetty ylistyspuhe) oli ilmeisesti se syy, minkä johdosta Pryssille myönnettiin oikeustieteen tohtorin diplomi. Pryssin on sanottu saaneen virkansa niiden suhteiden avulla, jotka hän oli luonut toimiessaan valtaneuvos Edvard Tauben – kuningas Fredrik I:n rakastajattaren Hedvig Tauben isän – sihteerinä ja lasten kotiopettajana. Ylimääräisenä professorina toiminut Kristian Papkekaan ei parantanut tilannetta, sillä hän ei ilmeisesti lyhyenä Turun aikanaan antanut minkäänlaista opetusta.⁶⁷¹

Matthias Calonius sen sijaan on yksi Suomen tunnetuimmista oikeustieteilijöistä. Hän sai lainopin professuurin vuonna 1778, mutta oli toiminut tiedekunnan ainoassa opettajanvirassa jo vuodesta 1771 alkaen. Calonius kirjoitti paljon, vaikkakaan kaikkea ei julkaistu hänen elinaikanaan ja valtio-oikeutta lukuun ot-

⁶⁶⁹ Vaasan hovioikeuden muusta kustavilaisesta virkakunnasta ks. Vepsä 2002, liite I.

⁶⁷⁰ Björne 1995, s. 63, Liljenstrand 1890, s. 41–42, 53–56, 62.

⁶⁷¹ Ks. Alkio 1953a, s. 137 ja Liljenstrand s. 54–55. Pryssin ja Papken tasosta kertoo sekin, etteivät he ole onnistuneet saamaan nimeään edes alaviitteeseen pohjoismaista oikeustiedettä ja yliopistopetusta laajasti käsittelevään Björnen teokseen. Björne 1995.

tamatta hän luennoi kaikista kotimaisen oikeuden aloista. Väitöksiä Caloniuksen aikana julkaistiin kahdeksantoista. Ne olivat keskimääräistä pidempiä ja kaikkia niitä on pidetty Caloniuksen itsensä kirjoittamina. Tämä ei ollut aivan epätyypillistä 1700-luvulla, jolloin puheenjohtaja (*preses*) saattoi siinä kuin väitöksen puolustajakin (*respondens*) olla väitöksen todellinen kirjoittaja.⁶⁷²

Lundin yliopiston lainopin professori David Nehrman (aateloituna Ehrenstråle) oli vähintään yhtä nimekäs kuin Calonius. Nehrman toimi virassaan kolmekymmentä vuotta ja kirjoitti ahkerasti samalla kun kampanjoi juridisen virkatutkimnon aikaansaamisen puolesta. Vaikka Nehrman osaltaan vaikutti vuoden 1749 asetuksen aikaansaamiseen, myönsi hän itse kuitenkin kovin heppoisin perustein asetuksen vaatimia todistuksia.

Kun yliopistoissa ei ilmeisesti vaadittu tuntemusta edes Nehrmanin teosten osalta, jotka olivat lähes ainoat käytettävissä olevat oppikirjat⁶⁷³, oli opetuksen taso suurimman osan 1700-lukua todennäköisesti jokseenkin kehnoa. Yliopistossa ei yleensä vietetty paljon aikaa; ne, joille on merkitty opintoja kymmenenkin vuoden ajalta, kirjoittautuivat yleensä sisään jo noin kymmenvuotiaina.

Ajan yliopisto-opinnot olivat luonteeltaan yleissivistäviä. Kaikkien opiskelijoiden oli seurattava vähintään yhden teologin ja jonkin toisen professorin julkisia luentoja. Esimerkiksi Turussa juridiikan professorin velvollisuuksiin kuului opettaa Ruotsin laki ja valtiojärjestys kahdessa vuodessa. Varakkaat ja lahjakkaat opiskelijat saattoivat suoriutua opinnoistaan nopeastikin, sillä professorit järjestivät myös yksityisiä, maksullisia luentoja. Köyhemmät sen sijaan ansaitsivat varoja toimimalla yksityisopettajina kymmenvuotiaina ja vähän vanhempina yliopistoon kirjautuneille aatelisten ja muiden vauraiden perheiden pojille.⁶⁷⁴

Juridinen tietotaito jouduttiin käytännössä hankkimaan vasta myöhemmin ja auskultointi oli yhä todellinen koulutus virkaan. Kovin kauan ei yliopistossa yleensä viivytty, vaan jo nuorella iällä siirryttiin hovioikeuteen harjoittelemaan asioita käytännössä. Tyypillinen ikä auskultantiksi kirjautumiselle oli noin 16–20 vuotta.

Lähes kaikki Vaasan hovioikeuden tuomareista olivat suorittaneet auskultointin. Oxenstierna, joka oli ensin pyrkinyt sotilasuralle, oli jälleen poikkeus. Ilmeisesti myöskään presidentti von Carlson ei ollut koskaan auskultoinut eikä varmaa tietoa auskultoinnista ole löytynyt myöskään asessori af Palénin osalta. Auskultointipaikkoina esiintyivät niin Svean, Götan, Turun kuin myöhemmin Vaasan-kin hovioikeus. Hovioikeuden presidentti Carl Johan Gyllenborgin auskultointipaikaksi mainitaan Kauppakollegio, joten auskultoinniksi ei ymmärretty vain hovioikeudessa tapahtunutta harjoittelua. Vaasan hovioikeuden asiakirjoissa

⁶⁷² Björne 1995, s. 42–43, 135.

⁶⁷³ Alkio 1953a, s. 135, 138.

⁶⁷⁴ Klinge 1987, s. 355–369.

esiintyy myös esimerkiksi raastuvanoikeuden auskultantteja. Huomattava on myös, että auskultointi ei välttämättä rajoittunut yhteen auskultointikertaan: Carl Hising on esimerkki henkilöstä, joka jo kerran auskultoituaan ja toimittuaan Turun hovioikeudessa useissa eri viroissa siirtyi vielä auskultantiksi Svean hovioikeuteen.

Auskultoimaan siirryttiin yleensä pian yliopistosta lähdön jälkeen, mutta sen kestosta eivät pelkät matrikkeli- ja biografiatiedot anna varmaa vastausta. Monet nimitettiin ensimmäiseen virkaansa noin vuoden kuluttua auskultoinnin aloittamisesta: osalla tässä kesti pidempään. Esimerkiksi hovioikeudenneuvos Carl Fredrik Krabbe oli saanut yliopistotodistuksensa 26. helmikuuta 1756, minkä jälkeen hänet oli otettu auskultantiksi Turun hovioikeuteen saman vuoden toukokuussa. Seuraava tieto on hänen nimittämisestään Turun hovioikeuden ylimääräiseksi kanslistiksi vuonna 1758⁶⁷⁵. Toisena esimerkkinä voi toimia Johan Gustaf Holmberg, joka otettiin Vaasan hovioikeuden auskultantiksi vuoden 1796 alussa ja jota tituleerataan samalla tittelillä vielä vuonna 1800, jolloin hän toimii asianajajana useammassa vedotussa jutussa. Kanslistiksi hänet nimitettiin vasta seuraavana vuonna.⁶⁷⁶

Etenemismahdollisuuksien ollessa heikommat auskultanttina vietettiin siis mahdollisesti pidempään. Yrjö Blomstedtin mukaan etenemismahdollisuudet vaikuttivat ainakin siihen, kuinka ahkerasti hovioikeuteen kirjauduttiin auskultantiksi. Hyvät mahdollisuudet lisäsivät auskultantiksi hakevien määrää, kun taas huonot näkymät tai muut uravalinnat vähensivät pyrkijöitä. Yhteensä vuosien 1776–1800 välillä auskultantteja Vaasan hovioikeuteen tuli 90; joinain vuosina ei ainuttakaan, parhaimmillaan 6–7 vuosittain.⁶⁷⁷

Tuomarintaito ei kuitenkaan ensisijassa ollut loppujen lopuksi sen paremmin opintojen kuin harjoittelunkaan tulosta, vaan se saavutettiin käytännön ammatinharjoittamisen kautta. Tässä mielessä merkitystä oli sillä, kuinka pitkään hovioikeuden tuomarit toimivat virassaan. Hoidettiinko tuomarinvirkaa niin pitkään, että se ennätti kerryttää ammattitaitoa vai oliko vaihtuvuus suurta?

⁶⁷⁵ Helsingin yliopiston ylioppilasmatrikkeli <http://www.helsinki.fi/ylioppilasmatrikkeli/> (4.11.09); Boström 1915, s. 51; Lagus 1892, s. 87.

⁶⁷⁶ Esim. VHO 1790 TD No 21, 22 ja 42; Lagus 1892, s. 358; Helsingin yliopiston ylioppilasmatrikkeli <http://www.helsinki.fi/ylioppilasmatrikkeli/> (4.11.09). Hitaahkosta alusta huolimatta Holmberg eteni aikanaan hovioikeudenneuvokseksi ja senaatin oikeusosaston jäseneksi.

⁶⁷⁷ Blomstedt 1976, s. 40–42.

Taulukko 15. Vaasan hovioikeuden tuomarit (1776–1800) virkavuosien mukaan.

Nimi			Yhteensä
Carl Hising(er)	27	2	29
Johan Casimir de la Chapelle	8	17	25
Olof Langenstein	11	11	22
Erik Johan Bergenhem	10	11	21
Carl Fredrik Krabbe	12	6	18
Georg Wilhelm Lode	1	16	17
Jonas Lundmark	16	0	16
Axel Christian Reuterholm	15	0	15
Carl Carp	11	4	15
Fredrik Jusleen	9	5	14
Leonhard Hedman	11	3	14
Eric Johan af Palén	13	0	13
Axel Fredrik Oxenstierna	10	0	10
Eric Alán(us)	10	0	10
Adolph Fredric Silfversparre	8	0	8
Carl Bonde	7	0	7
Adolph Tandefelt	6	0	6
Adolf Fredric Kurck	5	0	5
Carl Johan Gyllenborg	3	0	3
Gustaf von Carlson	2	0	2
Jacob Wilhelm Hisinger	1	0	1

Yllä olevaan taulukkoon on merkitty kaikki tuomarinvirkaa (presidentti, hovioikeudenneuvos, asessori) Vaasan hovioikeudessa vuosina 1776–1800 hoitaneet henkilöt. Ensimmäisessä sarakkeessa oleva luku ilmoittaa niiden vuosien määrän, jonka kyseinen henkilö on toiminut edellä mainittujen vuosien aikana saavuttamassaan korkeimmassa virassa. Toisen sarakkeen luku puolestaan ilmoittaa niiden vuosien lukumäärän, jonka henkilö on toiminut muissa tuomarehtävissä Vaasan hovioikeudessa koko uransa aikana. Esimerkiksi Carl Hisinger toimi 27 vuotta hovioikeudenneuvoksena (1778–1805) ja sitä ennen kaksi vuotta asessorina. Carl Carp puolestaan oli vuonna 1800 asessorin virassa, jota hän hoiti yhteensä 11 vuotta (1794–1805), minkä jälkeen hän ehti toimia vielä neljä vuotta hovioikeudenneuvoksena. Kakkossarakkeen tiedot voivat kuvastaa siten joko ylemmässä tai alemmassa tuomarinvirassa vietettyjä vuosia. Viimeinen sarake ilmoittaa näiden vuosien yhteenlasketun määrän.

Luettelo kertoo sen, että hienoinen enemmistö (12/20) näistä tuomareista toimi hovioikeudessa vain yhdessä tuomarinvirassa. Ennen kaikkea tämä piti paik-

kaansa hovioikeuden presidenttien kohdalla (5/12), joista useimman virkakausi jäi myös keskimääräistä selkeästi lyhyemmäksi. Varhaisista presidenteistä vain yksi oli hoitanut aiemmin tuomarinvirkaa Vaasan hovioikeudessa (Lode). Kolme henkilöä tuli Vaasaan suoraan hovioikeudenneuvokseksi (Silfversparre, Tandefelt ja Oxenstierna), mutta tässä joukossa olivat kaksi hovioikeuden ensimmäistä hovioikeudenneuvosta. Useimmat asessorin virkaan jääneistä korjasi varhainen kuolema. Oikeastaan vain Tandefelt ja nuorempi Hisinger kävivät lähinnä vain kääntymässä hovioikeudessa ja jatkoivat nopeasti muihin, ylempiin tehtäviin.

Presidenttikuntaa lukuun ottamatta voisi todeta, että hovioikeustyö muodosti tuomareille elämäntehtävän. Ennen tuomarin tehtäviä oli yleensä myös toimittu hovioikeudessa jo alemmissa virkatehtävissä eikä virasta useimmiten lähdetty kuin vasta eläkkeelle. Neljä hovioikeustuomareista oli hoitanut tehtäviään yli 20 vuotta ja kymmenen muuta vähintään 10 vuotta.

Aivan kaikkien kohdalla todellisuus ei ollut luettelon mukainen. Hovioikeudenneuvos Oxenstierna esimerkiksi oli virassaan periaatteessa kymmenen vuotta, mutta suuren osan tästä ajasta hän oli virkavapaalla. Myös 13 vuotta virkaa hoitanut af Palén ei sairautensa vuoksi kyennyt aina hoitamaan tuomarin tehtäviä. Joukossa ovat myös ne presidentit, joita ei käytännössä edes nähty Vaasassa.

Joidenkin pitkään tuomarina toimineiden kohdalla virkavapauskausi ei välttämättä ollut oikeudenkäyttökokemuksen kannalta negatiivista. Vaasan hovioikeuden jäsenistä muutama nimitettiin vuonna 1789 perustetun korkeimman oikeuden jäseniksi tuolloin vielä käytössä olleeksi kolmivuotiskaudeksi kerrallaan. Oxenstiernan virkavapaus johtui osittain tästä syystä: hän oli korkeimman oikeuden jäsen vuosina 1791–1793. Tuomarivuosiltaan kokenein, Carl Hisinger, puolestaan toimi korkeimmassa oikeudessa kolmivuotiskaudella 1793–1796. Jusleen oli korkeimmassa oikeudessa vuosina 1800–1803 ja Bergenhem myöhemmin 1805–1809. Hovioikeuden tuomarit olivat siis myös käytännössä kokenutta väkeä eikä tilanne tässä mielessä poikkea 1600-luvun hovioikeuksista.

2.5 Tuomareiden palkkaus

Hovioikeuden tuomarikunnan tarkastelu antaisi viitteitä siitä, että tuomarin palkalla oli mahdollista elää 1700-luvulla eikä tarvetta sivutoimien tekoon ollut. Tilanne ei kuitenkaan ollut aivan ongelmaton eikä annettuja säädöksiä noudatettu kaikissa tapauksissa sen paremmin kuin pätevyyden kontrolliinkaan liittyneitä määräyksiä. Samoin kuin koulutuksen ja pätevyyden kontrollin osalta oli myös tuomareiden palkkausta uudistettu 1700-luvulla ja puututtu samalla ns. akordijärjestelmään, jonka mukaan virkoja oli mahdollista ostaa.

Akordijärjestelmä, tuomarinvirkojen perittävyys ja ostettavuus, oli vakava ongelma, jonka nähtiin potentiaalisesti johtavan oikeuden halveksuntaan. Virkansa ostaneet tuomarit, jotka eivät saaneet riittävää palkkaa, turvautuivat mui-

hin keinoihin kasvattaakseen tulojaan. Tuomioistuinten erilaisista päätöksistä joutui maksamaan ja tulot menivät usein tuomareille henkilökohtaisesti. Tämä saattoi johtaa siihen, että oikeudenkäyntejä pitkitettiin ja valituksiin kannustettiin, vaikka oikeudenkäynnin kulut olisivat moninkertaisesti ylittäneet riidan arvon. Ranskassa tämän uskottiin johtavan siihen, että tuomarit keskittyivät tapauksiin, jotka tuottivat eniten palkkioita ja jättivät rikostapaukset ja maksukyvyttömiä vähäiset riitatapaukset selvittämättä.⁶⁷⁸

Myös Ruotsissa noudatettiin akordijärjestelmää, jonka mukaan virkamies myi virkansa seuraajalleen ja sai tällä tavoin itselleen eräänlaisen eläkkeen. Sotilasviroissa akordit olivat yleisessä käytössä ja lain edellyttämiäkin, mutta myös alioikeuksien tuomarinvirat siirtyivät osittain akordijärjestelmän mukaisesti. Viranhankinta tällä tavoin aiheutti kustannuksia ostajalle ja johti usein sopimattomiin yrityksiin vaurastua viranhoidon kustannuksella. Epäkohdat olivat sen verrat suuret, että akordijärjestelmä pyrittiin kieltämään pian sen kehittymisen jälkeen. Kielloista huolimatta akordeja tehtiin jatkuvasti, mitä osoittaa muun muassa se, että kieltoja jouduttiin antamaan toistuvasti. Järjestelmään puututtiin ainakin vuosina 1723, 1734, 1741, 1748, 1751 ja 1774, mutta ilman tulosta.⁶⁷⁹ Myös vuonna 1776 asiaan otettiin kantaa, kun kuningas lähetti hovioikeuksille ja rykmentinpäälliköille kirjeen⁶⁸⁰, jossa kiellettiin käräjätuomarien ja sotatuomarien viranvaihto. Tällaisten viranvaihtojen katsottiin edistävän salaisia akordeja, mikä puolestaan houkuttelivat virastaan maksaneet hankkimaan korvausta epäsoveliailla keinoilla ja olivat haitallisia hovioikeuksille, joiden jäsenet ohitettiin nimityksissä käräjätuomarien virkoihin.

Akordien olemassaolo oli kytköksissä eläkejärjestelmän puuttumiseen, mikä toisaalta tarkoitti sitä, että virat oli periaatteessa myönnetty viransaajille eliniäkseen. Viranhaltijan vanhentuuessa tai sairastuuessa pysyvästi vaihtoehdot olivat vähissä: virasta oli joko luovuttava ilman korvausta tai pysyttävä siinä kiinni huolimatta kykenemättömyydestä sitä enää hoitaa. Virasta luopumaan ei ketään voitu pakottaa, sillä jo vuonna 1688 oli virkamiehille taattu palkkaetujen jatkuva nau-

⁶⁷⁸ Carey 1989, s. 11–12.

⁶⁷⁹ Rytkölä 1948, s. 43; Nousiainen 1993, s. 375, 422. Suomessa järjestelmä poistui käytöstä Venäjään liittämisen yhteydessä ja Ruotsissa sen viimeisetkin jäljet hävisivät vuonna 1874. Den 20. Sept. 1723. Förordning och Påbud angående Characterers förbiudande, och Subordinationens i acktagande. Den 3. Nov. 1741. Förnyad Förordning emot Cessioner af Tjänster, Den 13. Dec. 1734. Resolution på Krigs-Befälets Besvär wid de indelte Regementen til Häst och fot, I Sverige och Finland, Den 10. Maji 1748. Instruction för Riksens Ständers Urskilnings-Deputation, den 21. Martii 1774. Kongl. Maj:ts Förordning, angående accordernes afskaffande i Militairen, och huru dermed kommer at förhållas.

⁶⁸⁰ Til samtelige Hof-Rätterne och Regements-Chefs, angående förbud emot anmälände af Härads-höfdingars och Auditeurs ansökningar om Tjenstebyten. Den 25 Jun. 1776. af Ugglas 1794, s. 36–37.

tinta, vaikkei virkaa sairauden tai raihnauden vuoksi olisikaan kyennyt hoitamaan.⁶⁸¹

Ensimmäinen vaihtoehto ei ollut taloudellisesti järkevä ja toinen johti helposti tehottomuuteen. Virkaa hoitamaan oli palkattava sijainen, jonka palkan varsinainen viranhaltija joutui maksamaan itse. Tällöin yksi merkittävä kriteeri sijaisen valinnassa oli se, kuinka halvalla tämä suostui virkaa hoitamaan. Viran myyminen tai sen ”cedeeraaminen” pojalle tai muulle läheiselle oli tällöin kaikille kannattava vaihtoehto. Käytännössä viran luovutus suoritettiin pyytämällä kuninkaalta lupaa vaihtoon, jonka mukaan viranhaltija suostui luopumaan virastaan, jos tilalle nimitettiin hänen haluamansa henkilö. Mahdollista oli myös pyytää, että viranhaltija saisi itse nauttia virastaan sen tuottamine etuineen kuolemaansa saakka, jolloin sijaan asetettava hoitaisi virkaa vakuutettuna siitä, että hän saisi viran sen vapautuessa.⁶⁸²

Virkojen ostosta koituvien epäkohtien poistamiseen pyrittiin kehittämällä erilaisia eläkejärjestelmiä ja parantamalla palkkausta. Ruotsissa palkkajärjestelmä oli 1700-luvulla jo melko toimiva, vaikka osa tuomioistuimien virkamiehistä sai palkkansa erilaisista sakoista ja muista tuloista, esimerkiksi tuomioistuinten toimituskirjoista vaadituista lunastusmaksuista⁶⁸³. Ruotsissakin näitä käytettiin epäsoveliaasti tulonhankintaan, mistä todistavat vuonna 1778 ja 1790 hovioikeuksille lähetetyt kuninkaalliset kirjeet: ensimmäisessä varoitettiin hovioikeuden notaareja kirjoittamasta hovioikeusprotokollia liian ”leveäsanaisesti” ja toisessa puututtiin alioikeuksien keräämiin liiallisiin lunastusmaksuihin.⁶⁸⁴

Kun Ruotsin ensimmäinen hovioikeus perustettiin, vaihteli paitsi palkan määrä, myös sen laatu viran mukaan. Aessoreina toimineet valtaneuvokset eivät saaneet lisäpalkkaa hovioikeustyöstään, vaan se katsottiin palkattomaksi sivutyöksi. Muut asessorit nauttivat kamarin varoista maksettavaa rahapalkkaa, kun taas alemman henkilöstön palkkaus jakautui rahapalkkaan ja luonnontuotteisiin kuten viljaan. Hovioikeudelle kuului myös puolet hovioikeudessa tuomituista sakkorahoista, joista se saattoi tarvittaessa maksaa esimerkiksi ns. hovioikeuden

⁶⁸¹ Rytkölä 1948, s. 42.

⁶⁸² Bendz 1935, s. 198–199. Virkojen siirtymistä ei ole tutkittu, mutta Vaasan hovioikeuden diaareissa esiintyvät, alioikeustaholta tulleet pyynnot tiettyjen henkilöiden nimittämisestä hoitamaan erillisiä juttuja ja toimimaan sijaisena antavat viitteitä siitä, että virkojen siirtämistä sukulaisille todennäköisesti tapahtui yhä alioikeustasolla.

⁶⁸³ Tämä järjestelmä oli Suomen alioikeuksissa käytössä aina 1980-luvulle.

⁶⁸⁴ Til N. Hof-Rätt, angående Förbud emot onödig widlyftighet wid Hof-Rätts Protocollernes författande. Den 3 April 1778. af Ugglas 1794, s. 126–127; Til Samtelige Hof-Rätterne angående lösens beräknande för Expeditioner wid Under-Domstolarne. Den 19 Februarii 1790. af Ugglas 1794, s. 399–401. Oikeuden pöytäkirjoista veloitettiin lunastusmaksuja niiden laajuuden mukaan ja protokollan lunastaminen oli pakollista niille, jotka halusivat hakea muutosta. Kulut saattoivat nousta tarpeettoman korkeiksi, varsinkin kun yksikköhinta oli 1770-luvun alussa kaksinkertaistettu.

posteille (kirjeenkantajille ja vahtimestareille). Hovioikeus sai maksuja myös tuomiokirjeistä ja muista osapuolille toimitetuista asiakirjoista. Nämä maksut se saattoi määrittää itse ja niistä maksettiin mm. sihteerien, notaarien ja aktuaarien palkat.⁶⁸⁵

Tämä ei ollut pysyvä palkkaustapa, vaan jo 1620-luvun lopulla siirryttiin järjestelmään, jonka mukaan osalle hovioikeuden virkamiehistä läänitettiin palkaksi kihlakunnanoikeuksia. Läänityksen nauttijat saivat tällöin hyväkseen kihlakunnan tuomarinveron. Samalla varapresidentille ja asessoreille sekä osalle muista virkamiehistä taattiin osuus koko maasta kerättäviin sakkoihin, mutta pian tämä sakko-osuus muutettiin 20 tynnyriksi viljaa vuosittain. Läänitettyjä kihlakunnanveroja myös vuoron perään peruutettiin ja taas myönnettiin uudelleen.⁶⁸⁶

Palkkausjärjestelmää muutettiin useampaan otteeseen ja sen parantamiseksi annettiin vuonna 1778 kokonaan uusi palkkaussääntö, jolla parannettiin virkamiesten palkkoja. 1700-luvulla luotiin myös alustavia eläkejärjestelmän ituja ja perustettiin eläkekassoja, joista virkamies tai hänen perillisensä saivat eläkkeen.⁶⁸⁷ Osittain hovioikeuksien virkamiesten palkkaus kuitenkin oli yhä riippuvainen muusta kuin varsinaisesta, talousarvioon sidotusta rahapalkasta. Esimerkiksi kuninkaallisessa kirjeessä hovioikeuksille vuonna 1785 yritettiin parantaa hovioikeuksien kanneviskaalien ja kruununsyyttäjien hankalaa taloudellista tilannetta myöntämällä heille määräosuus sakoista, jotka heidän ajamissaan syytteissä hovioikeudessa tuomittiin.⁶⁸⁸

Tuomareiden kannalta huono tai olematon palkkaus teki elämisen pelkästään tuomarintointa harjoittamalla vaikeaksi, ellei suorastaan mahdottomaksi. Kruunulle epäkohtia aiheutti palkkauksen riittämättömyyden aiheuttama tehottomuus tuomioistuinten toiminnassa: tuomarit, jotka eivät eläneet palkallaan, joutuivat turvautumaan erilaisiin sivutoimiin, joiden hoitaminen vaikeutti heidän varsinaisen työnsä suorittamista. Viransijaisuuksiin pyrittiin puuttumaan ja yksi konkreettinen kielto esitettiin hovioikeuksille vuonna 1776, kun hovioikeudenneuvoksia ja asessoreita kiellettiin hoitamasta laamannin viransijaisuuksia. Jonkun toisen laamannin tai läänin muun kunniallisen aatelismiehen oli huolehdittava viranhoidosta.⁶⁸⁹

⁶⁸⁵ Petré 1964, s. 104.

⁶⁸⁶ Petré 1964, ss. 105.

⁶⁸⁷ Rytkölä 1948, s. 43–44. Ranskan 1700-luvun palkkajärjestelmästä ja virkojen myynnin kiellosta Black 1990, s. 335–336.

⁶⁸⁸ Til samtelige Hof- och Öfwer-Rätterne, angående Fiscalers och Krono-Åklagares andel i fallande ensaks-böter och witen. Den 26 April 1785. af Ugglas 1794, s. 316.

⁶⁸⁹ Til Hof-Rätterne, angående Extra Lagmans förordnande. Den 20 Dec. 1776. af Ugglas 1794, s. 73.

Vaasan hovioikeuden tuomarit olivat rahapalkkauksen piirissä aloittaessaan toimintansa. Hovioikeutta perustettaessa määrättiin virkamiesten palkoista tarkasti: esimerkiksi hovioikeuden presidentin palkka oli 1666 riikintaaleria, neuvoksien 600 ja asessorien 300 riikintaaleria. Alempaa virka-asteikolta löytyneen aktuaarin palkka jäi 100 riikintaaleriin vuodessa.⁶⁹⁰ Tuomarien palkkaus oli ilmeisesti kohtuullinen eikä merkkejä laajemmasta sijaisuuksien hoitamisesta ole. Tästä poikkeuksena ovat melko säännönmukaiset viranhoidot korkeimmassa oikeudessa sen perustamisen jälkeen. Hovioikeudenneuvos Tandefelt hoiti samaan aikaan sekä hovioikeudenneuvoksen virkaa että Vaasan läänin maaherran tehtäviä. Hovioikeuden muu henkilökunta sen sijaan oli asia erikseen, kuten seuraavassa luvussa huomataan tarkasteltaessa hovioikeudessa toimineita oikeudenkäyntiasiamiehiä.

Tuomariston palkkauksen osalta voidaan todeta samaa kuin pätevyyyden ja opintojen osalta. Uusia järjestelmiä oli pyritty kehittämään ja kieltämään toistuvasti käytäntöjä, joita pidettiin epäasianmukaisina. Palkkaus vaikuttaisi olleen asianmukainen ja mahdollistaneen kokopäiväisen työskentelyn tuomarin virassa. Lisätutkimus olisi kuitenkin tarpeen sen selvittämiseksi, missä määrin Adolph Tandefeltin toiminta oli poikkeuksellista. Oliko muillakin tuomareilla muita, vähemmän näkyviä tehtäviä tuomarintoimen ohessa?

2.6 Oikeudenkäyntiasiamiehet

Professionaalisuuden näkökulmasta voidaan tuomareiden lisäksi tarkastella toista ryhmää, joka esiintyi säännöllisesti hovioikeudessa. Oikeudenkäyntiasiamiehen, ”asianajajan”, käyttäminen ja tämän oikeudellisen asiantuntemuksen taso heijastaa myös tuomioistuimen ja sen käyttämän oikeuden luonnetta. Se voi olla nähtävissä myös yhtenä merkinä professionalisoitumisesta. Sovelletun oikeuden ollessa suhteellisen yksinkertaista, ei oikeudenkäyntiasiamiesten käyttö ole samalla lailla tarpeellista kuin oikeuden monimutkaistuessa. Yksinkertaisemmat oikeudelliset säännökset ovat maallikonkin sovellettavissa, monimutkaisempi oikeus sen sijaan vaatii oppineen asiantuntijan sitä soveltamaan. Mikä asiamiehiltä edellytetyn asiantuntemuksen taso sen sijaan oli, on eri asia. Varhaisessa vaiheessa jo pelkkä kirjoitustaito oli hovioikeuden kirjallisessa menettelyssä tärkeä ominaisuus.⁶⁹¹

Oikeudenkäyntiasiamiehen käyttäminen oli 1700-luvun lopulla hovioikeuteen tuoduissa riita-tapauksissa erittäin tyypillistä. Hovioikeuden tuomiotaltioissa avustajan käyttö on ilmaistu esimerkiksi termeillä *biträdd af / genom* tai *med /*

⁶⁹⁰ Ekblom 1879, s. 16.

⁶⁹¹ Letto-Vanamo 1989 asianajajalaitoksen varhaisesta kehityksestä.

genom dess Ombud. Valituksen kautta hovioikeuteen tulleissa jutuissa ei sen sijaan tuomioon merkitty tietoa valtuutetun käyttämisestä. Ainoat tapaukset valitustaltioissa, joissa on maininta avustajan käyttämisestä, ovat ne *vedotut* jutut, joissa käsitellään kanneoikeuden menettämistä (*desertions påstående*).⁶⁹²

Tämä ei tarkoittanut sitä, etteikö rikosasioissakin olisi käytetty asiamiehiä. Tämä oli sallittua sekä riita- että rikosasioissa. Yleisesti prosessia käsitellessään Nehrman totesi, että ainoa ero oli se, että rikosasiassa asianosaisen oli itse oltava paikalla.⁶⁹³ Oikeudenkäymiskaaren 15 luvun 1 pykälässä asia todettiin niin, että rikosasioissa oli mahdollista käyttää valtuutettua (*fullmächtig*); muissa jutuissa sen sijaan oli mahdollista esiintyä edustajan (*lag ombudsman*) välityksellä, mutta päämiehen oli saavuttava paikalle, jos tuomioistuin niin edellytti. Edustajan käyttäminen ei siten rikosasioissa ollut sallittua, mistä asianosaisia muistuteltiin vielä 1800-luvun alkupuolellakin.⁶⁹⁴

Valitustaltioista löytyy kaksi hakemusta, joissa avustaja pyytää velvoittamaan päämiehen tai tämän edustajan korvaamaan hänen kustannuksensa. Toinen oli Tigerstedtin maanpetosjuttu⁶⁹⁵, jossa raastuvanoikeuden auskultantti M. C. Colander oli avustanut Tigerstedtiä hovioikeudessa ja myöhemmin armonanomuksessa. Tätä tapaus on sen verran erikoinen luonteeltaan, että sen perusteella ei voi tehdä mitään päätelmiä asiamiehen käytöstä tavanomaisissa rikostapauksissa. Myöskään toinen tapaus,⁶⁹⁶ jossa asiamies hakee palkkionsa maksua, ei käsittele rikosta, vaan tulipalon metsälle aiheuttamaa vahinkoa.

2.6.1 Hovioikeuden advokaatit (1780)

Keitä sitten olivat asianosaisia hovioikeudessa edustaneet henkilöt ja käytettiinkö oikeudenkäyntiasiamiehiä ylipäätään? Vuonna 1780 käsitellyissä seitsemäsatoista tapauksessa oikeudenkäyntiasiamiestä käytettiin kaikissa tapauksissa yhtä lukuun ottamatta. Tässä jutussa oli kyseessä raatimiesten välinen riita maanomistuksesta ja sen käytöstä. Raatimiehet eivät oman oikeudellisen asiantuntemuksensa vuoksi ole kenties kokeneet tarvitsevensa apua. Neljässä tapauksessa oikeudenkäyntiasiamies oli käytössä vain toisella osapuolella; nämä ovat kaikki tapauksia, joissa toinen osapuoli on jäänyt kokonaan pois hovioikeudesta. Lisäksi yhdessä konkurssitapauksessa muutoksenhakijapuolella oli useampia henkilöitä ja näillä käytössä yhteensä kuusi edustajaa. Tästä muodostuvat vuoden 1780 yhteensä kolmekymmentä toimeksiantoa.

⁶⁹² VHO 1780 AVHD No:t 12 ja 48, VHO 1800 AVHD No 57.

⁶⁹³ Nehrman 1751, s. 159.

⁶⁹⁴ Heikkinen 1988, s. 233.

⁶⁹⁵ VHO 1790 AVHD No 21.

⁶⁹⁶ VHO 1800 AVHD No 129.

Taulukko 16. Hovioikeudessa vuonna 1780 esiintyneet oikeudenkäyntiasiamiehet.

hovioikeuden advokaatti Eric Dahl	9
hovioikeuden notaari / pormestari C. J. Fagerström	6
hovioikeuden auskultantti M. A. Castren	3
hovioikeuden auskultantti J. C. Gadd	2
hovioikeuden auskultantti L. P. Häggström	2
hovioikeuden varanotaari H. J. Porthan	2
hovioikeuden kanslisti, vt A. Solvin	2
hovioikeuden auskultantti N. G. Ekholm	1
hovioikeuden auskultantti M. Schroderus	1
hovioikeuden auskultantti C. Carp	1
varatuomari T. A. Angen	1
raatimies H. Inalander	1
raatimies O. F. Rydman	1
kemnerinoikeuden puheenjohtaja O. Liljedahl	1
Yht.	33

Taulukosta 16 on havaittavissa, että vuoden aikana käytettyjä asiamiehiä oli yhteensä neljätoista – puolet heistä esiintyi vain yhdessä jutussa, loput seitsemän puolestaan hoitivat 26 tehtävää kaikkiaan kolmestakymmenestäkolmesta. Selvästi käytetyin oikeudenkäyntiasiamies oli hovioikeuden advokaatti Eric Dahl, joka esiintyi yli puolessa jutuista – kaikkiaan yhdeksässä seitsemästätoista – ja joka hoiti yli neljäsosan kaikista tehtävistä. Dahl toimi viidessä jutussa muutoksenhakijapuolen asiamiehenä ja neljässä tapauksessa vastaajapuolella. Dahl esiintyy myös kahdessa valitustaltioihin kirjoitetussa jutussa.

Dahl oli näistä käytetyistä oikeudenkäyntiasiamiehistä ainoa, joka toimi asianajaja-nimikkeellä (*Kongliga Hofrätts Advocat*). Vuonna 1763 Dahl vaikutti Vaasassa kaupunginhallinnossa varanotaarina. Neljä vuotta myöhemmin hänet valittiin ”taitavimpana” ja hyvillä todistuksilla varustettuna kemnerinoikeuden puheenjohtajaksi, mutta 1769 hän palasi Turkuun täydentämään hovioikeudessa juridisia opintojaan. Paluunsa jälkeen hän toimi hetken uudelleen kemnerinoikeuden tilapäisenä esimiehenä, mutta erosi lähes saman tien ja ryhtyi hoitamaan asianajotehtäviä. Armas Luukon mukaan Dahl käytti paluunsa jälkeen itsestään titteliä kuninkaallisen hovioikeuden asianajaja.⁶⁹⁷

⁶⁹⁷ Luukko 1979, s. 221, 594; Lagus 1892, s. 144.

Hovioikeuden advokaatti tarkoitti hovioikeuden nimenomaisesti auktorisoi-maa asianajajaa. Dahl ei kuitenkaan ollut ainoa diaareista löytyvä hovioikeuden advokaatti, vaikka muita ei asianajotehtävistä löydykään. Titteli esiintyy pariin otteeseen muutoksenhakutapauksissa: vuoden 1780 ja 1790 diaareissa esiintyy kuninkaallisen hovioikeuden advokaatti Henric Bergenklina⁶⁹⁸ riitelemässä kiinnityksestä ja saatavasta ja advokaatti Henric Heikel useammassakin tapauk-sessa vuosina 1790 ja 1800: esimerkiksi saamisriidassa vuodelta 1800⁶⁹⁹ toisena osapuolena. Advokaattitehtävä ei ollut Heikelin ainoa toimeentulon lähde, sillä hän toimi myös kauppiaana Oulussa. Oulun kaupunginhistorian kirjoittajan Ai-mo Halilan mukaan Henrik Heikel oli entinen kaupunginnotaari ja hovioikeuden auskultantti ja harjoitti kauppiaanoikeuksista huolimatta pääasiassa asianajoa. Halila katsoo, että asianajajien ammattiryhmä alkoi olla merkittävä 1700-luvun jälkipuoliskon Oulussa ja nostaa esiin Henrik Heikelin yhtenä heistä merkittä-vimmistä.⁷⁰⁰

Advokaatti-tittelistään ja lukuisista toimeksiantoistaan huolimatta Dahl en-nätti hoitaa myös muita tehtäviä: vuoden 1780 diaarista ilmenee, että Dahl toimi ainakin tuona vuonna Maalahden (Malax) käräjillä ilmeisesti tuomarina: hän lähetti hovioikeuteen alistusjuttuja ja pöytäkirjoja samaan tapaan kuin kihlakun-nantuomarit.⁷⁰¹ Myös muut asiamiehet toimivat muissa tehtävissä. Oikeuden-käyntiasiamiehistä kuusi oli hovioikeuden auskultantteja, jotka hoitivat yhteensä kymmenen tehtävää. Lisäksi toimeksiantoja ovat hoitaneet hovioikeuden notaari – joka on vuoden aikana nimitetty pormestariksi ja jatkanut siinä ominaisuudes-sa avustustehtäviä – hovioikeuden varanotaari, hovioikeuden kanslisti, varatuo-mari, kaksi raatimiestä ja kemnerinoikeuden puheenjohtaja.

Suuri enemmistö oikeudenkäyntiasiamiehistä on ollut hovioikeuden virka-kuntaa ja muutkin asiamiehet toimivat Vaasassa eri oikeudellisissa tehtävissä. Tämä siitä huolimatta, että asianosaiset monissa näistä käsitellyistä jutuista tuli-vat muualta kuin Vaasasta: oikeudenkäyntiasiamiestä ei siis palkattu omasta kaupungista – jos sellaista ylipäättään kotiseudulla oli tarjolla – vaan sellainen hankittiin hovioikeuspaikkakunnalta. Näin yleensä saatiin asiamieheksi henkilö, jolla oli kokemusta hovioikeudessa toimimisesta. Käytännön näkökannalta muu-toksenhaun aloittamisen kannalta oli tärkeää, että paikalla oli joku, joka oli ky-kenevä saapumispäivänä luovuttamaan tarvittavat asiakirjat hovioikeudessa il-man tarvetta mahdollisiin ylimääräisiin matkoihin Vaasaan.

⁶⁹⁸ VHO 1780 D No 73; VHO 1790 D No 547 ja 1153.

⁶⁹⁹ VHO 1800 TD No 51. Myös VHO 1790 D No 146, 327, 330, 450, 456, 473, 480, 483, 495, 504, 512, 517, 554, 615, 620, 981, 1014 ja 1096

⁷⁰⁰ Halila 1953, s. 324.

⁷⁰¹ Esim. VHO 1780 D No:t 295–299.

2.6.2 Uudet asianajajat (1790)

Kymmenen vuotta myöhemmin vuoden 1780 oikeudenkäyntiasiamiehistä ei toimeksiantoja hoitanut enää yksikään. Uudet nimet olivat valloittaneet listan ja yhä useampi asiamies esiintyi useammassa kuin yhdessä jutussa. Hovioikeuden advokaatti -nimikkeellä toimivia henkilöitä ei vuonna 1790 ollut lainkaan, sen sijaan hovioikeuden tehtävissä olevia jälleen useita. Tähän joukkoon kuului niin hovioikeuden auskultantteja ja kanslistejä kuin myös hovioikeuden notaari ja sihteeri. Tämä viittaisi siihen, että asiamiehen tehtävissä toimiminen oli vahvasti sidoksissa virka-asemaan: hovioikeuden kanslistit, notaarit ja auskultantit hoitivat toimeksiantoja, mutta eivät jatkaneet enää siirryttyään muihin tehtäviin.

Taulukko 17. Hovioikeudessa vuonna 1790 esiintyneet oikeudenkäyntiasiamiehet.

hovioikeuden kanslisti ja varatuomari Anders Söderlund	22
varamaanmittari Benct Krook	13
kaupunginviskaali Reinhold Tegengren	13
hovioikeuden kanslisti ja varatuomari Nils Westerheim	9
hovioikeuden auskultantti ja kemnerinoikeuden praeses Bror Marcus Stierwald	8
hovioikeuden auskultantti Johan/Jonas Högman	5
raastuvanoikeuden auskultantti Carl Magnus Collander	4
hovioikeuden notaari Carl Abraham Sadelin	3
varakaupunginviskaali Carl Hellman	2
hovioikeuden auskultantti Johan Bäck	2
hovioikeuden auskultantti Christian Sundius	1
hovioikeuden sihteeri Olof Langenstein	1
oikeustieteen opiskelija (Juris Studiosus) Fredric Söderlund	1
kauppakirjanpitäjä Simon Kihl	1
Yht.	85

Vuoden 1790 selvästi käytetyin oikeudenkäyntiasiamies oli hovioikeuden kanslisti ja varatuomari, vaasalainen Anders Söderlund⁷⁰², joka esiintyi 22 jutussa ja hoiti – samoin kuin Dahl kymmenen vuotta aikaisemmin – yli neljäsosan kaikista toimeksiantoista. Söderlund ei kuitenkaan ollut ainoa, joka hoiti säännönmukaisesti juttuja. Hovioikeuden ulkopuolelta tulivat varamaanmittari Bengt

⁷⁰² Söderlund oli opiskellut Turun yliopistossa kolmisen vuotta, minkä jälkeen hän oli tullut Vaasaan auskultoimaan. Lagus 1892, s. 273.

(osassa merkintöjä Benct) Krook⁷⁰³ sekä kaupunginviskaali Reinhold Tegengren,⁷⁰⁴ jotka olivat myös usein käytettyjä asiamiehiä, samoin toinen hovioikeuden kanslisti ja varatuomari Nils Westerheim sekä hovioikeuden auskultantti ja kemnerioikeuden praeses Bror Marcus Stierwald.

Kaikki hovioikeuden oikeudenkäyntiasiamiehet eivät kuitenkaan olleet yhtä asiantuntevia. Näistä hyvänä esimerkkinä toimii kauppakirjanpitäjä Simon Kihl, joka toimi laivuri Kinborgin vaimon Beatan asiamiehenä tervan kauppahintaa käsittelevässä jutussa⁷⁰⁵. Kauppakirjanpitäjänä Kihlin toimenkuvaan eivät ensisijaisesti kuuluneet oikeudelliset riidat. Beata Kinborg ja Kihl olivatkin hävinneet jutun raastuvanoikeudessa ja Kihl oli lisäksi tuomittu sakkoihin vastapuolen solvaamisesta ja oikeuden edessä kiroilemisesta. Hovioikeudessa Kihl ei myöskään päässyt näyttämään kykyjään, sillä pääasian osalta juttu päättyi Beatan aviomiehen puututtua asiaan ja tehtyä sovinnon vastapuolella olleen raatimiehen kanssa. Hovioikeus katsoi myös kohtuulliseksi pienentää Kihlille tuomittujen sakkojen määrää, mutta ei kuitenkaan vapauttanut häntä sakkojen maksusta.

Vuodelta 1790 löytyi jonkin verran myös tapauksia, joissa osapuolet katsoivat tulevaisuutta toimeen hyvin ilman apua.⁷⁰⁶ Avustajan käyttöön ei lain mukaan ollut velvollisuutta, vaan se oli asianosaisen oikeus. Seitsemässä tapauksessa tältä vuodelta toiselle tai molemmille osapuolille ei ole diaariin kirjattu asiamiehiä, jolloin asianosaisena oli useimmiten henkilö, jolla oli edellytyksiä hallita tuomioistuinprosessi yksinkin. Varakaupunginviskaali Carl Hellman, joka toimi kahdessa tämän vuoden tapauksista oikeudenkäyntiedustajana, pärjäsi hyvin ilman asiamiestä omassa verotalon vuokrausta käsitelleessä jutussaan⁷⁰⁷. Muut ilman oikeudenkäyntiasiamiestä toimineet olivat pääsääntöisesti raatimiehiä, joilla myös oli oikeudellista osaamista tai kauppiaita.⁷⁰⁸ Lisäksi yksi

⁷⁰³ Krook oli Turun ja Porin läänin lääninkamreerin poika, joka oli opiskellut Turun yliopistossa 1750-luvun alussa. Hän oli toiminut muun muassa Viipurin katedraalikoulun kollegana ja yksityissihteerinä Ruotsin lähetystössä Viipurissa, mutta varsinaisen uransa hän teki maanmittarina sekä Viipurissa että Vaasassa. Lagus 1892, s. 82; Helsingin yliopiston ylioppilasmatrikkeli <http://www.helsinki.fi/ylioppilasmatrikkeli/>.

⁷⁰⁴ Kaupunginviskaali Tegengren oli räätälinpoika, joka oli aloittanut uransa Vaasassa ruokatavara-kauppiaina. Hänellä ei näytä olleen juridista koulutusta, mutta sen sijaan käytännön kokemusta yli kaksikymmentä vuotta (ainakin vuodesta 1766) kaupunginviskaalina toimesta. Luukko 1979, s. 391, 393, 549.

⁷⁰⁵ VHO 1790 TD No 51.

⁷⁰⁶ VHO 1790 TD No:t 5, 9, 12, 23, 45, 46 ja 48.

⁷⁰⁷ VHO 1790 TD No 9.

⁷⁰⁸ VHO 1790 TD No:t 5 ja 12, joissa molemmissa ilman avustajaa toimi raatimies ja kauppias Abraham Jacob Falander. VHO 1790 D No 23, jossa muutosta hakivat raatimies-kauppias Gabriel Bruun ja kauppias Eric Björk (sekä kruunun puolesta hovioikeuden kanneviskaali), jotka molemmat toimivat ilman oikeudenkäyntiavustajaa. Samoin jutussa VHO 1790 TD No 46 esiintyivät avustajitta sekä raatimies että kauppias. Jutussa VHO 1790 TD No 45 avustajitta toimivat kauppiasveljekset ja näiden sisar.

pitäjänkirjuri⁷⁰⁹ katsoi tulevansa toimeen ilman avustajan käyttämistä. Kahta juttua lukuun ottamatta avustajatta toimineet osapuolet olivat kotoisin Vaasasta, mikä varmasti helpotti jutun asianmukaista hoitamista ilman asiamiehen apua.

Oikeudenkäyntiasiamiehiä eivät myöskään luonnollisesti käyttäneet ne henkilöt, jotka toimivat muutoksenhakujutuissa viran puolesta. Tällöin oli kyseessä yleensä kanneviskaali tai varakanneviskaali, joka valvoi joko kruunun tai esimerkiksi jonkun kaupungin etuja. Yhdessä tapauksessa kruunun puolesta oli muutoksenhakijana esiintynyt myös tullitarkastaja.

Kuudessatoista tapauksessa eli noin 30 prosentissa jutuista vastaaja on jättäytynyt kokonaan passiiviseksi (*uteblefne*)⁷¹⁰ eikä ole siten myöskään hankkinut oikeudenkäyntiasiamiestä. Osassa näistä jutuista vastaajapuolella on kuitenkin ollut juuri kanneviskaali tai varakanneviskaali viran puolesta, mutta he eivät ole ajaneet vastaajan etuja.⁷¹¹ Neljä tapausta on myös ollut sellaisia, joissa toisella puolella on ollut useampia osapuolia, jotka ovat käyttäneet erillisiä oikeudenkäyntiedustajia.⁷¹²

2.6.3 *Allströmin valtakausi (1800)*

Joidenkin vuonna 1790 toimineiden oikeudenkäyntiasiamiesten ura on kestänyt niin kauan, että heitä tavataan myös vuonna 1800. Osa sen sijaan on siirtynyt eteenpäin: esimerkiksi Anders Söderlund oli toiminut jo viisi vuotta Kokkolan pormestarina, mistä hän myöhemmin siirtyisi Keski-Pohjanmaan ylisen tuomionkunnan tuomariksi. Varamaanmittari Bengt Krook hoiti yhä usein toimeksiantoja. Varakaupunginviskaali Carl Hellman oli ylennyt kaupunginviskaaliksi, mutta toimi asiamiehenä muutamassa jutussa. Kiroilusta tuomittu Simon Kihl löytyi myös vuoden 1780 tuomiotaltioista yhdessä jutussa, nyt hovioikeuden likvidaatiorikkomissariksi edenneenä.

Vuonna 1800 esiintyi suhteellisen paljon juttuja, joissa toinen osapuolista ei ole ottanut osaa hovioikeusprosessiin⁷¹³. Noin neljäsosassa jutuista joko vastaaja tai muutoksenhakija oli jättäytynyt kokonaan passiiviseksi eikä hyödyntänyt asiamiehen palveluita. Jos lasketaan vielä mukaan ne jutut, joissa useammasta vastaajasta tai muutoksenhakijasta joku oli jättänyt tulematta paikalle, nousee juttujen määrä jo lähes 37 prosenttiin⁷¹⁴. Yhdessä jutussa olivat molemmat osa-

⁷⁰⁹ VHO 1790 TD No 48.

⁷¹⁰ VHO 1790 TD No:t 1, 3, 7, 10, 11, 12, 22, 24, 25, 27, 35, 37, 45, 49, 50 ja 53.

⁷¹¹ VHO 1790 TD No:t 22, 24 ja 37

⁷¹² VHO 1790 TD No:t 2, 21, 23 ja 26.

⁷¹³ VHO 1800 TD No:t 5, 6, 8, 11, 12, 15, 16, 17, 18, 19, 32, 37, 38, 42, 44, 49, 54 ja 62.

⁷¹⁴ VHO 1800 TD No:t 1, 13, 20, 36 ja 39.

Taulukko 18. Hovioikeudessa vuonna 1800 esiintyneet oikeudenkäyntiasiamiehet.

ylimääräinen kamarikirjuri Pehr Allström	40
varamaanmittari Benct Krook	16
hovioikeuden auskultantti Johan Gustaf Holmberg	9
ylimääräinen kamarikirjuri Abraham Häggbladh	8
hovioikeuden auskultantti Alexander Adolph Chydenius	5
Raatiemies (ja kaupunginnotaari) Jonas Ingman	3
charta sigillata -asiamies Samuel Samuelius	3
Kaupunginviskaali Carl Hellman	2
hovioikeuden auskultantti Lars Brunell	2
hovioikeuden auskultantti ja kemnerinoikeuden praeses Gustaf Lagus	1
hovioikeuden auskultantti Gustaf Engelbreht Krabbe	1
hovioikeuden likvidaatiokomissaari Simon Kihl	1
hovioikeuden auskultantti Fredric Lagus	1
hovioikeuden kanslisti ja varatuomari Eric Lodin	1
lääninsihteeri, hovioikeuden assessori Henric Fleege	1
kauppias Petter Niclas Töhlberg	1
siltavouti Eric Engenström	1
Yht.	97

puolet katsoneet parhaimmaksi jättää asian kesken ennen hovioikeuskäsittelyä.⁷¹⁵

Kuudessa tapauksessa asianosaisista toinen tai molemmat eivät olleet tuomio-taltion mukaan käyttäneet asiamiestä. Kahdessa näistä asianosaisena oli oikeu-denkäyntiasiamiehenä itsekin toiminut charta sigillata -asiamies Samuel Samue-lius; ilman asiamiestä katsoi kuitenkin pärjäävänsä myös esimerkiksi eräs teu-rastaja perintöriidassa, jossa vastapuolen asiamiehenä on ollut vuoden ”super-asianajaja” Pehr Allström. Allströmin kokemus ei kuitenkaan tässä tapauksessa riittänyt jutun voittamiseen.

Ylimääräinen kamarikirjuri Pehr Allström toimi oikeudenkäyntiasiamiehenä 40 jutussa kaikkiaan 62:sta ja hoiti yksinään yli 40 prosenttia kaikista tehtävistä. Muita ahkerasti käytettyjä asiamiehiä olivat edellä mainittu varamaanmittari Bengt Krook, hovioikeuden auskultantti Johan Gustaf Holmberg ja ylimääräinen kamarikirjuri Abraham Häggbladh. Kuitenkin myös niiden oikeudenkäyntiasia-miesten määrä oli suhteellisen suuri, jotka esiintyivät hovioikeudessa vain ker-ran. Bengt Krookin nimi löytyi myös päätöstaltioon kirjatusta anomuksesta,

⁷¹⁵ VHO 1800 TD No 38.

jossa hän pyysi velvoittamaan hovioikeuden auskultantti Lars Brunellin maksamaan hänelle 8 riikintaaleria siitä hyvästä, että Krook oli Brunellin pyynnöstä valtuutettuna (*fullmägtig*) valvonut talonpoikien valitusta (*besvär*).⁷¹⁶

Myös vuoden 1800 oikeudenkäyntiasiamiesten joukosta löytyi tyypillisesti hovioikeuden auskultantteja ja virkakuntaa: kanslisti ja jopa yksi hovioikeuden asessori sekä lisäksi erilaisia kaupungin- ja lääninhallinnon tason virkamiehiä. Oikeudenkäyntiasiamiehiin kuului myös esimerkiksi siltavouti ja kauppias, jonka asianajotoimi oli kuitenkin rajoittunut ainoastaan vetokirjan laatimisessa avustamiseen.

Listalla oli myös yksi hovioikeuden asessori, mikä vaikuttaisi asettavan toiseen valoon edellä esitetyn näkökannan, jonka mukaan hovioikeuden tuomareiden ei ollut välttämätöntä hoitaa tämänkaltaisia sivutoimia. Kyseessä ollut Henric (Hinric) Fleege oli toiminut Vaasan hovioikeudessa aina sen perustamisesta alkaen aktuaarin, notaarin ja varakanneviskaalin tehtävissä, mutta hän jätti hovioikeuden siirtyäkseen Vaasan läänin maakuntasihteeriksi. Fleege ei kuitenkaan koskaan toiminut hovioikeuden tuomarina, joten hänen toimintansa ei muuta kuvaa hovioikeuden tuomarien sivutoimien tarpeesta. Flegelle myönnettiin ainoastaan asessorin titteli vuonna 1795, ei sen sijaan virkaa.⁷¹⁷

Fleegen tapaus kuvastaa kuitenkin hyvin sitä, että tuona aikana käytettiin sitä korkeinta titteliä, joka oli joskus ansaittu riippumatta siitä, oliko virkaa koskaan edes hoidettu tai hoidettiin sitä enää. Tämä tarkoittaa myös sitä, että esimerkiksi kaikki hovioikeuden auskultantti-titteliä käyttäneet eivät välttämättä enää toimineet hovioikeudessa auskultanteina. Niin kuin jo aikaisemmin todettiin, esimerkiksi vuonna 1800 useita toimeksiantoja hoitanut Johan Gustaf Holmberg oli tullut Vaasan hovioikeuteen auskultantiksi jo neljä vuotta aiemmin. Hovioikeudessa suoritettujen asiamiestehtävien lisäksi tulivat toimeksiannot alioikeustasolla sekä erilaisten asiakirjojen kuten testamenttien laatiminen, joten on mahdotonta sanoa, kuinka paljon työtä asiamiehille kaikkiaan riitti.

Tittelin perusteella kaikkien muiden oikeudenkäyntiasiamiesten paitsi Eric Dahlin pääasiallisen toimeentulo tuli muista kuin asiamiehen tehtävistä. Eric Dahl saattoi hoitaa asianajotehtäviä päätyönään, mutta hänkin hoiti myös muita tehtäviä. Samoin esimerkiksi Henric Heikel oli advokaatti-tittelistään huolimatta myös kauppias. Koska käytetty titteli ei välttämättä vastannut varsinaista toimenkuvaa, on mahdotonta täydellä varmuudella sanoa, olisiko joku asiamiehistä voinut saada elantonsa pääasiallisesti asiamiehenä toimisesta. Useimmilla näistä edustajista löytyi varmasti huomattava määrä oikeudellista asiantuntemusta,

⁷¹⁶ VHO 1800 AVHD No 129.

⁷¹⁷ VHO 1800 TD no 29.

mutta Vaasassa ei 1700-luvun lopulla vielä todennäköisesti kuitenkaan esiintynyt professionaalista asianajajakuntaa.

2.7 Dahlström vs. Aura

Millaista näiden oikeudenkäyntiasiamiesten oikeudellinen asiantuntemus tai työnkuva sitten oikeastaan oli? Edellä on oletettu, että syy olla käyttämättä asiamiestä olisi löytynyt vastaajan tai muutoksenhakijan omasta oikeudellisesta osaamisesta. Carl Hellman olisi esimerkiksi päättänyt olla turvautumatta asiamieheen, koska katsoi pärjäävänsä asian hoitamisessa itsekin.

Tämä lähtökohta edellyttää, että näemme oikeudenkäyntiasiamiehen toimenkuvan jo melko modernina – ymmärrämme hänen tehtäväkseen nimenomaan osapuolten oikeudellisen avustamisen. Ruotsalaisessa 1600-luvun yhteiskunnassa asiamiesten yksi tärkeimpiä taitoja oli ollut näiden kyky kirjoittaa ja valmius jättää tuomioistuimelle erilaisia prosessin kannalta merkityksellisiä asiakirjoja, ei välttämättä oikeudellisen argumentoinnin hallinta. Yleiseurooppalaisemmin tarkasteltuna tilanne oli ollut toinen jo tuolloin ja asianajajien rooli professionaalisempi. Esimerkiksi Thomas Lau on todennut, että ainoastaan asianajajan oikeusjärjestelmän tuntemus teki tämän palvelukset asianosaisille houkutteleviksi.⁷¹⁸

1700-luvun loppupuolen asiamiesten toimintaa Ruotsissa voidaan tarkastella esimerkin kautta. Tällaisena saa toimia maan panttaussopimukseen liittyvä korvausriita, joka tuli hovioikeuteen vuonna 1780⁷¹⁹. Hovioikeusvaiheessa jutussa esiintyivät oikeudenkäyntiasiamiehinä tuon vuoden useimmiten esiintynyt asiamies, hovioikeuden advokaatti Eric Dahl vastaajapuolella ja muutoksenhakijan puolella myös useampaan otteeseen hovioikeudessa esiintynyt hovioikeuden auskultantti ja varapormestari Matts Alric Castrén.

Riidan lähtökohtana oli vuonna 1771 tehty panttaussopimus, jolla talonpoika Matts Ericsson ja hänen vaimonsa Anna Abrahamsdotter olivat luovuttaneet merimies Abraham Dahlströmille puolet Mustasaaren pitäjässä sijaitsevasta tilastaan ja sen maista 20 vuoden ajaksi. Dahlström sai tilanpuolikkaan käytettäväkseen ja viljeltäväkseen ”omistajan tavoin” ja otti samalla huolehtiakseen tilalle kuuluvista veroista ja muista maksuista ja rasitteista; Ericsson vaimoineen puolestaan sai Dahlströmiltä lainaksi 1000 kuparitaaleria ilman koronmaksuvelvollisuutta. Sopimuksen ehtojen mukaan Dahlströmillä ei ollut lupa vaatia rahasummaa takaisin tai purkaa sopimusta 19 vuoden aikana. Sen sijaan, jos Ericsson ei kykenisi viimeisen sopimusvuoden aikana maksamaan takaisin

⁷¹⁸ Lau 2006, s. 75.

⁷¹⁹ VHO 1780 TD No 11, VHO 1780 Aktit No 9 (Wäd. Mål emellan Sjöman Dahlström Kärande och Olof Aura Svarande, om ärsättning för någon bygnad.)

1000 kuparitaalerin rahasummaa sekä korvaamaan Dahlströmin tilaan käyttämiä kustannuksia ja siellä tehtyjä parannustöitä, sai Dahlström pitää tilanpuolikkaan omanaan.

Tämä panttikirja oli todistajien asianmukaisesti allekirjoittama ja siitä löytyi selkeästi kirjoitustaidottomien Matts Ericssonin ja Anna Abrahamsdotterin puumerkit. Sopimus olisi ehkä pitänyt kahdenkymmenen vuoden ajan, mutta jo muutaman vuoden kuluttua Matts Ericsson kuoli. Anna Abrahamsdotter avioitui jonkun ajan kuluttua uudelleen talonpoika Olof Auran kanssa ja panttaussopimuksesta huolimatta pariskunta myi kyseessä olevan tilan puolikkaan Vaasan pormestari ja laamanni Eric Ludolph Leopoldille (samalle, jonka talossa Vaasan hovioikeus aloitti toimintansa).

Tilan myynti ei sinällään aiheuttanut ongelmia osapuolten välillä eikä Dahlström pyrkinyt riitauttamaan kauppaa tai (ainakaan oikeudellisesti) vastustanut tilalta lähtöä. Asiakirjoista ilmenee myös, että Dahlström oli vuonna 1780 onnistunut saamaan haltuunsa toisen verotilan ja hänestä oli tullut ”entinen merimies”, joten panttaussopimuksen kariutuminen ei ollut aiheuttanut suurempia vaikeuksia hänen maanviljelyuralleen. Riita liittyi sen sijaan Dahlströmin tilalle tekemien parannusten ja hänelle aiheutuneiden kustannusten korvaamiseen. Panttikirjan ehtojen mukaan nimittäin Dahlström sai valallaan näyttää toteen näiden kustannusten ja parannustöiden määrän (...*all den kostnad och förbättring, så i bygnad som annor Dahlström kan under desse 20 års tid, sig med swornom Ed besanna sig å denne hemmans andel gjordt...*).

Dahlström oli tilalta lähdön yhteydessä marraskuussa 1778 antanut toimittaa tilan katselmuksen, jonka olivat panneet täytäntöön paikallinen nimismies ja kaksi lautamiestä. Katselmuksessa oli päädytty 86 riikintaalerin summaan parannuksista ja kustannuksista, jotka Auran olisi tullut korvata Dahlströmille. Tätä summaa Dahlström vaati vuoden 1778 syyskäräjillä Auralta.

Jo käräjillä Dahlströmin asiamiehenä (*fullmäktig*) toimi hovioikeuden advokaatti Eric Dahl. Dahlin toiminta ei siten suinkaan rajoittunut pelkästään juttujen ajamiseen hovioikeustasolla, vaan hän toimi oikeudenkäyntiasiamiehenä myös alioikeuksissa. Vastaajaksi oli osaan asiakirjoista merkitty panttaussopimuksen elossa oleva osapuoli Anna Abrahamsdotter, jonka edusmiehenä (*å hustrus vägnar*) toimi hänen nykyinen aviomiehensä Olof Aura. Useimmissa asiakirjoissa Aura mainitaan myös itsenäisenä vastapuolena. Auralla ja tämän vaimolla ei ollut riidan alussa ollenkaan edustajaa, mutta Aura valtuutti käräjillä jutun edetessä asiamieheksen pormestari Leopoldin, joka pyrki tilan ostajana virallisestikin riitaan osapuoleksi.

Pormestari oli mukana käräjillä alusta pitäen ja katsoi, että hänen ja Anna Abrahamsdotterin välisen kauppasopimuksen mukaan hänet olisi tullut katsoa oikeaksi osapuoleksi (*rätter part*) jutussa ja haastaa myös hänet vastaamaan. Dahl sai tässä ensimmäisen asiakirjoissa mainitun tilaisuuden argumentointiin.

Dahl totesi käräjäprotokollan mukaan, ettei hänellä ollut riitaa pormestarin kanssa (*sade sig icke hafwa någon rättegång med Herr Borgmästaren*), vaan hän tahtoi esittää vaatimuksensa vain Auralle ja tämän vaimolle. Nämä saattoivat halutessaan haastaa pormestarin, jos katsoivat siihen olevan jotain aihetta, ja pormestari puolestaan nämä, koska tämä ei ollut millään tavoin osallinen vuoden 1771 panttaussopimuksessa eikä siten voinut sen perusteella esittää itse Dahlströmille mitään vaatimuksia.

Käräjät hyväksyi tämän argumentoinnin. Pormestari oli tilan uusi omistaja, mutta yksin sillä perusteella häntä ei voinut pitää laillisen oikeudenkäyntijärjestyksen (*laga Rättegångs ordning*) mukaan oikeutettuna vastaamaan jutussa, kun kantaja kerran ei ollut halukas haastamaan häntä, eikä tuomioistuिन täten voinut ottaa huomioon hänen ilmoituksiaan. Auran sen sijaan tuli vastata jutussa vaimonsa puolesta ja hän saattoi myöhemmin halutessaan haastaa pormestarin, jos katsoi sen tarpeelliseksi.

Aura pyysi lykkäystä seuraaville käräjille, jotta voisi esittää huomautuksensa liittyen katselmusasiakirjaan, joka hänen mielestään oli monin osin puutteellinen. Dahl vastusti lykkäystä ja vaati vastaajaa korvaamaan kantajalle katselmusasiakirjasta aiheutuneet kulut. Hän pyysi myös, että käräjät vahvistaisi kantajan oikeuden vanhoa valallaan tilaan käytettyjen kustannusten määrän ja varasi oikeuden nostaa uuden kanteen liittyen niihin kustannuksiin, joita katselmusasiakirjassa ei ollut lainkaan käsitelty.

Käräjät katsoi, että Auralla oli oikeus huomautusten esittämiseen ja velvoitti hänet esittämään huomautuksensa seuraavilla käräjillä sakon uhalla. Dahl puolestaan jätti tyytymättömyydenilmoituksen (*gaf missnöije tilkänna*) tähän päätökseen, mikä merkittiin pöytäkirjaan.

Seuraavan kerran juttu otettiin esille huhtikuun lopulla talvikäräjillä. Kaikki osapuolet olivat jälleen henkilökohtaisesti paikalla, Dahlström ja Dahl kantajapuolella ja Aura sekä mahdollisesti myös hänen vaimonsa vastaajina. Pormestari Leopold oli myös saapunut käräjille uudistamaan vaatimuksensa tulla haastetuksi vastaajaksi. Dahl vastusti jälleen tätä vaatimusta ja argumentoi, että syyskäräjien päätös oli jo saavuttanut lainvoiman, kun sen paremmin pormestari kuin Aurakaan ei ollut sitä vastustanut. Dahlström ei myöskään ollut osallistunut mihinkään sellaiseen sopimukseen Anna Abrahamsdotterin ja pormestarin välillä, joka olisi velvoittanut hänet esittämään vaatimuksensa tässä korvausasiassa pormestarille.

Alioikeus oli jälleen samaa mieltä ja katsoi aiemman päätöksensä saavuttaneen lainvoiman. Pormestari ilmoitti tyytymättömyytensä ratkaisuun ja pyysi saada esittää tämän päätöksen osalta valituksen hovioikeuteen, ennen kuin käräjät jatkaisi asian käsittelyä. Dahl vastusti myös tätä vaatimusta ja katsoi, että pormestari oli jutussa kolmas osapuoli vain oikeudenkäymiskaaren 18 luvun 1 §:n väliintuloa määrittävässä merkityksessä. Kysymyksessä ei sen sijaan ollut

oikeudenkäymiskaaren 16 luvun 3 §:n mukainen osapuoleksi haastaminen, jota käsittelevästä päätöksestä olisi tullut valittaa hovioikeuteen ennen pääasian käsittelyä. Myös käräjät tuli siihen tulokseen, että kysymyksessä oli sen kaltainen ratkaisu, josta oikeudenkäymiskaaren 16 luvun 4 §:n mukaan saattoi valittaa vasta lopullisen tuomion antamisen jälkeen. Leopold ilmoitti jälleen tyytymättömyytensä päätökseen.

Olof Aura valtuutti tässä vaiheessa Leopoldin toimimaan valtuutettunaan (*fullmäktig*) ja tämä esitti nyt sitten argumenttinsa sekä omasta että Auran puolesta. Leopold väitti katselmusta laittomaksi, koska siitä ei ollut annettu tietoa Olof Auralle tai hänen vaimolleen eikä asiakirjaan ollut merkitty kaikkia niitä velvoitteita, joista Dahlströmin olisi tullut vuosittain vastata. Katselmusta ei ollut myöskään toteutettu lain sallimana aikana. Pöytäkirjaan ei tässä ollut merkitty varsinaista lainkohtaa, mutta säännökset katselmuksen pitämisajasta löytyivät maakaaren 14 luvun 2 §:stä, jonka mukaan katselmuksesi tuli pitää valpurinpäivän ja pyhäinmiesten päivän välisenä aikana.

Näiden syiden perusteella pormestari vaati toimitettua katselmusta kumottavaksi ja uuden lainmukaisen luovutuskatselmuksen (*laga af- och tillträdes syn*) toimittamista. Dahl vastusti ja kutsui katselmuksen toimittamisessa mukana olleet lautamiehet todistamaan, että katselmuksesta oli annettu asianmukaisesti tieto vastapuolelle. Lautamiehet Esaias Göök ja Israel Ny, jotka tähän asti olivat ottaneet osaa jutun käsittelyyn, todistivatkin antaneensa Auralle ja tämän vaimolle tiedoksi kutsun katselmukseen.

Kun Auran puolelta ei tätä pystytty kiistämään, vaati Dahl, että Dahlströmin tuli saada vannoa todeksi hänelle aiheutuneiden kustannusten määrä. Pormestari huomautti puolestaan tähän, ettei Dahlström sen paremmin kuin kukaan mukaan saanut vannoa todeksi omaisuuttaan. Asiamiehet kävivät vielä keskustelua ladosta, jonka Dahlström myönsi myyneensä tilalta, vaikka se oli vielä merkitty katselmuksiasiakirjaan.

Kun osapuolilla ei ollut muuta esitettävää, antoi alioikeus tuomionsa. Käräjien tuomiossa lähdettiin liikkeelle panttiasiakirjasta ja siihen merkityistä ehdoista. Vedoten periaatteeseen ”sopimus rikkoo lain” käräjät totesi, ettei Dahlström ollut sitoutunut sopimuksessa lainmukaiseen luovutuskatselmukseen eikä häntä siihen siksi voinut myöskään velvoittaa. Dahlströmillä oli siten oikeus vannoa oikeaksi hänelle aiheutuneiden kustannusten määrä.

Pormestari Leopold haki muutosta heti omasta ja Olof Auran puolesta ja juttua kokoonnuttiiin käsittelemään Vaasaan laamanninkäräjille seuraavan vuoden maaliskuussa. Dahlströmiä edusti yhä Dahl; pormestari Leopold sen sijaan oli kuollut vuoden aikana ja hänen leskensä luopui jutun ajamisesta kuolinpesän osalta oikeudenkäynnin kuluessa. Olof Aura oli hankkinut itselleen uuden oikeudenkäyntiasiamiehen, pormestari Carl Johan Fagerströmin, joka kuitenkin ensimmäisenä käsittelypäivänä oli estynyt tulemasta laamanninkäräjille. Olof Aura

jätti siten itse laamanninkäräjille kirjallisen muutoksenhakukirjelmän, johon Dahl pyysi saada vastata kirjallisesti seuraavana päivänä.

Seuraavana päivänä molemmat asianosaiset oikeudenkäyntiasiamiehineen olivat paikalla. Dahl jätti kirjallisen vastineen oikeudelle, joka luettiin istunnossa ja merkittiin pöytäkirjaan. Tämän jälkeen Fagerström vaati, että Dahlströmin tuli vastata itse niistä parannuksista, jotka hänen olisi tullut lain mukaan tilan hallinta-aikana suorittaa ja uudisti käräjillä esitetyn vaatimuksen uuden lainmukaisen katselmuksen toimittamisesta. Dahl vetosi panttikirjan sanamuotoihin ja käräjien hyväksymään periaatteeseen, jonka mukaan sopimus rikkoo lain.

Laamanninkäräjät otti ratkaisussaan kantaa ensin niihin tyytymättömyyden ilmoituksiin, joita asianosaiset olivat tehneet kärjäkäsittelyn aikana: Dahl siitä, että Olof Aura sai luvan esittää huomautuksensa Dahlströmin vaatimuksiin seuraavilla käräjillä ja pormestari Leopold siitä, että häntä ei ollut haastettu ja että hänen valituksensa tulisi käsitellä vasta pääasian ratkaisemisen jälkeen. Laamanninkäräjien päätöksessä todettiin kuitenkin, että näitä tyytymättömyyden ilmoituksia ei ollut jatkettu, minkä vuoksi käräjien päätökset tulisivat pysymään voimassa.

Pääasian osalta laamanninkäräjät lähti myös liikkeelle sopimuksesta ja sen sanamuodosta. ”Sopimus rikkoo lain” oli lähtökohta myös laamanninkäräjien tuomiolle. Tuomiossa kuitenkin katsottiin, että poikkeamien oli oltava selkeitä, jotta sopimuksella voitiin poiketa lain kirjaimesta: sopimuksesta tuli olla selvästi luettavissa, että osapuolet olivat sopineet poikkeavansa lain määräyksistä tai muutoin lain edellytysten katsottiin olevan voimassa.

Kyseestä olevasta panttaussopimuksesta kävi ilmi, että Dahlström oli ottanut hoitaakseen tilan ja siihen kuuluvat rakennukset ja maat ”omistajan tavoin”. Omistajalla puolestaan oli lakisääteinen velvollisuus huolehtia verotilaan kuuluvista rakennuksista. Laamanninkäräjät katsoi tämän vuoksi, että sopimukseen olisi tullut kirjata selkeästi, jos Dahlström oli tarkoitus vapauttaa näistä lainmukaisista velvoitteista. Näin ei ollut tehty, joten Dahlströmin oli huolehdittava tietyistä parannuksista eikä hän voinut odottaa niistä korvauksia. Tämän vuoksi laamanninkäräjät päätyi kumoamaan käräjien päätöksen ja määräsi jutussa toimitettavaksi uuden laillisen katselmuksen.

Kaksi päivää myöhemmin vetosi Dahl päämiehensä puolesta laamanninkäräjien tuomiosta, mikä kirjattiin ylös ja osapuolille annettiin tiedoksi, että heidän tuli olla paikalla hovioikeudessa itse tai asiamiestensä välityksellä toukokuun 1. päivänä. Dahl saapui tuolloin hovioikeuteen Dahlströmin valtuuttamana ja jätti tämän nimissä aktuaarille kannekirjelmän sekä useita muita asiakirjoja. Vastajan puolesta hovioikeudessa oli tällä kertaa hovioikeuden auskultantti Castrén, joka otti vastaan kopion vetokirjelmästä. Castrén puolestaan jätti kirjallisen vastineensa jutussa viikkoa myöhemmin ja Dahl toimitti laamanninkäräjien pöytäkirjan hovioikeuteen myöhemmin lokakuun puolella. Asianosaiset eivät itse

esiintyneet hovioikeudessa muutoksenhakuprosessin aikana. Tuomiossaan hovioikeus vahvisti laamanninkäräjien ratkaisun ja katsoi, ettei Dahlströmillä ollut oikeuksia korvauksiin, paitsi jos hän oli tehnyt parannuksia enemmän kuin mitä laki velvoitti. Tämä tuli selvittää uuden katselmuksen avulla.

Tämän tapauksen kautta voidaan tarkastella asianosaisten tapaa käyttää asiamiehiä ja näiden toimintakenttää. Abraham Dahlström käytti asiamiehenään koko prosessin ajan Eric Dahlia. Olof Aura sen sijaan tuli alun perin käräjille ilman asiamiestä, valtuutti käräjillä pormestari Leopoldin toimimaan puolestaan, käytti laamanninkäräjillä Leopoldin kuoltua asiamiehenään pormestari Fagerströmiä ja hovioikeudessa häntä oli edustamassa auskultantti Castrén.

Asiamiesten vaihtuminen oli osittain tietysti kiinni Olof Aurasta riippumattomista syistä. Jos Leopold ei olisi kuollut prosessin aikana, hän olisi mahdollisesti toiminut Auran asiamiehenä aina hovioikeuteen saakka. Asuinpaikka ei sen sijaan tässä tapauksessa vaikuttanut mahdollisuuksiin käyttää samaa oikeudenkäyntiasiamiestä koko prosessin ajan. Mustasaari sijaitsi aivan Vaasan vieressä ja sama asiamies kykeni toimimaan sekä käräjillä että hovioikeudessa ilman maantieteellisistä etäisyyksistä koituvia ongelmia.

Oikeudenkäyntiasiamiehet olivat mukana prosessissa käytännössä alusta loppuun asti. He kirjoittivat ja toimittivat oikeuteen asiakirjoja ja argumentoivat suullisen prosessin aikana tuomioistuimessa oikeudellisesti. Tässä nimenomaisessa jutussa ei tuomion mukaan hovioikeudessa järjestetty suullista kuulemistä, mutta kuten luvusta IV.1.6 on käynyt ilmi, järjestettiin näitä tarvittaessa myös hovioikeudessa, jolloin usein kuultiin nimenomaan oikeudenkäyntiasiamiehiä. Asiamiehet tunsivat lakikirjansa ja vetosivat tarvittaessa lakipykäliin. Viittauksia nimenomaisiin lain kohtiin ei kuitenkaan katsottu aina tarpeellisiksi. Olof Auraa edustaneet asiamiehet esimerkiksi vetosivat lakiin sekä suullisessa prosessissa että hovioikeudelle jätetyssä kirjelmässä täsmentämättä sen tarkemmin lainkoh-
taa.

Oppineisuutta osoitettiin myös kielenkäytöllä. Esimerkiksi Eric Dahl käytti hovioikeudelle suunnatussa vetokirjelmässä latinalaisperäisiä termejä ”*casus*” ja ”*basis*”.⁷²⁰ Vastaavaa latinankielisten termien käyttöä ei esiinny kovin suuressa määrin hovioikeuden tuomioissa lukuun ottamatta joitain lähinnä prosessiin liittyviä ilmaisuja (esim. *protocoll*, *communicera*, *praeliminaire*), latinankielistä numerointia (*primo*, *secundo* etc.) sekä yksittäisiä termejä kuten *wice werso*. Pikemminkin asiakirjoissa esiintyy nimikkeitä ja erityisesti kaupankäyntiin liittyvää terminologiaa, jotka viittaavat ranskalaisiin lainasanoihin (*ordres*, *Com-*

⁷²⁰ Muutkin asiamiehet käyttivät vastaavia ilmaisuja. Esimerkiksi Reinhold Tegengren käyttää tapauksessa VHO 1790 Aktit No 15 termiä *casus* sekä jo ruotsalaisemmassa muodossa esiintyviä termejä *considererat*, *meliorationer* ja *occonimiste*.

*missionair, courant, transumt, Assignation, Coustagie, Rubrique, Specifique, Contoir*⁷²¹).

Latinankielistä terminologiaa oli käytetty paljon enemmän 1600-luvulla, kunnes vieraan kielen käyttäminen tuomioissa kiellettiin 1680-luvulla. Kielto uudistettiin myös vuoden 1734 lain oikeudenkäymiskaaren 24 luvun 3 §:ssä.⁷²² Tuomioistuimille kohdistettu kielto ei käsitellyt asianosaisten kirjelmiä.

Asianajajalle oli tärkeää osata myös tietyt muodolliset, tuomioistuimen ja sen tuomarien puhuttelemiseen liittyvät termit. Tämä terminologinen oikeaoppisuus tittelien tuntemisineen oli sääty-yhteiskunnan lähtökohdista erittäin tärkeää.⁷²³ Tittelien kaavamainen käyttö näkyikin sekä muutoksenhakijoiden että näiden vastapuolien hovioikeudelle osoittamissa kirjelmissä.

3 SOVELLETTU OIKEUS

3.1 Oikeuslähde uudella ajalla

1700-luvun ammattimaistuvan tuomarikunnan tarkastelusta siirrytään siihen, miten nämä oikeudenhoidon ammattilaiset työtään käytännössä suorittivat. Jalkoivatko he oikeutta valtakunnan lain mukaan vai huomioivatko pikemminkin asian luonteesta kumpuavia seikkoja, yhteisön tai omia käsityksiään oikeudenmukaisuudesta. Kenen tuomioistuin hovioikeus tässä mielessä oli?

Lakisidonnaisuus on edellä esitetty tavaksi sitoa tuomarien harkintavaltaa ja estää tuomarimielivallan käyttöä. Luonnonoikeus ja roomalaisen oikeuden tulkinta – samoin kuin leuteraatio – mahdollistivat tuomareille enemmän liikkumatilaa kuin kirjoitetun lain seuraaminen. 1600-luvulla lainsäädäntö oli vanhentunut ja puutteellista, joten pyrkimykset sitoa tuomarit lain alaisuuteen olivat heikommät kuin vuoden 1734 lain voimaantulon jälkeen.

Mahdollisuuksiin sitoa tuomarien harkintaa vaikutti myös se, kuinka kontrolloitu hovioikeus oli. Alun perin 1600-luvulla asianosaisilla oli mahdollisuus anoa revisio-oikeutta riita-asioissa, jolloin hovioikeuden toiminta joutui ylemmän oikeusasteen kontrolliin. Muutoin hovioikeus ei varsinaisesti ollut 1600-lu-

⁷²¹ Esim. VHO 1790 Aktit No 2 (Wäjdjt mål emellan handelsman Uhlström Kärande och handlanden Bolin Swarande, om fordran.)

⁷²² Hafström 1974, s. 193.

⁷²³ Wirilander 1982, s. 158–159. Nehrmanin oppikirjoissa kehoitettiin myös asianosaisia argumentoimaan rikosasioissa luonnonoikeudellisilla argumenteilla. Hyvän asianajajan argumentaatiostrategiaan kuuluivat siten paitsi laki, niin myös esimerkiksi luonnonoikeus, kohtuus ja muut tuomion lieventämiseksi edulliset seikat, Nehrmanin käyttämänä esimerkkinä muun muassa aiemmin isänsä hyväksi tehdyt palvelukset. Nehrman 1759, s. 208–209; argumentaatiostrategiasta ks. Czeguhn 2006.

vulla ylhäältä tulevan aktiivisen kontrollin kohteena.⁷²⁴ 1700-luvun lopulla tilanne oli tässä suhteessa erilainen, kun myös rikosasioissa oli mahdollista valittaa eteenpäin.

Mikä sitten lakisidonnaisuuden osalta oli tilanne 1700-luvulla? Mitä oikeutta tuomareiden oletettiin soveltavan ja mitä oikeutta he tosiasiaassa noudattivat? Se, mitä oikeutta erityisesti ylemmät oikeusasteet sovelsivat, ei välttämättä ollut sama asia kuin se, mitä heidän implisiittisesti tai eksplisiittisesti oletettiin soveltavan. Oliko tuomioistuimissa vahvistettu oikeus lainsäätäjän oikeutta vai tuomioistuinten luomaa oikeutta, oikeustieteen käsityksiä luonnollisista oikeuksista tai yhteisön käsityksiä oikeudenmukaisuudesta? Kuinka lakiin sidottu Vaasan hovioikeus oli? Kuka määritteli oikeutta?

1700-luvun Ruotsissa sallitut oikeuslähteet oli periaatteessa määritelty laissa. Vuoden 1734 lain oikeudenkäymiskaassa lueteltiin ne oikeuslähteet, joiden mukaan tuomarien tuli ratkaisunsa tehdä. Oikeudenkäymiskaaren 1 luvun 11 pykälän mukaan tuomarien ensisijainen velvollisuus oli tuolloin – niin kuin yhä tänäkin päivänä – tuomita lain mukaisesti. Kirjoitetun lain puuttuessa tuomari saattoi myös perustaa tuomionsa maantapaan, kunhan se ei ollut kohtuuton.

Vuoden 1734 laki oli jossain määrin kasuistinen ja lisäksi rajallinen, minkä takia sitä jouduttiin tulkitsemaan. Tätä tulkintatehtävää ei jätetty lopullisesti tuomareille, vaan tuomareiden tuli epäselvissä tapauksissa kääntyä vuoteen 1808 asti toiminnassa olleen lakikomission puoleen, joka antoi auktoritatiivisen lausunnon lain sisällöstä. Nämä tulkinnat muodostuivat vähitellen voimassa olevaksi oikeudeksi, mikä lisäsi merkittävästi sitä normiaineuksen määrää, joka tuonaikaisen tuomarin tuli tuntea. Esimerkiksi oikeuskansleri Liljestråle kritisoi tätä normiaineuksen laajentumista ankarasti vuonna 1775.⁷²⁵ Lakikomission toiminta ja normiston lisääntyminen kertoivat siitä, että uuden oikeuden luominen haluttiin Ruotsissa viime kädessä varata lainsäätäjälle, ei tuomioistuimille.

Oikeuslähteistön laajeneminen saattoi kuitenkin siirtää harkintavaltaa takaisin tuomioistuimille, jos nämä eivät olleet taipuvaisia herkästi kääntymään lakikomission puoleen. Lain tasolla oikeuslähteistö vaikutti Ruotsissa selkeältä, mutta oliko tämä todellisuutta käytännössä, on toinen asia. Hyvin eritasoisten oikeuslähteiden ristiriidat eivät olleet tuntemattomia uuden ajan oikeudenkäyttäjille. Peter Oestmann, joka on käsitellyt Reichskammergerichtin oikeudenkäyttöä uudella ajalla, on todennut, että oikeuslähteiden moninaisuus tarjosi uuden ajan tuomareille melko paljon harkintavaltaa oikeuskäytännössä. Laajahkon tuomariharkintavallan vastapuolena toimi tuomioiden ennakoitavuuden heikkeneminen.⁷²⁶

⁷²⁴ Thunander 1993, s. 10.

⁷²⁵ Peterson 2004, s. 247–248.

⁷²⁶ Oestmann 2002, s. 44.

Reichskammergerichtin oikeuskäytäntö osoittaa selkeästi, että oikeuslähdehierarkiaa ei mielletty samalla tavalla kuin nykypäivänä. Uuden ajan saksalaisessa yhteiskunnassa merkittävä kysymys oli, mitä oikeuslähteitä tuomioistuin oli yhtäältä velvoitettu ja toisaalta oikeutettu ottamaan huomioon viran puolesta. Milloin ja millaisten oikeuslähteiden kohdalla edellytettiin, että asianosaiset vetosivat tiettyihin oikeuslähteisiin, jotta ne tulivat huomioiduksi ratkaisutoiminnassa. Mitä vetoaminen tarkoitti ja millä tavalla oikeuslähteen – esimerkiksi kirjoittamattoman paikallisen tavan – olemassaolo tuli näyttää toteen. Ja mitä toteennäyttäminen tarkoitti – oliko oikeuslähde nyt sellainen, jota tuomioistuin sai halutessaan soveltaa vai oliko se velvoitettu soveltamaan sitä?⁷²⁷

Ruotsissa kaikki samat ongelmat eivät aktualisoituneet, koska täällä ei esimerkiksi ollut samankaltaista paikallisten ”valtioiden” oikeudenkäyttöä kuin Saksalais-roomalaisessa keisarikunnassa. Myös roomalaisen oikeuden asema oli josain määrin erilainen. Kysymys sovellettavasta oikeudesta ei kuitenkaan ollut vähemmän merkittävä.

3.2 Kirjoitettu laki

Ensimmäisenä oikeuslähteistä otetaan käsittelyyn kirjoitettu laki. Varhaisimman lainsäädännön kohdalla on muistettava, että sen asema ”oikeuslähteiden hierarkiassa” ei ollut samankaltainen kuin nykyisinä lakipositivistisinä päivinä. Lainsäädäntö oli vielä monin osin puutteellista ja aukollista eikä laki ollut itsestään selvästi ensisijainen oikeuslähde. Oikeuskäytännöllä oli vähintään yhtä vahva oikeutta luova merkitys, mikä näkyi muun muassa ylimmän tuomiovallan ja lainsäädäntövallan sekoittumisena. Laki oli yksi oikeuslähde siinä kuin muutkin ja se saavutti hierarkkisesti ensisijaisen asemansa hitaasti.⁷²⁸

1700-luvun kuluessa käsitys siitä, mitä laki oli ja mitä sillä oli mahdollista tehdä, oli kuitenkin muutosten kohteena. Tämä kehitys vain voimistui seuraavan vuosisadan aikana ja näkyi myös oikeudenkäytössä, jossa tuomari nähtiin yhä vahvemmin lain kirjaimeen sidottuna byrokraattisena virkamiehenä, jolla ei ollut itsenäistä, oikeuspoliittista oikeudenluomisvaltaa. Ennalta annetun lain objektiivinen soveltaminen koettiin menetelmäksi, jonka avulla oli mahdollistaa estää mielivalta ja tuomareiden subjektiivisten arvostusten toteuttaminen.⁷²⁹

Leuterointi on yksi niistä instituutioista, joka osoittaa hyvin sen, ettei lain asemaa ymmärretty samalla tavalla kuin nykypäivänä. Lakia ei pidetty ehdotto-

⁷²⁷ Oestmann 2002.

⁷²⁸ Oestmann 2002, s. 40–41.

⁷²⁹ Ogorek 1983, s. 69–70, 73. Lait voivat luonnollisesti olla yhtä mielivaltaisia tai toteuttaa lainsäätäjän subjektiivisia arvoja samalla tavalla kuin tuomio tuomarin käsityksiä. Kysymys tuomarin riippumattomuudesta tai lakisidonnaisuudesta ei siten ole arvo- ja intressineutraali.

masti sitovana oikeuslähteenä, vaan tuomarien soveltama oikeus ja kohtuus saattoi olla vähintään yhtä merkittävää. Se osoitti myös sen, kuinka oikeudenkäytössä oli mahdollista ottaa huomioon tapauskohtaisia asianhaaroja sortumatta mielivaltaan: mikä on epäjohdonmukaista ja mielivaltaista oikeudenkäyttöä yhdelle, on rangaistuksen sovittamista olosuhteiden mukaan toiselle. Vaikka tuomioistuinn tuomitsikin osittain ”omantuntonsa mukaan”, se oli sidottu myös omaan aikaisempaan käytäntöönsä. ”Mielivaltaisuutta” rajoitti myös tuomarien käsitys omasta roolistaan ja tehtävistään, joihin he sitoutuivat vannomansa tuomarinvallan kautta.⁷³⁰

Hovioikeuksien leuterointivallalle ei alun perin ollut tukea kirjoitetussa laissa, mutta se ymmärrettiin pian ylempien tuomioistuinten privilegioksi. Kun privilegioon pyrittiin puuttumaan, hovioikeudet puolustivat tätä oikeuttaan, koska se nähtiin keinona, jolla voitiin täydentää lakia, täyttää sen aukkoja ja vapaamman tulkinnan kautta kehittää oikeutta. 1600-luvun lopulla karoliinisen itsevallan ajalla oikeutta pyrittiin rajoittamaan ja hovioikeuksia lopulta kiellettiin tuomitsemasta ”omatuntonsa mukaan”. Tästä huolimatta käytäntöä jossain määrin jatkettiin ja se vahvistettiin uudelleen 1700-luvun puolella.⁷³¹

Leuteraatio ei ollut ainoa muutosten kohteena oleva instituutio. 1700-luvulla ylipäätään käsitys säädetyn lain merkityksestä ja mahdollisuuksista muuttui: eri oikeuslähteet miellettiin selkeämmin omalaatuiseksi suhteissa toisiinsa⁷³². Tarkasteltaessa 1700-luvun tuomioistuinprosessia ja siihen kohdistuneita odotuksia niin suhteessa varhempaan kehitykseen kuin moderniin oikeudenkäyttöön on otettava huomioon valistusajan suhde lainsäädäntöön ja lakikodifikaatioihin. Muistettava on myös, että kodifikaatiot – tai ylipäätään kirjoitetut lait – eivät voi itsessään taata, että lakeihin kirjattuja oikeuksia ja velvollisuuksia toteutetaan, vaan lain muotoon koottujen säännösten toteuttaminen edellyttää muun muassa toimivaa oikeudellista prosessia.⁷³³

Valistusajan kodifikaatiot on nähty ensimmäisinä yrityksinä pakottaa kaikki oikeus lainsäätäjän hallintaan. Aiemmin laeilla oli vain pyritty yksinkertaistamaan, poistamaan epäselvyyksiä ja selventämään ristiriitaisuuksia. Paikallis-

⁷³⁰ Thunander 1993, s. 197; ks. Levin 1992 ja Ogorek 1986 tuomarien roolista.

⁷³¹ Thunander 1993, s. 198–201, 206. Vaikka leuteraatio jatkui, ei se välttämättä kuitenkaan jatkunut samoissa muodoissa. Karoliinisen itsevaltiuden aikana leuteroitiin vähemmän ja vedottiin enemmän lakeihin, minkä Thunander on osittain yhdistänyt itsevaltiuden kuninkaan asemaan. Hän ottaa kuitenkin esiin yhtäältä myös yhteiskunnan muutokset ja puutteellisen lain kykenemättömyyden vastata näihin yhteiskunnallisiin muutoksiin. Toisaalta hän viittaa juristien lisääntyvään pätevytyteen ja näiden haluun soveltaa lakia tarkemmin ja väitellä tulkinnallisista yksityiskohdista. Molemmat seikat vaikuttivat siihen, että hovioikeus oli aikaisempaa kiinnostuneempi myös oikeudellisista säännöistä ja lain sisällöstä tapauskohtaisen kohtuutyypin harkinnan sijaan.

⁷³² Oestmann 2002, s. 174, 186, 419–421. 1600-luvun erilaisesta suhtautumisesta lakien kautta tehtyihin muutoksiin ks. Englund 1989, s. 103–119.

⁷³³ Winfield 1994, s. 153.

oikeuden tai oppineen oikeuden korvaaminen autoritatiivisesti pätevällä lailla ei sen sijaan ollut tarkoituksena. Nyt tämä oli pyrkimyksenä, mikä tietysti tarkoitti samalla oikeuden omimista lainsäätäjän haltuun. Tämä tavoite oli siinä määrin vahva, että kaikki lakien tulkinta haluttiin kieltää juristeilta ja varata lainsäätäjälle.⁷³⁴ Yhtä lailla kysymys oli myös oikeuden rajoittamisesta paikallisyhteisöjen suhteen.

Lainsäätäjä oli muodostunut tarpeeksi vahvaksi tekijäksi, jotta se saattoi osallistua yhä voimakkaammin kilpailuun siitä, kuka sai ottaa hallintaansa oikeuden ja sitä kautta määrittää elämisen olosuhteita. Toinen kysymys on, mikä merkitys tällä kamppailulla oli oikeuden sisällölle tai sen suhteelle käytäntöön. Oikeuden siirtyessä lainsäätäjän haltuun se menetti otteensa yhteiskunnan ”organiseen kasvuun”, siitä tuli jotain, joka halusi hallita ja muuttaa yhteiskuntaa, ei vain reagoida sen sisällä tapahtuneisiin muutoksiin jälkikäteen. Tämä tarkoitti samalla sitä, että tietty yhteiskunnan ryhmittymä – tietyt ihmiset, jotka löytyivät lainsäätäjä-käsitteen takaa – katsoivat oikeudekseen, ehkä jopa velvollisuudekseen, muuttaa ja hallita yhteiskuntaa hyväksi katsomiensa periaatteiden mukaisesti.

Usein tämä lainsäätäjä varhaisten kodifikaatioiden merkityksessä oli käytännössä yksi yksittäinen henkilö. Monet lakiluonnoksista olivat yksittäisten juristien aikaansaannoksia.⁷³⁵ Ainakin alkuperäinen ehdotus laiksi, jolla hallita koko valtakuntaa, heijasti siten yhden – tai joskus hieman laajemman ryhmän – käsitystä siitä, mikä oli oikein ja toivottavaa.

Kodifikaatioliike heijasti merkittävää muutosta aikaisempaan tapaan ymmärtää oikeus, joten tästä näkökulmasta on ymmärrettävää, että uudenlainen puuttuminen oikeuden sisältöön oli perusteltava. Valistuksen legitimaatioperusta oli järki sekä valistuneet, yhteistä hyvää tavoittelevat päämäärät.

Ruotsalaista kehitystä tarkasteltaessa on muistettava, että tšekäläinen lakikoelma – vuoden 1734 laki – ei ollut valistushenkinen lakikodifikaatio. Sen valmistelu oli aloitettu lähes 50 vuotta aikaisemmin, eikä se edustanut valitusajan edistysuskoa ja modernia ajattelua siinä mielessä, että lainsäädännön tehtäväksi olisi koettu tietoinen yhteiskunnan muuttaminen. Luonnonoikeuden katsottiin yhä rajoittavan sitä, missä määrin lainsäädännöllä oli mahdollisuus muokata yhteiskuntaa. Lainsäätäjän tavoitteena oli muutoksen sijaan pikemminkin status quon säilyttäminen: hän huolehti yleisestä hyvästä (*salus publica*), joka perustui Jumalan ja luonnon lakiin ja järjestykseen. Näitä ei käynyt muuttaminen positiivisella lainsäädännöllä.⁷³⁶

⁷³⁴ Kroeschell 1989, s. 70.

⁷³⁵ Kroeschell 1989, s. 71.

⁷³⁶ Peterson 2004, s. 246–247.

Suhtautuminen tuomareiden lakisidonnaisuuteen ei Ruotsissa täysin seurannut Keski-Euroopan kehitystä. Täällä oli perinteisesti vähemmän oikeuslähteitä kuin esimerkiksi Saksassa, joten lain asema oli korostuneempi. Lain asema vahvistui erityisesti 1700-luvulla ja käytännön tasolla legalistinen henki näkyi hallinnon eri tasoilla vuosisadan lopulla. Esimerkiksi paikallishallinnon toimintaa pitäjätasolla vuosien 1680–1850 välillä tutkinut Peter Aronsson on havainnut, että 1700-luvun loppupuolella turvauduttiin enenevässä määrin legaalisiin argumentteihin pyrittäessä perustelemaan tehtyjä ehdotuksia. Auktoriteettia haettiin laista ja alemmista säännöksistä ja valtiollisen lainsäädännön puuttuessa pyrittiin paikallistasolla säätämään ”lisälakeja” tai järjestyssääntöjä. Samoin legalistinen asenne näkyi pyrkimyksissä ratkaista asiat enenevässä määrin laillisilla areenoilla: juttuja vietiin yhä useammin käräjien käsiteltäviksi.⁷³⁷ Hovioikeuksien lisääntyneet juttumäärät voidaan myös yhdistää tähän asennemuutokseen.

Alemman tason säännöstöä esiintyikin paljon: lakikomission lausunnoista politiaoikeudellisiin säännöksiin ja paikallistason järjestyssääntöihin. Ylempitasoisina vaikuttivat puolestaan perustuslait, joiden asema verrattuna muihin lakeihin vahvistui 1700-luvun kuluessa. Oikeustieteilijät eivät Ruotsissa suuremmin yhteiskuntasopimusteorioista keskustelleet, mutta poliittisten puolueiden sisällä valistusajattelijoiden oppeihin vedottiin: Ruotsin vuoden 1719 (1720) hallitusmuoto, joka johdatti maan säätyvallan aikaan, luokiteltiin fundamentaalilaiksi⁷³⁸.

Kustaa III:n vallankaappauksen jälkeen hallitustavan perusteet kirjattiin vuoden 1772 hallitusmuotoon, joka oli pitkälti kuninkaan ja tämän neuvonantajana toimineen Carl Fredrik Schefferin käsialaa. Hallitusmuoto oli ajettu läpi vastoin lain edellyttämiä säännöksiä, mutta ilman sitä ei Ruotsissakaan ollut enää mahdollista legitimoida vallankäyttöä. Kustavilaisen järjestelmän perustelu oli fysiokraattiseen tapaan lain herruudessa.⁷³⁹ Lakisidonnaisuus oli ajan uusi ihanne-

⁷³⁷ Aronsson 1992, s. 251–252, 301–302. Vrt. Thunander 1993, s. 7–9: joka tuo esiin, että lain kunnioituksen on nähty muodostaneen merkittävän osan myös 1600-luvun talonpojan maailmankuvaa ja jo näiden luottaneen oikeudellisiin areenoihin. Aronsson yhdistää aivan 1700-luvun alussa tapahtuneen legaalisiin muotoihin vetoamisen paikallisen eliitin eli lähinnä papiston ideologiseen kamppailuun kansankulttuuria vastaan. Tämä tavoite heikkeni vuosisadan loppua kohti kuljettaessa, mutta se ei korvautunut välittömästi valtion tavoitteella kontrolloida paikallistasoa. Vasta 1800-luvun puolella on kuitenkin osoitettavissa, että lainsäädäntö todella hallitsee toimintaa.

⁷³⁸ Nousiainen 1993, s. 352–353; Tyynilä 1991, s. 134.

⁷³⁹ Odhner 1885, s. 142–146; Jyräni 1989, s. 75.

malli, ja Kustaa III:kin muuttui hallitsijasta Jumalan armosta valtaapitäväksi mutta lakiin sidotuksi monarkiksi.⁷⁴⁰

3.3 Viittaukset vuoden 1734 lakiin Vaasan hovioikeuden oikeudenkäytössä

Vaikka lain asemassa tapahtui merkittäviä muutoksia 1700-luvulla, ei auktoriteetin hakeminen laista tuomioistuinten lakiviittausten mielessä ollut 1700-luvun lopulla mikään uutuus. Rudolf Thunander, joka on tutkinut (Götan) hovioikeuden oikeuskäytäntöä alistustapauksissa vuosina 1635–1699, on todennut, että lakiviittauksista hovioikeuden tuomioissa tuli tavanomaisia jo 1600-luvun viimeisinä vuosikymmeninä. Erityisesti siviilioikeuden alueella tukea haettiin laista. Alioikeuksilta oli edellytetty lakiin viittaamista ja tämä oli myös ollut käytännön todellisuutta jo 1600-luvun alkupuolella.⁷⁴¹

Millään tavalla yllättävää ei siis ole, että Vaasan hovioikeuden tuomioissa esiintyy usein viittauksia lainsäädäntöön. Yhtä vähän yllättää, että tavanomaisin oikeuslähde, johon hovioikeus perusti tuomionsa, oli vuoden 1734 laki. Aikalaisille tämä laki oli nimeltään yleinen laki (*allmänna Lagen*) tai kuningas Fredrikin laki.⁷⁴²

Hovioikeuden käytäntö lakiviittausten osalta oli kuitenkin vaihteleva. Suuri osa lakiviittauksista esiintyi tuomioiden niissä kohdissa, joissa siteerattiin alioikeuksien ratkaisua. Oikeudenkäymiskaaren XXIV luvun 3 pykälä velvoitti tuomioistuimen merkitsemään tuomioon sen lainkohdan, johon ratkaisu perustui. Hovioikeus ei itse tehnyt näin läheskään aina, mutta alioikeuksien osalta se kiinnitti huomiota puutteellisuuksiin tässä suhteessa: esimerkiksi eräässä varkautta käsitelleessä valituksessa hovioikeus huomautti käräjiä siitä, että se oli jättänyt lainkohdan merkitsemättä päätökseensä (...*Härads Rätten äger utan hinder af dess förra Utslag å nyo sig yttra samt derwid enligt 3 § XXIV Cap nyssnämnde Balk utsätta den Lag hwarpå Utslaget blifwer grundat, thet Härads Rätten i dess ogillade Utslag, äfwen finnes hafwa förbigått...*⁷⁴³).

⁷⁴⁰ Jyräki 1989, s. 75–80. Vuoden 1772 hallitusmuodon mukaan kuningas oli sidottu säätäjien myötävaikutukseen lainsäädännössä. Lain kautta oikeuden määrittäjinä toimivat siten kuningas ja säädety yhdessä. Tämä ei kuitenkaan koskenut ns. hallinnollista lainsäädäntöä, joka hallitusmuodolla oli erotettu yleisestä laista ja kuului kuninkaan päätettäväksi. YVK:lla vuonna 1789 kuningas sai vielä kattavamman vallan lainsäädäntöön. Privilegioita koskeviin asioihin saatettiin vuoden 1786 valtiopäiväpäätöksen mukaan puuttua vain neljän säädyn yhtäpitävällä päätöksellä, mutta muiden perustuslain tasojen lakien kannalta säätämismäärästä oli epäselvempi: YVK esimerkiksi syntyi ilman aatelin myötävaikutusta.

⁷⁴¹ Thunander 1993, s. 33, 42, 50, 69.

⁷⁴² Nehrman 1759, s. 2; esim. VHO 1800 TD No 10.

⁷⁴³ VHO PD 1800, No 122.

Hovioikeus itse vetosi lakiin ennen kaikkea tehdessään prosessuaalisia päätöksiä. Tyypillisimmät lainkohdat, jotka esiintyivät hovioikeuden omaa ratkaisua käsittelevässä tuomion osassa, löytyivät oikeudenkäymiskaaresta. Oikeudenkäymiskaaren 21 luvun pykälisiin esimerkiksi vedottiin usein säädettäessä oikeudenkäymiskustannusten korvaamisesta. Kulukorvauksista oli kuitenkin täysin mahdollista määrätä viittaamatta ollenkaan lain kohtiin.⁷⁴⁴ Erityisesti valituksen kautta hovioikeuteen tulleissa tapauksissa oli tyypillistä, että lakiin ei vedottu, jos hävinnyt osapuoli veloitettiin korvaamaan vastapuolelle hovioikeudessa aiheutuneita kustannuksia. Sen sijaan 21 luvun 4 §:ään esiintyi yleensä viittaus, jos kumpikin joutui vastaamaan omista kuluistaan.

Hyvin usein esiintyviä oikeudenkäymiskaaren kohtia olivat myös 26 ja 27 luvun säännökset muutoksenhausta. Näihin pykälisiin vedottiin tuomitessa ilman laillista syytä poisjäänyt vastaaja menettämään puhevaltansa tai lain säännökset laiminlyönyt muutoksenhakija menettämään muutoksenhakuoikeutensa. Tässä yhteydessä vedottiin usein myös kuninkaalliseen kirjeeseen vuodelta 1774 ”*Kongliga Majjistets Nådiga Bref til Thess och Rikets Åbo Hofrätt af den 11. Maji 1774*”⁷⁴⁵ ja joissain tapauksissa vedottiin näiden lisäksi vielä Turun hovioikeuden kiertokirjeeseen ”*Kongliga Åbo Hofrätts Universal af den 31. Maji 1774*”. Vuonna 1800 on joissain tapauksissa vastaajan puhevalta määrätty menetyksi yksinomaan kuninkaallisen kirjeen perusteella viittaamatta lainkaan oikeudenkäymiskaareen.

Oikeudenkäymiskaareen vedottiin toisinaan myös pääasian ratkaisemisen yhteydessä, esimerkiksi oikeudenkäymiskaaresta löytyviin säännöksiin kiinnityksen oikeamuotoisesta tekemisestä. Kuten luontevaa onkin, useimmiten viittaukset olivat kuitenkin selkeästi prosessuaalisia luonteeltaan.

Oikeudenkäymiskaareen säännösten ylivaltaa heijasti se, että esimerkiksi vuonna 1780 kaikista vetoasioiden muutoksenhakutapauksista puolessa oli hovioikeuden oman ratkaisun osalta vedottu vain ja ainoastaan oikeudenkäymiskaareen⁷⁴⁶. Kun otetaan huomioon, että yhdessä jutussa oli oikeudenkäymiskaareen lisäksi vedottu ainoastaan kohtuuteen⁷⁴⁷, toisessa edellä mainittuun kuninkaalliseen kirjeeseen⁷⁴⁸, yhdessä yleisesti lakiin⁷⁴⁹ ja neljännessä ei ollut esitetty minäänlaisia lakiviittauksia⁷⁵⁰, jää jäljelle ainoastaan neljä tapausta, jossa hovioi-

⁷⁴⁴ Esim. VHO D 1780, No 11.

⁷⁴⁵ Vuonna 1780 tämä kirje esiintyy myös nimellä Kongliga Majjistets Heliga Bref af den 11te Maji 1774

⁷⁴⁶ VHO TD 1780, No:t 5, 6, 7, 9, 10, 13, 16 ja 17.

⁷⁴⁷ VHO TD 1780, No 8.

⁷⁴⁸ VHO TD 1780, No 14.

⁷⁴⁹ VHO TD 1780, No 11.

⁷⁵⁰ VHO TD 1780, No 3. Lakiin on kuitenkin viitattu alioikeuden tuomioselosteen osalta, sekä maakaareen että oikeudenkäymiskaareen.

keuden omaa ratkaisua perusteltiin nimenomaisin lakiviittauksin. Näistä ainoastaan kahdessa viitattiin vuoden 1734 lain kaariin. Toisessa viittaus oli maakkaareen ja toisessa perintökaareen⁷⁵¹.

Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että nämä olisivat olleet ainoat viittaukset lakiin näissä tuomioissa. Hovioikeus siteerasi myös alioikeuksien tuomioita, joissa viitattiin lähes säännönmukaisesti lakiin. Viittaamalla alioikeuden ratkaisuihin hovioikeus samalla hyväksyi lakiviittaukset ja otti ne tällä tavalla omikseen.

Vuoden 1790 tilanne on osittain samankaltainen. Kaikkiaan 18 tapauksessa⁷⁵² hovioikeus viittasi oman ratkaisunsa osalta ainoastaan oikeudenkäymiskaareen. Kahdeksassa tapauksessa⁷⁵³ oli viitattu oikeudenkäymiskaaren lisäksi edellä mainittuihin kuninkaalliseen kirjeeseen ja Turun hovioikeuden kiertokirjeeseen. Kuudessa oli joko oikeudenkäymiskaaren lisäksi tai yksinomaan käytetty jotakin kohtuullisuuteen viittaavaa ilmausta (*skäligt/billighet*)⁷⁵⁴; neljässä puolestaan viitattu alioikeuden ratkaisuun lakiin ja asian luonteeseen (*sakens beskaffenhet, på lag och goda skäl grundad*) perustuvana.⁷⁵⁵

Vetojuttujen joukossa oli myös kolme sellaista tapausta, joissa hovioikeus ei ollut oman tuomionsa osalta viitannut mihinkään oikeudelliseen lähteeseen: yhdessä minkäänlaisia oikeudellisia lähteitä ei ollut käytetty koko tuomiossa, yhdessä esiintyi lakiviittauksia ja toisessa viittaus kohtuuteen alioikeuden siteeratun päätöksen osalta.⁷⁵⁶ Vain 26 prosentissa jutuista siis ilmeni viittauksia materiaalliseen lainsäädäntöön. Kuusi näistä oli konkurssioikeudellisia tapauksia⁷⁵⁷, joissa viitattiin omaan lainsäädäntöönsä ja lopuissa vallitsivat viittaukset perintö- ja maakkaariin⁷⁵⁸. Yksittäisissä tapauksissa on viitattu myös naimiskaareen⁷⁵⁹ ja joihinkin muihin kuninkaallisiin määräyksiin⁷⁶⁰. Hovioikeus ei siis vieläkaan tuntenut tarvetta perustella omia ratkaisujaan kovin usein lakiviittauksilla, vaik-

⁷⁵¹ VHO D 1780, No 4 ja 15. Tuomiotaltiossa vuodelta 1780 on tapauksia kaikkiaan 17, mutta yksi näistä (No 12) on ensimmäisenä instanssina käsitelty aateliston perintöriita. Myös tässä tapauksessa on vedottu perintökaareen. Alioikeuksissa viidessä tapauksessa on vedottu maakkaareen, kauppakaareen neljässä, perintökaareen kahdessa ja sekä ulosottokaareen että rakennuskaareen yhdessä tapauksessa.

⁷⁵² VHO D 1790, No:t 1, 2, 4, 5, 6, 9, 10, 11, 15, 18, 20, 28, 31, 31, 38, 40, 46 ja 51,

⁷⁵³ VHO d 1790, No:t 3, 7, 12, 27, 35, 44, 49 ja 50.

⁷⁵⁴ VHO D 1790, No:t 21, 41, 42, 47, 52 ja 53.

⁷⁵⁵ VHO D 1790, No:t 13, 30, 36 ja 48.

⁷⁵⁶ VHO D 1790, No:t 22, 29 ja 43. Tapauksessa 22 ei esiinny lainkaan lakiviittauksia, tapauksessa 29 laamanninoikeus on viitannut kohtuuteen (*skäligt*) ja tapauksessa 43 alioikeus viittaa oikeudenkäymiskaareen.

⁷⁵⁷ VHO D 1790, No:t 8, 23, 24, 25, 34 ja 37.

⁷⁵⁸ VHO D 1790, No:t 16, 17, 19, 26 ja 39 (viittaukset perintökaareen), No:t 16, 26 ja 35 (viittaukset maakkaareen).

⁷⁵⁹ VHO D 1790, No 39.

⁷⁶⁰ VHO D 1790, No 14, 17 ja 33.

ka se on jälleen hyväksynyt alioikeuksien käyttämiä perusteluja ja lakiviittauksia.⁷⁶¹

Vuonna 1800 on yli puolessa tapauksista⁷⁶² viitattu ainoastaan oikeudenkäymiskaaren: näitä juttuja on kaikkiaan 35. Seitsemässä jutussa⁷⁶³ oli lisäksi viitattu kuninkaalliseen kirjeeseen vuodelta 1774 ja neljässä todettu ainoastaan yleisesti, että alioikeuden ratkaisu on perustunut lakiin ja asian laatuun (*grundad på Lag och Sakens beskaffenhet*)⁷⁶⁴.

Samoin kuin kymmenen vuotta aikaisemmin vain 26 prosentissa tapauksista on hovioikeuden oman tuomion perusteluissa vedottu muihin lakeihin ja asetuksiin oikeudenkäymiskaaren ohella. Näistä reilu kolmasosa on jälleen konkurssi-juttuja⁷⁶⁵. Viittauksia perintökaareen löytyy kahdesta tapauksesta⁷⁶⁶, samoin maakaareen⁷⁶⁷, minkä lisäksi yhdessä jutussa on viitattu kruununmaan lunastamista veromaaksi käsitelleisiin säännöksiin⁷⁶⁸. Kauppakaareen viitattiin kolmessa jutussa⁷⁶⁹, yhdessä naimiskaareen⁷⁷⁰ ja yhdessä muuhun kuninkaalliseen säädökseen⁷⁷¹.

Jopa alioikeuden tuomiot mukaan lukien vuodelta 1800 löytyy kaikkiaan 26 tapausta, joissa on vedottu yksinomaan oikeudenkäymiskaareen tai sen lisäksi ainoastaan edellä mainittuun kuninkaalliseen kirjeeseen vuodelta 1774.

Valituksen kautta hovioikeuteen tulleiden tapausten osalta viittauskäytäntö oli osittain erilainen. Näissä jutuissa oli enemmän sellaisia, joissa ei esiintynyt min-

⁷⁶¹ Jos huomioidaan hovioikeuden tuomioissa esiintyvät, alioikeuksien siteeratut lakiviittaukset, vedottiin vuonna 1790 useimmiten kauppakaareen, kaikkiaan 15 tapauksessa. Maakaareen oli vedottu kymmenessä tapauksessa, perintökaareen kahdeksan kertaa, naimiskaareen kolmesti ja ulosottokaareen kahdesti. Vuoden 1790 alioikeuksien tuomioista löytyvät näiden kolmen vuoden ai-noat viittaukset rikoskaariin vedotuissa asioissa: kahdessa tapauksessa on viitattu pahanteonkaa-reen. Toisessa jutussa on ollut kyse virkamieheen kohdistuneesta loukkauksesta ja siitä seuran-neesta sakkorangaistuksesta (MB 18 Cap 8 § / VHO D 1790, No 51) ja toisessa kiroamisesta oi-keuden edessä (MB 3 Cap 1 § / VHO D 1790, No 17).

⁷⁶² VHO TD 1800, No:t 2–4, 13, 14, 20, 22–25, 27–29, 31–35, 40, 41, 43, 46–48 sekä 51–61.

⁷⁶³ VHO TD 1800, No:t 5, 6, 18, 19, 39 ja 44.

⁷⁶⁴ VHO TD 1800, No:t 9, 21, 30 ja 37.

⁷⁶⁵ VHO TD 1800, No:t 1, 11, 12, 15, 16 ja 38.

⁷⁶⁶ VHO TD 1800, No:t 10 ja 26.

⁷⁶⁷ VHO TD 1800, No:t 17 ja 49.

⁷⁶⁸ VHO TD 1800, No 42. Kongliga Majts Nådiga förordning af den 19: September 1723 och flere sedermera härom (kruununmaan lunastaminen veroksi) upkomne Stadgar.

⁷⁶⁹ VHO TD 1800, No:t 36, 50 ja 62. Alioikeuksien ratkaisut huomioiden vuonna 1800 kaarista vedottu (oikeudenkäymiskaarta lukuun ottamatta) oli kauppakaari, johon vedottiin 11 tapauk-sessa. Maakaareen vedottiin lähes yhtä monta kertaa, kaikkiaan kymmenessä jutussa. Useammassa jutussa esiintyi myös viittauksia perintökaareen (8), samoin kuin naimiskaareen (4). Alioikeus vetosi myös esimerkiksi merioikeudellisissa asioissa sitä sääntelevään lakiin, joka oli vuodelta 1667 peräisin oleva merilaki. Merilakiin esiintyy näinä vuosina joitain viittauksia, vaikka siihen ei säännönmukaisesti esimerkiksi kaikissa merioikeudellisissa jutuissa vedottukaan.

⁷⁷⁰ VHO TD 1800, No 45.

⁷⁷¹ VHO TD 1800, No 7. Kongliga Förordningen af den 7 Augusti 1766.

käänlaisia viittauksia lakiin. Vuonna 1780 seitsemässä tapauksessa ei ollut min-käänlaista viittausta lakiin sen paremmin alioikeuden tuomiokertomuksen kuin hovioikeuden perustelujenkaan osalta⁷⁷²; yhdessä ainoastaan viittaus kohtuuteen hovioikeuden päätöksessä⁷⁷³. Näiden lisäksi kymmenessä tapauksessa hovioikeus ei ollut itse perustellut ratkaisuaan lakiviittauksella, vaan oli ainoastaan viitannut alioikeuden soveltamaan lakiin⁷⁷⁴. Hovioikeuden oman tuomion osalta ilman lakiviittausta oli siten kaikkiaan noin 30 prosenttia tuomioista.

Vuonna 1790 ilman lakiviittauksia annettuja tuomioita oli selkeästi enemmän. Kokonaan ilman viittauksia lakiin esiintyi 22 tapausta.⁷⁷⁵ Lisäksi 31 muussa jutussa⁷⁷⁶ hovioikeuden oman tuomion osalta ei ollut viitattu lainkaan lainsäädäntöön. Kaikkiaan 56 %:ssa jutuista hovioikeus ei siis ollut perustellut omaa tuomiotaan viittaamalla lainsäädännökseen. Kaikkiaan kuudessa jutussa⁷⁷⁷ esiintyi ilman nimenomaista lakiviittausta viittaus kohtuuteen. Viittaus saattoi yleisesti yhdistää lain kohtuuteen kuten kuninkaan käskynhaltijan päätöksestä tehdyssä valituksessa, jossa hovioikeus muutti päätöstä katsoen oman ratkaisunsa olevan ”*skäligt samt med lag och billighet öfwenenstämmande*”.⁷⁷⁸

Vuonna 1800 kokonaan ilman lakiviittauksia oli annettu 31 tuomiota.⁷⁷⁹ Näiden lisäksi löytyi jälleen useita sellaisia juttuja, joista lakiviittaus puuttui vain hovioikeuden oman ratkaisun osalta: näitä tapauksia⁷⁸⁰ oli kaikkiaan 38. Yhteensä 42 prosentissa kaikista valitusjutuista siis puuttui lakiviittaus vähintään hovioikeuden oman ratkaisun osalta. Yleinen viittaus lakiin tai kohtuuteen puolestaan löytyi viidestä tapauksesta⁷⁸¹.

Jos tarkastellaan nimenomaisia viittauksia vuoden 1734 lakiin näiden kolmen vuoden aikana valitustapausten osalta, havaitaan, että vuonna 1780 hovioikeus viittasi ainoastaan oikeudenkäymiskaareen ratkaisunsa perusteena 19 tapauksessa.⁷⁸² Lisäksi viidessä tapauksessa oli oikeudenkäymiskaaren ohella tai yksin-

⁷⁷² VHO AVHD 1780, No:t 10, 22, 30, 33, 36, 41 ja 53.

⁷⁷³ VHO AVHD 1780 No 52.

⁷⁷⁴ VHO AVHD 1780, No:t 4, 13, 39, 42, 44, 46, 51, 57, 58 ja 66.

⁷⁷⁵ VHO AVHD 1790, No:t 5, 9, 14, 23, 26, 28, 31, 38, 50–52, 54, 70, 73, 76, 78, 89, 90, 94, 95, 97, 100, 111, 112, 115 ja 116.

⁷⁷⁶ VHO AVHD 1790, No:t 2–4, 6, 7, 16, 17, 20, 25, 33, 37, 41, 46, 56, 60, 68, 69, 71, 77, 79, 80, 83, 86, 88, 91–94, 107, 113 ja 114.

⁷⁷⁷ VHO AVHD 1790, No:t 30, 34, 35, 45, 62 ja 85.

⁷⁷⁸ VHO AVHD 1790 No 30.

⁷⁷⁹ VHO AVHD 1800, No:t 3, 6, 14, 21, 24–26, 46, 61, 74, 81, 84, 89, 96, 101, 103, 105, 110, 121, 126, 130, 131, 133–136, 144, 150, 151, 172 ja 180.

⁷⁸⁰ VHO AVHD 1800, No:t 7, 16, 20, 29, 32, 35, 38, 39, 49, 55, 59, 60, 70, 72, 78, 80, 85, 86, 93, 98, 99, 108, 111, 122, 123, 139, 143, 145, 147, 154, 157–161, 163, 173 ja 177.

⁷⁸¹ VHO 1800 AVHD No:t 47, 58, 87, 92, 113 ja 153. Lisäksi tapauksessa 155 viitattiin kohtuuteen oikeudenkäymiskaaren ohella.

⁷⁸² VHO 1780 AVHD No:t 2, 3, 9, 11, 14, 21, 25, 27, 28, 34, 37, 43, 54, 55, 59, 61, 67, 69 ja 71.

omaan viitattu johonkin kuninkaalliseen asetukseen⁷⁸³. Vuoden 1734 lain kaaris-
ta viittauksia oli hovioikeuden perustelujen osalta selvästi eniten rakennuskaa-
reen: kaikkiaan kahdeksassa tapauksessa.⁷⁸⁴ erityisesti rakennuskaaren 10 luvun
5 ja 6 pykälät, jotka säätelivät laitonta nautintaa, olivat suhteellisen usein viit-
tauksen kohteina.

Myös muut tehdyt lakiviittaukset kertovat siitä, että lakiin viitattiin useimmi-
ten ratkaistaessa juttuja, jotka eivät olleet rikosoikeudellisia. Valitustaltioissa
vuonna 1780 seuraavaksi eniten viittauksia hovioikeuden tuomioperusteluissa
löytyy ulosottokaareen (4)⁷⁸⁵, minkä lisäksi viittauksia esiintyy maakaareen (2)⁷⁸⁶
ja kauppakaareen (1)⁷⁸⁷. Myös varsinaisesti rikosoikeudellisiin kaariin oli toki
viitattu: sekä rangaistuskaareen⁷⁸⁸ että pahanteonkaareen⁷⁸⁹, mutta kumpaankin
hovioikeuden omassa argumentoinnissa vain kahdesti.⁷⁹⁰

Myös vuonna 1790 löytyi useita sellaisia tapauksia, joissa hovioikeus oli
oman tuomionsa osalta viitannut pelkästään oikeudenkäymiskaareen.⁷⁹¹ Näitä
tapauksia oli kaikkiaan 24.⁷⁹² Viittauksia vuoden 1734 lain muihin kaariin esiin-
tyi hovioikeuden omien perustelujen osalta ainoastaan 13 jutussa. Viitatuin kaari
oli tänä vuonna ulosottokaari, johon tukeuduttiin viidessä ratkaisussa⁷⁹³. Kaksi

⁷⁸³ VHO 1780 AVHD No:t 18, 49, 60, 62 ja 72.

⁷⁸⁴ VHO 1780 AVHD No:t 6, 7, 16, 35, 40, 45, 47 ja 63.

⁷⁸⁵ VHO 1780 AVHD No:t 6, 29, 35 ja 63.

⁷⁸⁶ VHO 1780 AVHD No:t 23 ja 70.

⁷⁸⁷ VHO 1780 AVHD No 50.

⁷⁸⁸ VHO 1780 AVHD No:t 56 ja 65.

⁷⁸⁹ VHO 1780 AVHD No:t 15 ja 26.

⁷⁹⁰ Hovioikeuden tekemistä alioikeuden ratkaisujen selostuksista viittauksia pahanteonkaareen
löytyy 15 tapauksesta (VHO 1780 AVHD No:t 2, 11, 15, 25, 26, 34, 39, 42, 49, 50, 56, 57, 62, 66
ja 72), rangaistuskaareen sen sijaan vain yhdestä jutusta (VHO 1780 AVHD No 65.) Muut alioi-
keuksien tuomioselostuksissa esiintyvät viittaukset ovat samankaltaisia kuin hovioikeuden omissa
tuomioperusteluissa esiintyvät lakiviittaukset: oikeudenkäymiskaari esiintyy kahdeksassa jutussa
(VHO 1780 AVHD No:t 4, 14, 15, 25, 37, 58, 65 ja 68), rakennuskaari kuudessa (VHO 1780
AVHD No:t 6, 7, 40, 45, 47 ja 61), ulosottokaari kolme kertaa (VHO 1780 AVHD No:t 29, 44 ja
51) ja kauppakaari kahdesti (VHO 1780 AVHD No:t 3 ja 34).

⁷⁹¹ Alioikeus viittasi useimmiten oikeudenkäymiskaareen (13 tapauksessa), mutta referoiduissa
tuomioissa useimmiten esiintynyt viittaus oli kuitenkin pahanteonkaareen, kaikkiaan 15 tapauk-
sessa (VHO 1790 AVHD No:t 3, 10, 17, 32, 34, 58, 60, 61, 66, 68, 84, 86, 91, 107 ja 109). Ran-
gaistuskaareen sen sijaan esiintyi jälleen vain yksi viittaus kuten kymmenen vuotta aikaisemmin-
kin (VHO 1790 AVHD No 58). Alioikeuden tuomioissa viittaukset rakennuskaareen (VHO AVHD
1790, No:t 25, 33, 37, 56, 67, 75, 80, 107 ja 109) päihittivät viittaukset ulosottokaareen (VHO
AVHD 1790, No:t 1, 7, 16, 19, 41, 55, 57 ja 88) niukasti 9–8. Viittauksia esiintyi myös kauppakaa-
reen (VHO 1790 AVHD No:t 19, 30, 57 ja 93), perintökaareen (VHO 1790 AVHD No:t 13, 82 ja
83) sekä maakaareen (VHO 1790 AVHD No:t 82 ja 110.)

⁷⁹² VHO 1790 AVHD No:t 10, 11, 24, 29, 36, 43, 55, 57, 58, 63, 65, 74, 75, 81, 82, 84, 96, 101,
103–105 ja 108–110.

⁷⁹³ VHO 1790 AVHD No:t 15, 19, 49, 72 ja 102.

viittausta esiintyi rakennuskaareen⁷⁹⁴, maakaareen⁷⁹⁵ ja pahanteonkaareen⁷⁹⁶. Yhden viittauksen osalleen saivat sekä perintökaari⁷⁹⁷ että naimiskaari⁷⁹⁸.

Oikeudenkäymiskaari oli myös vuonna 1800 hovioikeuden selkeästi useimmiten käyttämä kaari. Kaikkiaan 65 tapauksessa⁷⁹⁹ oli viitattu siihen: 48 kertaa yksinomaan ja 17 kertaa jonkin muun kaaren tai säännöksen ohella. Hovioikeus käytti viittauksia muihin kaariin kaikkiaan 28 jutussa eli noin 17 prosentissa tapauksista.⁸⁰⁰ Samoin kuin vuonna 1790, myös nyt viitattiin eniten ulosottokaareen⁸⁰¹ (10). Rakennuskaari, joka oli ollut ykkössijalla vuonna 1780, pääsi nyt viiteen viittaukseen⁸⁰². Neljä viittausta esiintyi sekä perintökaareen⁸⁰³ että rangaistuskaareen⁸⁰⁴, pahanteonkaareen⁸⁰⁵ kolme, maakaareen⁸⁰⁶ kaksi ja yksi sekä naimis-⁸⁰⁷ että kauppakaareen⁸⁰⁸.

Näiden kolme vuoden perusteella voi todeta, että hovioikeuden viittauskäytäntö oli yhä erilainen vedottujen ja valittujen juttujen osalta. Jos kootaan yhteen tiedot niistä alioikeuksien tapauksista, joissa hovioikeuden tuomiossa ei ollut lainkaan viittauksia sen paremmin kirjoitettuun lakiin kuin kohtuuteenkaan, saadaan seuraavanlainen taulukko.

⁷⁹⁴ VHO 1790 AVHD No:t 64 ja 67.

⁷⁹⁵ VHO 1790 AVHD No:t 22 ja 27.

⁷⁹⁶ VHO 1790 AVHD No:t 32 ja 61.

⁷⁹⁷ VHO 1790 AVHD No 13.

⁷⁹⁸ VHO 1790 AVHD No 8.

⁷⁹⁹ VHO 1800 AVHD No:t 2, 4, 5, 8, 11, 13, 18, 19, 30, 31, 36, 37, 44, 45, 50, 53, 62, 64–67, 69, 71, 79, 82, 83, 91, 94, 96, 97, 100, 102, 104, 106, 109, 112, 114, 115, 117, 119, 124, 125, 127, 152, 155, 162, 165 ja 179 (yksinomaan) sekä No:t 9, 28, 33, 41, 43, 48, 52, 63, 88, 116, 120, 137, 146, 166, 168, 169 ja 174. (muun säännöksen ohella).

⁸⁰⁰ Alioikeuksien referoitujen tuomioiden tarkastelu muuttaa viitattujen kaarien painoarvoa. Oikeudenkäymiskaaren kokonaisvalta-asemaa ei uhkaa mikään, sillä myös alioikeus viittasi siihen usein. Viittaus on merkitty hovioikeuden tuomioihin kaikkiaan 25 jutussa (VHO 1800 AVHD No:t 20, 31, 35, 38, 44, 49, 55, 58, 59, 64, 66, 70, 75, 85, 86, 93, 115, 122, 123, 125, 137, 159, 163, 168 ja 173) myös alioikeuden tuomion osalta. Eniten viittauksia on alioikeuden tuomioselostuksissa silti jälleen pahanteonkaareen (VHO 1800 AVHD No:t 23, 29, 33, 39, 48, 51, 53, 62, 67, 69, 72, 78–80, 86, 99, 104, 113, 119, 120, 142, 145, 149, 152, 160–162, 166 ja 177), kaikkiaan 29. Rakennuskaari (VHO 1800 AVHD No:t 4, 5, 10, 13, 16, 32, 36, 44, 47, 71, 83, 98, 109, 137, 168 ja 179) ja ulosottokaari (VHO 1800 AVHD No:t 45, 54, 75, 87, 88, 102, 106, 139, 141, 143, 147, 148, 153, 170 ja 174) ovat samaten kuten aikaisempinakin vuosina seuraavilla sijoilla, 16 ja 15 viittauksella. Kauppakaareen on viitattu yhdeksän kertaa (VHO 1800 AVHD No:t 2, 76, 102, 111, 113, 139, 143, 148 ja 158), maakaareen kahdesti (VHO 1800 AVHD No:t 143 ja 168) ja sekä naimis- että rangaistuskaareen kerran (VHO 1800 AVHD No 88 ja VHO 1800 AVHD No 23).

⁸⁰¹ VHO 1800 AVHD No:t 17, 54, 75–77, 88, 120, 148, 170 ja 174.

⁸⁰² VHO 1800 AVHD No:t 10, 28, 137, 156 ja 168.

⁸⁰³ VHO 1800 AVHD No:t 52, 107, 128 ja 169.

⁸⁰⁴ VHO 1800 AVHD No:t 33, 51, 73 ja 142.

⁸⁰⁵ VHO 1800 AVHD No:t 48, 149 ja 166.

⁸⁰⁶ VHO 1800 AVHD No:t 27 ja 169.

⁸⁰⁷ VHO 1800 AVHD No 63.

⁸⁰⁸ VHO 1800 AVHD No 107.

Taulukko 19. Hovioikeuden tuomiot, joissa ei viittauksia oikeuslähteisiin.

	1780	1790	1800
Veto	0	1	0
Valitus	5	15	27

Taulukko kertoo selkeästi, että valituksen kautta hovioikeuteen tulleissa ju-tuissa⁸⁰⁹ oli huomattavasti tyypillisempää jättää viittaamatta oikeuslähteisiin. Useat näistä tapauksista olivat hyvin tiivistä ilmaistuja tuomioita, joissa vain se-litettiin jutun pääpiirteet, ja todettiin, ettei syytä alioikeuden ratkaisun muuttami-selle ollut. Tältäkin osin käytäntö oli kuitenkin erilainen näiden kahden erilaisen jutturyhmän kohdalla. Kun riitajutuissa todettiin, ettei syytä muuttamiseen ollut, saattoi tuomio olla lähes yhtä tiiviiksi typistetty, mutta se sisälsi lähes aina vähin-tään toteamuksen, että alioikeuden ratkaisu perustui lakiin ja asian luonteeseen (*grundad på Lag och Sakens beskaffenhet*). Täysin viittaamatta minkäänlaiseen oikeuslähteeseen annettiin tuomio riita-asioissa vain erittäin poikkeuksellisesti. Tällaisia tapauksia on näiltä vuosilta vain yksi,⁸¹⁰ jossa ei ole viitattu oikeusläh-teisiin sen takia, että valittaja oli luopunut jutun ajamisesta ja tuomiossa oli vain todettu tämä asiantila.

Valitusasioiden osalta sen sijaan alioikeuden ratkaisu ei yleensä ole ”lakiin ja asian olosuhteisiin perustuva” vaan se on ainoastaan valitettu tai edellä mainittu ratkaisu (*öfverklagade/ofwanberörde Utslag*).

*Kongliga Hofrätten har tagit detta mål i öfvervägande, men finner ej någre skjäl vara anförde som kunna värka ändring i Rådstufwu Rättens öfverklagade Utslag, hvarföre thetsamme till vederbörandes efterrättelse faställes.*⁸¹¹

Hovioikeus viittasi omassa perustelukäytännössään lakiin ensisijaisesti proses-suaalisten ratkaisujen kohdalla: määrittäessään oikeudenkäyntikuluja, prosessoi-misoikeutta ja muita vastaavia menettelyllisiä seikkoja. Nämä olivat helppoja, rutiininomaisia viittauksia, mutta kertovat myös valtiollisen, menettelyllisen oi-keudenmukaisuuden tärkeydestä. Oikeutta tuli jakaa tiettyjen, säädeltyjen me-nettelyllisten käytäntöjen mukaan, jotta se oli hyväksyttävissä oikeudeksi.

⁸⁰⁹ VHO 1780 AVHD No:t 10, 22, 30, 33 ja 41; VHO 1790 AVHD No:t 9, 14, 28, 31, 50, 51, 52, 70, 73, 76, 78, 94, 97, 111 ja 112; VHO 1800 AVHD No:t 3, 6, 14, 21, 24, 25, 26, 46, 61, 74, 81, 84, 101, 103, 105, 110, 121, 126, 130, 133, 134, 135, 144, 150, 151, 172 ja 180. Jos mukaan las-kettaisiin jutut, joissa on valitettu kuninkaan käskynhaltijoiden ratkaisusta, olisi oikeuslähteettö-miä ratkaisuja 17 enemmän.

⁸¹⁰ VHO 1790 TD No 22. Jutussa VHO 1790 TD No 29 on lisäksi ainoastaan heikko viittaus koh-tuuteen ”finner skjäligt” toteamuksen muodossa. Itse tapauksessa on ollut kyse sovinnon tulkitse-misestä.

⁸¹¹ VHO 1780 AVHD No 22. Tapauksessa haettiin muutosta haavan aiheuttamisesta tuomittuun sakkorangaistukseen ja vahingonkorvauksiin.

Materiaalisten kysymysten osalta hovioikeus ei yhtä usein itse käyttänyt lakia perustelulähteenä, vaan sen soveltamiskäytäntö oli vapaampaa. Hovioikeus kuitenkin huolehti siitä, että alioikeudet vetosivat lainsäädäntöön omissa tuomiois-
saan. Kun nämä viittaukset otetaan huomioon, havaitaan, että selkeässä enem-
mistössä jutuista tuomio perustui yleiseen lakiin, vuoden 1734 lainsäädäntöön.
Niiden ratkaisujen taustalla, joissa ei vedottu lakiin, on jossain määrin sovintoja,
oikeudenkäynnistä luopumisia ja juttuja, joissa hovioikeus ei katsonut olevan
mitään syytä muuttaa alioikeuden ratkaisua. Tällöin vetoamista lakiin ei katsottu
tarpeelliseksi.

3.4 Viittaukset muihin säädöksiin

Vuoden 1734 lain lisäksi vedottiin jossain määrin myös muihin kuninkaallisiin
asetuksiin ja lakeihin, joista osa on edellä jo mainittu. Alioikeuksien tuomioissa
näitä viittauksia esiintyi vielä enemmän. Nämä asetukset kulkivat erityyppisillä
nimillä: Stadga (esim. *Kongliga Försäkrings och hafweri Stadgan af den 2 Oc-
tober 1750*), Förordning (esim. *Kongliga Förordningen om Storskiten i Finland
af den 27 Junii 1775*), Förrättning, Förklaring (*Kongliga Majistets Nådiga för-
klaring af den 31: Julii 1685*), Resolution (*Kongliga Resolution af den 1 Augusti
1698*) tai Reglement (esim. *Kongliga Reglementet för Coopwardie Skeppare och
Skepps folck af den 30 Martii 1748*). Lisäksi vuonna 1800 on vedottu parissa
konkurssitapauksessa lääketiedettä koskeneeseen tariffiin *Kongliga Majistets
Nådiga Medicinal Taxa af den 6 Augusti 1777*.⁸¹²

Taloudellisten suhteiden säätelämiseksi lainsäädännön oli oltava ennakoitavaa
ja konkurssiasioissa lainsäädäntö olikin tavanomaista kattavampi. Kauppakaaren
säännösten lisäksi oli olemassa erillinen konkurssioikeudellinen säännös, joka
sääteli konkurssioikeudellisia asioita ja johon myös hovioikeus säännönmukai-
sesti viittasi käsitellessään konkurssioikeudellisia asioita.⁸¹³ Vuonna 1780 sovel-
lettiin lakia vuodelta 1773, *Kongliga Majistets förnyade Nådiga Concurs Stad-
ga af den 26 Augusti 1773*.⁸¹⁴ Vaikka konkurssioikeudellisissa jutuissa vedottiin
myös useisiin kauppakaaren pykäliin, löytyivät monet tärkeät konkurssioikeu-
delliset säädökset nimenomaan tästä konkurssisäännöstä. Vuonna 1798 annettiin

⁸¹² Kaikkien näiden nimitysten osalta ei kuitenkaan ollut olemassa täysin selkeää linjausta, sillä
säännösten nimistä ja antopäivistä sekä hovioikeuden käyttämistä tietyistä ilmauksista (*förberörde
Stadgan*) käy ilmi, että samasta säännöksestä voitiin käyttää erilaisia termejä: esimerkiksi usein
käytetty konkurssisääntö oli vaihtelevasti joko Stadga tai Förordning.

⁸¹³ Esim. tapaukset VHO 1780 TD No:t 1 ja 2; VHO 1780 AVHD No:t 8 ja 24.

⁸¹⁴ Tämä säännös esiintyy tuomiotaltioissa myös nimillä *Kongliga Majistets Nådiga Förordning
om afträdes och förmåns twisten af den 26. Augusti 1773*, *Kongliga Majistets förnyade Nådiga
Stadga om afträdes och förmåns twisten af den 26. Augusti 1773* tai yksinkertaisemmin joko
Kongliga Concurs Förordningen tai *Kongliga Concurs Stadga*. Modée 1801, s. 177–192.

uusi konkurssioikeudellinen säädös (*Kongliga Majjistets förnyade Nådiga Stadgan angående afträdes- och förmons- samt Boskilnads- och urarfwa mål under den 28: Junii 1798*), johon pääsääntöisesti vedottiin vuoden 1800 tuomiotaltiossa. Vuoden 1800 jutuissa esiintyy kuitenkin yhdessä tapauksessa uudesta laista huolimatta viittaus myös vanhempaan vuoden 1773 konkurssilakiin.

Hovioikeuden oli mahdollista vedota myös kuninkaallisiin kirjeisiin (*Kongliga Bref*), joita lähetettiin hovioikeuksille. Näistä useimmiten esiintyvä oli edellä mainittu *Kongliga Majjistets Nådiga Bref af den 11. Maji 1774*. Toisinaan hovioikeus mainitsi myös Turun hovioikeuden näiden kuninkaallisten kirjeiden perusteella eteenpäin lähettämän universaalin tai yleiskirjeen, joka oli tarkoitettu sitovaksi oikeuslähteeksi erityisesti alioikeuksille. Yhdessä merioikeudellisessä saamisjutussa on alioikeudessa vedottu myös yleisesti kansainvälisiin kauppaoikeudellisiin säännöksiin, käyttäen ilmaisua ”Stadgan... i likhet med *alla handlande Nationers Författningar*”.⁸¹⁵

Hovioikeuden tuomiotaltioista käy ilmi, että tuomioistuimet viittasivat myös muihin kuin kuninkaan yksin antamiin asetuksiin. Yleensä näihin asetuksiin vetosivat nimenomaisesti alioikeudet, joiden ratkaisuja selostettiin hovioikeuden tuomioissa. Usein alioikeuden ratkaisu toimi perusteena myös hovioikeuden ratkaisulle, joten tätä kautta myös hovioikeus hyväksyi nämä oikeuslähteet. Osassa tämän tyyppisistä säännöksistä oli kysymys kuninkaan (tai ”Kuninkaallisen majesteetin”, millä ei varsinaisesti tarkoitettu kuningasta henkilökohtaisesti) ja jonkun keskusviraston antamasta säännöksestä: näistä voidaan mainita esimerkkeinä säännökset *Kongliga Majjistets och Rikets Cancellie Collegii utfärdade Instruction för samtelige Postmästare i gemen af den 16. Februari 1707* ja *Kongliga Majjistets och Rikets Commerce Collegii Circulaire til Consulerne af den 19. Augusti 1781*.

Joissain tapauksissa on tuomiotaltiossa – yleensä jälleen alioikeuksien tuomioita selostettaessa – vain yleisesti vedottu lain säädöksiin mainitsematta mitään tarkempaa lainkohtaa. Tällöin on voitu tuomioon kirjoittaa esimerkiksi ”lain ja perintöoikeuden perusteella”, ”yleisesti laissa tarkoitettu oikeus” tai ”mitä laki edellyttää”.⁸¹⁶ Myös hovioikeuden omissa tuomioperusteluissa on pariin otteen käytetty tällaista yleistä ilmaisua. Laista siis haettiin tukea, vaikka täsmällistä pykälää ei olisikaan määritetty.

⁸¹⁵ VHO 1790 TD No 33.

⁸¹⁶ Esim. VHO 1780 TD No 4 (i allmenhet uti lagen åsyftade och arfwingar samt bördemän förwade rätt till arfwjords), No 11 (hwad lagen i allmänhet ålägger) ja No 15 (i grund af Lag och dess arfsrätt).

3.5 Maantapa

Vuoden 1734 laissa kirjoitetun lain ohella sallittu oikeuslähde oli myös maantapa. Tapa edusti erilaista oikeuden kehittymisen muotoa kuin säädännäinen, kirjoitettu oikeus. Tapa oli yhteisössä syntynyt ymmärrys oikeasta – 1500-luvun oikeusoppineen Joachim Mynsingerin mukaan kansan keskuudesta itsenäisesti lähtenyt oikeuslähde.⁸¹⁷

Oikeudenkäymiskaaren 1 luvun 11 pykälän mukaan tapaa saatiin noudattaa kirjoitetun lain puuttuessa, kunhan se ei ollut kohtuuton (*Landssed, som ej har oskiäl med sig, må han ock rätta sin dom efter, ther beskrifven lag ej finnes.*). Pelkästään lain tasolla tarkasteltuna suhtautuminen maantapaan oli selkeästi muuttunut 1600-luvun alusta. Vuoden 1615 oikeudenkäyntijärjestyksessä määriteltiin tuomarinvalan muoto, joka tuomareiden tuli vannon ennen virkansa hoitoa. Tuomarinvalassa esiintyi myös ajan lainsäätäjän käsitys laillisiksi katsotuisista oikeuslähteistä. Oikeudenkäyntijärjestyksen mukaan tuomarin tuli tuomita parhaimman järjensä, Ruotsin lain, säädösten, laillisten käytäntöjen ja tapojen mukaan (...*efter vår bäste, ytterste och högste Förstånd, så ock efter Sweriges Lagh, Rijksens Stadgar, Affhandlingar och Besluth, godhe loflige Bruk och Sedwaner...*). Ensisijaisesti tuomarin tuli siis vannon tuomitsevana järjensä mukaan, mutta ”niin myös” lakien, asetusten ja sallittujen tapojen mukaisesti. Tapa oli vielä tässä luettelossa samantasoinen lain kanssa.

Alioikeuksissa 1600-luvun puoliväliin asti, lainlukijoiden hoitaessa oikeudenhoitoa, oikeuslähteenä on nähty käytetyn varsin yleisesti lain sijaan maantapaa. Maantavan oikeuslähteenä käyttämisen ongelmallisuus on jossain määrin sidonnainen siihen, kuinka vakiintunut maantapa on. Jos maantapa ei ole vakiintunut vaan oikeudenkäynnin eri osapuolten näkemys maantavan sisällöstä on erilainen ja muuttuva, tuo tämä helposti oikeudenkäyntiin mukaan mielivaltaisuuden elementin.⁸¹⁸

Vaasan hovioikeuden ratkaisuissa tapaoikeudellisiin käytäntöihin esiintyy vain vähän viittauksia. Ekspliittisimmin tavan merkitykseen otettiin kantaa virkavirheitä käsitelleessä jutussa vuodelta 1780.⁸¹⁹ Kihlakunnantuomari Polviander oli vanhaan tapaan vedoten (*med åberopande af gammal wana*) myöntänyt verotalonpoika Matts Michelsson Dunckerille korvausta kaikesta tämän tulipalossa menettämästä irtaimistosta. Rakennuskaaren 24 luvun 4 §:ssä oli kuitenkin määritelty tarkasti, mistä kaikesta paloapua oli mahdollista myöntää ja irtaimiston osalta apu oli rajoitettu ”jyviin, rehuun ja karjaan” (*säd, foder och boskap*). Hovioikeus totesi tämän perusteella, että tapaoikeudellinen käytäntö, vaikka se

⁸¹⁷ Mynsinger: Observationen VI, obs 41 n. 12, s. 320.

⁸¹⁸ Lainlukijoiden oikeudenkäytöstä Katajala 1996, erit. s. 115 ja Ylikangas 1988, erit. s. 187.

⁸¹⁹ VHO 1780 AVHD No 32.

olisi ollutkin sellainen kuin Polviander oli väittänyt, ei oikeuttanut poikkeamaan lain selvästä määräyksestä (*Ty pröfwar Kongliga Hofrätten, thet någon gammal wanlighet, om then och warit så beskaffad som Härads höfdingen anför thestomindre bordt förmå Härads Rätten at afwika ifrån Lagens tydeliga föreskrift...*). Tapa oli hyväksyttävä oikeuslähde, mutta vain jos se ei ollut lain vastainen.

Tapa ei ollut itsestään selvästi huomioon otettava oikeuslähde, vaan sen todistaminen oli ainakin jossain tapauksissa tapaan vetoavan asianosaisen velvollisuus. Tämä päti ainakin sellaisiin ulkomaisiksi tai kansainvälisiksi väitettyihin tapaoikeudellisiin käytäntöihin, joita kotimainen tuomioistuin ei tuntenut. Tällaisesta tapaoikeuteen löytyy esimerkki tämän pääluvun jaksosta 4.3 käsiteltävästä Falanderin ja Waldingin välisestä merioikeudellisesta jutusta vuodelta 1790.⁸²⁰ Tavalla oli tässä tapauksessa merkitystä jutun ratkaisun kannalta, mutta on kuitenkin huomattava, että jutussa käsitelty tapaoikeudellinen käytäntö edusti nimenomaan kauppatapa. Alioikeus oli (ainakin implisiittisesti) hyväksynyt ulkomaisen kauppatavan perusteena, joka oikeutti vastaajan vaateen riidellyn rahasummaan. Hovioikeudessa vastaajan väite ei menestynyt, koska hän ei pystynyt näyttämään toteen, että kyseinen tapa oli todella ulkomaisessa merenkulkuun liittyvässä kaupankäynnissä voimassa. Jutussa ei ollut olemassa varsinaista kauppakirjaa eivätkä muutkaan todisteet puhuneet sen puolesta, että kyseessä oli todellisuudessa lahjan luonteinen suoritus. Tämä johti alioikeuden tuomion muuttamiseen: Waldingin saama ”lahja” katsottiin todellisuudessa osaksi Falanderille kuuluvaa kauppahintaa, jonka Walding oli epäasianmukaisesti vaatinut ostajilta itselleen.

Tämä juttu kertoo, että tapaoikeudellisiin säännöksiin oli mahdollista vedota. Asianomaisen oli kuitenkin pystyttävä tarvittaessa näyttämään toteen vetoamansa tavan olemassaolo. Tuomioistuin ei ollut velvoitettu tuntemaan kaikkia ulkomaisia kaupankäyntiin liittyviä tapoja, eikä sillä myöskään ollut velvollisuutta ottaa niistä selvää.

Joissain tapauksissa asianosaiset pyrkivät myös vetoamaan vanhaan tapaan tai käytäntöön ikimuistaisen nautinnan (*af ålder*) merkityksessä. Osapuolet saattoivat esimerkiksi väittää, että kyläläiset olivat vanhastaan ottaneet huolehtiakseen tietyistä pappilan rakennuksiin liittyvistä velvoitteista tai että jokin maa-alue kuului vanhastaan johonkin tiettyyn tilaan tai tietylle suvulle⁸²¹. Myös tällaisen väitteen menestyminen oli riippuvainen siitä, pystyttiinkö se näyttämään toteen.

Tuomioistuinten aikaisemmat ratkaisut edustivat myös tietynlaista tapaoikeutta – tuomioistuimissa syntynyttä tapaa. Yleiseurooppalaisesta näkökulmasta voi-

⁸²⁰ VHO 1790 TD No 5.

⁸²¹ VHO 1780 TD No 10 ja 17, VHO 1790 TD No 38, VHO 1800 TD No 52, VHO 1780 AVHD No 14, 43 ja 65, VHO 1800 AVHD No 18.

daan havaita, että ennakkotapausoikeuden kehitys jäi erityisesti Englannille tyyppilliseksi piirteeksi. Ratkaisujen käyttö varsinaisena ennakkotapausoikeutena olisi edellyttänyt muun muassa tuomioistuinten ratkaisujen julkaisemista, mihin suhtauduttiin pitkään kielteisesti mannermaalla. Samankaltaista ennakkotapausoikeudellista oikeusjärjestelmää kuin Englannissa ei mannermaalle kehittynyt, mutta tuomioistuinten varhemmilla ratkaisuilla saattoi silti olla merkitystä. Tuomioistuinten oikeudenkäytäntö saattoi esimerkiksi toimia todisteena jonkun kirjoittamattoman oikeustavan voimassaolosta. Raja sen välillä, milloin oikeudellinen ratkaisu todisti oikeussäännön olemassaolosta ja milloin se itse sai (tapa)oikeudellisen säännön aseman, saattoi kuitenkin olla häilyvä. Sama ero näkyy myös oikeudellisten sanontojen (*Rechtsspruchwort*) kohdalla; ne saattoivat myös toimia joko todistuskeinoina oikeusnormien olemassaolosta tai itse oikeudellisina normeina.⁸²²

Käytäntöä vedota ylempien tuomioistuinten ratkaisuihin ennakkotapauksenomaisesti ei Vaasan hovioikeuden tuomiotaltioissa esiinny. Yhdessä tapauksessa⁸²³ on käräjillä vedottu laamannioikeuden aikaisempaan ratkaisuun (vuodelta 1680), mutta tämä on tapahtunut näyttötarkoituksessa. Aiemman tuomion on katsottu vahvistaneen, että kylän kalavedet olivat vanhastaan olleet yhteiskäytössä. Sen sijaan oikeuskysymysten osalta ylempiin tuomioihin ei ole vedottu. Pelkästään kolmen vuoden tapausten perusteella ei kuitenkaan voi todeta, että hovioikeudet eivät olisi tuohon aikaan käyttäneet omia tai oikeusrevision tapauksia lainkaan hyväkseen ennakkotapauksina.

3.6 Luonnonoikeus ja kohtuus

Myös luonnonoikeudella oli merkitystä tuomioistuintasolla. Siihen oli mahdollista vedota ja tätä kautta ottaa huomioon esimerkiksi kohtuusnäkökohtia.⁸²⁴ Luonnonoikeuden soveltaminen oikeuskäytännössä saattoi tarkoittaa erilaisia asioita. Luonnonoikeus saattoi esiintyä viittauksina luonnonoikeusoppineiden ajatuksiin tai ns. luonnollisiin oikeuksiin ja vapauksiin. Luonnonoikeuteen voi viitata myös ratkaisu, jonka tuomari teki järkeään käyttäen ja ”asian luontoon” (*Natur der Sache*) vedoten.⁸²⁵

Luonnonoikeus nähtiin lähteenä monille sellaisille säännöille, jotka tänä päivänä ymmärrettäisiin oikeusperiaatteiksi. Vuoden 1734 lain oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 7 §:ssä säädettiin esimerkiksi siitä, ettei oikeudenkäyntiasiamies saanut todistaa siitä, minkä hän oli päämieheltään kuullut. Nehrman esittää tä-

⁸²² Oestmann 2002, s. 355–356, 364–366, 422–424.

⁸²³ VHO 1780 TD No 17.

⁸²⁴ Letto-Vanamo 1995, s. 32.

⁸²⁵ Ogorek 1983, s. 72.

män tapauksena, joka oli johdettu luonnonoikeuteen perustuvasta *favore defensionis* -periaatteesta (eikä roomalaisoikeudellisista säännöksistä, jotka liittyivät patronuksen velvollisuuksiin klienttiään kohtaan).⁸²⁶

Tätä Nehrmanin toteamusta voidaan verrata saksalaisella alueella 1700-luvun alkupuolella kehittyneeseen, luonnonoikeuden vastaiseen ajattelumalliin. Tässä ajattelussa katsottiin, että itse positiivisen oikeuden sisällä oli olemassa kirjoittamattomia oikeusperiaatteita, jotka olivat osa oikeusjärjestelmää. Näitä periaatteita ei siten enää tarvinnut hakea luonnonoikeuden piiristä.⁸²⁷

Nehrman suhtautui kuitenkin vielä hyväksyvästi luonnonoikeuden sekä terveen järjen ja tavan käyttöön oikeudenkäytössä. Hän näki näiden heijastuvan muun muassa niin Tuomarinohjeissa kuin Sota- ja meriartiklojen säännöissä, jotka käsittelivät laillista prosessia, tutkintaa ja tuomioita. Luonnonoikeus oli yksi niistä keinoista, joita voitiin käyttää apuna sekä juttua tutkittaessa että tuomitessa.⁸²⁸

Nehrman kehotti asianosaisia vetoamaan rikosasioissa luonnonoikeudellisiin argumentteihin nimenomaisesti ylemmissä oikeusasteissa, jotka olivat alioikeuksia vapaampia ottamaan huomioon muitakin oikeuslähteitä kuin lain. Luonnonoikeuden ja kohtuuden lisäksi hän kehotti esittämään ylituomareille jutun lieventämiseksi myös kaikki muut mahdolliset myötätuntoa herättävät seikat, esimerkiksi aiemmin isänmaan hyväksi tehdyt palvelukset. Näillä myös saattoi olla merkitystä: 1600-luvun rikosjutuissa tällaisiin palveluksiin vedoten lievennettiin rangaistuksia ja 1700-luvulta muistetaan edellä mainittu tapaus, jossa kuningas ratkaisi maankäyttöön liittyneen tapauksen aatelismiehen hyväksi tämän esisien valtakunnalle tekemien palvelusten vuoksi.⁸²⁹

Nehrman puhuu näissä yhteyksissä sekä luonnonoikeudesta että kohtuudesta ja tavasta. Luonnonoikeus voidaan ymmärtää tiukasti pelkästään aatteellisenä suuntauksena, jolloin sen sisältö määrittyy luonnonoikeusajattelijoiden kirjoituksissa ja opeissa. Uuden ajan luonnonoikeus löytyisi tällöin oppineiden ja luonnonoikeusajattelijoiden kirjoituksista: tällöin luonnonoikeuden sisältöä ja kehitystä voidaan seurata 1600-luvun kirjoittajien – sellaisten kuin Grotius tai Pufendorf – ajatuksista 1700-luvun vapauksia painottaneisiin valistuksellisiin luonnonoikeusoppineisiin.

⁸²⁶ Nehrman 1759, s. 199.

⁸²⁷ Schröder 2005, s. 15.

⁸²⁸ Nehrman 1759, s. 5. Sen sijaan roomalaiseen oikeuteen – ja ylipäätään oikeustieteelliseen kirjallisuuteen – Nehrman suhtautui oikeuslähteenä kielteisesti. Nehrman 1759, s. 208–209. Myös saksalaisessa oikeuskäytännössä alkoi 1700-luvun puolella esiintyä kriittisempiä ääniä roomalaisesta oikeudesta kohtaan. Oestmann 2002, s. 245–246.

⁸²⁹ Nehrman 1759, s. 208–209; Alanen 1964, s. 69. Keskisarja 2006 ja Thunander 1993 lievennysperusteista 1600-luvulla.

Luonnonoikeus kohtuusajatteluna ei kuitenkaan välttämättä ollut millään tavalla sidoksissa teoreettisiin luonnonoikeusoppeihin. Kohtuuteen perustuva oikeus saattoi yhtä hyvin edustaa yhteisöllisempää oikeustajua. ”Oikeutta on se, mitä sellaisena käytetään”, kuten Weber jo totesi aikanaan⁸³⁰. Tällöin oikeudeksi hahmottuu se, mitä yhteisö omassa oikeudenkäytössään katsoo kohtuulliseksi, oikeuden mukaiseksi. Kohtuuteen perustuva ratkaisukäytäntö ei tällöin oikeudenkäytössä viittaisi luonnonoikeudellisten oppien tuntemukseen ja käyttöön, vaan pikemminkin vahventaisi perinteistä yhteisöllistä ymmärrystä oikeudesta.

Varsinaiset teoreettiset luonnonoikeudelliset viitteet tuomioissa ovat lähes olemattomat. Luonnonoikeudellisiin oppineisiin ei vedota eikä selkeästi luonnonoikeudelliseksi mielletävää terminologiaa ole tapauksista helposti löydettyävissä. Esimerkiksi saman ajan saksalaisesta oikeuskäytännöstä löytyvää tapaa vedota ”luonnollisiin vapauksiin” ei Vaasan hovioikeuden tuomioissa esiinny.⁸³¹

Sen sijaan loppupäätös on toinen, jos katsotaan, että tuomioissa esiintyvä termi ”*sakens beskaffenhet*” edustaa samantyyppistä luonnonoikeudellista ratkaisutapaa kuin saksalaisessa oikeuskäytännössä esiintyvä ”asian luontoon” (*Natur der Sache*) perustuva tuomio.⁸³² Tämä termi, jonka 1700-luvun lopun (suomalais-)ruotsalainen hovioikeus yhdistää ennen kaikkea lakiin, esiintyy tuomioissa suhteellisen usein. Hyväksyessään alioikeuden tuomioita hovioikeus tuo monesti esiin, että tuomio on ollut sekä lain että asian luonteen (luonnonoikeuden/kohtuuden) mukainen.

Laki ei ole ainoa oikeuden lähde, minkä vahvistavat myös erilaiset kohtuuteen perustuvat tuomiot. Tuomiotaltioista löytyy useita tuomioita, joissa hovioikeus on perustanut osittain ratkaisunsa kohtuuteen (*billighet*). Aequitas/billighet/kohtuus on eräänlainen muoto universaalia oikeudenmukaisuutta, jonka avulla oli mahdollista puuttua epäoikeudenmukaisiin positiivisen oikeuden säännöksiin. On kuitenkin huomattava, että käsite aequitas/billighet on vuosisatojen aikana elänyt huomattavasti: sillä voitiin tarkoittaa oikeudenmukaisuutta tai tiukasti ymmärrettyä kohtuutta, joka oikeutti poikkeamaan lainsäännöksistä.⁸³³ Kohtuus saattoi myös esiintyä harkintana lain sisällä, esimerkiksi harkitessa lain salliman tulkintavallan rajoissa rangaistuksen tai korvauksen määrää.⁸³⁴ Jos kohtuudella ymmärretään vain mahdollisuutta ohittaa epäoikeudenmukainen lain säännös, ei käsitteen *billighet* tai *skäligt* esiintyminen tuomioissa yleensä viittaa tällaiseen tiukkaan kohtuudenmukaiseen oikeudenkäyttöön.

⁸³⁰ Weber 1980, s. 449.

⁸³¹ Oestmann 2002, s. 218.

⁸³² Ogorek 1983, s. 72.

⁸³³ Schröder 2005, s. 13; Kaufmann 1959, erit. ss. 31.

⁸³⁴ Vrt. Becker 1952, s. 51, joka puhuu luonnonoikeudesta contra legem, joka oikeuttaa puuttumaan ongelmallisiin lainkohtiin ja luonnonoikeudesta praeter legem, jolloin kyseessä on pikemminkin oikeudenlöytämisen metodi oikeusjärjestyksen sisällä (esim. common law).

1600-luvulla keskusteltiin siitä, oliko alioikeuksilla oikeus tuomita lain vastaisesti ”omantuntonsa mukaan” – toisin sanoen kohtuuteen nojautuen. Kysymys oli tällöin kohtuudenmukaisesta harkinnasta nimenomaisesti päätettäessä rangaistuksista. 1600-luvun keskustelujen lopputulos oli, että alioikeuksilla ei tällaista oikeutta ollut, vaan he olivat sidottuja myös rangaistusharkinnan osalta lakiin – ainakin niiden rikosten osalta, joista seurasi kuolemantuomio; vähäisemmissä rikosasioissa myös alioikeudet poikkesivat jossain määrin lain kirjaimesta. Hovioikeudet sen sijaan eivät olleet sidottuja lakiin, vaan he saattoivat ottaa tuomitessaan huomioon muita tekijöitä, joita voidaan kutsua ”oikeudeksi ja kohtuudeksi”.⁸³⁵

Vuoden 1780 tuomiotaltioissa käsite *billighet* esiintyy kahdesti⁸³⁶. Ensimmäisessä takausriitaa käsitelleessä jutussa kohtuuteen oli vedonnut raastuvanoikeus, joka sillä perusteella muutti kemnerinoikeuden tuomiota. Toisessa jutussa on ollut kyseessä maanomistukseen liittyvä riita, joka pääasian osalta on ratkaistu vastaajan hyväksi alioikeuden ratkaisua muuttamatta. Kantajat ovat kuitenkin hovioikeudessa vaatineet korvausta tietyistä maahan käyttämistään kustannuksista ja hovioikeus on katsonut kohtuulliseksi (*med billighet överensstämmande*), että vastaaja velvoitetaan nämä kustannukset korvaamaan. Vuoden 1790 tuomioista kahdeksassa vedotaan kohtuuteen⁸³⁷, kun taas vuonna 1800 nimenomaisia viittauksia termiin *billighet* ei löydy.

Kohtuuteen perustuva tuomitseminen oli yhtä lailla mahdollista alioikeuksille kuin hovioikeudellekin. Eräässä palkkiolaskua koskeneessa riidassa raastuvanoikeus on ratkaissut riidan kohtuuteen vedoten (*Ty wille Rådstufwu Rätten skilja Parterne emellan efter hwad billigt och skäligt pröfwades*) ja hovioikeus on hyväksynyt tuomion (*densamma såsom på Lag och billighet grundad warder till Parternes efterrättelse gillad och faststald*)⁸³⁸. Kohtuuteen perustui myös raastuvanoikeuden tuomio, jossa kyse oli testamentista ja oikeudesta useita vuosikymmeniä aiemmin kuolleen sukulaisen jäämistöön. Hovioikeus hyväksyi myös tämän tuomion (*Rådstufwu Rättens ofwannämde på billighet och goda skäl grundade dom*).⁸³⁹ Sukulunastusoikeutta käsitelleessä maariidassa on puolestaan laamanninoikeus arvioinut tietyn vaateen rahallisen arvon kohtuuden mukaan, koska jutussa ajan kulumisen vuoksi ei ole ollut mahdollista enää saada asiasta tarkempaa tietoa ja hovioikeus on hyväksynyt tuomion lakiin ja kohtuuteen perus-

⁸³⁵ Thunander 1993, s. 64–67. Ks. myös Katajala 1996, s. 108 siitä kuinka tuomioistuimen aktorit saattoivat argumentoida erilaisista lähtökohdista käsin: toinen puoli lakiin, sen tulkintaan ja sopimuksiin liittyvillä argumenteilla, toinen lähtien tietylle ryhmälle ominaisista käsityksistä oikeudenmukaisuudesta ja vääryydestä.

⁸³⁶ VHO 1780 TD No 5 ja 8.

⁸³⁷ VHO 1790 TD No:t 20, 21, 23, 25, 31, 42, 47 ja 53.

⁸³⁸ VHO 1790 TD No 20.

⁸³⁹ VHO 1790 TD No 47.

tuvana (*såsom med Lag och billighet öfwerenskommande*)⁸⁴⁰. Myös toisessa maariidassa, joka on käsitellyt alaikäisen talollisen pojan oikeutta saada osuutensa tilan manttaalin lisäyksestä, on hovioikeus katsonut laamanninoikeuden ratkaisun lain ja kohtuuden mukaiseksi.⁸⁴¹

Kohtuusperustelua käytettiin paljon myös konkurssioikeudellisissa jutuissa. Yhdessä konkurssiriidassa on hovioikeus torjunut yhden velkojien vaatimuksista oikeudenmukaisuuteen ja kohtuuteen vedoten ja vapauttanut velallisen tämän korkean iän ja sairaalloisuuden vuoksi vastaamasta velasta ”ruumiillaan” ja siten vaarasta joutua vankilaan⁸⁴². Toisessa konkurssijutussa on katsottu, että lesken velvollisuus korvata tietty edesmenneen aviomiehensä velka olisi sekä lain että kohtuuden vastainen (*emot lag och billighet*)⁸⁴³. Kohtuuteen ja lakiin vedoten määriteltiin velkojen määrää myös kolmannessa konkurssiasiaassa⁸⁴⁴. Viimeisessä jutussa ei ollut kyse konkurssista, vaan siinä soviteltiin velvollisuutta korvata oikeudenkäyntikuluja kohtuuteen vedoten.⁸⁴⁵

Viittauksia kohtuullisuuteen voi mahdollisesti löytää myös parista muusta tapauksesta. Hovioikeus ilmoitti yleensä tuomionsa lauseella, joka alkoi ”Siksi kuninkaallinen hovioikeus katsoo oikeaksi... (*tyfördenskull präfwar Kongliga Hof Rätten rättwist...*). Toisinaan hovioikeus on kuitenkin oikean (*rättwist*) sijaan katsonut (osa)ratkaisunsa kohtuulliseksi (*skäligt*). Missä määrin terminologinen poikkeavuus tarkoittaa myös sisällöllistä eroa, on tietysti toinen kysymys. *Präfwar skäligt* (*skjäligt/skiäligt*) termi ei ollut harvinainen ja esiintyi sekä alioikeuksien⁸⁴⁶ että hovioikeuden tuomioissa.

Vuonna 1780 termi esiintyy tuomiotaltiossa vain kahdessa riidassa, joista toinen on ensimmäisen asteen perintö- ja testamenttiriita, jossa on pohdittu aatelismiehen vahvistetun kihlalapsen oikeutta perintöön isänsä jälkeen.⁸⁴⁷ Tässä tapauksessa kohtuullisuusharkinta on perustunut suoraan lainsäädäntöön ja perintökaaren pykälään, jossa oikeutettiin tuomari kohtuuden mukaan tuomitsemaan testamentatusta omaisuudesta varoja vajaavaltaisen lapsen elatukseen ja kasvatukseen. Toisessa tapauksessa, jossa pääasian osalta ei ole muutettu alioikeuden ratkaisua, on hovioikeus katsonut jutun luonteen vuoksi kohtuulliseksi vapauttaa

⁸⁴⁰ VHO 1790 TD No 31.

⁸⁴¹ VHO 1790 TD No 53.

⁸⁴² VHO 1790 TD No 23.

⁸⁴³ VHO 1790 TD No 25.

⁸⁴⁴ VHO 1790 TD No 21.

⁸⁴⁵ VHO 1790 TD No 42.

⁸⁴⁶ Esimerkiksi tuomioissa VHO 1790 TD No:t 18, 20, 29 ja 47 sekä VHO 1800 TD No:t 13, 15, 22, 31, 39, 40, 43, 47, 59 ja 61 on *skäligt*-termiä käytetty alioikeuden ratkaisun yhteydessä.

⁸⁴⁷ VHO 1780 TD No 12.

kantajat kanneviskaalin näille vaatimista sakoista.⁸⁴⁸ Tässä ratkaisulla on siten selvä kohtuusharkintainen luonne.

1700-luvun loppua kohden *skäligt*-termin käyttö yleistyi. Vuonna 1790 *skäligt*-termiä käytetään 13 riitatapauksessa⁸⁴⁹ ja vuonna 1800 18 jutussa.⁸⁵⁰ Termin yleisyys saa pohtimaan, kuinka paljon sillä kuitenkin viitataan kohtuusharkintaan: kenties sen käyttö oli rutiininomaista ja se toimi yksinkertaisesti vaihtoehdona *rättvist*-termille. *Skäligt* saisi kenties pikemminkin merkityksen aiheellinen kuin kohtuullinen. Tuomioistuimen harkinnassa esiintyy kyllä kohtuuselementtejä *skäligt*-termiä käytettäessä, mutta kohtuusharkinta suoritettiin lähes aina lain sallimissa rajoissa. Esimerkiksi konkurssioikeudellisessa jutussa⁸⁵¹ on katsottu ”kohtuulliseksi” vapauttaa leski enemmästä vastuusta, mutta ainoastaan vertaamalla konkurssisäännön pykälää kauppakaaren, perintökaaren ja konkurssisäännön säännöksiin. Kohtuusharkinta tapahtuu lainsäännösten puitteissa.

Myös rikosoikeudellisissa jutuissa vedottiin kohtuuteen. Kaksi vedon kautta hovioikeuteen tullutta tapausta⁸⁵² kertovat myös lakia ja kohtuutta sekoittavasta terminologiasta. Hovioikeus vetoaa niin lakiin kuin kohtuuteen: ensimmäisessä tapauksessa käyttäen sekä *billighet*- että *skäligt*-termejä.

Ensimmäisessä jutussa oli kyse hovioikeuden vahvistaman tuomion täytäntöönpanosta. Joukko Kellon kylässä toimivia renkejä oli tuomittu sakkoihin ja vahingonkorvauksiin eräiden kylän talonpoikien viljelyksillä aiheutetuista vahingoista. Rengit oli todettu käytännössä varattomiksi, joten heidän oli korvattava vahingot työllään ja lain mukaan sakot ruumiinrangaistuksella. Raipparangaistuksen välttämiseksi renkien isännät tai sukulaiset olivat kuitenkin lupautuneet maksamaan sakot omista varoistaan, minkä Oulun maistraatti oli myös päätöksellään hyväksynyt.

Hovioikeuteen valitettiin Oulun maaherran päätöksestä, jolla oli kumottu edellä mainittu Oulun maistraatin päätös. Kellolaiset talonpojat olivat kääntyneet maaherran puoleen ja vaatineet, että isäntien ja sukulaisten lahjoittamaa rahaa tuli käyttää heille kuuluvien korvausten maksamiseen, ei sen sijaan sakkorahoihin. Kauppakaaren 17 luvun 16 pykälään vedoten maaherra oli katsonut talonpoikien vaateen oikeutetuksi ja määrännyt summan näille korvaukseksi.

⁸⁴⁸ VHO 1780 TD No 17. Tässä tapauksessa myös katselmusoikeus on käyttänyt *skäligt*-perustelua omassa tuomiossaan. Raastuvanoikeus on puolestaan yhdessä vuoden konkurssijutuista katsonut ”kohtuulliseksi” (*skjäligt*) ja lainsäännösten mukaiseksi olla hyväksymättä tiettyjä kiinnityksiä, koska velallisen varattomuus on ollut niin selvää kiinnitysten myöntämisen aikaan. VHO 1780 TD No 2.

⁸⁴⁹ VHO 1790 TD No:t 1, 5, 8, 11, 17, 25, 26, 33, 37, 39, 41, 52 ja 53.

⁸⁵⁰ VHO 1800 TD No:t 1, 4, 5, 6, 10–12, 15, 19, 22, 27, 29, 30, 33, 35, 37, 44 ja 58.

⁸⁵¹ VHO 1800 TD No 1.

⁸⁵² Vuoden 1780 anomus- ja valitustaltioissa ei esiinny termiä *billighet*, vuonna 1790 termi tulee esille kahdesti. VHO 1790 AVHD No:t 30 ja 80.

Renkien tuli myös ryhtyä työllään korvaamaan vahingonkorvaussummasta yhä puuttuvaa erää välittömästi, huolimatta siitä, että heidän aikaisempi palkkasuhteensa oli vielä voimassa.

Hovioikeus kumosi maaherran päätöksen korvaussumman osalta. Hovioikeus katsoi, että isäntien ja sukulaisten maksama rahasumma oli käsitettävä pelkästä hyväsydämisyydestä johtuvaksi lahjaksi; se oli annettu sillä nimenomaisella edellytyksellä, että rengit välttyisivät raipparangaistukselta. Summa ei ollut laina tai etumaksua palkasta, jolloin se olisi tullut katsoa sellaiseksi lisäykseksi renkien tuloihin, että korvauksia olisi tullut maksaa siitä ensisijaisesti lääninherran vetoaman lainkohdan mukaisesti. Lahjasumman käyttäminen sakkujen maksuun oli myös tullut hyväksyttyä maistraatin päätöksellä jo paljon ennen kuin kellolaiset talonpojat vaativat lääninherralta rahojen käyttöä toiseen tarkoitukseen. Tämän ratkaisunsa hovioikeus katsoi sekä lainmukaiseksi, että kohtuulliseksi (... *pröfwar Kongliga HofRätten skäligt samt med Lag och billighet öfwerenstämande...*).

Tässä(kään) tapauksessa ei ollut kyse siitä, että kohtuuteen (*billighet/skäligt*) olisi vedottu lain puuttuessa tai vielä vähemmän lainvastaista ratkaisua annettaessa. Kohtuusarvointi on saanut vaikutusta arvioitaessa isäntien ja sukulaisten sakkujen maksuun antaman summan luonnetta. Vaikka summa oli annettu hyväsydämisyydestä (*förbarmande*) ja asetettu maksun ehdoksi renkien välttyminen ruumiinrangaistukselta, olisi tuomioistuin halutessaan voinut tulkita summan myös lainaksi tai palkkaennakoksi. Tällöin laki olisi edellyttänyt summan käyttämistä talonpoikien korvauksiin maaherran tekemän päätöksen ja siteeraamien lainkohtien mukaisesti; korvauksiin oikeutettujen talonpoikien näkökulmasta tämä olisi myös varmaan ollut yhtä kohtuullista kuin rahojen meneminen valtiolle sakkoina. Kohtuullisarvointia tehdessään hovioikeus kuitenkin painotti lahjoittajien tahtoa, joka oli sidottu nimenomaan ruumiinrangaistuksen välttämiseen. Lopullinen tuomio oli siten paitsi lainmukainen, myös kohtuullinen.

Myös toisessa tapauksessa samalta vuodelta kohtuusharkinta on yhdistetty lainmukaisuuteen. Kyseessä oli suon käyttöä koskeva riita, jossa uudisrakentaja vedoten tiettyihin isojakodokumentteihin vaati oikeutta käyttää toiselle kuuluvaa suota laiduntamiseen. Kohtuuteen tässä jutussa vetosivat jo käräjät, mutta hovioikeus hyväksyi niiden tuomion. Käräjät katsoivat, että sekä rakennuskaaren 5 luvun 2 §:n että kohtuuden mukaista oli, että omistaja sai käyttää maataan viljelyyn, johon se myös isojakodokumenttien mukaan soveltui (...*ty wore det med billighet och lagens stadgande i V Cap 2 § BB öfwerensstämmade att Korpi wore tillåtit inhägna i fråga warande mark och den samma enskildt nyttja bäst han gitter...*). Hovioikeus tosin lisäsi, että kysymystä maa-alueen käyttämiseen karjatienä ei ollut selvitetty tarpeeksi ja salli uudisrakentaja-kantajalle oikeuden riidellä tästä asiasta vielä erikseen alioikeudessa. Laiduntamisoikeuden osalta käräjien päätös sen sijaan siis hyväksyttiin.

Toisessa vastaavantuypisessä tapauksessa⁸⁵³, edellä käsitellyssä Pälisenkorven suon karjatieriidassa, käräjät käyttivät myös termiä ”*finner skäligt*”. Tässä tapauksessa lopullinen ratkaisu oli toinen, koska maata ei katsottu sopivaksi viljelyyn tai kaskeamiseen, ja tuomioistuimien salli ulkopuolisille oikeuden käyttää toisen maata karjatienä. Kohtuusharkinta näissä tapauksissa tarkoitti siten sen huomioonottamista mikä oli parasta ja järkevintä maanviljelyn ja karjanhoidon kannalta. Kohtuullisuus mahdollisti käytännöllisten intressien huomioimisen. Nämä tapaukset kuvastavat myös hyvin sitä, kuinka kohtuuden kautta vahvistetaan kyseisen yhteisön käsitystä oikeudenmukaisuudesta.

Vaikka tuomioistuimet saattoivatkin kohtuusharkinnan kautta ottaa huomioon yhteisön käsityksiä oikeudenmukaisuudesta (asianosaisten ymmärrys renkien oikeudenmukaisesta rangaistuksesta) tai yhteisöllisen hyvän (elinkeinojen/maanviljelyn edut), tapahtui tämä kuitenkin pääsääntöisesti lain puitteissa, ei lain selkeää kirjainta vastaan. Samoin kuin sovintojen ja tapaoikeudellisten käytäntöjen kohdalla tapahtui myös kohtuusharkinta tuomioistuinten kontrollissa ja lainsäädännön asettamissa rajoissa. Tuomioistuimien vahvisti oikeuden ja antoi sille valtiollisen hyväksynnän.

Edellä käsitelty torppari Johan Henricssonin häätämistä käsitellyt tapaus⁸⁵⁴ ilmentää myös hyvin kohtuuden ja prosessuaalisten sääntöjen välistä ristiriitaa. Valitus oli tehty liian myöhään, mutta kyseisessä tapauksessa prosessuaalisten sääntöjen noudattaminen olisi hovioikeuden näkemyksen mukaan johtanut epäoikeudenmukaiseen lopputulokseen. Hovioikeus ei kuitenkaan itse ottanut tapausta käsiteltäväksi kohtuusargumentaation perusteella, vaan se kysyi lupaa tähän ylemmältä taholta. Ainakaan prosessisääntöjä hovioikeus ei siten voinut kiertää kohtuuden perusteella, vaan tämä oli mahdollista ainoastaan ylemmän auktoriteetin luvalla.

4 TUOMIOIDEN PERUSTELEMINEN

4.1 Perusteleminen, auktoriteetti ja oikeuden luominen

Tuomiovallan suhdetta valtiovaltaan ja sen valtaa oikeuden käyttäjänä ja luojana voidaan tarkastella myös tuomioiden perustelemisen kautta. Tuomioistuimet perustelevat tuomioitaan – joko ulospäin tai oikeuden sisällä – erilaisista syistä. Esimerkiksi Vaasan hovioikeuden kaltainen ylivoikeus kirjasi omiin sisäisiin käsitteilypöytäkirjoihinsa käsityksiään oikeuden soveltamisesta, jotka eivät välttä-

⁸⁵³ VHO 1790 Akt. No. 46 sekä 1790 TD 49.

⁸⁵⁴ VHO 1800 AVHD No 12.

mättä näkyneet tuomioiden perusteluissa esiintyvänä argumentaationa ulkopuolisille. Varsinaisesta ratkaisutoiminnasta kertovat tekijät voivat olla sisäisissä perusteluissa näkyvissä toisella tavalla kuin ulospäin suunnatuissa argumenteissa. Tosin myöskään tuomioistuimen sisäiset pöytäkirjat ja sisäinen argumentaatio eivät aina heijasta päätöksentekoa ja ratkaisutoimintaa kovin paljon vahvemmin kuin tuomioihin kirjoitetut perustelut. Jürgen Weitzel on muistuttanut, että (oikeudellisen) päätöksen tekemisen ja päätöksen perustelemisen välillä olevaa eroa on mahdollista soveltaa myös tuomioistuinten sisäiseen käyttöön tarkoitettuihin perusteluihin.⁸⁵⁵ Tuomioistuimen pöytäkirjoista ilmenevä argumentaatio voi sakin heijastaa pikemminkin jälkimmäistä (perustelemistapaa) kuin ilmentää todellisia ratkaisutoiminnassa käytettyjä menetelmiä.

Tuomioissa ilmenevillä perusteluilla ja argumenteilla on erilaisia tehtäviä. Perustelut voivat olla olemassa vain tuomioistuimen omaa käyttöä varten – sekä kyseisessä tapauksessa että myöhemmissä jutuissa. Perustelut voidaan myös suunnata kyseisen jutun osapuolille sekä mahdolliselle ylemmälle instanssille muutoksenhakua varten tai – laajimmillaan – perustelujen audienssina voi olla suuri yleisö.⁸⁵⁶

Nykypäivänä perustelukäytäntö on merkittävä tekijä, jonka avulla näytetään toteen ratkaisun hyväksyttävyyttä; perustelut legitimoivat ratkaisua ja niiden kohteena on – paitsi asianosaiset ja tuomioistuinlaitos – myös suuri yleisö. Perustelukäytäntö siis toisin sanoen heijastaa ajatusta, että oikeudesta voidaan olla monta mieltä.⁸⁵⁷ Aina perusteluja ei kuitenkaan kirjoitettu laajemmalle lukijakunnalle, vaan perusteleminen myös tuomioissa tapahtui lähinnä oikeudenkäytön ja tuomioistuinlaitoksen sisäisistä intresseistä. Vasta Ranskan vallankumouksen jälkeen, 1800-luvun alkupuolella ryhdyttiin painottamaan suuren yleisön merkitystä perustelujen kohteena.⁸⁵⁸

Käytäntö sen osalta, miten tuomioistuinten ratkaisut perustellaan, on vaihdellut ja vaihtelee yhä laajasti. Eri kulttuureissa on erilaisia tapoja lähestyä perustelukysymystä; usein perustelujen kirjoittamistavat ovat muotoutuneet pitkällisen historiallisen prosessin tuloksena, eivätkä ne välttämättä ilmennä tietoisesti valittua linjaa esimerkiksi avoimuuteen tai julkisuuteen liittyvissä kysymyksissä.⁸⁵⁹

Voimakkaasti auktoriteetin hallitsemassa suhteessa auktoriteetilla varustetun osapuolen ei ole välttämätöntä perustella ratkaisujaan auktoriteetin kohteena oleville. Auktoriteettia totellaan muilla perusteilla kuin sen vuoksi, että kohde-

⁸⁵⁵ Weitzel 2006, s. 13.

⁸⁵⁶ Cordes 2006, s. 7–8.

⁸⁵⁷ Weitzel 2006, s. 14–15.

⁸⁵⁸ Czeguhn 2006, s. 225, 235.

⁸⁵⁹ Ks. Czeguhn 2006, s. 222–225 perustelukäytännöistä uudella ajalla Euroopassa.

yleisö vakuuttuu tämän käyttämien argumenttien hyväksyttävyydestä. Nykyaikaisessa länsimaisessa yhteiskunnassa oikeudenkäytön legitimitettä on sen sijaan pääsääntöisesti haettava argumentoinnin kautta: perustelut toimivat osoituksena oikeudenkäytön rationaalisuudesta ja takuuna oikeudellisen vallan väärinkäyttöä vastaan⁸⁶⁰.

Hierarkkisessa järjestelmässä argumentointi ja perustelut voivat toimia auktoriteettisuhdetta murentavana tekijänä, koska ne rapauttavat vaatimusta ehdottomasta tottelemisesta. Esimerkiksi ius commune ei ollut omiaan edistämään vaatimusta tuomioiden perustelemisesta. Keskiaikaisilla tuomareilla oli suhteellisen laaja harkintavalta oikeutta jakaessaan, mitä ajan oppineet painottivat kommentiteoksissaan. Tuomareiden harkintaa ja näiden auktoriteettia olisi heikentänyt vaatimus perusteluiden esittämisestä annetuille tuomioille.⁸⁶¹ Kanonisen oikeuden tuomareilla katsottiin olleen riittävä auktoriteetti tuomion antamiseen ilman perustelujakin ja Reichskammergericht katsoi, että sen auktoriteettia oli halvennettu, kun osa sen tuomioista perusteluineen julkaistiin uuden ajan alkupuolella 1563.⁸⁶²

Sen paremmin kanoninen kuin roomalainen oikeuskaan eivät varsinaisesti kieltäneet tuomioiden perustelemista. Yleinen näkemys kuitenkin oli, että perusteleminen oli varomatonta. Perusteleminen saattoi johtaa siihen, että vedottiin väärin tai vähemmän merkitseviin syihin. Roomalaisen oikeuden mukaan tuomiossa oleva virhe – joka saattoi myös olla virhe argumentoinnissa tai perustelussa – saattoi johtaa tuomion mitätöimiseen. Varovaisen tuomarin ei siten kannattanut merkitä perusteluita tuomioon.⁸⁶³

Perustelukäytäntö vaihteli eri Euroopan maissa, mutta melko yleisesti se koettiin tarpeettomaksi ennen 1800-lukua. Esimerkiksi Espanjassa perusteltiin (yksittäiselle tuomioistuimelle) suunnattua perustelukieltoa vuonna 1778 sillä, että se olisi vain aiheuttanut jutun osapuolille ajan ja rahan hukkaa. Kun säännöksiä perusteluvollisuudesta ennen 1800-lukua esiintyi, oli tavoiteltu intressi yleensä aina tuomioistuinlaitoksen sisäinen. Jo 1700-luvulla olivat kuitenkin myös asianomaiset vähitellen alkaneet saada paremmin tietoa tuomioiden perusteluisista.⁸⁶⁴

Saksassa oli esiintynyt jossain määrin kannanottoja perustelemisselvöllisyyden puolesta jo aikaisemmin, mutta ei asianosaisnäkökulmasta, vaan uuden oikeuden luomisen intressissä. Kirjoittajat kannattivat selektiivistä tärkeimpien tapausten julkaisemista avuksi tuomareille ja oikeudenkäytön yhtenäisyyden

⁸⁶⁰ Dawson 1968, s. xi; Weitzel 2006, s. 14–15.

⁸⁶¹ Helmholz 2003, s. 113; Dawson 1968, s. 435.

⁸⁶² Czeguhn 2006, s. 226–227, 237.

⁸⁶³ Czeguhn 2006, s. 226–227, 235.

⁸⁶⁴ Czeguhn 2006, s. 222–225, 235, 238.

turvaamiseksi. Intressi ei siten ollut varsinaisesti perusteluvelvollisuudessa, vaan myöhemmässä tuomarien ratkaisutoiminnassa.⁸⁶⁵

Ruotsissa ei 1700-luvulla julkaistu päätöskokoelmia samalla tavalla kuin esimerkiksi Saksassa, joten perusteluilla ei pyritty tämänkaltaiseen oikeudelliseen vaikuttamiseen. Saksassa nämä argumentit olivat myös muiden tuomioistuinten saatavilla julkaistujen päätöskokoelmien kautta.⁸⁶⁶ Joitain kokoelmia julkaisiin myös Ruotsissa: esimerkiksi Svean hovioikeudessa vaikuttaneen juristin Becchius-Palmcranzin kokoelmat 1700-luvun alusta.⁸⁶⁷ Yksittäisiä päätöksiä saatettiin myös toisinaan julkisuuteen ja tältä osin sensuuri oli melko salliva.⁸⁶⁸

Ruotsissa julkaistiin kuitenkin tuomioiden sijaan ennen kaikkea asetuskokoelmia, mikä kertoo säädetyn lain merkityksestä oikeudellisten ennakkotapausten sijaan. Kokoelmissa julkaistut oikeustapaukset edustivat ennen kaikkea oikeusrevision tapauskäytäntöä: esimerkiksi Jusleenin ja af Ugglasin kokoelmissa esiintyvät oikeustapaukset olivat oikeusrevision vastauksia hovioikeuden esittämiin kysymyksiin.⁸⁶⁹ Julkaistuissa asiakirjoissa painotettiin siten lainsäätäjän sekä kuninkaasta ja valtaneuvoksista koostuvan ylimmän oikeusasteen merkitystä. Tämä ei jättänyt kovin paljon tilaa uusien oikeudellisten sääntöjen kehittämislle hovioikeuden toiminnan kautta.

Valistuksen ajan myötä muutosta suhtautumisessa perustelemiseen alkoi muokata myös ihmiskuvan muutos. Ajatuksena oli, että argumentointi ja perustelujen esittäminen edellyttävät sekä auktoriteetin käyttäjältä että sen kohteelta tiettyä periaatteellista samankaltaisuutta. Ne edellyttävät vähintään kykyä ja kelpoisuutta järjen käyttöön. Jos argumentoinnin kohteen ei katsota kykenevän ymmärtämään ja punnitsemaan argumentteja, ei ole olemassa edellytyksiä eikä mielekkyyttä perustella ratkaisuja. Tällaista yhtäläistä kykyä järjen käyttöön ei ennen valistuksen aikaa yleisesti kaikilta ihmisiltä oletettu löytyvän.

Kuten tunnettua on, valistuksen ajan keskeisiä ilmiöitä oli sekä järjen käytön korostaminen että lisääntynyt kriittisyys auktoriteetteja kohtaan. Valistus opetti ihmiset kyseenalaistamaan, olemaan hyväksymättä auktoriteetteja kritiikittävästi.⁸⁷⁰ Tällä oli vaikutusta niin tieteisiin ja taiteisiin kuin myös esimerkiksi tapaan legitimoida valtiovaltaa: kuninkaat eivät voineet enää hallita ainoastaan ”Jumalan armosta”, vaan heidän oli perusteltava asemaansa muulla tavoin, esimerkiksi vetoamalla kansalaisten oikeuksien puolustamiseen kuten Fredrik II ja Kustaa III tekivät. Sama kehitys näkyi – vaikkakin viiveellä – myös tuomiois-

⁸⁶⁵ Czeguhn 2006, s. 236.

⁸⁶⁶ Kroeschell 1989, s. 47.

⁸⁶⁷ Bacchius-Palmcranz samlingar. Juridica I. Riksarkivet. Mainittu teoksessa Keskisarja 2006, s. 48, av. 124.

⁸⁶⁸ Boberg 1951, s. 6, 46.

⁸⁶⁹ Jusleen 1751, af Ugla 1776, af Ugglas 1780 ja 1794.

⁸⁷⁰ Dupré 2004, s. ix.

tuinten puolella, joilta odotettiin avoimempaa linjaa tuomioidensa perustelumiskäytäntöön.

Auktoriteetin ja legitimitietin suhdetta käsiteltäessä on myös huomioitava kysymys yhteiskunnallisesta kontekstista. Ruotsalaisessa yhteiskunnassa talonpoikaiston asema oli vahvempi kuin monissa Keski-Euroopan maissa, eikä maa-
taomistavaa, valtiopäivillekin poliittisena säätyinä osallistuvaa talonpoikaa varmastikaan pidetty yhtä kykenemättömänä järjen käyttöön kuin lähes maaorjan asemassa olevaa viljelijää. Tämä näkyi myös haettaessa legitimitettiin tuomioistuinten ratkaisuille. Esimerkiksi alioikeuksissa tuomion muotoilijaksi merkittiin 1600-luvun lopulla ”lautamiehet” tietyissä vakavissa rikostapauksissa, joista oli mahdollista langettaa kuolemantuomio. Näin korostettiin tuomion saamaa talonpoikaista hyväksyntää ja vähennettiin epäilyjä tuomarin mielivallasta. Legitimiteetti ei tullut vain tuomarin auktoriteettiaseman kautta, vaan myös yhteisön hyväksynnästä.⁸⁷¹

Auktoriteettiin ja legitimitettiin liittyvien syiden lisäksi perusteluiden kirjaaminen tuomioihin ja niiden julkaiseminen liittyi myös oikeudenkäytön itsenäisiin, sisäisiin syihin. Perusteltujen ratkaisujen tekeminen ja julkaiseminen vaikutti siihen, missä määrin alemmat tuomioistuimet, oikeudenkäyntiasiamiehet ja asianosaiset kykenivät hyödyntämään ylemmän tuomioistuimen ratkaisuja ohjeina oikeudellisten ongelmien ratkaisemiseksi tai ennakoidessaan oman riitansa menestymismahdollisuuksia. Tässäkin mielessä suhtautuminen nimenomaisesti ylempien tuomioistuinten oikeuteen ja velvollisuuteen perustella tuomioitaan palautuu kuitenkin myös auktoriteettiin. Tällä kertaa kuitenkin auktoriteettiin aivan toisessa merkityksessä, suhteessa vallanpitäjään pikemminkin kuin alamaisiin.⁸⁷²

Suhteessa alamaisiin tuomioiden perustelemattomuus oli merkki siitä, että tuomareilla oli omaan statukseensa perustuva auktoriteetti antaa tuomio ilman muuta edellytettyä legitimitietin perustaa. Tuomari näyttäytyi oikeuden lähteenä. Suhteessa vallankäyttäjään, lainantajaan, kielteinen suhtautuminen tuomioiden perustelemiseen saattoi kuitenkin pikemminkin edustaa tuomareiden toimivallan rajoittamista. Näin nähtynä suhtautuminen velvollisuuteen (ja oikeuteen) perustella tuomiot on osa kysymystä siitä, kenellä on oikeus osallistua uuden oikeuden luomiseen ja missä mittakaavassa.

⁸⁷¹ Katajala 1996, s. 116–117. Kimmo Katajalan selostamassa tapauksessa oli kyse kapinajutusta Käkisalmen läänissä. Tapa merkitä tuomion muotoilijaksi lautamiehet oli tuohon aikaan alueella jo poikkeuksellinen. Näin tehtiin ainoastaan, kun kyseessä oli henkirikosasia tai muu erittäin vakava, kuolemantuomiolla rangaistava rikos.

⁸⁷² Dawson 1968 käsittelee tuomioistuinten ja poliittisen auktoriteetin suhdetta, mihin myös seuraava perustuu.

Perustelemisselvollisuus palautuu tässä mielessä kysymykseksi oikeuslähteistä ja erityisesti ylempien tuomioistuinten oikeuskäytännön merkityksestä oikeudenlähteenä. Oikeusriitojen ratkaisemista ja tuomioistuinten toimintaa varten on oikeus aina määriteltävä jonkinlaisiksi konkreettisiksi säännöiksi. Tämä voi tapahtua lainsäätäjän toimin, niin kuin useimmissa länsimaaisissa demokratioissa tänä päivänä. Oikeus on tällöin jotain, joka on säädetyssä lainsäätämisyjärjestyksessä ja kansalaisten viimekätisellä tuella annettua.

Oikeus voidaan katsoa myös luonnonoikeudellisen ajattelun mukaisesti ikuiseksi, muuttumattomaksi, kaikkiin yhtä lailla soveltuviksi säännöiksi. Nämä säännöt on kuitenkin määriteltävä jollain tavalla, mikä voi olla esimerkiksi oikeustieteen tai tuomioistuinten tehtävä. Voidaan myös edellyttää, että sääntöjen on esiinnyttävä lainsäädännössä ennen kuin ne ovat sovellettavia.

Historiallisesti ja maantieteellisesti oikeus ja velvollisuus uuden oikeuden luomiseen on yleensä jakautunut eri tahojen kesken. Lainsäätäjä, tuomioistuimet ja oikeustiede sekä joissain yhteisöissä myös muut tahot – esimerkiksi uskonnolliset auktoriteetit – ovat osallistuneet oikeuden määrittämiseen. Tuomioistuinten kannalta yksi tärkeimmistä kysymyksistä uuden oikeuden luomisen näkökulmasta on ennakkotapausoikeuden merkitys yhteiskunnassa. Missä määrin erityisesti ylempät tuomioistuimet voivat omilla ratkaisuillaan määrittää tulevaa oikeudenkäyttöä ja näin luoda uusia oikeudellisia sääntöjä?

Yksi edellytys ennakkotapausoikeuden synnylle on ylempien tuomioistuinten ratkaisujen perusteleminen ja julkaiseminen. Jos ylempi tuomioistuin ei perustele tuomiotaan millään tavalla eikä tuomiota julkaista missään, ei ole myöskään olemassa edellytyksiä varsinaiselle ennakkotapauksille perustuvan oikeusjärjestyksen synnylle. Tuomioiden perusteleminen ja julkaiseminen sen sijaan todennäköisesti johtaa siihen, että alemmat tuomioistuimet ja riitaosapuolet asiamiehineen hyödyntävät olemassa olevaa ylempään oikeuden tuomioistuinkäytäntöä pohtiessaan ratkaisuja vaikeisiin oikeudellisiin kysymyksiin.

Johtaako tämä varsinaisen ennakkotapausoikeuden kehittymiseen vai ei, on toinen asia. Yhtä lailla toinen kysymys on, olivatko historian kuluessa esiintyneet, ylempille tuomioistuimille suunnatut kiellot perustella tuomioitaan lainsäätäjän tietoisien harkinnan tulosta. Olivatko esimerkiksi mannermaiset hallitsijat – jotka keskitetyn valtion synty- ja kehitysvaiheissa pyrkivät ohjaamaan valtioitaan tietoisesti myös lainsäädännöllä – tietoisia Englannin toisenkaltaisesta, tuomioistuinten oikeuskäytäntöä painottavasta järjestelmästä? Tähän kysymykseen ei ole oleellista tässä saada vastausta. Olennaisempaa on, että uuden oikeuden luomisessa oli osansa eri tahoilla, ja jos yhden tahon osa oli suurempi, jäi muille tahoille vähemmän vaikutusvaltaa.

Mannermaalla uuden ajan tuomioistuimille oli tuomioiden perustelukysymyksen osalta merkittävämpää oikeusalamaisiin nähden ylläpidetty auktoriteetti kuin ennakkotapausoikeuden kautta mahdollisesti saavutettavissa oleva merkittävä-

pi osuus oikeuden määrittämisestä. Osuus vallasta ja oikeuden luomisesta oli saavutettavissa muilla tavoilla, mistä olivat esimerkkinä Ranskan parlamenttien saavuttamat poliittiset ja asetuksenanto-oikeudet tai Saksassa oikeustieteen suuri merkitys oikeuden kehittämiseksi ja oikeudenkäyttäjien yhteydet oikeustieteen edustajiin.⁸⁷³

4.2 Perustelukäytäntö Ruotsissa

Ruotsissa hovioikeuskäytännössä perusteleminen lisääntyi jo 1600-luvun kuudessa. Götan hovioikeudelle alistetuissa jutuissa tuomioita perusteltiin harvoin vielä 1630- ja 40-luvuilla; vuosisadan puoliväliin jälkeen perusteluiden merkitseminen tuomioihin lisääntyi samalla kuin pöytäkirjoihin ryhdyttiin kirjaamaan tuomareiden eriäviä mielipiteitä.⁸⁷⁴

1700-luvulla perusteleminen säädeltiin laissa, jossa todettiin, että tuomioiden tuli perustua syihin ja lakiin (*skiäl och lag*). Vuoden 1734 lain oikeudenkäymiskaaren 24 luvun 3 §:ssä määrättiin tarkasti, mitä tuomioon tuli kirjata: siitä tuli käydä ilmi riitainen asia sekä ne pääasialliset syyt ja laki, johon ratkaisu perustui. Laki nostettiin selvästi oikeudellisen ratkaisun perusteeksi ja se oli merkittävä esiin tuomioon. Negatiivinen suhtautuminen roomalaiseen oikeuteen heijastui siinä, että tuomioissa kiellettiin vetoamasta ulkomaiseen lakiin ja käyttämästä vierasta kieltä. Laki oli nimenomaan kotimaisen lainsäätäjän antama.

David Nehrman käsittelee perusteluvollisuutta sekä siviili- että rikosprosessia käsittelevissä teoksissaan. Rikosprosessia käsittelevässä kirjassaan Nehrman toteaa, että kaikkien tuomioiden on perustuttava syihin ja todisteisiin ja nämä on sisällytettävä tuomioon. Perusteluvollisuutta edellytetään kahdesta eri näkökulmasta: sekä asianosaislähtöisestä että prosessin sisäisestä. Perustelut on kirjattava tuomioon yhtäältä siksi, että asianosaiset voisivat vakuuttua tuomion oikeudenmukaisuudesta. Toisaalta alioikeuden tuomiosta on löydettävä perustelut siksi, että mahdollisessa valitustapauksessa ylioikeus voi selvittää syyt alioikeuden ratkaisuun.⁸⁷⁵

Käsitellessään kuolemantuomioiden täytäntöönpanoa Nehrman laajentaa perusteluvollisuuden merkityksen kattamaan myös laajemman yleisön. Tuomiossa esiteltävillä perusteluilla on vakuutettava myös ulkopuoliset siitä, että rangaistukseen tuomittu rikollinen on todella perustellusti syyllistynyt tekoon. Tämä toteamus on yhdistetty näkemykseen, jonka mukaan suuren yleisön keskuudessa aiheuttaisi suuttumusta, jos vakavista rikoksista syytetyt pääsisivät teoistaan rangaistuksitta. Perusteluiden ja niiden avulla saavutettavan vakuuttu-

⁸⁷³ Dawson 1968, erit. s. 196–213, 305–314.

⁸⁷⁴ Thunander 1993, s. 42, 45.

⁸⁷⁵ Nehrman 1759, s. 233–234.

neisuuden kautta oli siten tarkoitus vähentää myös yleisön mahdollisia negatiivisia tunteenpurkauksia. Tämän varmistamiseksi tuli hovioikeuden tuomio lukea ääneen teloituspaikalla ja näin perustella yleisölle rangaistuksen oikeudenmukaisuutta.⁸⁷⁶

Perusteluvollisuus liittyi osittain käytännöllisiin syihin: tuomioistuinprosessin ja nimenomaisesti muutoksenhaun toimivuuteen. Pääsääntöisesti kirjallinen hovioikeusprosessi ei voinut toimia, jos alioikeudet eivät perustelleet omia tuomioitaan. Perusteluvollisuus liittyi myös legitimoiteettiin: perusteluilla vaikutettiin asianosainen tuomion oikeudenmukaisuudesta ja siten myös yleisemmin oikeudenkäytön hyväksyttävyydestä. Niin kuin edellä on viitattu, ei tuomioiden perustelemista kuitenkaan nimenomaisesti tuona aikana edellytetty oikeudenkäyttöä legitimoivana tekijänä. Päinvastoin perustelemiseen suhtauduttiin – laajemmin eurooppalaisittain tarkasteltuna – usein jopa negatiivisesti.

Tutkitun tuomioistuinaineiston perusteella voidaan todeta, että syyt ja todisteet löytyvät sekä alioikeuksien että hovioikeuksien tuomioista yleensä moitteettomasti. Kirjallisista todisteista ja todistajanlausunnoista on mainintoja; lakiin, muihin kirjallisiin oikeuslähteisiin ja välillä myös luonnonoikeudellisiin argumentteihin on viittauksia tuomioissa. Lakiin viitataan erityisesti, kun tehdään tiettyjä prosessuaalisia päätöksiä oikeuden menettämisestä tai kun määrätään oikeudenkäyntikuluista. Myös pääasian ratkaisemisen yhteydessä käytetään lakiviittauksia, mutta tämä ei ole yhtä säännönmukaista.

Vaasan hovioikeuden tuomiotaltioista löytyy yleensä aina vähintään jossain määrin hovioikeuden esittämiä perusteluja ratkaisuilleen. Silloin kun hovioikeus ei ole katsonut tarpeelliseksi muuttaa alemman tuomioistuimen ratkaisua, saat-
taa perustelu toisinaan olla hyvin lyhytkin. Jos muutoksenhakija ei ole hovioikeuden arvioinnin mukaan kyennyt esittämään mitään sellaista näyttöä, joka antaisi syyntä alioikeuden ratkaisun muuttamiseen, on hovioikeus usein vain todennut tämän. Tuomiotaltioon on tällöin kirjattu esimerkiksi:

*”Detta mål har Kongliga Hofrätten tagit i öfverwägande: Men finner inga sådane skjähl wara af Parterne anförde som kunna föranleda till ändring i Lagmans Rättens motwärdade samt på Lag och sakens beskaffenhet grundade dom; hwarföre densamma till deras efterrättelse warder gillad och fastställd, så i hufvudsaken som hvad Rättegång kostnaderne angår.”*⁸⁷⁷

Tapauksessa, jossa muutoksenhakija ei ole pystynyt esittämään uusia syitä alioikeuden tuomion muuttamiseksi, on yleensä vain todettu tämä ja vahvistettu alioikeuden lakiin ja asian luonteeseen perustuva tuomio. Tällöin on kuitenkin

⁸⁷⁶ Nehrman 1759, s. 313.

⁸⁷⁷ VHO 1790 TD No 9.

myös tuomion ingressissä tai itse tekstissä yleensä käyty tarkasti läpi alioikeuden käyttämää perustelua, johon hovioikeus on siten voinut perustaa myös oman tuomionsa. Tämä pätee lähes poikkeuksetta kaikkiin vetotapauksiin.

Sen sijaan valitustapauksissa hovioikeuden ratkaisut ovat joskus hyvin lyhyitä eikä perusteluihin ole tuhlattu kovin paljon aikaa. Käytäntö oli siis tältä osin pitkälti sama kuin 1600-luvulla, jolloin ratkaisua harvoin perusteltiin, jos alioikeuden tuomio hyväksyttiin.⁸⁷⁸ Tästä esimerkkinä voidaan ottaa tapaus vuodelta 1780⁸⁷⁹, jossa joukkoa Uudenkaarlepyyn nuorisoa oli syytetty oleskelusta kaupungin kaduilla liian myöhään vastoin kaupungin viranomaisten antamaa julistusta.

Öfwerwarande Höfwälborne Herr Baron och Presidenten, Herrar HofRätts Råderne Tandefeldt och Hising, herrar Assessorerne Krabbe, Lode, DeLaChapelle och af Palèn.

Ansl. den 6. April

Kongliga Majjistets och Rikets Wasa Hofrätts i Storfurstendömet Finland Utslag, up-på de Beswär Stads Fiscalen i NyCarleby Eric Nordling theröfwer anført, at Råd-stufwu Rätten i berörde Stad genom Utslag den 1. sistledne Martii befriat Borgare Sönerne Eric Pentzin, Carl Fredric Krook, Nils Backman, Johan och Petter Schytten, Olof och Johan Jüthe, Lotsen Nils Sims Son Matts Sund, Styrmans Sonen Johan Häggroth, Inwånare Sönerne Anders och Eric Lindström, Samuel Aslom, Anders Kärrman, Eric Häggroth och Johan Hallberg, Lärogässen Eric Bäck, Siömans Sonen Gabriel Paulin, samt Borgare dottrarne Lisa Holmlund Brita Lena Schyttén, Brita Stina Lybeck, Brita Stina Turdin och Anna Lena Hällberg ifrån Stads Fiscalens påstå-ende om böter för det de den 8. sistledne Februarij om aftonen skola wistats senare på gatorna än det warit dem efter Magistratens den 11. Martii 1776 utfärdade kundgiör-else tillåtit; Uti hwilket Utslag Nordling af förenemde skiäl om ändring anhåller, det handligarne utwisa; gifwit i Wasa den 20. Martii 1780.

Kongliga hofrätten har tagit detta mål i öfwerwägande och finner icke sådane skjäl wara af Klaganden anförde som kunna wärcka ändring i Rådstufwu Rättens den 1. sidstledne Martii afsagde Utslag, hwilcket således warder till wederbörandes efter-rättelse gilladt och faststält.

A: F: Kurck

A. Tandefeldt Carl Hising

C: Fridr:Krabbe J.C.V.Lode

Joh: Cas: DeLaChapelle Eric af Palen

Utslag uppå StadsFiscalen Nordlings Beswär

⁸⁷⁸ Thunander 1993, s. 155.

⁸⁷⁹ VHO 1780 AVHD No 13.

Ratkaisun ingressissä todetaan tavanomaiseen tapaan valittajan tiedot, rikkeestä syytetyt ja se, mitä asia käsitteli. Syitä, joiden perusteella muutosta on haettu, ei ole ratkaisussa käyty läpi ollenkaan, vaan on vain viitattu asiakirjoihin. Myöskään ratkaisusta ei ilmene, millä perusteella alioikeus on tehnyt ratkaisunsa – tässä tapauksessa vapauttanut nuoret syytetyt kaupunginviskaalin näille vaatimasta vastuusta sen johdosta, että nämä ovat oleskelleet kaupungin kaduilla myöhempään kuin maistraatti on sallinut. Asianosaisia ja teonnimikettä käsittelevien tietojen jälkeen hovioikeus on ainoastaan todennut, ettei alioikeuden ratkaisun muuttamiseen ole aihetta. Yhtä tiiviisti perustellen on ratkaistu myös useita muita valitusasioita.

Tietysti se, missä määrin hovioikeus saattoi ottaa kantaa juttuun ja perustella päätöksiään, riippui myös sille osoitetuista vaatimuksista. Jos asianosaisille osoitettu asianajaja totesi, ettei hän uskaltanut esittää mitään syitä alioikeuden tuomion muuttamiseksi, ei hovioikeudelle jäänyt paljon muuta vaihtoehtoa kuin todeta, että mitään syitä tuomion muuttamiseksi ei ollut esitetty. Esimerkiksi maankäyttöä käsittelevässä tapauksessa vuodelta 1780 oikeudenkäyntiasiamiehenä toiminut hovioikeuden auskultantti M. A. Castrén totesi alun perin juuri näin.

*...men som Iggoiser finnes hafwa med bågge underrättterne saken tappat; Så vågar jag icke anföra någât till ändrings winnande uti Lagmans Rättens af dem motwärdjade dom...*⁸⁸⁰

Sellaisia ratkaisuja, joissa hovioikeus on todennut ainoastaan, ettei valittaja ole esittänyt mitään syytä muuttaa alioikeuden tuomiota, on suhteellisen paljon. Näissäkin tuomioissa on yleensä otettu kantaa oikeudenkäyntikuluja käsitteleviin vaatimuksiin; joissain rikosjutuissa hovioikeus on myös viran puolesta määrännyt rangaistuksen muuntamisesta, jos syytetyllä ei ollut varaa maksaa hänelle tuomittuja sakkoja.

Vuonna 1780 vedotuista jutuista vain yhdessä hovioikeus on perustellut ratkaisunsa sillä, ettei asianosainen ole esittänyt mitään sellaisia syitä, joilla olisi merkitystä alioikeuden ratkaisun muuttamiselle. Vuonna 1790 näitä tapauksia oli 12 ja vuonna 1800 kaikkiaan 16.⁸⁸¹

Molempien jälkimmäisten vuosien osalta voidaan huomata, että enemmistö näistä tapauksista oli ratkaistu loppuvuodesta: vuonna 1790 seitsemän tapausta

⁸⁸⁰ VHO 1780, Aktit No 1 sekä 1780 TD No 7. Myöhemmin oikeudenkäynnin aikana muitakin syitä löytyi. Asianajajat olivat kahdesti suullisesti kuultavina hovioikeudessa ja Castrén osoitti lopulta kyseessä olevan maan kruununmaaksi. Hovioikeus kumosi tämän takia laamannioikeuden tuomion ja siirsi asian oikeaan instanssiin kuninkaan käskynhaltijan tutkittavaksi.

⁸⁸¹ VHO 1780 TD No 3; VHO 1790 TD No:t 9, 18, 20, 28, 31, 36, 43, 46, 47, 48, 49 ja 50; VHO 1800 TD No:t 3, 9, 13, 23, 25, 28, 30, 37, 40, 46, 47, 52, 53, 55, 59 ja 61.

loka-marraskuussa, vuoden 1800 jutuista kahdeksan loka-joulukuussa. Aineisto on kuitenkin liian pieni kertomaan, onko tällä mitään merkitystä vai onko kyseessä sattuma. Kuviteltavissa olisi, että loppuvuodeksi on jätetty helpompia juttuja, koska monimutkaisemmat on haluttu käsitellä ensin tai että loppuvuodesta jutuista on haluttu päästä nopeammin eroon, joten helpommin on tyydytty toteamaan, että syyt muuttamiselle ei ole. Mahdollista on myös, että näiden tapausten puhtaaksi kirjoittaminen on ollut nopeampaa, koska ne ovat pääsääntöisesti lyhyempiä ja siksi ne on kiireesti vielä saatettu tuomiokirjaan ennen vuoden loppua.

Vastaavaa painotteisuutta vuoden loppuun ei näy valituksen kautta hovioikeuteen tulleissa jutuissa, joissa vielä useammin käytettiin tätä rutiiniperustelua. Vuonna 1780 kaikista valitusasioiden päätöstaltioon merkityistä jutuista 16 tapauksessa ratkaisu oli perusteltu syiden esittämättömyydellä. Vuonna 1790 tapauksia on 33 ja vuonna 1800 jo 54.⁸⁸² Erityisesti viimeisenä vuonna perustetta käytetään säännönmukaisesti lähes aina, kun alioikeuden tuomiota ei muutettu.

Erityisesti tuomiotaltioissa juttuja on kuitenkin pääsääntöisesti käyty laajasti läpi. Toisinaan on myös toistettu asiaan liittyviä tietoja eri oikeusasteiden tuomioiden läpikäynnin yhteydessä siinä määrin, että on helposti ymmärrettävissä, miksi tuomioistuimia aika ajoin muistutettiin kuninkaallisissa kirjeissä sortumasta liikasanaisuuteen.⁸⁸³ Tuomioistuimen argumentit ja lain edellyttämät syyt ja laki kävivät myös pääsääntöisesti hyvin selville tuomioista. Hovioikeuden sisäisiä pöytäkirjoja tarkastelemalla on mahdollista selvittää jossain määrin, kerrottiinko asianosaisille kuitenkin kaikkia niitä syitä, jotka vaikuttivat ratkaisun tekoon.

4.3 Falander vs. Walding

Esimerkkinä Vaasan hovioikeuden tavasta argumentoida konkreettisesti otetaan yksi tapaus. Sen avulla voidaan tarkastella yhtäältä hovioikeuden ratkaisun tekoja perustelutapaa, joka näkyi sisäisistä pöytäkirjoista ja toisaalta sitä, miten hovioikeus argumentoi asianosaisten suuntaan tuomiossaan. Tapaus valottaa myös osin niitä argumentteja, joihin nojautuen tuomioistuin teki päätöksensä – tai ai-

⁸⁸² VHO 1780 AVHD No:t 3, 4, 10, 13, 22, 36, 41, 43, 44, 46, 51 ja 55; VHO 1790 AVHD No:t 1, 3, 4, 5, 6, 7, 10, 12, 16, 20, 23, 29, 31, 33, 46, 51, 52, 55, 57, 60, 81, 86, 88, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 100, 111, 114 ja 115; VHO 1800 AVHD No:t 1, 2, 3, 6, 14, 20, 21, 25, 29, 30, 35, 46, 49, 51, 55, 59, 60, 70, 72, 78, 81, 84, 85, 86, 93, 105, 110, 111, 113, 120, 121, 122, 123, 126, 132, 133, 134, 135, 136, 139, 143, 144, 145, 147, 151, 154, 159, 160, 161, 165, 172, 173 ja 177.

⁸⁸³ Tuomioista maksettiin lunastusmaksuja sivujen perusteella, joten tähän saattoivat kirjurit toisinaan tuntea houkutusta. Toistoa tai hyvin harvaa käsialaa esiintyy kuitenkin melko harvojen tuomioiden yhteydessä. Pituutta lisäsivät saamisjutuissa myös säännökset, jotka velvoittivat kirjoittamaan tietyt summat ulos numeerisen merkinnän sijaan.

nakin argumentteja, joiden asianajajat kuvittelivat vaikuttavan tuomioistuimen ratkaisuun.

Kyseisessä, vuodelta 1790 olevassa tapauksessa⁸⁸⁴ oli kyse korvauksista, joita muutoksenhakija, vaasalainen raatimies ja kauppias Abraham Jacob Falander haki coopvaerdie laivuri Martin (Mårten) Waldingilta. Falander oli omistanut laivan nimeltä *Conjuncturen*, jonka hän oli halunnut myydä. Falanderin Lontoossa sijaitsevien asiamiesten kautta Walding oli palkattu kapteeniksi alukselle, jonka tämä oli saanut tehtäväkseen myydä Bourdeaux'ssa, Ranskassa parhaaseen saavutettavissa olevaan hintaan. Walding oli suorittanut tehtävän ja Falanderin asiamies J. Harmenssen Ranskassa oli myöhemmin ilmoittanut Vaasaan, että laiva oli myyty Allaret et Fils'lle 31.500 livren hintaan. Kauppahinnan lisäksi ostaja oli luovutuksen (*avträde*) nimellä jättänyt Waldingille lahjana 1500 livreä eli 270 riikintaaleria 40 killinkiä.

Jutussa riideltiin myös joistain muista korvauksista, mutta pääasiallinen riidanaihe oli edellä mainittu 1500 livreä. Falander katsoi, että raha oli osa kauppahintaa ja olisi kuulunut hänelle. Walding oli saanut palkkionsa jo palkan muodossa eikä hänelle kuulunut minkäänlaista ylimääräistä korvausta Falanderin laivan myymisestä. Falanderin mukaan Walding oli laittomasti ja omavaltaisesti hankkinut summan itselleen.

Walding puolestaan argumentoi, että oli tavanomaista ja varsinkin ulkomailla tunnettu käytäntö, että laivan ostaja kunnioitti laivuria ylimääräisellä lahjalla (... *enligt wanligheten samt en känd plågsed i synnerhet å utrikes orter, förära Skepparen såsom för Skeppets afträde*...). Ostajalla oli oikeus disponoida omaisuudestaan ja lahjoittaa hänelle laivurina 1500 livreä, jos tämä niin halusi.

Raastuvanoikeus hyväksyi tämän päättelytavan ja katsoi, että Walding oli oikeutettu pitämään hyvänään saamansa rahasumman. Alioikeuden mukaan Falander ei ollut kyennyt näyttämään toteen, että myyntihinnaksi olisi alun perin määritetty 33.000 livreä. Harmenssen oli ilmoittanut Falanderille myyntihinnaksi 31.500 livreä ja ostaja oli oikeutettu halutessaan lahjoittamaan kapteenille summan laivan luovuttamisesta, niin kuin ulkomailla oli tapana.

Hovioikeus sen sijaan muutti tuomion. Kaupasta ei ollut olemassa sopimusta, joten hovioikeus perusti tuomionsa osapuolten väliseen kirjeenvaihtoon. Se katsoi, ettei ollut olemassa näyttöä rahasumman lahjanomaisuudesta, vaan se liittyi suoraan laivan luovutukseen (*avträde*). Siihen Walding oli velvoitettu sopimuksensa perusteella ja palkkakorvausta vastaan, eikä hänellä ollut oikeutta pyytää itselleen ylimääräistä korvausta tästä toimesta. Hovioikeuden mukaan Walding ei ollut kyennyt näyttämään toteen, että ulkomaiseen kaupankäyntiin olisi kuulu-

⁸⁸⁴ VHO 1790 TD No 5; VHO 1790 Aktit No 30; VHO 1790 hovioikeuden pöytäkirjat den 17 Februarii: Abraham Falander Kärande emot Martin Walding Swarande.

nut tapaoikeudellinen käytäntö laivurin kunnioittamisesta erityisellä (rahamääräisellä) lahjalla.

Och ehuru Coopvaerdie Skepparen Walding yrkat, at de omtwistade Ett Tusende Fem hundrade Livres tournois hade såsom föräring blifwit honom af Köparne gifne, jemlikt öfligit bruk särdeles å utrikes orter, har han likwäl hwarcken kunnat förete något bewis om dylik plägsed wid sådan handel, eller genom de af honom åberopade bref, Arrhenii & Compag(nie) till honom af den 3: Nowember 1788 och Hermenssens & Compag(nie) till Falander af den 31: Januarii sistledit År sitt påstående derom styrcka.

Kapteeni oli yrittänyt myös argumentoida, että käydyn kirjeenvaihdon mukaan laivasta oli saatava myytäessä vähintään 30.000 livreä. Koska Falander oli itse asiassa saanut enemmän, ei hänellä ollut mitään oikeutta vaatia 1500 livren summaa Waldingilta. Hovioikeus ei kuitenkaan hyväksynyt argumenttia, sillä sekä tässä nimenomaisessa että toisessa kirjeessä oli nimenomaisesti painotettu sitä, että laiva tuli myydä niin korkeaan hintaan kuin mahdollista.

Oleelliseksi katsottiin sekä raastuvan- että hovioikeudessa Falanderin Ranskassa sijaitsevan asiamiehen Harmenssenin Falanderille tammikuussa 1789 lähettämä kirje. Alioikeuden mukaan kirje oli todistanut, että kauppasumma oli 31.500 livreä; hovioikeuden mukaan kirje sen sijaan osoitti ainoastaan, että Walding oli vaatinut 1500 livreä ennen laivan luovutusta. Kirje ei sen sijaan sanonut mitään tuon maksun vapaaehtoisesta tai tavan mukaisesta luonteesta. Walding oli palkattuna laivurina ainoastaan täyttänyt sen velvollisuuden, jonka hän oli ottanut suorittaakseen eikä hänellä ollut oikeutta ylimääräisiin palkkioihin ostajilta. Hovioikeuden mukaan 1500 livreä oli ilman mitään epäilystä (*utom alt twifwelsmål*) osa kauppasummaa ja kuului laivan omistajalle Falanderille.

Nämä olivat perustelut ja argumentit, jotka esitettiin hovioikeuden tuomiossa. Asianosaisten suuntaan tuomioistuin argumentoi, että sen päätöksenteko oli ollut selkeää ja esitetty todistusaineisto osoitti ilman mitään epäilystä, että riidan kohteena ollut rahasumma kuului laivan omistajalle ja että laivuri oli velvoitettu korvaamaan sen.

Hovioikeuden pöytäkirja kuitenkin kertoo, että tuomarit eivät olleet niin yksimielisiä kuin tuomion perusteella voisi kuvitella. Pöytäkirjat eivät kaikissa tapauksissa kerro kovinkaan paljon hovioikeuden ratkaisukäytännöistä. Pöytäkirja heijastaa hyvin pitkälti lopullista tuomiota ja usein ainoana erona on se, että pöytäkirjassa käytetään yksikön ensimmäistä persoonaa ”*jag* (esittelevä tuomari) *finner*” kun lopullisessa tuomiossa käytetään muotoa ”*Hovrätten finner*”. Esittelevän tuomarin esitys lopulliseksi ratkaisuksi luettiin ääneen tuomioistuimen istunnossa ja jos muut tuomarit hyväksyivät sen, vahvistettiin esitys hovioikeuden lopulliseksi tuomioksi. Muut tuomarit saivat kuitenkin halutessaan ottaa jutun asiakirjat tutustumista varten mukaansa ja esittää jutussa vaihtoehdoisen päätösratkaisun.

Falanderin ja Waldingin tapauksessa esittelevänä tuomarina (*referent*) toimi hovioikeuden asessori Fredric Jusleen. Hänen esityksensä lukemisessa kesti kaksi päivää, minkä jälkeen asessori Eric Alan pyysi asiakirjat itselleen. Seuraavana päivänä hän toi tuomioistuimeen kirjallisen esityksensä vaihtoehtoiseksi ratkaisuksi.

Alan tulkitsti todistusaineistoa toisin kuin Jusleen. Hänen mukaansa kirjeet osoittivat, että Falander oli valtuuttanut Harmenssenin – ei Waldingia – tekemään kaupan ostajien kanssa. Laivuri oli ollut ainoastaan avustavassa roolissa, hän oli neuvotellut hinnasta ja luovuttanut laivan, mutta vastuu laivan myynnistä oli silti Harmenssenilla. Harmenssen oli ilmoittanut Falanderille kaupanteon jälkeen myyntihinnaksi 31.500 livreä, mikä Alanin mukaan osoitti, että hän oli hyväksynyt kaupan sillä ehdolla, että Walding sai riidan kohteena olevat 1500 livreä. Jos Harmenssen oli näin tehdessään ylittänyt valtuutensa, tuli Falanderin vaatia korvauksia häneltä, ei sen sijaan kapteeni Waldingilta.

Tätä vaihtoehtoista tuomiota ei kuitenkaan hyväksytty. Asessori Lode oli Alanin kanssa samalla kannalla, mutta molemmat hovioikeudenneuvokset Hisinger ja Krabbe sekä asessori De la Chapelle pitivät Jusleenin esitystä parempana. Kysymyksessä oli äänestysratkaisu, joka ratkesi äänin 4–2 esittelevän tuomarin hyväksi. ”Ilman mitään epäilystä” -lopputulos tarkoitti lopulta melko tiukalle mennyttä äänestystä ja piilotti vaihtoehtoisen tuomion, joka olisi asianosaisten kannalta tarkoittanut aivan erilaista lopputulosta. Äänestys tai eriävät mielipiteet eivät tulleet asianosaisten tietoon. Kaksi kuudesta tuomarista oli pitänyt vastakaisia argumentteja selvinä (*tydeligen och klar*), mutta ulospäin viesti oli erilainen: hovioikeus oli varma päättelystään ja ratkaisustaan.

Sisäinen pöytäkirja antaa olettaa, että Alanin vaihtoehtoisen esityksen jälkeen siirryttiin suoraan äänestykseen. Jos uusi esitys aiheutti kysymyksiä tai keskustelua, ei niitä merkitty pöytäkirjaan. Pöytäkirja ei anna kovin hyvää osviittaa siitä, minkä takia Jusleen ja Alan päätyivät tekemiinsä esityksiin – mitkä olivat ne syyt, jotka vakuuttivat heidät ratkaisuihinsa.

Kumpikaan asessoreista ei vetoa lainsäädäntöön ratkaisunsa tueksi ja lopullisessa tuomiossa vedottiin lakiin ainoastaan määrättäessä oikeudenkäyntikuluisia. Tapaoikeudellisella käytännöllä oli tässä tapauksessa ollut merkitystä jutun ratkaisun kannalta alioikeudessa. Raastuvanoikeus oli (ainakin implisiittisesti) hyväksynyt ulkomaisen kauppatajan perusteena, joka oikeutti vastaajan vaateen riidellyn rahasummaan. Hovioikeudessa vastaajan väite ei menestynyt, koska hän ei pystynyt näyttämään toteen, että kyseinen tapa oli todella ulkomaisessa merenkulkuun liittyvässä kaupankäynnissä voimassa.

Ehkä tuomareihin vaikuttivat asianosaisten esittämät argumentit. Tapauksen asiakirjoihin tallennettiin sekä muutoksenhakijan valituskirjelmä että vastapuolen jättämä vastaus, joiden perusteella voidaan tarkastella näiden – tai heidän asiamiestensä – esittämiä argumentteja. Falanderin puolelta esitettiin, että alioi-

keuden ratkaisun hyväksyminen olisi luonut vaarallisen esimerkin. Alioikeuden tuomio (kauppatavan hyväksyminen) oli vaarallinen signaali, joka oli kumottava, ennen kuin siitä muodostuisi ennakkotapaus laivanomistajien vahingoksi. Laivurit ja ostajat saattaisivat keskinäisissä neuvotteluissaan päätyä alhaisiin kauppasummiin laivurin saamaa korvausta vastaan ja laivanomistaja jäisi tyhjin käsin tai ei ainakaan saisi käypää hintaa laivastaan. Alioikeuden tuomiota oli muutettava ja Waldingia lisäksi rangaistava niin, ettei sen paremmin hän kuin kukaan muukaan laivuri tulevaisuudessa yrittäisi mitään samankaltaista.

Tämä on sellainen yleinen, kaupankäynnin toimivuutta painottava argumentti, joita on todettu käytettävän tuomioistuimissa muuallakin. Eurooppalaisista yhteyksistä on tunnettua, että riita-asioissa asianajajat argumentoivat erilaisilla yleisemmillä näkökohdilla: päämiehen edun mukaista ratkaisua perusteltiin yleisellä hyvällä. Talous- ja kauppajutuissa tuotiin esimerkiksi esiin se, millaisia oikeuspoliittisia ja funktionaalisia vaikutuksia tietyn säännön soveltamisella saattoi olla laajemmassa yhteiskunnallisessa kontekstissa.⁸⁸⁵

Hovioikeus ei millään tavalla viitannut tähän Falanderin argumentaatioon ja on mahdotonta tietää varmuudella, vaikuttiko argumentti Jusleeniin tai tämän esityksen hyväksyneisiin tuomareihin. Jutun asiakirjoja lukiessa vaikuttaa kuitenkin täysin mahdolliselta, jopa todennäköiseltä, että näillä argumenteilla on ollut merkitystä. Asiakirjoja lukiessa asessori Alanin tekemä ratkaisuehdotus vaikuttaa kaikkein loogisimmalta. Alan lähtee siitä, että Harmenssen on suostunut sopimukseen riippumatta siitä, onko Waldingin saamalle rahasummalle ollut perusteita. Merkitystä on ollut kaupan ehdoilla, jotka ovat ilmenneet konkreettisesti kaupan hyväksymisessä, koska osapuolet eivät ole koskaan tehneet varsinaista kauppasopimusta. Tässä Alaniin ovat varmasti vaikuttaneet kapteenin esittämät argumentit: tämä katsoi, että nimenomaan Harmenssen oli tehnyt kaupan ja yritti nyt vain säilyttää syyn Waldingin niskoille välttääkseen oman vastuunsa.

Hovioikeus kuitenkin katsoi, että sen tuomio oli epäilyksetön ja kohtuullinen (*skäligt*). Riippumatta ratkaisuun vaikuttaneista tekijöistä voidaan katsoa, että hovioikeuden tuomio otti huomioon kaupankäynnin intressit ja (laivan)omistajien edut. Kohtuulliseksi katsottiin turvata omistajan oikeus määrätä omaisuudestaan ja hänen oikeutettu odotuksensa saada omaisuudestaan paras mahdollinen hinta. Hovioikeus ei kuitenkaan katsonut kapteenin toimintaa sinänsä tuomittavaksi eikä hyväksynyt Falanderin vaatimusta rangaistuksen langettamisesta kapteenille.

Osapuolet argumentoivat tässä tapauksessa sekä enemmän että vähemmän oikeudellisilla argumenteilla ja myös hovioikeus vaikutti ottavan huomioon yleiseen hyvään ja kohtuuteen liittyviä argumentteja. Näitä ei kuitenkaan kirjoitettu

⁸⁸⁵ Wjffels 2006, s. 72.

auki tuomioon, vaan tuomio lähti argumentaatiosta, joka keskittyi kirjeiden sisältöön ja siihen, mitä Waldingin velvollisuuksiin palkattuna kipparina oli kuullut. Asianosaisille tuomio ilmoitettiin yksimielisenä ja selvänä.⁸⁸⁶

Tuomion ilmoittaminen yksimielisenä voidaan nähdä strategiana, joka vahvisi tuomioistuimen auktoriteettia. Hovioikeus oli asiansa osaava oikeusistuim, joka löysi oikean ratkaisun sen päätettäväksi tuodussa riidassa. Se antoi asianosaisille ja muille vastaavassa tilanteessa oleville selvän signaalin siitä, kuinka vastaisuudessa tuli toimia. Se kertoi tuomiossaan ne syyt, joihin se oli ratkaisunsa pohjannut, mutta ei tuonut esiin mahdollisia vasta-argumentteja. Nämä jäivät sisäisiin pöytäkirjoihin ja niihin oli siten periaatteessa mahdollista palata tuomioistuimessa pohdittaessa vastaavia tapauksia. Niistä ei sen sijaan ollut osviittaa jatkovalitusta harkitsevalle Waldingille, asiamiehille tai myöhemmille oikeudenhakijoille. Niiden avulla ei voinut kritisoida hovioikeuden asiantuntemusta tai päätöksentekoprosessia.

5 YHTEENVETO

Kustaa III perusti Vaasaan hovioikeuden, jota hän kutsui omakseen. Hovioikeuden presidentille tuomarit olivat kuninkaan uskollisia palvelijoita, mutta hän painotti myös lain soveltamisen tärkeyttä. Mitä nämä retoriset ilmaukset tarkoittivat vuosisadalla, jolloin varsinkin Euroopan hoveissa ja valistuneissa piireissä keskusteltiin tuomareiden riippumattomuudesta ja tuomiovallasta, mielivaltaisista tuomareista ja lainsäädännön merkityksestä?

Ylempää tuomiovaltaa muokattiin uusiksi kustavilaisella ajalla perustamalla Vaasan hovioikeus, mutta erityisesti päätöksellä perustaa korkein oikeus. Vaikka uuden korkeimman oikeuden tuomarit olivat monella tavalla riippuvaisempia kuninkaasta kuin oikeusrevision valtaneuvokset, oli nyt kuitenkin olemassa nimellinen, tuomarien miehittämä ylin oikeusaste. Vaasan hovioikeuden perustaminen ei ollut tässä mielessä vastaavanlainen uudistus, sillä sen perustamisen kautta ei muutettu hovioikeustason toimivaltuuksia sinänsä.

Aikaisempi tutkimus on todennut, ettei tuomiovallan riippumattomuuden toteuttaminen ollut ensisijainen tavoite ylimmän oikeudenkäytön uudistamiselle ja

⁸⁸⁶ Tämä ei estänyt laivuri Waldingia ilmoittamasta halukkuudestaan viedä asia eteenpäin kuninkaalle, mutta köyhyytensä vedoten hän halusi kuitenkin välttyä revisiorahan maksulta. Falander vastusti tätä, minkä vuoksi kapteenin olisi tullut todistaa köyhyytensä alioikeudessa. Jos hän olisi kyennyt todistamaan tämän, hänen olisi lisäksi täytynyt antaa vakuus tulevista kustannuksista ja mahdollisista vahingoista tai vaihtoehtoisesti ”turvattava ruumillaan” eli istuttava vankilassa riidan ajan. Tämä osoittautui ehkä liian vaivalloiseksi, sillä Walding ei loppujen lopuksi enää jatkanut muutoksenhakuprosessia.

että suhtautuminen myös lakisidonnaisuudesta käytyyn keskusteluun oli Ruotsissa melko konservatiivista. Myös hovioikeus oli sidottu poliittiseen valtaan monin tavoin.

Hovioikeuden toiminta oli ammattimaisten ja tuomarin uralle omistautuneiden virkamiesten hallussa. Vaasan hovioikeuden tuomarikunta muodosti alkeellisen profession, mutta samaa on sanottu jo 1600-luvun hovioikeuksien tuomaristosta. Kahdessa professioedellytyksessä, jotka 1600-luvun tuomarikunnalta puuttui – nimenomaisesti edellytetyissä lainopillisissa opinnoissa ja pätevyyden kontrolloinnissa – oli 1700-luvulla menty eteenpäin. Samoin palkkausta ja eläkejärjestelmiä oli kehitetty, mikä mahdollisti keskittymisen tuomarintoimintaan muiden tehtävien hoitamisen sijaan. Säädöstasolla vaadittiin oikeudellista tuntemusta vaativiin virkoihin sekä lainopillista koulutusta että hakijoiden pätevyyden kontrollia. Käytännössä näitä säännöksiä ei aukottomasti noudatettu. Vaasan hovioikeuden jäsenistä ylhäisaatelinen kreivi Oxenstierna valittiin hovioikeudenneuvokseksi ilman opintoja – tosin hovioikeuden vastustuksesta huolimatta – ja myös kanslistina hovioikeudessa aloittanut Gadd oli aikanaan päässyt auskultantiksi ilman asianmukaista todistusta opinnoista.

Pätevyyttäkään ei ilmeisesti kontrolloitu ja kun tätä viimeistään 1800-luvun alussa ryhdyttiin tekemään, se oli lähinnä muodollisuus. Vaasan hovioikeuden tuomarikunta oli silti käytännössä tuomarintoimeensa pätevää. Opintojen lisäksi lähes kaikilta löytyy auskultointi – Oxenstierna ja mahdollisesti, joskin epätodennäköisesti, af Palén poikkeuksina – ja ennen nimitystä Vaasan hovioikeuteen on uraa tehty joko toisissa hovioikeuksissa, oikeusrevisiossa, alioikeuksissa tai sotatuomareina. Muiden alojen edustajia – sotilastaustaista Oxenstiernaa lukuun ottamatta – ei joukosta löydy.

Loppujen lopuksi ei ollut kovin merkittävää, missä määrin 1700-luvun lopun hovioikeustuomarikunta poikkesi 1600-luvun hovioikeustuomareista professionaalisuudeltaan. Asetustasolla vaatimukset juridisesta koulutuksesta ja pätevyyden kontrolloinnista oikeudellisiin virkoihin olivat olemassa, mikä jo itsessään osoittaa, että pätevyydelle annettiin aikaisempaa suurempaa merkitystä. Käytännössä pätevyyden kontrollointia ei kuitenkaan tuomioistuimissa noudatettu halutulla tavalla, mistä kertoo jo sekin, että asiasta muistutettiin yhä uusilla asetuksilla. Vaadittu juridinen koulutuskaan ei sisällöllisesti tarjonnut tulevalle tuomarille kovin hyvää pohjaa, vaan varsinainen pätevyys hankittiin auskultoinnin ja käytännön tehtävien kautta niin kuin aikaisemminkin. Käytännössä lähes kaikki Vaasan hovioikeuden jäsenet olivat hankineet oikeudellista osaamista joko auskultoinnin kautta tai muissa oikeudellisissa viroissa. Yksi selkeä poikkeus (Oxenstierna) joukossa esiintyi, mikä kertoi samalla siitä, että 1700-luvun loppu oli yhä selkeästi sääty-yhteiskunnan aikaa, jossa sosiaalisella statuksella oli merkitystä.

Oxenstiernan tapauksesta on havaittavissa, että hovioikeuden sisällä ajatus pätevyyden merkityksestä oli lyönyt vahvemmin läpi kuin hovissa, jossa kreivin

sosiaalinen tausta katsottiin riittäväksi edellytykseksi hovioikeustuomarin viran menestyksekkääksi hoitamiseksi. Oxenstiernan nimitys – samoin kuin se, että kaikki Kustaa III:n aikaiset Vaasan hovioikeudenneuvokset olivat joko aatelisia tai aateloituja – kertoo myös siitä, millä Kustaa III:n aikana pyrittiin hakemaan hovioikeudelle ylimääräistä auktoriteettia. Nämä toimenpiteet voidaan nähdä esimerkkeinä toimenpiteistä, joiden avulla pyrittiin kohottamaan tuomarien ja toisaalta tuomioistuinten arvoa alamaisten silmissä. Kunnioitus tuomareita kohtaan lisäsi kunnioitusta tuomioistuinta ja oikeutta kohtaan: kunnioitus oikeutta kohtaan puolestaan heijastui oikeudenhoidosta huolehtiviin, mikä erityisesti hovioikeuksien – kuninkaallisten tuomioistuinten – tapauksessa tarkoitti kruunua.

Nämä toimenpiteet näkyivät tuomareiden kohdalla esimerkiksi juuri aateloinneissa. Sääty-yhteiskunnassa tämä oli näkyvä osoitus valtion suosiosta, jolla oli myös poliittisia, taloudellisia ja sosiaalisia vaikutuksia. Vaasan hovioikeutta voidaan pitää varsinkin alkuvaiheessa suhteellisen aatelisvaltaisena, tosin tähän tulokseen päästiin lähinnä nimittämällä jo aatelisia virkamiehiä hovioikeuteen eikä niinkään aateloimalla hovioikeudessa toimivia jäseniä. Vaasan uudelle ja hieman kaukaiselle hovioikeudelle haluttiin kenties hieman ylimääräistä vaikutusvaltaa nimittämällä näkyvimpiin virkoihin korkea-arvoisempia herroja kuin mitä tuohon aikaan muutoin oli tapana. Vaasan hovioikeuden presidentit olivat esimerkiksi Turun hovioikeuden säätyajan presidentteihin verrattuna ylhäisemmistä suvuista. Korkea-arvoinen tarkoitti esimodernin sääty-yhteiskunnan tapaan vielä yhteiskunnalliselta statukseltaan ylempää, ei pätevyydeltään ja koulutukseltaan ylivertaista.

Syntyperän korostaminen nimityksissä, ylennyksissä tai etusijasäännöksissä ei kuitenkaan tarkoittanut sitä, että nämä seikat olisivat vaikuttaneet tuomioistuinten oikeudelliseen toimintaan. Syntyperältään aatelittomat hovioikeudenneuvokset etenivät hitaammin ja jäivät arvoasteikossa alemmaksi, mutta näiden piirteiden ei tarvinnut näkyä hovioikeuden oikeudenkäytössä. Oxenstiernaa lukuun ottamatta hovioikeuden tuomarit olivat juridisesti kokeneita miehiä ja heidän oikeudenkäyttönsä täytti tältä osin professionaalisuuden vaatimukset. Vaasan hovioikeus oli tuomareiden osalta lainoppineiden, kokeneiden, 1700-luvun mittapuun mukaan professionaalisten virkamiesten tuomioistuin.

Myös hovioikeuden presidentin puheesta voi löytää ”professionaalisuutta” heijastavia näkökulmia. Hän painottaa yhtäältä nimenomaan sitä, että *”Lain käyttö ja oikeuden tasapuolinen käyttäminen kaikkina aikoina ja kaikkien sivistyneitten kansojen joukossa on ollut arvostettu yhteisen hyvän eräänä varmimmista tukipilareista”* ja että *”hyvät Lait, kun niitä sovelletaan älyllä ja rehellisyydellä, merkitsevät erästä varmimmista merkeistä ja todisteista yhteiskunnan onnesta ja viihtymyksestä”*. Älyn ja rehellisyyden korostaminen heijastaa ideaalia itsenäisestä ja riippumattomasta oikeudenkäytöstä, jonka seuraukset Kurck nimenomaisesti liittyy yleiseen etuun.

Toisaalta presidentti painottaa moneen otteeseen hallitsijan roolia hovioikeuden perustajana ja toteaa lopuksi, että ”*Tämä Teidän Kuninkaallisen Majesteettinne armollinen tahto on oleva alituisen meidän ylin ojennusnuoramme, elävä ohjekirja silmiemme edessä sydämissämme. Jumalan armon turvissa tulemme sitä rikkumatta noudattamaan, jotta Teidän Kuninkaallinen Majesteettinne sitä kautta saa korkean tyydytyksensä, ja jotta me voisimme mitä varmimmin elättää toivoo Teidän Kuninkaallisen Majesteettinne armosta ja Kuninkaallisesta suosiosta, mihin minä suljen itseni sekä kaikki Hovi-Oikeuden Jäsenet, Palvelijat ja alaiset alamaismasti.*”⁸⁸⁷ Tässä on osittain kyse kiitospuheille ja erityisesti 1700-luvulle ominaisesta tyypillisestä kielenkäytöstä⁸⁸⁸, mutta se heijastaa myös kuvaa Seppo Tiihosen mainitseman edustuksellisen byrokratian alkeellisuudesta. 1700-luvun professionaalinenkin tuomari oli hovikielenkäytössä kuninkaan uskollinen, alamainen palvelija.

Hovioikeudessa käytettyjen oikeudenkäyntiasiamiesten osalta ei voida puhua täysipäiväisistä asianajajista. Oikeudenkäyntiasiamiehillä oli oikeudellista asiantuntemusta, samoin monilla kokemusta oikeudellisista viroista ja yliopistokoulutusta, mutta pääasiallisesti he eivät vielä saaneet elantoaan asianajosta. Toimeksiantoja hoidettiin muiden tehtävien ohella: olivat nämä sitten hovioikeuden omia virkoja tai kaupunkien viskaalien, kirjurien ja maanmittarien tehtäviä.

Oikeudensoveltamisen osalta hovioikeus valvoi tarkkaan, että alioikeudet noudattivat lakia ja myös merkitsivät sovelletut lainpykälät tuomioihinsa. Alioikeudet saattoivat tuomita myös kohtuuden mukaan, mutta alioikeuksien pöytäkirjat todistavat, että vetoaminen lainsäädäntöön oli säännönmukaista. Hovioikeus ei itse viitannut lainsäädöksiin omassa argumentoinnissaan yhtä johdonmukaisesti, mutta kirjoitettu laki oli myös sille useimmiten viitattu oikeuslähde. Menettelylliset muutoseikat ratkaistiin lakiin viittaamalla lähes aina ja lainsäädännön auktoriteetti hyväksyttiin paitsi vahvistamalla alioikeuksien ratkaisukäytäntöä, myös omassa argumentaatiossa.

Lain merkitystä painotettiin suhteessa muihin oikeuslähteisiin. Hovioikeus totesi eksplisiittisesti, että tapa ei oikeuttanut poikkeamaan lain selvistä määräyksistä. Kohtuusharkintaa sovellettiin suhteellisen usein, mutta samoin kuin sovintojen osalta tämä tapahtui lainsäädännön puitteissa ja sallimissa rajoissa. ”Asian luonne” kuitenkin nostettiin usein lain rinnalle ratkaisun perusteena.

Varsinaisesta luonnonoikeudellisesta ajattelusta hovioikeuden oikeuskäytännössä näkyi vähän jälkiä: ainakin jos haetaan nimenomaisia viittauksia luonnolisiin oikeuksiin ja vapauksiin tai viittauksia teoreettisempiin oppeihin luonnon-

⁸⁸⁷ Den 28 Junii. Protocoll, hållit wid Kongl. Wasa Hof-Rätts Installations – Act på Stockholms Slott den 28 Junii 1776. Förmiddagen.

⁸⁸⁸ Fraseologian merkityksestä 1700-luvulla ks. Wirilander 1974, s. 171–179.

oikeuksista. Kohtuusarviointia ja viittauksia oikeudenmukaisuuteen sen sijaan löytyy melko runsaasti. Huomattava on kohtuuden soveltaminen lain puitteissa sekä sovellettu menettelytapa oikeudenmukaisuuden ja lain ollessa keskenään ristiriidassa: Johan Henricsonin torppariidassa oli kysymys prosessuaalisesta seikasta, mutta jos lain soveltaminen oli johtamassa hovioikeuden katsantokannan mukaan epäoikeudenmukaiseen lopputulokseen, kysyttiin ylempää lupa poiketa säännöksestä eikä rikottu sitä itse vedoten luonnonoikeudellisiin argumentteihin.

Pelkästään kolmen otosvuoden perusteella ei kuitenkaan ole mahdollista sanoa, mikä luonnonoikeuden merkitys oli oikeuslähteenä tai mikä oli sen hierarkkinen suhde lainsäädäntöön. On huomattava myös, että alistusjuttuja ei ole tässä käsitelty lainkaan. Poikkeaminen lainsäädöksistä oikeudenmukaisuusargumenttien perusteella on todennäköisesti merkityksellisintä juuri vakavimpien rikosten rangaistuskäytännön osalta.

Reaalisten argumenttien huomioonottaminen sen sijaan oli täysin mahdollista, mistä kertoo Waldingin tapaus samoin kuin aikaisemmin esitelty Pälisenkorven suon juttu. Hovioikeuden tuomarien harkintaa (ja Nehrmanin sekä Kurckin painottamaa terveen järjen käyttöä) tuettiin tässä heikolla kohtuusargumentilla (*finner skäligt*), mutta muihin oikeuslähteisiin ei viitattu sen paremmin tuomioistuinten pöytäkirjoissa kuin julkaistussa tuomiossakaan.

Laki oli hovioikeuden oikeudenkäytössä useimmiten viitattu oikeuslähde eikä sen vastaisesti tehty päätöksiä. Tuomareilla oli kuitenkin laajaa harkintavaltaa eikä hovioikeuden tarvinnut vedota lain säännöksiin. Erilaisilla kohtuusargumenteilla ratkaistiin paljon juttuja, jolloin tuomioissa saattoi vaihtelevasti esiintyä myös viittauksia kirjoitettuun lakiin. Käsitellyissä tapauksissa ei sen sijaan ole tullut vastaan sellaisia oikeudellisesti vaikeita juttuja, joissa hovioikeus olisi joutunut pohtimaan luonnonoikeudellisten argumenttien painoarvoa suhteessa lain selkeisiin säännöksiin.

Hovioikeuden tapa soveltaa sen käytössä olleita oikeuslähteitä tai sen tapa perustella tuomioitaan ei haastanut poliittisen vallan, lainsäätäjän, auktoriteettia. Lain vastaisesti ei tuomittu eikä hovioikeuden perustelukäytäntö tai perusteluiden julkaisemistapa ollut sellainen, joka olisi ollut omiaan vahvistamaan tuomarlähtöisen ennakkotapausoikeuden kehittymistä.

Hovioikeus esitti yleensä hyvin perusteensa antamalleen tuomiolle, vaikkakin tiiviitä blankoperusteluja esiintyi erityisesti silloin, kun syytä alioikeuden tuomion muuttamiselle ei nähty olevan. Eriäviä mielipiteitä ei tuomioihin merkitty, mutta ne löytyivät tuomioistuimen omaa ja mahdollisesti ylemmän oikeusasteen käyttöä varten hovioikeuden pöytäkirjoista. Vaikka eriäviä mielipiteitä olisi ollutkin, voitiin ratkaisun ”selvyydellä” viestittää asianosaisille tuomioistuimen asiantuntemusta ja päätöksen lopullisuutta. Näin voitiin lisätä tuomioistuimen auktoriteettia asianosaisten, oikeudenhakijoiden ja alioikeuksien suuntaan. Ky-

seessä oli paitsi hovioikeuden itsensä, niin myös kuninkaan auktoriteetti. Kyseessä oli ”*Kongliga Majestets och Rikets Wasa Hof-Rätt*”, mikä kävi ilmi myös oikeudenkäytön kohteille.

VIII Johtopäätökset

Vaasassa aloitti toimintansa vuonna 1776 uusi hovioikeus. Päätös sen perustamisesta oli annettu vuotta aiemmin ja se oli vihitty käyttöön juhlallisin seremonioin Tukholmassa vuoden 1776 kesäkuussa. Nyt perustettu hovioikeus edusti samaa ylemmän oikeudenkäytön traditiota, jota Ruotsissa oli noudatettu Svean hovioikeuden perustamisesta lähtien vuodesta 1614. Turkuun oli perustettu hovioikeus jo 1623, jonka toimivalta-alueena oli ollut koko Suomi aina Vaasan hovioikeuden perustamiseen asti. Vaasan hovioikeuden perustaminen katkaisi yli sadan vuoden tauon uusien hovioikeuksien perustamisessa, joten päätös ei ollut aivan rutiininomainen.

Vaasan hovioikeuden perustaminen oli osa laajempaa, Suomen olojen kehittämiseen kohdistunutta reformia, joka toteutettiin muutama vuosi Kustaa III:n vallankaappauksen jälkeen. Julistus toteutettaviksi päätetyistä toimenpiteistä annettiin kuninkaan Suomen-matkan aikana kesäkuussa 1775. Useimmista uudistuksista oli neuvoteltu aikaisemmin, mutta Vaasan hovioikeuden osalta tällaista tietoa ei ole löytynyt. Päätöksen on arvioitu syntyneen Suomen matkan aikana ja olleen mahdollisesti kuninkaan oma ajatus. Varmaa tietoa tästä on kuitenkin vaikea enää saada. Dokumentaatiota ei ole myöskään siitä, miksi juuri Vaasa valittiin hovioikeuskaupungiksi. Tähän vaikuttivat todennäköisesti hyvät yhteydet Tukholmaan, kaupungin nimen tuottama symbolinen arvo ja se, että kaupunki oli jo lääninhallinnon keskus.

Kustaa III oli valistunut yksinvaltiassaan ja myös Vaasan hovioikeuden perustaminen voidaan yhdistää valistuneelle hallinnolle tyypillisiin päämääriin. Perustamisen tavoitteet vastasivat valistuneen, yleiseen hyvinvointiin pyrkivän hallinnon päämääriä, joihin kuuluivat sisäisen ja ulkoisen turvallisuuden takaaminen, väestönkasvun lisääminen, teollisten ja maatalouden mahdollisuuksien kehittäminen, viennin kasvattaminen ja tuonnin rajoittaminen sekä hyvinvointipalvelujen tuottaminen. Hovioikeuden perustaminen yhdistyy ennen kaikkea pyrkimykseen sisäisen (ja ulkoisen) turvallisuuden takaamisesta, teollisten ja maatalouden mahdollisuuksien kehittämisestä sekä laajasti ymmärrettynä myös hyvinvointipalvelujen tuottamisesta.

Sisäinen turvallisuus liittyy tarpeeseen taata yhteiskuntarauhaa, mikä on oikeudenkäytön perustavanlaatuinen funktio. Kuninkaalle kuului esimodernin ajattelutavan mukaan vielä henkilökohtainenkin rooli rauhan turvaajana. Kuninkas oli oikeuden lähde ja hän saattoi delegoida oikeudenkäyttövallan tuomareilleen. Samalla näille uskottiin velvoite ylläpitää rauhaa kansan keskuudessa. Oi-

keudenkäyttö ja yhteiskuntarauhan turvaaminen eivät olleet vielä täysin abstrahoituneet erilleen tästä personaalisuhteesta kuninkuuteen.

Käytännössä oikeusalamaisia lähemmäksi tulivat kuitenkin alioikeudet, joilla oli paremmat mahdollisuudet käytännön toimilla edistää yhteiskuntarauhaa. Näiden velvoitteena oli sovittaa, puuttua riitaisuuksiin ja asettaa toiminnallaan kansalle esikuva; hovioikeuden tehtävänä puolestaan oli valvoa alioikeuksia, ”toimia pelotteena pahantekijöille ja suojana viattomille”. Sovintojen kautta voitiin vähentää tuomioistuimiin tulevien juttujen määrää ja siten vähentää niiden työtaakkaa. Tällä oli kuitenkin enemmän merkitystä alioikeustasolla kuin hovioikeuksissa, vaikka sielläkin joitain sovintoja hyväksyttiin.

Viranomaisten valvonta hovioikeustasolla sen sijaan oli normaalia rutiinia. Muutoksenhaun kautta hovioikeuteen tuli valituksia erilaisista virkamiesten laiminlyönneistä ja virkavirheistä, joihin puututtiin säännönmukaisesti. Valvontaa tehtiin myös oma-aloitteisesti, ja erityisesti valituksen kautta hovioikeuteen tulleissa jutuissa tapauksen kumoaminen ja sen lähettäminen uudelleen alioikeuden käsiteltäväksi oli suhteellisen tyypillistä. Alioikeuden tuomarien valvonta oli kuitenkin erityisesti hovioikeuden kanneviskaalien vastuulla. Virkasyytteitä ratkaistiin useampi vuosittain ja tuomioiden kautta lähetettiin näin viestiä alioikeuksiin tuomareilta edellytetystä käytöksestä, menettelyllisistä säännöksistä ja oikeasta lainsoveltamisesta. Alioikeudet saivat viestiä oikeudenkäytöstään myös muutoksenhakujen kautta. Alioikeuksien tuomiot hyväksyttiin noin 40 prosentissa jutuista, mikä jätti jäljelle vielä huomattavan osan muutettuja, osittain muutettuja, kumottuja ja prosessuaalisten seikkojen perusteella ratkaistuja tapauksia.

Konfliktinratkaisu alioikeuksien tuomioiden uudelleenkäsitteilyn muodossa hovioikeustasolla takasi yhteiskuntarauhaa. Sillä, joka katsoi joutuneensa väärän tuomion kohteeksi, oli mahdollisuus hakea muutosta, eikä hänen näin tarvinnut turvautua muihin ratkaisuihin oikeudenkokemuksensa palauttamiseksi. Tuomioiden muuttamisprosentti kertoi, että vääriä tai virheellisessä menettelyssä annettuja tuomioita esiintyi objektiivisestikin arvioiden suhteellisen usein ja muutoksenhakeminen oli myös tuloksekasta. Tuomioita muutettiin tai asia määrättiin uudelleenkäsitteilyyn alioikeuksissa.

Yhteiskuntarauhan takaaminen on sellainen päämäärä, joka on periaatteessa aina sekä valtion että sen kansalaisten intressissä. Erityisten ristiriitatilanteiden esiintyminen luo tarvetta ottaa käyttöön normaalista poikkeavia menetelmiä ja kehittää uudenlaisia tapoja varmistaa yhteiskuntarauhan toteutuminen. 1770-luvulla sellaisia tekijöitä, jotka loivat painetta erityismenettelyille, olivat Kustaa III:n vallankaappaus ja sen aiheuttamat eritasoiset ilmiöt.

Vallankaappauksella järkytetty sisäpoliittinen tilanne aiheutti paineen legitimoida uutta hallitsemismuotoa ja varmistaa sen pysyvyys. Uhkana olivat sekä kotimaiset, vallasta syrjäytetyt piirit että ulkovallat, jotka olivat säätyjen ajalla pystyneet saavuttamaan vaikutusvaltaa Ruotsin poliittisessa elämässä. Uuden

hallinnon oli pystyttävä vakuuttamaan alamaiset, että nimenomaan se, eikä valasta syrjäytetty säätyvalta, oli tuen ja uskollisuuden arvoinen. Tätä päämäärää tavoiteltiin niin propagandan, erilaisten uudistusten kuin säätyvallan ajan väärinkäyttöihin kohdistuneiden toimenpiteiden kautta.

Ulkovalloista yhden suurimman uhan muodosti Venäjä, jonka keisarinna Ruotsin lähettiläänsä kanssa pohti nimenomaan selkkauksen aikaansaamista Ruotsin raja-alueilla. Tämä tarkoitti sitä, että Suomi oli yksi niitä alueita, jonka tuen varmistamiseen kannatti panostaa myös Tukholman näkökulmasta. Varsinaisiin sotilaallisiin uhkiin puututtiin tietysti sotilaallisin keinoin: sotavoimia lisäämällä ja esimerkiksi Suomenlinnan puolustuskykyä parantamalla.

Sotilaallinen uhka oli kuitenkin huomattavasti merkittävämpi, jos oli pelättävissä, että suomalaiset valtakunnan puolustamisen sijaan saattaisivatkin sympatisoida hyökkääjää. Tai jopa turvautua sen apuun omien, Ruotsista erillisten intressien vuoksi. Hattujen sodan aikana Venäjän keisarinna Elisabet oli jo ehdotellut suomalaisille itsenäistymistä, vaikkakin propagandatarkoituksessa ja ilman sen suurempaa vastakaikua. 1770-luvun talonpoikaislevottomuuksissa, jotka perinteisesti ymmärrettiin kapinointina, hyödynsivät raja-alueiden talonpojat myös Venäjän rajan tarjoamaa turvaa.

Kustaa III:lla oli selvä intressi vakuuttaa suomalaiset ”erityisestä rakkaudesta” Suomea kohtaan. Vallankaappauksesta ennätti kulua pari vuotta ennen kuin kuningas saapui Suomeen tutustumaan valtakunnan itäosan oloihin, mutta tullessaan hänellä olikin mukanaan laaja uudistuspaketti: uusia läänejä, uusia kaupunkeja, parempia liikenneyhteyksiä, uusi hovioikeus.

”Maakuntien jakaminen useampien Maaherrojen kesken, jotta nämä näin lähemmin tuntisivat asukkaiden tarpeet ja Maan vaatimukset, Kaupunkien tukeminen ja uusien suunnittelu, elinkeinojen elvyttäminen, siinä keinot, jotka olen luullut Suomen kehitykselle edullisemmiksi. / Mutta ilman, että oikeutta jaetaan niin ripeästi kuin suinkin, olisi kaikki tämä ollut riittämätöntä.”

Nämä kaikki uudistukset olivat osa pakettia, joiden avulla edistettiin Suomen kehitystä ja legitimoitiin uutta kustavilaista hallintoa. Vaasan hovioikeus ei muuten tavoin ollut pidemmän suunnitteluprosessin tulosta, joten herätteen sen perustamiselle oli täytynyt syntyä suhteellisen välittömästi ennen perustamispäätöksen tekemistä.

Tällaisena välittömänä herätteenä idean syntymiselle toimi todennäköisesti Götan hovioikeuden oikeudenkäynti. Hovioikeuden tuomarikuntaa vastaa oli käyty oikeutta säätyvallan ajan väärinkäytösten vuoksi oikeusrevisiossa juuri ennen Suomen matkaa. Tuomioiden ankaruuteen oli varmasti osaltaan vaikuttanut pyrkimys luoda kuvaa uuden hallinnon sitoutuneisuudesta lakiin ja mielivaltaisen vastustamiseen. Kustaa III oli itse osallistunut tuomitsemiseen ja vaatinut ankarampia rangaistuksia kuin enemmistö valtaneuvoksista olisi ollut halukas tuomitsemaan.

Götassa tuomioistuin oli ruuhkaantunut pahasti, mihin olivat varmasti osaltaan vaikuttaneet syytelistalla olleet väitteet oikeudenkäytön hitaudesta ja tuomareiden poissaoloista. Myös Turun hovioikeudessa, jossa kuningas vieraili Suomen matkansa yhteydessä, kerrottiin tapausten jäämisestä rästiin. Yksittäiset oikeudenkäynnit virkakuntaa vastaan olivat näyttäviä ja niiden propaganda-arvo oli varmasti hyvä, mutta pidemmällä tähtäyksellä ne eivät lisänneet oikeudenkäytön toimivuutta.

Turun hovioikeuden ongelmien ilmetessä voi hyvin kuvitella skenaarion, jossa joku on heittänyt esiin ajatuksen uudesta hovioikeudesta. Lääninhallinnon tehottomuuteen oltiin juuri puuttumassa lisäämällä läänien ja lääninvirastojen määrää. Pienempien toimivalta-alueiden oli määrä tarjota paremmat toimintamahdollisuudet ja tehokkaamman kontrollin. Miksi sama ei olisi toiminut myös ylemmän oikeudenkäytön kohdalla?

Päätös ei tietysti varmastikaan ollut näin yksinkertainen. Uuden tuomioistuimen perustaminen vaati resursseja, joita kaikkien muiden uudistusten vuoksi tarvittiin muuallakin. Ajatus oli silti varmasti houkutteleva. Hovioikeus demonstroisi hyvin uuden hallinnon kiinnostusta oikeudenhoitoon. Se olisi vielä vahvempi symboli kuin Götan hovioikeutta vastaan käyty oikeudenkäynti – varsinkin, jos siitä otettaisiin kaikki mahdollinen irti julkisuudessa: näyttävät vihkiäiset, maalauksia, mitaleita, julistuksia ja vaikuttava uusi rakennus. Tuomaritkin voisi valita tarkkaan, jotta Götassa kohdatut ongelmat eivät pääsisivät toistumaan. Puoluepoliittisista nimityksistä oli siellä esitetty väitteitä, mutta nyt ei ollut enää puolueita. Kyseessä oli kuninkaan hovioikeus, joten kuninkaalla olisi mahdollisuus – oikeudesta puhumattakaan – valita itse pätevä henkilöstö.

Hovioikeudelle oli sitä paitsi tarvetta. Venäjä uhkasi, talonpojat olivat käyneet levottomiksi ja oikeudenkäytön toimimattomuus oli uhka niille uudistuksille, joita oltiin toteuttamassa. Turun hovioikeus ei selvästi ollut riittävä huolehtimaan Suomen kokoisen maan yleimmästä oikeudenkäytöstä, varsinkin kun maata oli tarkoitus saada entistä asutummaksi ja väestömäärä kasvuun. Tätä tavoiteltiin uudisasutuksella, johon pyrittiin vahvasti kannustamaan muun muassa liika- maiden erottamista käsittelevillä määräyksillä. Elinkeinoja – maataloutta ja kaupankäyntiä – ei edistetty vain kaupunkien perustamisella, liikenneyhteyksien parantamisella ja lääninhallinnon parantamisella, vaan myös oikeudenhoidon oli toimittava tehokkaasti.

Toteutettavat uudistukset kertoivat intressistä taloudellisen toiminnan edistämiseen ja kruunun tulojen lisäämiseen. Talonpoikaislevottomuudet puolestaan tulivat lähelle kuninkaan seuruutta niiden asianosaisten kautta, jotka pyrkivät kuninkaan puheille valituksineen. Levottomuudet olivat konkreettinen muistutus yhteiskuntarauhan turvaamisen tarpeellisuudesta, mutta ne muistuttivat myös maanomistukseen liittyvistä konflikteista. Niiden taustalla olivat maatalouden muutokset, suurviljelyn yleistyminen ja lisääntyneet rasitukset, joita kartanon-

omistajat olivat alustalaisilleen pyrkineet säilyttämään. Taloudelliseen toimintaan ja maatalouteen liittyvien konfliktien selvittämisestä oli pystyttävä huolehtimaan, jotta esimodernin yhteiskunnan rattaat pysyivät pyörimässä.

Hovioikeuden toiminta käytännössä paljastaa myös sen, mitkä olivat ne osa-alueet, jotka aiheuttivat konflikteja. Rikollisuus, maanomistus ja -käyttö sekä vaihdanta olivat ne kolme ryhmää, joihin liittyvissä asioissa haettiin eniten muutosta hovioikeudesta. Muutoksenhakutapausten määrä myös kaksinkertaistui hovioikeuden perustamista seuranneen 25 vuoden aikana, joten arviot Turun hovioikeuden kykenemättömyydestä selviytyä tehtävistään tulevina vuosina osuivat oikeaan.

Vaasan hovioikeuden perustaminen voidaan nähdä osana kustavilaisia, valistuneen hallinnon päämääriä tavoitelleita uudistuksia. Kuninkaan eerikinretki Suomeen kohdistuneine uudistuksineen, Götan hovioikeuden oikeudenkäynti ja Turun hovioikeuden toimimattomuus toivat esiin tarpeen uudelle hovioikeudelle. Ylemmän oikeudenkäytön toimivuus liitettiin elinkeinojen edistämiseen ja sisäisen turvallisuuden takaamiseen. Vallankaappauksen legitimoiminen, Venäjän uhka ja talonpoikaislevottomuudet muodostivat sisäisen turvallisuuden takaamisesta tekijän, jonka varmistamiseksi oli turvauduttava normaalista poikkeaviin toimenpiteisiin. Elinkeinojen edistäminen puolestaan oli tavoite, jota ei ollut mahdollista saavuttaa ilman toimivaa oikeudellista infrastruktuuria. Tehokkaasti toimiva hovioikeus, joka huolehtiessaan pienemmästä toimivalta-alueesta pystyi paremmin tarjoamaan suojaa useammille sitä hakeville, oli tältä kannalta välttämätön.

Hovioikeuden perustaminen lisäsi kuninkaan mainetta alamaistensa hyvinvoinnista huolehtivana hallitsijana. Hovioikeuspiiriin pienentäminen ja uuden hovioikeuden luominen toivat tuomioistuimen konkreettisestikin lähemmäksi oikeuden hakijoita ja paransivat siten näiden mahdollisuuksia hakea muutosta. Pienempi toimivalta-alue mahdollisti suhteellisen nopean ja tehokkaan oikeudenkäytön: toiminta ei päässyt ruuhkaantumaan ja jutut valmistuivat kohtuullisessa ajassa.

Uusi hovioikeus paransi erityisesti sen lähialueilla asuvien mahdollisuuksia hakea oikeutta. Vertailujen tekeminen on mahdotonta Turun hovioikeuden puuttuvan aineiston vuoksi, mutta on epätodennäköistä, että kaikki Vaasan lähialueilta tulleet jutut olisivat koskaan päätyneet hovioikeuteen, ellei tuomioistuin olisi sijainnut niin lähellä. Vaikeampi on arvioida sitä, miten hovioikeuden läheisyys vaikutti eri säätyryhmien käyttäytymiseen: olisivatko esimerkiksi vaasalaiset työmiehet ja palvelijat jättäneet hakematta muutosta, jos heidän olisi pitänyt oman kaupungin tuomioistuimen sijasta kääntyä Turussa sijaitsevan hovioikeuden puoleen? Nyt hovioikeus joka tapauksessa oli kaikkien yhteiskunnan kerrostumien käytössä, mikä varmasti lisäsi sen legitimitettä. Hovioikeus edusti puolueetonta, säädystä riippumatonta oikeudenkäyttöä.

Legitimiteettiä ja auktoriteettia tuomioistuimien sai myös muulla tavoin. Kuninkaallisena hovioikeutena se edusti jo itsessään kuninkaan auktoriteettia. Tuomarikunnan auktoriteetti ei tullut pelkästään korkean syntyperän, vaan yhä enenevässä määrin pätevyyden ja kokemuksen kautta. Vuosisadan aikana oli kiinnitetty huomiota tuomareiden koulutukseen ja pätevyyteen sekä annettu asetuksia oikeudellisiin virkoihin pyrkiviltä vaaditusta koulutuksesta ja edellytetystä virkatutkinnosta. Käytännössä ne eivät kuitenkaan täyttäneet tavoitettaan: todistuksia yliopisto-opinnoista sai heikoilla tiedoilla, virkatutkintoja ei aina järjestetty ja nimitykset sekä ylennykset olivat riippuvaisia valtaapitävien suosiosta, virkavuosista tai viranostoista. Opintoihin ei käytännössä käytettykään paljon aikaa, mutta kokemusta kyllä hankittiin. Tämä tehtiin käytännön puolella auskultoinnin kautta ja tuomarinviroissa.

Myös Vaasan hovioikeuden tuomarit olivat muodollisesti koulutettuja, auskultoineita ja käytännössä hyvinkin pitkiä tuomarinuria tehneitä. Presidentinvirka oli varattu aatelistolle ja erityisesti sen osalta nimityksissä painoivat muutkin kuin pätevyyteen liittyvät seikat. Myös muissa tuomarinimityksissä syntyperällä ja valtaapitävien suosiolla saattoi olla merkitystä. Tästä paras esimerkki on kreivi Oxenstierna, joka nimitettiin virkaansa asetusten ja hovioikeuden muun tuomarikunnan näkemysten vastaisesti.

Kysymys tuomariston professionaalisuudesta on sidoksissa siihen, miten professio määritellään. Profession määritelmä taas pakottaa kysymään, minkä vuoksi ollaan kiinnostuttu tietyn ammattiryhmän määrittämisestä professionaaliseksi tai ei-professionaaliseksi. Professiokeskustelu on usein liitetty keskusteluun modernista ja modernille valtiolle tyypillisestä virkojen kautta toimivasta edustajuudesta. Tämän keskustelun merkitys voidaan kuitenkin kyseenalaistaa samalla tavalla kuin ylipäätään keskustelu modernista. Professiokeskustelusta on tullut aikasidonnaisempaa, kontekstuaalisempaa, väljempää. Tällöin merkitystä ei välttämättä samalla tavalla olekaan sillä, täytyvätkö kaikki profession tunnusmerkit vaan pikemminkin sillä, mikä oli ”varhaisprofession” rooli.

Vaasan hovioikeuden tuomarikunta ei täyttänyt kaikkia tiukasti ymmärretyn profession tunnusmerkkejä: esimerkiksi koulutukseen ja pätevyyden kontrolliin liittyviä sääntöjä valvottiin vielä liian löyhästi. Varhaisprofession se sen sijaan varmasti oli ja tuomarikunta täytti tehtävänsä asiantuntevana, auktoritatiivisena, oikeudenkäyttöä valvovana virkamiehistönä. Oikeudellista asiantuntemusta löytyi myös hovioikeudessa käytetyiltä oikeudenkäyntiasiamiehiltä. Nämä eivät kuitenkaan muodostaneet ammattikuntaa, vaan hoitivat toimeksiantoja varsinaisten tehtäviensä ohessa. Hovioikeuden asiakirjoissa esiintyi merkintöjä muutamista henkilöistä, jotka käyttivät varsinaista hovioikeuden advokaatti -titteliä. Tämä titteli ei kuitenkaan vielä aina merkinnyt sitä, että pääasiallinen toimeentulo olisi saatu asianajajan tehtävistä.

Vaikka pätevyysmerkitys olikin vahvistumassa, oli 1700-luvun lopulla vielä mahdollista vahvistaa hovioikeuden auktoriteettia valitsemalla presidentteiksi ja tuomareiksi sääty-yhteiskunnan lähtökohdista arvovaltaisempaa väkeä. Varhaiset presidentit edustivat ylhäisempää aatelistoa kuin mihin esimerkiksi Turussa oli totuttu ja kaikki Kustaa III:n aikana hovioikeudenneuvoksiksi ylenetyt tuomarit aateloitiin, jos he eivät jo kuuluneet aatelistoon. Tittelien käyttö ja tarkka fraseologia hovioikeudelle osoitetuissa asiakirjoissa kuuluivat myös asiaan sääty-yhteiskunnan rituaalien mukaisesti.

Hovioikeuden auktoriteettia voitiin osoittaa myös oikeudenkäytön kautta – käytettyjen oikeuslähteiden ja perustelutapojen muodossa. Tuomio voitiin esimerkiksi esittää asianosaisille selkeänä ja yksimielisenä, vaikka tämä ei olisi todellisuudessa pitänytkaan paikkaansa. Hovioikeuden tuomioissa esiintyi kuitenkin pääsääntöisesti jonkin tason perusteluja, mikä oli lainkin edellyttämä velvoite. Tuomioiden antaminen täysin perusteluitta ei siten ollut sellainen strategia, jolla hovioikeuden auktoriteettia olisi lisätty.

Hovioikeuden tapa soveltaa sen käytössä olleita oikeuslähteitä ja perustella tuomioitaan eivät haastaneet poliittisen vallan, lainsäätäjän, auktoriteettia. Lain vastaisesti ei tuomittu eikä hovioikeuden perustelukäytäntö tai perusteluiden julkaisemistapa ollut sellainen, joka olisi ollut omiaan vahvistamaan tuomarilähtöisen ennakotapausoikeuden kehittymistä. Riippumattomuuden ja ennakotapausoikeuden näkökulmasta hedelmällisemmän tutkimuskohteen tarjoaisikin varmasti ylin oikeusaste – erityisesti käytäntö vuonna 1789 perustetun korkeimman oikeuden osalta.

Tutkittu aineisto ei mahdollista kovin syvällisten johtopäätösten tekemistä hovioikeuden lakisidonnaisuudesta. Lakiin vetoaminen tuomioissa ei ollut välttämätöntä, mutta se oli useimmiten viitattu oikeuslähde eikä sen vastaisesti tehty päätöksiä. Hovioikeuden tuomareiden harkintavalta oli suhteellisen laaja, mikä mahdollisti erityyppisten oikeuslähteiden, ”asian luonteesta” johtuvien perusteluiden ja reaaliargumenttien huomioonottamisen. Erilaisilla kohtuusargumenteilla ratkaistiin paljon juttuja, jolloin tuomioissa saattoi vaihtelevasti esiintyä myös viittauksia kirjoitettuun lakiin. Käsitellyissä tapauksissa ei sen sijaan ole tullut vastaan sellaisia oikeudellisesti vaikeita juttuja, joissa hovioikeus olisi joutunut pohtimaan luonnonoikeudellisten argumenttien painoarvoa suhteessa lain selkeisiin säännöksiin. Roomalaiseen oikeuteen tai esimerkiksi raamatullisiin argumentteihin ei aineistossa esiintynyt viittauksia, sen sijaan kansainvälisiin kauppaoikeudellisiin säännöksiin ja tapoihin viitattiin pari kertaa.

Minkälainen sitten oli 1700-luvun lopun kuninkaallinen hovioikeus? Väitöskirjatutkimuksessa on tarkasteltu tätä kysymystä erilaisista näkökulmista: hovioikeuden tehtävien ja tuomarien kannalta, suhteessa valtiovaltaan, alioikeuksiin ja oikeudenhakijoihin, sovellettuun oikeuteen ja perustelukäytäntöihin. Jos kiinnostuksen kohteena on 1700-luvun lopun yhteiskunta, näkökulmien hajanaisuus

ei ole vakava ongelma, sillä tarkastelun kautta rakentuu kuva hovioikeudesta valistuneessa sääty-yhteiskunnassa. Hovioikeudesta, jossa pätevyydelle tuomarinviran edellytyksenä asetetaan enemmän arvoa kuin kuninkaallisessa hovissa; jossa huolehditaan, etteivät laiminlyönnit johda muutoksenhakijoiden oikeudenmenetyksiin ja valvotaan paitsi alioikeuksien oikeudenkäyttöä, niin myös tuomarien käytöstä; jossa riidellään papinoikeuksista, torppasopimuksista ja haaksirikkoutuneista aluksista; jossa ollaan ”kuninkaan palvelijoita” ja arvovaltaisia, auktoritatiivisia hovioikeuden tuomareita.

Toinen tapa tarkastella hovioikeutta on pyrkiä suhteuttamaan se johonkin toiseen ajankohtaan: mikä oli 1700-luvun hovioikeus esimerkiksi verrattuna 1600-luvun hovioikeuteen? Tällöin esiin nousee hovioikeus, joka on professionaalisempi ja byrokraattisempi ja jonka siteet aateliston etujen valvontaan ovat katkenneet. Se on selvemmin muutoksenhakuaste kuin alioikeuksien toimintaa valvova tuomioistuin. Se käsittelee valituksia myös rikosasioissa, ja alioikeuksissa sitä kiinnostaa ennen kaikkea oikeuden asianmukainen soveltaminen ja prosessuaalisten sääntöjen noudattaminen. Päinvastoin kuin 1600-luvun alkupuolen hovioikeudet, se perustelee tuomioitaan ja viittaa lakiin, joskaan ei säännönmukaisesti. Roomalainen tai raamatullinen oikeus ei ole sille tärkeää, mutta kohtuuden ja asian luonteen arviointi kyllä. Nämä muutokset ovat kuitenkin tapahtuneet pitkällä aikavälillä eivätkä fokusoituneet nimenomaan 1700-luvun lopulle. Ne ovat muokanneet hovioikeuksista sellaisen (varhais)modernin muutoksenhakua painottavan instanssin, johon traditioon myös Vaasan hovioikeus liittyi.

Summary

Lisa Vepsä

THE SEEKERS OF JUSTICE

A Study on the Establishment and the early Activity of the Appeal Court of Vaasa

Gustav III came to power in 1771 and in 1772 following a bloodless coup abolished the parliamentary system of the so-called Age of Liberty. He steered the country towards a version of enlightened absolutism and carried out a number of typical "enlightened" reforms – economic, administrative and juridical.

In 1775 the king visited Finland, which resulted in more improvements. The administrative districts were increased in number, two new towns were established and other measures were carried out to improve trade and transportation. Some of these measures had been discussed thoroughly in the state council, but one of the newly made decisions had not: the founding of a new appeal court in the city of Vaasa.

It is likely that this decision was made during the visit to Finland. The idea originated possibly from the king himself, but there is no way to be sure of this. Neither is there any documentation on the decision to choose Vaasa as the location for the new court. Most likely the city's good connections to Stockholm, the symbolic value of the city's name and the fact that it was already an administrative centre weighed heavily in it being chosen.

The decision to create a new appeal court after an interval of more than a 100 years since the establishing of the prior appeal courts raised some contemporary eyebrows. Count von Fersen wondered if the only motivation might not have been the desire to increase the king's enlightened reputation and to give historians something to write about. In his opinion the entire jurisdiction of the new court was inhabited by poor peasants, who had no need for an appeal court.

The first two research questions of the dissertation centre on the problem of the founding of the new appeal court: why was it established and did the reform turn out to be useful? The reasons given at the time can be found in the document that established the court, as well as the many speeches made during the inaugu-

ration ceremony in Stockholm in 1776.¹ These have been used as the starting point in searching for the reasons for the court's establishment, which can be tied to goals typical of the Enlightenment. These goals included the ensuring of external and internal safety, the increase of the population, the improvement of industry and agriculture as well as services to improve public well-being.

The documents themselves alluded to the increased and more varied caseload under which the existing appeal courts laboured. This fact was linked to the need and the desire to make jurisdiction more efficient. Efficiency was one of the favourite slogans of the Enlightenment and it was promoted in many fields from administration to science. Establishing a new appeal court made the administration of justice more efficient and – like other contemporary administrative reforms – it helped to create conditions which were beneficial to welfare and trade. The new court was a sign of the king's concern for the well-being of his subjects – or, as he also called them, the citizens.

The king also argued that a new appeal court made "access to court" easier. It was expensive and time-consuming to seek justice from a faraway court and dividing the large appeal jurisdiction in Finland into two districts would be an improvement in this regard. This argument had been made already before – in fact practically every time a new appeal court had been established.

This time however the old reasoning was linked to a new argument: the fear that the inhabitants would take justice into their own hands. This it was feared would be the result, if the official court system was in practice inaccessible because of the cost in time and money. In fact, claimed the king, rumours of grievous murders had reached the court, and other abhorrent crimes were on the increase because of the inaccessibility of the courts. Contemporary statistics revealed that violent crime was more prevalent in the eastern part of the realm than in the western.

A new, more easily accessible court could help combat self-help and crime, as well as other forms of social unrest thereby safeguarding internal peace. Ensuring peace was according to the pre-modern way of thinking the duty of the king. He was the source of law and could delegate jurisdiction to his judges, who then had a duty to preserve peace among the populace. This was also the message to the judges of the newly founded appeal court of Vaasa: their duty was to control the lower courts and to see to it that conflicts were solved and settlements sought.

¹ Den 20 Junii. Kongl. Maj:ts kungörelse, angående en nödig befunnen fördelning af Länen i Finland, så wäl som den i Wasa Stad anlagde Kongl. Hof-Rätten; Den 28 Junii. Protocoll, hållit wid Kongl. Wasa Hof-Rätts Installations – Act på Stockholms Slott den 28 Junii 1776. Förmiddagen.

Ensuring peace was especially important given the contemporary political context. Gustav III had disrupted a more than 50-year-old parliamentary experiment and needed to justify his new rule to the populace. The decision to establish a new appeal court was not purely political as count von Fersen had suspected, but there were certainly ideological and political aspects to it.

The king legitimised the new form of enlightened government in all his important political speeches and took measures to convince the audience that his hand was more beneficial than that of the Estates had been. It was necessary to convince not only the populace and domestic opponents, but also foreign powers, which had exerted considerable influence in the internal affairs of Sweden during the Age of Liberty. A threat of war hung in the air after the gustavian coup d'état and one of the powers most to be feared was Russia.

The danger was made the more poignant by the government's fear that some of the subjects might turn to a possible enemy for help. This was a potent risk especially in peripheral areas: the border provided criminals and rebels a chance to escape the long arm of the state. Nor had it been forgotten that the Russian Empress had already approached the Finns during the Swedish-Russian War of 1741–1743 with promises of independence.

The first years of Gustav III's reign were in fact a time of peasant uprisings. Such uprisings had been previously condemned in courts as rebellion, and in Finland the disturbances took place precisely in peripheral areas near the Russian border. There were good reasons for the king to demonstrate his "special love" for his Finnish subjects.

The disturbances were a result of a misunderstanding: some of the king's statements during and after his coup d'état had been understood too liberally and several groups of peasants in different areas of the realm expected the new king to help them in their demands against their noble landlords.

The immediate issue concerned service duties, but ultimately the question was about land. There wasn't as much land available as there had been in previous centuries: much had been lost in the wars of the eighteenth century, the population had increased and much of what had previously been wilderness was now being tilled. Improved agricultural techniques made land ownership attractive, which was reflected in land prices. Disputes concerning land were therefore (just like crime) the type of issues which the state wanted to control in its courts. A new court provided more efficient justice. It made the state's presence more evident even in the unruly periphery and was there to solve questions of land ownership and commercial disputes.

Some of the peasants involved in the insurgence personally sought help from the king during his visit to Finland. This may have been one impulse for the decision to create a new appeal court. Another was probably a trial which had been concluded just before the king arrived in Finland. The accused had been judges

of the appeal court of Götha and the charges had dealt with various instances of malpractice and misconduct during the Age of Liberty. The trial had a political aspect, but there were also serious problems with the operation of the court and a backlog of cases had piled up.

The trial demonstrated the high regard the new government had for the administration of justice, but a trial alone could not deal with the existing problems in the long run. When the appeal court of Turku brought to the king's attention its own problems with its increasing caseload, there was no talk of charges and trials. Instead the king demonstrated his care for the administration of justice by the decision to create a new appeal court, which also provided an efficient remedy for the problems faced in Turku.

Thus a new appeal court was founded to improve the administration of justice and the welfare of the king's subjects, to ensure social harmony and deal with cases vital to contemporary society. The court's establishment as well as the impressive new court building also increased the enlightened reputation of the king, but after the lavish inauguration ceremonies the everyday life of the new appeal court started. This is what the third research question focuses on. How did an appeal court function in practice at the end of the eighteenth century? This question has been approached keeping in mind the interest in improving the "access to justice". This is why the focus of the dissertation is especially on the appeal function of the new court whilst its other tasks have not been researched as closely.

By the late eighteenth century the appeal courts had appeal jurisdiction in both civil and criminal matters. In civil cases it had always been possible to appeal, but in criminal cases only since the early eighteenth century. The appeal courts also controlled the lower courts' jurisdiction in several ways: they checked the lower courts' judgments on an annual basis; they prosecuted lower court judges if necessary; and the more serious criminal cases needed to be submitted to the appeal courts. It was also possible and in some cases necessary for the lower courts to turn to the appeal courts in the event of problems with interpreting the law. Additionally the appeal courts functioned as the *forum privilegiatum* for the nobility and also handled some other matters as the first instance.

The activities of the Vaasa appeal court have been studied with the help of archive material for this period. Three years have been chosen to get a look at the court in action after its establishment: 1780, 1790 and 1800. There is sufficient source material to provide us with a picture of the workings of the appeal court in the late eighteenth century.

We can gain some idea as to the type of people who used the court. The appealed cases tell us which elements of the population were interested in actively using the court. Justice was sought by people from all strata of society: from nobles to vagrants, from clergy to servants, from merchants to peasants. The

peasants, who formed the largest part of the population, also dominated the list of appellants.

The records cannot comprehensively answer the question, whether the arguments about long journeys and the need for more efficiency were valid, but it does provide some useful insights. Areas near the appeal court were the source of quite a lot of the appeals, but the western coast near Vaasa was also much more inhabited than the eastern parts of the country. To do complete justice to this question, comparisons with the situation prior to 1776 should be made. The records for the appeal court of Turku are not however available.

It took the appeal court on average less than a year to come to a decision in a case. Some cases, which had been transferred from the appeal court of Turku, were still being addressed four years later, but temporary delays in transcription were worked out rather quickly. The operation of the appeal court gives an indication of fairly good and efficient working procedures. There were no pleas to Stockholm for more resources as there were from the appeal court of Turku.

The source material provides a good picture of what the appeal court did in practice. The largest category of incoming matters involved administrative issues: these were mostly different types of notifications, many of which were sent directly to the archives. Issues that required some action on the part of the appeal court included for instance the judgment books sent up from the lower courts, which the appeal court needed to go through.

The declining number of the cases submitted indicates that this method of controlling the lower courts activities was probably on the decline. The difference in absolute figures is not large, but in percentage terms the change is more apparent. Also the number of prosecution cases (which nearly always involved cases of misconduct by lower court judges) had diminished somewhat by 1800. The role of the Vaasa appeal court as a court of first instance was minimal. Nearly all of the cases of first instance involved bankruptcy cases of the nobility and gentry.

The number of appeal cases however more than doubled during this twenty-year period. A report of the Vaasa appeal court from 1802 suggests that this was a general trend.² The caseload was clearly increasing and this was especially true of civil cases. The number of criminal cases remained at around 150-200 per year, whereas the number of civil cases doubled from 300 to 600. The appeal court of Vaasa was perfectly able to deal with this increasing caseload, but it is likely that if the appeal court of Turku had had the whole of Finland under its

² Underdånig Berättelse angående Wasa-Hofrätt i Storfurstendömet Finland författad uti Julii Månad 1802.

jurisdiction, there would have been serious problems with the administration of justice.

The activity of the court shows that there was also a need to revise cases: in about forty percent of the cases the appeal court approved the lower court's verdict. Approximately the same amount of verdicts were however either revised or overturned. The rest of the cases were partially revised, settled, dropped or lost on procedural grounds.

As an appeal instance the court dealt predominantly with cases that can be divided into three main categories: (1) crime and policy issues, (2) the possession and ownership of land and (3) liability for debts and other commercial matters. The number of these cases shows that there was a need for a new appeal court and that these were the areas where the administration of justice needed to be strengthened. The other reforms made to improve commerce and agriculture could be effective only if the judiciary and law enforcement operated properly.

The new appeal court represented "royal", state justice. In its supervisory role it ensured that the lower courts referred to the written law and reprimanded them if that was not the case. The appeal court made references regularly to the Law Code of 1734 and especially to the procedural rules. Occasionally it also referred to equity, but did not use other natural law arguments, nor did it refer to biblical or roman law. The court stated its reasons for its decisions, but the parties concerned were not informed of any possible dissenting opinion on the part of the judges. The court presented its decisions as if they had been unanimous and clear-cut.

The appeal court of Vaasa was established in a different societal context than its predecessors of the seventeenth century. Changes within society also brought about changes in the court's work, but these took place over the long-term and did not culminate at the end of the eighteenth century, the period researched. By the end of the eighteenth century the appeal courts had become early modern appeal instances and the appeal court of Vaasa now became part of this tradition.

Finnish Lawyers' Association 2009
ISBN 978-951-855-292-8

Asia- ja henkilöhakemisto

Asiahakemisto täydentää sisällysluetteloa.

Aadolf Fredrik s. 140, 252
 Adelcrantz, Carl Fredric s. 13
 aequitas s. 295
 akordi s. 249, 250, 256, 257
 Alan(us), Eric s. 19, 229, 235, 249, 305–307
 Allström, Pehr s. 137, 267
 appellaatio s. 31–34, 244
 armahtaminen s. 34, 46, 48, 49, 193, 205,
 auskultoiminen s. 236–241, 249, 250, 253,
 254, 263, 264, 268, 316, 326

Bergenheim, Erik Johan s. 237, 240, 255, 256
 Bergenklinga, Henric s. 263
 Bergvald, A. J. s. 174
 Bonde, Carl s. 235, 237, 239, 240, 255
 Brunell, Lars s. 267
 Brusewitz, C. G. s. 173
 Bäck, Johan s. 264

Calonius, Matthias s. 252, 253
 Carlson, Gustaf von s. 235, 236, 253, 255
 Carp, Carl s. 240, 241, 255, 262
 Castren, Matts Alric s. 66, 262, 269, 237, 274,
 309
 Chapelle, Johan Casimir de la s. 18, 19, 234,
 235, 237, 239, 255, 308, 311
 Chydenius, Alexander Adolph s. 267
 Chydenius, Anders s. 200
 Collander, Carl Magnus s. 261, 264

Dahl, Eric s. 68, 262–264, 268–274
 Dahl, Zachris s. 151, 152
 Didron, Eric Philip s. 158, 235
 disting s. 37, 38

Ekholm, N. G. s. 262
 Elisabet s. 142, 323
 Engenström, Eric s. 267

Fagerström, Carl Johan s. 99, 242, 262,
 272–274
 Fersen, Fredric Axel von s. 3, 110, 111, 125,
 138, 167, 210
 Fleege, Henric s. 267, 268
 forum privilegiatum s. 45, 57, 58, 126, 172,
 163, 223,
 Fredrik I s. 140, 252
 Fredrik II s. 113, 142, 303
 fysiokratia s. 118, 120, 206, 207, 280

Gadd, J. C. s. 262
 Gadd, Nils Christian s. 149, 250, 316
 Grotius, Hugo s. 294
 Gyllenborg, Carl Johan s. 235, 236, 253, 255

Hassel, Carl s. 158, 235
 Hedegaard, Christian Ditlev s. 230
 Hedman, Leonhard s. 240, 241, 255
 Heikel, Henric s. 181, 263, 268
 Heland, Johan von s. 18
 Hellman, Carl s. 264–267, 269
 Hising(er), Carl s. 18, 234, 237–239, 241, 247,
 254–256, 308, 313
 Hisinger, Jacob Wilhelm s. 240, 241, 255, 256
 Hobbes, Thomas s. 227
 Holberg, Ludvig s. 230
 Holmberg, Johan Gustaf s. 254, 267–268
 Hortell, Joseph s. 150
 hovioikeus

- Götan hovioikeus s. 14, 16, 17, 26, 38,
 41, 51, 59, 74–76, 81, 143–147, 168, 208,
 227, 234, 236, 238, 244, 247, 250, 253,
 281, 306, 323–325
- Svean hovioikeus s. 11, 14, 15, 35,
 38–40, 44, 45, 50, 51, 59, 64, 96, 104,
 116, 168, 209, 212, 232, 236–240, 247,
 249, 253, 254, 303, 321,
- Turun hovioikeus s. 2, 6, 10, 11, 16, 17,
 19, 20, 28, 29, 38, 40, 42, 51, 71, 73, 74,

- 76, 77, 81, 82, 84–86, 88, 93, 95, 101,
104–106, 110, 111, 133, 145, 146, 156,
168, 207, 224, 236–241, 247, 254, 282,
283, 290, 317, 324, 325
- Hultman, Assar s. 189, 190, 201
- Häggbldh, Abraham s. 267
- Hägström, L. P. s. 262
- Högman, Johan s. 264
- Inalander, H. s. 262
- Ingman, Jonas s. 267
- isojako s. 111, 135, 162, 185, 208, 209, 212,
214, 218, 224, 255, 299
- Joosef II s. 113
- Juhana s. 36, 248
- jumalantuomio s. 32
- Juslé(e)n, Fredrik s. 19, 237, 239, 240, 255,
256, 313, 314
- Jusléen, Pehr s. 239
- Juslenius, Daniel s. 240
- kanoninen oikeus s. 31–33, 47, 243, 302
- Katariina II s. 113, 141, 142
- kemnerinoikeus s. 88, 90, 92, 153, , 157, 161,
190, 262, 296
- Kihl, Simon s. 125, 180, 264–267
- Kofod Ancher, Peder s. 230
- korkein oikeus s. 5, 7, 162, 230, 231, 315
- Kothen, Adolph Ludvig von s. 154
- Krabbe, Carl Fredric s. 18, 189, 234, 237,
239, 247, 254, 255, 308, 313
- Krabbe, Gustaf Engelbreht s. 267
- Krook, Bengt s. 264–268
- Kurck, Arvid Fredric s. 18, 23–26, 28,
234–238, 255, 308, 317, 319
- Kustaa II Aadolf s. 17, 18, 21, 38, 75, 143
- Kustaa III s. 1–3, 6, 8–10, 13–17, 21, 22, 26,
27, 29, 71, 73, 83, 101, 104, 110, 113,
114, 117–120, 122, 125–130, 138–140,
142–147, 167–169, 190–192, 197, 201,
205–207, 217, 222, 223, 225, 227, 230,
231, 234–236, 239, 247–250, 280, 281,
303, 315, 317, 321–323, 327
- Kustaa IV Aadolf s. 236
- Kustaa Vaasa s. 143
- käräjät
– kihlakunnankäräjät s. 36–38, 54, 61, 62,
80, 81, 85, 87–93, 95, 103, 135, 136, 148,
149, 154, 161, 162, 178, 185, 186, 189,
209, 213–217, 259, 263, 270–274, 280,
281, 293, 299, 300
– kuninkaan käräjät s. 34–36, 50
– käräjäyhteisöllinen oikeudenkäyttö s. 30,
34
– laamanninkäräjät s. 36, 37, 45, 54, 65, 84,
85, 87, 89, 90–92, 95, 99, 135, 136, 162,
214–216, 272–274, 293, 296, 297
– ylimääräiset käräjät (urtima ting),
s. 61–63, 86, 151, 154
- Lagus, Fredric s. 267
- Lagus, Gustaf s. 267
- lakisidonnaisuus s. 227, 229, 275–277, 280,
316, 327
- Langenstein, Olof s. 240–242, 255, 264
- legaalinen todistusteoria s. 46, 229
- Leopold, Eric Ludolph s. 13, 270–274
- leuteraatio s. 49, 60, 232, 275, 278
- Liljedahl, O. s. 262
- Liljesträhle, Joachim s. 144, 276
- Lillienberg, Johan Georg s. 238
- Lizelius, Antti s. 26
- Locke, John s. 227, 228
- Lode, Georg Wilhelm s. 18, 155, 234, 235,
237, 255, 256, 308, 313
- Lodin, Eric s. 267
- Lovisa Ulrika s. 142, 237
- Lundmark, Jonas s. 240, 241, 255
- Montesquieu, Charles Secondat de s. 227,
229, 230
- Mynsinger, Joachim s. 291
- Nehrman (Ehrenstråle), David s. 56, 249, 253,
261, 275, 293, 294, 306, 319
- oikeudenkäyntisääntö (1614) s. 43–46, 48, 50,
51
- oikeudenkäyntijärjestys (1615) s. 43, 45–50,
52, 116, 271, 291
- oikeusrevisio s. 5, 7, 38, 50, 53, 57, 75, 131,
144, 145, 164, 188, 208, 209, 230–232,
236, 240, 293, 303, 314, 316, 323,
- Osterman, Ivan s. 142
- Oxenstierna, Axel Fredrik s. 237, 239, 245,

- 247, 250, 251, 253, 255, 256, 316, 317, 326
- Palén, Eric Johan af s. 240, 253, 255, 256, 308, 316
- Papke, Kristian s. 252
- Polviander, Johan s. 124, 156, 291, 292
- Porthan, H. G. s. 240
- Porthan, Henric Johan s. 151, 262
- Printzskjöld, Eric Roland s. 219, 221
- privilegiot s. 50, 115–118, 121, 173, 177, 203, 245, 247, 248, 278, 281
- Pryss, Olof s. 252
- Pufendorf, Samuel von s. 294
- puhdistusvala s. 89, 123–125, 200
- raastuvanoikeus s. 36, 45, 54, 61, 84, 85, 87–92, 95, 98, 103, 124, 125, 134, 137, 158, 161, 175, 176, 180, 181, 200, 219–222, 254, 261, 265, 296, 311–313
- Reuterholm, Axel Christian s. 235, 236, 255
- Reuterholm, Gustaf Adolf s. 236
- roomalainen oikeus, s. 31, 32, 41, 243, 251, 275, 277, 294, 302, 306, 327, 328
- Sadelin, Carl Abraham s. 65, 264
- Samuelius, Samuel s. 267
- Scheffer, Carl Fredrik s. 275
- Schulteen, Samuel s. 252
- Schroderus, M. s. 262
- Silfversparre, Adolph Fredric s. 13, 18, 234, 237, 238, 255, 256
- Sneedorff, Jens Schelderup s. 230
- Solvin, A. s. 262
- Sparre, Fredrik s. 145
- Sprengtporten, Jakob Magnus s. 238
- Stierwald, Bror Marcus s. 264, 265
- Stålhandske, Eric Gustaf s. 18, 234, 235
- Sundius, Christian s. 264
- Svederus, Matthias s. 252
- säätyvallan aika s. 140, 141, 143, 144, 146, 147, 168, 227, 280, 323
- Söderlund, Anders s. 264, 266
- Söderlund, Fredric s. 264
- Tandefelt, Adolph s. 18, 155, 234, 237, 238, 245, 255, 256, 260, 308
- Taube, Edvard s. 252
- Taube, Hedvig s. 252
- Tegengren, Reinhold s. 264, 265
- Tigerstedt, Georg Fredrik s. 57, 86, 87, 261
- tuomarinvala s. 14, 44, 48, 54, 278, 291
- tuomionmoite s. 33, 50
- tuomiovirhe s. 54–56
- Turun akatemia s. 237–241, 252, 262
- Töhlberg, Petter Niclas s. 267
- Ulrika Eleonora, s. 140
- valitus s. 6, 46, 47, 53–56, 64, 65, 67, 68, 78–81, 83, 84, 86–90, 92–95, 100, 106–110, 123, 133, 139, 144, 149, 157–164, 172, 174–177, 181, 184–187, 189, 190, 193, 194, 198, 200, 208, 210, 223, 225, 233, 243, 261, 268, 271, 273, 281, 282, 284–286, 288, 300, 306, 308–310, 322, 328
- veto s. 6, 37, 45, 49, 50, 53–56, 63–68, 78–81, 86, 88–95, 99, 137, 158, 159, 163–165, 176, 208–211, 214, 215, 261, 268, 273, 274, 282, 283, 287, 288, 308, 309
- vuoden 1734 laki s. 23, 43, 51, 52, 54, 56, 57, 64, 75, 84, 85, 96, 130–132, 148, 232, 257, 275, 276, 279, 281, 283, 285, 286, 289, 291, 293, 306,
- Wachtmeister, Carl Axel s. 154
- Westerheim, Nils s. 264, 265

Vaasaan perustettiin Suomen toinen hovioikeus vuonna 1776. Vaasan hovioikeus perustettiin osaksi olemassa olevaa oikeusastejärjestystä ja hovioikeusorganisaatiota. Se ei ollut tässä mielessä originelli uudistus voimassa olevaan tuomioistuinlaitokseen eikä sen vuoksi ole myöskään ollut samanlaisen tutkimuksellisen kiinnostuksen kohteena kuin hovioikeuksien perustaminen 1600-luvulla.

Oikeushistorian alaan kuuluva väitöskirjatutkimus käsittelee Vaasan hovioikeuden perustamista ja hovioikeuden varhaista toimintaa erityisesti muutoksenhaku tuomioistuimena. Vaasan hovioikeuden kautta hahmotetaan tarkemmin hovioikeuksien tehtäviä ja ylemmän oikeudenkäytön luonnetta 1700-luvun lopulla, modernin oikeuden kynnyksellä.

Hovioikeuden perustaja Kustaa III painotti huolenpitoa oikeuden hakijoista ja näiden mahdollisuuksista saada oikeutta. Oikeudenkäytön kehittäminen oli osa reformia, jonka avulla pyrittiin kehittämään Suomen olosuhteita. Hovioikeuden perustaminen vahvisti kuninkaan mainetta valistuneena hallitsijana, mutta se myös toi parannuksen ruuhkaantuneen Turun hovioikeuden toimintaan.

Hovioikeuden perustamisasiakirjojen kautta teoksessa tarkastellaan lähemmin hovioikeuden perustamissyitä. Empiirinen aineisto puolestaan kertoo, oliko uudelle hovioikeudelle käytännössä tarvetta. Lähdeaineiston kautta saadaan tietoa oikeuden hakijoista, tyypillisistä muutoksenhakujutuista sekä 1700-luvun ylioikeudelle ominaisesta tavasta soveltaa oikeutta ja perustella tuomioitaan.

Tutkimuksessa hahmotuu kuva varhaismodernista muutoksenhakua painottavasta instanssista, joka oli professionaalisempi ja byrokraattisempi kuin edellisen vuosisadan hovioikeudet.

